Вие четете това издание благодарение на сайта Anapest.Org – авторски проект на Огнян Антов.

Текстът на романа „Бесове“ не е минавал през пълна дигитална корекция, така че са възможни печатни грешки.

В края на това издание е публикувана и главата „При Тихон“, изпаднала от романа по цензурни съображения.

Е-изданието е снабдено с библиографски запис и анотации, чиито авторски права са изцяло на Anapest.Org. Отделно на страниците на сайта можете да прочетете частичен увод под название „Защо е интересно да се прочете „Бесове“ - на е-адрес: http://www.anapest.org/publication.php?publid=251&project_id=7

Достоевски, Ф. М.
Бесове / Ф. М. Достоевски; Прев. от руски Венцел Райчев; Съст. Огнян Антов. - Варна : Anapest.Org, 2012. - 1084 с.; PDF 2.7 MB, Trebuchet MS, 22 pt.
Ориг. загл. Бесы
Съдържа: Романът „Бесове“ на Достоевски: четворна анотация / Огнян Антов; „При Тихон“ / Ф. М. Достоевски; Прев. от руски Кузман Савов
УДК 882-31

Огнян Антов

Романът „Бесове“ на Достоевски: четворна анотация

(1) Освен велик руски писател и мислител често наричат Ф. М. Достоевски пророк. "Бесове" е сред

подбудите за тази негова слава.
„Бесове“ (1873) има средищна роля в знаменитото романово „петокнижие“ на писателя, като с него Достоевски все по-твърдо заявява своите обществени възгледи и философска визия. Той е панорама на руските обществено-политически лутания, арена на атеисти и анархисти, либерали и радикали, почвеници и западници.
Обречен на крайности е и главният герой на романа Ставрогин, станал заложник на своите неудържими инстинкти, разрива между поколенията и моралната си нестабилност.
Читателят ще надникне в балните салони и в калните кътчета на нестоличния руски град, в атмосферата на масови сцени и в самотата на луди, каторжници, юродиви, губернатори, офицери, работници, интриганти, чиновници, несретници, светци и негодници.
Цензурата не пощадява „Бесове“, главата „При Тихон“, която разкрива греха на Ставрогин, не е допусната до публикация. Парадоксално, но днес критиците определят този факт като създаващ по-голяма плътност и загадъчност в романовото пространство.
За тези, който искат да научат повече, прилагаме предговорната статия от поредицата ни De rerum naturis „Защо е интересно да се прочете "Бесове“. Вярваме, че романът е съотносим със свободите на сегашния ден, както и с опасностите на тези свободи, за които предупреждава.

(2) *Много интересно е обстоятелството, че още с появата си на бял свят „Бесове“ обижда, засяга, нервира всички без изключение обществени течения – от крайните нихилисти до крайните реакционери. Докато едните виждат в романа клевета срещу силите на прогреса, другите са недоволни от окарикатуряването на официалните представители на властта.*
В. Райчев, „Бесът и бесовете“

Революцията се извърши според Достоевски. Той разбра характера на руската революция от дълбочината на духа, от вътрешните процеси, а не от външните събития на обкръжаващата го емпирична действителност. „Бесове“ е роман, написан не за настоящето, а за бъдещето.
Н. Бердяев, „Мирогледът на Достоевски“

Как да ви обясня, че човечеството ще мине и без англичанина, и без Германия ще се оправи и твърде вероятно и без руснака, и без наука може, без хляба дори може, и само без красотата ще загине, защото няма да има какво да прави на този свят.
Ф. Достоевски, „Бесове“

(3) Интересна е епохата, която е обект на осмисляне от „Бесове“, не по-малко интригуващи са художествените достижения на романа на Достоевски.
И тук писателят дава простор на много любими

теми и мотиви от творчеството си: тезата за случайното семейство, мотива бащи и деца, неудържимите човешки страсти на Ставрогин, човекобожието при Кирилов и богочовечието при Шатов, бездната между поколенията, раздвоеността на персонажа между два избора – този на разума и този на страстта.
Романът е с широка социална база, тематична и прототипна застъпеност – неслучайно съвременниците ще го нарекат „тенденциозен памфлет“. Достоевски ползва образа на Бакунин, историята на Нечаев (прототипи на младия Верховенски), а от друга страна – фигури като тези на Грановски и Херцен (прототипи на стария Верховенски), за да покаже развитието, етапите и крайностите на руската либерална идея и социална борба. Лявото е демонстрирано според разновидностите си, радикализацията и незавършеността си. Изключение от типологичното е появата в романа на гротеска на Тургенев, принизен в ролята на писателя Кармазинов.
„Бесове“ е социално най-разгърнатият роман на Достоевски.

(4) Степан Верховенски е стар либерал, инакомислещ, от Херценовото поколение. Живее като храненик при Варвара Ставрогина, чийто син Николай Ставрогин е човек със странни подтици - когато го прихванат, може да направи всичко, включително и да се ожени за луда девойка. Което е и

сторил. Синът на Степан Трофимович - Пьотър Верховенски - е от новите смутители на статуквото в руското общество, той организира тайно общество, с която стига до убийство на един от членовете. Младият Верховенски е изключителен интригант, вплел в мрежата си половината град - и губернаторското семейство в това число. Обзет е от идеята да направи от господаря Ставрогин нов цар и месия. За разположението на Ставрогин се борят две жени, майката Ставрогина също тегли от своя страна. Действието се развива в малък град, като съдържа в себе си панорама от герои и нрави, и картини, и масови сцени. Появява се и гротескната фигура на писателя Кармазинов, в която Достоевски с яд е описал Тургенев. Накрая Ставрогин ще реши сам съдбата си.

Забележете: Достоевски никога не преиздава зле приетия си от публиката роман, а романът остава дълго време инкриминиран и в новата, Съветска Русия.

Текстът се цитира по
Достоевски, Фьодор Михайлович
Бесове : Роман / Фьодор Михайлович Достоевски; Прев. от рус. Венцел Райчев. - София : Захари Стоянов, 1997. - 695 с. ; 22 см.
Ориг. загл. Бесы. - Офс. изд. - 2 000 тир.
Съдържа: Бесът и бесовете / В. Райчев
ISBN 954-9559-04-1
УДК 882-31

Ф. М. Достоевски
БЕСОВЕ
Роман

ЧАСТ ПЪРВА

Глава първа
ВМЕСТО УВОД: ИЗВЕСТНИ ПОДРОБНОСТИ ОТ БИОГРАФИЯТА НА МНОГОУВАЖАЕМИЯ СТЕПАН ТРОФИМОВИЧ ВЕРХОВЕНСКИ

I

Пристъпвайки към описанието на тия толкова странни събития, станали неотдавна в нашия с нищо незабележителен досега град, съм принуден поради неумението си да почна малко отдалече, а именно с някои биографични подробности за талантливия и многоуважаван Степан Трофимович Верховенски. Нека тия подробности послужат само за увод към предлаганата хроника, а историята, която възнамерявам да опиша, тепърва ще дойде.

Казвам го направо: Степан Трофимович постоянно играеше сред нас една особена и, тъй да се каже, гражданска роля и страстно я обичаше тая си роля - дотам, че ми се струва, без нея просто не би мо-

гъл да живее. Не че го приравнявам чак до театрален актьор: пази Боже, още повече, лично аз го уважавам. Всичко може би се дължеше на навика или, по-добре да се каже, на останалата му от дете благородна склонност към приятния блян за своята красива гражданска позиция. Той например извънредно много обичаше положението си на „подгонен" и, тъй да се каже, на „въдворен". В тия двете думички има своего рода класически блясък, който веднъж завинаги го бе съблазнил и после, извисявайки го постепенно в собствените му очи в течение на много, много години, го бе покачил в края на краищата на един твърде висок и ласкаещ самолюбието му пиедестал. В един сатиричен английски роман от миналото столетие някой си Гъливер, като се върнал от страната на лилипутите, където хората нямали и педя на ръст, дотам свикнал да минава сред тях за великан, че и по улиците на Лондон, без да ще, викал на минувачите и на файтоните да отбиват встрани и па се пазят, та да не би случайно да ги стъпчел, въобразявайки си, че той все още е великан, а те - мъничета. Та за тия му работи го осмивали и хокали, а грубияните файтонджии дори шибали великана с камшиците; но справедливо ли е било? Какви ли не ни ги погажда навикът? Навикът бе довел до почти същото и Степан Трофимович, но в още по-невинна и безобидна форма, ако можем да се изразим тъй, защото той беше превъзходен човек.

Аз даже си мисля, че накрая всички и навсякъде

го бяха забравили; но пък и не може да се каже, че по-рано е бил съвсем неизвестен. Безспорно, че известно време и той е бил един от прочутата плеяда на славните ни дейци от някогашното поколение, а по едно време - впрочем само за миг, за един много кратичък миг - мнозина от припрените тогавашни хора са произнасяли името му едва ли не наред с имената на Чаадаев, Белински, Грановски и на току-що изгряващия тогава в странство Херцен. Но дейността на Степан Трофимович бе свършила почти в мига, когато бе започнала - тъй да се каже, пометена от „вихъра на обстоятелствата". И какво излиза впоследствие? Излиза, че е нямало не само „вихър", но дори „обстоятелства" - поне в дадения случай. Аз чак сега, буквално тия дни за голяма моя изненада, но затова пък с пълна достоверност, научих, че Степан Трофимович не само че не е бил „въдворяван" в нашата губерния, както бе прието да се смята, ами никога не му е бил упражняван дори надзор. Какво нещо било значи силата на собственото въображение! Самият той през целия си живот искрено беше вярвал, че в известни сфери постоянно се опасяват от него, че всяка негова крачка се знае и се брои и че всеки от тримата губернатори, които се смениха у нас през последните двайсет години, още потегляйки насам да управлява губернията и най-вече при приемането й, вече си е имал едно наум за неговата персона, една внушена му отгоре грижа. Да беше го убедил някой тогава с неопровержими доказателства,

че опасенията му са открай докрай напразни, извънредно честния Степан Трофимович непременно би се обидил. А беше между другото човек и умен, че и даровит, човек на науката дори, тъй да се каже, макар впрочем в науката.... ами, с една дума, не бе направил кой знае какво в науката, и май че съвсем нищо не беше направил. Но нали пък у нас в Русия с хората на науката това се случва под път и над път.

Върна се от странство и блесна като лектор на университетската катедра вече в самия край на четирийсетте години. Успя да изнесе всичко на всичко само няколко лекции и май като да беше за аравитяните; успя също да защити блестяща дисертация относно започналото сякаш да покълва гражданско и комерсиално значение на немското градче Ханау в епохата между 1413 и 1428 година, а също така и за ония особени и неясни причини, поради които това значение тъй и не покълнало. Тая дисертация майсторски и болезнено бе жегнала тогавашните славянофили и, едно на ръка, му бе създала сред тях многобройни и яростни врагове. После - впрочем вече след като загуби катедрата - успя да напечата (тъй да се каже, напук и да видят кого са загубили) в месечното и прогресивно списание, което превеждаше от Дикенс и проповядваше Жорж Санд, началото на едно крайно дълбокомислено изследване - май за причините за необикновеното нравствено благородство на някакви рицари от не знам коя си епоха или нещо от тоя

род. Във всеки случай прокарваше се някаква висша и необикновено благородна мисъл. Разправяха отпосле, че продължението на изследването било скоропостижно забранено и дори че прогресивното списание си било изпатило за напечатаната първа половина. Твърде възможно и тъй да е било, защото какво ли не ставаше тогава! Но най-вероятно в дадения случай нищо не е имало и че самия автор го е домързяло да си завърши изследването. А лекциите си за аравитяните беше прекратил, защото някой казвал някому, че било заловено (вероятно от ретроградните му врагове) някакво писмо до някого, в което се излагали някакви „обстоятелства", вследствие на което някой бил поискал от него някакви обяснения. Не знам вярно ли е, но се твърдеше, че тъкмо тогава в Петербург било разкрито някакво огромно противоестествено и противодържавно съдружие от тринайсет души, което насмалко не разклатило основите. Разправяха, че ония уж се канели да превеждат едва ли не самия Фурие. И сякаш нарочно по същото това време в Москва залавят и поемата на Степан Трофимович, написана отпреди шест години в Берлин, на най-най-млади години, която се разнасяла и разпространявала в преписи измежду двама любители и един студент. Тая поема е сега в чекмеджето ми; получих я още миналата година собственоръчно и прясно-прясно преписана от самия Степан Трофимович и подвързана с

разкошна подвързия от червена кожа и с автограф. Впрочем не й липсва поезия, а донякъде и известен талант; една такава особена, но тогава (сиреч по-точно през трийсетте години) честичко пописваха тъй. Да разкажа сюжета, се затруднявам, тъй като, право казано, самият аз нищичко не разбирам. Туй е някаква алегория в лирико-драматична форма, напомняща втората част на „Фауст". Сцената се отваря с хор на жените, следва хор на мъжете, после - на някакви сили и най-накрая - хор на душите, още неживели, но на които страшно им се иска да поживеят. Всичките тия хорове пеят за нещо крайно неопределено, повечето за нечие проклятие, но с намеци за най-изискан хумор. Но сцената изведнъж се сменя и настъпва някакъв „Празник на живота", на който пеят даже насекомите, появява се костенурка с някакви сакраментални латински реплики и доколкото помня, дори един минерал, тоест досущ неодушевен предмет, пропя нещо. И изобщо всички непрекъснато пеят, а ако ли говорят, то само едни неопределени хули, но пак с намеци за висш смисъл. Накрая сцената пак се сменя и се появява един див пущинак, а сред канарите броди някакъв цивилизован младеж, който къса и смуче някакви треви, и на въпроса на феята: защо ги смуче тия треви? - отговаря, че просто пращял от изблик на жизнени сили, та търсел забрава и я намирал в сока на тия треви; но че главното му желание било час по-скоро да си загубел ума (може би и излишно

желание). След това внезапно пристига неописуемо красив юноша на черен кон и подире му върви ужасното множество на всички народи. Юношата изобразява смъртта, а народите жадуват за нея. И накрая, вече в най-последната сцена, внезапно се появява Вавилонската кула и някакви атлети, които най-сетне уж я завършват с песента за новата надежда и когато вече са я изкарали до върха, владетелят, да речем, на Олимп избягва по един комичен начин, а опомнилото се човечество заема мястото му и започва нов живот с ново проникновение в нещата. Та тая поема, значи, я бяха намерили тогава за опасна. Аз миналата година предлагах на Степан Трофимович да я напечатим поради пълната й в наше време безобидност, но той отклони предложението ми с явно недоволство. Идеята за пълната безобидност на поемата не му хареса и аз дори приписвам тъкмо на това известната студенина към мен, продължила цели два месеца. И какво става? Най-неочаквано, и то почти по същото време, когато предлагах да я напечатим тук - нашата поема я печатат *там* , тоест в странство, в един от революционните сборници, и изобщо без знанието на Степан Трофимович. Отначало беше се изплашил, хукна при губернатора и написа най-благородно оправдателно писмо до Петербург, два пъти ми го чете и не го изпрати, тъй като не знаеше кому да го адресира. С една дума - цял месец вълнения и тревоги; но аз съм сигурен, че в

потайните кътчета на сърцето си беше поласкан необикновено. Само дето не спеше с екземпляра на сборника, който му бяха намерили, денем го криеше под дюшека и дори не даваше на слугинята да му оправя кревата, и макар всеки божи ден да чакаше някаква депеша, гледаше отвисоко. Не дойде никаква депеша. Тогава той се сдобри и с мен, което свидетелства за изключителната доброта на неговото кротко и незлобливо сърце.

II

Не, не твърдя, че той пък никак не е бил пострадал; само дето сега се убедих напълно, че би могъл да продължава за своите аравитяни колкото си иска, стига да би дал необходимите обяснения. Но тогава се беше запънал и с една особена прибързаност си бе наумил веднъж завинаги да убеди себе си, че кариерата му е разбита за цял живот от „вихъра на обстоятелствата". А ако ще казваме цялата истина, истинската причина да си промени кариерата беше отколешното и отново възобновено извънредно деликатно предложение на Варвара Петровна Ставрогина, съпруга на генерал-лейтенант и първа богаташка, да се нагърби с възпитанието и цялото умствено развитие на единствения й син, в качеството на голям педагог и приятел, да не говорим за блестящото възнаграждение. Предложението му бе направено за първи път още

в Берлин и тъкмо по времето, когато за първи път бе овдовял. Първата му жена беше една лекомислена госпожица от нашата губерния, за която се бе оженил в безразсъдните години на най-първа младост, и бе видял май с тази привлекателна впрочем особа бая зор поради недостиг на средства за издръжката й, като оставим другите, отчасти по-деликатни причини. Споминала се беше в Париж, бидейки в разлъка с него през последните три години, оставяйки му един петгодишен син, „плод на първата щастлива и още непомрачена любов", както се изтърва веднъж пред мен опечаленият Степан Трофимович. Чедото още от самото начало го бяха пратили в Русия, където възпитанието му бе поверено изключително на някакви далечни лели, някъде в дълбоката провинция. Степан Трофимович беше отклонил тогавашното предложение на Варвара Петровна и на бърза ръка, недочакал дори годината, се беше оженил повторно за едно мълчаливо берлинско немкинче, и главното, без да го е налагало нещо особено. Но освен тази се бяха намерили и други причини за отказа от мястото на възпитател: съблазнила го бе гръмката по онуй време слава на един незабравим професор и той на свой ред литна към катедрата, за която се беше готвил, та да изпробва и своите орлови криле. И ето че сега, с опърлени вече криле, естествено, се беше сетил за предложението, което и по-преди бе разколебавало решението му. А внезапната смърт на втората му

жена, която не изкара с него и година време, беше решила въпроса окончателно. Казвам го направо: всичко реши пламенната привързаност и скъпоценното, тъй да се каже, класическо приятелство на Варвара Петровна, ако може, разбира се, да се изразим тъй за приятелството. Той се беше хвърлил в обятията на тази дружба и работата се кротна за цели двадесет и кусур години. Употребих израза „хвърли се в обятията", но Боже съхрани някой да си помисли нещо повече: тези обятия трябва да се разбират единствено в най-високонравствен смисъл. Най-тънка и най-деликатна връзка съедини тези две изключителни същества навеки.

Предложението бе прието и затова, че имотецът, останал от първата жена на Степан Трофимович, граничеше със Скворешники - разкошното крайградско имение на Ставрогини в нашата губерния. Освен това винаги бе възможно, в тишината на кабинета и без да се разсейва от тегобите на университетските занимания, да се посвети на науката и да обогати родната книжнина с най-проникновени изследвания. Изследвания нема; но затова пък се оказа възможно целия си останал живот, повече от двадесет години, да стои, тъй да се каже, като „жив упрек" пред отечеството, както го е казал и народният поет:

На упрек живо въплъщение

.....

Стои пред цяло поколение
либералът идеалист.

Но лицето, по чийто адрес се бе изказал народният поет, е имало може би правото - стига да е искало - цял живот да позира по тоя начин, макар да е жива скука. Нашият Степан Трофимович обаче, право да си го кажем, беше просто подражател в сравнение с подобни лица, пък и се уморяваше да стои и повечкото гледаше да се изтегне на гръб. Но макар и на гръб, упрекът си оставаше жив и в легнало положение - това трябва да му се признае, още повече, на губернията толкова й стигаше. Да го видехте само в клуба, когато сядаше да играе карти. Целият му вид говореше: „Карти! Сядам с вас на карти! Съвместимо ли е това? Кой е отговорен за това? Кой разсипа делото ми и го превърна в едно надцакване? Ама карай, затъвай, Русийо!” - и величествено цакаше с купите.

А което е право, страшно си падаше по картите, заради което, особено в последно време, си имаше чести и неприятни разправии с Варвара Петровна, още повече че постоянно губеше. Но за това по-после. Ще кажа само, че не беше лишен от съвест (тоест понякога), поради което често го избиваше на тъга. В продължение на цялото му двайсетгодишно приятелство с Варвара Петровна по три или четири пъти годишно редовно го избиваше на тъй наричаната помежду ни „гражданска скръб", сиреч просто се разкисваше, но тия думици се нравеха на

многоуважаемата Варвара Петровна. Впоследствие освен на гражданска скръб взе да го избива и на шампанско, но деликатната Варвара Петровна през целия му живот го предпазваше от всевъзможните тривиални наклонности. Пък му трябваше бавачка, защото понякога ставаше твърде особен: в разгара на най-възвишена тъга изведнъж прихваше да се смее по най-простонароден начин. Връхлитаха го мигове, когато дори за себе си почваше да говори в хумористичен смисъл. А нищо не плашеше Варвара Петровна повече от хумористичния смисъл. Тя беше жена класик, жена меценатка, която действаше само и единствено в името на висши съображения. Капитално бе двайсетгодишното влияние на тази висша дама върху горкичкия й приятел. За нея трябва да се каже отделно, което и ще сторя.

III

Има ги такива странни приятелства: и двамата са, току-речи, готови да се изядат, цял живот се ядат, а не могат да скъсат. Дори е невъзможно да скъсат: онзи, който пръв закапризничи и рече да скъса пръв, разбира, че ще умре, ако това се случи. С положителност го зная, че Степан Трофимович на няколко пъти и понякога след най-интимни излияния на четири очи с Варвара Петровна, след излизането й изведнъж е скачал от дивана и е почвал да

блъска с юмруци по стената.

Това ставаше без ни най-малка алегория, веднъж дори беше откъртил мазилка от стената. Някой може да попита как съм могъл да науча тая тънка подробност? Ами ако лично аз съм бивал свидетел, а? Ами ако лично Степан Трофимович неведнъж ми е плакал на ревера, описвайки с най-ярки краски цялото опако на живота си? (И какво ли не е издумвал при това!) Но ето какво ставаше почти винаги след тия хленчения: на сутринта той вече беше готов собственоръчно да се разпъне за своята неблагодарност; викаше ме спешно да съм идел при него или пък самият той лично дотичваше при мен, само и само да възвести, че Варвара Петровна е „ангел на честта и деликатността, а той - самата противоположност". И не само че тичаше при мен, ами нееднократно описваше всичко това на самата нея в най-красноречиви писма и черно на бяло си признаваше, подписвайки се с трите си имена, че не кога да е, а вчера например бил споделял със странично лице, че тя го държала от суетност, завиждала му на учеността и способностите, мразела го и се бояла да си разкрие омразата явно от страх да не я напуснел, с което щял да навреди на литературната й репутация; че вследствие на това той се презира и е решен да загине от насилствена смърт, а от нея чака последната дума, която щяла всичко да реши, и прочие, и прочие все в тоя дух. Можем да си представим след всичко това до каква истерика стигаха понякога нервните избухвания на

това най-невинно от всички петдесетгодишни бебета! Лично аз четох веднъж едно от тия му писма след някакво тяхно спречкване заради нещо крайно нищожно, но инак ядовито. Ужасих се и взех да го моля да не праща писмото.

- Не може... по-честно е... дълг... ще умра, ако не й призная всичко, всичко! - отвръщаше ми той като трескав и прати писмото.

Тъкмо там бе разликата между тях - Варвара Петровна никога не би пратила подобно писмо. Вярно, че той страшно обичаше да пише; пишеше й дори като живееха под един покрив, а щом го хванеше истерията - и по два пъти дневно. Аз зная със сигурност, че тя винаги най-внимателно изчиташе тия писма, дори да се случеха и по две на ден, и като изчетеше, ги туряше в едно специално чекмедженце - прономерирани и сортирани; освен това тя ги туряше в сърцето си. После, като подържеше приятеля си цял ден без отговор, се срещаше с него, сякаш нищо не е било, сякаш вчера не се бе случило досущ нищо особено. Малко по малко тъй го издресира, че и той взе да не смее да й напомня за вчерашното, а само търсеше да улови от време на време погледа й. Но тя нищо не забравяше, а той забравяше, че понякога дори твърде бързо, и неведнъж, подлъган тъкмо от това нейно спокойствие, още същия ден го удряше на шеги и закачки, особено като дойдеха приятели и се отвореше шампанско. С какъв ли яд трябва да го е гледала в тия минути, а той нищичко не забелязваше!

Може би чак след седмица, месец или дори половин година, в някакъв особен момент, когато най-случайно си спомнеше някой израз от тия си писма, а после и цялото писмо с всичките му подробности, изведнъж изгаряше от срам и дотам се изтормозваше, че го хващаха неговите нервни пристъпи. Тия му особени пристъпи, нещо като холерина, бяха в някои случаи обичайният изход от нервните му кризи и представляваха един любопитен по своему куриоз на неговото телосложение.

Действително Варвара Петровна твърде често и истински го беше мразила; но той така и не забеляза и не разбра, че накрая й беше станал син, нейно създание, може да се каже, нейно изобретение, станал беше плът от плътта й, и че ни най-малко не го държи и издържа от едната „гола завист за дарованията му". Как ли трябва да са я оскърбявали подобни предположения! Покрай непрестанната омраза, ревност и презрение у нея се таеше някаква непоносима любов към него. Не даваше прах да падне отгоре му, двайсет и две години му беше бавачка, по цели нощи не би мигнала от грижи, ако опреше до репутацията му на поет, учен и граждански деец. Беше си го измислила и първа си беше повярвала на измислицата. Той й беше нещо като блян... Но за всичко това действително искаше от него много, понякога дори робство. Беше невероятно злопаметна. И като стана дума, ще разкажа два случая.

IV

Веднъж, още при първите слухове за разкрепостяването на селяните, когато цяла Русия изведнъж възликува и се готвеше цяла да се възроди, на минаване през града у Варвара Петровна дошъл един петербургски барон, човек с най-високопоставени връзки и както се казва доста вътрешен по въпроса. Варвара Петровна изключително ценеше подобни посещения, защото след смъртта на генерала връзките й с висшето общество отслабваха ли, отслабваха, та накрая и съвсем се стопиха. Баронът дошъл на чай и поседял нещо около час. Други нямало, но Варвара Петровна поканила Степан Трофимович и го извадила на показ. Баронът дори бил чувал нещо за него навремето или се направил, че чувал, но, общо взето, рядко се обръщал към него. То се знае, Степан Трофимович не е тоя, дето ще си остави коня в реката, пък и маниерите му бяха най-изискани. И макар май да не бе от знатен род, но тъй се бе случило, че от малък го бяха възпитавали в едно от видните московски семейства и ще рече добре; френския го говореше като парижанин. Сиреч баронът от пръв поглед е трябвало да разбере с какви хора се обгражда Варвара Петровна, та макар и в губернското си уединение. Излязло обаче друго. Когато баронът с положителност потвърдил пълната достоверност на

току-що плъзналите тогава слухове за великата реформа, Степан Трофимович не се стърпял и викнал *ур а* ! и дори направил с ръка някакъв жест, изобразяващ възторг. Тихичко се провикнал, дори изящно; може дори възторгът да е бил преднамерен, а жестът нарочно заучен пред огледалото половин час преди чая; но нещо, види се, не е станало тъй както трябва, защото баронът си позволил да се поусмихне, макар тутакси и необикновено учтиво да казал нещо за всеобщото и надлежно за случая умиление на всички руски сърца пред великото събитие! А след още малко си тръгнал и на тръгване подал двата си пръста и на Степан Трофимович. Като се върнали в гостната, Варвара Петровна отначало помълчала три минути, уж, че търсела нещо по масата, но изведнъж се обърнала към Степан Трофимович и пребледняла, със святкащ поглед процедила шепнешката:

- Аз туй няма да ви го забравя!

На другия ден се срещнала с приятеля си, сякаш нищо не било; и като да беше забравила за случката. Но тринайсет години по-късно, в един трагичен момент, му я напомни и го упрекна и пак пребледня точно като преди тринайсет години, когато му бе отправила първия упрек. Само два пъти през целия си живот му бе казвала: „Аз туй няма да ви го забравя!" Случката с барона беше вече вторият случай; но и първият случай, на свой ред, е тъй характерен и като че ли тъй много значи за съдбата на Степан Трофимович, че се решавам и

него да спомена.

Това станало през петдесет и петата година, през пролетта, през май, а именно след като в Скворешники получили известието за кончината на генерал-лейтенант Ставрогин, един лекомислен старец, умрял от стомашно разстройство на път за Крим, където бързал по повод назначението му в действащата армия. Варвара Петровна останала вдовица и се облякла в пълен траур. Вярно, че не ще да е тъгувала твърде за мъжа си, с когото през последните четири години живееха съвсем отделно, поради несходство на характерите, и само редовно му пращаше пари. (Генералът имаше само сто и петдесет души, заплатата си, а освен това бе знатен и с връзки; а всичкото богатство и Скворешники бяха на Варвара Петровна, единствена дъщеря на много богат откупчик.) И все пак била потресена от внезапното известие и се оттеглила в пълно уединение. То се знае, Степан Трофимович неотлъчно бил до нея.

Май бил в разгара си; вечерите били възхитителни. Почвала да цъфти калината. Приятелите се срещали всяка вечер в градината и до късна нощ седели в беседката, изливайки един пред друг чувства и мисли. Поетични мигове. Под впечатление на настъпилата в живота й промяна Варвара Петровна говорила повече от обикновено. Тя като да се разтапяла от нежност към приятеля си и тъй продължило няколко вечери. Но внезапно една странна мисъл осенила Степан Трофимович: „Дали

пък неутешимата вдовица не разчита на него и дали в края на едногодишния траур не чака предложение от негова страна?" Цинична мисъл, но нали възвишените натури понякога са дори по-склонни към цинични мисли, та било то само поради многостранността на развитието. Степан Трофимович започнал да вниква и намерил, че прилича да е тъй. Замислил се: „Богатството е огромно, разбира се, но..." Действително Варвара Петровна никак не приличаше на красавица: висока, жълта, щръклеста жена, с длъгнесто лице, напомнящо нещо конско. Все повече и повече се колебаел Степан Трофимович, разкъсвал се от съмнения, веднъж-дваж дори си поплакал (той често плачеше). Вечер, тоест в беседката, лицето му някак неволно взело да добива капризен и насмешлив, кокетен и същевременно високомерен израз. Човек го прави някак без да ще, неволно, и колкото по-благороден е, толкова повече то бие на очи. Един Господ знае какво е било всъщност, но Варвара Петровна едва ли е изпитвала чак такива чувства, които напълно да оправдават подозренията на Степан Трофимович. Пък и едва ли би сменила името Ставрогина за неговото, колкото и славно да е то. Било е може би чисто и просто една женствена игра от нейна страна, проява на несъзнателната женска потребност, тъй натурална при едни по-особени женски случаи. Впрочем не твърдя; незнайни са дълбините на женското сърце, та дори и до днес! Но аз

продължавам.

Изглежда, тя скоро е разгадала особения израз на лицето на приятеля си; беше чувствителна и прозорлива, а той понякога твърде наивен. Но вечерите вървели както преди и разговорите били все тъй поетични и интересни. И ето че веднъж с настъпването на нощта те най-приятелски се разделили след един крайно оживен и поетичен разговор и горещо си стиснали ръце пред входа на къщата, в която живееше Степан Трофимович. Той всяко лято се пренасяше от голямата господарска къща в Скворешники в разположената почти в градината лятна къща. Току-що бил влязъл и обзет от натрапчиви мисли, застанал пред прозореца с незапалената още пура, загледан в леките като пух бели облачета, плувнали край ясната месечина, когато изведнъж едно тихо шумолене го накарало да трепне и да се обърне. Пред него отново стояла Варвара Петровна, с която се били разделили само преди четири минути. Жълтото й лице било почти синьо, устните - стиснати, само краищата потрепвали. Цели десет секунди го гледала в очите, мълчаливо, с твърд, неумолим поглед, и изведнъж прошепнала на един дъх:

- Никога няма да ви го забравя това!

Когато вече десет години по-късно Степан Трофимович шепнешком ми разправяше тази тъжна история - и дори заключи вратата, - той ми се кълнеше, че до такава степен изгубил ума и дума, че не чул и не видял кога и как изчезнала Варвара Петровна.

А тъй като никога впоследствие не му беше намеквала дори за станалото и всичко тръгнало, сякаш нищо не било, той цял живот бе склонен да смята, че всичко това е било една болезнена халюцинация, още повече че същата нощ наистина заболял за цели две седмици, което впрочем турило край и на срещите в беседката.

Но независимо от илюзиите за някаква халюцинация той всеки ден, цял живот сякаш чакаше продължението и, тъй да се каже, развръзката на онова събитие. Не вярваше, че с това е свършено! А щом е тъй, странно ще да е поглеждал понякога приятелката си.

V

Тя лично му беше съчинила дори костюма, с който бе ходил цял живот. Костюмът беше изящен и характерен: дългопол черен сюртук, закопчан почти догоре, но му стоеше твърде изискано; мека шапка (през лятото сламена) с широка периферия; вратовръзката бяла, батистова, с голям възел и увиснали краища; бастунът със сребърна дръжка, при това - коси до раменете. Беше тъмнорус и косите му взеха да се прошарват малко едва напоследък. Брада и мустаци не носеше. Разправят, че като млад бил изключително красив. Но според мен той и на стари години беше необикновено внушителен. Пък и старост ли е това петдесет и три

години? Поради някакво гражданско кокетство обаче той не само че не се младееше, ами като да се перчеше със солидната си възраст и висок, сух, с коси до раменете и с тоя си костюм приличаше на патриарх или още по-точно на портрета на поета Куколник, литографиран през трийсетте години в някакво издание, особено когато седеше през лятото в градината, на пейката под разцъфналия люляков храст, подпрян с две ръце на бастуна, с отворена книга до себе си и поетично замислен над слънчевия залез. Относно книгите ще отбележа, че в последно време той взе някак да изоставя четенето. Впрочем това почти накрая. Вестниците и списанията, които Варвара Петровна изписваше в голямо количество, ги следеше редовно. Успехите на руската литература също го интересуваха постоянно, макар ни най-малко да не уронваше и собственото си достойнство. По едно време уж се беше поувлякъл да изучи висшата съвременна политика по нашите външни и вътрешни работи, но скоро махна с ръка, заряза това начинание. Случваше се и туй: вземе със себе си в градината Токевил, а скришом пъхне в джоба си Пол дьо Кок. Но това са впрочем дребни работи.

Ще отбележа в скобки и за портрета на Куколник: Варвара Петровна беше видяла за първи път тая картинка още като момиче в пансиона за благородни девици в Москва. Разбира се, тутакси се влюбила в портрета, както го правят всички пансионерки, които се влюбват в каквото им падне,

включително и в учителите си - предимно по краснопис и рисуване. Но любопитното не е момичешката история, а че дори на петдесет години Варвара Петровна държеше тая картинка сред най-интимните си драгоценности, тъй че може би само поради това и костюма на Степан Трофимович го беше съчинила да прилича донякъде на изобразения на картинката костюм. Но и туй е дреболия, разбира се.

През първите години, или по-точно през първата половина на пребиваването си у Варвара Петровна, Степан Трофимович уж че още се тъкмеше за някакво съчинение и всеки ден най-сериозно се канеше да го пише. Но през втората половина трябва да беше забравил и азбуката. Все по-често и по-често ни казваше: „Готов съм уж да пристъпя, материалите са ми събрани, а не ми се похваща. Нищо не ми се прави!" - и унило клюмаше глава. Без съмнение тъкмо това трябваше да му придаде още по-голямо величие в очите ни, като един мъченик на науката: но на самия него му се искаше нещо друго. „Забравиха ме, никому не съм нужен вече!" - неведнъж се изпускаше той. Това тягостно настроение го обзе особено като наближи петдесетте години. Варвара Петровна разбра най-сетне, че работата е сериозна. Пък и не можеше да се помири тя с мисълта, че приятелят й е забравен и ненужен. За да го разсее, пък и за подновяване на славата, тя го отведе тогава в Москва, където имаше някои твърде изискани литературни и научни познанства;

но се оказа, че и Москва не помага.

Бяха едни особени времена; настъпило бе нещо ново, твърде различно от дотогавашното мъртвило и някак много особено, но се усещаше повсеместно, че дори в Скворешники. Дохождаха какви ли не слухове, фактите, общо взето, бяха горе-долу известни, но, види се, освен фактите се бяха появили и някакви съпътстващи ги идеи, и най-важното в голямо количество. И тъкмо туй смущаваше: по никой начин не можеше да се нагодиш и със сигурност да узнаеш какво именно значат тия идеи. Поради женската си натура на Варвара Петровна непременно й се щеше да се подразбира нещо тайно. По едно време взе уж да чете вестници и списания, забранени чужбински издания, че дори току-що почналите да нашумяват прокламации (всичко туй й се доставяше); но само дето й се завъртя главата. Захвана се да пише писма: отговаряха й рядко и колкото по-нататък - все по-неразбрано. Степан Трофимович тържествено бе поканен веднъж завинаги да й разясни „всичките тия идеи", но от обяснението му бе останала явно недоволна. Възгледите на Степан Трофимович за общото движение бяха крайно високомерни; у него всичко се свеждаше до това, че са го забравили и не бил нужен никому. Накрая и него го споменаха, отначало в чужбинските издания - като заточен мъченик и веднага подир туй и в Петербург - като бивша звезда от прочутото съзвездие; сравняваха го дори, кой знае защо, с Радишчев. После някой писа, че

вече бил умрял и обеща некролог. Степан Трофимович тутакси възкръсна и здравата взе да се пери. Цялото му високомерие към съвременниците отведнъж се изпари и го обзе пламенната мечта да се присъедини към движението и да покаже какво може. Варвара Петровна тутакси отново и на всичко повярва и страшно се засуети. Решено бе без никакво разтакаване да вървят в Петербург, да разузнаят каква е цялата работа, лично да вникнат и ако е възможно, да се посветят на новата дейност всецяло и безвъзвратно. Тя впрочем обяви, че е готова да основе списание и от тъй насетне да му посвети целия си живот. Виждайки докъде е стигнало, Степан Трофимович още повече се наду из пътя дори се беше държал с Варвара Петровна почти покровителствено, което тя тутакси скъта в сърцето си. Впрочем тя имаше и една друга твърде важна причина за това пътуване, а именно подновяването на високопоставените си връзки. Трябваше по възможност да напомни за себе си, най-малкото да опита. А официалният предлог за пътешествието бе да се види със сина си, който завършваше по това време науките си в един петербургски лицей.

VI

Бяха заминали и бяха прекарали в Петербург почти

целия зимен сезон. Към Велики пости обаче всичко се пукнало като голям сапунен мехур. Бляновете отлитнали и бъркотията не само че не се оправила, ами станала още по-отвратителна. Първо, с високопоставените връзки не излязло почти нищо, някакви съвсем микроскопични успехи, и то с цената на унизително престараване. Оскърбената Варвара Петровна се отдала всецяло на „новите идеи" и взела да урежда в дома си „вечери". Поканила литератори и тутакси й ги надовели колкото си щещ. После и самички взели да идват, без покана; един друг се водели. Никога не била виждала такива литератори. Невероятно суетни, но напълно открито, като да изпълнявали някаква повинност. Някои (макар и далеч не всички) идвали дори пияни, но сякаш намирайки в това някаква особена, непозната досега красота. Всички до немай-къде се надували с нещо. На всички лица било изписано, че току-що са открили някаква извънредно важна тайна. Непрекъснато се карали, минавало за голям шик. Доста трудно било да се разбере какво точно са написали тия литератори; но имало критици, романисти, драматурзи, сатирици, изобличители. Степан Трофимович проникнал дори в най-висшия кръг, там, откъдето управляваха движението. Управляващите стояха невероятно високо, но него го бяха приели радушно, макар, разбира се, никой от тях да не е знаел и чувал за него друго, освен дето бил „представител на идеята". Той дотам маневрирал около тях, че въпреки цялото им олимпийство на два пъти ги домъквал

в салона на Варвара Петровна. Тия били много сериозни и много вежливи; държали се добре; останалите явно им се плашели; но било очевидно, че са хора заети. Явили се и две-три от бившите литературни знаменитости, случили се тогава в Петербург, с които Варвара Петровна открай време поддържаше най-изящни отношения. Но за нейна почуда тия истински и съвсем безспорни знаменитости били по-тихи от водата, по-ниски от тревата, а неколцина дори се умилквали около цялата тая новоизлюпена сган и позорно й се подмазвали. На Степан Трофимович отначало му потръгнало; хванали се за него и взели да го изкарват на публични литературни събрания. Когато на едно такова публично литературно четене за първи път се появил на подиума като четец, се раздали френетични аплодисменти, нестихващи цели пет минути. Девет години по-късно той си го спомняше със сълзи на очи, впрочем повече поради артистичната си натура, отколкото от благодарност. „Кълна ви се и на бас се хващам - казваше ми самият той (но само на мен и под секрет), - че един човек нямаше сред цялата тая публика ей толкова да ме знае!" Забележително признание: ще рече, имало е у него здрав смисъл, щом дори тогава, на подиума, е можал тъй ясно да схване положението, въпреки цялото си опиянение; и ще рече - нямало е здрав смисъл, щом дори девет години по-късно не можеше да си спомни за това без чувство на обида. Накарали го бяха да подпише

два-три колективни протеста (и той не знаеше срещу какво); подписал. Варвара Петровна също я накарали да подпише срещу някаква „безобразна постъпка" и подписала. Впрочем повечето от тия нови хора, макар да ходели у Варвара Петровна, кой знае защо, смятали за свой дълг да се отнасят към нея с презрение и нескрит присмех. Впоследствие в минути на горест Степан Трофимович ми беше намеквал, че тя му завидяла тъкмо оттогава. Тя естествено разбирала, че не бива да има вземане-даване с тия хора, но въпреки това ги приемала с ламтеж, с истеричното си женско нетърпение и, главното, с надеждата нещо да стане! На тия си вечери се произнасяла рядко, макар да би могла и да се произнесе; повечето слушала. Произнасяли се по въпроса за премахването на цензурата и на буквата „ъ"; за замяната на руските букви с латински; за вчерашното въдворяване на еди-кой си, за някакъв скандал в Пасажа, за ползата от раздробяването на Русия по народности със свободна федеративна връзка, за унищожаването на армията и флота, за възстановяването на Полша до Днепър, за селската реформа и прокламациите, за премахване на наследяването, за семейството, децата и свещениците, за правата на жените, за къщата на господин Краевски, която никой никога тъй и не прости на господин Краевски, и пр. и пр. Ясно било, че в тая сбирщина нови хора гъмжи от мошеници, но несъмнено е имало и мнозина

честни, дори твърде привлекателни личности въпреки някои все пак удивителни отсенки. Честните били много по-трудни за разбиране от нечестните и безцеремонните; но не се знаело кой кого държи в ръцете си. Когато Варвара Петровна оповестила идеята си да издава списание, към нея се стекли още повече хора, но тутакси право в очите й се посипали обвинения, че била капиталистка и експлоататорка. Безцеремонността на обвиненията се равнявала само на тяхната неочакваност. На една от вечерите на Варвара Петровна престарелият генерал Иван Иванович Дроздов, отколешен приятел и съслуживец на покойния генерал Ставрогин, човек най-достоен (но по своему) и когото всички тук познаваме, безкрайно опърничав и избухлив, с ужасен апетит и ужасен страх от атеизма, се запрепирал с един прочут юноша. Оня веднага го срязал: „Вие сте, види се, генерал, щом така говорите", тоест в смисъл че по-обидна дума от генерал дори не се сеща. Иван Иванович страхотно кипнал: „Да, господинчо, генерал съм и дори генерал-лейтенант и съм служил на моя господар-император, а ти, господинчо, си сополанко и безбожник!" Станал неприличен скандал. На другия ден случаят бил изнесен в печата и почнали да събират подписи срещу „безобразната постъпка" на Варвара Петровна, която не пожелала тутакси да изгони генерала. В едно илюстровано списание се появила карикатура, в която язвително изтипосали Варвара

Петровна, генерала и Степан Трофимович като трима ретроградни приятели; към картинката били приложени и стихове, написани от народния поет нарочно за случая. Ще кажа от себе си, че много особи с генералски чинове действително имат смешния навик да казват: „Служил съм на моя господар-император...", тоест като че ли техният господар-император не е същият, който е и на обикновените императорски поданици, а друг, техен си.

Да се стои повече в Петербург, било, разбира се, невъзможно, още повече че Степан Трофимович претърпял окончателно fiasco[1]. Не издържал и взел да говори за правата наизкуството и още повече почнали да му се смеят. На последното четене си наумил да въздейства с граждански патос, въобразявайки си, че ще трогне сърцата, и разчитайки на уважението към неговото „изгнаничество". Той безспорно се съгласил, че думата „отечество" е ненужна и комична, съгласил се с мисълта за вредата от религията, но гръмогласно и твърдо заявил, че ботушът стои по-долу от Пушкин и дори много по-долу. Безмилостно го освиркали, тъй че още неслязъл от подиума, публично се разплакал. Варвара Петровна го отвела вкъщи жив-умрял. „On m'a traite comme un vieux bonet de coton!”[2] - хленчел той несвързано. Цяла нощ го успокоявала, давала му лавро-вишневи капки и до сутринта му повтаряла: „Вие още сте полезен; пак ще ви дойде време-

[1] *Поражение (итал.).*
[2] *Отнесоха се с мен като със стара нощна шапчица (фр.).*

то, ще ви оценят... другаде."

А рано сутринта на другия ден при Варвара Петровна довтасали петима литератори, трима от които съвсем непознати, дори никога не ги била виждала. Крайно сурово я известили, че били разгледали въпроса за нейното списание и идвали да й съобщят решението си. (Варвара Петровна никому и никога не била поръчвала да разглежда и решава нещо относно списанието й.) Решението им било, основавайки списанието, тя незабавно да им го предаде заедно с капитала на началата на свободната асоциация; тя пък самата да си заминела в Скворешники, подбирайки със себе си и Степан Трофимович, който „бил остарял". От деликатност се съгласявали да й признаят правото на собственост и да й превеждат ежегодно една шеста от чистия приход. Най-трогателното в тази история е, че от тия петимата най-малкото четирима не са имали никакви користни цели, а са действали единствено в името на „общото дело".

„На тръгване бяхме като замаяни - разказваше Степан Трофимович, - аз просто не бях на себе си, помня само, че все си повтарях в такт с колелетата:

Век и Век и Лев Камбек
Лев Камбек и Век и Век...

и тям подобни дивотии чак до самата Москва. Едва в Москва се опомних - сякаш съм можел да

очаквам друго? О, приятелю! - възкликваше той понякога, за да ни въодушеви. - Нямате си представа каква мъка и яд обземат душата, когато некадърници подхванат великата, отдавна и свято тачена идея и я завлекат на улицата при такивата като тях глупаци, и вие внезапно я срещате - вече у вехтошаря, неузнаваема, окаляна, разкривена, без пропорции, без хармония, играчка в ръцете на глупави деца! Не! В наше време не беше така и не към това се стремяхме. Не, не, съвсем не към това. Аз нищо вече не мога да позная... Нашето време пак ще дойде и пак ще насочи по правия път всичко, което се люшка, сегашното. Какво ще стане инак?...”

VII

Тутакси след завръщането от Петербург Варвара Петровна изпрати приятеля си в странство: „да си почине"; пък и необходимо им беше да се разделят за известно време, тя го чувстваше. Степан Трофимович тръгна с възторг. „Ще възкръсна там! - възклицаваше той. - Там най-сетне ще се захвана с науката!" Но още в първите си писма от Берлин подкара пак старата песен. „Сърцето ми е разбито - пишеше той на Варвара Петровна, - забравата не идва! Тук, в Берлин, всичко ми напомни онова, някогашното, отминалото, първите възторзи и първите мъки. Къде е тя? Къде са двете те? Къде са двата ангела, които никога не съм заслужавал? Къде е

моят син, моят възлюблен син? Къде съм аз най-сетне, самият аз, предишният, с чиличената сила, непоклатим като скала, щом днеска някой си Andrejeff, ип православен шут с брада, peut briser mon existence en deux”[3] и т.н. и т.н. Що се отнася до сина на Степан Трофимович, той го беше виждал всичко на всичко два пъти в живота си: първия път, когато се беше родил, и втория - съвсем наскоро в Петербург, където младежът се готвеше за влизане в университета. Както вече се каза, момчето беше прекарало целия си живот при лелите си в О-ска губерния (за сметка на Варвара Петровна), на седемстотин версти от Скворешники. Що се отнася до Andrejeff, тоест Андреев, това беше чисто и просто един наш, тукашен търговец, бакалин, голям чудак, археолог самоук, страстен събирач на руски старини, който чат-пат се счепкваше със Степан Трофимович по науките, а главно по насоките. Този почтен търговец с бяла брада и големи сребърни очила не му беше доплатил четиристотин рубли, които му дължеше за няколкото десетини гора в именийцето на Степан Трофимович (в съседство със Скворешники). Макар отправяйки приятеля си в Берлин, Варвара Петровна пребогато да го бе снабдила със средства, на заминаване Степан Трофимович много разчиташе на тия четиристотин рубли, вероятно за някои скришни свои разходи, и просто му се доплака, когато Andrejeff го помоли да почака един

[3] *Може да разбие живота ми (фр.).*

месец, имайки впрочем и правото на такава отсрочка, тъй като първите вноски ги беше направил комай половин година напред, предвид особената тогавашна нужда на Степан Трофимович. Варвара Петровна на един дъх изчете това първо писмо, подчерта с молив възклицанието „Къде са двете те?", сложи му дата и го прибра в чекмедженцето. Той, разбира се, имаше предвид двете си покойни жени. Във второто писмо от Берлин песента варираше: „Работя по дванайсет часа на денонощие („пак добре да са единайсет", промърмори Варвара Петровна), ровя се из библиотеките, сверки, бележки, тичане; бях у професорите. Поднових познанството с превъзходното семейство Дундасови. Каква прелест е Надежда Николаевна, дори досега! Праща ви много поздрави, младият й съпруг и тримата " племенници са в Берлин. Беседваме до зори с младежта, вечерите са почти атински, но само по финес и изящество; всичко е най-благородно: много музика, испански мотиви, мечти за общочовешко обновление, идеята за вечна красота, Сикстинската мадона, светлина със прорези от мрак, но и слънцето има петна! О, друже мой, благородни, верни мой друже! Аз целият съм с вас и ваш, единствено с вас en tout pays[4], та дори dans le pays que se trouve au dela des forets de Tylylley[5], за която, нали помните, тъй често, с трепет си говорехме в Петербург на заминаване.

[4] *Където и да било (фр.).*
[5] *В страната отвъд гори Тилилейски (фр.). (Намек за Сибир.)*

Спомням си го с усмивка. Минавайки границата, се почувствах неза-страшен, усещане странно, ново, за първи път след толкова години..." и т.н. и т.н.

„Вятър и мъгла! - реши Варвара Петровна, скътвайки и това писмо. - Щом атинските им вечери откарват до зори, как ще седи по дванайсет часа над книгите. Пиян ли е бил, като е писал? А тая Дундасова как се осмелява да ми праща поздрави? Впрочем нека се поразсее малко..."

Фразата „dans le pays que se trouve au dela des forets de Tylylley" означаваше „страната отвъд гори Тилилейски". Понякога Степан Трофимович нарочно превеждаше руски пословици и местни поговорки на френски по най-глупав начин, несъмнено можейки и да ги разбере, и да ги преведе по-хубаво, но често го правеше за един особен шик и намираше, че е остроумно.

Но разсейването му не трая дълго, четири месеца не изтрая и долетя в Скворешники. Последните му писма съдържаха само и единствено излияния на най-нежна обич към липсващата му приятелка и бяха буквално напоени със сълзите на разлъката. Има натури невероятно привързани към къщата, същински домашни кученца. Срещата на приятелите бе възторжена. След два дни всичко тръгна като преди и дори по-скучно от преди. „Друже мой - казваше ми Степан Трофимович след две седмици и под най-голям секрет, - друже мой, открих нещо ужасно... за себе си:je suis un най-обикновен хране-

ник, et rien de plus! Mais r-r-rien de plus.”[6]

VIII

После у нас настъпи затишие и се проточи, кажи го, всичките тия девет години. Истеричните изблици и хленченето, които най-редовно продължаваха, ни най-малко не пречеха на благоденствието ни. Чудя се как Степан Трофимович не надебеля през това време. Само носът му се позачерви и стана още по-благодушен. Лека-полека край него се завъртя един приятелски кръжец, впрочем винаги малоброен. Варвара Петровна макар почти да не обръщаше внимание на кръжеца ни, всички ние я признавахме за наша патронеса. След петербургския урок тя окончателно отседна в нашия град; зиме живееше в градската си къща, а лете в крайградското имение. Никога не бе имала такава тежест и влияние сред губернската ни общественост, както през последните седем години, сиреч до назначението на сегашния ни губернатор. Предният ни губернатор, незабравимият и благ Иван Осипович, й се падаше близък роднина, при това облагодетелстван от нея навремето. Жена му трепереше от едничката мисъл, че може да не угоди с нещо на Варвара Петровна, а преклонението на губернското общество стигна дотам, че взе да избива дори на нещо греховно. Добре беше, значи,

[6] *Аз съм един най-обикновен храненик и нищо повече! Да, н-н-нищо повече (фр.).*

и Степан Трофимович. Беше член на клуба, с достойнство губеше на карти и беше на почит, макар мнозина да гледаха на него само като на „учен". Впоследствие, когато Варвара Петровна му позволи да живее в друга къща, ние се почувствахме още по-свободни. Събирахме се у него по два пъти седмично; биваше весело, особено когато той не жалеше шампанското. Виното се вземаше от бакалията на същия този Андреев. Сметките ги плащаше Варвара Петровна два пъти на годината и денят на разплащането почти винаги беше ден на холерина.

Един от първите членове на кръжеца беше Липутин, губернски чиновник, човек на възраст, голям либерал, който минаваше в града за атеист. Беше се оженил повторно, хем взе и млада, и хубавичка, и със зестра, а пък имаше три големи момиченца. Държеше домашните си изкъсо и под ключ, беше извънредно стиснат и с едната си заплата беше струпал и къща, че и парици. Беше досаден човек, пък и службицата му беше дребна; в града не го уважаваха, а във висшите кръгове нямаше достъп. На туй отгоре беше отявлен клюкар и вече неведнъж си беше патил, хем здравата си беше патил, първия път от един офицер, а втория - от един почтен глава на семейство, помешчик. Но ние обичахме острия му ум, неговата любознателност, особената му жлъчна присмехулност. Варвара Петровна не го обичаше, но той все съумяваше някак да й се докара.

Тя не обичаше и Шатов, който стана член на кръжеца ни едва последната година. По-преди Шатов беше студент и след една студентска история го бяха изключили от университета; като дете бил ученик на Степан Трофимович, по рождение беше от крепостните на Варвара Петровна - син на покойния й камердинер Павел Федоров, и тя го протежираше. Не го обичаше заради гордия му нрав и неговата непризнателност - тъй и не можеше да му прости, че като го бяха изгонили от университета, не отиде право при нея; напротив, дори на писмото й, което му беше пратила нарочно за случая, не отговори, ами предпочете да се зароби у някакъв цивилизован търговец и да му учи децата. Заедно със семейството на тоя търговец беше заминал в странство, по-скоро в качеството на слуга, отколкото като гувернант; ама пък много му се ходело в странство. Децата имали и гувернантка, една оперена руска госпожица, също така наета на заминаване и най-вече, защото не поискала много пари. След около два месеца търговецът я прогонил заради „свободомислие". Повлякъл се подире й и Шатов и не след дълго се венчал с нея в Женева. Изкарали има-няма три седмици, а после се разделили като свободни, с нищо необвързани хора; разбира се, и заради мизерията. После Шатов дълго се скитал сам из Европа, един Господ знае как я е карал; разправят, че бил ваксаджия по улиците и хамалин в някакво пристанище. Накрая, преди година време, се прибра в родното гнездо и оти-

де да живее с една престаряла своя леля, която след месец погреба. Със сестра си Даша, също възпитаница и фаворитка на Варвара Петровна, при която и живееше на най-благородна нога, не поддържаше почти никакви връзки. В компанията ни беше постоянно мрачен и неразговорлив; но се-гиз-тогиз, когато засягаха убежденията му, става-ше болезнено раздразнителен и крайно не-въздържан. „Шатов трябва първо да го вържеш, пък сетне да говориш с него" - шегуваше се поняко-га Степан Трофимович, но го обичаше. В странство Шатов радикално бе променил някои от предишни-те си социалистически убеждения и бе ударил в противоположната крайност. Той беше едно от ония идеални руски същества, дето, като ги връхлети изневиделица някоя силна идея, отведнъж ги затиска сякаш отдолу си, понякога даже навеки. Да се справят с нея, никога не им е по силите, а й се отдават страстно и ето че после целият им живот преминава сякаш в предсмъртни гърчове под рухналия върху им и наполовина пре-мазал ги вече камък. Външността на Шатов на-пълно съответстваше на убежденията му; тромав, рус, космат, нисък, широкоплещест, бърнест, с много гъсти надвиснали руси вежди, с навъсено чело, неприветлив, упорито сведен и сякаш засра-мен от нещо поглед. На главата му вечно имаше един кичур, който по никой начин не искаше да прилегне и все стърчеше. Беше двадесет и седем или двадесет и осем годишен. „Не се чудя вече, че

жена му го е зарязала" – произнесе се веднъж за него Варвара Петровна. Гледаше да се носи чистичко въпреки крайната си мизерия. За помощ към Варвара Петровна пак не се обърна и я караше както дойде; цанеше се и у търговците. Беше дори продавач, после щеше да заминава със стоката като посредник, но на тръгване взе, че се разболя. Човек мъчно може да си представи до каква степен можеше да мизерства, без дори да го забелязва. Като се разболя, Варвара Петровна му прати тайно и анонимно сто рубли. Той обаче се сетил откъде са парите, поразмислил, приел ги и отишъл при Варвара Петровна да й благодари. Тя го посрещнала най-сърдечно, но той по един позорен начин пак излъгал очакванията й: поседял пет минути мълчаливо, глупаво усмихнат и тъпо загледан в земята, и изведнъж, без да я доизслуша, на най-интересното място на разговора станал, поклонил се някак на верев, недодялано, потънал в земята от срам, при това бутнал и строполил на пода скъпия й инкрустиран несесер, счупил го и си излязъл жив-умрял от резила. По-сетне Липутин много го кори, че не бил отхвърлил с презрение тия сто рубли на бившата деспотка-помешчица и не стига, че ги приел, ами и да благодари се помъкнал. Живееше усамотено на края на града и не обичаше да го навестяват дори когато ставаше дума за някой от нас. На вечерите у Степан Трофимович идваше постоянно и вземаше от него вестници и книги за прочит.

На тия ни вечерни сбирки идваше и друг един момък, Виргински, тукашен чиновник, който приличаше донейде на Шатов, макар да бе пълната му противоположност във всяко едно отношение; и той беше „семеен"; жалък и извънредно кротък момък, впрочем вече трийсетгодишен, доста начетен, макар и самоук. Беше беден, женен, чиновничестваше и издържаше и лелята, и сестрата на жена си. Жена му, пък и останалите дами имаха най-крайни убеждения, но всичко това излизаше у тях малко грубовато, тъкмо случаят, когато „идеята попада на улицата", както се беше изразил навремето по друг повод Степан Трофимович. Надъхани от книжлетата, още при първия слух от столичните ни прогресивни кръгове и кръгчета бяха готови да изхвърлят навън всичко на този свят, стига само да им се кажеше да изхвърлят. Madame Виргинска упражняваше в нашия град акушерския занаят. На младини дълго бе живяла в Петербург. Самият Виргински беше човек с рядко чисто сърце и рядко съм срещал по-чист душевен плам. „Аз никога, никога няма да отстъпя от тия светли надежди" -казваше ми той с грейнал поглед. За „светлите надежди" говореше винаги тихо, сладостно, почти шепнешком, като за нещо тайно. Беше доста висок, но извънредно тънък и тесен в раменете, с необикновено рядка, рижава косица. Всичките високомерни насмешки на Степан Трофимович по повод на някои негови мнения приемаше кротко, понякога обаче му възразяваше твърде се-

риозно и за много неща го поставяше натясно. Степан Трофимович се отнасяше към Виргински с топлота, пък и въобще той с всички ни се държеше бащински.

- Вие сте все от „недоизмътените" - шеговито казваше той на Виргински, - вие и всички подобни вам, и макар у вас, Виргински, да не се забелязва онази о-гра-ни-ченост, която съм срещал в Петербург chez ces seminaristes[7], все пак сте „недоизмътен". На Шатов много му се ще да се доизмъти, но и той е „недоизмътен".

- Ами аз? - питаше Липутин.

- Вие сте просто златната среда, която навсякъде ще се оправи... по своему.

Липутин се докачаше.

За Виргински разправяха, и за съжаление твърде достоверно, че още накрая на първата година от законния им брак жена му внезапно обявила, че му се дава оставката и че тя предпочита Лебядкин. Този Лебядкин не беше тукашен и впоследствие се оказа твърде подозрителна личност, а не беше и никакъв щабскапитан в оставка, за какъвто се представяше. Знаеше само да суче мустаци, да пие и да дрънка най-големите глупости, каквито човек може да си представи изобщо. Този човек най-безцеремонно се беше пренесъл в дома им, доволен, че ще я кара на чужд гръб, ядеше и спеше у тях, че накрая бе взел да гледа отвисоко и стопанина. Твърдяха, че когато му била обявена

[7] *У тези семинаристи (фр.).*

оставката, Виргински казал на жена си: „Друже мой, до днес аз само те обичах, сега те уважавам", но всъщност подобна древноримска фраза надали е била произнесена; наопаки, съдрал се бил, казват, от плач. Веднъж, около две седмици след оставката, всички, цялото „семейство", отишли на излет в гората с други познати. Виргински бил обзет от някакво трескаво настроение и участвал в танците; но внезапно, без да имало предварително сдърпване, се вкопчил с две ръце в косите на гиганта Лебядкин, който танцувал соло канкан, и взел да го влече с писъци, крясъци и сълзи. Гигантът дотам се *уплашил, че* дори не се защитавал и през всичкото време пазил почти пълно мълчание; но когато онзи го пуснал, се обидил с целия плам на един благороден човек. Виргински цялата нощ на колене молил жена си за прошка; но не измолил прошка, защото въпреки всичко не се съгласил да се извини на Лебядкин; освен това бил обвинен в тесногръдие и глупост; последното за това, че като се обяснявал с жена си, стоял на колене. Скоро след това щабскапитанът изчезна нанякъде и съвсем наскоро се появи отново в града заедно със сестра си и с нови цели: но за него после. Не е за чудене, че горкият „семеен човек" намираше при нас разтуха и се нуждаеше от компанията ни. Той впрочем никога не говореше пред нас за семейните си работи. Веднъж само, като се прибирахме заедно от Степан Трофимович, ми заговори отдалеч за

своето положение, но тутакси ме сграбчи за ръката и пламенно възкликна:

- Това няма значение; това е само частен случай; това никак, ама никак няма да попречи на „общото дело"!

Появяваха се в компанията ни и случайни гости; дохождаше чифутчето Лямшин, дохождаше капитан Картузов. Известно време идваше и едно любознателно старче, но се помина. Липутин беше ни довел и един полски заточеник, ксендз Слонцевски, и известно време го приемахме заради принципа, но после взехме да не го приемаме.

IX

По едно време за нас в града се носеше, че кръжецът ни бил разсадник на волнодумство, разврат и безбожие; то тъй и не се разсея тая мълва. А всъщност нямаше нищо освен едно най-невинно, мило, досущ руско лековато либерално Дърдорене. „Висш либерализъм" и „висш либерал", тоест либерал без всякаква цел, са възможни само и единствено в Русия. Степан Трофимович, като всеки остроумен човек, се нуждаеше от слушател, а освен това се нуждаеше от съзнанието, че изпълнява висшия си дълг, като пропагандира идеята. Пък и най-сетне, нали все трябва да си пиеш с някого виното и на чаша шампанско да поразмените някои и други мисли от сорта за Русия и

„руския дух", за бога въобще и за „руския бог" особено; да повторите за стотен път общоизвестните и обръгнали на всички руски скандални историйки. Пък не отминавахме и градските клюки, та понякога стигахме и до строги, високонравствени присъди. Задълбавахме и в общочовешкото, най-сериозно размишлявахме за бъдещата съдба на Европа и човечеството; академично предсказвахме, че Франция след цезаризма отведнъж ще се срути до степен на второстепенна държава, и бяхме абсолютно сигурни, че това може да стане ужасно бързо и лесно. Откога му бяхме предсказали на папата ролята на прост митрополит на обединена Италия и бяхме напълно убедени, че в нашия век на хуманизъм, индустрия и железници целият този хилядолетен въпрос е най-лесната работа. Тъй е, „висшият руски либерализъм" тъй гледа на нещата. Понякога Степан Трофимович заговаряше и за изкуство, и то твърде добре, но малко отвлечено. Спомняше си понякога за приятелите от младини - все лица, влезли в историята на нашето развитие, - спомняше си с умиление и благоговение, но донейде сякаш и със завист. Станеше ли пък до немай-къде скучно, чифутчето Лямшин (дребен пощенски чиновник), майстор на пианото, сядаше да свири, а в антрактите изобразяваше свиня, буря, раждане с първия вик на детето и пр. и пр.; то затуй само и биваше канен. Ако ли пък сръбнехме повечко - а се случваше, макар и рядко, -

изпадахме във възторжено състояние и веднъж дори дружно, под акомпанимента на Лямшин, изпяхме „Марсилезата", не зная само добре ли излезе. Великия ден деветнадесети февруари посрещнахме възторжено и отрано бяхме поч-нали да пресушаваме чаши в негова чест. Беше много-много отдавна, още ги нямаше нито Шатов, нито Виргински, и Степан Трофимович още живееше в къщата на Варвара Петровна. Някое време преди великия ден Степан Трофимович току взе да си мънка под носа известните, макар и малко неестествени стихчета, види се, съчинени от някой отколешен либерален помешчик:

Идат мужиците, брадвите носят,
нещо страшно ще настане.

Нещо подобно, струва ми се, буквално не помня. Чу го веднъж Варвара Петровна и му викна: „Вятър, вятър!" - и си излезе разгневена. Липутин, който се случи там, язвително подметна на Степан Трофимович:

- Хем жалко, ако в олелията бившите крепостни ей тъй, за едното чудо направят на господа помешчиците някоя беля.

И прекара показалец около шията си.

- Cher ami[8] - благодушно му отвърна Степан Трофимович, повярвайте ми, че *това* (той повтори жеста около шията) ни най-малко няма да донесе полза нито на нашите помешчици, нито на някой от нас въобще. Ние и без глави нищо няма да можем

[8] *Скъпи приятелю (фр.).*

да уредим, въпреки че тъкмо главите най-много ни бъркат.

Подчертавам, че мнозина у нас смятаха, че в деня на манифеста ще стане нещо необикновено, от сорта на това, дето го предсказваше Липутин, пък и всички тъй наречени познавачи на народа и държавата. Степан Трофимович, изглежда, споделяше тия мисли, хем дотам, че почти в навечерието на великия ден внезапно взе да моли Варвара Петровна да го пусне в странство; с една дума, разтревожил се беше. Но мина великият ден, мина още някое време и високомерната усмивка отново се появи на устните на Степан Трофимович. Той изрече пред нас няколко забележителни мисли за характера на руския човек изобщо и на руското мужиче по-специално.

- Ние като припрени хора доста избързахме с нашите мужичета - завърши той поредицата от забележителни мисли, - изкарахме ги на мода и цял раздел на литературата години наред се захласваше по тях като по новооткрита скъпоценност. Надянахме лаврови венци на въшливите глави. Руското село за хиляда години ни е дало едно-единствено - комаринската[9]. Един забележителен руски поет, при това нелишен от остроумие, като вижда за първи път на сцената великата Рашел, възторжено възкликва: „Не давам Рашел за мужика!" Аз съм готов да ида по-далеч: аз давам всички мужици в замяна за една Рашел. Време е да погледнем по-т-

[9] *Народна песен и танц.*

резво и да не смесваме нашия роден чернокрак катраник с „bouquet de l'imperatrice”[10].

Липутин тутакси се съгласи, но забеляза, че да си изкривиш душата и да похвалиш мужичетата, тогава е било необходимо за насоката; че дори дамите от висшето общество, и те лели сълзи, четейки „Сиромах Антон", а някои от тях чак от Париж писали в Русия на управителите си от тъй насетне да се отнасят със селяните колкото се може по-хуманно.

И сякаш нарочно тъкмо подир слуховете за Антон Петров и в нашата губерния, хем само на петнайсет версти от Скворешники, станаха известни безредици, тъй че в неразборията пратиха войска. Тоя път Степан Трофимович дотам се развълнува, че и нас подплаши. Развика се в клуба, че повече войска трябвало, да били викнели от друга област по телеграфа; ходи при губернатора да го уверява, че той нямал нищо общо; да моли да не го замесели по някакъв начин заради старите му работи и предлагайки незабавно да се пише за декларацията му на когото трябвало в Петербург. Добре, че всичко това скоро се размина и свърши с едно нищо; но аз тогава доста му се зачудих на Степан Трофимович.

След около три години, както е известно, се заговори за националност и се зароди „общественo мнение". Степан Трофимович много се смя.

- Приятели - поучаваше ни той, - нашата националност, ако наистина е „покълнала", както ни уве-

[10] *„Букетът на императрицата”, популярен френски парфюм (фр.).*

ряват сега ония във вестниците, е още на чина, в някое немско петершуле с немска книжка в ръката и зубри вечния си немски урок, а щом потрябва, учителят немец я изправя в ъгъла; за учителя немец - браво; но най-вероятното е, че нищо не се е случило и нищо такова не е покълнало, а си върви, както досега е вървяло, тоест както даде Господ. Според мен и туй й стига на Русията, pour notre sainte Russie[11]. При това всичките тия панславянства и националности, всичко това е твърде старо, за да бъде ново. Националността, ако щете, никога не е била у нас нищо друго освен клубна господарска прищявка, че на туй отгоре - московска. Аз, разбира се, не говоря за времената на Игор. И най-сетне - всичко иде от безделието. У нас всичко е от безделието - и доброто, и лошото. Всичко иде от нашето господарско, мило, образовано, капризно безделие! Трийсет хиляди години го разправям това. Ние не умеем да живеем от собствения си труд. И каква е сега тая шумотевица около някакво си „покълнало" обществено мнение - да не би току тъй изведнъж да е паднало от небето, я! Мигар толкова не разбират, че за да има мнение, най-първо се иска труд, собствен труд, собствен почин, собствена практика! Даром нищо никога няма да дойде. Почнем ли да се трудим, ще почнем и мнение да си имаме. А тъй като ние никога няма да се трудим, то и мнението вместо нас ще го имат ония, дето са работили вместо нас, тоест пак същата тая

[11] *На святата ни Русия (фр.).*

Европа, същите тия немци - двеста-годишните ни учители. А освен това Русията е твърде голямо недоразумение, та сами да си го оправим, без немците и без труд. На, двайсет години вече бия камбаната и призовавам към труд! Живота си дадох за тоя призив и вярвах, безумецът аз! Сега вече не вярвам, но бия камбаната и ще я бия до края, до гроб; ще дърпам въжето, дордето клепалото не удари за моята панихида!

Уви! Ние само кимахме. Ние аплодирахме учителя си, хем как! Хубаво де, господа, ами мигар и сега-сега под път и над път не звучат същите „мили", „умни", „либерални" староруски глупости?

Учителят ни вярваше в бога. „Не разбирам защо всички тук ме изкарват безбожник - казваше той понякога. - Аз вярвам в бога, mais distinguons[12], вярвам като в същество, което само в мене съзнава себе си. Че нали не мога да вярвам като мойта Настася (слугинята) или като някое господарче, дето вярва „за всеки случай", или като нашия мил Шатов - впрочем, не. Шатов не влиза в сметката, Шатов вярва насила, като московски славянофил. Що се отнася до християнството, при всичкото ми уважение към него не съм християнин. Аз по-скоро съм древен езичник като великия Гьоте или като древен грък. Достатъчно е, дето християнството не разбра жената - което тъй хубаво разви Жорж Санд в един от гениалните си романи. А колкото до молитвите, поста и тям подобните му - не разбирам

[12] *Но трябва да се разграничим (фр.).*

на кого влиза в работата какво правя аз. Както и Да се трепят нашите доносници, да ставам езуит не желая. През четиридесет и седма година Белински от странство прати на Гогол прочутото си писмо и в него горещо го упрекваше, че бил вярвал „в някакъв си бог". Entre nous soit dit[13], нищо по-комично не мога да си представя от оня миг, когато Гогол (тогавашният Гогол!) е прочел този израз и... цялото писмо! Но като махнем смешното и понеже все пак съм съгласен със същността на работата, ще повторя и потретя: „Това са то хора! Съумяха да обичат народа си, съумяха да пострадат за него, съумяха да пожертват всичко за него и съумяха в същото време да не се сливат с него, ако се наложи, да не му вървят по гайдата в някои неща. Тъй де, не може наистина един Белински да търси спасение в зехтина или стърганата ряпа!..." Но тук се намеси Щатов.

- Никога не са обичали народа тия ваши хора, не са страдали и нищо не са жертвали за него, каквито и да си ги измислят сега за собствена утеха! - мрачно мърмори той със сведен поглед и нетърпеливо се върти на стола.

- Те ли не са обичали народа, те ли? - крещи Степан Трофимович. - О, как са обичали те Русия!

- Нито Русия, нито народа! - крещи и Шатов, святкайки с очи. - Не можеш да обичаш онова, което не познаваш, а те хабер си нямат от руския народ! Всички те и вие заедно с тях тъй и не го забе-

[13] *Между нас казано (фр.).*

лязахте тоя руски народ, особено пък Белински; тъкмо от туй писмо до Гогол се вижда. Белински точ в точ като Криловия Любопитко не забелязва слона в музея, а цялото си внимание насочва към френските социални буболечки и нищо повече. А той е комай най-умният от всички вас! И не стига, че не забелязахте народа, ами с отвратително презрение се отнесохте към него, като почнем оттам, че под народа си представяхте единствено френския народ, че и то само парижаните, и се срамувахте, че руският народ не е такъв. И това е голата истина! А който си няма народ, той няма и бог! Знайте го, сигурни бъдете, че всички, които престават да разбират народа си и губят връзки с него, тутакси губят и вярата бащина, стават или атеисти, или равнодушни. Истината ви казвам! Това е факт, който ще излезе наяве. Затова и всички вие, и всички ние сме сега или мръсни атеисти, или равнодушни, развратени нищожества и нищо повече! И вие също, Степан Трофимович, аз вас ни най-малко не ви изключвам, дори тъкмо вас имах предвид, да си го знаете!

Обикновено, избъбряйки подобен монолог (а туй се случваше често с него), Шатов грабваше шапката си и хукваше към вратата, бидейки напълно сигурен, че сега вече всичко е свършено и че той напълно и навеки е скъсал приятелските си отношения със Степан Трофимович. Но оня винаги съумяваше да го спре навреме.

- А бива ли сега да се помирим, а, Шатов, след

всички тия мили думици? - казваше той и благодушно му подаваше ръка от креслото.

Недодяланият, но стеснителен Шатов не обичаше нежностите. Външно бе човек груб, но отвътре, види се, самата деликатност. Макар и често да губеше мярка, самият той пръв страдаше от това. Измърморваше си нещо под носа в отговор на призива на Степан Трофимович и попристъпяйки по мечешки от крак на крак, внезапно и неочаквано се усмихваше, оставяше шапката и сядаше на същия стол, упорито загледан в земята. То се знае, донасяше се вино и Степан Трофимович провъзгласяваше някакъв подходящ тост, та било например в чест на някои от старите дейци.

Глава втора
ПРИНЦ ХАРИ. ГОДЕЖЪТ

I

Имаше още едно лице на този свят, към което Варвара Петровна бе привързана не по-малко, отколкото към Степан Трофимович - единственият й син Николай Всеволодович Ставрогин. Тъкмо за него бе повикан като възпитател Степан Трофимович. Момчето бе тогава осемгодишно, а баща му, лекомисленият генерал Ставрогин, по това време

живееше вече отделно от майчето, тъй че детето отрасна единствено под нейната опека. Трябва да му се признае на Степан Трофимович, съумял беше да привърже към себе си своя възпитаник. Цялата му тайна се състоеше в това, че самият той беше едно дете. Мен тогава още ме нямаше, а той постоянно се нуждаеше от близък приятел. И не се беше поколебал истински да се сближи с едно такова мъничко същество веднага щом малко от малко беше поотраснало. Тъй естествено се бяха стекли нещата, че помежду им нямаше ни най-малкото разстояние. Той неведнъж беше будил своя десет или единайсетгодишен приятел през нощта само и само за да му излее и изплаче със сълзи обидите си или да му разкрие някоя домашна тайна, без да си дава сметка, че това е пък съвсем нередно. Хвърляха се в прегръдките си и плачеха. За майка си момчето знаеше, че много го обича, но самото то . едва ли я обичаше много. Тя малко говореше, с него, рядкост бе да го ограничеше в нещо, но то винаги и някак болезнено усещаше вниматeлния й поглед. Впрочем относно обучението и нравственото развитие майка му изцяло се бе доверила на Степан Трофимович. Тогава тя още напълно му вярваше. Педагогът, види се, беше поразстроил нервите на своя възпитаник. Когато на шестнайсетата му година го бяха отвели в лицея, бе хилав и блед, странно тих и унесен. (Впоследствие се отличаваше с изключителна физическа сила.) И хвърляйки се

нощем в прегръдките си, приятелите, види се, не са проливали сълзи само заради някакви домашни истории. Степан Трофимович бе успял да докосне най-тънките струни в душата на приятеля си и да събуди у него първото, още неопределено усещане за онази предвечна, свещена тъга, вкусили веднъж от която, изпитали я веднъж, някои избрани души после никога няма да заменят за евтино удовлетворение. (Има ги такива любители, които скъпят тая тъга повече от най-радикалното удовлетворение, ако такова изобщо би било възможно.) Но във всеки случай беше хубаво, че неопареното още пиле и наставника му, макар и късно, но ги бяха разлъчили.

Първите две години момъкът си идваше през ваканциите. А когато Варвара Петровна и Степан Трофимович бяха в Петербург, понякога присъствал на урежданите от майчето литературни вечери, слушал и наблюдавал. Говорел малко и си бил все тъй свит и стеснителен. Към Степан Трофимович се отнасял с предишното нежно внимание, но вече някак по-сдържано: на високи теми и за минали спомени отбягвал, види се, да заговаря. Завършвайки учението, съгласно майчината воля, постъпи във войската и скоро бе зачислен в един от елитните гвардейски конни полкове. Да се покаже на мамичка мундира, не дойде и взе рядко да се обажда от Петербург. Пари Варвара Петровна му пращаше с широка ръка, въпреки че след реформата приходът от имението спадна дотам, че на първо време го

нямаше и половината от предишния приход. Но от дългите икономии тя впрочем беше натрупала добри пари. С голям интерес следеше успехите на сина си във висшето петербургско общество - където не бе преуспяла тя, беше преуспял младият богат и многообещаващ офицер. Възобновил беше такива познанства, за които тя вече не можеше дори да мечтае, и навред му бяха оказали радушен прием. Но твърде скоро до Варвара Петровна взеха да стигат доста странни слухове: най-неочаквано и някак безогледно момъкът му беше отпуснал края. Не, не че го ударил на карти или пиянство, но се разправяха чудесии за дивата му разюзданост, за някакви хора, които стъпкал с конете си, за някаква зверска постъпка спрямо някаква дама от доброто общество, с която бил имал връзка, а после я оскърбил публично. Нещо дори твърде откровено мръснишко имаше в тази история. На туй отгоре добавяха, че бил същински бретьор, заяждал се и обиждал заради едното удоволствие да обиди. Варвара Петровна се тревожеше и страдаше. Степан Трофимович я уверяваше, че това са само първите бурни пориви на една изключително богата натура, морето щяло да се укроти и всичко това приличало на младините на принц Хари, на лудориите му с фалстаф, Пойнс и мисис Куикли, описани от Шекспир. Тоя път Варвара Петровна не викна: „Вятър! Вятър!", както напоследък много често бе почнала да подвиква на Степан Трофимович, а, напротив, даде ухо на

думите му, поиска да й се разтълкува подробно, дори взе Шекспир и с изключително внимание прочете безсмъртната хроника. Но хрониката не я успокои, пък и не намери кой знае каква прилика. Трескаво чакаше отговорите на някои свои писма. Отговорите не закъсняха; скоро се получи съдбоносната вест, че принц Хари имал почти един след друг два дуела, виновен бил от горе до долу и за двата, единия си противник убил на място, а другия осакатил и вследствие на тези му деяния го дали под съд. Делото свърши с разжалване в редник, лишаване от права и отпращане в един армейски пехотен полк, и пак добре, че му се размина с толкова.

През шейсет и трета година беше успял някак да се отличи; окачиха му кръстчето и го произведоха подофицер, а после, на бърза ръка, и офицер. През всичкото това време Варвара Петровна беше пратила в столицата може би към стотина писма с молби и жалби. Позволила си беше да се унизи до-нейде в този изключителен случай. След производството момъкът изведнъж подаде оставка, но пак не дойде в Скворешники и изобщо престана да пише на майка си. Накрая по странични пътища се разбра, че пак бил в Петербург, но че в пре-дишните кръгове не се мяркал; един вид като да се криел. Подочу се, че се движел в някаква странна компания, свързал се бил с някакви отрепки на пе-тербургското население, някакви изпаднали чи-новници, бивши военни, които благородно просели

милостиня, пияници; посещавал мръсните им семейства, дни и нощи се губел по разни вертепи и изобщо по какви ли не съмнителни места, занемарил се бил, ходел изпокъсан и това, види се, му допадало. Пари от майка си не искаше; имаше си собствен имот - бившето селце на генерал Ставрогин, откъдето, ако и да не течеше - капеше, и което според мълвата бил дал под наем на някакъв саксонски немец. Най-после майка му го беше склонила да се прибере и принц Хари се появи в нашия град. Че да го видя и аз, защото до този момент не бях го зървал.

Беше извънредно красив момък, около двадесет и петте, и признавам си - порази ме. Очаквах да срещна някакъв мръсен дрипльо, скапан от разврат и просмукан от водка. Наопаки - беше най-изящният джентълмен от всички, които бях виждал някога, извънредно добре облечен и се държеше тъй, както може да се държи само един господин, свикнал на най-изтънчено благоприличие. Не само аз се чудех; чудеше се целият град, на който, разбира се, беше вече известна цялата биография на господин Ставрогин, и дори с такива подробности, че е невъзможно да си представиш откъде са се взели, и което е най-чудното - половината от тях излязоха верни. Нашите дами просто полудяха по новия гост. Разделили се бяха рязко на два лагера: в единия го обожаваха, в другия убийствено го мразеха, но и едните, и другите бяха луди по него. Едни ги блазнеше, че може би таи в

душата си някаква съдбоносна тайна; на други положително им харесваше, че е убиец. Оказа се също, че е твърде добре образован; дори с известни познания. Вярно, че нас да ни смае човек не се искат кой знае какви познания; но той можеше да говори и на насъщни, твърде интересни теми и което е най-ценното, извънредно разумно. Подчертавам тая особеност: едва ли не от първия ден всички тук го намериха за крайно разумен човек. Не беше много разговорчив, изящен без изисканост, учудващо скромен и същевременно смел и самоуверен като никой от нас. Нашите франтове го гледаха със завист и помръкнаха пред него. Порази ме също лицето му: косата му - някак прекалено черна, светлите му очи - някак прекалено спокойни и ясни, цветът на лицето му - някак прекалено нежен и бял, руменината му - някак прекалено ярка и чиста, зъби - като бисери, устни - коралови, ще речеш - писан хубавец, а същевременно като да будеше някакво отвращение. Казваха, че лицето му било като маска; впрочем какви ли не ги дрънкаха, а между другото и за изключителната му телесна сила. На ръст беше почти висок. Варвара Петровна го гледаше с гордост, но и с една постоянна тревога. Прекара у нас около пет-шест месеца - тихо и мирно, кротко и доста безцветно; участваше в живота на обществото и крайно прилежно изпълняваше целия ни губернски етикет. С губернатора се падаха роднини по бащина линия и

беше приет в дома му като свой. Но ей го - минаха няколко месеца, и зверът внезапно си показа ноктите.

Тук му е мястото да кажа, че нашият мил и меку-шав Иван Осипович, бившият ни губернатор, си па-даше малко баба, но беше от сой и с връзки, което пък обяснява как изкара у нас сума години, без ей за толкоз да си помръдне пръста. По раду-шие и гостоприемство му приличаше да е дворянски предво-дител от доброто старо време, а не гу-бернатор през такива сбъркани времена като днешните. В града постоянно се говореше, че гу-бернията я управлявал не той, а Варвара Петровна. Дума да не става, силни приказки, обаче - пълна лъжа. Ама то пък какво ли не се изприказва по този въпрос. Напротив, през последните години, въпре-ки изключителното уважение от страна на цялото общество, Варвара Петровна умишлено и съзна-телно се беше оттеглила от всякакви висши предначертания и доброволно се беше затворила в едни строги рамки, установени от самата нея. Вместо с висши предначертания тя внезапно се бе заловила със стопанството си и за две-три години докара прихода от имението едва ли не до пре-дишното. Вместо някогашните поетични пориви (ходене в Петербург, намерения да издава списа-ние и пр.) взе да трупа и да се стиска. Дори Степан Трофимович отдалечи от себе си, позволи му да се настани в друго жилище (за което той отдавна на-тискаше под най-различни предлози). Малко по

малко Степан Трофимович взе да я нарича прозаично жена или още по на шега: „моята прозаична дружка". То се знае, че тия шеги си ги позволяваше само по един най-почтителен начин и дълго избирайки най-удобния момент.

Ние, по-близките, всички разбирахме - а Степан Трофимович най го усещаше, - че сега синът й се беше превърнал за нея в нещо като една нова надежда и дори в някаква нова мечта. Тая страст към сина я беше обзела по време на неговите успехи в петербургското общество и особено се засили от момента, когато се получи известието за разжалването му в редник. А междувременно явно я беше страх от него и се държеше като истинска робиня. Личеше си, че страхът й иде от нещо неопределено, тайнствено, което самата тя не можеше да изрази, и много често скришом отправяше втренчени погледи към Nicolas, мъчейки се да схване и отгатне нещо... и ето на -зверът изведнъж си показа ноктите.

II

Най-неочаквано и ни в клин, ни в ръкав нашият принц направи две-три невъзможни дивотии с разни лица, тоест главното беше, че тия му дивотии бяха просто нечувани, просто безподобни, просто не от тия, дето се правят обикновено, просто съвсем долнопробни и хлапашки и просто,

дявол знае защо, ей тъй, без всякакъв повод. Един от най-почтените старейшини на нашия клуб, Павел Павлович Гаганов, човек на възраст и дори заслужил, имаше невинния навик по всеки повод разпалено да обявява: „Не-е, аз не съм от тия, дето ги водят за носа!" Хубаво, не е. Но веднъж в клуба, когато пак се разпалил и произнесъл тоя си афоризъм пред неколцина събрани наоколо му посетители (хем все не случайни хора), Николай Всеволодович, който стоял настрана и изобщо не участвал в разговора, внезапно се приближил до Павел Павлович, най-ненадейно го стиснал с два пръста за носа и го потътрил на две-три крачки подире си. Да кажеш, че е имал нещо срещу господин Гаганов - нямаше за какво. С една дума - чиста хлапащина, разбира се, най-непростителна; и дори -както после разправяха, в момента на самата операция бил някак унесен, „досущ като откачен"; но за това чак доста по-късно си спомниха и се сетиха. Отначало в суматохата всички бяха запомнили само втория момент, когато той вече трябва да си е давал сметка как стоят нещата, но не само не се смутил, ами, напротив, усмихвал е злобно и весело, „без капка разкаяние". Вдигнала се невероятна врява; наобиколили го. Николай Всеволодович мълчал, озъртал се наоколо и с интерес разглеждал лицата на ахкащите и охкащите. Накрая изведнъж пак като да се прехласнал - тъй поне го разправяха, - намръщил се, спокойно пристъпил към оскърбения Павел

Павлович и бързешката, с видима досада смотолевил:

- Извинете, разбира се... Не зная наистина как тъй изведнъж ми се дощя... глупост...

Небрежното извинение било равносилно на нова обида. Врявата се усилила. Николай Всеволодович свил рамене и си излязъл.

Всичко това беше крайно глупаво, а да не говорим за безобразието - хем, както изглеждаше на пръв поглед, пресметнато и умишлено безобразие, сиреч умишлено, до ента степен нагло оскърбление на цялото ни общество. Тъй го бяха схванали всички. На първо време незабавно и единодушно изключиха господин Ставрогин от клуба; после решиха от името на целия клуб да се обърнат към губернатора с молба незабавно (без да се чакат съдебните процедури) да обуздае опасния скандалджия, столичния „бретьор, използвайки цялата си административна власт, и по този начин да предпази спокойствието на порядъчните хора в града от опасни посегателства". При което с една жлъчна наивност се прибавяше „може би и за господин Ставрогин ще се намери да важи някой закон". Тая фраза я бяха нагласили нарочно за губернатора, та да го жегнат заради Варвара Петровна. Цапотеха с наслада. Губернаторът пък сякаш нарочно тъкмо тогава да не се случи в града; отишъл беше в уезда[14] да кръщава детето на една засукана и наскоро овдовяла дама, оставена от

[14] *Административна единица, нещо като околия или район. - Б. пр.*

съпруга си в интересно положение; но се знаеше, че скоро се връща. Докато го чакаха, направиха на уважаемия оскърбен Павел Павлович цяла овация: прегръдки и целувки, целият град се изреди в дома му с визити. Проектираше се дори да се пусне подписка за обяд в негова чест и само поради настойчивите му молби зарязаха тази идея - може би най-сетне им дойде наум, че човека все пак го бяха водили за носа и, значи, нямаше какво толкова да се чества.

И все пак как се случи това? Как можа да се случи? Забележително е именно обстоятелството, че в целия град не се намери един човек да припише тази дивашка постъпка на лудост. Значи и от нормалния Николай Всеволодович са очаквали такива постъпки. Аз от своя страна и досега не знам как да си го обясня, дори въпреки последвалото наскоро събитие, което уж обясни всичко и като да умиротвори всички. Ще добавя също, че четири години по-късно на предпазливия ми въпрос относно някогашната случка в клуба Николай Всеволодович намръщено отговори: „Да, тогава аз не бях съвсем здрав." Но да не избързваме.

Любопитен ми бе и онзи взрив на всеобща омраза, с която всички се нахвърлиха тогава срещу „скандалджията и столичния бретьор". Непременно им се щеше да съзрат зъл умисъл и предварително намерение да оскърби с един удар цялото общество. Види се, наистина на никого не беше угодил човекът, напротив, всички беше настроил -

и да се чудиш защо? До последния случай нито да се скара с някого, нито да оскърби някого, а пък беше учтив, учтив като кавалер от картинка в моден журнал, стига да проговореше. Мисля, че заради гордостта му го мразеха. Даже нашите дами, дето бяха започнали с обожание, сега виеха против него къде повече от мъжете.

Варвара Петровна беше просто потресена. По-късно беше признала пред Степан Трофимович, че отдавна е очаквала всичко това, всеки божи ден през цялата тая половин година, и дори „тъкмо нещо от тоя род" - чудесно признание от страна на една родна майка. „Почва се!" - помислила тя и изтръпнала. На сутринта след съдбоносната вечер в клуба тя внимателно, но решително беше пристъпила към обяснение със сина си, но същевременно треска я тресеше, горката, въпреки всичката й решителност. Цялата нощ не бе мигнала и дори рано сутринта бе отишла да се съветва със Степан Трофимович, че се беше дори разплакала, което дотогава не й се беше случвало пред хора. Искаше й се Nicolas най-малкото поне да й каже нещо, да я удостои поне с някакво обяснение. Nicolas обаче, винаги тъй вежлив и почтителен с майка си, я слушал известно време намръщено, но много сериозно, и без да продума дума, й целунал ръка и излязъл. А същия ден вечерта сякаш по поръчка дойде и другият скандал, който, макар и къде по-невинен и по-обикновен от първия, благодарение на всеобщото настроение твърде усили всеобщия

вой.

Изпати си нашият приятел Липутин. Той се явил при Николай Всеволодович тъкмо след обяснението с майчето и най-настоятелно го поканил вечерта да му направи честта да му иде на гости по повод рождения ден на жена му. Варвара Петровна отдавна я втрисаше от тия долнопробни познанства на Николай Всеволодович, но се боеше да му каже каквото и да било по въпроса. Той и без това вече беше завързал няколко други познанства сред тоя третостепенен слой на обществото, че дори и по-надолу - ами имаше си я тая наклонност и туйто. Но макар и да се знаеше с Липутин, дотогава още не бе ходил в дома му. Николай Всеволодович разбрал, че сега Липутин го кани заради вчерашния скандал в клуба, че като местен либерал е във възторг от скандала и най-искрено смята, че тъкмо тъй им се пада на клубните старейшини и че всичко това е много хубаво. Разсмял се и обещал да иде.

Надойдоха много гости; все хора от втора ръка, но инак оперени. Самолюбивият и завистлив Липутин канеше гости само два пъти на годината, но пък тия два пъти се отпущаше. Най-почетният гост - Степан Трофимович - поради заболяване не беше дошъл. Сервира се чай, масите бяха отрупани с ядене и пиене; на три маси се играеха карти, а в очакване на вечерята младежта започна под звуците на пианото танци. Николай Всеволодович покани мадам Липутина - една извънредно привлекателна

дамичка, която ужасно се смущаваше от него, - направиха два тура, седна до нея, разсмя я нещо. Забелязвайки най-сетне колко мила става, като се смее, внезапно пред всички я хвана през кръста и я целуна в устата три пъти наред, хем както се целува. Тя, горката жена, припадна от уплаха. Сред всеобщото объркване Николай Всеволодович си взе шапката, отиде при слисания съпруг, но като го погледна, се сконфузи, смотолеви набърже: „Не ми се сърдете" и излезе. Липутин хукна подире му в антрето, собственоръчно му държа шубата и с поклони го изпрати по стълбата. Но още на другия ден се разчу твърде забавното продължение на тази всъщност невинна, ако ще ги сравняваме, история - продължение, донесло на Липутин дори известно признание, от което той съумя да извлече за себе си всичко, което можеше.

Към десет часа сутринта в дома на госпожа Ставрогина се явила слугинята на Липутин, Агафя, едно безцеремонно, отракано и червенобузесто трийсетгодишно женче, което той пратил със заръка до Николай Всеволодович и което искало непременно „да види лично тях значи". Него много го боляла глава, но излязъл. Варвара Петровна също се случила при предаването на заръката.

- Сергей Василич (сиреч Липутин) - зацърцорила живо Агафя - ви провожда най-първо много здраве, и как сте, значи, заръча да питам, ще рече, благоволихте ли да си отпочинете хубавичко след туй вчерашното, и как се чувствате сега, значи, след

вчерашното?

Николай Всеволодович се подсмихнал.

- И от мен много здраве и моите благодарности, и да кажеш, Агафя, на господаря си, че той е най-умният човек в целия град.

- А на тия думи заръката е да отговоря - още по-бойко подела Агафя, - че това и без вас си го знае и че на вас ви желае същото, значи.

- Гледай ти! Че откъде е знаел какво ще ти кажа?

- Туй аз не мога го каза, какъв му е начинът, значи, ама като бях вече излязла и чак на пресечката, значи, чувам, да тича отзаде, хем гологлав, значи: „Ти, вика, Агафя, ако се сбъркат да ти заръчат: „Тъй и тъй, значи да речеш на господаря си, че е най-умният в целия град", ти веднага речи, хем не забравяй: „Това много добре си го знаем, значи, и на вас го желаем същото, значи..."

III

Най-сетне се състоя и обяснението с губернатора. Милият мекушав Иван Осипович току-що се бе върнал и току-що бе успял да изслуша горещата жалба на клуба. Не ще и дума, трябваше да се направи нещо, но той се беше смутил. Нашето гостоприемно старче май също се страхуваше малко от младия си роднина. Набрал обаче кураж да го склони да се извини пред клуба и пред обидения, но по един задоволителен начин и ако се

наложи, дори писмено; а после деликатно да го убеди да се раздели с нас, от едната любознателност макар да отпътува, например в Италия и изобщо някъде в странство. В салона, дето той специално за случая излязъл да приеме Николай Всеволодович (който друг път като роднина безпрепятствено имаше достъп в цялата къща), възпитаният Альоша Телятников, чиновник, а наред с това и приближен на губернаторското семейство, разпечатвал в ъгъла на масата писма; а в съседната стая, край най-близкия до вратата на салона прозорец, се бил разположил друг гост, един огромен дебел полковник, приятел и бивш съслуживец на Иван Осипович, и четял „Голос", като не обръщал, разбира се, никакво внимание на това, което става в салона; гърбом дори седял човекът. Иван Осипович почнал със заобикалки, дори шепнешком, но все нещо се заплитал. Nicolas гледал твърде нелюбезно, съвсем не по роднински, бил блед, седял със сведен поглед и слушал със сключени вежди, сякаш преодолявал силна болка.

- Имате добро сърце, Nicolas, и благородно – вметнал между другото старецът, - имате превъзходно образование, движили сте се във висшите кръгове, пък и тук бяхте до вчера за пример и дето ще рече за утеха на майка си, която е толкова скъпа на всинца ни... И ето че всичко пак придобива един такъв загадъчен и опасен за всички колорит! Говоря като приятел на вашето семейство,

като възрастен и близък човек, който искрено ви обича и комуто не бива да се сърдите... Кажете, какво ви тласка към подобни необуздани постъпки, извън всякакви общоприети условия и мерки? Какво биха могли да означават такива постъпки, извършени сякаш че като в несвяст?

Nicolas слушал нетърпеливо и с досада. И изведнъж в погледа му се мярнало нещо хитро и присмехулно.

- Добре, ще ви кажа какво ме тласка - мрачно изрекъл той, огледал се и се навел към ухото на Иван Осипович. Възпитаният Альоша Телятников се оттеглил още три крачки към прозореца, а полковникът взел да кашля зад своя „Голос".

Горкият Иван Осипович бързо и доверчиво надал ухо; страшно любопитен беше. И ето че тук тъкмо става нещо съвсем невероятно, а, от друга страна, и напълно обяснимо в дадено отношение. Старецът изведнъж усетил, че вместо да му по-шушне някаква интересна тайна, Nicolas изведнъж захапал със зъби и доста здраво стиснал горния край на ухото му. Иван Осипович се разтреперал и дъхът му секнал.

- Що за шеги, Nicolas - изстенал той машинално, с променен глас.

Альоша и полковникът все още не разбирали какво става, пък и не се виждало, и на тях докрая им се струвало, че двамата си шушукат; но същевременно отчаяното лице на стареца ги безпокояло. Те се гледали с опулени очи и не знаели

дали да се хвърлят на помощ, както било уречено, или още да почакат. Nicolas може би забелязал това и стиснал ухото още по-силно.

- Nicolas, Nicolas - пак изстенала жертвата, - хайде... разбирам шега, но стига толкоз...

Само още един миг и горкичкият, разбира се, щял да си умре от уплаха; но извергът го помилвал и пуснал ухото. Цялата тази смъртна уплаха траяла почти една минута, след което старецът получил някакъв припадък. Но половин час по-късно Nicolas бил арестуван и отведен на първо време в гауптвахтата, където го затворили в отделна килия, с отделен часовой пред вратата. Решението беше строго, но нашият благ началник толкова се беше разсърдил, че се бе решил да поеме отговорността дори пред самата Варвара Петровна. За всеобщо изумление, когато тази дама по спешност и силно нервирана пристигнала в губернаторството за незабавни обяснения, й било отказано да я приемат и не вярвайки на очите си и ушите си, се беше прибрала у дома си, без дори да слезе от каретата.

И най-сетне всичко стана ясно! В два часа подир полунощ арестуваният, който дотогава бил удивително спокоен и дори заспал, изведнъж се развикал, почнал лудо да блъска с юмруци по вратата, с нечовешка сила откъртил желязната решетка от прозорчето на вратата, счупил стъклото и си изпорязал ръцете. Когато караулният офицер дотичал с хората си и с ключовете и наредил да отворят килията, за да хванат и вържат побеснелия, се оказа-

ло, че той бил изпаднал в страшен делириум; откарали го у дома му при майчето. И изведнъж всичко стана ясно. Нашите доктори, и тримата, дадоха мнение, че би могло болният от преди три дни да е бил нещо като в несвяст, макар и запазвайки външно съзнание, но не и здрав разум и воля, което впрочем го потвърждаваха и самите факти. Излизаше, значи, че Липутин пръв преди всички други се е досетил. Иван Осипович, човек деликатен и чувствителен, много се сконфузи; но интересното е, че, както излиза, и той, значи, е считал Николай Всеволодович способен на всякаква щуротия, бидейки и със здрав разум. В клуба също се засрамиха и недоумяваха как тъй да не видят купата сено и да изтърват единственото възможно обяснение на всичките му чудесии. Намериха се, разбира се, и скептици, но бърже се предадоха. Nicolas лежа два и нещо месеца. От Москва бе изписан известен лекар за консулт; целият град се изреди у Варвара Петровна. Тя прости. Когато запролетя, Nicolas беше вече здрав и без всякакви възражения прие предложението на майка си да замине за Италия, тя го склони и да направи на всички в града прощални визити и при това доколкото е възможно и където трябва да се извини. Nicolas прие много охотно. В клуба стана известно, че се е състояло най-деликатното обяснение с Павел Павлович Гаганов и той останал напълно удовлетворен. Правейки визитите си, Nicolas беше много сериозен и дори малко мрачен. Навред го

бяха приели, види се, с пълно съчувствие, но всички, кой знае защо, се конфузеха и се радваха, че отива в Италия. Иван Осипович се просълзи дори, но, кой знае защо, не се реши да го прегърне дори на сбогуване. Вярно е, че някои тъй и си останаха с убеждението, че тоя негодник просто се е присмял над всички, а болестта е някакъв фокус. Отбил се беше и у Липутин.

- Кажете - запитал го Nicolas, - как се сетихте, че ще кажа за вашия ум, та предварително снабдихте Агафя с отговор?

- Ами защото - засмял се Липутин - ви имам за разумен човек, та затова и отговора ви можах отнапред да предвидя.

- Все пак чудно съвпадение. Но я чакайте, чакайте: излиза, че като сте пращали Агафя, не сте ме смятали за луд, а за напълно разумен?

- За най-умния и разумния, само се направих, че вярвам, Дето уж сте си изгубили ума... Пък тогава и самият вие тутакси Ми отгатнахте мислите и ми пратихте по Агафя патент за остроумие.

- Е, тук вие малко грешите: аз наистина... не бях добре...

- измърморил Николай Всеволодович и се навъсил. - Хе! - възкликнал той. - Ама вие наистина ли ме смятате за способен да налитам на хората, бидейки със здрав разум? И защо ми е да го правя?

Липутин свил глава в раменете, не можел да отговори. Nicolas малко пребледнял или поне тъй се сторило на Липутин.

- Във всеки случай мислите ви са много забавно настроени - продължил Nicolas, - а колкото до Агафя, аз естествено се досещам, че ми я бяхте пратили, за да ме сконфузи.

- Че на дуел ли да ви викам?

- Ах, да, тъй-тъй! Чул бях май, че не сте обичали дуелите...

- Що все като французите, все от френски! - пак свил глава Липутин.

- Държите, значи, за народността?

Липутин още повече свил глава в раменете.

- Я, я! Какво виждам! - викнал Nicolas, забелязвайки внезапно на най-видното място на масата томчето на Конси-деран. - Ама вие да не би случайно да сте Фуриерист? Хубава работа! Добре де, ами това не е ли пак от френски? - засмял се той, тропайки с пръсти по книгата.

- Не, това не е от френски! - дори малко нещо злобно скочил Липутин. - Това е превод от общочовешки език, а не само от вашия френски! От езика на общочовешката социална република и хармония. Ясно ли ви е! А не само от вашия френски!...

- Гледай ти, ами че то такъв език изобщо няма! - продължил да се смее Nicolas.

Понякога дори някоя дреболия за дълго и изключително поразява вниманието. Най-главното за господин Ставрогин тепърва има да се казва; но още отсега, заради куриоза, ще отбележа, че от всичките му впечатления, от цялото му пребиваване в нашия град най-ярко се врязва в паметта му

именно невзрачната и комай подличка фигура на губернския чиновник, ревнивеца и грубия домашен деспот, скъперника и лихваря, който държеше под ключ остатъците от обяда и недоиз-горелите свещи, и същевременно яростния адепт на една, господ знае каква, бъдеща „социална хармония", който нощем се опиняваше от възторзи пред фантастичните картини на бъдещата фаланстерия, в чието предстоящо осъществяване в русия и в нашата губерния вярваше, както в собственото си съществувание. И всичко това там, където самият той беше „струпал къщичка", дето се беше оженил повторно и беше пипнал жена с парици, дето може би на сто версти наоколо нямаше един човек, като се почне от самия него, който поне малко от малко да прилича на бъдещ член на „световната общочовешка социална република и хармония".

„Един господ знае как стават такива хората!" - мислеше Nicolas с недоумение, сещайки се понякога за неочаквания Фуриерист.

IV

Нашият принц пътешества три и нещо години, тъй че в града го бяха почти забравили. Знаехме от Степан Трофи-мович, че обиколил цяла Европа, бил даже в Египет и се отбивал в Ерусалим; после се присламчил нейде към някаква научна експеди-ция за Исландия и действително бил в Исландия.

Разправяха също, че една зима ходил на лекции в един немски университет. На майка си пишеше малко - веднъж на шестте месеца, че и по-рядко, но Варвара Петровна не се сърдеше и не се докачаше. Бе приела безропотно и покорно веднъж установените помежду им отношения, но то се знае, всеки ден през тия три години непрестанно се бе тревожила, тъгувала и мечтала за своя Nicolas. Мечтите си и тъгите си не споделяше с никого. Даже от Степан Трофимович се беше поотдръпнала май. Кроеше си някакви планове и май беше станала още по-стисната от преди и беше почнала още повече да трупа и да се сърди за картаджийските дългове на Степан Трофимович.

Най-сетне през април тая година дойде писмо от Париж, от приятелката й от детинство, овдовялата генералша Праско-вя Ивановна Дроздова.

В писмото си Прасковя Ивановна - с която Варвара Петровна не се беше виждала и не си беше писала комай цели осем години - я уведомяваше, че Николай Всеволодович се сближил със семейството им, сдружил се с Лиза (единствената й дъщеря) и възнамерявал да ги съпровожда през лятото в Швейцария, във Уегпех-Мошгеих, въпреки че семейството на граф К.... (твърде влиятелно в Петербург лице), което пребивавало понастоящем в Париж, го било приело като роден син, тъй че той почти живеел у графа. Писмото беше кратко и целта му ясно прозираше, въпреки че освен горепосочените факти не съдържаше никакви изводи.

Варвара Петровна, без много-много да му мисли, моментално реши, стегна багажа, подбра възпитаницата си Даша (сестрата на Шатов) и по средата на април потегли за Париж и после за Швейцария. Върна се през юли самичка, оставила беше Даша у Дроздови; самите Дроздови, според известията, които донесе, обещали да пристигнат в края на август.

Дроздови бяха също помешчици от нашата губерния, но службата на генерал Иван Иванович (бивш приятел на Варвара Петровна и съслуживец на мъжа й) все не позволяваше да се мярнат поне веднъж в прекрасното си имение. А след смъртта на генерала, през миналата година, безутешната Прасковя Ивановна пое с дъщеря си за странство, между впрочем и с намерението да се подложи на гроздолечение, което смяташе да предприеме във Уегпех-Моштеих през втората половина на лятото. А със завръщането си в отечеството възнамерявала завинаги да се засели в нашата губерния. Имаше голяма къща в града, която от години стоеше празна, със заковани прозорци. Бяха богати хора. Прасковя Ивановна, по първия си мъж госпожа Тушина, беше, както приятелката си от пансиона Варвара Петровна, дъщеря на едновремешен откупчик и като се омъжи, също беше взела голяма зестра. Бившият щабротмистър Тушин също бе човек със средства, пък и с известни способности. Умирайки, бе завещал на седемгодишната си и единствена дъщеря Лиза добри пари. Сега, когато

Лизавета Николаевна беше вече двадесет и две годишна, смело можеше да се каже, че има зад гърба си около двеста хиляди рубли собствени пари, да не говорим за състоянието, което щеше да получи след време от майка си, която нямаше деца от втория си съпруг. Варвара Петровна бе, види се, твърде доволна от своето пътуване. По нейно мнение успяла да се споразумее с Прасковя Ивановна задоволително и още с пристигането си го беше разказала на Степан Трофимович; държането й било дори твърде експанзивно, което отдавна не се беше случвало.

- Ура! - провикнал се Степан Трофимович и щракнал с пръсти.

Изпаднал беше в пълен възторг, още повече че беше понесъл крайно тягостно раздялата с приятелката си. Заминавайки за странство, тя дори не се бе сбогувала с него както трябва и нищо не бе казала на „тая баба" за плановете си, опасявайки се, че той може би ще раздрънка нещо. Тъкмо тогава му беше сърдита заради една внезапно разкрила се значителна загуба на карти. Но още в Швейцария беше усетила, че щом се върне, ще трябва да възнагради пренебрегнатия си приятел, още повече че отдавна вече се държеше с него сурово. Внезапната и тайнствена разлъка беше пробола и изтерзала плахото сърце на Степан Трофимович и из един път, сякаш по поръчка, му се бяха трупнали и други грижи. Мъчеше го едно твърде значително и отдавнашно парично задължение,

което без помощта на Варвара Петровна по никой начин не можеше да се уреди. Освен това през май тази година свърши най-сетне губернаторстването на нашия добър и мекушав Иван Осипович; смениха го и дори с неприятности. След това в отсъствие на Варвара Петровна пристигна и новото ни началство, Андрей Антонович Фон Лембке; заедно с това тутакси започна и една видима промяна в отношението на почти цялото ни губернско общество към Варвара Петровна, а, значи, и към Степан Трофимович. Във всеки случай той вече бе успял да събере няколко неприятни, макар и ценни наблюдения и май доста се бе омърлушил без Варвара Петровна. С тревога подозираше, че вече са донесли за него на новия губернатор като за опасен човек. С положителност беше научил, че някои от нашите дами възнамеряват да прекратят визитите си у Варвара Петровна. За бъдещата губернаторша (очакваха я чак през есента) твърдяха, че макар да се чувало, че била надута, била пък истинска аристократка, а не „някаква си окаяна Варвара Петровна". Кой знае откъде на всички им беше най-достоверно известно и с подробности известно, че новата губернаторша и Варвара Петровна се били срещали още навремето във висшето общество и се разделили враждебно, тъй че дори споменаването на госпожа Фон Лембке щяло уж да направи на Варвара Петровна болезнено впечатление. Бодрият и победоносен вид на Варвара Петровна, презрителното

равнодушие, с което изслуша за мнението на нашите дами и за вълнението на обществото, възкресиха падналия дух на уплашения Степан Трофимович и тутакси го развеселиха. Дори беше взел да й описва пристигането на новия губернатор с една особено приповдигната и угодлива ирония.

- Вие, excellente amie[15], безспорно знаете - каза той, кокетничейки и предвзето разтягайки думите - какво значи руски администратор изобщо и особено какво значи нов руски администратор, тоест новоизпечен, новоназначен... Ces interminables mots russes!...[16] Но надали сте имали случая да разберете на практика какво значи административен възторг, що за чудесия е това?

- Административен възторг ли? Не знам какво е това.

- Тоест... Vous savez chez nous... En un mot[17], туретe някое най-последно нищожество да продава някакви глупави билети за влака и като идете да си купите билет, това нищожество тутакси ще се усети, че е в правото си да ви гледа като Юпитер, pour vous monter son pouvoir[18]. „Чакай сега, значи, да ти покажа кой съм аз..." И това стига у тях до административен възторг... En un mot, четох например, че в една от нашите църкви в странство някакво си дяконче – mais c'est tres curieux[19] - изгонва, тоест буквално изгонило от църквата едно чудесно анг-

[15] *Превъзходни друже (фр.)*
[16] *Тия безкрайни руски думи!... (фр.)*
[17] *Вие знаете у нас... С една дума (фр.)*
[18] *За да ви покаже своята власт (фр.)*
[19] *Не, това е голям куриоз (фр.)*

лийско семейство, les dames charmantes[20], преди великопостната литургия – vous savez ces chants et le livre de Job[21] - единствено под предлог, че „къде дават така чужденците да се шматкат по руските църкви, както им дойде, да идвали, когато е казано..." и ги докарало до припадък... Туй дяконче е имало пристъп на административен възторг et il a montre son pouvoir...[22]

- По-накъсо, ако може, Степан Трофимович.

- Господин Фон Лембке тръгна сега из губернията. En un mot, този Андрей Антонович, нищо, че е руски немец от православните и дори - хайде, признавам му го – извънредно красив мъж, е от ония четиридесетгодишни...

- Че откъде пък накъде красив мъж? Очите му са като овнешки.

- Във висша степен. Но хайде, от мен да мине, отстъпвам пред мнението на нашите дами...

- Да обърнем листото, Степан Трофимович, моля ви! Впрочем откога сте почнали да ходите с червена връзка?

- Аз това... само за днеска...

- А правите ли си моциона? Ходите ли ежедневно на разходка от шест версти, както ви е предписал докторът?

- Не... не винаги.

- Знаех си го! Още в Швейцария го предчувствах! - нервно викна тя. - Сега не по шест, а по десет

[20] *Едни очарователни дами (фр.)*
[21] *Знаете тези псалми и книгата на Йов (фр.)*
[22] *И им показал властта си (фр.)*

версти ще ходите! Ужасно сте се занемарили, ужасно, уж-жасно! И не че сте остарели, ами сте одъртели... аз се слисах още одеве, като ви видях, въпреки червената ви връзка... quelle idee rouge[23]! Продължете за Фон Лембке, ако наистина има какво да кажете, и свършвайте, моля ви... уморена съм.

- En un mot, исках само да кажа, че той е един от ония администратори, които започват да правят кариера на чети-рийсет години; от тия, дето до четирийсетте никой не ги брои за хора, а после изведнъж пробиват нагоре, я като се снабдят с подходяща съпруга, я с помощта на някое друго средство от тоя род... Сиреч сега той замина... сиреч искам да кажа, че мене тутакси са ме наклепали пред него, че съм развращавал младежта и съм бил разсадник на губернския атеизъм... Той веднага взел да разпитва.

- Ама дали пък е вярно?

- Аз дори взех мерки. А като му „до-ло-жили", че вие сте „управлявали губернията", vous savez[24], си позволил да каже, че „това вече нямало да го бъде".

- Така казал?

- Че „това вече нямало да го бъде", и avec cette morgue...[25] Жена му, Юлия Михайловна, ще ни ощастливи в края на август, идвала право от Петербург.

[23] *Що за хрумване! (фр.)*
[24] *Знаете (фр.)*
[25] *С такова високомерие (фр.)*

- От странство. Срещнах се с нея. —

- Vraiment?[26]

- В Париж и в Швейцария. Роднина е с Дроздови.

- Роднина ли? Какво чудесно съвпадение! Разправят, че била честолюбива и... уж че с големи връзки?

- Вятър, връзчици! До четиридесет и пет се момя, пукнат грош няма, а сега се лепна за тоя Фон Лембке и, разбира се, едничката й цел е да го издигне. И двамата са интриганти.

- И била, казват, две години по-стара от него?

- Пет. Майка й в Москва ми беше изтъркала прага; на четири лазеше да я поканя на моите балове, още по времето на Всеволод Николаевич. А тая по цяла нощ чакаше някой да я покани, дордето към три часа вече не се принудех да я съжаля и да й пратя някой кавалер. Двайсет и пет ги беше навъртяла, а все с къси роклички като момиченце я водеха, и с тюркоаз на челото. То беше станало неприлично да ги кани човек.

- Сякаш я виждам с тая рокличка и с тюркоаза.

- Та ви казвам, пристигам и направо се сблъсквам с интрига. Нали прочетохте писмото на Дроздова, къде по-ясно? Но какво сварвам? Тая глупачка Дроздова - винаги си е била само една глупачка - изведнъж почва да ме гледа въпросително: един вид, какво търся там? Представяте ли си колко бях изненадана! Гледам, там се върти тази Лембке, а с нея и оня кузен, племенникът на стария Дроздов -

[26] *Нима? (фр.)*

всичко е ясно! Разбира се, моментално обърнах нещата и Прасковя пак мина на моя страна, но интригата, интригата!

- Която вие обаче победихте. О, вие сте Бисмарк!

- И без да съм Бисмарк, мога да позная фалша и глупостта, където и да ги срещна. Лембке е фалшът, а Прасковя -глупостта. Рядко съм срещала по-разкисната жена, та не стига това, ами и краката й отекли, че на туй отгоре и добра. Какво по-глупаво от глупав добряк?

- Злият глупак, ma bonne amie[27], злият глупак е по-глупав - благородно опонира Степан Трофимович.

- Може и да сте прав, Лиза, нали я помните?

- Charmante enfant![28]

- Но сега вече не е enfant, а жена, и то жена с характер. Благородна и пламенна, и ми харесва, дето не прощава на оная доверчива глупачка майка си, знаете ли, че заради тоя кузен едва не стана цяла история.

- Ама той наистина не е никакъв роднина на Лизавета Николаевна... Да няма някакви намерения?

- Вижте какво, това е един млад офицер, крайно неразговорчив, дори скромен. Искам винаги да съм справедлива. Струва ми се, че самият той е против тази интрига и не иска нищо, а кроежите са само на тая Лембке. Той много уважаваше Nicolas. Нали разбирате, всичко зависи само от Лиза, но аз я оставих в превъзходни отношения с Nicolas и той

[27] *Добри ми приятелю (фр.)*
[28] *Прекрасно дете! (фр.)*

ми обеща непременно да си дойде през ноември. Сиреч интригите ги крои единствено Лембке, а Прасковя е просто една сляпа жена. Изведнъж ми съобщава, че всичките ми подозрения били фантазия; в очите й го казах, че е глупачка. И пред Страшния съд съм готова да го потвърдя. И ако не бяха молбите на Nicolas да поизчакам малко, нямаше да мръдна оттам, докато не изкарам наяве оная фалшива жена. Тя чрез Nicolas и пред граф К. се докарвала, майка и син искаше да скара. Но Лиза е на наша страна, а с Прасковя съм се разбрала. Ами знаете ли, че Кармазинов й бил роднина?

- Какво? Роднина на мадам Фон Лембке?

- Ами да, неин. Далечен.

- Кармазинов новелистът?

- Ами да, писателят, какво се чудите? Разбира се, той сам се смята за велик. Надута твар! Ще пристигнели заедно, а сега се върти там край него. Възнамерявала да почне нещо тука, някакви литературни сбирки. Той идва за един месец, искал да продава последното си имение. Насмалко да се срещнем с него в Швейцария, което много не ми се щеше. Впрочем надявам се, че ще ме удостои да си спомни коя съм. Навремето писма ми пишеше, у дома е идвал. Аз бих искала да се обличате по-добре, Степан Трофимович; вие от ден на ден ставате все по-небрежен... О, как ме измъчвате! Какво четете сега?

- Аз... аз...

- Разбирам. Пак приятели, пак чашката, клубът,

картите и репутацията на атеист. На мен тази репутация не ми харесва, Степан Трофимович. Не бих искала да ви наричат атеист, особено сега не бих го искала. Аз и преди не го исках, защото всичко това са само празни приказки. Трябваше най-сетне да ви го кажа.

- Mas, ma chere...

- Вижте какво, Степан Трофимович, по учението аз, разбира се, съм пред вас невежа, но като пътувах насам, много мислих за вас. И стигнах до едно убеждение.

- И до какво?

- До такова, че ние с вас не сме най-умните на този свят, ами има и по-умни от нас.

- И остроумно, и точно. Щом има по-умни, има, значи, и по-прави от нас, следователно и ние можем да грешим, нали така? Mais, ma bonne amie, да допуснем, че сгреша, но нали го имам мойто общочовешко, вечно, върховно право на свободна съвест? Нали имам правото да не бъда лицемер и фанатик, ако не го желая, а щом е тъй, естествено ще бъда мразен от разни господа до края на живота си. Et puis, comme on trouve toujours plus de moines que de raison[29], и тъй като съм напълно съгласен с това...

- Как, как го казахте?

- Казвам, че on trouve toujours plus de moines que de raison - и тъй като аз съм...

- Това май не е ваше: трябва да сте го взели

[29] *И тъй като човек среща монаси по-често, отколкото здрав смисъл (фр.)*

отнейде?

- Това го е казал Паскал.

- Тъй си и мислех... че не сте вие! Защо самият вие никога не се изразявате така кратко и ясно, а винаги го усуквате? Това е къде по-хубаво, отколкото одеве за административния възторг...

- Защо ли... ma foi[30], chere? Ами, първо, вероятно защото аз все пак не съм Паскал, et puis...[31] второ, ние, руснаците, нищо не умеем да кажем на своя език... Във всеки случай поне досега нищо още не сме казали...

- Хм! Това може би е невярно. Във всеки случай поне да бяхте записвали и запомняли такива думи, нали знаете, в случай на разговор... Ах, Степан Трофимович, аз идвах сериозно, сериозно да си поговорим!

- Chere, chere amie![32]

- Сега, когато всичките тия Лембке, всички тия Кармазинови... О, боже, как сте се занемарили! О, как ме измъчвате!... Аз бих искала всичките тези хора да изпитват към вас уважение, защото не могат да ви се хванат на малкия пръст, а как се държите вие? Какво ще видят те? Какво ще им покажа? Вместо благородно да стоите като един образец, като продължител на примера, вие се заобикаляте с някаква сган, придобили сте някакви невъзможни навици, одъртели сте, вече не можете

[30] *Наистина (фр.)*
[31] *И после (фр)*
[32] *Скъпа, скъпа приятелко! (фр.)*

без вино и без карти, четете единствено Пол дьо Кок и нищо не пишете, докато всички те пишат; всичкото ви време отива в празни приказки. Може ли, допустимо ли е да се имате с такъв долен човек като вашия неразлъчен Липутин?

- Защо пък мой и неразлъчен! - плахо протестира Степан Трофимович.

- Къде е той сега? - строго и троснато продължаваше Варвара Петровна.

- Той... той безгранично ви уважава и замина за С-к, да получава наследството от майка си.

- Той, изглежда, друго не прави, освен да получава пари. А Шатов? Все същото?

- Irascible, mais bon.[33]

- Не мога да го понасям вашия Шатов; хем зъл, хем за много се има!

- Как е със здравето Даря Павловна?

- Даша ли? Какво така се сетихте изведнъж? - погледна го любопитно Варвара Петровна. - Здрава е, у Дроздови я оставих... В Швейцария чувах нещо за сина ви, лошо, а не хубаво.

- Oh, c'est une historie bien bete! Je vous attendais, ma bonne amie,pour vous raconter...[34]

- Стига, Степан Трофимович, уморих се вече; измъчих се. Ще успеем да се наговорим, особено за лошото. От вас почват да хвърчат слюнки, като се засмеете, това е вече някаква дъртащина! И колко странно сте почнали да се смеете... Боже, какви лоши навици сте придобили! Кармазинов

[33] *Сприхав, но добър (фр.)*
[34] *О, това е една глупава история! Аз ви чаках, скъпа приятелко, за да ви разкажа... (фр.)*

няма да стъпи у вас. А тук и без това на най-малкото се радват... Сега вие цял се показахте вече. Хайде, стига, стига, уморих се! Смилете се най-сетне, и аз съм човек!

Степан Трофимович се „смили над човека", но се оттегли смутен.

V

Нашият приятел действително бе завъдил доста лоши навици, особено напоследък. Той видимо и бързо се беше отпуснал и наистина се беше занемарил. Пиеше, станал беше по-плачлив, по-слабонервен и някак прекалено чувствителен към изящното. Лицето му бе придобило странната способност необикновено бързо да променя израза си - от най-тържествен на най-смешен и дори глупав. Не понасяше самотата и непрекъснато чакаше час по-скоро да го развлекат. Трябваше непременно да му разкажеш някоя градска клюка или случка и при това всеки ден нова. Ако дълго време не идваше никой, той тъжно се луташе по стаите, отиваше до прозореца, умислено дъвчеше устни, въздишаше дълбоко, а накрая малко оставаше да захленчи. Все предчувстваше нещо, все се боеше от нещо неочаквано, неминуемо; взе да става плашлив; взе да обръща голямо внимание на сънищата.

Целия този ден и вечерта ги беше прекарал извънредно печално, пратил бе да ме викат, много

се вълнуваше, дълго говори, дълго разказва, но всичко твърде несвързано. Варвара Петровна отдавна вече знаеше, че той нищо не крие от мен. Накрая ми се стори, че го тревожи нещо особено, нещо такова, което май и самият той не може да си представи. По-рано, когато се срещахме насаме и почнеше да ми се оплаква, накрая почти винаги се донасяше бутилчица и бързо се утешавахме. Тоя път обаче нямаше пиене и той нееднократно потискаше желанието си да прати да донесат.

- И какво все ми се сърди! - оплакваше се той час по час като дете. - Tous les hommes de genie et de progres en Russie etaient, sont et seront toujours des комарджии et des пияници, que boivent en zapoi...[35], а аз все още не съм нито такъв комарджия, нито такъв пияница... Кори ме, защо не съм пишел? Странна мисъл!... Защо лежа? Вие, казва, трябва да сте „на упрек живо въплъщение". Mais, entre nous soit dit[36], какво му остава на човек, комуто е предначертано да бъде „живо въплъщение", освен да лежи - знае ли го тя това?

И накрая ми стана ясна онази главна, особена болка, която тъй натрапчиво го мъчеше тоя път. Тая вечер той много пъти ходи до огледалото и дълго се застоява пред него. Накрая се обърна към мен и с някакво странно отчаяние продума:

- Mon cher, je suis un[37] одъртял човек!

Да, наистина, досега, до тоя им днешен разговор

[35] *Всички талантливи и напредничави хора в Русия са били, са и винаги ще бъдат комарджии и пияници, които пият и препиват (фр.)*
[36] *Между нас казано (фр.)*
[37] *Драги мой, аз съм един (фр.)*

имаше едно-единствено нещо, в което си оставаше сигурен въпреки всички „нови възгледи" и всички „промени на идеите" на Варвара Петровна - сигурен беше в чара си, в обаянието си, и то не само на изгнаник или прочут учен, но и на един красив мъж. Двайсет години бе живял с това ласкателно и утешително убеждение и може би му бе най-трудно да се раздели именно с това си убеждение. Дали тая вечер е предчувствал какво колосално изпитание му се готвеше в едно твърде близко бъдеще?

VI

А сега ще пристъпя към описанието на онзи отчасти забавен случай, с който всъщност започва истински хрониката ми.

В края на август най-сетне се завърнаха и Дроздови. Появата им малко изпревари пристигането на отдавна очакваната от целия град тяхна роднина, нашата нова губернаторша, и изобщо направи изключително впечатление на обществото. Но за всички тия интересни събития ще разкажа по-нататък; сега ще се ограничa само с това, че Прасковя Ивановна донесе на тъй нетърпеливо очакващата я Варвара Петровна една крайно главоболна гатанка: Nicolas се разделил с тях още през юли и като се срещнал на Рейн с граф К., заминал заедно с него и семейството му за Петербург. (NB. И трите дъщери на графа бяха за женене.)

- От Лизавета, каквато е горда и опърничава, нищо не изкопчих - завърши Прасковя Ивановна, - но с очите си го видях, че между нея и Николай Всеволодович е станало нещо. Не знам причините, но, изглежда, ще се наложи вие, мила моя Варвара Петровна, да поизпитате за причината вашата Даря Павловна. Ако питате мен - Лиза е била обидена. Много ми е драго, че ви доведох вашата фаворитка и ви я предавам здрава и читава, та да ми олекне най-сетне.

Тия отровни думи бяха произнесени крайно раздразнено. Виждаше се, че „разкиснатата жена" си ги беше приготвила отнапред и предварително се е наслаждавала на ефекта. Но не беше Варвара Петровна тая, която можеха да поставят натясно със сантиментални ефекти и гатанки. Тя строго поиска най-точни задоволителни обяснения. Прасковя Ивановна моментално свали тона и дори свърши с това, че се разплака и го удари на най-приятелски излияния. Тази раздразнителна, но сантиментална дама също като Степан Трофимович непрекъснато се нуждаеше от истинско приятелство и главното й оплакване от Лизавета Николаевна се състоеше тъкмо в това, че „дъщеря й не й е приятелка".

Но от всички нейни обяснения и излияния точно се оказа единствено това, че между Лиза и Nicolas наистина е имало някакво спречкване, но Прасковя Ивановна не бе могла да си състави точна представа що за спречкване е било. А колкото до обвине-

нията, хвърлени срещу Даря Павловна, накрая тя не само че ги оттегли, но дори специално помоли да не се придава никакво значение на одевнешните й думи, защото ги била казала „в яда си". С една дума, всичко излизаше много неясно и дори подозрително. Според нейния разказ спречкването почнало от „опърничавия и подигравчийски" характер на Лиза, „а пък гордият Николай Всеволодович, макар и много влюбен, не можал да понесе насмешките и самият той станал насмешлив".

- Скоро след това се запознахме с един младеж, май че племенник на вашия „професор", пък и имената съвпадат...

- Син, а не племенник - поправи я Варвара Петровна. Прасковя Ивановна от край време не можеше да запомни името на Степан Трофимович и все го наричаше „професора".

- Нейсе, син да бъде, още по-добре, мен ми е все едно. Най-обикновен младеж, доста жив и свободен, но инак нищо особено. Е, тука вече Лиза попрекали, уж че взе да прикотква младежа, та да възбуди у Николай Всеволодович ревност. Ама аз това не го осъждам много; момински работи, нещо обикновено и дори мило. Само че Николай Всеволодович вместо да изревнува, напротив, взе, че се сприятели с младежа, сякаш че нищо не вижда или пък ужким, че му е все едно. А Лиза това го не изтрая. Младежът скоро след туй си замина (много бързаше за някъде), а Лиза захвана при всеки удобен случай да се заяжда с Николай Всеволодович.

Забелязала, че те понякога си говорят с Даша, взе да щръклее, че да ти кажа, сестро, и на мен ми стана черен животът. Докторите са ми забранили да се нервирам, това тяхно прехвалено езеро и без това ми беше омръзнало, само дето ревматизъм получих и зъбите ме заболяха от него. То го пише дори, че от Женевското езеро ставал зъбобол; свойството му било такова. Тъкмо тогава Николай Всеволодович внезапно получи писмо от графинята и тутакси си тръгна, за един ден се приготви. Вярно, сбогувахме се приятелски, пък и Лиза, като го изпращаше, беше уж весела, лекомислена и все на смях я избиваше. Само че всичко това са преструвки. Щом си замина, изведнъж стана много замислена, пък и съвсем престана да споменава за него, че и на мен не ми даваше. Аз и вас бих ви съветвала, мила Варвара Петровна, да не подкачате Лиза по тоя въпрос, само ще навредите. Мълчите ли си, тя първа ще ви заговори; повече ще научите. Според мен пак ще се сдобрят, стига само Николай Всеволодович да не се забави да дойде, както обеща.

- Още сега ще му пиша. Ако е тъй, значи, всичко е едно нищо и половина. Чисти глупости! Пък и Даря си я знам аз; глупости.

- За Дашенка, признавам си, сбърках. Само едни най-обикновени разговори, и то най-открито. Ама тогава много се бях разстроила, сестро. Пък нали видях, че и Лиза пак се сближи с нея както преди...

Варвара Петровна още същия ден писа на Nicolas, умолявайки го да се прибере поне месец преди определения срок. И все пак във всичко това за нея си оставаше нещо тъмно и неизвестно. Цялата тази вечер и цялата нощ мисли и премисля. Мнението на Прасковя й се струваше твърде наивно и сантиментално. „Прасковя цял живот си е била твърде чувствителна, още от пансиона - мислеше тя, - не е такъв Nicolas, че да се докачи от насмешките на едно момиче. Ако наистина са скъсали, друга ще е била причината. Тоя офицер обаче го доведоха тук със себе си и се е настанил в къщата им като роднина. Пък и за Даря нещо много бързо се покая Прасковя: ще рече, премълчала е нещо, нещо, дето не щя да го каже..."

На разсъмване у Варвара Петровна съзря проект с един удар да свърши поне с едно от недоуменията си - проект забележителен по своята неочакваност. Какво е изпитвала, когато го е създавала - трудно е да се каже, пък и не се наемам предварително да тълкувам всички противоречия, от които се състоеше. Като хроникьор се ограничавам само с това да изложа събитията им в точния им вид, точно така, както бяха станали, и не е моя вината, ако изглеждат невероятни. Длъжен съм обаче още веднъж да засвидетелствам, че до сутринта у нея не бяха останали никакви подозрения спрямо Даша, а което е право, никога и не бе ги имало; твърде сигурна беше тя в нея. Пък и изобщо не допущаше мисълта, че нейният Nicolas може да се

увлече по нейната... Даря. Сутринта, когато Даря Павловна наливаше чая на чайната масичка, Варвара Петровна я гледа дълго и втренчено и може би за двайсети път от вчера насам уверено си каза наум: „Вятър работа!"

Забеляза само, че Даша изглежда някак уморена и че е още по-свита от преди, още по-апатична. След чая, според установения веднъж завинаги обичай, двете седнаха да бродират. Варвара Петровна поиска да й даде пълен отчет за впечатленията от странство, предимно за природата, жителите, градовете, обичаите, изкуството им, промишлеността - за всичко, което е успяла да забележи. Нито един въпрос за Дроздови и за живота с Дроздови. Даша, която седеше до нея на работната й масичка - помагаше в бродерията, вече цял половин час разказваше със своя равен, еднообразен, но малко слаб глас.

- Даря - прекъсна я изведнъж Варвара Петровна, -нямаш ли нещо такова, по-особено, което би искала да ми кажеш?

- Не, нищо - помисли мъничко Даша и погледна Варвара Петровна със светлите си очи.

- В душата, в сърцето, на съвестта?

- Нищо - тихо, но с някаква мрачна сигурност повтори Даша.

- Тъй си го знаех! Знай, Даша, че аз никога няма да се усъмня в тебе. Сега седи и слушай. Мини на този стол, седни отсреща, искам цялата да те виждам. Така. Слушай сега - искаш ли да се омъ-

жиш?

Даша отвърна с дълъг въпросителен поглед, впрочем не твърде учуден.

- Чакай, мълчи. Първо има разлика в годините, много голяма; но ти най-добре знаеш, че това са глупости. Ти си разумна и в твоя живот не бива да станат грешки. Впрочем той още е красив мъж... С една дума, Степан Трофимович, когото ти винаги си уважавала. А?

Даша погледна още по-въпросително и този път не само се учуди, но и силно се изчерви.

- Чакай, мълчи; не бързай! Ти макар и да имаш пари по моето завещание, но умра ли аз, какво ще стане с тебе, па било и с пари? Ще те излъжат, ще ти вземат парите и точка - загиваш. А омъжиш ли се за него, ставаш жена на известен човек. Гледай сега от другата страна: умра ли аз сега - макар и да го осигуря, - какво ще стане с него? А аз разчитам на тебе. Чакай, не съм свършила: той е леко-мислен, той е мухльо, жесток, егоист, с лоши навици, но ти ще го цениш преди всичко защото ги има и много по-лоши от него. Ти да не би да си мислиш, че искам да се отърва от тебе, та съм тръгнала да те харизвам на някакъв мръсник? А главното - ще го цениш, защото аз го искам - отсече тя нервно, - чуваш ли? Какво си се вторачила?

Даша все мълчеше и слушаше.

- Чакай, потрай малко! Той е баба - толкоз по-добре за тебе. Жалка впрочем баба; ей толкова не заслужава да го обича една жена. Но заслужава да

го обичат заради неговата беззащитност, и ти го обичай за тая му беззащитност. Нали ме разбираш? Разбра ли ме?

Даша утвърдително кимна.

- Тъй си го знаех, на по-малко не съм и разчитала. Той ще те обича, защото е длъжен, длъжен; да те обожава, е длъжен - някак особено нервно изписка Варвара Петровна. - Впрочем той и без да е длъжен, ще се влюби в тебе, нали го зная. Освен това аз ще съм тука. Не се бой, аз винаги ще съм тука. Той ще почне да се оплаква от тебе, ще тръгне да те клевети,ще си шушука за тебе с първия срещнат, ще хленчи, вечно ще хленчи; писма ще ти пише от едната стая в другата, по две писма на ден, но пак няма да може без тебе, а тъкмо това е главното. Накарай го да те слуша; не съумееш ли го накара - никой не ти е крив. Ще тръгне да се беси, ще заплашва - не вярвай; вятър и мъгла! Не вярвай, ама все пак имай едно наум, току-виж, щукне му нещо и се обесил; тъкмо с такива се случва; не от сила, от слабост се бесят; и затова никога не го докарвай до ръба - това е първото правило в съпружеството. Помни също, че е поет. Чуй ме, Даря, няма по-голямо щастие от това да се жертваш. Пък освен туй ще ми направиш голямо удоволствие, а това е главното. Не си мисли, че от глупост ги дрънкам тия; зная какво говоря. Аз съм егоистка, и ти бъди егоистка. Аз не те насилвам; всичко е в ръцете ти, както кажеш, тъй ще стане. Е, какво седиш, кажи нещо, де!

- Ами на мен ми е все едно, Варвара Петровна, щом непременно трябва да се омъжвам - твърдо каза Даша.

- Непременно ли? Ти за какво намекваш? - строго и втренчено я погледна Варвара Петровна.

Даша мълчеше, чоплейки с иглата в гергефа.

- Ти макар и умна, ама току изплещиш нещо. То си е вярно, че съм си наумила непременно да те омъжа сега, ама не по необходимост, а само защото тъй ми е хрумнало, и единствено за Степан Трофимович. Да не беше Степан Трофимо-вич, нямаше да помисля да те омъжвам сега, макар и да си вече на двайсет години... Е?

- Ами както решите, Варвара Петровна.

- Значи - съгласна! Чакай, мълчи, къде бързаш, не съм свършила; ти по завещанието ми имаш от мене петнайсет хиляди рубли. Ще ти ги дам още сега, след венчавката. От тях осем хиляди ще му ги дадеш, тоест не на него, а на мен. Той има осем хиляди борч; аз ще го изплатя, но той трябва да знае, че е от твоите пари. Седем хиляди ще останат у тебе на ръка, но да не си посмяла да му дадеш някога. Борчовете му никога недей плаща. Платиш ли веднъж - сетне няма отърване. Впрочем аз винаги ще съм тука. Ще получавате от мен ежегодно по хиляда и двеста рубли издръжка, а с екстрените - хиляда и петстотин, извън жилището и храната, които ще са пак от мен, така както и той ги има сега. Само прислугата ще си я поемете вие. Годишните пари ще ги давам наведнъж само на

тебе. Но бъди човек: давай му понякога нещичко, и на приятелите му позволявай да идват веднъж седмично, зачестят ли, гони ги. Но и аз ще съм тука. Ако пък умра, издръжката ви няма да се прекрати до самата му смърт, чуваш ли, до негова-та смърт, защото това е негова издръжка, а не твоя. А на теб освен сегашните седем хиляди, които ще ти стоят непокътнати, стига само да не сглупиш, още осем хиляди в завещанието ще ти оставя. И повече от мен нищо няма да получиш, трябва да си го знаеш. Е, съгласна ли си? Ще ка-жеш ли най-после нещо?

- Аз вече казах, Варвара Петровна.

- Знай само, че имаш пълна свобода, както ка-жеш, така ще стане.

- Само едно, Варвара Петровна, мигар Степан Трофимович ви е говорил вече нещо?

- Не, не ми е говорил и нищо не знае, но... ей сега ще заговори.

Тя мигновено скочи и наметна черния си шал. Даша пак се изчерви, следвайки я с въпросителен поглед. Варвара Петровна изведнъж се обърна към нея с пламнало от гняв лице.

- Глупачка! - нахвърли се тя отгоре й като ястреб. - Неблагодарна глупачка! Какви си ги мислиш? Наистина ли

си мислиш, че аз ще тръгна да те компрометирам, та макар ей толкоз да било! Лично той на колене ще пълзи да те моли, от щастие ще примира, разбра ли как ще го наредя! Ти не знаеш ли, че

няма да оставя да те подмятат! Или си мислиш, че ще те вземе заради тия осем хиляди, а аз сега тичам да те продавам? Глупачка с глупачка, всички сте едни неблагодарни глупачки! Я ми дай чадъра!

И пеша по мокрите тухлени тротоари и по дървената настилка полетя към Степан Трофимович.

VII

Туй е вярно, че нямаше да остави да подмятат Даря, напротив, тъкмо сега тя се смяташе за нейна благодетелка. Най-благородното и безупречно негодувание пламна в душата и, когато, намятайки шала, беше доловила смутения и недоверчив поглед на възпитаницата си. Тя искрено я обичаше още от малка. Прасковя Ивановна справедливо беше нарекла Даря Павловна нейна фаворитка. Варвара Петровна много отдавна и веднъж завинаги си беше решила, че „Дариният характер не прилича на братовия" (тоест на характера на брат й Иван Шатов), че е тиха и кротка, способна на голяма саможертва, че се отличава с преданост, необикновена скромност, рядко срещана разсъдливост и, главното, с признателност. До този момент Даша като че ли оправдаваше всичките й очаквания. „В този живот няма да има грешки", каза си Варвара Петровна, когато момичето беше още дванайсетгодишно и тъй като беше склонна упорито и страстно да се привързва към всяка запленила я мечта, към

всяко свое ново предначертание, към всяка мисъл, която й се стореше светла, тутакси бе решила да възпитава Даша като родна дъщеря. Незабавно й задели пари за зестра и покани гувернантка - мис Кригс, която живя у тях до шестнайсетата година на възпитаницата си, когато, кой знае защо, внезапно я бяха освободили. Идваха учители от гимназията, сред тях и един истински французин, който научи Даша на френски. И него бяха освободили внезапно, почти го изгониха. Една изпаднала в нашия град осиромашала дама, вдовица от благородно потекло, я учеше на пиано. Но главният педагог беше Степан Трофимович. Той всъщност пръв откри Даша: беше почнал да учи свитото дете още когато на Варвара Петровна и през ум не й беше минавало. Пак повтарям: чудна работа, как се привързваха към него децата! Лизавета Николаевна Тушина беше негова ученичка от осмата до единайсетата си година (то се знае, Степан Трофимович я учеше без възнаграждение и в никакъв случай не би го приел от Дроздови). Но самият той се бе влюбил в прелестното дете и му разказваше някакви поеми за устройството на света, земята, за историята на човечеството. Лекциите му за първобитните народи и първобитния човек бяха по-занимателни от арабска приказка. Лиза, която примираше за тия му разкази, извънредно смешно имитираше Степан Трофимович пред домашните си. Той научи за това и веднъж я беше издебнал. Сконфузената Лиза се

хвърли в прегръдките му и заплака. Степан Трофимович също - от умиление. Но Лиза скоро замина и остана само Даша. Когато почнаха да идват учителите, Степан Трофимович прекрати своите уроци и лека-полека изобщо престана да й обръща внимание. Тъй продължи доста време. Но веднъж, когато беше станала вече на седемнайсет, внезапно го порази нейната миловидност. Това се случи на трапезата у Варвара Петровна. Той заговори с младото момиче, беше много доволен от отговорите и завърши с предложението да изнесе сериозен и обширен курс по история на руската литература. Варвара Петровна се отзова похвално и му благодари за чудесната мисъл, а Даша беше във възторг. Степан Трофимович почна усилено да се готви за лекциите и най-сетне денят дойде. Започнаха с най-древния период; първата лекция минала увлекателно; Варвара Петровна присъствала. Когато Степан Трофимович завършил и отивайки си, обявил на ученичката, че следващия път ще пристъпи към разбор на „Слово за полка Игорев", Варвара Петровна изведнъж станала и обявила, че повече лекции няма да има. Степан Трофимович бил шокиран, но си премълчал, Даша пламнала; тъй свършило начинанието. Това се бе случило точно три години преди сегашното най-неочаквано хрумване на Варвара Петровна.

А горкичкият Степан Трофимович си седеше самичък и нищичко не предчувстваше. Обзет от тъжни размисли, отдавна надзърташе през прозо-

реца дали няма да дойде някой познат. Но никой не идваше. Навън ръмеше, захлаждаше се; трябваше да се пали печка; той въздъхна. И внезапно едно страшно видение се изпречи пред погледа му: Варвара Петровна, в такова време и в тоя необичаен час! И пеша! До такава степен беше поразен, че забрави да се преоблече и я прие, както си беше, с вечната си подплатена розова пижама.

- Ma bonne amie!... - тихо възкликна той насреща й.

- Добре, че сте сам: не мога да ги понасям тия ваши приятели! Вечно задимено; боже, що за въздух! И чая не сте си изпили, а отива към два-найсет! Вашето блаженство е безредието! Вашата наслада - боклукът! Какви са тия накъсани хартийки по пода! Настася, Настася! Какво прави тая вашата Настася? Я, мила моя, отвори прозорци, прозорчета, вратите, широко ги отвори. А ние ще минем в гостната; дошла съм по работа. Че пък вземи, че помети де, поне веднъж в живота помети, мила моя!

- Много боклучат, значи! - нервозно и жаловито изписука Настася.

- Пък ти мети, по петнайсет пъти на ден мети! Гостната и нищо не струва (когато влязоха в гостната). По-хубаво

затворете вратата, онази ще вземе да подслушва. Непременно трябва да се сменят тапетите. Нали ви пратих майстора с мострите, защо не си избрахте?

Седнете и слушайте. Седнете най-после де, моля ви. Къде? Къде? Къде!

- Един момент... - викна от другата стая Степан Трофимович - ето ме пак тук!

- А, преоблекли сте се! - огледа го тя насмешливо. (Беше си метнал сюртука върху пижамата.) Тъй наистина по ще прилича на приказката ни. Че седнете най-сетне, де, моля ви.

Обясни му всичко наведнъж, троснато и убедително. Намекна и за осемте хиляди, които до немай-къде му трябваха. Подробно разправи за зестрата. Степан Трофимович се пулеше и трепереше. Чуваше всичко, но май не го схващаше. Понечваше да каже нещо, но гласът му пресекваше. Знаеше само, че всичко ще стане, както казва тя, че да възразява и да не се съгласява, е празна работа и че той е вече безвъзвратно един женен човек.

- Mais, ma bonne amie! За трети път и на моята възраст... и за такова дете! - проговори той най-накрая. - Mais c'est une enfant![38]

- Дете на двайсет години, слава богу! Не въртете очи, моля ви, не се намирате на сцената. Вие сте много умен и учен, но нищичко не разбирате от живота, подире ви постоянно трябва да върви бавачка. Какво ще стане с вас, като умра? А тя ще ви бъде добра бавачка; тя е момиче скромно, сигурно, разумно; освен това и аз съм тука, няма да умра веднага, я. Тя е къщовница, кротка като

[38] *Та това е дете! (фр.)*

ангел. Тая щастлива мисъл ми е идвала още в Швейцария. Разбирате ли вие, щом самата аз ви го казвам, че е кротка като ангел! - викна тя изведнъж яростно. - У вас е мръсно, тя ще въведе чистота, ред, всичко ще свети като огледало... Ама вие какво, да не си въобразявате, че с такова съкровище трябва да седна да ви моля, да ви изреждам изгодите, да ви сватосвам! Ами че вие би трябвало на колене... О, вятърничав, вятърничав, малодушен човек!

- Но... аз съм вече старец!

- Какво са вашите петдесет и три години! Петдесет години не са краят, а половината на живота. Вие сте красив мъж и го знаете. Знаете също как ви уважава. Ще взема да умра, какво ще стане с нея? А с вас - и тя ще е спокойна, и аз ще съм спокойна. Вие сте човек с положение, име, добро сърце; ще получавате издръжката си, която аз считам за свой дълг. Вие може би ще я спасите, ще я спасите! Във всеки случай ще й направите чест. Ще я подготвите за живота, ще й развиете чувствата, ще й насочите мислите. Малцина ли загиват сега, защото им са зле насочени мислите. Тъкмо ще успеете да завършите и съчинението си, и отведнъж ще напомните за себе си.

- Аз тъкмо - избъбри той, вече подкупен от хитрото ласкателство на Варвара Петровна, - аз тъкмо се каня сега да се заловя с моите „Разкази из испанската история"...

- Ето, виждате ли, тъкмо навреме.

- Но... тя? Казали ли сте й!

- За нея не се безпокойте, пък и няма какво да любопитствате. Разбира се, ще трябва вие лично да я помолите, да я измолите да ви окаже чест, разбрахте ли ме? Но не се безпокойте, и аз ще съм тука. Освен това вие я обичате...

На Степан Трофимович му се зави свят; стените се завъртяха. Тук се криеше една страшна идея, с която той никак не можеше да се справи.

- Excellente amie! - разтрепера се изведнъж гласът му. - Аз... аз никога не съм можел да си представя, че вие ще решите да ме дадете... на друга... жена!

- Вие не сте мома, Степан Трофимович; само момите ги дават, а вие самичък се жените - ядно отсече Варвара Петровна.

- Oui, j'ai pris un mot pour un autre. Mais... c'est egal[39] - вторачи се той в нея отнесено.

- Виждам, че c'est egal - презрително процеди тя, - господи! Че той припадна! Настася, Настася! Вода!

Но до вода не стигна. Той се свлъзе, Варвара Петровна взе чадърчето си.

- Виждам, че сега с вас не може да се говори...

- Oui, oui, je suis incapable.[40]

- Но до утре ще сте отпочинали и обмислили. Стойте си в къщи, ако се случи нещо, обадете ми, та макар и посред нощ. Писма не пишете, няма и да ги чета. Утре по същото време пак ще дойда, за

[39] *Да, сгреших думата. Но... това е равносилно, (фр.)*
[40] *Да, да, аз не съм в състояние! (фр.)*

окончателен отговор и се надявам, че ще бъде задоволителен. Погрижете се да няма никого и да няма боклук, че то на какво прилича това? Настася, Настася!

Разбира се, на другия ден той се беше съгласил; пък и не можеше да не се съгласи. Тук имаше едно особено обстоятелство...

VIII

Тъй нареченото имение на Степан Трофимович (от петдесет души, според както се броеше по-рано, и в съседство със Скворешники) изобщо не беше негово, а на първата му жена, а сега следователно на техния син Пьотър Степанович Верховенски. Степан Трофимович само опекунстваше, а впоследствие, когато пилето се опери, управляваше имението от негово име по пълномощие. Сделката беше изгодна за момъка; получаваше от баща си годишно около хиляда рубли уж приход от имението, макар че при новия ред то не даваше и петстотин, а може и по-малко. Един господ знае как се бяха установили подобни отношения. Впрочем цялата тази хиля-дарка я пращаше Варвара Петровна, а Степан Трофимович и с една рубла не участваше в нея. Напротив, целият приход от имотеца слагаше в джоба си и освен това го беше напълно разорил, давайки го под наем на някакъв предприемач, и тайно от Варвара Петровна, прода-

вайки за сеч гората, тоест главната му ценност. Цялата струваше най-малкото осем хиляди, а беше взел за нея само пет. Но понякога твърде много губеше на карти в клуба, а да иска от Варвара Петровна, се страхуваше. Тя просто скърцаше със зъби, когато накрая научи всичко това. И сега синчето най-внезапно съобщаваше, че си пристига и на всяка цена иска да продаде своите владения, а на баща си нареждаше без разтакане да се погрижи за продажбата. Много ясно, че при своето благородство и безкористие на Степан Трофимович му беше станало съвестно пред се cher enfant[41], което за последен път беше виждал преди цели девет години (като студент в Петербург). Първоначално цялото имение би могло да струва тринайсет или четиринайсет хиляди, сега едва ли някой би дал за него и пет. Несъмнено въз основа на формалното пълномощно Степан Трофимович имаше пълното право да продаде гората и слагайки в сметката хилядата рубли, които толкова години най-акуратно се изпращаха уж че годишен приход (нещо невъзможно), би могъл значително да си облекчи положението. Но Степан Трофимович беше благороден и имаше висши стремежи. Дошла му беше наум една удивително красива мисъл: когато Петруша си дойде, най-неочаквано и благородно да постави на масата най-големия тахшшт на цената, тоест дори петнадесет хиляди, без ни най-малкия намек за изпращаните досега

[41] *Скъпото дете (фр.)*

суми, и силно-силно, със сълзи на очи, да притисне до гърдите си се cher fils[42], с което да приключат всички сметки. Предпазливо и издалеч бе почнал да разгръща тая картинка пред Варвара Петровна. Намеквал бе даже, че това щяло да придаде някакъв особен, благороден оттенък на тяхната дружеска връзка... на „идеята" им. Това би поставило в такава безкористна и великодушна светлина някогашните бащи и някогашните хора изобщо, в сравнение с новата лекомислена и социална младеж. И още много неща бе говорил, но Варвара Петровна си мълчеше. Накрая сухо бе заявила, че е съгласна да купи земята им и ще даде за нея maximum цена, тоест шест, седем хиляди (а и за четири можеше да се купи). За останалите осем хиляди, които бяха хвръкнали с гората, не каза и дума.

Това се беше случило месец преди сватосването. Степан Трофимович беше поразен и взе да се замисля. По-рано все още съществуваше надеждата, че синчето май изобщо няма да си дойде - тъй би могъл да каже впрочем страничен човек, а самият Степан Трофимович като баща с негодувание би отхвърлил дори мисълта за подобна надежда. Както и да е, но до тоя момент за Петруша до нас дохождаха все едни такива странни слухове. Отначало, когато преди шест години завърши университета, той се шматкаше без работа в Петербург. Внезапно се получи известие, че бил участвал в съста-

[42] *Скъпият син (фр.)*

вянето на някаква анонимна прокламация и е привлечен под отговорност. После, че били го видели в странство, в Швейцария, в Женева - ще рече забягнал.

- Чудно ми е всичко това - проповядваше ни тогава Степан Трофимович, страшно сконфузено. Петруша c'est une si pauvre tete[43]! Той е добър, благороден, много чувствителен и толкова му се зарадвах тогава, в Петербург, сравнявайки го със съвременната младеж, но c'est un pauvre sire tout de meme[44]. И, знаете ли, все от тая недоизмътеност, сантименталност! Тях ги пленява не реализмът, а сантименталната, идеалната страна на социализма, тъй да се каже, неговият религиозен оттенък, неговата поезия... по чужда гайда, разбира се. Хубаво, ами аз, аз накъде? Толкова врагове имам тук, там още повече, ще го припишат на бащиното влияние... Боже! Петруша - и деец! В какви времена живеем!

Петруша впрочем много скоро съобщи точния си адрес в Швейцария, за да му пратят редовната парична вноска: ще рече, не беше съвсем емигрант. И ето че сега, след четири години в странство, внезапно отново се появява в отечеството и известява за скорошното си пристигане: ще рече, не е бил обвинен в нищо. Не стига туй, ами някой сякаш го подкрепяше и покровителстваше. Сега пишеше от Южна Русия, където изпълнявал нечие частно, но важно поръчение и вършел там нещо. Всичко това

[43] *Е толкова ограничен! (фр.)*
[44] *Все пак това е една жалка личност (фр.)*

беше чудесно, но откъде все пак да се вземат останалите седем-осем хиляди, та да се стъкми един приличен тахшшт цена за имението? Ами ако се вдигне шум и вместо величествената картина се стигне до съд? Нещо подсказваше на Степан Трофимович, че сантименталният Петруша няма да пренебрегне интересите си. „Забелязал съм, че, кой знае защо - прошушна ми тогава веднъж Степан Трофимович, - кой знае защо, всички тия отчаяни социалисти и комунисти са същевременно и невероятни скъперници, интересчии и собственици, и дори нещо повече, колкото по-голям социалист е, колкото по-далеч отива, толкова повече държи на собствеността си... защо ли е тъй? Дали не е пак от сантименталност." Не знам има ли истина в тази забележка на Степан Трофимович; зная само, че Петруша разполагаше с някои сведения за продажбата на гората и прочие, а Степан Трофимович знаеше, че той разполага с тия сведения. Случвало ми се е също да чета писмата на Петруша до баща му; пишеше до немайкъде рядко, веднъж на годината, дори още по-рядко. Само в последно време, уведомявайки за предстоящото си пристигане, прати две писма почти едно подир друго. Всичките му писма бяха кратки, сухи, състояха се единствено само от разпореждания, и тъй като бащата и синът още от Петербург бяха по модата, на ти, и писмата на Петруша определено имаха характера на ония старинни предписания, които едновремешните

помешчици пращаха от столицата до крепостните си, поставени да управляват имениятa им. И ето че тия осем хиляди, които оправяха цялата работа, внезапно изскачат от предложението на Варвара Петровна, при което тя ясно дава да се разбере, че от никъде другаде не могат да изскочат. Разбира се, че Степан Трофимович се беше съгласил.

Пратил бе да ме повикат още щом си беше отишла, а за всички останали заключи вратата за целия ден. То се знае, поплака си, много и хубаво говори, много и силно се отклоняваше, направи случайно един каламбур и остана доволен от него, после дойде една лека холерина - с една дума, всичко мина по реда си. След което измъкна портрета на своето починало от преди двайсет години немкинче и жално взе да нарежда: „Ще ми простиш ли ти на мен?" Въобще беше някак изкаран от релсите. От мъка дори посръбнахме малко. Впрочем той скоро и сладко заспа. На сутринта майсторски си върза връзката, грижливо се облече и час по час ходеше да се гледа пред огледалото. Напарфюмира кърпичката си, впрочем едва-едва, и щом видя през прозореца Варвара Петровна, бързо взе друга кърпичка, а напарфюмираната скри под възглавницата.

- Ами чудесно! - похвали го Варвара Петровна, изслушвайки неговото съгласие. - Първо, благородна решителност, а, второ, вслушали сте се в гласа на разума, в който вие твърде рядко се вслушвате, решавайки личните си работи. Впрочем

няма какво да се бърза - прибави тя, разглеждайки бялата му връзка, - засега си мълчете, и аз ще мълча. Наближава рожденият ви ден; ще дойдем заедно с нея. Ще дадете един вечерен чай и ви моля, без пиене и мезета; впрочем аз ще наредя всичко. Поканете приятелите си - впрочем заедно ще направим подбора. Предния ден ще поговорите с нея, ако се наложи, а вечерта у вас не че ще го обявяваме или ще правим някакъв годеж, а само тъй ще намекнем, или ще дадем да се разбере, без всякакви тържествености. Пък след седмица-две и сватбата, по възможност без всякакъв шум... Даже вие двамата може да заминете за известно време веднага след венчавката, та макар в Москва например. Може и аз да дойда с вас... А главното, дотогава мълчете.

Степан Трофимович беше озадачен. Понечи да каже, че му е невъзможно тъй, че все трябва да поговори някак с годеницата, но Варвара Петровна нервно се нахвърли върху него:

- Това пък защо? Първо, все още може би нищо няма да стане...

- Как няма да стане! - измърмори младоженецът, вече напълно съсипан.

- Така. Ще видя... А впрочем всичко ще стане, както съм казала, и не се тревожете, самата аз ще я подготвя. Вие няма какво да се бъркате. Всичко необходимо ще бъде казано и направено, а вие няма какво да се бъркате. Защо? В ролята на какъв? И никакво ходене, никакво писане на писма. И ни-

кому нищо, моля ви. И аз ще си мълча.

Тя направо не желаеше да се обясняват и си отиде явно разстроена. Види се, прекомерната готовност на Степан Трофимович я беше поразила. Уви, той направо не разбираше своето положение и още не си представяше нещата от друга гледна точка. Напротив, у него се появи някакъв нов тон, нещо победоносно и лекомислено. Той се перчеше.

- Това ми харесва! - възклицаваше той, заставайки пред мен с разперени ръце. - Чухте ли? Тя иска да ме докара дотам, че най-накрая да се откажа. Ами че аз също мога да изгубя търпение и... да се откажа! „Стойте мирен и няма какво да търсите там", но защо в края на краищата непременно трябва да се женя? Само защото на нея й хрумнала една смешна фан тазия? Но аз съм сериозен човек й мога да не пожелая да се подчиня на празните фантазии на една неуравновесена жена! Аз си имам задължения към моя син... и към самия себе си! Аз правя жертва - разбира ли го тя това? Аз може би затова и се съгласих, защото ми е опротивял животът и ми е все едно. Но тя може да ме нервира и тогава няма да ми бъде все едно; ще се обидя и ще се откажа. Et enfin le radicule...[45] Какво ще кажат в клуба? Какво ще каже Липутин? „Все още може би нищо няма да стане" - как ви се вижда! Но това е върхът. Това е вече... какво е това? Je suis un forcat, un Badingnet, un[46] притиснат до стената човек!...

[45] *Най-сетне това е смехотворно... (фр.)*
[46] *Аз съм един каторжник, един Баденге, един (фр.)*

И същевременно някакво капризно задоволство, нещо игриво-лекомислено прозираше сред всички тия жални възклицания. Вечерта пак пийнахме.

Глава трета
ЧУЖДИ ГРЕХОВЕ

I

Мина около седмица и работата взе малко да се пораз-движва.

Мимоходом ще отбележа, че през тая проклета седмица изкарах голямо тегло, бидейки почти неотлъчно край единия ми сгоден приятел, в качеството си на негов най-близък конфидент[47]. Тежеше му главно срамът, макар през тая седмица с никого да се не бяхме виждали и все сами да бяхме; но го беше срам дори от мен и дотам, че колкото повече ми се разкриваше, толкова повече го бе яд на мене за това. А пък поради своята мнителност подозираше, че вече всички знаят, целият град знае, и не само в клуба, но и сред приятелите се боеше да се покаже. На разходка даже, за да си направи нужния моцион, излизаше само по пълен здрач, когато съвсем се стъмнеше.

Мина седмица, а той все още не знаеше годен ли

[47] *Довереник*

е, или не, и не можеше да го узнае със сигурност, както и да се мъчеше. С годеницата още не бе се виждал, дори не знаеше дали наистина му е годеница; не знаеше даже има ли във всичко това поне малко от малко истина! Кой знае защо, Варвара Петровна просто не го допущаше до себе си. На едно от първите му писма (а й ги беше написал множество) направо му бе отговорила с молбата да я избави за известно време от всякакви сношения, тъй като била заета, а доколкото и тя имала да му съобщава много, и то твърде важни неща, нарочно изчаквала някоя по-свободна минута и след време щяла да му съобщи кога ще може да се яви при нея. А за писмата му пък обещаваше да ги връща обратно неразпечатани, защото това „просто едни глезотии". Тая й бележка я четох лично; самият той ми я беше показал.

И все пак всички тия грубости и неясноти, всичко това беше едно нищо в сравнение с главната му грижа. Тази грижа го измъчваше невероятно, неотстъпно; от нея слабееше и падаше духом. Това беше нещо, от което най-вече се срамуваше и за което не щеше да приказва дори с мене; напротив, дойдеше ли дотук, лъжеше и мажеше като малко момче; а същевременно самият той пращаше да ме викат всекидневно, два часа не можеше да мине без мене, нуждаеше се от мен като от вода и въздух.

Такова държане засягаше донейде самолюбието ми. То се знае, аз отдавна бях отгатнал за себе си

тая му главна тайна и виждах всичко като на длан. По дълбокото ми тогавашно убеждение тази тайна, тази главна грижа на Степан Трофимович не му правеше чест и затова като все още млад човек бях малко възмутен от грубите му чувства и от някои негови некрасиви подозрения. В яда си и, признавам, поради отегчението от ролята на конфидент съм прекалявал може би с обвиненията. В жестокостта си го карах самият той да ми признае всичко, макар и да допусках впрочем, че да си признаеш някои неща, не ще да е май лесно. Аз също му бях ясен, тоест ясно му беше, че го виждам целия като на длан и дори ме е яд на него, и самият той ми се ядосваше и задето ме е яд на него, и задето го виждам като на длан. То се знае, ядът ми беше дребнав и глупав; но взаимното уединение понякога извънредно вреди на истинската дружба. От известно място той вярно схващаше някои страни на своето положение и дори твърде тънко го определяше в ония му пунктове, в което не намираше за нужно да се таи.

- О, такава ли бе тя тогава! - изпущаше се той понякога за Варвара Петровна. - Такава ли бе преди, когато водехме нашите разговори... Известно ли ви е, че тогава тя все още можеше да разговаря? Ще ми повярвате ли, че тя имаше мисли, свои мисли. Сега всичко се е променило! Казва, че всичко това било едновремешни брътвежи! Презира някогашното... Сега тя е някакъв управител, домакин, ожесточен човек и все се сърди...

- Че за какво ще се сърди сега, когато изпълнихте искането й? - възразих му аз.

Той ми отправи тънък поглед.

- Cher ami, ако не бях се съгласил, тя щеше да се разсърди ужасно, ужа-а-сно, но все пак по-малко, отколкото сега, когато се съгласих.

От тая си фраза остана доволен и вечерта си изпихме една бутилчица. Но това бе само миг; на другия ден бе по-зле и по-мрачен от когато и да било.

Но най-много ме беше яд на него, дето не се решаваше да иде даже у пристигналите Дроздови и да направи необходимата визита за подновяване на познанството, което, както се чу, самите те желаят, тъй като вече питали за него, пък и той се измъчваше всекидневно. За Лизавета Николаевна говореше с някакъв необясним за мене възторг. Без съмнение той помнеше детето, което навремето толкова бе обичал; но покрай това, неизвестно защо, си въобразяваше, че с нея тутакси ще намери облекчение на всичките си сегашни терзания и дори решение на най-важните си колебания. В лицето на Лизавета Николаевна очакваше да срещне някакво необикновено същество. И все пак не отиваше у тях, въпреки че всеки ден се канеше. Главното беше, че тогава на самия мен ужасно ми се искаше да й бъда представен и препоръчан, за което можех да разчитам единствено и само на Степан Трофимович. Честите ни срещи, естествено на улицата - когато излизаше на разходка, облече-

на с амазонка и яхнала прекрасния си кон, заедно с тъй наречения си роднина, един красив офицер, племенник на генерал Дроздов, - ми правеха тогава изключително впечатление. Заслепението ми продължи само миг и после самият аз много бързо осъзнах цялата нереалност на моята мечта - но макар и миг, то наистина съществуваше, а поради това може да си представите как се ядосвах понякога на горкия си приятел за неговото упорито затворничество.

Всички наши още от самото начало бяха официално уведомени, че Степан Трофимович известно време няма да приема и моли да бъде оставен на спокойствие. Той беше настоял за циркулярното предуведомление, макар да го раздумвах. И пак аз обиколих по негова молба всички и на всички разправих, че Варвара Петровна е поръчала на нашия „старец" (тъй наричахме помежду си Степан Трофимович) някаква екстрена работа, да сложи в ред някаква дългогодишна кореспонденция, че се е затворил, а аз му помагам и пр. и пр. Само у Липутин не сварих да намина и все отлагах - а по-точно казано, боях се да намина. Отнапред знаех, че думица няма да ми повярва, непременно ще си науми, че тук има тайна, която всъщност искат да скрият само от него, и в момента, когато си изляза от тях, ще хукне по целия град да подпитва и клюкарства. Докато си представях всичко това, стана тъй, че случайно се сблъскахме с него на улицата. Оказа се, че вече

знае всичко от нашите, току-що уведомени от мен. Но, чудно нещо, не само не прояви любопитство и не ме разпитва за Степан Трофимович, а, напротив, самият той ме прекъсна, когато почнах уж да се извинявам, че не съм отишъл у тях по-рано, и моментално мина на друга тема. Вярно, имаше какво да разкаже; беше в изключително възбудено състояние на духа и се зарадва, че си е хванал в мое лице слушател. Заговори за градските новини, за пристигането на губернаторшата „с новите веения", за образувалата се вече в клуба опозиция, за това, че всички крещят за нови идеи, че това било заразило всички и пр. и пр. Приказва около четвърт час, и тъй забавно, че не можех да се откъсна. Макар и да не можех да го понасям, но, признавам, имаше дар да те накара да го слушаш и особено когато много го беше яд на нещо. Според мен тоя човек беше истински и роден шпионин. Знаеше всеки момент всички най-последни новини и цялото долно бельо на нашия град, предимно мръсотийките, и да му се чудиш до каква степен вземаше присърце неща, които понякога съвсем не го засягаха. Винаги ми се е струвало, че главната черта на характера му беше завистта. Когато вечерта съобщих на Степан Трофимович за сутрешната си среща с Липутин и за нашия разговор, той за мое учудване извънредно се развълнува и ми зададе нелепия въпрос: „Знае ли Липутин, или не?" Взех да му доказвам, че не е имало възможност да научи толкова бързо, пък и

няма от кого, но Степан Трофимович държеше на своето.

- Ако щете вярвайте - неочаквано заключи той накрая, - но съм убеден, че той не само знае всичко до най-малките подробности за нашето положение, но знае и нещо повече от това, нещо такова, което нито вие, нито аз още знаем, а може би никога няма и да научим, или ще научим, когато бъде късно, когато вече няма връщане!...

Аз си замълчах, но тия думи говореха за много неща. След това цели пет дни не стана и дума за Липутин; беше ми ясно, че Степан Трофимович крайно съжалява, задето се бе изтървал и бе изказал пред мен подобни подозрения.

II

Една сутрин - тоест на седмия или осмия ден, след като Степан Трофимович се съгласи на годежа - към единайсет часа, когато, както обикновено, бързах за моя скръбен приятел, по пътя ми се случи едно приключение.

Срещнах Кармазинов, „великия писател", както го величаеше Липутин. Кармазинов бях чел още като малък. Повестите и разказите му са известни на цялото предишно и дори на нашето поколение; мен те просто ме опияняваха; те бяха наслада на юношеството ми, на младостта ми. Впоследствие малко охладнях към перото му; тенденциозните повести,

които постоянно пишеше в последно време, вече не ми харесваха тъй, както първоначалните му творби, в които имаше толкова непосредствена поезия; а най-последните му съчинения дори никак не ми харесваха.

Изобщо, ако се осмеля да изразя и своето мнение по такъв един деликатен въпрос, всички тия наши господа таланти от средна ръка, приемани обикновено още приживе едва ли не за гении - не само изчезват почти безследно и някак изведнъж от хорската памет, когато умрат, но се случва, че още приживе - щом само поотрасне ново поколение на мястото на онова, при което са действали те - непостижимо бързо биват забравени и пренебрегвани от всички. Някак внезапно става това у нас, досущ като смяна на декора в театър. О, това не е като с пушкиновци, гоголевци, молиеровци, волтеровци, с всички онези дейци, дошли да кажат своето ново слово! Вярно е и това, че у нас самите тези господа таланти от средна ръка, на склона на една почтена възраст, обикновено по най-жалък начин се изписват, без ни най-малко да го забелязват. Често се оказва, че писателят, комуто са приписвали изключителна дълбочина на идеите и от когото са очаквали изключително и сериозно влияние върху развитието на обществото, разкрива накрая такава рехавост и такава нищожност на основната си идейка, че никой дори не съжалява, дето толкова бърже се е изписал. Но беловласите старчета не забелязват това и се сърдят. Самолюбието им,

именно накрая на тяхното поприще, взема понякога размери, достойни за богове. За Кармазинов разправяха, че държи на връзките си със силните на деня и с висшето общество едва ли не повече, отколкото на душата си. Разправяха, че той ще ви посрещне и приласкае, ще ви очарова и омае с простодушието си, особено ако сте му нещо нужен, и то се подразбира, ако предварително сте му били препоръчан. Но появи ли се първият княз, първата графиня, първият човек, от когото се бои, ще сметне за свой най-свещен дълг да ви смаже с най-оскърбително пренебрежение, като шушка, като муха, и то тутакси, още преди да сте си излезли; той сериозно смятал това за израз на добър тон. Въпреки цялото си самообладание и изтънко познаване на добрите маниери, самолюбието му, казват, стигало до такава истерика, че по никой начин не можел да скрие авторската си радразнителност дори и в онези обществени кръгове, които малко се интересуват от литература. Ако някой случайно го озадачал с равнодушието си, той болезнено се обиждал и гледал да си отмъсти.

Преди около година четох в едно списание негова статия, написана със страшна претенция за най-це-ломъдрена поезия, и при това за психология. Описваше гибелта на един параход някъде край английския бряг, на което самият той бил свиде-тел, и видял как спасяват загиващите и измъкват удавниците. Цялата тази статия, доста дълга и мно-

гословна, бе написана с единствената цел да изтъкне себе си. Просто се четеше между редовете: „От мене, от мене се интересувайте, гледайте какъв съм бил в тези минути. Защо ви са морето, бурята, скалите, отломките от разбития кораб? Та аз ви ги описах достатъчно точно с могъщото си перо. Какво я гледате тази удавница с мъртвото дете в мъртвите ръце? По-добре мен вижте - как не издържах това зрелище и се извърнах. Ето ме, застанал гърбом: ето ме, обзет от ужас и безсилен да се обърна назад: ето ме, замижал - колко интересно, нали?" Когато съобщих мнението си за статията на Кармазинов на Степан Трофи-мович, той се съгласи с мен.

Щом плъзнаха слуховете, че идвал Кармазинов, на мен, разбира се, ужасно ми се дощя да го видя и по възможност да се запозная с него. Знаех, че бих могъл да го направя чрез Степан Трофимович; навремето са били приятели. И ето че внезапно го срещнах на улицата. Веднага го познах; бяха ми го показвали вече преди три дни, когато минаваше с каляската на губернаторшата.

Беше твърде ниско, надуто старче, впрочем не повече от петдесет и пет годишен, с доста румено личице, с гъсти побелели къдрички, изскочили под кръглото цилиндрично бомбе и засукани около малките му чистички, розови ушенца. Чистичкото му личице беше не дотам красиво, с тънки, продълговати, хитро свити устни, с малко месест нос и остри, умни, малки очички. Облечен бе някак

вехто, с някаква наметка на плещите, каквато например биха носили през този сезон някъде в Швейцария или в Северна Италия. Но във всеки случай всички дреболийки: ръкавели, якички, копчета, лорне-тът с дръжка от костенурка на тънка черна лентичка, пръстенът, бяха изкусурени както у хората с безукорно добър вкус. Убеден съм, че през лятото непременно носи обущенца с цвят на синя слива и седефени копченца отстрани. Когато се срещнахме, той се беше спрял на ъгъла на улицата и внимателно се оглеждаше. Забелязвайки, че го наблюдавам с любопитство, той с медено, макар и малко кресливо гласче ме попита:

- Бихте ли ми казали, как най-пряко да изляза на улица „Бикова"?

- „Бикова" ли? Че то е ей тука, съвсем близко викнах аз с необикновено вълнение. - Все направо по тази улица и после вторият завой наляво.

- Много ви благодаря.

Проклета да е тази минута: аз май се бях смутил и гледах раболепно! Той моментално го забеляза, тутакси разбра всичко, тоест разбра, че зная кой е той, че съм го чел и съм благоговял пред него от малък, че сега съм се смутил и гледам раболепно. Усмихна се, кимна още веднъж с глава и тръгна направо, както му бях посочил. Не знам защо, и аз се обърнах и тръгнах подире му; не знам защо, десетина крачки подтичвах край него. Той изведнъж отново се спря:

- А не бихте ли могли да ми кажете, къде най-близо има файтони? - пак изкряка той.

Отвратителен крясък; отвратителен глас!

- Файтони ли? Ами файтоните са съвсем близко оттука... пред храма стоят, винаги там стоят. - И ето че за малко не хукнах да му търся файтон. Подозирам, че той тъкмо това е очаквал от мене. Разбира се, тутакси се опомних и спрях, но той много добре беше забелязал движението ми и ме наблюдаваше с все същата отвратителна усмивка. И ето че стана онова, което никога няма да забравя.

Той внезапно изпусна мъничкия сак, който държеше в лявата си ръка. Впрочем това не беше сак, а някаква кутийка, по-точно някаква чантичка или още по-точно дамска торбичка, от ония старинните дамски торбички за ръкоделие, впрочем не знам какво беше това, но знам, че май аз се впуснах да го вдигам.

Напълно съм убеден, че не го вдигнах, но първото движение, което бях направил, бе неоспоримо; да го прикрия, вече не можех и се изчервих като глупак. Хитрецът моментално извлече от обстоятелствата всичко, което можеше да се извлече.

- Не се безпокойте, моля ви - очарователно рече той, тоест когато вече добре видя, че няма да му вдигна торбичката, вдигна я, като да ме предварваше, кимна още веднъж с глава и си продължи по пътя, оставяйки ме да стоя като последен глупак. Все едно, че аз я бях вдигнал. Около пет минути се

смятах за опозорен навеки; но наближавайки дома на Степан Трофимович, изведнъж се разсмях. Срещата ми се видя толкова забавна, че незабавно реших да развлека с разказа си Степан Трофимович и дори да му изиграя цялата сцена.

III

Но за мое учудване този път го заварих в съвсем друго състояние. Наистина той още с влизането някак жадно се хвърли насреща ми и почна уж да слуша, но видът му беше толкова объркан, че отначало като че ли не разбираше какво говоря. Но щом произнесох името на Кармазинов, той най-неочаквано кипна.

- Не ми говорете, не го произнасяйте! - възкликна той, едва ли не побеснял. - На, на, вижте, четете! Четете!

Отвори чекмеджето и хвърли на масата три малки листчета, изписани набърже с молив, все от Варвара Петровна. Първата бележка бе от завчера, втората от вчера, а последната беше дошла днес, само преди час; и все за Кармазинов, при което се виждаше суетното и честолюбиво вълнение на Варвара Петровна от страха, че Кармазинов ще забрави да я посети. Ето първата, завчерашната (вероятно беше и от по-завчера, а може и от по-предния ден):

„Ако днес най-сетне ви удостои - за мене, ще ви

моля, нито дума. Нито най-малкия намек, не отваряйте дума и не напомняйте.

В. С."

Вчерашната:

„Ако реши най-сетне тази сутрин да ви посети, най-благородно ще е, мисля аз, изобщо да не го приемате. Тъй е според мен, не знам според вас как е.

В. С."

Днешната, последната:

„Сигурна съм, че у вас има цяла кола смет и не може да се диша от вашите цигари. Ще ви пратя Маря и фомушка; те за половин час ще разтребят. Не им се бъркайте и постойте в кухнята, докато разтребват. Пращам ви бухарския килим и две китайски вази: отдавна се канех да ви ги подаря, и освен тях моя Тениер (временно). Вазите може да се поставят на прозореца, а Тениер окачете отдясно над портрета на Гьоте, там най се вижда и сутрин винаги е светло. Ако най-сетне се появи, приемете го с изтънчена вежливост, но се помъчете да говорите за незначителни неща, нещо научно, и се правете, че сякаш вчера сте се разделили. За мене нито дума. Може би ще намина у вас за малко привечер.

В. С.

P. S. Ако и днес не дойде, изобщо няма да дойде."

Прочетох и се учудих, че е изпаднал в такова вълнение от едно нищо. Погледнах го въпросително и изведнъж забелязах, че докато съм чел,

той е успял да смени всяко-гашната си бяла връзка с червена. Шапката и бастунът му бяха на масата. Самият той беше бледен и дори ръцете му трепереха.

- Не ща и да знам за вълненията й! - истерично кресна той, отговаряйки на въпросителния ми поглед. - Je m'en fiche![48] Намира сили да се вълнува заради Кармазинов, а за мен, на писмата ми не отговаря! Ей го, ей го неразпечатано писмото ми, което вчера ми върна, ей го тук на масата, под книгата, под „L'homme qui rit"[49]. Какво ме интересува, че се била съсипвала за своя Ни-ко-лаенка! Je m'en fiche et je proclame ma liberte. Au diable le Karmazinoff! Au diable la Lembke![50] Вазите скрих в антрето, Тениер в скрина, а от нея поисках незабавно да ме приеме. Чувате ли: поисках! Пратих й същото такова листче, с молив, незапечатано, по Настася и чакам. Искам лично Даря Павловна да ми го обяви със собствените си уста и пред това небе или в краен случай пред вас. Vous me seconderez, n'est ce pas, comme ami et temoin?[51] Не искам да се червя, не искам да лъжа, не искам тайни, аз няма да допусна тайни в тази работа! Да ми признаят всичко, откровено, искрено, благородно и тогава... тогава аз може би ще учудя цяло едно поколение с великодушието си!... Подлец ли съм аз, или не, милостиви господине? - заключи той изведнъж, гледайки ме страшно, сякаш наистина го смятах за

[48] *Плюя аз на това! (фр.)*
[49] *„Човекът, който се смее" (фр.)*
[50] *Плюя на това и декларирам своята свобода. По дяволите тоя Кармазинов! По дяволите тая Лембке! (фр.)*
[51] *Нали няма да ми откажете съдействие като приятел и свидетел? (фр.)*

подлец.

Помолих го да пийне вода; не бях го виждал още в такова състояние. През всичкото време, докато говореше, тичаше от единия ъгъл на стаята до другия, но изведнъж застана пред мен в някаква необичайна поза.

- Мигар смятате - пак почна той, оглеждайки ме с болезнено високомерие от горе до долу, - мигар можете да допуснете, че аз, Степан Верховенски, не ще намеря у себе си толкова нравствена сила, че да взема торбичката си – да, сиромашката си торбичка! - и мятайки я на слабите си плещи, да изляза от вратата и да изчезна навеки оттук, щом го поиска честта и великият принцип на независимостта? На Степан Верховенски не му е за първи път да отблъсква деспотизма с великодушие, та било и деспотизма на една луда жена, тоест най-обидният и жесток деспотизъм, който може да съществува на тоя свят, независимо от това, че вие май си позволихте да се усмихнете на думите ми, милостиви господине! О, вие не вярвате, че ще мога да намеря у себе си толкова великодушие, че да съумея да свърша живота си като гуверньор у някой търговец или да умра от глад край някой плет! Отговаряйте, отговаряйте незабавно: вярвате или не вярвате?

Но аз нарочно си замълчах. Преспорих се дори, че не се решавам да го обидя с отрицателния си отговор, но и утвърдително не можех да му отговоря. В цялото това избухване имаше нещо такова, което

направо ме обиждаше, и не лично, о, не! Но... после ще го обясня.

Той дори пребледня.

- Може би аз ви отегчавам, Г-в (така се казвам), и бихте желали... изобщо да не ме посещавате? - изрече той с онзи тон на ледено спокойствие, кой-то обикновено предшества някакво необикновено избухване. Скочих изплашено; в този момент влезе Настася и мълчаливо подаде на Степан Трофимович листче, на което беше написано нещо с молив. Прегледа го и ми го подаде. На листчето с почерка на Варвара Петровна бяха написани само думите: „Стойте си в къщи."

Степан Трофимович мълчаливо грабна шапката и бастуна си и бързо излезе от стаята; аз машинално го последвах. Изведнъж откъм коридора се зачуха гласове и шум, нечии бързи стъпки. Той се спря като поразен от гръм.

- Това е Липутин и аз съм загинал! - прошепна той, хващайки ме за ръката.

В същия миг в стаята влезе Липутин.

IV

Защо трябваше да загине от Липутин, не знаех, пък и не придадох значение на думата; всичко отдавах на нервите. Но все пак уплахата му беше необикновена и реших много да внимавам.

Дори самият вид на влизащия Липутин говореше,

че тоя път пристига с правото да влезе, независимо от всички забрани. Водеше със себе си един непознат господин, навярно отскоро в града. В отговор на безсмисления поглед на вцепенилия се Степан Трофимович той тутакси гръмко възвести:

- Гост ви водя, хем особен! Осмелявам се да наруша уединението. Господин Кирилов, най-превъзходният ни инженер строител. А главното, че негова милост се знае със синчето ви, с многоуважаемия Пьотър Степанович; хем много изкъсо; и заръка ви носи от негова милост. Токущо пристига, значи:

- За заръката го притурихте - остро забеляза гостът, -заръка няма никаква, а Верховенски, вярно, зная го. Оставих го в Х-ска губерния преди десет дни.

Степан Трофимович машинално подаде ръка и посочи да седнат; погледна мен, погледна Липутин и внезапно, сякаш опомнил се, побърза и той да седне, но все още с шапката и бастуна в ръцете, макар дори да не го забелязваше.

- Ама вие сте тръгнали да излизате! А на мен пък ми се каза, че съвсем сте се поболели от работа.

- Да, болен съм, и сега исках да се разходя, аз... - Степан Трофимович се спря, бързо хвърли на дивана шапката и бастуна и се изчерви.

Аз междувременно набърже разглеждах госта. Беше още млад човек, близо двайсет и седем годишен, прилично облечен, строен и сух брюнет, с бледо, малко землисто лице и черни, без блясък

очи. Изглеждаше малко замислен и разсеян, говореше спънато и някак неграматически, някак странно разместваше думите и ако трябваше да състави по-дълга фраза, се заплиташе. Липутин безпогрешно беше забелязал изключителната уплаха на Степан Трофимович и явно беше доволен. Той седна на плетения стол, издърпвайки го почти насред стаята, за да се намира на еднакво разстояние от домакина и госта, настанили се един срещу друг на двата противоположни дивана. Зорките му очи любопитно шареха.

- Аз... отдавна вече не съм виждал Петруша... В странство ли сте се срещали? - измърмори с половин уста Степан Трофимович.

- И тук, и в странство.

- Алексей Нилич, значи, току-що се прибира от странство след четиригодишно отсъствие - поде Липутин, - бил там, значи, за собствено усъвършенстване по своята си специалност и идва у нас, имайки основанието да се надява за място в строежа на нашия железопътен мост и сега е в очакване на отговор. С господата Дроздови, с Лизавета Николаевна се познава чрез Пьотър Степанович.

Инженерът седеше някак начучулен и слушаше с неловко нетърпение. Стори ми се, че е за нещо сърдит.

- Негова милост и с Николай Всеволодович се познава значи.

- Значи познавате Николай Всеволоводич? - осве-

доми се Степан Трофимович.

- Знам го.

- Аз... аз вече извънредно дълго не съм виждал Петруша и... тъй като не се смятам твърде в правото да се наричам баща... c'est le mot[52], аз... Как е той?

- Ами така... той ще дойде - пак побърза да се отърве господин Кирилов. Той направо се сърдеше.

- Ще си дойде! Най-после аз... Видите ли, аз твърде отдавна не съм виждал Петруша! - запъна на тая фраза Степан Трофимович. - Сега чакам бедното си момче, пред което... о, пред което съм толкова виновен! Тоест аз собствено, искам да кажа, че оставяйки го тогава в Петербург, аз... с една дума, аз го смятах за едно нищо, quelque chose dans ce genre[53]. Нервно, разбирате ли, момче, много чувствително и... боязливо. На лягане се кланяше до земята и прекръстваше възглавницата, та да не умрел през нощта... je m'en souviens. Enfin[54] никакво чувство за изящното, тоест нещо висше, някакъв зародиш на бъдеща идея... c'etait comme un petit idiot[55]. Впрочем самият аз май се объркаx, извинете, аз... заварвате ме...

- Сериозно ли прекръствал възглавницата? - с някакво особено любопитство се осведоми инженерът внезапно.

---

[52] *Именно тъй (фр.)*
[53] *Нещо от тоя род (фр.)*
[54] *Това го помня. Най-сетне (фр)*
[55] *Приличаше на малко идиотче (фр.)*

- Да, прекръстваше я...

- Не, аз просто тъй; продължавайте.

Степан Трофимович въпросително погледна Липутин.

- Много съм ви благодарен за визитата, но да си призная, сега... не съм в състояние... Позволете все пак да узная, къде сте отседнали?

- Богоявленска улица, домът на Филипов.

- А, това е там, дето Шатов живее - обадих се аз неволно.

- Именно, в същата къща - възкликна Липутин, - само че Шатов е горе, в мансардата, а негова милост се настани долу, у капитан Лебядкин. Негова милост и с Шатов се знаят, и с жена му на Шатов се знаят. Много изкъсо се знаят с нея от странство.

- Comment![56] Нима вие наистина знаете нещо за този нещастен брак на de се pauvre ami[57] и за тази жена? - възкликна Степан Трофимович, увличайки се внезапно. - Вие сте първият, който срещам да я познава лично; и ако не...

- Каква глупост! - отряза инженерът и целият пламна. - Как притуряте само, Липутин! Не съм виждал жената на Шатов; веднъж само, отдалече, никакво изкъсо... Шатов го познавам. Защо притуряте разни неща?

Той рязко се завъртя на дивана, взе си шапката, после пак я остави и сядайки както преди, впери някак предизвикателно черните си припламнали очи в Степан Трофимович. Аз просто не можех да

[56] *Какво! (фр.)*
[57] *На бедния ни приятел (фр.)*

си обясня тази странна нервност.

- Извинете - внушително каза Степан Трофимович, - разбирам, че това може да е твърде деликатно.

- Нищо твърде деликатно няма, и дори е срамота, аз викнах, че са „глупости" не на вас, а на Липутин, защо притуря? Извинете, ако за себе си го взехте. Познавам Шатов, а жена му съвсем не я знам... съвсем не я знам!

- Разбрах, разбрах, и ако настоявах, то е само защото много обичам нашия беден приятел, notre irascible ami[58] и винаги съм се интересувал... Според мен този човек твърде рязко промени предишните си, може би твърде младежки, но все пак правилни убеждения. И сега такива ги дрънка за notre sainte Russie, че отдавна вече приписвам този негов внезапен прелом - не искам да го нарека инак - на големите му семейни тревоги и по-точно на несполучливата му женитба. Аз, който съм изучил моята бедна Русия като дланта си, а на руския народ съм отдал целия си живот, мога да ви уверя, че той не познава руския народ и отгоре на всичко...

- Аз също съвсем не познавам руския народ и... никакво време за изучаване нямам! - пак отряза инженерът и пак рязко се завъртя на дивана. Степан Трофимович засече насред речта си.

- Негова милост проучва, проучва - поде Липутин, - вече е почнал проучването и съставя крайно лю-

[58] *Нашият сприхав приятел (фр.)*

бопитна статия за причините за зачестилите случаи на самоубийство в Русия и въобще за причините, усилващи или задържащи разпространението на самоубийството в обществото. Стигнал е до учудващи резултати.

Инженерът страшно се развълнува.

- Нямате правото - гневно замърмори той, - съвсем не е статия. Не искам глупости. Конфиденциално ви запитах, със сем случайно. - Никаква статия не е; аз не публикувам, а вие нямате правото...

Липутин явно се наслаждаваше.

- Виноват, значи, може и да съм сгрешил, наричайки вашия литературен труд статия. Негова милост само събира наблюдения, а същността на въпроса, нравствената му страна съвсем не засяга и дори съвсем отхвърля самата нравственост, а се придържа към най-новия принцип на поголовното разрушение заради добрите крайни цели. Негова милост иска вече над сто милиона глави за въдворяване на здравия разум в Европа, много повече, отколкото на последния световен конгрес бе поискано. В този смисъл Алексей Нилич е отишъл най-далеч.

Инженерът слушаше с презрителна и бледа усмивка. Около половин минута всички мълчаха.

- Всичко това е глупаво. Липутин - каза най-сетне господин Кирилов с известно достойнство. - Ако случайно съм ви казал някои пунктове, а вие ги подхващате, значи, както щете. Но нямате правото,

защото аз никога никому не говоря. Презирам да говоря... Ако има убеждения, за мен е ясно... а вие направихте глупост. Аз не разсъждавам върху тези пунктове, дето всичко е свършено. Не мога да понасям, като разсъждават. Никога не ща да разсъждавам...

- И може би чудесно правите - не се стърпя Степан Трофимович.

- Аз ви се извинявам, но не се сърдя на никого тук -продължаваше гостът разгорещената си скоропоговорка, - четири години виждах малко хора... Четири години малко разговарях, стараех се да не се срещам заради моите цели, които не засягат никого, четири години. Липутин откри това и се смее. Аз разбирам и всичко пренебрегвам. Не съм обидчив, само е досадно, че си позволява. А ако не излагам мисли с вас - заключи той неочаквано, оглеждайки всички ни с твърд поглед - не е, щото се бои от вас за донос до правителството, това не; моля ви, не помисляйте глупости в този смисъл...

На тези думи вече никой нищо не отговори, а само се спогледахме. Дори самият Липутин забрави да се ухили.

- Господа, аз много съжалявам - решително стана Степан Трофимович, - но се чувствам неразположен и разстроен. Извинете.

- Ах, туй значи да си ходим - сепна се господин Кирилов, сграбчвайки шапката си, - добре, че казахте, щото аз забравям.

Той стана и простодушно отиде с протегната ръка

при Степан Трофимович.

- Жалко, че сте болен, а аз дойдох.

- Желая ви да преуспеете у нас - отвърна Степан Трофимович, стискайки му ръката доброжелателно и спокойно. - По думите ви съдя, че щом толкова дълго сте живели в чужбина, странейки заради своите цели от хората, и сте забравили Русия, естествено по неволя ще гледате на нас, тукашните руснаци, с учудване, както и ние на вас. Mais cela passera.[59] Озадачава ме само едно: искате да строите нашия мост и същевременно заявявате, че държите за принципа на поголовно разрушение. Няма да ви позволят да строите нашия мост!

- Как? Как го казахте... дявол да го вземе! - възкликна поразеният Кирилов и изведнъж ясно и весело се разсмя. За миг лицето му придоби най-детски израз и, както ми се стори, много му отиваше. Липутин потриваше длани във възторг от сполучливия израз на Степан Трофимович. А аз продължавах да се чудя: защо се беше изплашил толкова от Липутин Степан Трофимович и защо извика „загубен съм", като го чу да идва.

V

Всички стояхме на вратата. Беше оня миг, когато домакините и гостите си разменят набърже последните и най-любезни думици, а след това

[59] *Но това ще мине (фр.)*

благополучно се разделят.

- Негова милост затова е тъй мрачен днеска – подметна изведнъж Липутин, вече съвсем на излизане от стаята и, тъй да се каже, мимоходом, - защото и одеве имаха спречкване с капитан Лебядкин заради сестричето му. Капитан Лебядкин всекидневно сутрин и вечер пердаши прекрасното си уМопобъркано сестриче с нагаиката, истинска казашка нагайка. Та Алексей Нилич дори се изнесе в пристройката на двора, та да не присъства. Хайде, довиждане, значи.

- Сестра? Болна? С нагайка? - просто изкрещя Степан Трофимович, сякаш внезапно бяха шибнали с нагайка самия него. - Каква сестра? Какъв Лебядкин?

Предишната му уплаха моментално се върна.

- Лебядкин? А, това е онзи бившият капитан, дето по-рано казваше, че бил щабскапитан...

- Какво ме интересуват чиновете му! Каква сестра? Боже мой... Лебядкин ли казвате? Но нали имахме един Лебядкин...

- Същият този Лебядкин, нашият Лебядкин, да, помните ли го у Виргински?

- Но нали онзи беше загазил с фалшиви банкноти?

- Ето го че се върнал, почти от три седмици вече и при крайно особени обстоятелства.

- Ами че той е един негодник!

- Като че ли у нас не може да има негодници! - озъби се внезапно Липутин, опипвайки сякаш с крадливите си очички Степан Трофимович.

- Ах, боже мой, съвсем друго исках... макар впрочем относно негодниците да съм напълно съгласен именно с вас. - Е, а по-нататък, по-нататък? Какво искахте да кажете с това?... Защото вие непременно искате да кажете нещо с това!

- Ами, чисти глупости, значи... тоест този капитан, както излиза, си е заминал тогава не заради фалшивите пари, а единствено само за да открие тая си сестричка, а тя се била уж крила от него кой я знае къде; и на, че я доведе, туй е тя цялата история. Ама вие май като да се изплашихте, Степан Трофимович? Впрочем всичко това е все според каквито ги плещи на пияна глава, той като е трезвен, си трае за тия работи. Нервен човек и как да ви кажа - военноестетически, само че долен. А тая му, значи, сестричка е не само луда, ами и куца. Уж някой я прелъстил де, та по таз причина господин Лебядкин вече години наред вземал уж от прелъстителя ежегодна дан, един вид възнаграждение за благородната обида, тъй поне излиза според както дърдори, значи, но ако питате мен, пиянски приказки и нищо повече. Просто се хвали. Пък и тия работи се уреждат къде по-евтино. А че разполага с пари, разполага; допреди десетина дни гащи нямаше да обуе, а сега със стотарки си играе, с очите си го видях. Сестра му има някакви припадъци, всекидневни, тя пищи, а той я „свестява" с нагайката. У жената, вика, трябва да се насажда уважение. Не мога да разбера как Шатов още търпи да живее над тях.

Негова милост Алексей Нилич три дни не можа да ги изтрае и се изнесе в пристройката, а от Петербург още не знаели.

- Истина ли е всичко това? - обърна се Степан Трофимович към инженера.

- Много плещите, Липутин - измърмори оня гневно.

- Тайни, секрети! Откъде изведнъж се взеха у нас толкова тайни и секрети! -не можейки вече да се сдържи, викна Степан Трофимович.

Инженерът се намръщи, изчерви се, сви рамене и понечи да излезе от стаята.

- Негова милост Алексей Нилич дори му взе нагайката, значи, натроши я и я изхвърли през прозореца, и здравата се скараха, значи - прибави Липутин.

- Защо плещите, Липутин, глупаво е, защо? - пак се обърна за миг към него Алексей Нилич.

- Защо да крием от скромност най-благородните си душевни пориви, тоест за вашите пориви говоря, не за моите.

- Колко глупаво... и съвсем ненужно... Лебядкин е глупав и напълно празен, и безполезен за делото, и... напълно вреден, защо плещите разни неща? Отивам си.

- Ах, колко жалко! - възкликна Липутин с лъчезарна усмивка. - Тъкмо щях да ви разсмея с една друга историйка, Степан Трофимович. Дори това ми беше намерението, като идвах, да ви разкажа, макар навярно вие вече да сте го чули. Ама хайде,

друг път, Алексей Нилич толкова бърза... Довиждане, значи. За Варвара Петровна е думата, голям майтап беше оня ден - специално пратила да ме викат, просто да се скъсаш. Довиждане, значи.

Но сега вече Степан Трофимович просто се вкопчи в него; хвана го за раменете, насила го върна в стаята, натисна го да седне. Липутин дори се уплаши.

- Ами какво да ви кажа? - почна той без подканяне, зорко следейки Степан Трофимович от мястото си. - Викат ме, значи, най-внезапно и питат - „конфиденциално", как мисля, значи, по собствена преценка: побъркан ли е Николай Все-володович, или си е с всичкия? Ха де, не е ли да се чудиш и маеш?

- Вие сте полудели! - измърмори Степан Трофимович и най-внезапно избухна: - Вижте какво, Липутин, много добре го знаете, че само за това сте дошли, за да ми съобщите някаква подобна мръсотия и ... нещо още по-лошо!

Моментално се сетих за съмнението му, че Липутин знае за нашите работи не само повече от нас, но и нещо друго, което ние никога няма да узнаем.

- Ама, моля ви се, Степан Трофимович! - мърмореше Липутин, уж че страшно изплашен. - Моля ви се...

- Мълчете и почвайте! Господин Кирилов, много ви моля да се върнете и да присъствате, много ви моля! Седнете. А вие, Липутин, почвайте направо, направо... и без ни най-малкото увъртане!

- Да знаех, че това тъй ще ви фрапира, хич да не бях започвал, значи... А пък аз си мислех, че сте вече известен за всичко от самата Варвара Петровна!

- Нищо подобно не сте си мислили! Започвайте, започвайте, чувате ли какво ви се казва!

- Само че бъдете тъй любезен да седнете и вие, защото, как тъй, значи, аз да седя, а вие, както сте изпаднали във вълнение, ще... подтичвате пред мене. Неудобно излиза.

Степан Трофимович се сдържа и внушително се отпусна в креслото. Инженерът мрачно заби поглед в земята. Липутин ги гледаше с необуздана наслада.

- Като как да започне човек... тъй ме сконфузихте, че...

VI

- Завчера най-внезапно пристига нейният човек: тъй и тъй, значи, с молба да сте там утре в дванайсет часа. Пред ставяте ли си? Зарязвам всичко и вчера точ в точ по пладне звъня. Водят ме право в гостната; минута не мина – влиза нейна милост; седнете, вика, и самата тя сяда отсреща ми. Седя и не си вярвам; знаете как ме е третирала винаги! И на право без усукване, както й си е на нейна милост маниерата: „Нали помните, вика, че преди четири години, бидейки болен, Николай Всеволодо-

вич извърши няколко странни постъпки, тъй че целият град недоумяваше, докато всичко се изясни. Една от тия постъпки засягаше лично вас. Николай Всеволодович ви се обади тогава след оздравяването си, и по моя Молба. Известно ми е също, че и преди това сте разговаряли няколко пъти с него. Кажете ми честно и откровено как... (тук се посмути малко) - как ви се видя тогава Николай Всеволодович... Как гледахте на него, изобщо... какво ви беше мнението, значи, и... какво е сега?..."

Тук вече напълно се смути, че дори цяла минута мълча и внезапно се изчерви. Аз дори се уплаших. И пак подхваща -не че трогателно, на нейна милост не й приляга, а тъй едно много внушително.

„Желанието ми, казва, е хубавичко и най-безпогрешно да ме разберете. Пратих да ви повикат, защото ви смятам за прозорлив и находчив човек, способен да си състави вярно мнение (какви комплименти само!). Вие, казва, разбирате, че с вас говори една майка... Николай Всеволодович е изпитал в живота някои нещастия и много превратности. Всичко това, казва, би могло да повлияе на умственото му състояние. Разбира се, казва, аз не говоря за уМопобъркване, това не може да го бъде никога (твърдо и с гордост казано)! Но би могло да има нещо странно, особено, известен обрат в мислите, наклонност към един по-особен възглед (всичко това са точните думи на нейна милост и аз се почудих, Степан Трофимович, с каква точност умее да обяснява работата

Варвара Пе-тровна. Страшен ум е тая дама!). Аз, казва, съм забелязала у него известна постоянна тревога и един стремеж към по-особено държане. Но аз съм майка, а вие страничен човек, значи, с вашия ум сте способен да си съставите по-независимо мнение. Умолявам ви най-сетне (точно тъй бе казано: умолявам) да ми кажете цялата истина, без всякакви заобикалки, и ако при това ми обещаете никога впоследствие да не забравяте, че разговорът ни е конфиденциален, занапред може да разчитате на моята пълна и постоянна готовност да ви се отплатя при всяка възможност." Как ви се струва, а!

- Вие... вие така ме фрапирахте... - изфъфли Степан Трофимович, - че не ви вярвам...

- Не, ама вие вижте другото - поде Липутин, сякаш не беше чул Степан Трофимович, - какво вълнение и безпокойство ще да е било, щом от такива висоти се обръщат с такъв въпрос към човек като мене, че на туй отгоре благоволяват да ме молят да запазя тайната. Какво е това, значи? Дали не са получени някакви неочаквани, значи, вести от Николай Всеволодович, а?

- Не зная... никакви вести... няколко дни не сме се виждали, но... но ще ви кажа, че... - фъфлеше Степан Трофимович, който явно едва свързваше мислите си, - ще ви кажа, Липутин, че щом ви е казано конфиденциално, а вие тук пред всички...

- Напълно конфиденциално! Да ме убие господ, ако аз... А пък нали тук... какво толкоз де? Да не

сме чужди я, та макар и Алексей Нилич да вземем!

- Аз не споделям този ви възглед; ние тримата тук несъмнено ще запазим тайната, но от вас, четвъртия, се боя и не ви вярвам в нищо!

- Че защо тъй, значи? Че аз най-вече съм заинтересован, че нали вечна признателност ми е обещана! А пък аз исках тъкмо по същия тоя повод да ви изтъкна един извънредно странен случай, повече, тъй да се каже, психологически, отколкото просто странен. Снощи, под влиянието на разговора с Варвара Петровна (можете да си представите какво впечатление ми беше направил), ей тъй, между другото, се обръщам към Алексей Нилич с въпроса: вие, казвам, и в странство, и преди това в Петербург сте се знаели с Николай Всеволодович; как го намирате, казвам, относно ума и способностите? Негова милост ми отговаря, значи, ей тъй лаконично, както си му е маниерът, че тъй и тъй, значи, с тънък ум и здрав разум бил човекът. А не сте ли забелязали в течение на годините, казвам, известно, да го речем, отклонение, тъй да се каже, че идеите или особен обрат на мислите, или известно, да го речем, уМопомрачение? С една дума, повтарям въпроса на самата Варвара Петровна и, представете си, Алексей Нилич изведнъж се замисля, мръщи нос точ в точ като сега. „Да, казва, понякога ми се е виждало нещо странно." При това обърнете внимание, че щом на Алексей Нилич е могло да му се види странно, какво ли може да излезе

всъщност, а?

- Вярно ли е? - обърна се Степан Трофимович към Алексей Нилич.

- Аз бих желал да не говоря за това - отвърна Алексей Нилич, вдигайки изведнъж глава и святкайки с очи, - искам Да оспоря правото ви, Липутин! Вие нямате никакво право в моя случай. Аз съвсем не съм казвал цялото си мнение. Макар Да бяхме познати в Петербург, това е старо, а сега макар и да се срещнахме, но много малко познавам Николай Ставрогин.

- Аз моля, не ме замесвайте и... всичко туй прилича на клюка. Липутин разпери ръце с израз на оскърбена ненавист.

- Клюкар! Че защо не шпионин? Лесно ви е на вас, Алексей Нилич, да критикувате, когато самият вие от всичко се отдръпвате. А вие, Степан Трофимович, няма да повярвате, значи, че дори капитан Лебядкин, дето е глупав като... тоест направо е срамота да се каже колко е глупав; има едно такова руско сравнение, означаващо степен; ама и той се брои за обиден от Николай Всеволодович, макар и да се прекланя пред ума му. „Поразен съм, казва, от тоя човек: премъдър змей" (собствените му думи). А аз (все под влияние на вчерашното и вече след разговора с Алексей Нилич): „Я кажете, викам, капитане, как ви се вижда на вас, побъркан ли е тоя, вашият змей, или не?" Ще повярвате ли, сякаш го шибнах по едното място с камшик; просто подскочи. „Да, казва... да, казва, само че това,

казва, не може да повлияе..."; на какво да било повлияло, не доизрече; пък после тъй печално се замисли, тъй се замисли, че чак изтрезня. Във филиповския трактир седяхме, значи. И чак след половин час комай изведнъж тресна с юмрук по масата. „Да, казва, не е с всичкия си, види се, само че това не може да повлияе...", и пак се не доизказа на какво да било повлияло. Аз, разбира се, само екстракта на разговора ви предавам, ама мисълта е ясна; когото и да попиташ, на всеки едно му идва на ума, макар по-рано никой да го не е мислил: „Да, казват, побъркан е; много е умен, но може и да е побъркан."

Степан Трофимович седеше замислено и усилено разсъждаваше.

- А откъде пък знае Лебядкин?

- По тоя въпрос бъдете тъй любезен да се обърнете към Алексей Нилич, който току-що ме нарече шпионин. Аз съм шпионин - ама не зная, а пък негова милост Алексей Нилич цялата работа отвътре я знае, ама си мълчи, значи.

- Не зная нищо, или малко - пак тъй нервно отвърна инженерът, - вие поите Лебядкин, щото да изкопчвате. И мен доведохте сега, за да изкопчите и щото и аз да кажа. Ще рече, вие сте шпионин!

- Още не съм го поил, ваша милост. Пък и пет пари не давам за всичките му тайни, дето ей толкова не ме е еня за тях, не знам как е за вас. Напротив, той е, дето ръси парите, а само преди дванайсет деня идва да ме врънка за петнайсет копейки,

и той беше, дето ме поеше с шампанско, а не аз него. Но вие хубаво ме подсетихте и ако дотрябва, и аз ще го напоя, и именно за да разузная, и може и да разузная, ваша милост... всичките ви тайнички, значи - злобно се озъби Липутин.

Степан Трофимович с недоумение гледаше двамата спорещи. И двамата сами се издаваха и главно не се церемонеха. Мина ми през ума, че Липутин е довел при нас този Алексей Нилич именно с целта да го въвлече в нужния разговор чрез трето лице, любимата му маневра.

- Алексей Нилич твърде добре се знае с Николай Всеволодович - раздразнено продължаваше той, - само че крие, значи. А дето питате относно капитан Лебядкин, той преди всички нас се е запознал с него в Петербург, преди пет или шест години, през оная малко позната, ако може да се каже така, епоха от живота на Николай Всеволодович, когато и наум не му е минавало да ни ощастливи с присъствието си. Налага се заключението, че тогава нашият принц е имал твърде странен кръг от познати. Май тогава са се запознали и с Алексей Нилич.

- Внимавайте, Липутин, предупреждавам ви, че Николай Всеволодович в най-скоро време искаше да бъде тук, а той е от ония, дето не прощават.

- На мен пък защо? Аз съм първият, дето го разтръбява, че е човек с най-тънък и най-изящен ум, и вчера напълно успокоих самата Варвара Петровна тъкмо в този смисъл. „Виж, за характера му, казвам й, не гарантирам." Вчера и Лебядкин -

досущ същото. „От характера му, казва, си изпатих." Ех, Степан Трофимович, лесно ви е на вас да викате: клюки, шпионство, ама обърнете внимание - едва след като измъкнахте всичко от мене, при това с какво любопитство! А пък Варвара Петровна, тя вчера направо си го каза. „Вие, казва, бяхте лично засегнат, затова се обръщам към вас." То пък останало да не съм! Какви ми ти цели, когато такава обида преглътнах от негово превъзходителство! Ще рече, имам причини да се интересувам, а не само заради клюката. Днес ти стиска ръката, а утре ни в клин, ни в ръкав те прави за резил пред хората, хем на масата ти седи, и щото му било скимнало. От слободия! А най-главното му е женският пол: хврък-Прехврък, скок-подскок! Помешчици с крилца като у древните амури. Печорини-сърцеядци! Лесно ви е на вас заклетия ерген, Степан Трофимович, да говорите и заради тяхно превъзходителство на клюкар да ме правите. Ама я да се ожените, щото и сега сте си още като момче, за някоя хубавичка и младичка - вратата си ще залостите, барикади ще вдигнете в къщата си от нашия принц! И да ви кажа ли: де да не беше тая mademoiselle Лебядкина, дето я налагат с камшика, луда и кьопава, бога ми, щях да помисля, че баш тя е жертва на страстите на нашия генерал и че тъкмо от него е пострадала „фамилната чест" на капитан Лебядкин, както се изразява той. Само дето не отговаря на изящния вкус на тяхна милост, ама на тях и това не им пречи. Всяко зрънце му

върши работа, стига да се улучи съответното настроение. Вие викате - клюки, ама мигар аз съм тръгнал да разтръбявам - целият град е гръмнал, аз само слушам и викам „тъй е", забранено ли е да викаш „тъй е"?

- Градът бил гръмнал? От какво е гръмнал градът?

- Ами онзи пияница капитан Лебядкин крещи на всеослушание, а пък то е все едно, че гръмнал площадът. Какво съм крив аз? Аз се интересувам, значи, само между приятелите, защото все пак се чувствам тук сред приятели, значи -хвърли ни той по един невинен поглед. - Станала е, значи, една работа, сами съдете: излиза, че тяхно превъзходителство уж че пратил още от Швейцария по една в най-висша степен бла-городна госпожица и, тъй да се каже, скромна сирота, която аз имам честта да познавам, триста рубли, които да се предадели на капитал Лебядкин. А малко по-късно Лебядкин получава най-точно известие, не казвам от кого, но също от лице в най-висша степен благородно, и, ще рече - най-достоверно, че не триста, а хиляда рубли били пратени! Ще рече, вика Лебядкин, че тая госпожица ми е задигнала седемсто-тинтях рубли, и възнамерявал, значи, да си ги изиска едва ли не по канален ред, във всеки случай заплашва и по целия град го разправя...

- Това е подло, подло! - скочи изведнъж инженерът от стола си.

- Че нали вие самият сте това в най-висша степен благородно лице, което потвърди на Лебядкин от

името на Николай Всеволодович, че не триста, а хиляда рубли са били изпратени. Самият капитан им го съобщи в пияно състояние.

- Това е... това е нещастно стечение. Някой е объркал и излиза... Това са глупости, а вие най-подло!..,

- И на мен ми се иска да вярвам, че са глупости, и с прискърбие слушам, защото, както щете, но е замесена една най-благородна госпожица, първо, с тия седемстотин рубли и, второ, в очевидни интимности с Николай Всеволодович. Колко му е на негово превъзходителство да осрами едно най-благородно момиче или някоя чужда жена да изложи подобно на оня казус, дето стана с мене? Все ще им падне някой изпъл нен с великодушие човек и ще го накарат да прикрие с честното си име чуждите грехове. Нали и с мен тъй стана; за себе си говоря...

- Внимавайте, Липутин! - стана от креслото си Степан Трофимович и пребледня.

- Не вярвайте, не вярвайте! Някой е сбъркал, а Лебядкин е бил пиян... - викаше инженерът в неописуемо вълнение -всичко ще се разясни, а аз повече не мога... и смятам за ни-зост... и стига, стига!

Той изхвръкна от стаята.

- Какво току-тъй? Нали сме заедно! - сепна се Липутин, скочи и хукна подир Алексей Нилич.

VII

Степан Трофимович се замисли за минута, постоя, погледна ме някак без да ме вижда, взе си бастуна, шапката и полека излезе от стаята. Аз пак подире му, както и одеве. Излизайки от пътната врата, забеляза, че го следвам, и каза:

- Ах, да, вие можете да ми станете свидетел... de l'accident. Vous m'accompagnerez, n'est-ce pas?[60]

- Степан Трофимович, нима наистина пак там? Помислете си само, каква може да стане?

- С жалка и смутена усмивка - усмивка на срам и пълно отчаяние и същевременно на някакъв странен възторг - той се спря за миг и ми прошепна:

- Не мога да се женя за „чужди грехове"!

Аз само това чаках, тия думи. Най-сетне, след цяла седмица извъртания и преструвки, тия заветни, грижливо скривани от мен думици бяха произнесени. Аз направо кипнах:

- Значи, тази мръсна, тази... долна мисъл е можала да се зароди у вас, у Степан Верховенски, във вашия ясен ум, в доброто ви сърце и... още преди Липутин!

Той ме погледна, не отговори и продължи нататък. Не исках да оставам настрана. Исках да кажа истината на Варвара Петровна. Бих му простил, ако всичко беше, защото поради бебешкото си малодушие е повярвал на Липутин, но сега се разбра, че сам си е измислил всичко много преди Липутин, а

[60] *На произшествието. Ще ме придружите, нали? (фр.)*

одеве Липутин само е потвърдил подозренията му и е налял масло в огъня. Не се беше посвенил да заподозре момичето още от първия ден, без да има никакви основания, дори тия на Липутин. И си беше обяснил деспотичните действия на Варвара Петровна единствено с отчаяното й желание час по-скоро да замаже чрез сватба с един почтен човек дворянските греховце на своя безценен Nicolas! Искаше ми се Степан Трофимович непременно да бъде наказан за това.

- О! Dieu qui est si grand et si bon![61] О, кой ще ме утеши? - извика той, изминавайки още стотина крачки, и внезапно спря.

- Хайде да се върнем у вас, всичко ще ви обясня! - викнах аз, повличайки го насила към дома му.

- Това е той! Степан Трофимович, вие ли сте? Вие? -раздаде се край нас като някаква музика един свеж, игрив, младежки глас.

Докато се озъртахме, край нас внезапно се появи ездачка

- Лизавета Николаевна, със своя вечен придружител. Тя спря коня си.

- Елате, по-скоро елате, де! - викаше тя звънко и весело.

- Дванайсет години не съм го виждала и го познах, а той... Нима наистина не можете да ме познаете?

Степан Трофимович улови протегнатата й ръка и благоговейно я целуна. Гледаше я някак молитвено

[61] *О, боже, велики и милостиви! (фр.)*

и не можеше да промълви дума.

- Позна ме и се радва! Маврикий Николаевич, той е във възторг, че ме вижда! Цели две седмици да не дойдете, защо? Леля казва, бил сте болен и не бивало да ви безпокоим; ама аз си знаех, че леля лъже. Ох, че тропах с крак и как ли не ви хоках, ама непременно, непременно исках вие пръв да дойдете и затова не пратих никого. Боже, ами че той никак не се е променил! - разглеждаше го тя, навеждайки се от седлото. -Чак е смешно толкова да не се е променил. А, не, има бръчици, много бръчици край очите и по бузите, и бели коси има, но очите са все тия! Ами аз - променила ли съм се? Променила ли съм се? Какво е това от вас, защо мълчите?

В тоя миг си спомних, че разправяха, дето била май болна, когато единайсетгодишна я отвели в Петербург, и като боледувала, била уж плакала и търсела Степан Трофимович.

- Вие... аз... - бъбреше той със задавен от радост глас - аз току-що извиках: „Кой ще ме утеши!" - и се раздаде вашият глас... Аз мисля, че това е чудо et je commence a croire[62].

- En Dieu? En Dieu, qui est la'haut et qui est si grand et si bon?[63] Виждате ли, всичките ви лекции помня наизуст. Маврикий Николаевич, каква вяра ми преподаваше той тогава - En Dieu, qui est si grand et si bon! Ами помните ли като разказвахте как Колумб открил Америка и как всички се развикали: „Земя,

[62] *И започвам да вярвам (фр.)*
[63] *В бога ли? Във всевишния Бог, който е толкова велик и толкова милостив? (Фр.)*

земя!" Моята бавачка, Альона фроловна, казва, че после през нощта съм била бълнувала и съм викала насън: „Земя, земя!" А помните ли, като ми разправяхте историята на принц Хамлет? А помните ли, като ми описвахте как карали от Европа за Америка горките емигранти? А то не е било така, после научих как са ги карали, но колко хубаво ме лъжеше тогава той, Маврикий Николаевич, беше почти по-хубаво от истината! Какво гледате така, Маврикий Николаевич? Това е най-добрият, най-верният човек на цялото земно кълбо и непременно трябва да го обикнете като мене. Il fait tout ce que je veux.[64] Но, мили мой Степан Трофимович, значи, пак сте нещастен, щом насред улицата се питате кой щял да ви утеши? Нещастен сте, нали? Нали?

- Сега съм щастлив...

- Леля ви тормози, а? - продължи тя, без да слуша - Ах, тая лоша, несправедлива и вечно скъпоценна наша леля! Ами помните ли в градината, като се хвърляхте в прегръдките ми, а пък аз ви утешавах и плачех - е, не се стеснявайте от Маврикий Николаевич, де; той отдавна знае за вас всичко, всичко и може да му се изплаквате колкото си щете, а той колкото си щете ще стои... Повдигнете си малко шапката, само за малко; я си дайте главата, застанете на пръсти, сега ще ви целуна по челото, както ви целунах последния път като се сбогувахме. Виждате ли, онази госпожица от прозореца ни се любува... По-близо, по-близо, де. Боже, колко е

[64] *Той прави всичко, каквото поискам (фр.)*

побелял! И тя се наведе от коня и го целуна по челото.

- А сега у вас! Аз знам къде живеете. Ей сегичка, след минутка съм у вас. Първа ще ви дойда на гости, упорити човече, и после за цял ден ви отмъквам у нас. Хайде, пригответе се да ме посрещнете.

И препусна заедно с кавалера си. Ние се върнахме. Степан Трофимович седна на дивана и заплака.

- Dieu, Dieu! - викаше той. - Enfin une minute de bonheur![65]

След не повече от десет минути тя съгласно обещанието си се появи, придружена от своя Маврикий Николаевич.

- Vous et le bonheur, vous arrivez en meme temps![66] - стана да я посрещне той.

- Ето ви букет; ей сега бях при madame Шевалие, тя през цялата зима ще има букети за именниците. Ето ви го и Маврикий Николаевич, запознайте се, моля. Исках торта вместо букет, но Маврикий Николаевич твърди, че не било по руски.

Този Маврикий Николаевич беше артилерийски капитан, около тридесет и три годишен висок господин, с красив и безупречно порядъчен външен вид, с внушителна и на пръв поглед дори строга физиономия въпреки своето удивително деликатно добродушие, за което всеки получаваше представа едва ли не от първия миг на запознанс-

[65] *Боже, боже! Най-сетне един миг щастие! (фр.)*
[66] *Вие и щастието, вие дойдохте заедно! (фр.)*

твото си е него. Беше впрочем мълчалив, изглеждаше много хладнокръвен и не се натрапваше с приятелството си. По-късно мнозина у нас казваха, че бил глуповат; това не беше съвсем справедливо.

Няма да описвам красотата на Лизавета Николаевна. Целият град приказваше за красотата й, макар някои наши дами и госпожици да отхвърляха с негодувание тези приказки. Имаше сред тях дори такива, които вече мразеха Лизавета Николаевна, най-напред заради големството: Дроздови още не бяха тръгнали по визити, което беше оскърбително, макар причината за забавянето наистина да беше неразположението на Прасковя Ивановна. На второ място я мразеха, задето е роднина на губернаторшата; на трето - за това, че всеки ден излизаше да язди. Дотогава у нас нямаше амазонки; естествено, че появата на Лизавета Николаевна, която се разхожда с коня си, а все още не тръгва по визити, трябваше да оскърби обществото. Впрочем всички вече знаеха, че тая езда е по нареждане на докторите, при което жлъчно подмятаха, че била болнава. Тя действително беше болна. Това, което биеше на очи от пръв поглед, бе нейната болезнена, нервна, постоянна тревога. Уви! Много бе страдала бедната и всичко стана ясно едва впоследствие. Сега, гледайки назад, вече не ще кажа, че бе красавица, както ми се струваше тогава. Беше може би дори грозновата. Висока, тънка, но гъвкава и силна, тя

дори поразяваше с неправилните си черти. Очите й бяха някак по калмикски дръпнати, стояха косо; беше бледа и скулеста, мургава и с мършаво лице; но в това лице имаше нещо, което покоряваше и привличаше! Някакво могъщество прозираше в пламналия поглед на тъмните очи; явяваше се „като победителка и за да победи". Изглеждаше горделива, а понякога дори и дръзка; не знам дали съумяваше да е добра; но знам, че ужасно го искаше и се измъчваше, заставяйки се да бъде мъничко добра. Тази натура, разбира се, беше пълна с прекрасни стремежи и най-справедливи почини; но всичко у нея сякаш вечно търсеше своята мярка и не я намираше, всичко бе хаос, вълнение и тревога. А може би си поставяше твърде строги изисквания и не намираше сили да им отговори. Тя седна на дивана и взе да оглежда стаята.

- Защо в такива моменти винаги ми става тъжно, отгатнете, учени човече! Цял живот съм си мисела, че господ знае колко ще се радвам, като ви видя и си спомня всичко, а ето че сякаш изобщо не се радвам, въпреки че ви обичам... Ах, боже, той има портрета ми! Дайте го тук, аз го помня, помня го!

Този превъзходен миниатюрен акварелен портрет на два-найсетгодишната Лиза Дроздови бяха пратили на Степан Трофимович от Петербург още преди девет години. Оттогава той постоянно стоеше на стената.

- Нима наистина съм била такова хубаво дете? Нима наистина това е моето лице?

Тя стана и с портрета в ръка се погледна в огледалото.

- Хайде, вземете си го! - възкликна тя, като му даваше портрета. - И не го окачвайте сега, после, не ща да го гледам дори. - Тя отново седна на дивана. - Един живот отмина, започна друг, после отмина и другият - започна трети, и всеки път без край, сякаш всички краища някой ги изрязва с ножица. Виждате ли какви стари работи разправям, ама пък колко верни!

Тя се засмя и ме погледна; вече няколко пъти ме поглеждаше, но във вълнението си Степан Трофимович дори забрави, че беше обещал да ме представи.

- А защо сте окачили портрета ми под кинжалите? И защо ви са толкова кинжали и саби?

На стената му наистина, не знам защо, висяха на кръст два ятагана, а над тях една истинска черкезка шашка. Задавайки въпроса, тя ми отправи такъв пряк поглед, че насмалко да й отговоря нещо, но се сдържах. Степан Трофимович най-после се сети да ме представи.

- Знам, знам - каза тя, - много се радвам. Мама също много е чувала за вас. Запознайте се и с Маврикий Николаевич, той е един прекрасен човек. Аз вече си имам една смешна представа за вас: нали вие сте конфидентът на Степан Трофимович?

Аз се изчервих.

- Ах, извинете, моля, съвсем друга дума исках да кажа; съвсем не смешна, а такава... (Изчерви се и се сконфузи.) Впрочем защо ще се срамувате, че сте един прекрасен човек? Хайде, Маврикий Николаевич, време ни е! Степан Трофимович, след половин час да сте у нас. Боже, колко има да си говорим! Сега вече аз съм ви конфидентът, и за всичко, за всичко, разбрахте ли ме?

Степан Трофимович моментално се изплаши.

- О, Маврикий Николаевич знае всичко, не се стеснявайте от него!

- Какво знае?

- Хубава работа! - извика тя изненадано. - Ох, ама те вярно, че криели! Мен пък не ми се вярваше. Даша също я крият. Вчера леля не ме пусна при Даша, каза, че я боляла глава.

- Но... как сте го научили?

- Ах, боже мой, така, както всички. То голяма философия!

- Ама мигар всички?...

- Ами че как? Вярно, че маман го научи първо от Альона фроловна, мойта бавачка; на нея пък ваша-та Настася дотърчала да й съобщи. Нали сте казали на Настася? Тя казва, че самият вие сте й казали.

- Аз... аз казах веднъж... - смотолеви Степан Трофимович и цял се изчерви - но... аз само намекнах... j'etais si nerveux et malade et puis...[67]

Тя се разсмя.

- А конфидента в момента да го няма, пък Настася

[67] *Бях тъй развълнуван и болен, и освен това... (фр.)*

да вземе да се случи подръка - какво да прави човек! А на нея целият град са й кумици! Хайде, хайде, не е ли все едно; ами да знаят пък, даже е по-добре. По-скоро идвайте, ние рано обядваме... Да, забравих - отново седна тя, - я кажете, какъв е този Шатов?

- Шатов? Това е братът на Даря Павловна...

- Зная, че й е брат, какъв сте, ей богу! - прекъсна го тя нетърпеливо. - Искам да зная какво представлява, що за човек е той?

- C'est un pense-creux d'ici. C'est le meilleur et le plus irasciable homme du monde...[68]

- И аз съм чувала, че бил малко особен. Впрочем имах предвид друго. Чух, че знаел три езика, и английски, и го бивало за литературна работа. В такъв случай аз имам работа за него: нужен ми е помощник и колкото по-скоро, толкова по-добре. Ще приема ли работата, или не? На мен ми го препоръчаха...

- О, непременно, et vous fairez un bienfait...

- Аз не заради bienfait, на самата мен ми е нужен помощник.

- Доста добре се зная с Шатов - казах аз - и ако ме натоварите да му съобщя, още сега отивам.

- Съобщете му да дойде утре в дванайсет часа. Чудесно! Благодаря ви. Маврикий Николаевич готов ли сте?

Те си отидоха. Аз, разбира се, веднага хукнах към Шатов.

[68] *Това е тукашният фантазьор. Това е най-добрият и най-нервният човек на света... (фр.)*

- Mon ami[69] - настигна ме на изхода Степан Трофимович, - непременно да сте тук в десет или единадесет, когато се върна. О, аз съм много, много съм виновен пред вас и... пред всички, пред всички.

VIII

Не заварих Шатов вкъщи; отскочих след два часа - пак го няма. Накрая, вече към осем, пак тръгнах натам - или да го намеря, или да му оставя бележка; пак не го заварих. Жилището му беше заключено, а той живееше сам, без всякаква прислуга. Дойде ми наум да се навра долу и да питам за Шатов у капитан Лебядкин; но там също беше заключено и нито звук, нито светлинка, същинска пустош. С любопитство минах край вратата на Лебядкин под влияние на одевешните приказки. В края на краищата реших да мина утре по-рано. Право да си кажа, не разчитах твърде на бележката; Шатов можеше да я пренебрегне, беше хем инат, хем стеснителен. Проклинайки късмета си и вече на пътната врата, внезапно се натъкнах на господин Кирилов: той тъкмо влизаше и пръв ме позна. Тъй като самият той взе да ме разпитва, му разказах всичко в общи черти, казах му, че съм написал и бележка.

- Елате - каза той, - ще я наредим.

Спомних си, че по думите на Липутин той се бе

[69] *Друже мой (фр.)*

нанесъл от сутринта в дървената пристройка на двора. В тази пристройка, твърде просторна за него, живееше и някаква стара, глуха жена, която му прислужваше. Стопанинът на къщата държеше трактир в другата си, съвсем нова къща и на съвсем друга улица, а тази бабичка, май негова роднина, беше останала да надзирава цялата стара къща. Стаите в пристройката бяха доста чисти, но тапетите - мръсни. В тази, в която влязохме, мебелите бяха събрани оттук-оттам, разнокалибрени и направо за бракуване: две маси за карти, чамов скрин, голяма дъсчена маса от някаква селска къща или кухня, столове и диван с мрежеста облегалка и корави кожени седалки. В ъгъла имаше старинна икона, пред която жената беше запалила кандилото още преди да дойдем, а на стената висяха два големи, потъмнели маслени портрета: единият на покойния император Николай Павлович, правен, съдейки по вида, още през двайсетте години на века; другият изобразяваше някакъв архиерей.

Господин Кирилов с влизането запали свещ и извади от куфара си, който стоеше в ъгъла, още неразопаковани плик, червен восък и кристално печатче.

- Запечатайте бележката си и надпишете плика.

Опитах се да възразя, че не е нужно, но той настоя.

Надписах плика и си взех фуражката.

- Аз пък мислех - на чай - каза той, - чай съм ку-

пил. Искате ли?

Не се отказах. Жената скоро внесе чая, тоест един грамаден чайник с вряла вода, малко чайниче със силна запарка, две големи глинени, грубо изписани чаши, симид и цяла купчина натрошена захар.

- Обичам чай - каза той, - нощем много, ходя и пия до разсъмване. В странство е неудобно нощем чай.

- На разсъмване ли си лягате?

- Винаги, отдавна. Аз малко ям: все чай. Липутин е хитър, но нетърпелив.

Учуди ме, че искаше да разговаря: реших да се възползвам от случая.

- Одеве станаха неприятни недоразумения – забелязах аз.

Той силно се навъси.

- Това са глупости; голяма дивотия, всичко туй е дивотия, защото Лебядкин е пиян. На Липутин не съм казвал, а само обясних дивотията; защото той изопачава. Липутин много фантазира, от тая дивотия планина направи. Вчера вярвах на Липутин.

- А днес на мен? - засмях се аз.

- Та вие от одеве вече всичко знаете. Липутин е или слаб, или нетърпелив, или лош, или... завижда.

Последната думичка ме порази.

- Впрочем вие толкова категории изредихте, че не е чудно и да влезе в някоя.

- Или във всички наведнъж.

- Да, и това е вярно. Липутин е хаос! Нали одеве излъга, че искате да пишете някакво съчинение?

- Защо да излъга? - пак се навъси той и заби поглед в земята.

Извиних се и взех да го уверявам, че не подпитвам. Той се изчерви.

- Той каза истината: пиша. Само че това няма значение.

Помълчахме малко; внезапно той се усмихна с одевешната си детска усмивка.

- Това за главите сам си го е измислил, от книгите, и отначало самият той го казваше, и нищо не разбира, пък аз търся причините - защо хората не смеят да се самоубиват; това е всичко. И това няма значение.

- Как да не смеят? Малко ли са самоубийствата?

- Много малко.

- Наистина ли смятате тъй?

Той не отговори, стана и замислено взе да ходи напред-назад.

- Според вас какво възпира хората от самоубийство? - попитах аз.

Той ме погледна разсеяно, сякаш искаше да си спомни за какво говорехме.

- Аз... аз още малко зная... два предразсъдъка ги спират, две неща, само две; едното - много малко, другото - много голямо. Но и малкото също е голямо.

- Е кое е малкото?

- Болката.

- Болката? Нима това е толкова важно... в случая?

- Едно на ръка. Има два вида: едни се самоубиват или от голяма мъка, или от яд, или са луди, или пък им е омръзнало... тия изведнъж. Тия малко мислят за болката, ами изведнъж. А тия, дето обмислено - много мислят.

- Че мигар има такива, дето обмислено?

- Твърде много. Да нямаше предразсъдъци, щяха да са повече: много-много; всички.

- Чак пък всички?

Той си замълча.

- Представете си - спря се той пред мен, - представете си камък - толкова голям, колкото голяма къща; той виси, а вие сте под него; ако падне върху вас, на главата - ще боли ли?

- Камък колкото къща? Разбира се, че е страшно.

- Не за страха; ще боли ли?

- Камък като планина, милион пуда? Разбира се, че няма да боли.

- Ако наистина застанете и докато виси, много ще ви е страх, че ще боли. Всеки - пръв учен, пръв доктор, всеки, всеки много ще го е страх. Всеки ще знае, че няма да боли, и всеки много ще го е страх, че ще боли.

- Ами втората причина, голямата?

- Онзи свят.

- Тоест наказанието?

- Това е все едно. Онзи свят; просто онзи свят.

- Нима няма атеисти, които не вярват в онзи свят? Той пак си замълча.

- Може би съдите по себе си?

- Всеки не може да съди като мене - каза той и се изчерви. - Свободата ще я имаш, когато ти е все едно живееш или не живееш. Това е целта на всичко.

- Целта? Че тогава може никой да не поиска да живее?

- Никой - произнесе той решително.

- Човекът се бои от смъртта, защото обича живота, тъй го разбирам аз - казах, - и тъй е наредила природата.

- Това е подло и тук е цялата измама! - Очите му засвят-каха. - Животът е болка, животът е страх и човекът е нещастен. Сега всичко е болка и страх. Сега човекът обича живота, защото обича болката и страха. Тъй е направен. Животът се дава сега срещу болка и страх и тук е цялата измама. Днес човекът не е онзи човек. Ще има нов човек, щастлив и горд. На когото му е безразлично живее или не живее, той ще бъде нов човек. Който победи болката и страха, той ще бъде бог. А онзи бог няма да го има.

- Излиза, че според вас онзи бог го има?

- Няма го, но той е тук. В камъка няма болка, но страхът от камъка е болка. Бог е болката от страха пред смъртта. Който победи болката и страха - той ще стане бог. Тогава -нов живот, тогава - нов човек, всичко ново... Тогава историята Ще я делят на две части: от горилата до унищожението на бога и от унищожението на бога до...

- До горилата?

- ...до изменението на земята и човека физически. Ще стане бог човекът и ще се измени и физически. И светът ще се измени, и делата ще се изменят, и мислите, и всички чувства. Как мислите, ще се измени ли тогава човекът физически?

- Ако стане безразлично живеем или не живеем, всички ще се самоубият и може би в това ще бъде промяната.

- Това е все едно. Лъжата ще убият. Всеки, който иска истинска свобода, е длъжен да посмее да убие себе си. Който посмее да убие себе си, той е научил на лъжата тайната. Оттук нататък няма свобода; тук е всичко, оттук нататък няма нищо. Който посмее да се убие, е бог. Сега всеки може да направи, че да няма бог и че да няма нищо. Но никой още нито веднъж не е направил.

- Милиони самоубийци е имало.

- Но все не за това, все със страх и не за това. Не за да убият страха. Който убие себе си само за да убие страха, той тутакси ще стане бог.

- Няма да свари може би - забелязах аз.

- Все едно - отвърна той с една спокойна гордост, едва ли не с презрение. - Жалко, че май се смеете - прибави той след половин минута.

- А на мен ми се вижда странно, че одеве бяхте толкова изнервен, а сега сте толкова спокоен, макар и да говорите пламенно.

- Одеве? Одеве беше смешно - отвърна той с усмивка, -не обичам да навиквам и никога не се

смея - прибави той тъжно.

- Да, не са весели вашите нощи с чая. - Станах и си взех фуражката.

- Мислите ли? - усмихна се той с известно учудване. - Защо? Не, аз... аз не знам - смути се той изведнъж, - не знам как е у другите, и аз го чувствам, че не мога като всеки. Всеки мисли едно и после веднага друго. Аз не мога друго, цял живот едно. Цял живот ме измъчва богът - завърши той внезапно с една удивителна експанзивност.

- Да ви запитам, ако позволите, разбира се, защо говорите малко неправилно по руски? Нима за пет години в странство сте се разучили?

- Мигар неправилно? Не знам. Не, не защото странство. Аз цял живот говоря тъй... все ми е едно.

- Още един въпрос, по-деликатен: напълно ви вярвам, че не сте склонен да се срещате с хора и малко приказвате с хора. Защо се разприказвахте сега с мен?

- С вас ли? Вие одеве седяхте хубаво и вие... впрочем все едно... вие много приличате на брат ми, много, изключително - каза той, изчервявайки се, - седем години е умрял; по-голям много, много, много.

- Сигурно е имал голямо влияние върху начина ви на мислене?

- Н-не, той малко говореше; той нищо не говореше. Ще дам вашата бележка.

Изпрати ме с фенер до входната врата, за да

затвори подире ми. „Разбира се - луд" - реших аз за себе си. На вратата стана нова среща.

IX

Едва стъпих на високия праг на портичката, когато внезапно нечия силна ръка ме сграбчи за гърдите.

- Кой беше ти? - ревна нечий глас. - Приятел или враг? Покай се!

- Наш е, наш! - извреща гласчето на Липутин. - Господин Г-в, младеж с класическо възпитание и връзки в най-доброто общество.

- Обичам, щом, значи, с обществото, клас-с-сичес... значи, висооб-разов-ван... бившият капитан Игнат Лебядкин винаги на услугите на света и приятелите... ако са верни, ако са верни, подлеците му ниедни!

Капитан Лебядкин, без малко два метра на ръст, пълен, месест, къдрокос, червендалест и невероятно пиян, едва стоеше пред мен и с мъка изговаряше думите. Аз впрочем и по-преди го бях виждал отдалеч.

- А, и тоя! - ревна той пак, забелязвайки Кирилов, който все още не си отиваше със своя фенер; понечи да вдигне юмрук, но тутакси отпусна ръка.

- Прощавам, защото е учено! Игнат Лебядкин - най-високо образ-з-ованият...

От любов изгаряща граната,

пръсна се в гърдите на Игната.
Изарида като в некропол
безръкият от Севастопол...

Макар да не съм бил в Севастопол и безрък не съм дори, но каква рима, а! - навираше ми се той с пияната си мутра.

- Негова милост бърза, бърза, вкъщи си отива - придум-ваше го Липутин, - утре ще разкаже на Лизавета Николаевна.

- На Лизавета!... - пак ревна той. - Стой - не мърдай! Вариант:

Сред амазонки цял букет,
трепти като звезда на коня,
усмивки праща ми безчет
ари-сто-кратичната мадона.

„На звездата-амазонка". Че това е цял химн, бе! Цял химн, ако не си магаре! Некадърниците не разбират! Стой! -вкопчи се той в палтото ми, макар да се дърпах с всички сили навън. - Кажи й, че аз съм рицар на честта, а Дашка... Дашка аз с двата си пръста... крепостната робиня, и да не е посмяла...

И падна, защото се изтръгнах със сила от ръцете му и хукнах по улицата, Липутин се лепна за мен.

- Алексей Нилич ще го вдигне. Знаете ли какво научих сега от него? - дърдореше той задъхано. - Стихчетата нали ги чухте? Ей тия стихчета „На звездата-амазонка" ги сложил в плик и утре ги праща на Лизавета Николаевна с пълния си подпис. Бива си го, а?

- Бас държа, че вие сте го подучили.

- Ще изгубите! - захили се Липутин. - Влюбен е, влюбен е като котка, а пък знаете ли, всичко почна с омраза. Отначало дотам бе намразил Лизавета Николаевна, дето яздела кон, че само дето не я псуваше на улицата; веднъж дори я напсува! Завчера, като минаваше, я напсува - тя за щастие не чу, а днес, не щеш ли - стихове! Знаете ли, че е решил да й направи предложение? Сериозно, сериозно!

- Чудя ви се, Липутин, навсякъде все вие, стане ли такава някоя мръсотийка, все вие сте на дъното! - казах аз с досада.

- Вие обаче отивате твърде далеч, господин Г-в; дали пък не ви е трепнало сърчицето от страх пред съперника, а?

- Какво-о-о? - креснах аз и се спрях.

- Аз пък за наказание нищо повече няма да ви кажа! А ви се ще да чуете, нали? Макар това, че тоя щурчо не е вече прост капитан, ами помешчик от нашата губерния, хем твърде значителен, защото от ония дни Николай Всеволодович му продал имението си, бившите си двеста души, и на, честен кръст, че не лъжа! Току-що го научих, но затова пък от най-достоверния източник. А по-нататък сам се поразровете; повече нищо не казвам; довиждане, значи!

X

Степан Трофимович ме очакваше с истерично нетърпение. Цял час, откакто се беше върнал. Заварих го сякаш пиян; във всеки случай първите пет минути мислех, че е пиян. Уви, визитата у Дроздови го беше съсипала окончателно.

- Mon ami, аз съвсем загубих нишката... Lise... аз обичам и уважавам този ангел както преди, именно както преди, но ми се струва, че те и двете ме чакаха единствено за да научат нещичко, тоест чисто и просто да изкопчат нещо от мен, пък после ти върви си гледай работата... Тъй е.

- Как не ви е срам! - не се стърпях и викнах аз.

- Друже мой, сега съм съвсем самичък: Enfin, c'est ridicule[70]. Представяте ли си, и там гъмжи от тайни. Просто се нахвърлиха отгоре ми за тия уши и носове и за някакви си петербургски тайни. Нали и двете чак сега научили за ония тукашни истории на Nicolas отпреди четири години: „Били сте тук, видели сте, вярно ли е, че е побъркан?" И откъде ли се пръкна тази идея, не разбирам. Защо на Прасковя толкова й се иска Nicolas да излезе побъркан? Иска й се на тая жена, иска й се! Се Maurice[71] или пък как му викаха, Маврикий Николаевич, brave homme tout de meme[72], но мигар пак заради него, и то след като самата тя първа писа от Париж на cette pauvre amie[73]. Enfin, тази Прасковя, както я нарича cette chere amie[74], е същински тип, това е безсмъртната Коробочка на Гогол, само че

[70] *Най-сетне това е смешно (фр.)*
[71] *Този Морис (фр.)*
[72] *Добро момче всъщност (фр.)*
[73] *Горката приятелка (фр.)*
[74] *Скъпата приятелка (фр.)*

една зла Коробочка, заядлива Коробочка и безкрайно уголемена.

- Че то цял сандък[75] ще излезе; чак пък уголемена?

- Добре де, умалена, все едно, само не ме прекъсвайте, защото всичко ми се върти. Онези съвсем са се изпокарали; освен Lise; все „Леличке, леличке"... но Lise е хитра и тук пак има нещо. Тайни. Но със старата са се скарали. Cette pauvre[76] леличка наистина всички тиранизира... но и на нея много й се събра - и губернаторшата, и непочтителността на обществото, и „непочтителността" на Кармазинов; че на туй отгоре и тази мисъл за побъркването, се Lipoutine, се que je ne comprends pas[77] и... и казват, че си слагала кърпи с оцет, а за капак и ние с вас, с нашите жалби и писма... О, как съм я измъчвал, и то тъкмо сега! Je suis un ingrat![78] Представете си, връщам се и намирам писмо от нея; четете, четете! О, колко неблагородно е било от моя страна.

Той ми подаде току-що полученото от Варвара Петровна писмо. Тя, изглежда, се бе разкаяла за сутрешното „Стойте си вкъщи". Писъмцето беше учтиво, но решително и немногословно. Канеше Степан Трофимович вдругиден, в неделя, точно в дванайсет часа, и го съветваше да вземе някой от приятелите си (в скоби стоеше моето име). Тя от своя страна обещаваше да повика Шатов, като брат

[75] *Непреводна игра на думи. Името на героинята на Гогол от „Мъртви души" " Коробочка - означава кутийка. - Б. пр.*
[76] *Горката (фр.)*
[77] *Този Липутин, всичко това, което аз не разбирам (фр.)*
[78] *Аз съм един неблагодарник! (фр.)*

на Даря Павловна. „Ще получите от нея окончателния отговор, стига ли ви толкова? За тази формалност ли ви беше зорът?"

- Забележете, тази нервна фраза на края, за формалността. Бедната, бедната, единствената ми приятелка! Признавам, че това внезапно съдбоносно решение просто ме смаза. Да си призная, все още се надявах, а сега tout est dit[79], знам го, всичко е свършено, c'est terrible[80]. О, да не бе я имало изобщо тази неделя, да си беше както досега, вие щяхте да ходите там, а аз тук...

- Вас ви изкараха от релсите одевешните мръсотии и клюки на Липутин.

- Друже мой, сега пък бръкнахте с приятелския си пръст в друга рана. Изобщо тези приятелски пръсти са безжалостни, а понякога и тъпички, pardon, но аз, вярвате ли ми, бях почти забравил всичко това, мръсотиите де, тоест ни най-малко не съм забравил, но поради моята глупост през всичкото време, докато бях у Lise, се мъчех да бъда щастлив и уверявах себе си, че съм щастлив. Но сега, о, сега, за тази великодушна, хуманна, търпелива спрямо подлите ми недостатъци жена - тоест макар и не дотам търпелива, но пък и мен си ме бива с моя никакъв, с моя нелеп характер! Ами че аз съм едно капризно дете, с целия му детски егоизъм, но без неговата чистота. Двайсет години вървя подире ми като бавачка, сепе раиуге леличка, както грациозно я нарича Lise... И след

[79] *Всичко е решено (фр.)*
[80] *Това е ужасно (фр.)*

двайсет години детето внезапно поисква да се жени, ожени ме, та ме ожени, писмо подир писмо, а тя е с оцетени кърпи на главата и... и ето, постигнах своето, в неделя съм женен човек, шега няма... И за какво толкова настоявах, защо ги писах тия писма? Да, забравих: Lise боготвори Даря Павловна, поне тъй казва: „C'est un ange[81] казва, само че малко потаен, казва, ангел." И двете ме насърчават, дори Прасковя... впрочем Прасковя не ме насърчава. О, колко отрова е скрита у тая Коробочка! Впрочем Изе всъщност не ме насърчава: „Че защо ви е да се жените, стигат ви и научните утехи." Смее се. Аз й го простих тоя смях, защото и на нея й се стяга душата. От друга страна обаче, казват, че наистина ми трябвала жена. Наближавали годините на моята немощ, а тя щяла да ме завива нощем, или какво беше там... Ma foi[82] самият аз през всичкото време, докато седяхме с вас, все си мислех, че самото провидение ми я изпраща на края на бурните ми дни и че тя ще ме завива или какво беше там... Enfin[83], ще ми трябва за домакинството. Гледайте каква мръсотия е тук, гледайте, всичко е разхвърляно, одеве казах да разтребят, и книги по пода. La pauvre amie все ми се сърдеше, че било мръсно... О, сега вече няма да чувам нейния глас! Vingt ans![84] И те получили анонимни писма, представете си, Nicolas уж бил продал на Лебядкин имението. C'est un monstre; et

[81] *Това е ангел (фр.)*
[82] *Наистина (фр.)*
[83] *Най-сетне (фр.)*
[84] *Двайсет години (фр.)*

enfin[85], що за птица е тоя Лебядкин? Lise слушаше, слушаше, ух, как слушаше само! Простих й смеха, видяхя с какво лице слушаше, и се Maurice... не бих желал да бъда на негово място, brave home tout de meme, но малко стеснителен; впрочем, както и да било...

Той млъкна, умори се, забрави какво искаше да каже, клюмна глава, вперил в пода уморен поглед. Възползвах се от паузата и разказах за моето посещение в дома на Филипов, при това рязко и сухо изразих мнението си, че сестрата на Лебядкин (която не бях виждал) навремето наистина би могла да бъде някоя от жертвите на Nicolas, през онзи загадъчен период на живота му, както се изразяваше Липутин, и че е дори много възможно Лебядкин да получава за нещо пари от Nicolas, но това е всичко. И че що се отнася до клюките за Даря Павловна, всичко това са глупости, всичко е измишльотина на мръсника Липутин, тъй поне твърди Алексей Ни-лич, на когото няма основания да не се вярва. Степан Трофи-мович изслуша уверенията ми разсеяно, сякаш всичко това не го засягаше. Споменах впрочем и за разговора си с Кирилов, прибавяйки, че Кирилов е може би луд.

- Не е луд, но това са хора с маломерни мисли - вяло и сякаш неохотно изфъфли той. - Ces gens-la supporsent la nature et la societe humaine autres que Dieu ne les a faites et qu'elles ne sont reelement.[86]

[85] *Това чудовище; и най-сетне (фр.)*
[86] *Тези хора си представят природата и човешкото общество не такива, каквито ги е създал бог и каквито са в действителност (фр.)*

Всички ми правят мили очи, но не и аз, не и Степан Верховенски. Нагледах им се тогава в Петербург, avec cette chere amie (о, как я оскърбявах тогава!) и не само от ругатните им - от хвалебствията им дори не се уплаших. Няма да се изплаша и сега, mais parlons d'autre chose...[87] аз май направих ужасни неща; представете си, вчера пратих на Даря Павловна писмо и... как се проклинам за това!

- Какво й писахте?

- О, приятелю, повярвайте, че всичко е най-благородно. Уведомих я, че съм писал на Nicolas още преди пет дни, и също най-най-благородно.

- Сега разбирам! - викнах аз разпалено. - И с какво право ги свързвате по този начин?

- Но, топ Chere, не ме смазвайте окончателно, не ми викайте; аз и без това съм целият смазан като... като хлебарка и аз най-сетне смятам, че всичко това е много благородно.

Защо да не допуснем, че там наистина е имало нещо... en Suisse...[88] или е започнало. Не съм ли длъжен да запитам предварително сърцата им, за да... enfin, за да не попреча на сърцата им и да не препреча пътя... Единствено от благородство.

- О, боже мой, колко глупаво сте постъпили! - изтървах се неволно аз.

- Глупаво, глупаво! - поде той и дори с настървение. -Никога нищо по-умно не сте казвали, c'etait

[87] *Но да поговорим за друго (фр.)*
[88] *В Швейцария (фр.)*

bete, mais que faire, tou est dit.[89] Все едно, ще се оженя, та било и заради „чужди грехове", тогава за какво ми трябваше да пиша? Не е ли тъй?

- Вие си знаете своето!

- О, сега вече няма да ме изплашите с вашите крясъци, сега пред вас не е вече оня Степан Трофимович; оня е погребан: enfin, tut est dit[90]. Пък и защо крещите? Единствено защото не сте вие този, който се жени, и не сте вие този, който ще носи добре познатото украшение на главата си. Пак ли сте шокиран? Бедни ми друже, вие не познавате жените, а аз цял живот съм ги изучавал. „Искаш ли да победиш света, победи себе си" - единствената умна фраза на друг един романтик като вас - Шатов, братчето на моята съпруга, с удоволствие ще използвам тая му фраза. С една дума, и аз съм готов да победя себе си и се женя, макар че какво получавам вместо света? О, друже мой, бракът - това е нравствената смърт на всяка горда душа, на всяка независимост. Брачният живот ще ме развърти, ще ми отнеме енергията, мъжеството да служа на делото, ще дойдат деца, че току-виж, и няма да са мои, тоест естествено няма да са мои; мъдрият не се бои да погледне истината в очите... Одеве Липутин ми предлагаше да се спасявам от Nicolas чрез барикади: тоя Липутин е глупак. Жената ще излъже и най-зоркото око. Създавайки жената, le bon Dieu[91], разбира се, е знаел вече на

[89] *Глупаво беше, но какво да се прави, всичко е свършено (фр.)*
[90] *С една дума, всичко е свършено (фр.)*
[91] *Добрият господ (фр)*

какво се излага, но сигурен съм, че самата тя му е попречила и тя го е накарала да я създаде в тоя й вид и... с тия атрибути; че инак кой би си създавал подобни главоболия за нищо? Знам, Настася може и да се разсърди за волнодумството ми, но... Enfin, tut est dit.

Той нямаше да бъде той, ако се откажеше от евтините си каламбури - модата им отдавна беше минала, но в случая каламбурът му донесе утеха; не за дълго обаче.

- О, да можеше съвсем да ги няма тоя други ден, тази неделя! - възкликна той внезапно, но вече в пълно отчаяние. - Защо поне една-едничка седмица не остане без неделя – si le miracle existe[92]? Какво му струва на провидението да зачеркне от календара поне една-единствена неделя, макар и за да докаже на един атеист своето могъщество, et que tout soit dit[93]. О, колко съм я обичал! Двайсет години, всичките тия двайсет години, и никога не ме е разбирала!

- За кого говорите, не ви разбирам! - запитах аз учудено.

- Vingt ans! И нито веднъж не ме разбра, о, това е жестоко! И наистина нима си мисли, че се женя от страх, от нужда? О, какъв позор! Леля, леличка!... О, нека тази леличка узнае, че е единствената жена, която цели двайсет години съм обожавал! Тя трябва да го узнае, иначе край, иначе само със

[92] *Ако стават чудеса (фр.)*
[93] *И нека всичко да свърши (фр.)*

сила ще ме замъкнат под това се qu'on appele le[94] венчило!

За първи път чувах това признание, и то тъй енергично направено. Няма да крия, че много ме напушваше смях. Не бях прав.

- Само той, само той ми остана сега, единствената ми надежда! - плесна изведнъж ръце Степан Трофимович, сякаш внезапно поразен от нова мисъл. - Сега само той, моето бедно момче, ще ме спаси - о, защо го няма още! О, сине мой, о, мой Петрушка... и макар да не съм достоен да се наричам баща, а по-скоро тигър, но... laissez-moi, mon ami[95], аз малко ще полегна да си посъбера мислите. Тъй съм уморен, тъй съм уморен, пък и за вас, мисля, е време за сън, voyez-vous[96], дванайсет часът...

Глава четвърта
КУЦИЧКАТА

I

Шатов не се беше заинатил и, съгласно бележката ми, точно по обяд се яви при Лизавета Николаевна. Влязохме почти заедно; аз също бях дошъл

[94] *Тъй наречено (фр.)*
[95] *Оставете ме, приятелю (фр.)*
[96] *Виждате ли (фр.)*

да направя първата си визита. Всички, тоест Лиза, маман и Маврикий Николаевич, седяха в големия салон и спореха. Маман поискала Лиза да й изсвири на пианото някакъв валс и когато тя започнала искания валс, взела да твърди, че не бил тоя валс. Простодушният Маврикий Николаевич се застъпваше за Лиза, уверявайки, че валсът бил същият; старицата се беше разплакала от яд. Беше болна и се затруднняваше дори да ходи. Краката й бяха отекли и вече от няколко дни непрекъснато капризничеше и се заяждаше с всички, въпреки че винаги бе имала малко страх от Лиза. Идването ни ги зарадва. Лиза се изчерви от удоволствие и отправяйки ми едно шега заради Шатов, разбира се, отиде при него, разглеждайки го любопитно.

Шатов нескопосано се спря на вратата. Благодарейки му за идването, тя го отведе при маман.

- Това е господин Шатов, за който ви бях говорила, а това пък е господин Г-в, голям мой и на Степан Трофимович приятел. Маврикий Николаевич вчера също се запозна.

- А кой е професорът?

- Професор изобщо няма, маман.

- Не, има, самата ти ми каза, че щял да дойде един професор; този трябва да е - с отвращение посочи тя Шатов.

- Изобщо никога не съм ви казвала, че ще идва професор. Господин Г-в е чиновник, а господин Шатов - бивш студент.

- Студент, професор, все от университета. На

тебе само ти дай да спориш. А швейцарският беше с мустаци и брадичка.

- Маман все нарича професор сина на Степан Трофимович - каза Лиза и отведе Шатов на дивана, на другия край на салона.

- Като й отекат краката, винаги е такава, нали разбирате, болна е - пошушна тя на Шатов, продължавайки да го разглежда все тъй извънредно любопитно, особено щръкналия на главата му кичур.

- Военен ли сте? - обърна се към мен старицата, с която тъй безжалостно ме заряза Лиза.

- Не, чиновник съм...

- Господин Г-в е голям приятел на Степан Трофимович - веднага се обади Лиза.

- При Степан Трофимович ли работите? Нали и той беше професор?

- Ох, маман, сигурно вие и нощем сънувате професори -с досада извика Лиза.

- И тия наяве ми стигат. А на тебе ти дай да противоречиш на майка си. Бяхте ли тука преди четири години, когато е идвал Николай Всеволодович?

Отговорих, че съм бил.

- А имаше ли тогава тук при вас и някакъв англичанин?

- Не, не е имало.

Лиза се засмя.

- А-а, видя ли сега, че не е имало никакъв англичанин, ще рече, лъготене. И Варвара Петровна, и Степан Трофимович, и двамата лъготят. Всички са

го ударили на лъжи!

- Вчера леля и Степан Трофимович намериха уж сходство между Николай Всеволодович и Шекспировия принц Хари, от „Хенрих IV", та маман затова казва, че е нямало англичанин - обясни ми Лиза.

- Щом е нямало Хари, нямало е, значи, и англичанин. Само Николай Всеволодович е щурял.

- Уверявам ви, че това сега е нарочно - сметна за нужно да обясни Лиза на Шатов, - маман много добре знае за Шекспир. Лично аз съм й чела първото действие на „Отело", но сега има големи болки. Чувате ли, маман, дванайсет удари, време е да си вземете лекарството.

- Докторът дойде - появи се на вратата слугинчето.

Старицата се надигна и взе да вика кученцето: „Земирка, Земирка, хайде, поне ти ела с мене."

Лошото, старо мъниче Земирка не я послуша и се навря под дивана, на който седеше Лиза.

- Не щеш ли? Тогава и аз те не ща. Сбогом, ваша милост, не знам как ви викат - обърна се тя към мен.

- Антон Лаврентиевич...

- Все там, на мен в едното ми ухо влязло, от другото излязло. Не ме изпращайте, Маврикий Николаевич, аз само Земирка виках. Слава богу, още мога сама да ходя, а утре отивам на разходка.

Тя сърдито излезе от салона.

- Антон Лаврентиевич, вие през това време си поговорете с Маврикий Николаевич, уверявам ви, че

и двамата ще спечелите, ако се запознаете по-отблизо - каза Лиза и приятелски се усмихна на Маврикий Николаевич, който внезапно светна от нейния поглед. Какво да се прави, останах да си говоря с Маврикий Николаевич.

II

За мое голямо учудване интересът на Лизавета Николаевна към Шатов наистина се оказа само литературен. Не знам защо, но все си мислех, че го беше повикала за нещо съвсем друго. Ние, тоест аз и Маврикий Николаевич, като видяхме, че не се крият от нас и дори говорят доста високо, взехме да даваме ухо; а после и нас ни привлякоха за съвет. Работата се състоеше в това, че Лизавета Николаевна отдавна вече била замислила издаването на една полезна според нея книга, но поради пълната си неопитност се нуждаела от сътрудник. Сериозността, с която захвана да излага на Шатов плана си, дори ме изуми. „Сигурно е от новите - си помислих, - не нахалост е била в Швейцария." Забол очи в пода, Шатов внимателно слушаше и ни най-малко не се учудваше, че една разпиляна светска госпожица се залавя с такива, май не много подходящи за нея работи.

Литературното начинание се състоеше в следното. В Русия се издават множество столични и провинциални вестници и други списания и в тях все-

кидневно се съобщава за множество случки и произшествия. Годината минава, вестниците повсеместно се прибират в долапите или се разпиляват, късат, отиват за увиване и книжни шапки. Много от публикуваните факти правят впечатление на хората и остават в паметта им, но после, с годините, се забравят. Впоследствие мнозина биха желали да си направят справка, но какъв труд е да търсиш в това море от хартии, често пъти не знаейки нито деня, нито мястото, нито дори годината на станалото произшествие. А впрочем, ако фактите за цяла една година се съберат в един том, по някакъв план и по известен замисъл, със заглавия, указания, разделени по месеци и дати, такъв един цялостен подбор би могъл да даде пълна характеристика на руския живот за цялата година, дори въпреки това, че се публикуват крайно малко факти в сравнение с всичко, което се е случило.

- Вместо куп хартии ще се получат няколко дебели книги, това е то - забеляза Шатов.

Но Лизавета Николаевна горещо защитаваше своята идея, въпреки трудността и неумението да я изкаже. Книгата трябва да бъде една, дори не много дебела - уверяваше тя. Пък нека е и дебела, но ясна, защото главното е в плана и характера на представянето на фактите. Разбира се, че не всичко ще се събира и препечатва. Указите, действията на правителството, местните разпоредби, законите, макар всичко това и да са твърде важни факти, но във въпросното издание подобен

род факти може изобщо да се изпуснат. Много неща може да се изпуснат и да се ограничим само с подбора на произшествията, които, повече или по-малко, изразяват нравствения личен живот на народа, личността на руския народ в дадения момент. Разбира се, всичко може да се включи: куриози, пожари, волни пожертвувания, всякакви добри и лоши постъпки, всякакви думи и речи, че дори съобщенията за разливането на реките, че дори и някои правителствени укази, но от всичко да се подбере само онова, което рисува епохата; всичко ще се включва от известно гледище, с насока, намерение, мисъл, осветяваща цялото, цялата съвкупност. И най-сетне, книгата трябва да бъде интересна дори като леко четиво, да не говорим, че ще бъде от първа необходимост за справки! Това би било, тъй да се каже, картина на духовния, нравствения, вътрешния руски живот за цяла година. „Трябва всички да я купуват, трябва книгата да се превърне в настолна - твърдеше Лиза, - аз разбирам, че цялата работа е в плана и тъкмо затова се обръщам към вас" - заключи тя. Много се беше разгорещила, но независимо че обясненията й бяха мъгляви, Шатов взе да схваща.

- Значи, ще се получи нещо с насока, подбор на фактите с оглед да се подчиняват на дадена насока - измърмори той, все още без да вдига глава.

- По никой начин не бива да се подчиняват на насоката и никаква насока не е нужна. Пълно безпристрастие - това е тя насоката.

- Насоката не е беда - размърда се Шатов, - пък и няма как да се избегне, когато що-годе се набележи някакъв подбор. Самият подбор на фактите ще показва как да се разбират. Идеята ви не е лоша.

- Възможна е, значи, такава книга? - зарадва се Лиза.

- Трябва да се види, да се помисли. Това е огромна работа. Не става така изведнъж. Трябва опит. Че дори като издадем книгата, пак едва ли ще знаем как да я издаваме. Може би чак след много опити; но мисълта вече се долавя. Полезна мисъл.

Той вдигна най-сетне очи и те дори засияха от удоволствие, тъй се беше заинтересувал.

- Сама ли го измислихте това? - ласкаво и някак свенливо попита той Лиза.

- Че да го измислиш, не е страшно, планът е страшното - смееше се Лиза, - аз не разбирам много, не съм умна, и преследвам само онова, което на самата мене ми е ясно.

- Преследвате?

- Вероятно неуместна дума? - бързо се осведоми Лиза.

- Може и тази дума; аз просто тъй.

- Още в странство ми се стори, че и аз мога да бъда с нещо полезна. Имам свои пари и така си стоят, защо пък и аз да не направя нещо за общото дело? Пък и идеята ми дойде внезапно, от само себе си; ни най-малко не съм се напъвала да измислям и много й се зарадвах; но сега видях, че

не може без сътрудник, защото аз самичка нищо не мога. Сътрудникът, разбира се, ще стане и съиздател на книгата. На половина: от вас планът и работата, от мен първоначалната мисъл и средствата за издаването. Нали книгата ще си изкара парите?

- Ако налучкаме правилен план, книгата ще върви.

- Предупреждавам ви, че на мен не ми е за печалбите, но много искам книгата да се разпродаде и ще се гордея с печалбите.

- Добре, ами аз какво общо имам с това?

- Че нали вас ви викам за сътрудник... наполовина. Вие Ще измислите плана.

- Откъде пък знаете, че съм в състояние да измисля план?

- Говорили са ми за вас, и тук съм чувала... зная, че сте много умен и че... работите над нещо, и че... мислите много: Пьотър Степанович Верховенски ми е говорил за вас в Швейцария - припряно прибави тя. - Много умен човек, нали?

Шатов само за миг плъзна поглед по нея и моментално сведе очи.

- И Николай Всеволодович също много ми е говорил за вас...

Шатов изведнъж се изчерви.

- Впрочем ето вестниците - припряно взе Лиза от масата приготвените и вързани на пакет вестници, - тук съм опитвала да отбележа по свое усмотрение някои факти, да направя подбор, и номера съм поставила... ще видите.

Шатов взе пакета.

- Вземете ги у дома, прегледайте ги, къде живеете?

- На улица „Богоявленска", в къщата на Филипов.

- Знам я. Казват, че там при вас живеел и един капитан, господин Лебядкин? - все тъй припираше Лиза.

Шатов, както държеше пакета, тъй си остана с протегната ръка в продължение на цяла минута, без да отговаря, загледан в земята.

- За тия работи да си бяхте потърсили някой друг, а аз никак няма да съм ви полезен - проговори най-сетне той, снишавайки някак гласа си по един ужасно странен начин, почти до шепот.

Лиза пламна.

- За какви работи ми говорите? Маврикий Николаевич! - викна тя. - Дайте насам одевешното писмо, моля ви.

Маврикий Николаевич и аз се приближихме до масата.

- Вижте това - обърна се тя изведнъж към мен, разгръщайки извънредно развълнувано писмото. - Виждали ли сте някога подобно нещо? Моля ви, прочетете го на глас; искам и господин Шатов да чуе.

Доста изненадан, прочетох на глас следното послание:

„На съвършенството на госпожица Тушина

Милостива госпожице

Елизавета Николаевна!

О, колко мило е напушена
Елизавета Тушина.
Когато с братовчед си припкат със конете,
а къдрите немирни брулят ветровете.
Но когато е с майка си в храма и стои в преклонение,
и ликът й румен сияе от благоговение,
о, тогава за брачни, законни наслади копнея
и подир нея, с майка й ведно, горчиви сълзи лея.
Съставил на облог неопитен отрок

Милостива госпожице,

Няма друг по да му е жал, че не изгубих славно ръцете си край Севастопол, не бидейки изобщо там, а цялата кампания изкарах по снабдителната част, смятайки го за низост. Вие сте богиня в древността, а аз съм нищо и се досетих за безпределността. Гледайте като на стихове, но не повече, защото стиховете са все пак дивотия и оправдават онова, което в прозата се смята дързост. Може ли слънцето да се разсърди на инфузорията, ако тя го възпее от капката вода, където те са множество, гледано през микроскоп? Дори самият клуб на човеколюбието към едрия рогат добитък във висшето общество в Петербург, състрадавайки по право на кучето и коня, презира късичката инфузория, не споменавайки дори за нея, защото не била дорасла. И аз не съм дорасъл. Мисълта за брак би изглеждала смехотворна; но скоро ще ги имам бивши двеста души, от човеконенавистника,

когото трябва да презирате. Много мога да съобщя и се наемам документално чак в Сибир. Недейте презира предложението. Писмото на инфузорията да се разбира в стихове.

Капитан Лебядкин, най-покорен слуга и има кога"

- Това го е писал човек в пияно състояние, един негодник! - извиках аз с негодувание. - Аз го познавам!

- Получих вчера това писмо - припряно почна да ни обяснява Лиза, като се изчерви, - веднага разбрах, че е от някой глупак и до тоя момент не съм го показала на maman, за да не я разстройвам още повече. Маврикий Николаевич иска да иде да му забрани. Тъй като гледах на вас като на мой сътрудник - обърна се тя към Шатов, - и тъй като живеете там, исках да ви разпитам, та да мога да съдя какво още може да се очаква от него.

- Пияница и негодник - промърмори някак неохотно Шатов.

- Наистина ли е такъв глупак?

- Ами, никак не е глупав, когато не е пиян.

- Познавах един генерал, който пишеше досущ такива стихове - забелязах аз, смеейки се.

- Дори по това писмо се вижда, че си е направил сметката - вметна неочаквано мълчаливият Маврикий Николаевич.

- Казват, бил живял с някаква своя сестра?

- Да, със сестра си.

- Казват, бил я тиранизирал, вярно ли е?

Шатов пак погледна Лиза, навъси се и мърморей-

ки: „Какво ме интересува!" - се придвижи към вратата.

- Ама почакайте - тревожно викна Лиза, - къде така? Толкова неща останаха да си говорим...

- За какво има да говорим? Утре ще ви уведомя...

- Че за най-важното, за печатницата! Ама повярвайте ми, аз не се шегувам, а наистина искам да върша работа -уверяваше го Лиза с все по-нарастваща тревога. - Ако решим да издаваме, къде ще го печатим? Че нали това е най-важният въпрос, няма да тръгнем да ходим в Москва, нали, а в тукашната печатница е невъзможно за такова издание. Аз отдавна съм решила да си отворя собствена печатница, та макар и на ваше име, и maman, знам го, ще ми позволи, стига само да е на ваше име...

- Откъде знаете, че разбирам от печатарство? - мрачно запита Шатов.

- Ами още в Швейцария Пьотър Степанович именно вас ми посочи - че сте можели да поемете печатницата и познавате работата. Дори бележка искаше да ви прати по мен, но аз забравих.

Шатов, както си го спомням сега, пребледня като мъртвец. Постоя още няколко секунди и внезапно излезе от стаята.

Лиза се разсърди.

- Винаги ли си отива така? - обърна се тя към мене. Аз тъкмо свивах рамене, когато Шатов внезапно се върна, засили се право към масата и постави вестниците, които беше взел:

- Няма да сътруднича, нямам време...

- Но защо, защо? Вие май се разсърдихте? - с огорчен и молещ глас питаше Лиза.

Звукът на нейния глас като че ли го порази, известно време я гледа втренчено, сякаш искаше да проникне в дъното на душата й!

- Все едно - измърмори той тихо, - не искам...

И си отиде. Лиза беше просто поразена, дори малко прекалено; тъй ми се стори.

- Удивително странен човек! - високо забеляза Маврикий Николаевич.

III

„Странен", разбира се, но във всичко това имаше крайно тъмни места. Тук се подразбираше нещо. Аз направо не вярвах на приказките относно издание-то; после това глупаво писмо, в което обаче твърде прозрачно се предлагаше някакъв донос, подкре-пен „документално", относно което всички си бяха затраяли, а говореха съвсем за друго; най-сетне тая печатница и внезапното тръгване на Шатов именно защото се заговори за печатница. Всичко това ме наведе на мисълта, че в мое отсъствие тук е станало нещо, което не зная; че следователно съм излишен и всичко това не е моя работа. Пък и време беше да си ходя, достатъчно беше като за първа визита. Приближих се до Лизавета Николаевна да се сбогувам.

Тя като да беше забравила, че съм в стаята, и

стоеше на същото място край масата, много умислена, с наведена глава и неподвижно загледана в една предварително избрана точка на килима.

- Ах, и вие ли, довиждане - избърбори тя машинално. - Предайте много поздрави на Степан Трофимович и го убедете по-скоро да ми дойде на гости. Маврикий Николаевич, Антон Лаврентиевич си отива. Извинявайте, maman не може да излезе да се сбогува с вас...

Излязох и дори вече слязох по стълбата, когато на площадката внезапно ме настигна лакеят:

- Господарката много моли да се върнете...

- Господарката или Лизавета Николаевна?

- Аха, нейна милост.

Намерих Лиза вече не в големия салон, където седяхме, а в съседната гостна стая. Вратата към салона, където сега беше останал само Маврикий Николаевич, беше плътно затворена.

Лиза ми се усмихна, но беше бледа. Стоеше насред стаята и явно се колебаеше, явно превъзмогваше нещо; но внезапно ме хвана за ръката и без да каже дума, бързо ме отведе към прозореца.

- Искам незабавно да я видя - прошепна тя, устремявайки към мен пламнал, властен, нетърпелив поглед, недопускащи сянка от противоречие, - трябва да я видя със собствените си очи и ви моля за помощ!

Беше крайно възбудена и почти в изстъпление.

- Кого искате да видите, Лизавета Николаевна? -

осведомих се аз уплашено.

- Тази Лебядкина, куцата... Вярно ли, че е куца?

Бях поразен.

- Никога не съм я виждал, но чух, че куцала, вчера го чух - бърборех аз с припряна готовност и също шепнешком.

- Непременно трябва да я видя. Бихте ли могли да го уредите още днес?

Ужасно ми дожаля за нея.

- Това е невъзможно, пък и просто нямам представа как би могло да стане - почнах да я придумвам аз, - ще ида при Шатов...

- Ако не ми го уредите до утре, ще ида при нея сама, защото Маврикий Николаевич ми отказа. Разчитам само на вас и нямам повече на кого; с Шатов се държах глупаво... Сигурна съм, че сте напълно честен и може би дори изпитвате симпатии към мен, ако е тъй, уредете ми тая среща.

У мен се появи страстно желание да й помогна във всичко.

- Ето какво ще направя - позамислих се аз, - ще ида там и днес сигурно, сигурно ще я видя! Ще направя тъй, че да я видя, давам ви честната си дума; само едно - позволете ми да се доверя на Шатов.

- Кажете му, че имам такова желание и че не мога да чакам повече, но че одеве не съм го лъгала. Може би той си отиде, защото е много честен и си помисли, че го подпитвам и го мамя. Аз не съм го мамила; аз наистина искам да издавам и да

основа печатница...

- Той е честен, честен... - потвърждавах аз разпалено.

- Впрочем, ако не се нареди до утре, ще ида сама, пък да става каквото ще, ако ще, всички да научат.

- Не мога да бъда у вас преди три - казах аз, идвайки малко на себе си.

- Значи, в три часа. Значи, вчера у Степан Трофимович не съм се излъгала, като предположих, че сте ми донейде предан? - усмихна се тя, стискайки ми припряно ръката на сбогуване и бързайки към изоставения Маврикий Николаевич.

Излязох потиснат от обещанието си и не разбирах какво беше станало. Видял бях една жена в истинско отчаяние, която не се бе побояла да се компрометира, доверявайки се на един почти непознат човек. Женствената й усмивка в такъв труден за нея момент и намекът, че още вчера е забелязала чувствата ми, ме прободоха право в сърцето; но ми беше жал, жал ми беше и това е то! Тайните й изведнъж станаха за мен нещо свято и дори ако някой почнеше да ми ги разкрива сега, аз май щях да запуша уши и нямаше да искам да чувам нищо повече. Предчувствах обаче, че... Аз просто не си представях по какъв начин ще уредя каквото и да било. Нещо повече, дори сега не знаех какво именно трябва да уредя: среща, но каква среща? Че и как ли да ги срещна? Цялата ми надежда беше в Шатов, макар че предварително можех да кажа, че

той в нищо няма да помогне. Но все пак хукнах към него.

IV

Чак вечерта, чак към осем часа го заварих вкъщи. За мое учудване той имаше гости - Алексей Нилич и още един господин, когото бегло познавах, някои си Шигальов, роден брат на жената на Виргински.

Този Шигальов май вече от два месеца гостуваше в града ни; не знам откъде беше дошъл; чувал бях само, че е публикувал някаква статия в едно прогресивно петербургско списание. Виргински ме бе запознал с него случайно, на улицата. В живота си не бях виждал толкова мрачно, навъсено и неприветливо човешко лице. Гледаше тъй, сякаш чакаше рухването на света, и то не някога си, съгласно пророчествата, които можеха и да не се сбъднат, а съвсем определено, просто вдругиден сутринта, точно в десет и двайсет и пет. Тогава впрочем почти не си бяхме разменили нито дума, а само си бяхме стиснали ръцете като двама съзаклятници. Най-много от всичко Ме бяха поразили неестествено големите му уши, дълги, щирсжи, месести и някак особено щръкнали настрани. Движенията му бяха бавни и непохватни. И ако Липутин мечтаеше, че някой ден в губернията ни ще се установи фаланстерия, този със сигурност знаеше деня и часа, когато щеше да се сбъдне това.

Направил ми беше зловещо впечатление; заварвайки го сега у Шатов, аз се учудих, още повече че Шатов изобщо не беше по гостите.

Още от стълбището се чуваше, че говорят много високо, тримата наведнъж, и като че ли спорят; щом обаче се появих, всички млъкнаха. Спореха стоешком, а сега всички внезапно седнаха, тъй че трябваше да седна и аз. Глупавото мълчание не се наруши цели три минути. Шигальов, макар и да ме позна, но се направи, че не се знаем, и сигурно не от омраза, а просто тъй. С Алексей Нилич лекичко си кимнахме, но мълчаливо и, кой знае защо, не си подадохме ръце. По едно време Шигальов взе да ме гледа строго и намръщено, с най-наивната увереност, че веднага ще стана и ще си ида. Най-сетне Шатов стана от стола и другите внезапно също скочиха. Излязоха, без да се сбогуват, само Шигальов, вече от вратата, каза на Шатов, който го изпращаше:

- Помнете, че дължите отчет.

- Плюя аз на вашите отчети и никому нищо не дължа - изпрати го Шатов и залости вратата с резето.

- Свирчовци! - каза той, поглеждайки ме с някаква крива усмивка.

Лицето му беше сърдито и ми се видя странно, че пръв беше заговорил. По-рано винаги когато отивах при него (впрочем твърде рядко), най-обикновеното беше да седне намръщено в ъгъла и сърдито да ми отговаря и чак след доста време напълно да се

оживи и да почне да говори с удоволствие. Затова пък, сбогувайки се, винаги се навъсваше, сякаш изпровождаше най-върлия си враг.

- Вчера бях на чай у тоя Алексей Нилич - забеляза аз,-изглежда, че е откачил на тема атеизъм.

- Руският атеизъм никога не е отивал по-далеч от каламбура - измърмори Шатов, поставяйки нова свещ на мястото на изгорялата.

- Не, той не ми се видя да е по каламбурите; той, кажи-речи, да говори не умее, та камо ли каламбури да прави.

- Книжни хора; всичко това е от лакейския им начин на мислене - спокойно забеляза Шатов, сядайки на стола в ъгъла и опирайки се с двете си длани на коленете.

- Пък и омраза има - отрони той след минута мълчание, - те първи щяха да се почувстват страшно нещастни, ако Русия някак внезапно се преустроеше, та макар и по техен тертип, и ако внезапно станеше безкрайно богата и щастлива. Нямаше да има тогава кого да мразят, кого да оплюват, с какво да се гаврят! Тук е налице само една животинска, безкрайна омраза към Русия, просмукала целия организъм... И никакви невидими сълзи няма зад видимия смях! Никога не са казвали в Русия по-фалшиви думи от тия за невидимите сълзи! - кресна той почти яростно.

- Е, на това вече здраве му кажи! - засмях се аз.

- А вие сте „умерен либерал" - усмихна се и Шатов. -Знаете ли какво - поде той внезапно, - аз

май се изхвърлих с това за „лакейския начин на мислене"; сигурно веднага ще ми кажете: „Твоят баща е лакей, аз не съм лакей."

- Съвсем не съм искал да кажа... какво говорите!

- Не се извинявайте де, не ме е страх от вас. Вярно, че баща ми е лакей, но сега самият аз съм станал лакей, такъв, какъвто сте и вие. Нашият руски либерал е преди всичко лакей и току се оглежда няма ли някой, комуто да лъсне чизмите.

- Какви чизми? Що за алегория?

- Каква ти алегория! Вие, виждам, се смеете... Степан Трофимович право казваше, че съм затиснат с камък, смазан, но не размазан и само се гърча; добре го каза.

- Степан Трофимович твърди, че имате голям зъб на немците - смеех се аз, - ама и ние все сме взели нещичко от немците.

- Взели сме грошове, а сме им дали стотарка. Помълчахме около минута.

- А това той в Америка го измъдри.

- Кой? Какво е измъдрил?

- За Кирилов говоря. Ние с него четири месеца стъргахме наровете в една барака и мъдрувахме.

- Че нима сте били в Америка? - зачудих се аз. - Никога не сте го казвали.

- Какво има за казване. Преди три години трима души събрахме последните си пари и тръгнахме с един емигрантски параход за Американските щати „да опитаме на гърба си" Живота на американския работник и по такъв начин чрез личен опит да про-

верим върху себе си състоянието на човека в най-тежкото му обществено положение. Ей с тая цел тръгнахме.

- Господи! - засмях се аз. - Че по-добре да бяхте отишли по жътва някъде из нашата губерния, та „да опитате на гърба си", ами сте хукнали в Америка!

- Наехме се там за работници у един експлоататор; събрахме се шестима руснаци при него - студенти, дори помешчици, право от имениятa си бяха дошли, дори офицери имаше и все със същата тая велика цел. Ами работихме, мръзнахме, мъчихме се, измаряхме се, накрая ние с Кирилов напуснахме - разболяхме се, не издържахме. Стопанинът експлоататор ни удари в сметката, вместо уговорените трийсет долара ни плати на мен осем, а на него петнайсет; че дори ни биха, и то неведнъж. А като останахме без работа, четири месеца се търкаляхме с Кирилов на пода в бараките и мъдрувахме, той за едно, аз за друго.

- Наистина ли стопанинът ви биеше? И това в Америка! Колко ли трябва да сте го ругали!

- Ни най-малко. Напротив, ние с Кирилов веднага решихме, че „пред американците ние, русите, сме просто дечурлига и трябва да се родиш в Америка или поне години да живееш с американци, та да дойдеш на равна нога с тях." Какво ще говорим: когато за нещо, дето и копейка не струва, ни искаха долар, ние плащахме не само с удоволствие, но дори с увлечение. Всичко хвалехме: спиритизма,

закона на Линч, револверите, скитниците. Веднъж пътуваме и един човек ми бърка в джоба, вади четката ми за коса и почва да се реши; ние с Кирилов само се спогледахме и решихме, че това е хубаво и че много ни се нрави...

- Странно, че това не само си го мислим, но и става -забелязах аз.

- Книжни хора - повтори Шатов.

- Но все пак да прекосяваш океана с емигрантски параход, в непозната земя, та макар и с цел „да опиташ на собствен гръб" и т. н. - в това, ей богу, има сякаш някаква великодушна твърдост... Ами как се измъкнахте оттам?

- Писах на един човек в Европа и той ми прати сто рубли.

Шатов имаше навика, като разговаря, упорито да гледа земята дори когато се разпалеше. А сега внезапно вдигна глава:

- Да ви кажа ли кой?

- Че кой ли ще е тоя?

- Николай Ставрогин.

И внезапно стана, извърна се към олющеното си писалище и взе да търси нещо по него. У нас се шириле един тъмен, но достоверен слух, че известно време в Париж жена му имала връзки с Николай Ставрогин, и то именно преди около две години, значи, тъкмо когато Шатов е бил в Америка - вярно, че вече доста след като го беше напуснала в Женева. „Ако ли пък е тъй, какво току го прихвана да ми ги разправя надълго и широко, че и пои-

менно" - мина ми през ума.

- И досега не съм му ги върнал - отново се обърна той внезапно към мен, погледна ме втренчено, седна на старото си място в ъгъла и троснато, със съвсем друг глас вече попита:

- Вие, разбира се, сте дошли за нещо; какво искате?

Моментално му разказах всичко в точна историческа последователност и прибавих, че макар одевешната треска да ми е минала, съм още по-объркан; разбирам, че тук се крие нещо много важно за Лизавета Николаевна, много бих искал да й помогна, но бедата е там, че не само не зная как да изпълня каквото бях обещал, но сега дори не разбирам какво именно съм обещал. После отново внушително му потвърдих, че тя не е искала и не е мислела да го мами, че е станало някакво недоразумение и че тя е крайно огорчена от необикновения начин, по който си беше отишъл одеве. Той много внимателно ме изслуша.

- Може би, както обикновено, действително съм направил одеве глупост... Е, щом самата тя не е разбрала защо съм си отишъл така... толкова по-добре за нея.

Стана, отиде до вратата, открехна я и взе да се ослушва към стълбата.

- Лично ли искате да видите тази особа?

- Тъкмо това е нужно, но как да стане? - скочих аз радостно.

- Ами просто ще идем при нея, докато е самичка.

Оня Ще си дойде и научи ли, че сме ходили, ще я набие. Аз честичко се отбивам тъй, скришом. Одеве, като беше взел пак да я бие, го поступах.

- Как тъй?

- Тъй; хванах го за косата и едва го откъснах от нея; той У* посегна и с мен да се бие, но го сплаших и тъй свърши.

- Страх ме е, че ще се върне пиян, ще се сети и здравата ще я набие.

Веднага слязохме долу.

V

Вратата на Лебядкини не беше заключена, а само при-творена и ние влязохме свободно. Цялото им жилище се състоеше от две мизерни малки стаички с окадени стени, по които буквално висяха на дрипи мръсни тапети. Навремето тук няколко години беше гостилница, докато Филипов не я беше преместил в новата си къща. Сега останалите помещения на бившата гостилница бяха затворени, а тия двете ги държеше Лебядкин. Мебелировката се състоеше от обикновени пейки и дъсчени маси, освен едно-единствено вехто кресло без облегалки за ръцете. В ъгъла на втората стая имаше креват с басмена покривка, който принадлежеше на mademoiselle Лебядкина, а самият капитан нощем редовно се тръшкаше право на пода, често пъти както си беше с дрехите. Навред кори хляб,

боклуци, разляна вода; на пода по средата на първата стая се въргаляше огромен мокър парцал и до него, в същата локва, вехта подпетена обувка. Виждаше се, че тук никой нищо не пипва; не се палят печки, не се готви; самовар дори нямали, както ми обясни Шатов. Капитанът пристигнал със сестра си гол като пищов и, както разправяше Липутин, отначало наистина ходел да проси по къщите; но получавайки ненадейно пари, тутакси се запил и съвсем откачил от пиене, тъй че не му било до домакинството.

Mademoiselle Лебядкина, която толкова исках да видя, тихо и мирно седеше на една пейка пред дъсчената кухненска маса в ъгъла на втората стая. Като отваряхме вратата, не се обади, дори не помръдна. Шатов каза, че вратата им не се заключвала, а веднъж дори цяла нощ стояла широко отворена. В светлината на тънка мъждива свещичка, поставена на железен свещник, видях една може би тридесетгодишна жена, болезнено мършава, облечена с тъмна, извехтяла басмена рокля, с дълга гола шия и оредяла тъмна коса, прибрана на кок, голям колкото юмручето на двегодишно дете. Тя ни хвърли твърде весел поглед; освен свещника на масата пред нея имаше малко селско огледалце, старо тесте карти, някаква парцалива книжка-песнопойка и симидче, от което веднъж или два пъти беше отхапано. Личеше си, че mademoiselle Лебядкина се белосва и червосва и маже с нещо устните си. рисуваше си също веждите, и без туй

дълги, тънки и тъмни. На високото й тясно чело въпреки белилата доста рязко се очертаваха три дълги бръчици. Знаех вече, че куца, но този път, докато стояхме там, беше все седнала. Навремето, по първа младост, това изпосталяло лице е било може би хубаво; но кротките, ласкави сиви очи и сега все още бяха прелестни; нещо замечтано и искрено светеше в нейния кротък, почти радостен поглед. След всичко, което бях чувал за казашката нагайка и за безчинствата на братлето й, кротката и спокойна радост, която се отразяваше и в усмивката й, ме учуди. Странно, че вместо тягостното и дори боязливо отвращение, което човек обикновено изпитва в присъствието на подобни наказани от бога същества, на мен още от първия момент ми беше почти приятно да я гледам и впоследствие ме обзе едно по-скоро съжаление, но в никой случай отвращение.

- Ей тъй си седи и буквално по цели дни е сам-самичка, и не се помръдва, гледа си на карти или се оглежда в огледалцето - посочи ми я от вратата Шатов, - оня дори не я храни. Само дето бабата от пристройката й носи понякога нещичко за бог да прости; как тъй я оставят самичка със свещта, просто не зная!

За мое учудване Шатов говореше високо, сякаш нея я нямаше в стаята.

- Здрасти, Шатушка! - приветливо се обади mademoiselle Лебядкина.

- Гост съм ти довел, Маря Тимофеевна - каза

Шатов.

- Ами добре ни е дошъл гостът. Не знам кого си ми довел, ама тоя нещо не си го спомням - погледна ме тя втренчено през свещта и тутакси пак се обърна към Шатов (а на мене повече не ми обърна никакво внимание през целия разговор, сякаш ме нямаше там).

- Омръзнало ти е, види се, да кръстосваш стайчето? -засмя се тя, при което се показаха два реда превъзходни зъби.

- Хем ми омръзна, хем ми се дощя да те споходя.

Шатов придърпа към масата пейка, седна и ме сложи да седна до него.

- Винаги си ми добре дошъл, ама да ти кажа ли, смях ме е на тебе, Шатушка, гаче си калугер. Откога не си се вчесвал, а? Я дай пак да те вчеша - извади тя от джоба си гребенче, -речи го, от оня път, дето аз те вчесвах, хич не си посягал.

- Че аз и гребен си нямам - засмя се Шатов.

- Тъй ли? Ами че аз ще ти подаря моя, не този, друг, ама да ме подсетиш.

Тя с най-сериозен израз взе да го вчесва, направи му даже път отстрани, дръпна се малко назад, погледна дали е добре и пак си прибра гребенчето в джоба.

- Знаеш ли какво, Шатушка - поклати тя глава, - ти си уж умен човек, а пък скучаеш. Чудя ви се на всички, като ви гледам; не го разбирам аз, как тъй скучаят хората? Тъгата не е скука. Мен ми е весело.

- И с братлето ли ти е весело?

- Лебядкин ли това? Той е мой лакей. И ми е досущ все тая тук ли е, или го няма. Аз току му викна: „Лебядкин - вода, Лебядкин - пантофите ми!" - и той тича горкият; та ме и досмешава понявгаш на него, ако че е грях.

- И това е самата истина - пак високо и без да се церемони се обърна към мен Шатов, - направо като лакей го третира; лично аз съм я чувал да вика: „Лебядкин - вода", пък се и смее; разликата е само, че оня не хуква да й носи вода, ами я бие; но тя не се бои от него, ама никак. Има някакви нервни припадъци, кажи-речи ежедневно, та от тях губи памет, тъй че подире забравя всичко, дето е било, и все обърква времето. Да не мислите, че помни как сме влезли; пък може и да помни, ама сигурно вече всичко си е преиначила по нейному си и сега ни взема не за нас, а за други някои, макар да помни, че аз съм Шатушка. Тъй че нищо, дето говоря на висок глас; тя, ако не й говориш, моментално престава да слуша и тутакси я избива на мечти; именно избива. Страшна мечтателка; по осем часа, по цял ден седи на едно място. Вижте симидчето, от сутринта може само веднъж да е отхапала и ще го изяде чак утре. На, сега на карти взе да си гледа...

- Гледам аз, Шатушка, гледам, ама нещо не излиза така - поде изведнъж Маря Тимофеевна, дочула, изглежда, последната дума, и пипнешком посегна към симидчето (дочула вероятно и за симидчето).

Напипа го най-сетне, но като го подържа известно време в лявата си ръка, пак тъй машинално го остави на масата, без нито веднъж да отхапе. - Все едно и също излиза: път, лош човек, коварство, смъртен одър, писмо от нейде си, нечакана вест - лъготии са туй, Шатушка, тъй мисля аз, ти какво ще кажеш? Щом хората лъжат, защо да не лъжат и картите? - смеси тя внезапно картите. - Същото й го казах веднъж и на майка Прасковя, почтена жена беше, все току ми идеше в килията да й погледам на карти скришом от майка-игуменка. Пък не бе само тя, дето идеше. Па се тюхкат, па клатят глави, редят я и тъй, и инак, пък аз се смея: „Отде ще ви дойде туй писмо, майко Прасковя, викам, щом дванайсет години не е дошло?" Зетят отвел щерка - нейде си в Турция и от дванайсет години ни кост, ни вест. Хубаво, ама вечерта на другия ден на чая при майка-игуменка (тя ни беше от княжеско коляно) седи някаква гостенка, и тя от госпожите, голяма мечтателка, и седи едно калугерче чак от Атон, според мене твърде смешен човек. И какво мислиш, Шатушка, същото туй калугерче същата тая сутрин донесло на майка Прасковя писмо от Турция, от щерка й - те ти го, значи, карото вале - нечакана вест! Пием си, значи, чая, а атонското калугерче вика на майка-игуменка: „Най-паче, преблага майко-игуменко, вика, е благословил господ вашата обител, дето съхранява в недрата й таквоз скъпоценно съкровище." - „Какво съкровище?" - пита майка-игуменка. „Ами майка

Лизавета-юродивата." А тая Лизавета-юродивата беше вградена в зида, в клетка три аршина дълга и два висока, и седеше там зад желязната решетка седемнайста година и зиме, и лете по една кълчищена риза и де що свари - било сламка, било клечица, все в ризата си ги бучи, в зеблото, дума не продумва и не се реши, и не се мие от седемнайсет години. Пъхат й всеки ден корица хлебец и канче водица и само зиме едно кожухче. Богомолците гледат, ахкат и охкат, пари оставят. „Ама че пък съкровище намерихте - отговаря майка-игуменка (разсърди се; много не я обичаше Лизавета), - Лизавета само от едната си проклетия седи, от единия си инат, и всичко е само преструвка." Мен това ми не хареса: щото тогава и аз се канех да се затворя. „А според мен, викам, бог и природата ˚а едно нещо." А те - всички върху ми: „Те ти сега!" Игуменката се разсмя, зашушукаха си нещо с госпожата, ела насам, казва, па ме погали, а госпожата ми подари розова панделка, да ти я покажа ли? Пък калугерчето тутакси взе да ми чете поучение, хем тъй гальовно, смирено ми говори и, види се, с много ум; седя аз и слушам. „Разбра ли?", пита. „Не, викам, нищо не разбрах и ме оставете на мира най-сетне", викам. И оттогава, значи, съвсем ме оставиха на мира, Шатушка. А по това време една наша бабичка - дошла беше на покаяние заради пророчества - взе, че ми пошушна на излизане от църквата: „Що ест Богородица, как мниш?" -„Велика майка,

отговарям, упование на рода человечески." -„Тъй, тъй, вика, велика майка Богородица влажна земя ест и превелика радост человеку в туй се заключава. И всякоя горест земна и всякоя сълза земна радост нам ест; а напоиш ли със своите сълзи земята под себе си на половин аршин надолу, в тоз час ще възликуваш; и никаква, вика, никаква горест не те лови вече, тъй е, вика, казано." Изпълниха ме тия думи тогава. И от тъй насетне, почна ли да се моля, на всеки поклон целувам земята и хем целувам, хем плача. И да ти кажа ли, Шатушка: няма лошо в тия сълзи; и макар никаква мъка да не си имал, тия ти сълзи от едната радост ще тръгнат. Сами тръгват сълзите, право ти казвам. А някой път ида към езерото, на брега: от една ми страна манастирът, от друга -нашата Остра планина, тъй й викат на таз планина - Острата. Възкача се аз горе, обърна лице на изток, ударя чело в земята, плача, плача, не помня по колко време плача, и не помня в тоз час, и не зная в тоз час нищо-нищичко. После стана, обърна се назад, а слънцето вече захожда, ама такова едно голямо, такова едно мило, драго - ти обичаш ли да гледаш слънцето, Шатушка? Хубаво, ама тъжно. Обърна се пак назад, накъм истока, а сянката, божичко, сянката на нашата планина хей къде отишла, като стрела бяга по водата, тънка, дълга, че източена на цяла верста нататък, та чак до острова в езерото и тоя остров, както си е от камък, досущ на две го срязва, и среже ли го на две половини, ей го че и

слънцето вече си залязло и току внезапно всичко угасне. И пак ме налегне мойта си мъка, че и паметта ми вземе, та се върне, страх ме хваща по мръкнало, Шатушка. И все за детенцето си плача...

- Че мигар си имала? - смушка ме с лакът Шатов, който през всичкото време прилежно слушаше.

- Ами че как: мъничко, розовичко, с ей такви-зинка мънички ноктенца, и едно ми е мъка, че не помня: момченце ли беше, момиченце ли? Ту момче го спомням, ту момиченце. И като си го родих тогава, направо с тюл и дантели го увих, с розова лента го пових, с цвят го поръсих, стъкмих го, молитва прочетох и го понесох некръстено, и го нося право през гората, и се боя от гората, страх ме е, и най-много плача, че ей на, родих го, а мъж си нямам.

- А може и да си имала? - предпазливо попита Шатов.

- Смях ме хваща, Шатушка, от твоите разсъждения. За имане, може и да съм имала, ама какво, че съм имала, щом все едно, че го нямам? Ей ти една лесна гатанка, отгатни я, де! - засмя се тя.

- А къде отнесе детето?

- Във вира го отнесох - въздъхна тя.

Шатов пак ме сбута с лакътя.

- А не е ли, че съвсем си го нямала туй дете, а всичко е само едно бълнуване?

- Мъчен въпрос ми задаваш, Шатушка - замислено и без всякакво учудване от въпроса отвърна тя, - по това нищо не мога ти каза, може и да го е няма-

ло; според мен от едното любопитство питаш; а пък аз тъй и тъй няма да спра да плача по него, да не би да ми се е присънило, я? - И едри сълзи заблестяха в очите й. - Шатушка, Шатушка, ами вярно ли е, дето твойта жена ти била избягала? - сложи тя внезапно ръце на раменете му и жалостиво го погледна. - Ти не ми се сърди де, и на мене ми е причерняло. Знаеш ли, Шатушка, какъв сън сънувах: моят пак дошъл, мами ме с пръст, вика ме. „Котенцето ми, вика, котенцето ми, ела, вика, при мене!" Аз най се зарадвах на „котенцето ми": люби ме, тъй мисля аз.

- Може и наяве да дойде - полугласно измърмори Шатов.

- Не, Шатушка, туй е вече сън... не ще дойде той наяве. Знаеш ли я песента:

Не ми трябват чертози-палати,
ще остана в килийната гола,
за душата ще диря спасение
и за тебе богу ще се моля.

Ох, Шатушка, Шатушка, миличкият ми ти, защо поне веднъж не ме попиташ нещо?

- Щото няма да кажеш, затуй не те питам.

- Няма, няма, заколи ме - не казвам - бързешката поде Тя. - с огън да ме гориш - не казвам. Както и да ме мъчат - нищичко не казвам, няма да узнаят хората!

- На, видиш ли, всекиму, значи, свойто си - още по-тихо промълви Шатов, навеждайки все повече и повече глава.

- Да беше ме помолил, а, може пък и да ти кажех; може и да кажех! - възторжено повтори тя. - Що ме не помолиш? Помоли ме, а, ама хубавичко ме помоли, Шатушка, може пък на теб да кажа; измоли го, Шатушка, тъй че аз самата да склоня... Шатушка, Шатушка!

Но Шатушка мълчеше, около минута продължи общото мълчание. Сълзите бавно се стичаха по белосаните бузи; тя седеше, забравила и двете си ръце на раменете на Шатов, но вече не го гледаше.

- Абе за какво ли ми са твоите работи, пък и грехота е - стана внезапно от пейката Шатов. - Я се надигнете малко! - сърдито дръпна той пейката отдолу ми, взе я и я постави на старото място.

- Ще дойде, че да не вземе да разбере; хайде, и на нас ни е време.

- Ох, ти все за тоя моя лакей! - засмя се внезапно Маря Тимофеевна. - Боиш се! Е, сбогом, скъпи гости; ама я чуй още малко какво ще ти кажа. Одеве бяха дошли оня Нилич и Филипов, хазяинът, рижата брада, а моичкият тъкмо ми бе налетял. Че като го спипа хазяинът, като го повлече из стаята, а моичкият се дере: „Не съм аз виновен, за чужди грях тегля!" Ако щеш вярвай, изпокапахме си от смях, ей тъй както си бяхме...

- Ех, Тимофеевна, аз бях това с рижата брада, аз бях одеве, дето го оскубах, като те отървавах; а хазяинът идва да ви се кара завчера и ти всичко си обърка.

- Чакай, аз май наистина бъркам, може и ти да си

бил. Ама какво ще спорим за глупости; не му ли е все едно кой го е оскубал - засмя се тя.

- Хайде - дръпна ме внезапно Шатов, - вратникът изскърца, завари ли ни, ще я пребие от бой.

И не бяхме сварили още да излезем на стълбите, когато откъм вратника се раздаде пиянски крясък и се посипаха псувни. Шатов ме прибра в стаята си и пусна резето.

- Ако не искате истории, ще трябва да изчакате малко. Я гледай, врещи като прасе, сигурно пак се е спънал в прага; ден не минава да не се пльосне.

Но не се размина без истории.

VI

Шатов стоеше до залостената врата и се ослушваше към стълбището; и внезапно отскочи.

- Идва насам, знаех си! - яростно прошепна той. - Значи, сега до полунощ няма да се откачи.

Раздадоха се няколко силни юмручни удара по вратата.

- Шатов, Шатов, отключи! - развика се капитанът. - Шатов, друже мой!...

Ида с р-радостния вик,
да ти кажа: слънце гр-рее.
И гор-р-рещият му лик
по... гор-рите.. вечер-рее.
Да ти кажа: сън сънувах, дявол да те взе-ме,

сън сънувах, че... въртя калъчка
все едно, че ме налагат с пръчка, ха-ха!
Жадна птичка... жадно жали.
Да ти кажа, че ще пия,
че ще пия... но се питам от какво ще се опия.

Ама я, по дяволите, това пусто любопитство! Шатов, ясно ли ти е на тебе колко е хубаво да се живее на тоя свят!

- Не се обаждайте - пак ми пошушна Шатов.

- Отваряй, де! Ясно ли ти е на тебе, че има нещо повиеше от боя... между човечеството; има мигове на благо-р-о-одния човек... Аз съм добряк, Шатов; ще ти простя... Шатов, поврага тия прокламации, а?

Мълчание.

- Абе, магаре, абе ясно ли ти е на тебе, че съм влюбен, фрак си купих, на, виж, фрака на любовта, петнайсет рубли; капитанската любов изисква светски обноски... Отваряй! - изрева той внезапно дивашки и отново бясно заблъска с юмруци.

- Пръждосвай се оттука! - ревна внезапно и Шатов.

- Р-р-роб! Крепостен роб, и сестра ти е раба и рабиня... кр-радла!

- А ти твоята сестра я продаде.

- Лъжа! Оклеветен невинно страдам, когато мога с една ДУма... абе ти разбираш ли коя е тя, бе?

- Коя е? - с внезапно любопитство отиде до вратата Шатов.

- Ама ти разбираш ли, бе?

- Абе все ще разбера, ти само кажи, коя е?

- Да не мислиш, че не смея да ти кажа! Не е било да не съм смял да кажа нещо публично.

- Ами, надали ще посмееш - предизвикваше го Шатов и ми кимаше с глава да слушам.

- Аз ли няма да смея?

- Според мен няма да посмееш.

- Аз ли няма да смея?

- Че кажи де, ако не те е страх от камшика на господаря... Ама ти си пъзльо, и това ми било капитан!

- Аз... аз... тя... тя е... - запелтечи капитанът с треперещ, развълнуван глас.

- Ха де! - нададе ухо Шатов.

Настъпи най-малкото половинминутно мълчание.

- Подле-е-ец! - чу се най-сетне отвъд вратата и капитанът бързо взе да слиза надолу, препъвайки се на всяко стъпало и пуфтейки като самовар.

- Не, хитрец е той, и пиян не се изпуща - дръпна се от вратата Шатов.

- Какво значи това? - попитах аз.

Шатов махна с ръка, отвори вратата и пак взе да се ослушва към стълбището; дълго се ослушва, дори тихичко слезе две-три стъпала надолу. Накрая се върна.

- Нищо не се чува, не налетя да я бие; значи, направо се е търколил и го е откъртил. Време е да си ходите.

- Чуйте, Шатов, какво заключение да си извадя аз

от всичко това?

- Ами заключавайте каквото си щете! - отвърна той с уморен и отвратен глас и седна на писалището си.

Отидох си. Една невероятна мисъл все повече и повече се загнездваше във въображението ми. С тъга си мислех за утрешния ден.

VII

Този „утрешен ден", тоест неделята, когато вече безвъзвратно трябваше да се реши участта на Степан Трофимович, е един от най-забележителните дни в моята хроника. Това беше ден на изненади, ден на развръзки и нови завръзки, на рязко изясняване и на още по-голяма бъркотия. Както вече е известно на читателя, сутринта трябваше да придружавам приятеля си у Варвара Петровна, според както самата тя го бе определила, а в три часа подир обяд трябваше да съм вече у Лизавета Николаевна, за да й разкажа - и аз не знаех какво, и да й помогна - и аз не знаех в какво. А междувременно всичко се обърна тъй, както никой не би предположил. С една дума, това бе ден на най-странно стекли се случайности.

Почна с това, че ние със Степан Трофимович, явявайки се у Варвара Петровна точно в дванайсет часа, както го бе определила самата тя, не я заварихме вкъщи; още не се беше върнала от черква.

Клетият ми приятел беше тъй настроен или, по-добре да кажа, тъй разстроен, че това обстоятелство тутакси го подкоси: рухна на креслото в гостната почти без сили. Предложих му чаша вода; но въпреки че бе пребледнял и че ръцете му дори трепереха, с достойнство отказа. Между впрочем тоя път костюмът му се отличаваше с необикновена изисканост: почти бална батистена везана риза, бяла връзка, нова шапка в ръцете, нови сламено-жълти ръкавици и дори леко напарфюмирай. Тъкмо седнахме, и ето че камердинерът въведе Шатов, ясно, и той официално поканен. Степан Трофимович се понадигна да подаде ръка, но Шатов внимателно изгледа и двама ни, завря се в ъгъла и седна, без дори да ни кимне. Степан Трофимович пак ме погледна уплашено.

Още няколко минути поседяхме тъй, в пълно мълчание. Внезапно Степан Трофимович взе бързешката да ми шепне неЩо, но аз не го разбрах; пък от вълнение и той не довърши и престана. Още веднъж влезе в стаята камердинерът, уж да оправи нещо на масата; а всъщност - за да ни наглежда. Шатов внезапно се обърна към него и високо запита:

- Алексей Егорич, не знаете ли дали Даря Павловна е с Варвара Петровна благоволиха сами, значи, да идат на черква, а Даря Павловна благоволиха да си останат горе в стаята и не са дотам здрави, значи - назидателно и чинно доложи Алексей Егорич.

Горкият ми приятел пак почна да ми хвърля бързи и тревожни погледи, тъй че накрая аз взех да се извръщам от него. Внезапно отвън пред входа изтрополя карета и едно раздвижване в къщата ни оповести, че домакинята се е прибрала. Всички наскачахме от креслата, но ето че пак изненада: доловихме шум от множество стъпки - значи, домакинята не се бе върнала сама, а това действително бе вече малко странно, тъй като самата тя ни бе определила този час. Доловихме най-сетне, че някой се движеше изненадващо бързо, сякаш тичаше, а това не можеше да е Варвара Петровна. И внезапно самата тя почти нахлу в стаята, запъхтяна и необикновено развълнувана. След нея, поизоставайки малко и къде по-спокойно, влезе Лизавета Николаевна, а ръка за ръка с Лизавета Николаевна - Маря Тимофеевна Лебядкина! Насън да го бях видял това, пак нямаше да повярвам.

За да обясня огромната ми изненада, е необходимо да се върнем един час по-назад и по-подробно да разкажа за необикновеното приключение, станало с Варвара Петровна в храма.

Първо, на службата се стекъл целият град, тоест имам предвид висшия слой на нашето общество. Знаеше се, че ще присъства и губернаторшата - за първи път от пристигането си в града. Ще отбележа, че мълвата за нейното свободомислие и за симпатиите й към „новите правила" беше вече плъзнала навред. На всички дами бе известно и това, че тоалетът й щял да бъде богат и необикно-

вено изящен; а поради това този път и тоалетите на нашите дами се отличавали с изисканост и разкош. Единствено Варвара Петровна била облечена скромно и по своя си тертип - цялата в черно; през последните четири години това й беше неизменното облекло. Влизайки в храма, тя се настанила на обичайното си място, отляво, на първия ред и лакеят сложил отпреде й кадифената възглавничка за коленичене, с една дума, всичко както всеки друг път.

Но биело на очи, че тоя път някак извънредно усърдно се молела по време на цялата служба; отсетне, когато взеха да разчепкват подробностите, твърдяха дори, че в очите й имало сълзи. Найсетне службата свършила и нашият протойерей отец Павел излязъл да произнесе празничната си проповед. У нас обичаха проповедите му и високо ги ценяха; скланяха го дори да ги напечата, но той не се решаваше. Тоя път проповедта излязла доста длъжка.

А в това време, сиреч докато траяла проповедта, на площада пред храма пристигнал един от ония леките, старомодни файтони, в които дамите трябваше да сядат на верев и здраво да се държат за пояса на файтонджията, та да не изхвръкнат от друсането. Тия файтони и до ден-днешен пъплят из града. Спрял малко встрани от храма - защото пред входа стояли множество карети и дори конни стражари - и намиращата се в него дама подала на файтонджията четири сребърни копейки.

- Какво, мигар е малко! - възкликнала тя, виждайки гримасата му. - Туй ми са всичките - прибавила жално дамата.

- Хайде, от мен да мине, без пазарлък те взех - махнал с ръка файтонджията и тъй я погледнал, сякаш си казал: „То е грехота човек да ти връзва кусур на теб"; после пъхнал в пазвата си кожената кесия, дръпнал гемовете и потеглил, съпровождан от подигравателните напътствия на другите файтонджии. Смях и дори един вид учудване съпровождали и дамата през всичкото време, докато се провирала към входа на храма между каретите и тълпата лакеи, които чакали да излязат господарите им. Пък и действително в появяването на подобна особа сред уличната тълпа имало нещо съвсем неочаквано и необикновено. Накуцвала, била извънредно, болезнено слаба, силно белосана и червосана, с разголена дълга шия, без шал, без наметка, само по една вехта тъмна рокля въпреки студения и ветровит, макар и ясен септемврийски ден; гологлава, с мъничко кокче, от дясната страна на което била затъкната изкуствена роза, от тия, с които украсяват херувимчетата по Връбница. Именно такова връб-нишко херувимче с венче от книжни рози бях забелязал вчера в ъгъла под иконостаса, като седях у Маря Тимофеевна. На всичко отгоре въпреки скромно сведения поглед на лицето на дамата играела лукава и весела усмивка. Да беше закъсняла още малко, сигурно нямаше дори да я пуснат в храма. Но тя Успяла да се

вмъкне, а като влязла, полека-лека се промушила напред.

Проповедта била вече на половината и изпълнилата храма тълпа слушала с голямо и безмълвно внимание, но все пак някои погледи се изкривили към новодошлата с любопитство и недоумение. Тя се строполила пред олтара, опирайки в пода белосаното си лице, дълго лежала и като че ли плачела; но когато най-сетне вдигнала глава и се изправила, много бързо се съвзела и почнала да се развлича. Веселият й поглед явно с огромно удоволствие взел да се плъзга по лицата, по стените на храма; особено любопитно се заглеждала в някои дами, повдигайки се за целта дори на пръсти, и на два пъти дори се изсмяла, при това с някак странен кикот. Но проповедта свършила и изнесли кръста. Първа тръгнала към кръста губернаторшата, но последните две крачки позабавила, явно за да направи път на Варвара Петровна, която пък от своя страна вървяла с някаква непреклонна решителност и като да не виждала никого отпреде си. Тази необикновена учтивост на губернаторшата несъмнено е криела явна и остроумна по своему насмешка; тъй го разбрали всички, тъй трябва да го е разбрала и Варвара Петровна, но продължавайки да не забелязва никого и с израз на най-непоколебимо достойнство, тя целунала кръста и тутакси се запътила към изхода. Лакеят й вървял отпред да проправя пътека, макар и без това всички да й правели път. Но на пло-

щадката пред самия вход навалицата за миг преградила пътя. Варвара Петровна се спряла и внезапно едно странно, необикновено същество, една жена с книжна роза на главата се промушила между хората и паднала пред нея на колене. Варвара Петровна, която трудно се смущаваше от каквото и да било, особено пък на публично място, погледнала важно и строго.

Бързам да отбележа, по възможност накратко, че макар през последните години да бе станала прекалено, както казваха, пресметлива и дори малко стипца, Варвара Петровна понякога не жалеше парите, особено за благотворителни цели. Беше членка на едно благотворително дружество в столицата. През неотдавнашната гладна година беше пратила в Петербург, в главния комитет по събирането на помощи за пострадалите, петстотин рубли и в града се говореше за това. Най-сетне буквално напоследък, малко преди назначаването на новия губернатор, почти щеше да основе местен дамски комитет за подпомагане на най-бедните родилки в града и губернията. Отправени й бяха много упреци в честолюбие; но целенасоченият характер на Варвара Петровна наред с нейната настойчивост насмалко не възтържествуваха над препятствията; дружеството бе почти образувано, а първоначалният замисъл все по-широко и по-широко се разгръщаше в запленения ум на основоположничката; тя вече мечтаеше за основаването на подобен комитет в Москва, за

постепенно разпростиране на дейността му по всички губернии. И ето че с внезапната смяна на губернатора всичко замря; а се говореше, че новата губер-наторша вече е сварила публично да подметне няколко хапливи и главно сполучливи и уместни възражения относно уж непрактичността на основния замисъл за подобен комитет, което, поукрасено, разбира се, беше вече стигнало до Варвара Петровна. Един господ знае какво става в хорските сърца, но аз смятам, че в случая Варвара Петровна дори с известно удоволствие се е спряла пред входа на храма, знаейки, че след малко ще мине губернаторшата, а след това и останалите, и „нека да види колко ми е все едно какво ще си помисли и какви ще ги пуска по адрес на суетността на моята благотворителност. Гледайте, гледайте!"

- Какво има, мила, какво искате? - внимателно се вгледала Варвара Петровна в коленичилата жена. Онази я гледала с ужасно плах, срамежлив, но почти благоговеен поглед и изведнъж прихнала по същия странен начин.

- Каква е тя? Коя е тя? - Варвара Петровна отправила към присъстващите наоколо повелителен и въпросителен поглед. Всички мълчали.

- Случило ли ви се е нещо? От помощ ли се нуждаете?

- Нуждая се от... аз дойдох... - мънкала „клетницата" с пресекващ от вълнение глас. - Дойдох само да ви целуна ръка... - И пак прихнала. С най-

детски поглед, умилквайки се като децата, когато измолват нещо, посегнала да хване ръката на Варвара Петровна, но сякаш се уплашила и внезапно се спряла.

- И само за това ли сте дошла? - усмихнала се състрадателно Варвара Петровна, но тутакси извадила от джоба седефеното си портмоне, а от него една десетрублева банкнота и я дала на непознатата. Онази взела.

Варвара Петровна била твърде заинтригувана и очевид-Но разбрала, че непознатата не ще да е от простолюдието.

- Я гледай, десет рубли даде - казал някой в тълпата.

- Ръчицата си дайте... - мънкала „клетницата", стискайки здраво с пръстите на лявата си ръка крайчеца на десетрубле-вата банкнота. Варвара Петровна, кой знае защо, се понамръщила и сериозно, почти строго й протегнала ръка; онази благоговейно я целунала. В благодарния й поглед заблестял дори някакъв възторг. И тъкмо в този момент се приближила губернаторшата и рукнала цяла тълпа дами и важни санов-ници. Губернаторшата по неволя трябвало да спре за миг в навалицата; спрели и мнозина други.

- Но вие треперите, студено ли ви е? - забелязала изведнъж Варвара Петровна, отметнала наметалото си, което ла-кеят тутакси поел, снела от рамене си черния (не беше никак евтин) шал и собственоръчно увила голата шия на все още коленичилата

жена.

- Хайде, станете, не стойте на колене, моля ви! - Онази станала.

- Къде живеете? Толкова ли никой не знае най-сетне къде живее? - отново се огледала нетърпели-во Варвара Петровна. Но предишните хора вече ги нямало; наоколо били все познати светски личности, които наблюдавали сцената, едни със строго учудване, други с лукаво любопитство и съ-щевременно с невинната жажда за някое скандалче, а трети дори взели да се подсмиват.

- Това е май Лебядкина, значи - намерила се най-сетне една добра душа да отговори на въпроса на Варвара Петровна - нашият почтен и от мнозина уважаван търговец Андреев, с очила, бяла брада, старовремска дреха и кръгло бомбе, което държал в ръка, - у Филипови живее, на „Богоявленска".

- Лебядкин? Филипови ли? Сякаш че съм чувала... благодаря ви, Никон Семьонич, но какъв е този Ле-бядкин?

- За капитан се препоръчва, един, тъй да се каже, непредпазлив човек. А туй ще е сигур сестричето му. Тя сега, види се, трябва да се е измъкнала от надзора - казал, снишавайки глас, Никон Семьонич и многозначително погледнал Варвара Петровна.

- Разбирам ви; благодаря, Никон Семьонич. Каже-те, мила моя, вие госпожа Лебядкина ли сте?

- Не, не съм Лебядкина.

- Тогава брат ви е може би Лебядкин?

- Брат ми е Лебядкин.

- Ето какво ще направим сега, мила моя, ще дойдете с мен у дома, а оттам ще ви откарат при вашето семейство; искате ли да дойдете с мен?

- Ах, искам! - плеснала с ръце госпожа Лебядкина.

- Лельо, лельо! Вземете ме и мене! - раздал се гласът на Лизавета Николаевна. Ще отбележа, че Лизавета Николаевна била дошла на черква с губернаторшата, докато Прасковя Ивановна по предписания на доктора излязла да се разходи с каретата, а за да не й е скучно, взела със себе си и Маврикий Николаевич. И сега Лиза най-внезапно зарязала губернаторшата, лепвайки се за Варвара Петровна.

- Мила моя, знаеш, че винаги си добре дошла, но какво ще каже майка ти? - достолепно почнала Варвара Петровна, но изведнъж се смутила, виждайки необичайното вълнение на Лиза.

- Лельо, леличко, непременно искам да дойда - молела се Лиза, целувайки Варвара Петровна.

- Mais qu'avez-vous done, Lise[97] - с изразително учудване казала губернаторшата.

- Ах, извинявайте, гълъбче, chere cousine, аз ще ида у леля - светкавично се обърнала Лиза към своята неприятно изненадана chere cousine и я целунала два пъти.

- И на maman също кажете веднага да дойде да ме вземе от лелини; maman непременно, непременно искаше да се отбие, каза ми го одеве, аз

[97] *Но какво ви е, Лиза? (фр.). Мила братовчедке (фр.)*

забравих да ви предупредя -църцорела Лиза, - моя е вината, не се сърдете, Julie... chere cousine... лельо, аз съм готова!

- Лельо, ако не ме вземете, ще хукна подир каретата ви и ще викам - бързо и отчаяно прошепнала Лиза на ухото на Варвара Петровна; добре, че никой не я чул. Варвара Петровна дори отстъпила крачка назад и пронизала с поглед подлудялото момиче. Този поглед решил всичко: сега и тя си наумила непременно да вземе със себе си Лиза!

- На това трябва да му се сложи край - изтървала се тя. - Добре, с удоволствие ще те взема, Лиза - тутакси прибавила тя високо, - стига, разбира се, Юлия Михайловна да се съгласи и да те пусне - открито и с едно прямодушно достойнство се обърнала тя направо към губернаторшата.

- О, аз без съмнение не бих искала да я лиша от това удоволствие, толкова повече че самата аз... - разбърборила се внезапно с удивителна любезност Юлия Михайловна - самата аз... много добре зная каква фантастично властна гла-вичка носим на раменете си (Юлия Михайловна очарователно се усмихнала)...

- Крайно съм ви благодарна - поблагодарила с вежлив и достолепен поклон Варвара Петровна.

- Толкова повече ми е приятно - кажи-речи, възторжено продължила да бъбри Юлия Михайловна, дори поруменяла от приятното вълнение, - че сега, освен удоволствието да бъде у вас, Лиза е увлечена от такова прекрасно, такова, мога да

кажа, високо чувство на... състрадание... (тя погледнала „клетницата") и... пред самия храм...

- Този възглед ви прави чест - величествено одобрила Варвара Петровна. Юлия Михайловна стремително протегнала ръка и Варвара Петровна с голяма готовност я докоснала с пръсти. Всеобщото впечатление било чудесно, лицата на някои от присъстващите грейнали от удоволствие, появили се няколко сладникави и угоднически усмивки.

С една дума, на целия град изведнъж му беше станало ясно, че не Юлия Михайловна, значи, е пренебрегвала досега Варвара Петровна, като не й е направила визита, а, напротив, Варвара Петровна е „държала на разстояние Юлия Михайловна, която пей дава за тая визита и отдавна да е отишла, стига да била сигурна, че Варвара Петровна няма да я изгони". Авторитетът на Варвара Петровна стигна главоломни висоти.

- Качвайте се, мила - посочила Варвара Петровна спрялата карета на mademoiselle Лебядкина; „клетницата" радостно се затичала към вратичките, където я подел лакеят.

- Как! Вие куцате! - извикала Варвара Петровна и като да се уплашила и пребледняла. (Тогава всички го били забелязали, но не го разбрали...)

Каретата потеглила. Домът на Варвара Петровна беше съвсем близко до храма. Впоследствие Лиза ми разказа, че през тия три минути на пътуването Лебядкина истерично се кикотела, а Варвара Петровна седяла, „сякаш изпаднала в някакъв

магнетичен сън", според както се бе изразила Лиза.

Глава пета
ПРЕМЪДРИЯТ ЗМЕЙ

I

Варвара Петровна разклати звънчето и се тръшна в креслото до прозореца.

- Седнете тук, мила моя - посочи тя на Маря Тимофеевна място в средата на стаята, до голямата кръгла маса. - Степан Трофимович, какво е това? Тука, тука, погледнете тази жена, какво е това?

- Аз... аз... - взе да мънка Степан Трофимович. Но влезе лакеят.

- Веднага едно кафе и най-вече колкото може по-скоро! Каретата да не се разпряга.

- Mais, chere et excellente amie, dans quelle inquietude[98] - със замиращ глас възкликна Степан Трофимович.

- Ах! По френски, по френски! Веднага се види, че е висше общество! - плесна с ръце Маря Тимофеевна, приготвяйки се с наслада да слуша френския разговор. Варвара Петровна я погледна почти

[98] *Но, скъпа, благородна приятелко, в каква тревога... (фр.)*

уплашено.

Всички мълчахме и чакахме някаква развръзка. Шатов не вдигаше глава, а Степан Трофимович беше в паника, сякаш той бе виновен за всичко; по слепоочията му изби пот. Погледнах Лиза (тя седеше в ъгъла, почти до Шатов). Очите й зорко следяха ту Варвара Петровна, ту куцата жена и обратно; усмивка изкривяваше устните й, но лоша. Варвара Петровна виждаше тази усмивка. А в това време Маря Тимо-феевна съвсем се беше забравила; с наслаждение и без ни най-малко да се сконфузи, разглеждаше прекрасната гостна на Варвара Петровна - мебелировката, килимите, картините по стените, старинния изписан таван, голямото бронзово разпя-тие в ъгъла, порцелановата лампа, албумите, разните дребо-лийки на масата.

- Ама и ти си бил тука, Шатушка! - възкликна тя внезапно. - Откога те гледам, представи си, ама си викам: не е той! Кой ще го пусне него тука! - И весело се разсмя.

- Познавате ли тази жена? - тутакси се обърна към него Варвара Петровна.

- Знам я - измърмори Шатов, понадигна се уж от стола, но остана седнал.

- Какво знаете за нея? По-бързо, моля ви!

- Ами какво... - поусмихна се той с една съвсем излишна усмивка и се запъна... - нали виждате.

- Какво да виждам? Че кажете нещо, де!

- Живее в къщата, дето и аз... с брат си... един офицер.

- Е?

Шатов пак се запъна.

- Няма смисъл да приказваме... - смотолеви той и решително млъкна. Дори се изчерви от решителността си.

- Разбира се, от вас не може и да се очаква друго! - с негодувание отсече Варвара Петровна. Беше й вече ясно, че всички знаят нещо и в същото време всички нещо ги е страх и отбягват въпросите й, искат да скрият нещо от нея.

Влезе лакеят и на малка сребърна табличка й поднесе специално поръчаната чашка кафе, но тя с едно движение го отпрати към Маря Тимофеевна.

- Вие, мила моя, бяхте доста измръзнала одеве, изпийте по-бързо това кафе да се стоплите.

- Mercі - взе чашката Маря Тимофеевна и внезапно прихна да се смее, дето беше казала шега на лакея. Но срещайки страшния поглед на Варвара Петровна, се смути и постави чашката на масата.

- Лельо, ама да не би пък да ми се сърдите? - избърбори тя с някаква лекомислена игривост.

- Какво-о-о? - стреснато се изправи в креслото Варвара Петровна. - Каква леля съм ви аз? Какво имахте предвид?

- Аз... аз мислех, че тъй трябва - смотолеви тя, гледайки опулено Варвара Петровна, - Лиза ви викаше тъй.

- Коя е пък тази Лиза?

- Ами ей тая госпожица - посочи с пръстче Маря Тимофеевна.

- Тя вече Лиза ли ви стана?

- Вие така й казахте одеве - посъвзе се Маря Тимофеевна. - Пък аз досущ такваз хубавица сънувах - сякаш неволно се усмихна тя.

Варвара Петровна взе да разбира и се успокои донейде; дори се поусмихна на последните думи на Маря Тимофеевна, която пък, доловила усмивката й, стана от креслото и куцу-кайки плахо, се приближи до нея.

- Вземете, забравих да ви го върна, не ми се сърдете за неучтивостта - свали тя внезапно от плещите си черния шал, с който я бе наметнала Варвара Петровна.

- Веднага се наметнете и повече нито дума, той е ваш. Седнете, пийте си кафето и, много ви моля, не се бойте от мен, мила моя, успокойте се. Вече започвам да ви разбирам.

- chere апйе... - позволи си отново Степан Трофимович.

- Ах, Степан Трофимович, тук и без вас свят да му се завие на човек, поне вие ме пощадете... позвънете, моля ви, с тоя звънец там до вас за слугинската.

Настъпи мълчание. Погледът й подозрително и раздразнено се плъзгаше по лицата на всички ни. Появи се Агаша, любимата й слугиня.

- Карирания ми шал, дето го купих в Женева. Какво прави Даря Павловна?

- Ами неразположена е.

- Иди я помоли да дойде. Кажи, че много я моля,

въпреки неразположението й.

В тоя момент откъм съседните стаи отново се чу същият необичаен като одеве шум от стъпки и гласове и на вратата изведнъж се появи запъхтяната и разстроена Прасковя Ивановна. Маврикий Николаевич я водеше под ръка.

- Ох, божичко, едва се дотътрих; Лиза, ти полудяла ли си, какво правиш с майка си! - изпищя тя, влагайки в този писък, както си им е обичаят на всички слаби, но нервни особи, всичкия си натрупан яд.

- Варвара Петровна, аз, сестро, за дъщеря си съм дошла!

Варвара Петровна й хвърли поглед изпод вежди, понадигна се насреща й и с една скрита досада издума:

- Здравей, Прасковя Ивановна, заповядай, седни. Знаех си аз, че ще дойдеш.

II

За Прасковя Ивановна в такова едно посрещане не можеше да има нищо неочаквано. Варвара Петровна открай време, от детинство, се беше отнасяла към някогашната си приятелка от пансиона деспотично и под формата на дружба едва ли не с презрение. Но в дадения случай нещата стояха по-особено. През последните дни между двете семейства вървеше към пълно скъсване, за което

вече бегло споменах. За Варвара Петровна причините за това скъсване бяха засега все още тайнствени, сиреч още по-обидни; но главното беше, че Прасковя Ивановна бе започнала да се държи по един крайно високомерен начин. Варвара Петровна естествено бе уязвена, а междувременно вече и до нея бяха взели да стигат някои странни слухове, които също извънредно много я нервираха, и то именно със своята неопределеност. Характерът на Варвара Петровна бе прям и гордо открит, кавалерийски, ако ни е позволено да се изразим така. Най-много от всичко не можеше да понася тайните, прикрити обвинения и винаги предпочиташе откритата война. Както и да било, но вече цели пет дни двете дами не се бяха виждали. Последната визита беше от страна на Варвара Петровна, която си бе отишла „от Дроздовицата" обидена и смутена. Няма да сгреша, ако кажа, че Прасковя Ивановна беше влязла с наивното убеждение, че сега Варвара Петровна, кой знае защо, трябва да се уплаши от нея; личеше й още по израза на лицето. Но, изглежда, бесът на най-безцеремонната гордост обземаше Варвара Петровна тъкмо тогава, когато дори малко от малко заподозреше, че поради някаква си причина я смятат за унизена. Прасковя Ивановна пък, както и повечето слаби особи, позволяващи дълго да ги обиждат безропотно, се отличаваше с необикновено дръзка нападателност при първия обрат на нещата в нейна полза. Вярно, че сега не беше добре, а като боледуваше, винаги

ставаше по-нервна. Ще прибавя накрая, че всички ние, дето бяхме в гостната, нямаше да притесним кой знае колко с присъствието си двете приятелки от детинство, ако помежду им избухнеше кавга; минавахме за свои хора, едва ли не за подчинени. Аз не без уплаха си го помислих още тогава. Степан Трофимович, който не беше сядал още от самото влизане на Варвара Петровна, като чу крясъка на Прасковя Ивановна, в изнемога се тръшна на стола и взе отчаяно да дири погледа ми. Шатов рязко се извърна на стола си и дори изсумтя нещо. Струва ми се, искаше да стане и да си отиде. Лиза уж понечи да стане, но тутакси отново седна на мястото си, дори не обръщайки необходимото внимание на майчиния си крясък, но не поради „опърничавия си характер", а защото очевидно цялата беше в плен на някакво друго могъщо впечатление. Сега почти разсеяно се бе загледала някъде във въздуха и не обръщаше внимание дори на Маря Тимофеевна.

- Ох, тука! - посочи Прасковя Ивановна креслото край масата и се отпусна в него с помощта на Маврикий Николаевич. - Хич нямаше да ви седна у вас, сестро, да не бяха тия крака! - прибави тя с истеричен глас.

Варвара Петровна понадигна малко глава, притискайки с болезнена гримаса пръстите на дясната си ръка към дясното слепоочие и явно изпитвайки там болка (tic douloureux[99]).

[99] *Болезнен тик (фр.)*

- Че защо тъй, Прасковя Ивановна, защо пък чак да не седнеш в дома ми? От мъжа ти, покойника, цял живот само най-искрено благоразположение съм виждала, а ние с тебе от момиченца сме си играли на кукли в пансиона.

Прасковя Ивановна замаха с ръце.

- Тъй си знаех! Вечно с тоя пансион ще почнете, щом речете да ме упреквате в нещо - туй ви е ходът. Пък мен ако питате, чисто красноречие. Не мога да го търпя тоя ваш пансион.

- Ти, изглежда, си дошла в твърде лошо настроение; как са ти краката? Ето, кафе ти носят, заповядай, пий и не се сърди.

- Варвара Петровна, сестро, вие с мен като с малко момиченце. Не ща кафе, на, да видите!

И тя свадливо махна с ръка към слугата, който й поднасяше кафето. (От кафе впрочем и другите се отказаха, освен мен и Маврикий Николаевич, Степан Трофимович уж взе, но остави чашата на масата. Маря Тимофеевна, макар и много да й се щеше да вземе втора чаша, че дори посегна, но размисли и чинно се отказа, явно доволна от постъпката си.)

Варвара Петровна се усмихна криво.

- Знаеш ли какво, Прасковя Ивановна, ти, драга моя, сигурно пак си си наумила някоя измишльотина на идване.

Ти цял живот не можеш да се отървеш от тия си измишльотини. Сърдиш ми се за пансиона; ами помниш ли, когато дойде и каза пред целия клас, че хусарят Шабликин те бил поискал, и когато

madame ЬеГеЪиге на място те изобличи в лъжа. А пък ти не лъжеше, ами просто си го беше измисли-ла за утеха. Хайде, казвай: какво има сега? Какви си ги измислила, от какво си недоволна?

- А пък вие се бяхте влюбили в попа, дето препо-даваше закон божи в пансиона - на, да видите, щом и досега сте толкова злопаметна - ха-ха-ха!

Тя жлъчно се разсмя и се закашля.

- А-а, не си забравила, значи, за попа... - с омраза я погледна Варвара Петровна.

Лицето й позеленя. Прасковя Ивановна внезапно се изпъчи.

- На мен, сестро, сега не ми е до смях; защо пред целия град замесвате дъщеря ми във вашите скандали, ей за това съм дошла!

- В моите скандали ли? - заплашително се надигна Варвара Петровна.

- Маман, аз също много ви моля, бъдете по-уме-рена - обади се Лизавета Николаевна.

- Какво каза? - като че се приготви пак да кресне майката, но изведнъж се сви пред святкащия поглед на дъщеря си.

- Как можахте да го кажете това за скандала, ма-ман - пламна Лиза. - Аз тръгнах сама с разрешение на Юлия Михай-ловна, защото исках да науча историята на тази клетница, та да й бъда полезна.

- „Историята на тази клетница!" - със злобен смях проточи Прасковя Ивановна. - Че прилича ли ти на тебе да се забъркваш в такива „истории"? Ох, сестро! Наситихте му се на вашия деспотизъм! -

бясно се извърна тя към Варвара Петровна. - Лъжа ли е, не е ли, но го казват хората - целия град сте наплашили, ама, види се, и на вас ви е дошло времето!

Варвара Петровна седеше изопната като стрела, готова да изхвърчи от лъка. Десетина секунди строго и неподвижно гледа Прасковя Ивановна.

- Благодари се на бога, Прасковя, че тук са все свои - отрони тя най-сетне със зловещо спокойствие, - излишни

приказки ми наговори.

- Мен, сестро, не ме е страх от хорското мнение като някои, вие сте, дето уж от гордост треперите пред хорското мнение. А че били свои хора - за вас е по-добре, отколкото чужди да чуеха.

- Ти да не си поумняла нещо за тая седмица?

- Не съм аз поумняла за тая седмица, ами, види се, истината излезе на бял. свят през тая седмица.

- Каква истина е излязла на бял свят през тая седмица? Слушай, Прасковя Ивановна, я не ме ядосвай, ами на минутата ми обясни, в името на честта те моля: каква истина е излязла на бял свят и какво имаш предвид?

- Ами ей ти я цялата истина, седнала тук! - Прасковя Ивановна внезапно посочи с пръст Маря Тимофеевна с оная отчаяна решителност, която вече не мисли за последствията, само и само да нанесе удара. Маря Тимофеевна, която през всичкото време я гледаше с весело любопитство, радостно се засмя, виждайки насочения към нея

пръст на разгневената гостенка, и весело се размърда в креслото.

- Господи Исусе Христе, полудели ли са тия хора! -възкликна Варвара Петровна и побледнявайки, се отметна назад в креслото.

Тъй беше побеляла, че настъпи дори суматоха. Степан Трофимович пръв се хвърли към нея; аз също се приближих; дори Лиза се изправи, макар да остана до креслото си, но най-много от всички се изплаши Прасковя Ивановна; изписка, изправи се, както можа, и почти закрещя с плачлив глас:

- Сестро, Варвара Петровна, сестро, простете ми злобните глупости! Че вода поне й дайте де, я по-бързо!

- Не хленчи, Прасковя Ивановна, моля те, и вие, господа, се дръпнете, бъдете добри не ми трябва вода! - твърдо, макар и тихо изговори с побелели устни Варвара Петровна.

- Сестро! - продължаваше поуспокоилата се малко Прасковя Ивановна.- Драга ми Варвара Петровна, аз макар и да съм виновна за непредпазливите думи, ама пък ме ядосаха най-много от всичко тия безименни писма, с които някакви мизерници ме бомбардират, тъй де, на вас да пишат, щом за вас пише, а аз, сестро, имам дъщеря.

Варвара Петровна бъзмълвно я гледаше с широко отворени учи и с учудване слушаше. В този миг в ъгъла тихо се отвори страничната врата и се появи Даря Павловна. Тя спря и се огледа наоколо; смущението ни я беше поразило. Трябва да не беше

познала веднага и Маря Тимофеевна, за която никой не я беше предизвестил. Степан Трофимович пръв я забеляза, направи бързо движението, изчерви се и, кой знае защо, гръмогласно провъзгласи: „Даря Павловна!", тъй че всички очи едновременно се обърнаха към новодошлата.

- Как, та това ли била вашата Даря Павловна! - възкликна Маря Тимофеевна. - Е, Шатушка, не мяза на теб сестра ти! И моичкият седнал да вика на тая прелест „крепостното момиче Дашка"!

В това време Даря Павловна вече беше отишла при Варвара Петровна; но поразена от възклицанието на Маря Тимофеевна, бързо се обърна и тъй си остана пред стола, загледана в лудата, която приковаваше погледа й.

- Седни, Даша - с ужасяващо спокойствие каза Варвара Петровна, - по-близо, така; и седнала можеш да гледаш тази жена. Познаваш ли я?

- Никога не съм я виждала - тихо отвърна Даша, помълча и тутакси прибави: - Това трябва да е болната сестра на някой си господин Лебядкин.

- И аз, душичке, за пръв път сега ви виждам, макар отдавна вече да съм любопитна и да искам да се запознаем, защото във всеки ваш жест виждам възпитание - въодушевено извика Маря Тимофеевна.- А тия, дето моят лакей ги плещи - че мигар е възможно да сте му взели парите, такава възпитана и мила? Защото сте мила, мила, мила, от мен да го знаете! - възторжено завърши тя, махайки отпреде си с ръчичка.

- Разбираш ли нещо? - с гордо достойнство запита Варвара Петровна.

- Всичко разбирам...

- За парите чу ли?

- Това ще е за ония пари, които по молба на Николай Всеволодович още в Швейцария се наех да предам на този господин Лебядкин, брат й.

Последва мълчание.

- Самият Николай Всеволодович ли те помоли да ги предадеш?

- Много искаше да прати тези пари, всичко триста рубли, на господин Лебядкин. А тъй като не му знаеше адреса, а знаеше само, че ще идва в града, ми поръча да ги предам, в случай че господин Лебядкин пристигне.

- Какви пари са... изчезнали? За какво говореше тази жена сега?

- Това вече не знам; до мен също стигна, че господин Лебядкин разправял по мой адрес, че не съм му била предала всичко; но аз тия му думи не ги разбирам. Триста рубли бяха и аз триста рубли му пратих.

Даря Павловна се беше успокоила почти напълно. И изобщо ще отбележа, че беше трудно за дълго да смутиш това момиче и да го объркаш, та каквото и ще да му беше отвътре. И сега даде всичките си отговори, без да бърза, но отговаряше на всеки въпрос незабавно, точно, спокойно, гладко, без каквато и да било следа от първоначалното си внезапно вълнение и без ни най-малко смущение, кое-

то да свидетелства за каквато и да било вина. През всичкото време, докато говореше, Варвара Петровна не откъсваше поглед от нея. Варвара Петровна помисли около минута.

- Щом Николай Всеволодович - изрече тя най-сетне твърдо и явно за зрителите, макар да гледаше единствено Даша, - щом не се е обърнал с поръката си към мен, а е помолил тебе, той естествено е имал причини да постъпи така. Не смятам, че имам правото да любопитствам за тях, щом ги крият от мен. Но дори едничкото твое участие ми стига, за да съм напълно спокойна относно тях, знай го това, Даря, преди всичко друго. Но видиш ли, мила, ти и с чиста съвест, само от непознаване на хората, би могла да допуснеш някаква непредпазливост и си я допуснала, нагърбвайки се да влезеш в досег с един мерзавец. Слуховете, разпространени от този негодник, потвърждават грешката ти. Но аз ще раз-узная за него и тъй като аз съм ти защитницата, ще съумея да се застъпя за теб. А сега трябва да свършим с всичко това.

- Най-хубаво, щом дойде при вас, да го пратите при слугите - обади се внезапно Маря Тимофеевна, навеждайки се напред от креслото. - Да седи там на пейката и да шиба с тях своите козове, а ние ще си седим тук и ще пием кафе. Колкото за едно кафенце, и на него може да му пратим, но аз Дълбоко го презирам.

И тя изразително завъртя глава.

- Трябва да свършим с това - повтори Варвара

Петровна, изслушвайки внимателно Маря Тимофеевна, - Степан Трофимович, позвънете, моля ви.

Степан Трофимович позвъни и внезапно излезе напред, силно развълнуван.

- Ако... ако аз... - засрича той пламнал, зачервен, запъвайки се и заеквайки - ако аз също чух най-отвратителната повест или, по-добре да се каже, клевета, то... с пълно негодувание... enfin, c'est un homme perdu et quelque chose comme un forcat evede...[100]

Той прекъсна и не довърши; Варвара Петровна го изгледа от горе до долу с присвити очи. Влезе чинният Алексей Егорович.

- Каретата - нареди Варвара Петровна, - а ти, Алексей Егорич, се приготви да отведеш госпожа Лебядкина у дома й, дето тя самата ще ти посочи.

- Господин Лебядкин от някое време я очакват долу и много молят, значи, да ви се доложи за тяхна милост.

- Това е невъзможно, Варвара Петровна - обезпокоено излезе напред Маврикий Николаевич, който невъзмутимо беше мълчал през всичкото време, - с ваше позволение, това не е човек, който може да влезе в едно общество, това е, това е... това е невъзможен човек, Варвара Петровна.

- Да изчака - обърна се Варвара Петровна към Алексей Егорович и той излезе.

- C'est un homme malhonnete et je meme que c'est un forcat evede ou quelque chose dans ce genre[101] -

[100] *...изобщо това е един пропаднал човек, нещо като избягал каторжник (фр.)*
[101] *Това е безчестен човек и мисля дори, че е избягал каторжник или нещо подобно (фр.)*

пак измърмори Степан Трофимович, пак се изчерви и пак спря.

- Лиза, време е да вървим - с погнуса провъзгласи Прасковя Ивановна и се надигна от мястото си. Изглежда, вече съжаляваше, че одеве в уплахата си сама се беше нарекла глупачка. И като говореше Даря Павловна, тя я слушаше вече с високомерно свити устни. Но най-много от всичко ме порази изразът на Лизавета Николаевна от момента, когато беше влязла Даря Павловна; в очите й заблестяха омраза и презрение, твърде неприкрити при това.

- Само за минутка, Прасковя Ивановна, моля те - спря я Варвара Петровна с все същото преувеличено спокойствие, бъди така добра да седнеш, защото възнамерявам докрай да се изкажа, а тебе те болят краката. Тъй, благодаря ти. Одеве се бях нервирала и ти казах някои припрени думи. Бъди така добра да ми го простиш; глупост направих и първа аз се кая, защото обичам справедливостта. Ти, разбира се, също в яда си спомена за някакви си анонимни писма. Всяко анонимно набеждаване е достойно за презрение, дори затуй само, че не е подписано. Ако го разбираш инак - не ти завиждам. Във всеки случай на твое място нямаше да тръгна да вадя на бял свят тая мръсотия, не бих си цапала ръцете. А ти ги оцапа. Но тъй като ти вече почна, ще ти кажа, че преди шест дни и аз получих анонимно, палячовско писмо. В него някакъв негодник ме уверява, че Николай Всеволодович е

полудял и че трябвало да се страхувам от някаква куца жена, която „ще играе изключителна роля в живота ми", запомнила съм израза. Размислих и като зная, че Николай Всеволодович има извънредно много врагове, тутакси пратих да повикат един човек, най-отмъстителния и презрян от всичките му тайни врагове, и от разговора с него веднага се убедих в презрения произход на анонима. Ако и теб, бедна ми Прасковя Ивановна, са те безпокоили заради мене със същите презрени писма и, както се изрази, са те „бомбардирали", аз, разбира се, първа съжалявам, че без вина съм станала причина за това. Туй е то всичко, което исках да ти кажа за обяснение. Със съжаление виждам, че си толкова уморена и сега не си на себе си. При това аз реших непременно да пусна да влезе тоя подозрителен човек, за който Маврикий Николаевич се изрази малко пресилено: че било невъзможно да бъде приет. Лиза пък особено няма какво да прави тука. Ела, Лиза, дете мое, и дай още веднъж да те целуна.

Лиза прекоси стаята и мълчаливо застана пред Варвара Петровна. Тя я целуна, взе я за ръце, отдалечи я малко от себе си, погледна я с вълнение, после я прекръсти и пак я целуна.

- Е, сбогом, Лиза (в гласа на Варвара Петровна се долавяха почти сълзи), вярвай, че няма да престана да те обичам, каквото и да ти е отредила съдбата занапред... Бог да те пази. Аз всякога съм благославяла святата му десница...

Искаше още нещо да добави, но се овладя и млъкна. Лиза тръгна за мястото си, все тъй мълчалива и някак унесена, но изведнъж спря пред майка си.

- Аз, маман, няма да си ида още, ще остана още малко у леля - каза тя с тих глас, но в тия тихи думи прозвуча желязна решителност.

- Господи боже мой, какво е това! - изви глас Прасковя Ивановна, безсилно пляскайки с ръце. Но Лиза не отговори и сякаш дори не бе чула; седна си на мястото в ъгъла и пак взе да гледа някъде във въздуха.

Нещо победоносно и гордо грейна на лицето на Варвара Петровна.

- Маврикий Николаевич, имам една голяма молба към вас, бъдете така добър, идете да видите онзи човек долу и ако има що-годе възможност да бъде пуснат, доведете го тук.

Маврикий Николаевич се поклони и излезе. След минута той доведе господин Лебядкин.

Аз май разказвах вече за външността на този господин: висок, кълрокос, набит мъж, около четирийсетте, мораво, малко подпухнало и отпуснато лице, бузи, които се тресяха при всяко движение на главата, малки, кръвясали, понякога доста хитри очички, мустаци, бакенбарди и започнала вече да изскача месеста адамова ябълка, твърде неприятен на вид. Но най-поразителното у него беше, че сега се яви с фрак и чиста риза. „Има хора, на които чистата риза им стои дори

неприлично", беше възразил веднъж Липутин на шеговития упрек на Степан Трофимович, че е немарлив. Капитанът беше и с черни ръкавици, дясната от които, още ненадявана, държеше в ръка, а лявата, силно изопнатата и незакопчана, скриваше до половина месестата му лява лапа, в която държеше съвсем ново, лъскаво и навярно неупотребявано още бомбе. Излизаше, значи, че вчерашният „фрак на любовта", за който разправяше на Шатов, действително е съществувал. Всичко това, тоест и фракът, и ризата бяха приготвени (както научих впоследствие) по съвета на Липутин за някакви тайнствени цели. Нямаше съмнение, че и сега беше пристигнал (с нает файтон) непременно по чуждо внушение и с нечия помощ; самичък не би могъл нито да се сети, нито пък да се облече, да се приготви и реши за някакъв си три четвърти час, дори ако предположим, че тутакси е научил за сцената пред вратата на храма. Не беше пиян, но беше в онова тежко, отпуснато и замаяно състояние на човек, току-що събуден след многодневно пиянство. Изглеждаше тъй, че стига човек да го поразклати два-три пъти с ръка за рамото, и той тутакси отново ще изпадне в пияно състояние.

Влизането му в гостната беше стремително, но на вратата внезапно се препъна в килима. Маря Тимофеевна просто примря от смях. Той зверски я изгледа и внезапно направи няколко крачки към

Варвара Петровна.

- Дошъл съм, госпожо... - гръмна гласът му като бурия.

- Милостиви господине, бъдете така любезен да се настаните ей там, на онзи стол. Аз ще ви чувам и оттам, а оттук ще ми е по-удобно да ви гледам.

Капитанът се спря, тъпо загледан пред себе си, но се върна обаче и седна на посоченото място, до вратата. На физиономията му бе изписана една силна вътрешна неувереност, а наред с това наглост и някаква постоянна раздразнителност. Ужасно го беше страх, това си личеше, но страдаше и самолюбието му и можеше да се предвиди, че в даден случай засегнатото самолюбие може въпреки страха да го тласне към всякаква наглост. Той сякаш се страхуваше от всяко движение на тромавото си тяло. Знае се, че всички подобни господа, попаднали по някакво чудо в добро общество, се измъчват най-вече от собствените си ръце и ежеминутно съзнават, че е невъзможно да направят нещо прилично с тях. Капитанът замря на стола с шапката и ръкавиците в ръце, като не сваляше безсмисления си поглед от строгото лице на Варвара Петровна. Искаше му се може би да се огледа наоколо, но все още не се решаваше. Маря Тимофеевна, която навярно отново бе намерила във фигурата му нещо невероятно смешно, пак се изкикоти, но той не помръдна. Варвара Петровна безжалостно дълго, цяла минута, го държа в това положение, разглеждайки го безпощадно.

- Отначало позволете да научим името ви от самия вас? - отмерено и изразително каза тя.

- Капитан Лебядкин - избоботи капитанът, - аз дойдох, госпожо... - отново се разшава той.

- Моля! - пак го спря Варвара Петровна. - Наистина ли тази клетница, която толкова ме заинтригува, е ваша сестра?

- Сестра, госпожо, изплъзнала се от надзора, защото тя е в положение...

Той изведнъж се запъна и почервеня.

- Не го вземайте превратно, госпожо - ужасно се объркa той, - роднят брат няма да седне да петни... в положение не означава такова положение... в онзи смисъл, опетняващ репутацията... напоследък...

Той изведнъж млъкна.

- Милостиви господине! - вдигна глава Варвара Пет-ровна.

- Ей в такова на положение! - внезапно заключи той, мушейки с пръст в средата на челото си. Последва известно мълчание.

- И отдавна ли го има това страдание? - проточи глас Варвара Петровна.

- Госпожо, аз дойдох да ви благодаря за проявеното от вас пред храма великодушие по руски, по братски...

- По братски?

- Тоест не по братски, а единствено в смисъл, че съм брат на сестра си, госпожо, и повярвайте ми, госпожо -разбърза се той и пак почервеня, - че не

съм тъй необразован, както може да ви се стори от пръв поглед във вашата гостна. Ние със сестра ми, госпожо, сме нищо в сравнение с разкоша, който забелязвам тук. Имайки при това своите клеветници. Но Лебядкин е горд относно репутацията си, госпожо, и... и... аз дойдох да се отблагодаря... На, ето парите, госпожо!

Той извади портфейла от джоба си, трескаво измъкна от него снопче пари и взе да ги рови с разтреперани пръсти в неудържим припадък на нетърпение. Явно бе, че му се щеше по-скоро да обясни нещо, пък и крайно необходимо беше; но усещайки вероятно, че това негово мотаене с парите го прави да изглежда още по-глупав, загуби и последната капка самообладание; не можеше и не можеше да отброи тия пари, пръстите му се заплитаха и за капак на всичко една зелена банкнота се изхлузи от портфейла и зигзагообразно отлетя на килима.

- Двайсет рубли, госпожо - скочи той внезапно с парите в ръка и с плувнало в пот от страданията лице; забеляза отлит-налата на пода банкнота, понечи да се наведе да я вдигне, но нещо се засрами и махна с ръка.

- За вашите хора, госпожо, за лакея, дето ще чисти; да запомни Лебядкин!

- Аз това не мога да го позволя в никакъв случай - бързо и с известна уплаха каза Варвара Петровна.

- В такъв случай...

Наведе се, вдигна банкнотата, почервеня и

изведнъж се приближи до Варвара Петровна и подаде отброените пари.

- Какво е това? - вече съвсем се уплаши тя накрая и дори се дръпна назад в креслото. Маврикий Николаевич, аз и Степан Трофимович пристъпихме напред.

- Успокойте се, успокойте се, не съм луд, ей богу, не съм луд! - развълнувано уверяваше капитанът на всички страни.

- Не, милостиви господине, вие сте полудели.

- Госпожо, това съвсем не е онова, което си мислите. Аз, разбира се, съм една нищожна брънка... О, госпожо, богати са вашите чертози, но са бедни те у Маря Неизвестната, моята сестра, по баща Лебядкина, която засега обаче ще назовем Маря Неизвестната, засега, госпожо, само засега, защото за навеки не ще допусне бог! Госпожо, вие сте й дали десет рубли и тя ги е приела, но затова че са от вас, госпожо! Чувате ли, госпожо! От никого на тоя свят не ще приеме Неизвестната Маря, защото инак ще се обърне в гроба си щабсофицерът, дядо й, убит в Кавказ пред очите на самия Ермолов, но от вас, госпожо, от вас ще вземе всичко. Но вземайки с едната ръка, с другата ще ви подаде вече двайсет рубли, като пожертвование за един от столичните благотворителни комитети, на които вие, госпожо, сте членка... и тъй като самата вие, госпожо, обявихте в „Московские ведомости", че у вас се намира тукашната, за нашия град, значи, книга на благотворителното дружество, в която

всеки може да впише...

Капитанът внезапно спря; дишаше тежко, като след някакъв труден подвиг. Всичко това относно благотворителния комитет бе навярно отнапред подготвено, може би също под редакцията на Липутин. Лебядкин още повече се изпоти; по слепоочията му буквално бяха избили капки пот. Варвара Петровна го гледаше с пронизителен поглед.

- Тази книга - строго изрече тя, - винаги се намира долу, при портиера на къщата ми, там може да впишете пожертвованието си, щом желаете. А поради това ви моля сега да си приберете парите и да не ги размахвате във въздуха. Тъй. Моля ви също да заемете предишното си място. Тъй. Много съжалявам, милостиви господине, че съм сгрешила относно сестра ви и съм й дала милостиня, когато тя е толкова богата. Само едно не разбирам, защо единствено от мен можела да вземе, а от други за нищо на света не би приела? Вие толкова наблягахте на това, че аз искам съвсем точно обяснение.

- Госпожо, това е тайна, която може да бъде отнесена само в гроба! - отвърна капитанът.

- Но защо? - вече не тъй уверено попита Варвара Петровна.

- Госпожо, госпожо!...

Той мрачно млъкна, гледайки в земята и поставяйки дясната си ръка на сърцето. Варвара Петровна чакаше, без да сваля очи от него.

- Госпожо - ревна той внезапно, - ще позволите ли да ви направя едно запитване, само едно, но

открито, прямо, по руски, от душа?

- Моля, заповядайте.

- Страдали ли сте вие в живота, госпожо?

- Вие просто искате да кажете, че сте пострадали или страдате от някого.

- Госпожо, госпожо! - отново скочи той внезапно, без вероятно да го забелязва, и взе да се удря в гърдите. - Тук, в това сърце, толкова е накипяло, толкова, че самият господ ще се зачуди, откривайки го в деня на Страшния съд!

- Хм, силно казано.

- Госпожо, аз може би говоря с езика на раздразнението.

- Не се безпокойте, аз знам кога трябва да ви спра.

- Мога ли да ви предложа още един въпрос, госпожо?

- Предложете още един въпрос.

- Възможно ли е да умреш единствено от благородството на своята душа?

- Не знам, не съм си задавала такъв въпрос.

- Не знаете! Не сте си задавали такъв въпрос! - викна той с патетична ирония. - А щом е тъй, щом е тъй:

Мълчи безнадеждно сърце!

И ожесточено се удари в гърдите.

Той пак тръгна да ходи по стаята. Характерно за тия хора е пълното им неумение да сдържат желанията си; наопаки, обладани са от един неудържим стремеж тутакси да ги разкрият, та дори с всичката

им непристойност. Попадайки в чужд кръг, такъв един господин обикновено започва плахо, но отстъпете му само на косъм, и той тутакси става дързък. Капитанът вече се горещеше, разхождаше се, размахваше ръце, не слушаше въпросите, с голяма бързина говореше за себе си, ама с такава бързина, че понякога езикът му се заплиташе и недоизговорил едната, прескачаше на друга фраза. Вярно, че едва ли бе напълно трезвен; тук седеше и Лизавета Николаевна, която той не погледна нито веднъж, но чието присъствие, изглежда, страшно го опиняваше. Впрочем това е само предположение. Ще рече, съществувала е, значи, причина, поради която Варвара Петровна, преодолявайки отвращението си, се бе решила да изслуша подобен човек. Прасковя Ивановна просто се тресеше от страх, наистина, без, изглежда, да разбира напълно какво става. Степан Трофимович също трепереше, но от обратното, защото винаги беше склонен да възприема преувеличено. Маврикий Николаевич стоеше в позата на всеобщ закрилник. Лиза беше блед-ничка и не откъсваше широко отворените си очи от дивия капитан. Шатов седеше в предишната поза; но което е най-странното, Маря Тимофеевна не само престана да се смее, но стана ужасно тъжна. Беше се облакътила с дясната ръка на масата и с дълъг тъжен поглед следеше декламациите на братлето си. Единствено Даря Павловна ми изглеждаше спокойна.

- Всичко това са глупави алегории - разсърди се

най-сетне Варвара Петровна, - вие не отговорихте на въпроса ми: „Защо?" Аз настойчиво чакам отговор.

- Не съм ви отговорил „защо"? Чакате отговора на вашето „защо"? - каза капитанът, смигайки. - Тази малка думица „защо" се носи по цялата вселена от първия ден на сътворението на света, госпожо, и цялата природа ежеминутно пита своя творец: „Защо?" - и ето че цели седем хиляди години не получава отговор. На капитан Лебядкин ли остана да дава отговора и справедливо ли излиза тъй, госпожо?

- Всичко това са глупости и глупости! - гневеше се и губеше търпение Варвара Петровна. - Говорите ми алегории, а освен това си позволявате да говорите твърде разточително, милостиви господине, което го смятам за дързост.

- Госпожо - не слушаше капитанът, - аз може би желая Да се наричам Ернст, а междувременно съм принуден да нося грубото име Игнат - защо, как мислите? Аз може би желая да се казвам княз Дьо Монбар, а междувременно съм само капитан Лебядкин, от лебед - защо така? Аз съм поет, госпожо, поет по душа, и бих могъл да получавам хиляда рубли от издателя, а междувременно съм принуден да живея в коптор - защо, защо? Госпожо! Според мен Русия е една игра на природата, не повече!

- Вие решително не можете да кажете нищо по-определено?

- Аз мога да ви кажа стихотворението „Хлебарка", госпожо!

- Какво-о-о?

- Госпожо, още не съм луд! Ще полудея, сигурно ще полудея, но още не съм луд! Госпожо, един мой приятел - най-благо-род-на личност - написа една басня на Крилов под заглавието „Хлебарка" - може ли да ви я кажа?

- Искате да ни кажете някоя басня от Крилов?

- Не, не искам да ви кажа басня от Крилов, а моя басня, моя собствена, мое съчинение! Повярвайте, госпожо, без да го вземате навътре, че не съм чак до такава степен необразован и развратен, та да не разбирам, че Русия разполага с великия баснописец Крилов, на когото самият министър на просвещението му издигна паметник за забава на невръстните деца в Лятната градина. Нали ме питате, госпожо: „Защо?" Отговорът е на дъното на тази басня, със златни литери!

- Кажете баснята си.

- Имало една хлебарка,
тя ударила на бягство.
И се пъхнала във чаша,
пълна с мухоядство...

- Господи, какво е това? - възкликна Варвара Петровна.

- Тоест, когато лете - разбърза се капитанът, размахвайки ужасно ръце с нетърпеливото раздразнение на автора, комуто са попречили да чете, - когато лете в чашата нахлуят мухи, започва

мухоядство, всеки глупак ще го разбере, не ме прекъсвайте, не ме прекъсвайте, ще видите, ще видите... (Той все размахваше ръце.)

Колко е една хлебарка?
Но мухите възроптали.
„Няма място в нашта чаша" -
на Юпитер закрещели.

На протестния им шум
отговорил Никифор,
старец с благороден ум... -

Тук още не ми е завършено, но все едно, ще ви го кажа с думи! - бръмчеше капитанът. - Никифор взема чашата и въпреки протестите изхвърля в помията цялата комедия и мухите, и хлебарката, което отдавна е трябвало да се направи. Но забележете, забележете, госпожо, хлебарката не роптае! Ето го отговора на вашия въпрос „Защо?" - викна той, тържествувайки. - „Хлебар-ка-та не роптае!" Що се отнася до Никифор, той изобразява природата - добави той бързешката и самодоволно взе да ходи по стаята.

Варвара Петровна ужасно се разсърди.

- А за какви пари, позволете да ви попитам, получени уж от Николай Всеволодович и уж ви неподадени, сте се осмелили да обвините едно лице от моя дом?

- Клевета! - изрева Лебядкин, вдигайки трагично дясната си ръка.

- Не, не е клевета.

- Госпожо, има обстоятелства, които принуждават да понесеш фамилния позор, нежели гръмко да провъзгласиш истината. Лебядкин няма да се изтърве, госпожо!

Бе сякаш ослепял; изпаднал бе във вдъхновение; чувстваше се значителен; такова нещо трябва да си е представял. Вече му се искаше да обиди, да скрои някоя мръсотийка, да покаже властта си.

- Степан Трофимович, позвънете, моля - помоли Варвара Петровна.

- Лебядкин е хитър, госпожо! - намигна той, с лоша усмивка. - Хитър е, но и той си има граница, и той има своето преддверие на страстта! И това преддверие е старата хусарска бутилка, възпята от Денис Давидов. И тъкмо когато е в това преддверие, госпожо, се случва, значи, да изпрати някое писмо в стиховце, най-пре-възход-но-то, но което отподире би желал да върне обратно със сълзите на целия си живот, защото е накърнено чувството за прекрасното. Но птичката е изхвръкнала, върви, че й гони опашката! Ето, тъкмо в това преддверие, госпожо, Лебядкин може да се е изтървал и относно благородната госпожица, във формата на благородно негодувание на възмутената му от оби-ди душа, от което са се възползвали и клеветници-те му. Но Лебядкин е хитър, госпожо! И напразно го дебне зловещият вълк, доливаики ежеминутно чашата и чакайки развръзката: не ще се изтърве Лебядкин, и на дъното на бутилката вместо очакваното всякой път се оказва -хитростта на

Лебядкин! Но стига, о, стига! Госпожо, вашите великолепни чертози биха могли да принадлежат на най-благородното от всички лица, но хлебарката не роптае! Забележете го, забележете го най-сетне, че не роптае и узнайте величието на духа!

В този момент долу, в стаята на портиера, се раздаде звън и почти тутакси се появи малко позабавилият се след позвъняването на Степан Трофимович Алексей Егорич. Старият слуга беше в някакво необикновено възбудено състояние.

- Николай Всеволодович благоволиха току-що да пристигнат и идват насам - произнесе той в отговор на въпросителния поглед на Варвара Петровна.

Особено добре я помня в този миг: първо побледня, но внезапно очите й засвяткаха. Тя се изправи в креслото с един необикновено решителен вид. Пък и всички бяхме поразени. Съвсем неочакваното пристигане на Николай Всеволодович, когото чакаха най-малкото след месец, бе странно не само със своята неочакваност, а именно със съдбоносното съвпадение с дадения момент. Дори капитанът застана като стълб сред стаята, зяпнал и ужасно глупаво вторачен във вратата.

И ето че от голямата и продълговата съседна стая се раздадоха бързи приближаващи се крачки, малки, извънредно ситни крачки; някой като да подтичваше и внезапно в гостната се втурна - не, не Николай Всеволодович, а един съвсем и никому непознат млад човек.

Позволявам си да поспра за малко и макар с ня-

колко бегли щриха, да опиша това внезапно появило се лице.

Беше млад човек, на двайсет и седем години, или там някъде, малко по-висок от средния ръст, с рядка руса, доста дълга коса и едва наболи тук-там на фъндъци брада и мустаци. Облечен чисто и дори по модата, но не контешки; на пръв поглед сякаш попрегърбен и тромав, но всъщност не беше нито прегърбен, нито тромав, а точно обратното. И уж че чудак, обаче впоследствие всички намираха маниерите му за твърде прилични, а приказките - винаги на място.

Никой не би казал, че е грозен, но лицето му не се хареса на никого. Главата му е удължена към тила и сякаш сплесната отстрани, тъй че лицето му изглежда остро.- Челото му е високо и тясно, но чертите на лицето са дребни; остър поглед, после - малко и заострено, дълги и тънки устни. Изразът на лицето му е сякаш болезнен, но това е само външно. Има някаква суха гънка на бузите и около скулите, което го прави да изглежда като оздравяващ след тежка болест. Той обаче е напълно здрав, силен и дори никога не е боледувал.

Ходи и се движи твърде бързо, но заникъде не бърза. Изглежда, като че ли с нищо не може да бъде смутен; при всички обстоятелства и в какъвто и да било кръг си остава все същият. Самодоволството му е голямо, но самият той просто не го забелязва.

Говори бързо, припряно, но същевременно самоу-

верено и не си търси думите. Въпреки припрения му вид мислите му са спокойни, ясни и категорични - и това особено бие на очи. Изговорът му е удивително ясен: думите му се ронят като едри, добре заоблени зрънца, винаги подбрани и винаги на услугите ви. Отначало това се харесва, но после почва да отблъсква, и именно заради тоя прекалено ясен изговор, заради тоя низ от вечно готови думи. Започва някак да ви се струва, че самият му език в устата трябва да има някаква особена форма, да е някак необикновено дълъг, тънък, ужасно червен и с изключително остро връхче, което непрестанно и съвсем неволно се върти.

Та тъкмо този млад човек беше нахълтал сега в гостната и което е право, и досега ми се струва, че беше почнал да говори още от съседната стая и говорейки, беше влязъл. Той тутакси се озова пред Варвара Петровна.

- ...Представете си, Варвара Петровна - нижеше той като мъниста, - влизам и мисля да го заваря тук още отпреди четвърт час; час и половина, откак е пристигнал; намерихме се у Кирилов; преди половин час тръгна право насам и каза и аз Да съм дойдел след четвърт час...

- Кой това? Кой ви каза да дойдете тук? - разпитваше Варвара Петровна.

- Кой, Николай Всеволодович! Ама вие наистина ли чак сега научавате? Но поне багажът му отдавна трябваше да е пристигнал, как тъй не са ви казали? Излиза, че аз пръв ви известявам. Би могло обаче

да се прати да го потърсят, но впрочем самият той сигурно веднага ще се появи и, струва ми се, в един момент, който тъкмо отговаря на някои негови очаквания и, поне доколкото мога аз да съдя, на някои негови пресмятания. - Тук той обходи с поглед стаята и особено внимателно се спря на капитана. - Ах, Лизавета Николаевна, колко се радвам, че ви срещам още в първия миг, много се радвам да ви стисна ръката - бързо се впусна той към нея, за да поеме протегнатата ръчица на весело усмихнатата Лиза, - и доколкото забелязвам, многоуважаемата Прасковя Иванов-на също не е забравила, струва ми се, своя „професор" и дори не му се сърди, както винаги му се сърдеше в Швейцария. Е, как са тук краката ви, Прасковя Ивановна, и правилно ли ви осъди швейцарският консилиум на родния климат?... Как, моля? Компреси? Трябва да е много полезно. Но как съжалявах, Варвара Петровна (бързо се обърна той отново), че не можах да ви заваря тогава в странство и лично да ви засвидетелствам уважението си, при това толкова неща имах да ви съобщя... Аз уведомявах тук моя старец, но той по обичая си, струва ми се...

- Петруша! - извика Степан Трофимович, съвземайки се моментално от вцепеняването; той плесна ръце и се хвърли към сина си. - Pierre, mon enfant[102], не можах да те позная! -Стисна го в прегръдките си и от очите му потекоха сълзи.

[102] *Пиер, дете мое (фр.)*

- Хайде, не щурей, не щурей, без жестове, хайде, стига де, стига, моля те - бързо мърмореше Петруша, мъчейки се да се освободи от прегръдките.

- Винаги, винаги съм бил виновен пред теб!

- Хайде, стига вече; после за това. Знаех си го, че ще изщурееш. Хайде, бъди малко по-трезв, моля те.

- Но аз не съм те виждал десет години!

- Толкова по-малко причини за излияния...

- Mon enfant!

- Хайде, вярвам, вярвам, че ме обичаш, махни си ръцете. Виж, че пречиш на другите... Ах, ето го и Николай Всеволодович, ама стига щуря де, моля те най-сетне!

Николай Всеволодович действително беше вече в стаята; беше влязъл много тихо и за миг се бе спрял на вратата, оглеждайки със спокоен поглед присъстващите.

Както и преди четири години, когато го видях за първи път, точно по същия начин и сега бях поразен от пръв поглед. Ни най-малко не бях го забравил; но има, види се, такива физиономии, които винаги, всеки път, когато се появят, носят сякаш със себе си нещо ново, което не сте забелязали у тях, макар да сте се срещали сто пъти дотогава. Изглежда, той си бе все тоя от преди четири години: все тъй изящен, все тъй важен, все туй важно влизане, както тогава, дори все тъй млад. Леката му усмивка бе все тъй официално ласкава и все тъй самодоволна; погледът все тъй строг, за-

мислен и някак разсеян. Но едно ме порази: преди, макар и да го смятаха за красавец, но лицето му наистина „приличаше на маска", както се изразяваха някои от нашите злоезични дами. А сега - не знам защо, сега той от пръв поглед ми се видя истински, безспорен красавец, тъй че просто нямаше вече как да се каже, че лицето му прилича на маска. Дали не затова, че беше станал мъничко побледен от преди и бе май поотслабнал? Или може би някаква нова мисъл светеше сега в погледа му?

- Николай Всеволодович! - извика Варвара Петровна, изпъвайки се цялата в креслото, но без да стане, и го спря с повелителен жест: - Чакай за момент!

Но за да обясни ужасния въпрос, внезапно последвал след жеста и възклицанието на Варвара Петровна - не, дори за нея не съм допускал, че може да зададе такъв въпрос, - ще помоля читателя да си спомни какво представляваше всъщност характерът на Варвара Петровна и необикновената й експлозивност в някои изключителни моменти. Моля също така да се вземе предвид, че въпреки необикновената душевна твърдост, значителна доза здрав разум и практическия, тъй да се каже, Дори стопански такт, които тя имаше, в живота й все пак не свършваха онния мигове, на които тя внезапно се отдаваше Докрай, всецяло и ако е позволено да се изразя така - без никакви задръжки. Моля да се вземе най-сетне под внимание, че настоящата минута наистина би могла да

бъде за нея от онези, в които изведнъж, като във фокус се съсредоточава цялата същност на живота - всичко изживяно, цялото настояще, че комай и бъдещето. Ще напомня между другото и за анонимното писмо, което бе получила, за което тъй нервно се бе изтървала одеве пред Прасковя Ивановна, при което все пак бе премълчала съдържанието му; а може би тъкмо то би дало отговор - как бе могла да зададе на сина си този ужасен въпрос.

- Николай Всеволодович - повтори тя, изричайки думите с твърд глас, в който звучеше страшно предизвикателство, - моля ви, веднага кажете,у направо: вярно ли, че тази нещастна, куца жена - ето я, ето там, погледнете я! - вярно ли, че тя е... ваша законна съпруга?

Твърде добре го помня тоя миг; той втренчено гледаше майка си, но не трепна дори с клепка; не последва ни най-малко изменение на лицето му. Най-сетне бавно се усмихна с някаква снизходителна усмивка и без да продума дума, бавно се приближи до майка си, улови ръката й, почтително я поднесе до устните си и я целуна. И дотам бе силно всякогаш-ното му непреодолимо влияние върху майка му, че тя и сега не посмя да отдръпне ръката си. Само го гледаше, превърнала се цялата във въпрос, и целият й вид говореше, че още миг само и тя няма да понесе неизвестността.

Но той продължаваше да мълчи. След като й целуна ръка, още веднъж обгърна с поглед цялата стая и все тъй без да бърза, тръгна бавно към Маря

Тимофеевна. Много трудно е да се описват физиономиите на хората в някои моменти. Аз например съм запомнил, че Маря Тимофеевна, цялата примряла от страх, стана насреща му и събра отпред длани, сякаш умолявайки го; а заедно с това съм запомнил и възторга в очите й, някакъв безумен възторг, който почти изкриви чертите й - възторг, който трудно се понася. Може да го е имало и едното, и другото, и страхът, и възторгът; но помня, че побързах да се приближа (стоях почти до нея), сторило ми се бе, че ей сега ще припадне.

- Не бива да стоите тук - каза й Николай Всеволодович с ласкав, мелодичен глас и в очите му грейна необикновена нежност. Стоеше пред нея в най-почтителна поза и от всеки негов жест лъхаше най-искрено уважение. Горката женица със забързан шепот, задъхано избъбри:

- А бива ли... сега... да падна пред вас на колене?

- Не, по никой начин не бива - отправи й той великолепна усмивка, тъй внезапно, че и тя се усмихна радостно. И със същия мелодичен глас, увещавайки я най-нежно, също като дете, важно добави:

- Помислете си за това, че сте девойка, а аз макар и да съм най-преданият ви приятел, но все пак съм един страничен за вас човек, нито мъж, нито баща, нито годеник. Дайте ми ръката си и да вървим; ще ви изпратя до каретата и ако позволите, лично ще ви отведа в дома ви.

Тя го изслуша и някак замислено кимна с глава.

- Да вървим - каза тя с въздишка и му подаде ръка.

Но тук с нея се случи едно малко нещастие. Изглежда, че бе стъпила някак непредпазливо на болния си, по-късия крак, защото изведнъж политна настрани върху креслото и да не бе това кресло, щеше да падне на пода. Той моментално я поде и подкрепи, хвана я здраво подръка и със съчувствие, внимателно я поведе към вратата. Тя явно бе огорчена от падането си, смути се, изчерви се и ужасно се засрами. Гледайки мълчаливо надолу и силно накуцвайки, тя закрета подир него, почти увиснала на ръката му. Тъй и излязоха. Докато излизаха, Лиза, кой знае защо, скочи от мястото си и със замръзнал поглед ги проследи до самата врата. После мълчаливо отново седна, но по лицето й мина някаква конвулсивна тръпка, сякаш се беше докоснала до някакво влечуго.

Докато се разиграваше тази сцена между Николай Всеволодович и Маря Тимофеевна, всички изумено мълчаха; муха да бръмнеше, щеше да се чуе; но веднага щом излязоха, всички изведнъж заговориха.

VI

Говорехме впрочем малко, а повечето възклицавахме. Сега съм позабравил как беше всичко подред, защото бе настъпила бъркотия. Степан

Трофимович извика нещо на френски и плесна с ръце, но на Варвара Петровна не й беше до него. Дори Маврикий Николаевич измърмори нещо отсечено и бързо. Но най-много от всички се горещеше Пьотър Степанович; с широки жестове той убеждаваше в нещо Варвара Петровна, но дълго не можах да го разбера. Обръщаше се и към Прасковя Ивановна и Лизавета Николаевна, мимоходом яДосано подвикна нещо дори на баща си - с една дума, щъкаше из цялата стая. Варвара Петровна, цялата червена, скочи по едно време от мястото си и викна на Прасковя Ивановна: „Чу ли, чу ли го какво й каза сега?" Но онази беше толкова слисана, че само измърмори нещо и махна с ръка. Тя горката си имаше своя грижа: непрекъснато вртеше глава към Лиза, поглеждайки я с някакъв инстинктивен страх, а да стане и си тръгне, и да помисли дори не смееше, докато не станеше дъщеря й. Междувременно капитанът май искаше да се измъкне, забелязах го, безспорно бе много уплашен още от момента, в който се появи Николай Всеволодович; но Пьотър Степанович го беше хванал за ръката и не му даде да си отиде.

- Това е необходимо, необходимо е - нижеше той, продължавайки все още да убеждава Варвара Петровна. Стоеше пред нея, а тя вече пак седеше в креслото си и помня колко жадно го слушаше; успял бе все пак, завладял й беше вниманието.

- Необходимо е. Нали виждате, Варвара Петровна, че тук има недоразумение и наглед всичко е много

странно, а всъщност работата е ясна като две и две и проста като фасул. Аз твърде добре разбирам, че никой не ме упълномощавал да разказвам, и май ставам дори смешен, дето сам се натрапвам. Но най-напред самият Николай Всеволодович не придава на тази работа никакво значение, а най-сетне има случаи, когато човек трудно може да се реши лично да обяснява и с това непременно трябва да се нагърби трето лице, на което е по-лесно да каже някои деликатни неща. Повярвайте, Варвара Петровна, че Николай Всеволодович ни най-малко няма вина, дето тутакси не отговори на одевешния ви въпрос с едно радикално обяснение, въпреки че цялата работа пет пари не чини; всичко това аз го зная още от Петербург. При това целият случай прави само чест на Николай Всеволодович, щом непременно трябва да употребим тази неопределена дума „чест".

- Искате да кажете, че сте били свидетел на някаква случка, от която е произлязло... това недоразумение? - попита Варвара Петровна.

- Свидетел и участник - бързо потвърди Пьотър Степанович.

- Ако ми давате дума, че това няма да засегне деликатността на Николай Всеволодович относно чувствата и доверието му към мен, от която той нищо не крие... и щом сте толкова сигурен, че това ще му бъде дори приятно...

- Непременно ще му бъде приятно и затова и за мен ще бъде едно удоволствие. Сигурен съм, че

самият той би ме помолил.

Натрапчивото желание на този сякаш паднал от небето господин да разказва чужди истории беше доста странно и излизаше от рамките на общоприетото. Но Варвара Петровна се бе хванала на въдицата му, защото я бяха засегнали на болното място. Тогава аз още не познавах добре характера на този човек, а още по-малко - намеренията му.

- Говорете - сдържано и предпазливо разреши Варвара Петровна, измъчвайки се донейде от снизхождението си.

- То няма нищо за разказване; дори, ако щете, няма никаква история - пак взе да ниже той. - Впрочем от немай-къде един романист би могъл да изфабрикува и цял роман. Твърде занимателна историйка, Прасковя Ивановна, и аз съм сигурен, че Лизавета Николаевна с любопитство ще я изслуша, защото тук има много, ако не чудни, то чудновати неща. Преди пет години в Петербург Николай Всеволодович се запозна ей с тоя господин - този, същият господин Лебядкин, който стои със зяпнала уста и май току-що се бе приготвил да офейка. Извинете, Варвара Петровна. Аз впрочем не ви съветвам да офейквате, господин бивш чиновнико от бившето интендантско ведомство (виждате ли, че отлично ви помня). И на мен, и на Николай Всеволодович са ни твърде известни тукашните ви поразии, за които, не го забравяйте, ще трябва да отговаряте. Още веднъж моля за извинение, Варвара Петровна. Николай Всеволодович наричаше то-

гава този господин своя Фалстаф; това трябва да е (поясни той внезапно) някакъв типаж - bourlesque[103], над който всички се смеят и който позволява на всички да му се смеят, стига да му се плаща. По това време Николай Всеволодович водеше в Петербург един живот, тъй да се каже, присмехулен, - с една дума, не мога да го определя, защото не е от хората, които ще изпаднат в разочарование, а тогава беше пренебрегнал всякакви занимания. Говоря само за тогава, Варвара Петровна. Тоя Лебядкин имаше сестра - същата тази, която сега седеше тука. Братчето и сестричето нямаха дори едно кьоше, ами се скитаха по хорските къщи. Той се шляеше по сводовете на Гостинния двор, обезателно с бившия си мундир, и спираше минувачите от по-първа ръка, а каквото събереше, го пропиваше. Сестричето караше като птичка божия. Помагаше, където ги приютяха, и от немотия слугуваше. Истински Содом; отминавам картината на този несретен живот - живот, който, тласкан от чудачеството си, водеше тогава Николай Всеволодович. Говоря само за тогава, Варвара Петровна, а що се отнася до „чудачес-твото", това е негов собствен израз. Той много неща не крие от мен. Mademoiselle Лебядкина, която по едно време твърде често виждаше Николай Всеволодович, бе потресена от неговата външност. Това бе, тъй да се каже, диамант върху мръсния Фон на живота й. Аз съм лош описвач на чувствата и затова ги

[103] *Шут (фр.)*

отминавам; но разни долнопробни душици тутакси я взеха на подбив и тя страдаше. Нея отдавна я бяха взели на подбив, но по-рано тя въобще не го забелязваше. Още тогава не бе наред с главата, но все пак не чак като сега. Има основание да се предполага, че като малка може би е получила нещо като възпитание. Николай Всеволодович никога не й е обръщал никакво внимание, той повечето играеше с чиновниците на преферанс по на четвърт копейка с едни стари мазни карти. Но веднъж, като я оскърбяваха, той (без да разпитва за причините) хвана един чиновник за яката и го изхвърли през прозореца от втория етаж. Не става дума за никакви рицарски пориви в полза на оскърбената невинност; цялата операция мина при всеобщ смях и най-много се смееше самият Николай Всеволодович; когато всичко приключи благополучно, се одобриха и взеха да пият пунш. Но самата оскърбена невинност не можа да забрави случая. Свърши се, разбира се, с това, че тя окончателно си загуби ума. Повтарям, не умея да описвам чувства, но главното в случая е мечтата. А Николай Всеволодович, сякаш нарочно, още повече подклаждаше мечтата: вместо да се изсмее, той внезапно взе да се отнася към mademoiselle Лебядкина с неочаквано уважение. Кирилов, който беше там (изключителен оригинал, Варвара Петровна, и изключително троснат човек; може би ще го видите някога, сега е тука), та тоя Кирилов, който обикновено все си мълчи,

изведнъж се разгорещи и обърна внимание, помня го, на Николай Всеволодович, че третирал госпожата като маркиза и с това окончателно я довършил. Ще добавя, че Николай Всеволодович уважаваше донякъде този Кирилов. Какво си мислите му отговори: „Вие, господин Кирилов, смятате, че аз се подигравам; не сте прав, аз наистина я уважавам, защото тя е по-добра от всички нас." И знаете ли с такъв един сериозен тон го каза. Впрочем през тия два-три месеца освен „добър ден" и „довиждане" не й беше казвал всъщност нито дума. Аз, който бях там, със сигурност си спомням, че най-накрая тя бе стигнала дотам, че го смяташе вече за нещо като годеник, който не смеел да я „похити" единствено защото имал много врагове и семейни пречки или нещо подобно. Голям смях падаше! Свърши се с това, че когато Николай Всеволодович тръгна последния път за насам, на заминаване се разпореди за издръжката й, отреди й една твърде значителна ежегодна сума, най-малкото триста рубли, ако не и повече. С една дума, да приемем, че всичко това е било от негова страна един каприз, както казваше Кирилов, един нов етюд на преситения човек с цел да види докъде може да се докара едно смахнато и недъгаво същество. „Вие, казва, нарочно избрахте най-загубеното същество, недъгаво, затънало във вечен позор и побоища - и знаейки отгоре на туй, че това същество умира от комичната си любов към вас, нарочно започвате да

го баламосвате единствено за да видите какво ще излезе от всичко това!" Какво толкова е виновен най-сетне човекът за фантазиите на една смахната жена, с която, забележете, през цялото време едва ли си е разменил и една-две фрази! Има неща, Варвара Петровна, за които не само че не може да се говори умно, но не е и разумно да се говори. Но, хайде, да кажем чудачество - но в никакъв случай повече от това, а междувременно сега от това са направили цяла история... На мен отчасти ми е известно какво става тук, Варвара Петровна. Разказвачът изведнъж прекъсна и понечи да се обърне към Лебядкин, но Варвара Петровна го спря; изпаднала беше в истинска екзалтация.

- Свършихте ли? - попита тя.

- Не още; за да бъде пълна картината, бих искал, с ваше позволение, да поразпитам за туй-онуй този тук господин... Сега ще видите каква е работата, Варвара Петровна.

- Достатъчно, после, спрете за малко, моля ви. О, колко Добре направих, че ви позволих да говорите!

- И забележете, Варвара Петровна - оживи се Пьотър Степанович, - би ли могъл одеве Николай Всеволодович да ви обясни всичко това в отговор на вашия - може би прекомерно категоричен въпрос.

- О, да прекомерно!

- И не бях ли прав, казвайки, че в известни случаи на трети човек му е много по-лесно да обясни, отколкото на самия заинтересован!

- Да, да... Но в едно сте сгрешили вие и със съжаление виждам - продължавате да грешите.

- Нима? В какво?

- Виждате ли... Впрочем може би ще седнете, Пьотър Степанович.

- О, както ви е угодно на вас, аз наистина се поизморих, благодаря ви.

Той моментално дръпна едно кресло и го обърна тъй, че се озова до масата между Варвара Петровна и Прасковя Ивановна, с лице към господин Лебядкин, от когото не сваляше очи нито за миг.

- Грешката ви е там, че наричате всичко това „чудачество"...

- О, ако е само това...

- Не, не почакайте - спря го Варвара Петровна, явно готвейки се много и с увлечение да говори. В мига, който го забеляза, Пьотър Степанович целият се превърна във внимание.

- Не, това е било нещо по-висше от чудачество и аз ви уверявам, нещо свято дори! Човек, горд и рано оскърбен, стигнал до онази „присмехулност", която вие тъй сполучливо споменахте - с една дума, принц Хари, както великолепно го сравни тогава Степан Трофимович и което би било съвсем вярно, ако не приличаше повече на Хамлет, поне аз тъй мисля.

- Et vous avez raison[104] - прочувствено и с тежест се обади Степан Трофимович.

- Благодаря ви, Степан Трофимович, на вас съм

[104] *И имате право (фр.)*

ви особено благодарна и тъкмо за всякогашната ви вяра в Nicolas, във възвишеността на неговия дух и на призванието му. Вие поддържахте тази вяра и у мен, когато съм падала духом...

- Chere, chere... - И Степан Трофимович понечи да пристъпи напред, но се спря, схващайки, че е опасно да я прекъсва.

- И ако край Nicolas (отчасти вече пееше Варвара Петровна) винаги бе стоял спокойният, велик в смирението си Хорацио - друг един чудесен ваш израз, Степан Трофимович, - той може би отдавна би бил един спасен от тъжния и „внезапен демон на иронията", който цял живот го е терзал. (За „демона на иронията" е пак един чудесен ваш израз, Степан Трофимович.) Но Nicolas никога не е имал нито своя Хорацио, нито своята Офелия. Имал е само и единствено своята майка, но какво би могла да направи само майката, и то при такива обстоятелства? Знаете ли, Пьотър Степанович, на мен ми става дори изключително ясно, че същество като Nicolas е могло да се движи дори и в онези мръсни коптори, за които вие разказвахте. Аз тъй ясно виждам сега онази „присмехулност" към живота (удивително точен ваш израз), онази ненаситна жажда за контраст, онзи мрачен Фон на картината, върху която той изглежда като диамант, отново според вашето сравнение, Пьотър Степанович. И ето че среща там едно отвред отритнато същество, недъгаво, полубезумно и същевременно може би с най-благородни чувства!

- Хм, да, възможно.

- И след това ви е чудно, че не й се присмива както всички! О, хора! Чудно ви е, че я защитава от онези, които я обиждат, оказва й уважение като на „маркиза" (този Кирилов, види се, необикновено дълбоко познава хората, макар и да не е разбрал Nicolas!). Ако щете, тук именно, от този контраст, е произлязла бедата; ако нещастницата е била в една по-друга обстановка, не би стигнала може би до такава умопомрачителна мечта. Само жената, само една жена може да разбере това, Пьотър Степанович, и колко жалко, че вие... тоест не че не сте жена, но поне в дадения случай, за да разберете!

- Тоест в тоя смисъл, че колкото по-зле, толкова по-добре, разбирам, разбирам, Варвара Петровна. Това е нещо като в религията, нали: колкото по-зле живее човек или колкото по-беден е цял един народ, толкова по-упорито мечтае за възмездие в рая, а ако при това се разшетат и едно сто хиляди свещеници да разпалват мечтата и да спекулират с нея, то... разбирам ви, Варвара Петровна, бъдете спокойна.

- Това, да предположим, не е съвсем тъй, но кажете нима за да угаси мечтата в този нещастен организъм (защо Варвара Петровна употреби думата „организъм", аз не можах да разбера), нима за това и Nicolas трябваше да й се присмива и да се отнася с нея както другите чиновници? Нима наистина отхвърляте онова високо състрадание, онзи внезапен благороден трепет на организма, с

който Nicolas строго отговаря на Кирилов: „Аз не се подигравам!" Възвишен, свят отговор!

- Sublime[105] - измърмори Степан Трофимович.

- И забележете, той съвсем не е толкова богат, както си мислите; богата съм аз, а не той, а тогава той почти нищо не вземаше от мен.

- Разбирам, разбирам всичко това, Варвара Петровна -вече малко нещо нетърпеливо се размърда Пьотър Степанович.

- О, това е моят характер! Себе си виждам в Nicolas. Виждам онази младост, онази възможност за бурни и страшни пориви... И ако някой ден ста-нем по-близки, Пьотър Степано-вич, което аз от своя страна най-искрено желая, още повече че съм ви тъй задължена, тогава може би ще разберете...

- О, повярвайте ми, аз от своя страна го желая - троснато избърбори Пьотър Степанович.

- Тогава ще разберете онзи порив, онзи пристъп на благородна слепота, поради който внезапно взе-мате един дори във всяко отношение недостоен за вас човек, човек, който дълбоко не ви разбира, който е готов да ви мъчи при всяка първа възможност, и въпреки всичко внезапно превръща-те такъв един човек в някакъв идеал, в своя мечта, възлагате му всичките си надежди, прекланяте му се, обичате го цял живот, без ни най-малко да знаете защо - може би тъкмо защото е недостоен за това...

Степан Трофимович с болезнен израз взе да

[105] *Възвишено (фр.)*

търси погледа ми; но аз навреме се бях извърнал.

- ...И дори доскоро, доскоро - о, колко съм виновна пред Nicolas!... Няма да повярвате, измъчиха ме от всички страни, всички, всички, и врагове, и нищожества, и приятели; приятелите може би повече от враговете. Когато ми пратиха първото презряно анонимно писмо, Пьотър Степанович, няма да го повярвате, но на мен вече не ми стигаше презрение в отговор на всичката тая злоба... Никога, никога няма да си простя малодушието!

- Аз въобще вече подочух нещичко за тукашните анонимни писма - оживи се внезапно Пьотър Степанович - и аз ще ви открия авторите, оставете на мен.

- Но вие не можете да си представите какви интриги се започнаха тук! Измъчиха дори клетата ни Прасковя Ивановна - нея пък поради каква причина? Аз днес съм може би твърде виновна пред тебе, мила ми Прасковя Ивановна - прибави тя във великодушния порив на умилението си, но не и без известна победоносна ирония.

- Недей, сестро - измърмори неохотно Прасковя Ивановна, - мен да питат, на туй трябва да му се тури вече край; много нещо се изприказва... - И пак погледна плахо Лиза, но тя гледаше Пьотър Степанович.

- А това клето, това нещастно същество, тази луда, изгубила всичко и запазила само сърцето си, възнамерявам да осиновя - възкликна внезапно Варвара Петровна, - това е мой дълг, който възна-

мерявам свято да изпълня. От тоя ден аз я вземам под своя закрила!

- И ще бъде много хубаво в известен смисъл - окончателно се оживи Пьотър Степанович. - Извинете, аз одеве не завърших. Именно относно покровителството. Представяте ли си, когато Николай Всеволодович тогава си тръгна (почвам тъкмо от мястото, където бях стигнал, Варвара Петровна), този господин, да, същият този господин Лебядкин моментално си въобразил, че може изцяло да се разпорежда с определената за сестричето му издръжка; и се разпореждал. Не зная как точно е уредил нещата Николай Всеволодович тогава, но година по-късно, вече в странство, научавайки за станалото, той се видя принуден да постъпи по друг начин. Не знам подробностите, самият той ще ги разкаже, но знам само, че интересуващата ни особа е била настанена в някакъв далечен манастир, дори твърде комфортно, но под приятелски надзор - нали разбирате? И какво, мислите, предприема господин Лебядкин? Отначало полага всички усилия да изнамери къде са скрили от него доходното перо, тоест сестричето му, едва наскоро постига целта си, взема я от манастира, предявявайки някакви свои права, и я довежда право тука. Тук я държи гладна, бие я, тормози я, най-сетне получава по някакъв начин от Николай Всеволодович една значителна сума и тутакси го удря на пиянство, а вместо благодарност стига до дръзко предизвикателство към Николай Всеволодович, до

безсмислени искания, заплашвайки със съд, в случай че издръжката не се изплаща занапред лично нему. Доброволният дар на Николай Всеволодович той взема за данък - представяте ли си? Господин Лебядкин, вярно ли е всичко това, което казах? Капитанът, който до тоя момент стоеше мълчаливо и със сведен поглед, бързо пристъпи две крачки напред и целият почервеня.

- Пьотър Степанович, вие постъпихте с мен жестоко -каза той някак отривисто.

- Как тъй жестоко и защо? Моля, моля, да оставим за после жестоко ли е, не е ли жестоко, а сега ви моля само да отговорите на първия въпрос: вярно ли е всичко, което казах тук, или не? Ако намерите, че не е вярно, можете незабавно да си кажете възраженията.

- Аз... вие много добре знаете, Пьотър Степанович... -измънка капитанът, запъна се и млъкна. Трябва да се отбележи, че Пьотър Степанович седеше в креслото, прехвърлил крак върху крак, а капитанът стоеше пред него в най-почтителна поза.

Колебанията на господин Лебядкин, изглежда, крайно не се харесаха на Пьотър Степанович; по лицето му премина някаква злобна тръпка.

- Ама вие като че ли наистина искате да ни съобщите нещо? - впери той остър поглед в капитана. - В такъв случай карайте, моля, чакаме.

- Вие, Пьотър Степанович, много добре знаете, че нищо не мога да съобщавам.

- Не, не знам и дори за първи път чувам; защо тъй

да не можете да съобщавате?

Капитанът мълчеше, забил очи в земята.

- Позволете да си вървя, Пьотър Степанович - каза той решително.

- Но не преди да сте дали някакъв отговор на първия ми въпрос: вярно ли е всичко, което казах?

- Вярно е - глухо отговори Лебядкин и вдигна очи към мъчителя си. Дори пот изби по слепоочието му.

- Всичко ли е вярно?

- Всичко е вярно.

- Нямате ли да добавите, да кажете нещо? Ако чувствате, че сме несправедливи, кажете го; протестирайте, изкажете гласно недоволството си.

- Не, нямам какво.

- Заплашвали ли сте неотдавна Николай Всеволодович?

- Това... това беше повече от водката, Пьотър Степанович (той изведнъж вдигна глава). Пьотър Степанович, ако фамилната чест и позорът, който сърцето не е заслужило, напират навън и тогава ли, и тогава ли е виновен човек? -изрева той, внезапно забравил се както по-преди.

- А сега трезвен ли сте, господин Лебядкин? - пронизи-телно го изгледа Пьотър Степанович.

- Аз... трезвен съм.

- Какво искате да кажете с тия приказки за фамилна чест и незаслужен позор?

- Аз не че съм имал някого предвид. Аз за себе си... - отново рухна капитанът.

- Вие май много се обидихте на изразите ми за вас и вашето поведение? Вие сте твърде докачлив, господин Лебядкин. Но моля ви, ами че аз още не съм почнал да говоря за истинското ви поведение. Аз ще почна да говоря за истинското ви поведение. Ще почна, да, много вероятно и това да стане, но нали знаете, че още не съм почнал да говоря за него.

Лебядкин потръпна и диво се вторачи в Пьотър Степанович.

- Пьотър Степанович, аз едва сега започвам да се събуждам.

- Хм! И аз ли съм тоя, дето ви събуди?

- Да, вие ме събудихте, Пьотър Степанович, аз четири години съм спал под надвисналия облак. Мога ли най-сетне да се оттегля, Пьотър Степанович?

- Вече можете, стига само Варвара Петровна да не смята за необходимо...

Но тя замаха с ръце.

Капитанът се поклони, направи две крачки към вратата, внезапно спря, сложи ръка на сърцето си, искаше да каже нещо, но не каза и бързо изтича навън. Но на прага се сблъска с Николай Всеволодович, който му направи път; капитанът обаче някак изведнъж се сви, смали се, опули се насреща му, буквално както заекът замира пред питона. Николай Всеволодович изчака малко, после лекичко го отстрани с ръка и влезе в гостната.

VII

Беше весел и спокоен. Може би току-що му се бе случило нещо много хубаво, което ние още не знаехме; но той, изглежда, бе дори твърде доволен от него.

- Ще ми простиш ли, Nicolas? - не изтрая Варвара Петровна и бързо се повдигна насреща му.

Но Nicolas просто се разсмя.

- Туйто! - възкликна той добродушно и шеговито. - Виждам, че вече всичко ви е известно. А пък аз, щом излязох оттука, и се замислих в каретата: „Трябваше поне да им разка жа историята, кой си излиза така като мене?" Но щом се сетих, че Пьотър Степанович остана, грижата ми отпадна.

Докато говореше, очите му шареха наоколо.

- Пьотър Степанович ни разказа една стара петербургска история из живота на един чудак - възторжено поде Варвара Петровна, - един капризен и луд човек, но винаги възвишен в чувствата си, винаги рицарски благороден...

- Рицарски? Нима дотам стигнахте? - смееше се Nicolas. - Впрочем аз съм много благодарен на Пьотър Степанович, този път за това, че е избързал (тук те бързо се спогледаха). Трябва да знаете, maman, че Пьотър Степанович е всеобщ примирител; това е неговата роля, болестта му, силата му, и аз особено ви го препоръчвам откъм тая страна. Досещам се какви ги е нанизал. Той именно ниже, когато разказва; главата му е цяла канцелария.

Забележете, че в качеството си на реалист той не може да излъже и че истината му е по-скъпа от успеха... разбира се, освен ония особени случаи, когато успехът е по-скъп от истината. (Казвайки всичко това, той непрекъснато се оглеждаше.) Тъй че вие ясно виждате, maman, че не сте вие, която трябва да искате прошка, и че ако тук някъде има лудост, то това е преди всичко от моя страна и, значи, че в края на краищата аз съм все пак луд - нали трябва да се поддържа тукашната ми репутация...

Тук той нежно прегърна майка си.

- Във всеки случай въпросът вече е приключен и изчерпан, и, значи, можем да му сложим точка - прибави той и някаква суха, твърда нотка прозвуча в гласа му. Варвара Петровна долови тази нотка; но екзалтацията й не преминаваше, даже напротив.

- Никак не съм те очаквала по-рано от месец, Nicolas.

- Аз, разбира се, ще ви обясня всичко, maman, а сега...

И той тръгна към Прасковя Ивановна.

Но тя едва-едва обърна глава към него, въпреки че само преди половин час, когато се бе появил, беше потресена. Сега тя си имаше нови грижи: от момента, когато на излизане капитанът се бе сблъскал на вратата на Николай Всеволодович, Лиза внезапно взе да се смее - отначало тихо и по-ривис-то, но постепенно смехът й ставаше все по-силен, по-висок и неприкрит. Беше почервеняла.

Контрастът с предишния й мрачен израз беше изключителен. Докато Николай Всеволодович приказваше с Варвара Петровна, тя на два пъти беше викала с пръст Маврикий Николаевич, уж че иска да му прошепне нещо; но в момента, когато той се навеждаше към нея, прихваше да се смее; човек можеше да си помисли, че се смее тъкмо на горкия Маврикий Николаевич. Тя впрочем явно се мъчеше да се сдържа и слагаше кърпичка на устата си. Николай Всеволодович я поздрави с най-невинен и просто-душен израз.

- Моля ви да ме извините - отвърна тя бързешката, - вие... вие, разбира се, сте се виждали с Маврикий Николаевич... Боже, ама вие сте неприлично висок, Маврикий Николаевич!

И пак смях. Маврикий Николаевич беше висок на ръст, но не пък чак толкова неприлично.

- Отдавна ли пристигнахте? - промърмори тя, отново сдържайки се и дори сконфузено, но с искрящи очи.

- Преди около два часа и нещо - отвърна Nicolas, гледайки я внимателно. Ще отбележа, че беше необикновено сдържан и учтив, но като махнем учтивостта, изглеждаше напълно равнодушен и дори вял.

- А къде ще живеете?

- Тук.

Варвара Петровна също наблюдаваше Лиза, но внезапно я беше поразила една мисъл.

- А къде си бил досега през тези два часа и нещо,

Nicolas? - приближи се тя. - Влакът пристига в десет.

- Отначало откарах Пьотър Степанович у Кирилов. А с Пьотър Степанович се срещнахме в Матвеево (на три спирки оттук) и пътувахме в един вагон.

- Аз от сутринта чаках в Матвеево - обади се Пьотър Степанович, - задните ни вагони през нощта излязоха от релсите, насмалко не си изпочупихме краката.

- Краката си изпочупили! - извика Лиза. - Маман, маман, а ние искахме да ходим миналата седмица в Матвеево, и ние щяхме да си изпочупим краката!

- Господи помилуй! - прекръсти се Прасковя Ивановна.

- Маман, маман, вие не се бойте, миличка, ако наистина си счупя и двата крака; на мен това може и да ми се случи, нали казвате, че всеки ден съм препускала презглава. Маврикий Николаевич, ще ме водите ли, като окуцея? - пак се разсмя тя. - Ако това ми се случи, на никого няма да дам да ме води освен на вас, смело разчитайте. Хайде, да кажем, че само единия крак съм си счупила... Хайде, бъдете любезен, кажете, че за вас това ще бъде щастие.

- Какво щастие с един крак? - сериозно се намръщи Маврикий Николаевич.

- Затова пък вие ще ме водите, само вие и никой друг.

- И тогава пак вие мене ще водите, Лизавета Николаевна - още по-сериозно изборботи Маврикий

Николаевич.

- Боже, та той искаше да каже каламбур! - почти с ужас извика Лиза. - Маврикий Николаевич, да не сте посмели да тръгвате по тоя път! Но до каква степен сте били егоист, значи! За ваша чест обаче аз съм убедена, че сега самичък се клеветите; напротив, тогава вие от сутрин до вечер ще ме уверявате, че без крака съм станала по-интересна! Едно е непоправимо - вие сте безкрайно висок, а без крака аз ще стана съвсем мъничка, как ще ме водите под ръка, няма да сме си прилика!

И тя болезнено се разсмя. Остротите и намеците й бяха плоски, но, види се, не й беше до остроумия.

- Истерика! - прошушна ми Пьотър Степанович. - По-скоро чаша вода.

Беше познал; след минута всички вече се суетяха, донесоха вода. Лиза прегръщаше своята маман, целуваше я горещо, ридаеше на гърдите й и тутакси се отдръпваше назад и вглеждайки се в лицето й, започваше да се киска. Накрая взе да хленчи и маман. Варвара Петровна побърза да отведе и двете в покоите си, през същата онази врата, от която бе влязла Даря Павловна. Но не стояха там дълго, четири минути, не повече.

Мъча се сега да си спомня всеки щрих на тия последни минути на тази паметна сутрин. Помня, че когато останахме сами, без дамите (с изключение на Даря Павловна, която не бе помръднала от мястото си), Николай Всеволодович обиколи всички

ни и се здрависа с всички освен с Шатов, който продължаваше да седи в ъгъла, приведен надолу още повече отпреди. Степан Трофимович уж понечи да подхване с Николай Всеволодович някаква извънредно остроумна тема, но онзи побърза да тръгне към Даря Павловна. Но по пътя почти насила го спря Пьотър Степанович, отмъкна го към прозореца и бързо му зашепна нещо, изглежда, твърде важно, съдейки по израза на лицето ме и по жестовете, съпровождащи шепота му. Самият Николай Всеволодович слушаше твърде лениво и разсеяно, с официалната си усмивка, а накрая дори нетърпеливо, и все като да искаше да се отдалечи. Оттегли се от прозореца тъкмо когато се върнаха и нашите дами; Варвара Петровна сложи Лиза да седне, дето си седеше, уверявайки, че трябва да почакат и да починат поне десетина минути и че сега чистият въздух едва ли ще се отрази добре на разстроените й нерви. Много, много се беше загрижила за Лиза и дори седна до нея. Освободилият се Пьотър Степанович моментално се намери до тях и поде жив и весел разговор. И ето че тъкмо в тоя момент Николай Всеволодович най-сетне стигна с бавната си походка при Даря Павловна; Даша просто цялата се разтре-пера при приближаването му, бързо скочи от мястото си, смути се и цялото й лице пламна.

- Вие май приемате вече поздравления... или още не? - каза той с някакъв особен израз на лицето.

Даша му отговори нещо, но беше трудно да се

чуе.

- Прощавайте за нескромността - повиши глас той, но сигурно знаете, че бях специално известен. Знаехте ли за това?

- Да, знам, че сте били специално известен.

- Надявам се обаче, че не съм объркал нищо с моите Поздравления - засмя се той - и ако Степан Трофимович...

- Какво, какви поздравления? - скочи изведнъж Пьотър Степанович, - с какво да ви поздравим, Даря Павловна? Ами мигар с онова, а? Цветът на лицето ви показва, че съм познал. Тъй де, с какво друго да поздравяваме нашите прекрасни и благородни госпожици и от кои поздравления те най-много се червят? Е, хайде, ако съм познал, приемете и моите и плащайте баса: помните ли, че в Швейцария се хванахте с мен на бас, че никога няма да се омъжите... Ах, да, по повод Швейцария - гледай какъв съм! Ами че аз, представете си, кажи-речи, затова съм дошъл, а насмалко да забравя; кажи ми ти на мене - бързо се обърна той към Степан Трофимович, - кога тръгваш за Швейцария?

- Аз... в Швейцария? - учуди се и се смути Степан Трофимович.

- Как? Мигар не заминаваш? Че нали и ти ще се жениш... ти ми писа?

- Pierre! - възкликна Степан Трофимович.

- Какво Pierre... Ако това ти харесва, аз долетях да ти заявя, че нямам нищо против, тъй като ти непременно искаше мнението ми колкото се може-

ло по-скоро; ако ли пък (нижеше той) трябва да те „спасявам", както пишеш и умоляваш в същото това писмо, аз пак съм на твоите услуги. Вярно ли, че се жени, Варвара Петровна? - обърна се бързо той към нея,-Надявам се, че не проявявам нескромност; самият той пише, че целият град го знаел, всички го поздравявали, тъй че за да го избегнел, излизал само нощем. Писмото е в джоба ми. Но вярвайте ми, Варвара Петровна, нищичко не разбирам от него. Едно ми кажи ти на мене, Степан Трофимович, да те поздравяваме, или да те „спасяваме"? То не е за вярване, но у него след най-щастливите редове иде просто върхът на отчаянието. Първо, прошка ми иска; хайде, да приемем, че това си му е в нрава... А впрочем как да мълча: представете си само, човекът ме е виждал всичко два пъти в живота си, че и то случайно, и сега, встъпвайки в трети брак, изведнъж си въобразява, че по тоя начин нарушавал някакви родителски задължения, от хиляди версти ме моли да не му съм се сърдел и да съм му разрешал! Моля те, не се обиждай, Степан Трофимович, черта на времето, аз имам широки възгледи и не те осъждам, и да кажем, че това ти прави чест и т. н. и т. н., но все пак главното е, че не го разбирам главното. Нещо за някакви си „грехове в Швейцария". Женя се, значи, заради грехове или заради чужди грехове, или как го беше казал там - с една дума - „грехове". Момичето, казва, е перла и брилянт", е и то се знае, „той е недостоен" - в неговия си стил; но заради някакви

си там грехове или обстоятелства „съм принуден да ида под венчило и да замина за Швейцария" и поради това „зарязвай всичко и тичай да ме спасяваш". Разбирате ли нещо от всичко това? А впрочем... впрочем по израза на лицата забелязвам (с писмото в ръка и с най-невинна усмивка той се въртеше и се вглеждаше в лицата), че както винаги, аз май съм сгафил нещо... поради глупавата си откровеност или припряност, както казва Николай Всеволодович. Аз щото мислех, че тук са все свои, тоест твои свои, Степан Трофимович, твои свои, аз всъщност съм чужд и виждам... виждам, че всички знаят нещо, и тъкмо аз съм тоя, дето не зная нищо.

Той все продължаваше да се оглежда.

- Точно тъй ли ви е писал Степан Трофимович, че се жени заради „чужди грехове, извършени в Швейцария" и да тичате „да го спасявате", със същите тия изрази? - приближи се внезапно Варвара Петровна, цялата прежълтяла, с разкривено лице, с трепереща устни.

- Тоест искам да кажа, че ако не съм разбрал нещо - уж, че се изплаши и още повече се разбърза Пьотър Степанович, - вината е, разбира се, негова, защото така пише. Ето го писмото. Вижте какво, Варвара Петровна, това са едни безкрайни и непрестанни писма, а през последните два-три месеца просто писмо след писмо, и, да си призная, накрая понякога взех да не ги дочитам. Прощавай за глупавото признание, Степан Трофимович, но и

ти ще се съгласиш, че макар да си ги адресирал до мен, си ги писал повечето за потомството, тъй че на тебе ти е все едно... Хайде, хайде, не се цупи; ние с теб сме си поне свои! Но това писмо, Варвара Петровна, това писмо го изчетох. Тия „грехове" де - тия „чужди грехове" - са навярно някакви наши си собствени грехове и бас държа, че са от най-невинните, но внезапно ни хрумва да направим от тях ужасна история с благороден оттенък - именно заради благородния оттенък я правим. На нас, видите ли, нещо сметките ни куцат - трябва най-сетне да се признае. Ние, видите ли, по картите си падаме... а впрочем това е вече излишно, виноват, аз много се раздрънках, но бога ми ви казвам, Варвара Петровна, уплаши ме този човек и аз действително се приготвих отчасти „да го спасявам". В края на краищата и на самия мен ми е съвестно. Ами тъй де, да не би пък да съм му опрял ножа в гърлото, я! Да не би да съм някой неумолим кредитор? Пише ми тук за някаква зестра... Впрочем жениш ли се ти най-сетне, Степан Трофимович? Нали си го имаме тоя обичай, говорим, а повечето за единия стил... Ах, Варвара Петровна, сигурен съм, на, че сега ме осъждате, и то именно заради тоя ми стил...

- Напротив, напротив, виждам, че и на вас търпението ви се е изчерпало и, разбира се, сте си имали причините за това - злобно поде Варвара Петровна.

Тя със злобна наслада бе изслушала всички

„правдиви" словоизлияния на Пьотър Степанович, който очевидно играеше роля (тогава още не знаех каква, но ролята бе очевидна и дори твърде нескопосано изиграна).

- Напротив - продължаваше тя, - аз съм ви твърде благодарна, че заговорихте; без вас тъй и нямаше да науча. За първи път от двайсет години ми се отварят очите. Николай Всеволодович, вие току-що казахте, че сте били специално известен: да не би Степан Трофимович и на вас да е писал нещо от тоя род?

- Аз получих от него едно най-невинно и... и... крайно благородно писмо...

- Вие се затруднявате, търсите думите - достатъчно! Степан Трофимович, аз очаквам от вас една изключителна услуга - обърна се тя изведнъж към него с припламващ поглед, - бъдете тъй любезен още сега да ни напуснете, а занапред не прекрачвайте прага на моя дом.

Моля да си спомните за одевешната „екзалтация", която още не бе преминала. Вярно, виновен си беше Степан Трофимович! Но кое ме смая най-много тогава: това, че той с удивително достойнство понесе и „изобличенията" на Петру-ша, когото дори не се опита да прекъсне, и „проклятието" на Варвара Петровна. Отде се взе у него толкова кураж? Разбрах само едно, че бе безспорно и дълбоко обиден от одевешната първа среща с Петруша, именно от одевешната прегръдка. Това бе дълбоко и вече истинско страдание поне в неговите очи, за

неговото сърце. В момента го измъчваше и друго, а именно собственото му убийствено съзнание, че е изподляр-ствал; впоследствие самият той ми го беше признал с цялата си откровеност. А истинското, безспорното страдание е способно понякога да направи солиден и устойчив дори един феноменално лекомислен човек, та макар и за известно време; нещо повече, истинското, същинското страдание кара понякога дори глупака да поумнее, също тъй, разбира се, временно; такова си му е свойството на страданието. А щом е тъй, какво можеше да стане с човек като Степан Трофимович? Цял поврат - разбира се, също само за известно време.

Той с достойнство се поклони на Варвара Петровна и не промълви нито дума (вярно, че друго и не-му оставаше). И вече съвсем тръгна да си върви, но не се сдържа и отиде при Даря Павловна. Тя, види се, го е предчувствала, защото тутакси изплашено заговори, сякаш бързайки да го изпревари.

- Моля ви, Степан Трофимович, не казвайте нищо, за бога - почна тя развълнувано, припряно и с мъчителна гримаса на лицето, протягайки му бързо ръка, - бъдете сигурен, че аз все тъй ви уважавам... и все тъй ви ценя, и... вие също не мислете лошо за мен, Степан Трофимович, и аз много, много ще ценя това...

Степан Трофимович дълбоко, дълбоко се поклони.

- Твоя воля, Даря Павловна, ти знаеш, че в цялата тази работа имаш пълна свобода! Имала си и я имаш и сега, и занапред - тежко заключи Варвара Петровна.

- Ха, чак сега всичко разбирам! - удари се по челото Пьотър Степанович. - Но... но в какво положение изпадам сега аз, а? Даря Павловна, моля за извинение!... Как ме нареди ти мене с всичко това, а? - обърна се той към баща си.

- Pierre, ти би могъл да потърсиш и по-други изрази към мен, не е ли тъй, друже мой? - съвсем тихо промълви Степан Трофимович.

- Не викай, моля те - замаха Pierre с ръце, - повярвай ми, че всичко това са стари, болни нерви и викането нищо няма да помогне. Ти по-добре ми кажи друго, нима не можеше Да предположиш, че аз още с идването си ще заговоря; как тъй не ме предупреди?

Степан Трофимович внимателно го изгледа:

- Pierre, ти, който толкова много знаеш за това, което става тук, мигар наистина нищичко не си знаел, не си чувал за тази работа?

- Какво-о-о? Ама че хора, а! Значи, не стига, че сме стари деца, ами на туй отгоре сме и лоши деца? Варвара Петровна, чухте ли го какво каза?

Вдигна се шум; но тук изведнъж стана такова едно нещо, което пък никой не можеше да очаква.

VIII

Преди всичко що спомена, че през последните две-три минути Лизавета Николаевна бе обзета от нещо ново; тя бързо си шушукаше нещо с маман и с Маврикий Николаевич. Лицето й бе тревожно, но същевременно изразяваше решителност. Най-сетне тя стана от мястото си, явно бързайки да си отиде, подканяйки да побърза и маман, която Маврикий Николаевич вече вдигаше от креслото. Но, види се, не им бе съдено да си отидат, без да изгледат всичко докрая.

Шатов, напълно забравен от всички в своето кьоше (недалеч от Лизавета Николаевна) и, изглежда, без и той да знае защо седи и не си отива, внезапно стана от стола и през цялата стая с бавна, но твърда крачка се запъти към Николай Всеволодович, гледайки го право в очите. Онзи още отдалеч забеляза приближаването му и се поусмихна; но когато Шатов съвсем го доближи и спря пред него, престана да се усмихва.

В тоя момент го забелязаха и останалите и млъкнаха, най-последен - Степан Трофимович; Лиза и маман се спряха насред стаята. Тъй изминаха пет секунди; изразът на дръзко недоумение на лицето на Николай Всеволодович се смени с гняв, той мръщеше вежди и внезапно...

И внезапно Шатов замахна с дългата си тежка ръка и с всичка сила го удари по страната. Николай Всеволодович силно се олюля.

Шатов го беше ударил особено, съвсем не тъй,

както обикновено се удря плесница (ако можем да се изразим така), не с длан, а с цял юмрук, а юмрукът му беше голям, тежък, кокалест, с рижав мъх и лунички. Ако ударът се бе случил по носа, щеше да му строши носа. Но се бе случил по бузата, засягайки левия край на устната и горните зъби, от които тутакси рукна кръв.

Чу се май къс вик, извикала бе може би Варвара Петровна - не си го спомням, защото в същия миг всичко сякаш отново замря. Впрочем цялата сцена продължи не повече от някакви си десет секунди.

Независимо от това през тези десет секунди станаха ужасно много неща.

Отново ще напомня на читателя, че Николай Всеволодович беше от онези натури, които не знаят що е страх. На дуел той можеше хладнокръвно да стои под изстрелите на противника и самият той да се цели и да убива със зверско спокойствие. Ако някой го удареше по страната, аз мисля, той и на дуел нямаше да го вика, а татукси, на място би убил оскърбителя; беше именно от такивата и би убил с пълно съзнание, а не защото е излязъл от кожата си. Струва ми се дори, че никога не е познавал онези заслепяващи пориви на гнева, при които вече не може да се разсъждава. При безкрайната злоба, която го обземаше понякога, той все пак винаги съумяваше да се овладее, сиреч да си дава сметка, че за убийство, извършено не на дуел, непременно ще го пратят на каторга; и въпреки това все пак би убил оскърбителя без най-

малко колебание.

Напоследък аз през всичкото време изучавах Николай Всеволодович и по едни особени обстоятелства сега, когато пиша това, знам за него извънредно много факти. Аз бих могъл да го сравня с господата от миналото, за които сега в нашето общество са оцелели някои легендарни спомени. Разправя се например за декабриста Л-н, че цял живот нарочно търсил опасността, опивал се от това усещане, превърнал го в потребност на натурата си; на младини се дуелирал просто за едното нищо; в Сибир ходел на лов за мечки само с нож, обичал да се среща в сибирските гори с избягали каторжници, които, ще кажа между впрочем, са по-страшни от мечка. Безспорно тези легендарни господа са били способни да изпитват и може би в голяма степен чувството на страх - иначе биха били много по-спокойни и не биха превърнали усещането за опасност в потребност за своята натура. Да побеждават у себе си страха- това, разбира се, ги е привличало. Непрекъснатото опиянение от победата и съзнанието, че никой не те е победил - това ги е увличало. Този Л-н още преди заточението се борил известно време с глада и с тежък труд изкарвал хляба си единствено защото в никакъв случай не искал да се подчини на исканията на своя богат баща, намирайки ги за несправедливи. Сиреч разбирал е борбата многостранно; не само срещу мечките и не само на дуелите е пробвал твърдостта и силата на характера си.

Но все пак оттогава са минали много години и нервоз-ната, измъчена и раздвоила се природа на хората от наше време сега дори изобщо не допуска потребността от ония непосредствени и цялостни усещания, толкова търсени от някои необуздани господа от доброто старо време. Николай Всеволодович би се отнесъл може би към Л-н отвисоко, би го нарекъл даже вечно перещ се страхливец, див петел - разбира се, не би го заявил гласно. Той и на дуел би застрелял противника си, и срещу мечка би излязъл, ако дотрябва, и с разбойника в гората би се справил все тъй успешно и тъй безстрашно, както и Л-н, но затова пък без каквото и да било чувство за удоволствие, а единствено поради неприятната необходимост, вяло, лениво, дори с отегчение. Разбира се, по отношение на злобата излизаше, че има прогрес в сравнение с Л-н, дори в сравнение с Лермонтов. Злоба у Николай Всеволодович имаше комай повече, отколкото у тия двамата, взети заедно, но тая злоба бе студена, спокойна яразумна, ако можем да се изразим така, ще рече, най-отвратителната и най-страшната, каквато може да има. Още веднъж повтарям: и тогава го смятах, и сега го смятам (когато вече всичко е свършено) именно за човек, който, ако бе получил плесница или друга подобна обида, тутакси, незабавно, на мястото би убил противника, без да го вика на дуел.

В дадения случай обаче стана нещо друго и нещо много чудно.

Едва се беше изправил, след като тъй позорно бе залитнал и едва не падна от удара, в ушите му още не бе затихнал подлият и някак лепкав звук на юмручния удар в лицето, когато посегна и хвана Шатов с две ръце за раменете; но тутакси, в същия почти миг, дръпна ръцете си и ги скръсти отзад. Мълчеше, гледаше Шатов и побледняваше като платно. Но странно, погледът му сякаш гаснеше. След десет секунди очите му гледаха хладно и - убеден съм, че не се лъжа - спокойно. Само беше ужасно блед. Разбира се, не знам какво е било вътре в човека, аз виждах отвън. Струва ми се, че ако имаше човек, който да хване например нажежена до червено желязна пръчка и я стисне с ръка с цел да премери своята твърдост, и после в течение на десет секунди да побеждава нетърпимата болка, и накрая да я победи, този човек, мисля, би изпитал нещо подобно на онова, което бе изпитал сега, през тия десет секунди, Николай Всеволодович.

Пръв от тях сведе поглед Шатов и явно защото бе принуден да го сведе. След това той бавно се обърна и тръгна да излиза от стаята, но вече съвсем не с походката, с която се бе приближил одеве. Отиваше си тихо, с някак особено непохватно повдигнати отзад рамене, с клюмнала глава и сякаш разсъждаваше за нещо със самия себе си. Като че ли си шепнеше нещо. Стигна до вратата, без нищо да закачи или събори, а самата врата открехна съвсем малко, колкото да се

промуши през нея на верев. Когато се промушваше, щръкналият на тила му кичур особено се забелязваше.

После, преди всички да се развикат, се раздаде един страшен вик. Видях, че Лизавета Николаевна хвана своята маман за рамото, а Маврикий Николаевич за ръката, два-три пъти ги дръпна, за да ги извлече навън от стаята, но изведнъж изкрещя и като подкосена падна на пода в безсъзнание. И досега сякаш още чувам как тилът й се удари в килима.

ЧАСТ ВТОРА

Глава първа
НОЩТА

I

Минаха осем дни. Сега, когато всичко вече е минало и пиша тази хроника, всеки знае каква е цялата работа; но тогава нищо още не се знаеше и естествено, че много неща ни се виждаха странни. Във всеки случай ние със Степан Трофимович на първо време се бяхме затворили и със страх наблюдавахме отдалеч. Аз все пак походвах туктам и както преди му носех разни вести, без което той не можеше да диша.

Не ще и дума, по града бяха плъзнали какви ли не слухове, тоест относно плесницата, припадъка на Лизавета Николаевна и останалото, дето се бе случило онази неделя. Едно се чудехме: от кого беше излязло всичко това, хем толкова бързо и точно. Никое от присъстващите тогава лица като да нямаше нито нуждата, нито пък изгодата да нарушава тайната на станалото. Слуги тогава нямаше, единствен Лебядкин би могъл да изплещи нещо не толкова от злоба, защото си бе излязъл крайно уплашен (а страхът от врага унищожава и злобата

към него), а единствено поради невъздържаност. Но Лебядкин още на другия ден беше безследно изчезнал заедно със сестричката си; в къщата на Филипов го нямаше, преместил се беше неизвестно къде и сякаш бе потънал в земята. Шатов, когото исках да питам за Маря Тимофеевна, се беше затворил в стаята си и май не бе мръдвал оттам тия осем дни, прекъсвайки дори занятията си в града. Мен не ме прие. Рекох да намина у него във вторник и почуках на вратата. Отговор не получих, но тъй като по всичко личеше, че си е у дома, почуках втори път. Тогава той, скачайки, види се, от кревата, дойде с големи крачки до вратата и с цяло гърло викна: „Шатов го няма вкъщи." Тъй си и отидох.

Окуражавайки се взаимно и не без страх от смелостта на собственото си предположение, ние със Степан Трофимович решихме накрая, че единственият виновник за плъзналите слухове може да бъде само Пьотър Степанович, въпреки твърденията му (в разговор с баща си), че нямал пръст в тая работа и самият той се чудел откъде е излязло, защото всички - и в клуба, и губернаторшата и мъжа й, знаели цялата история до най-големите подробности. И още нещо за отбелязване: на другия ден, в понеделник вечерта, срещнах Липутин, който вече знаеше всичко до последната дума, научил бе, значи, от първа ръка.

Много от дамите (и то от най-светските) любопитстваха и относно „загадъчната куца" - тъй нари-

чаха Маря Тимофеевна. Намериха се дори желаещи непременно лично да я видят и да се запознаят, тъй че господата, които бяха избързали да укрият Лебядкини, очевидно бяха постъпили уместно. Но на пръв план все пак излизаше припадъкът на Лизавета Николаевна и от това се интересуваше „цялото висше общество", та макар и само затова, че работата пряко засягаше Юлия Михайловна, като роднина на Лизавета Николаевна и нейна покровителка. Какви ли само не ги брътвеха! За брътвежите способстваше тайнствеността на обстановката: и двете къщи бяха затворени на ключ; Лизавета Николаевна, както казваха, имала треска; същото твърдяха за Николай Всеволодович, при това с отвратителни подробности за някакъв избит уж зъб и за синини по лицето. Шушукаха дори по кьошетата, че ни чака може би убийство, че Ставрогин не бил тоя, дето щял да понесе такава обида, и щял да убие Шатов, но тайнствено като в корсиканска вендета. Тази мисъл се нравеше; но по-голямата част от нашата светска младеж слушаше всичко това с презрение и с вид на най-пренебрежително равнодушие, разбира се, престорено. Изобщо отколешната враждебност на нашето общество спрямо Николай Всеволодович ярко се прояви. Стремяха се да го обвинят дори солидни хора, макар и самите те да не знаеха в какво. Шушукаше се, че бил уж погубил честта на Лизавета Николаевна и че в Швейцария имали нещо помежду си. Разбира се, предпазливите хора се въздържаха,

обаче всички слушаха с охота. Говореха се и други неща, но не на всеослушание, а в частни разговори, рядко и почти на четири очи, при това извънредно странни, и относно тяхното съществуване споменавам само за предупреждение на читателите единствено с оглед на по-нататъшните събития в моя разказ. А именно: някои, мръщейки вежди и един господ знае на какво основание, казваха, че Николай Всеволодович имал някаква особена мисия в нашата губерния, че чрез граф К. бил установил в Петербург връзки с много големи хора и че бил дори на служба и едва ли не натоварен отгоре с някакви поръчения. Когато някои твърде солидни и сериозни хора се усмихваха на тоя слух, благоразумно изтъквайки, че човек, забъркан в скандали и започващ със синини, не прилича на чиновник, шепнешком им изтъкваха, че той служел не да речеш официално, а, тъй да се каже, конфиденциално, и че в този случай самата служба го изисквала служещият колкото може по-малко да прилича на чиновник. Подобни доводи имаха ефект; знаеше се, че в столицата не гледат на земството в нашата губерния с много добро око. Повтарям, тези слухове изплуваха само за известно време при появяването на Николай Всеволодович и безследно изчезнаха, но ще отбележа, че причина за много от слуховете бяха донейде няколкото кратки, но злобни думи, неясно и отривисто произнесени в клуба на неотдавна завърналия се от

Петербург гвардейски капитан в оставка Артемий Павлович Гаганов, един от твърде едрите помешчици в губернията и уезда, столичен светски човек и син на покойния Павел Павлович Гаганов, същия онзи почтен старейшина, с когото Николай Всеволодович бе имал преди повече от четири години необикновения по своята грубост и неочакваност сблъсък, за който вече споменах по-преди, в началото на моя разказ.

Всички тутакси бяха научили, че Юлия Михайловна направила на Варвара Петровна извънредна визита и че на входа й било съобщено, че „поради неразположение не могат я прие". Освен това два дни след тая си визита Юлия Михайловна пращала нарочен човек да пита за здравето на Варвара Петровна. Най-сетне тя навред бе започнала да „защитава" Варвара Петровна, разбира се, само в най-висшия смисъл, тоест по възможност най-неопределено. Всички първоначални прибързани намеци за неделната история изслушвала строго и хладно, тъй че през следващите дни вече не ги подновяваха в нейно присъствие. Така навред се затвърди мнението, че Юлия Михайловна не само знае цялата тази тайнствена история, но знае и целия й тайнствен смисъл до най-малките подробности, и то не като странично лице, а като съучастница. Ще кажа впрочем, че малко по малко тя бе вече почнала да придобива у нас онова голямо влияние, за което жадуваше и към което тъй несъмнено се домогваше, и вече се виждаше „заоби-

колена". Част от обществото й призна, че има практически ум и такт... но за това после. С нейното покровителство се обясняваха отчасти и твърде бързите успехи на Пьотър Степанович в нашето общество - успехи, които особено бяха поразили тогава Степан Трофимович.

Ние с него може би и преувеличавахме. Първо, Пьотър Степанович още в първите четири дни след появяването си почти моментално се изпозапозна с целия град. Появил се беше в неделя, а във вторник вече го срещнах в една каляска с Артемий Павлович Гаганов, човек горд, раздразнителен и нафукан, въпреки цялото си светско държане - с когото поради характера му беше доста трудно да се спогодиш. Пьотър Степанович бе приет прекрасно и у губернатора, та чак дотам, че тутакси зае положението на близък или, тъй да се каже, желан млад човек; той обядваше у Юлия Михайловна почти ежедневно. С нея се бе запознал още в Швейцария, но в бързия му успех в дома на негово превъзходителство наистина имаше нещо любопитно. Все пак нали навремето минаваше за революционер-емигрант, истина или не, в странство бе участвал в някакви издания и конгреси, „което може от вестниците да се докаже", както злобно се изрази пред мен при една среща Альоша Телятников, сега, уви, уволнено чиновниче, а доскоро също желан млад човек в дома на стария губернатор. Тук имаше обаче един такъв факт: бившият революционер се бе завърнал в любезното

си отечество не само без всякакви неприятности, но едва ли не с поощрения; ще рече, може и нищо да не е имало. Липутин ми беше пошушнал веднъж, че според слуховете Пьотър Степанович бил се покаял някъде, назовал няколко други имена, обещал и занапред да бъде полезен на отечеството и може би по тоя начин загладил вината си и получил опрощение. Предадох тази злобна фраза на Степан Трофимович и той, въпреки че почти не бе в състояние да разсъждава, здравата се замисли. Впоследствие се разбра, че Пьотър Степанович е пристигнал с превъзходни препоръчителни писма, във всеки случай донесъл бе такова на губернаторшата от едно извънредно високопоставено петербургско бабе, чийто мъж бе един от най-високопоставените петербургски старчоци. Това бабе, кръстница на Юлия Михайловна, споменаваше в писмото си, че и граф К. добре познавал Пьотър Степанович чрез Николай Всеволодович, приел го ласкаво и го намирал „достоен млад човек, независимо от бившите му заблуждения". Юлия Михайловна до немай-къде ценеше оскъдните си и с такъв труд поддържани връзки с „висшето общество" и то се знае, зарадвала се беше на писмото на високопоставеното бабе; но все пак тук имаше и нещо по-особено. Тя беше поставила дори съпруга си в почти фамилиарни отношения с Пьотър Степанович, тъй че господин Лембке се бе оплаквал... но за това после. Ще отбележа само за

напомняне, че и великият писател се бе отнесъл към Пьотър Степанович твърде благосклонно и тутакси го бе поканил у дома си. Такава прибързаност от страна на един толкова зает със себе си човек уязви Степан Трофимович повече от всичко друго; но аз си го обясних инак: прикотквайки нихилиста, господин Кармазинов е имал предвид, разбира се, връзките му с прогресивната младеж от двете столици. Великият писател просто трепереше пред най-новата революционна младеж и въобразявайки си поради своето незнание, че тя държи в ръцете си ключа на руското бъдеще, унизително й се подмазваше главно защото тя не му обръщаше никакво внимание.

II

Пьотър Степанович се бе отбивал на два пъти у своя родител, и за нещастие и двата пъти в мое отсъствие. Първия път го бе посетил в сряда, тоест чак на четвъртия ден след онази им първа среща, при това по работа. Между впрочем сметките им по имението бяха приключили някак тихомълком. Варвара Петровна беше поела всичко и всичко изплати, прибирайки, разбира се, земицата, а Степан Трофимович бе само уведомен, че всичко е свършено, и пълномощникът на Варвара Петровна, камердинерът й Алексей Егорович, му донесе да

подпише нещо, което той направи мълчаливо и с изключително достойнство. По повод на достойнството ще отбележа, че през тия дни аз просто не можех да позная нашето предишно старче. Държеше се като никога досега, стана удивително мълчалив, дори от оная неделя насам не писа нито веднъж на Варвара Петровна, което бих нарекъл чудо, а главното, стана спокоен. Спрял се бе на някаква окончателна и необикновена идея, която му вдъхваше спокойствие, личеше си. Заловил се бе за тази идея, седеше и изчакваше нещо. Отначало впрочем се разболя, особено в понеделника; пак холерина. Както винаги беше жаден за новини; стигаше обаче малко да се отклоня от фактите, да премина към същността на работата и да изкажа някакви предположения, тутакси започваше да ми маха с ръце да престана. Но все пак двете срещи със синчето му бяха подействали болезнено, макар и да не го поколебаха. И двата тия дни, след срещите, лежа на дивана с оцетени кърпи на главата, но в онзи, високия смисъл продължаваше да запазва спокойствие.

Понякога впрочем и не ми махаше с ръце. И ми се струваше понякога, че тайнствената решителност, която си беше наложил, го напускаше и че започваше да се бори с някакъв нов съблазнителен наплив от идеи. Това бяха мигове, но ги отбелязвам. Подозирах, че много му се искаше отново да излезе на арената и напускайки уединението, да започне

борба, да даде последен бой.

- Cher, аз бих ги разгромил! - изригна той в четвъртък вечерта, след втората си среща с Пьотър Степанович, когато лежеше изтегнат на дивана с навит на главата пешкир.

До този момент през целия ден не си бяхме разменили нито дума.

- „Fils, fils cheri“[106] и така нататък, съгласен съм, че всички тия изрази са глупост, слугински речник, карай, самият аз го виждам. Не съм го нито хранил, нито поил, отпратил съм го от Берлин в -ската губерния още като сукалче по пощата и така нататък, съгласен съм... „Ти, казва, не си ме поил и по пощата си ме препратил, че и тук ме ограби." Но, нещастнико, викам му аз, цял живот съм те мислил, та макар и по пощата! Il rit.[107] Но аз съм съгласен, съгласен съм... нека да е по пощата - завърши той, като да бълнуваше.

- Passons[108] - почна той отново след пет минути. - Не го разбирам Тургенев. Тоя негов Базаров е някакво фиктивно лице, което изобщо не съществува; че те първи го отхвърлиха тогава като нещо, което на нищо не прилича. Този Базаров е някаква мътна смесица на Ноздрев и Байрон, c'est le mot.[109] Погледнете ги внимателно: премятат се презглава и квичат от радост като кутрета на слънце, те са щастливи, победители са! Какъв ти Байрон!... И каква делничност при това! Какво раздразнено слу-

[106] *„Сине, скъпи сине" (фр.)*
[107] *Той се смее (фр.)*
[108] *Да оставим това (фр.)*
[109] *Точно така, това е думата (фр.)*

гинско самолюбие, какъв просташки ламтеж faire du bruit autour de son nom[110], не забелязвайки, че son nom... О, карикатура! Ама чакай, моля ти се, викам, ти наистина ли искаш да предложиш на хората вместо Христос себе си, тъй както се гледаш. Il rit. Il rit beacoup. Il rit trop.[111] Той има някаква странна усмивка. Майка му я нямаше тая усмивка. Il rit toujours.[112]

Отново настъпи мълчание.

- Те са хитри; в неделя се бяха наговорили... - изтърси той внезапно.

- О, без съмнение - викнах аз, наостряйки уши, - всичко това бе нагласено и сушито с бели конци и тъй зле разиграно.

- Аз не за това. Известно ли ви е, че всичко това бе сушито с бели конци нарочно, за да го забележат онези... които трябва? Разбирате ли го?

- Не, не разбирам.

- Tant mieux. Passons.[113] Много съм нервен днес.

- Защо сте седнали да спорите с него, Степан Трофимович? - упрекнах го аз.

- Je voulais convertir.[114] Смешно ви е, разбира се. Cette pauvre леля, elle entendra de belles choses![115] О, друже мой, ще ми повярвате ли, че одеве се почувствах патриот! Впрочем аз винаги съм се чувствал руснак... да, истинският руснак и не може да бъде друг, освен каквито сме ние с вас. Il уа la

[110] *Да вдигнат шум около името си (фр.)*
[111] *Той се смее. Той много, твърде много се смее (фр.)*
[112] *Той винаги се смее (фр.)*
[113] *Толкова по-добре. Да оставим това (фр.)*
[114] *Исках да го предубедя (фр.)*
[115] *А тази бедна леля хубави неща има да чуе (фр.)*

dedans quelque chose d'aveugle et de louche.[116]

- Сигурно - отговорих аз.

- Друже мой, правдата, истинската правда винаги е неправдоподобна, знаете ли това? За да стане правдата правдоподобна, непременно трябва да й се притури малко лъжа. Хората винаги са постъпвали така. Може би тук има нещо, което ние не разбираме. Как мислите, има ли тук в това победоносно врещене нещо, което да не разбираме? Бих искал да има. Бих искал.

Аз не отговорих. Той също дълго мълча.

- Казват - френски ум... - разбърза се той внезапно, сякаш в треска - лъжа, винаги е било така. Защо да клеветим френския ум? Това е просто руски мързел, нашето унизително безсилие да родим идея, нашият отвратителен паразитизъм сред другите народи. Il sont tout simplement des paresseux[117], а не френският ум. О, за благото на човечеството русите трябва да бъдат изтребени като вредни паразити! Не, не бяха, не бяха такива нашите стремежи; аз не разбирам нищо. Престанах да разбирам! Ти разбираш ли, викам му аз, разбираш ли, че ако изкарвате на първи план и с такъв възторг гилотината, това е единствено защото да режеш глави е най-лесното, а да имаш идея е най-трудното нещо! Vous etes paresseux! Votre drapeau est une guenille, une impuissance.[118] Тия каруци или как беше там - трополенето на каруците, които во-

[116] *Тук има нещо тъмно и подозрително (фр.)*
[117] *Те са чисто и просто лентяи (фр.)*
[118] *Вие сте лентяи. Вашето знаме е един парцал, едно въплъщение на безсилието (фр.)*

зят хляб на човечеството е по-полезно от Сикстинската Мадона, или как го казваха те... une betise dans ce genre.[119] Ти разбираш ли, викам му аз, разбираш ли, че освен от щастие човекът по същия начин и точно толкова се нуждае и от нещастие! Il rit. Ти, казва, пущаш разни „бон мо, клатейки си краката (той се изрази по-грубо) на мекия диван..." И погледнете тоя ни обичай - баща и син да си говорят на ти: то хубаво, когато са добре, ами като се карат?

Пак помълчахме около минута.

- Cher - заключи той внезапно, понадигайки се бързо, - знаете ли, всичко това непременно ще свърши с нещо.

- Иска ли питане - казах аз.

- Vous ne comprenez pas. Passons.[120] Но... обикновено всичко на тоя свят свършва с едно нищо, но тук ще има нещо, непременно, непременно!

Стана, разходи се из стаята, обзет от извънредно силно вълнение, и като стигна пак до дивана, безсилно се тръшна на него.

В петък сутринта Пьотър Степанович замина нанякъде в уезда и отсъства до понеделника. За заминаването му научих от Липутин и пак от него - дойде някак на дума - узнах, че Лебядкини, братчето и сестричето, и двамцата били нейде отвъд реката, в Горошечное. „Нали аз ги прекарах през реката" - прибави Липутин и оставяйки Лебядкини, внезапно съобщи, че Лизавета Николаевна се омъжвала за

[119] *Глупост от тоя род (фр.)*
[120] *Вие не разбирате. Да оставим това (фр.)*

Маврикий Николаевич и че макар да не било обявено, но годежът станал и работата е свършена. На другия ден аз срещнах Лизавета Николаевна да язди, придружена от Маврикий Николаевич, излязла беше за първи път след боледуването. Стрелна ме отдалеч с поглед, засмя се и много приятелски ми кимна. Всичко това го съобщих на Степан Трофимович; той обърна известно внимание само на вестта за Лебядкини.

А сега, след като описах нашето загадъчно положение в продължение на тези осем дни, когато още нищо не знаехме, пристъпвам към следващите събития от моята хроника и вече, тъй да се каже, с познаване на въпроса, в оня вид, както всичко се разкри и обясни сега. Започвам именно от осмия ден след онази неделя, тоест от понеделник вечер, защото всъщност тъкмо от тази вечер и започна „новата история".

III

Беше седем часът вечерта, Николай Всеволодович седеше самичък в кабинета си - стаята, която той от край време обичаше, висока, постлана с килими, подредена с малко тежки, по едновремешния фасон мебели. Седеше на дивана в ъгъла, облечен беше като за излизане, но, изглежда, не се канеше да излиза. На масата пред него имаше лампа с абажур. Краищата и ъглите на голямата стая оставаха

в сянка. Погледът му бе замислен и съсредоточен, не съвсем спокоен; лицето уморено и малко отслабнало. Страната му наистина бе отекла, но слуховете за избития зъб бяха преувеличени. Само се беше разклатил, но сега вече пак заякна, и горната му устна беше разсечена отвътре, но и това заздравя. А отокът не спадаше вече цяла седмица само защото болният не беше дал да се викне докторът и своевременно да се разреже гнойникът, а чакаше гнойта сама да пробие. Той не само доктора, но и майка си едва пускаше да го види, и то само за минутка, веднъж дневно, и то само привечер, като се стъмваше, а лампите още не бяха запалени. Не приемаше също така и Пьотър Степанович, който, докато беше в града, по два-три пъти на ден се отбиваше у Варвара Петровна. И ето че в понеделник привечер завърналият се още сутринта след тридневно отсъствие Пьотър Степанович, след като обиколи целия град и обядва у Юлия Михайловна, най-сетне се яви при очакващата го с нетърпение Варвара Петровна. Забраната бе вдигната. Николай Всеволодович приемаше. Варвара Петровна лично отведе госта до вратата на кабинета; тя отдавна искаше те да се срещнат, а Пьотър Степанович й даде дума, като свършат с Nicolas, да се отбие при нея и да й разкаже. Тя плахо почука на вратата на Николай Всеволодович и не получавайки отговор, се осмели да я открехне на една педя.

- Nicolas, може ли да поканя при теб Пьотър

Степанович? - тихо и сдържано попита тя, мъчейки се да разгледа Николай Всеволодович зад лампата.

- Може, може, разбира се, че може! - високо и весело викна самият Пьотър Степанович, собственоръчно отвори вратата и влезе.

Николай Всеволодович не бе чул почукването на вратата, а само плахия въпрос на майка си, но не успя да му отговори. В момента той дълбоко се беше замислил над писмото, което току-що бе прочел. Чувайки гласа на Пьотър Степанович, той трепна и бързо прикри писмото с попивателницата, която му беше подръка, но това не му се удаде напълно; крайчецът на писмото и почти целият плик стърчаха навън.

- Нарочно извиках с всички сили, за да успеете да се приготвите - припряно и с една учудваща наивност прошепна Пьотър Степанович, подтичвайки почти към масата и моментално се вторачи в попивателницата и крайчеца на писмото.

- И, разбира се, успяхте да съзрете, че крия от вас под попивателницата току-що полученото писмо - спокойно каза Николай Всеволодович, без да помръдне от мястото си.

- Писмо ли? Притрябвало ми е вашето писмо - възкликна гостът, - но... главното - отново зашепна той, обръщайки се към вече затворената врата и кимайки нататък.

- Тя никога не подслушва - хладно забеляза Николай Всеволодович.

- Дори и да подслушваше! - моментално поде Пьо-

тър Степанович, весело повишавайки глас и сядайки на креслото. - Аз нямам нищо против, само че сега дотърчах да си поговорим насаме... Е, най-после да се добера до вас! Как сте със здравето преди всичко? Виждам, че прекрасно, утре може би ще дойдете, а?

- Може би.

- Облекчете ги най-после, облекчете и мен! - буйно размаха той ръце с шеговит и приятен израз, - Да знаехте само какво трябваше да им надрънкам, принуден бях. Ама вие впрочем знаете. - Той се засмя.

- Не знам всичко. Чух само от майка си, че много сте се., движили.

- Тоест нищо определено - скочи внезапно Пьотър Степанович, сякаш защитавайки се от ужасно нападение, -пуснах, знаете, в ход жената на Шатов, тоест слухове за вашите връзки в Париж, което и обяснява, разбира се, неделния случай... нали не се сърдите?

- Убеден съм, че много сте се старали.

- Аз, знаете, само от това се боях. А впрочем какво значи това „много сте се старали"? Та това е упрек. Впрочем вие поставяте нещата направо, аз, като идвах насам, тъкмо от това се боях, че няма да искате да поставите нещата направо.

- Аз и не искам нищо да поставям направо - каза малко раздразнено Николай Всеволодович, но тутакси се усмихна.

- Аз не за онова, не за онова, ще сгрешите, не за

онова! - замаха с ръце Пьотър Степанович, сипейки думите като бобени зърна и явно зарадван от нервността на домакина. - Няма да ви дразня с нашето дело, особено пък в сегашното ви положение. Исках само относно неделния случай, и то в най-необходимите граници, защото иначе не може наистина. Идвам за най-открито обяснение, от което се нуждая главно аз, а не вие - казвам го заради вашето самолюбие, но същевременно е истина. Дойдох, за да бъда отсега нататък винаги откровен.

- Ще рече, досега не сте били откровен?

- И вие добре го знаете. Неведнъж съм хитрувал... усмихвате се, много се радвам на тая усмивка като предлог за обяснение; че нали нарочно предизвиках усмивката ви с хвалбата си, че съм бил хитрувал, та моментално да се разсърдите: как съм посмял да си помисля, че мога да ви изхитря, а аз тутакси да ви дам обясненията си. Виждате ли, виждате ли какъв откровен съм станал! Е, ще благоволите ли да ме изслушате?

В израза на Николай Всеволодович, презрително спокоен и дори насмешлив, въпреки цялото очевидно желание на госта да нервира домакина с нахалството на предварително подготвените си и преднамерено груби наивности, най-сетне се появи известно тревожно любопитство.

- Чуйте ме - още повече се засуети Пьотър Степанович. - Тръгвайки преди десет дни за насам, тоест въобще за насам, за този град, аз, разбира се, ре-

ших да играя роля. Най-хубаво би било съвсем без роля, със собственото си аз, не е ли тъй? Няма нищо по-хитро от собственото аз, защото никой няма да повярва. Да си призная, исках да се направя на ахмак, защото е по-лесно от собственото аз, но тъй като ахмак е все пак крайност, а крайностите възбуждат любопитство, окончателно се спрях на собственото аз. Е, а какво е собственото ми аз? Златната среда: нито глупав, нито умен, доста посредствен и сякаш от небето паднал, както казват тук благоразумните хора, не е ли тъй?

- Какво пък, може и тъй да е - поусмихна се Николай Всеволодович.

- А, съгласен сте, значи - много се радвам; сигурен бях, че го мислите... Нищо, нищо, не ви се сърдя и не ви се препоръчах по тоя начин, за да предизвикам в отговор похвалите ви: „Ама, моля ви се, как ще сте посредствен, ама моля ви се, вие сте умен..." А-а, пак се усмихвате!... Пак се хванах. Не бихте казали: „Вие сте умен", да допуснем де; аз всичко допускам. Passons, както казва моят старец, и в скобки, не се сърдете за многословието ми. Тъкмо пример впрочем: винаги много говоря, тоест с много думи, и бързам, и винаги нищо не се получава. А защо говоря с много думи и нищо не се получава? Защото не умея да говоря. Онези, които умеят да говорят, говорят кратко. Ето, значи, че съм посредствен - не е ли тъй? Но тъй като тоя ми дар, тая моя посредственост си ми е естествена,

защо да не я използвам изкуствено? И аз я използвам. Вярно, стягайки се за насам, отначало помислювах да си мълча; но мълчанието е голям талант и, ще рече, не ми приляга, а, второ, да се мълчи, е все пак опасно; е, и реших окончателно, значи, че по-добре да говоря, но именно посредствено, тоест много, много, много, и страшно да бързам да докажа нещо, и накрая вина-ги да се оплитам в собствените си доказателства, тъй че слушателят само да се пули и да се оттегли, вдигайки рамене или, още по-добре, заплювайки те. Получава се, първо, че си го уверил в своето простодушие, че си му омръзнал до немай-къде и че не са те разбрали - тройна полза. Кой, моля ви се, ще те заподозре след това в тайни кроежи? Ами че всеки от тях ще го вземе за лична обида, ако му кажат, че кроя нещо тайно. А освен това понякога взема, че ги разсмея - а то е вече ценно. Че те сега всичко ще ми простят, та макар за това, дето мъдрецът, който е издавал там прокламации, изведнъж се оказва по-глупав от самите тях, не е ли тъй? По усмивката ви виждам, че одобрявате.

Николай Всеволодович впрочем ни най-малко не се усмихваше, а, наопаки, слушаше намръщено и малко нетърпеливо.

- А? Какво? Май казахте „все едно"? - зацвърча Пьотър Степанович (Николай Всеволодович нищо не беше казал). - Разбира се, разбира се; уверявам ви, че съвсем не е, за да ви компрометирам с приятелството си. Ама знаете ли, че днес сте

ужасно наостren; говоря ви от душа и сърце и вие за всяка думица ми връзвате кусур; уверявам ви, че днес няма да повдигам щекотливи въпроси, честна дума, и предварително съм съгласен с всичките ви условия.

Николай Всеволодович упорито мълчеше.

- А? Какво? Казахте ли нещо? Виждам, виждам, че май пак изтърсих глупост; не сте ми предлагали условия и няма да предложите, вярвам, вярвам, хайде, успокойте се; знам си го, кой съм аз, че да ми предлагате, тъй ли е? Недейте, аз сам ще си отговоря - и то се знае, поради моята посредственост; посредственост и това си е... Смешно ли ви е? А? Какво?

- Нищо - засмя се най-сетне Николай Всеволодович, - дойде ми наум, че веднъж действително ви нарекох посредствен, но вас тогава ви нямаше, значи, предали са ви го... Бих ви помолил по-бързо да пристъпите към въпроса.

- Че аз тъкмо на въпроса, аз именно по повод на неделята! - разцвърча се Пьотър Степанович. - Кой, кой бях аз в неделя, какво ще кажете? Именно една прибързана, средна посредственост и по най-посредствен начин насила взех всичко в ръцете си. Но всички ми го простиха, защото съм сякаш паднал от небето, това, първо, и, изглежда, всички вече са го решили; а, второ, защото разказах една малка историйка и измъкнах всички ви сухи от водата, тъй ли е, тъй ли е?

- Тоест разказахте я точно тъй, че да остане

съмнение и да проличи, че сме се наговорили и всичко е скалъпено, докато всъщност не сме се наговаряли и аз абсолютно нищо не съм искал от вас.

- Именно, именно! - сякаш дори възторжено поде Пьотър Степанович. - Именно тъй го правех, че да забележите цялата тази пружина; че нали главно заради вас беше цялото ми това кълчене, защото исках да ви туря натясно и компрометирам. Главното исках да разбера до каква степен ви е страх.

- Интересно, защо сте толкова откровен сега?

- Не се ядосвайте, не се ядосвайте, не святкайте с очи... Вие впрочем не святкате. Интересно ви е защо съм толкова откровен? Ами че именно защото сега всичко се промени, свърши, мина и замина. Аз внезапно промених намеренията си относно вас. Край на стария път, окончателно; сега вече никога няма да ви компрометирам по стария начин, сега по нов начин.

- Сменили сте тактиката?

- Тактика няма. Сега всичко зависи само от вас, сиреч ако искате, ще кажете да, ако искате - не. Това е новата ми тактика. А по нашето дело - зъб не обелвам, докато вие не наредите. Смешно ли ви е? Карайте. И на мен ми е смешно. Но аз - сериозно, сериозно, сериозно, макар тоя, дето толкова бърза, разбира се, е посредственост, нали тъй? Все едно, нека Да съм посредственост, ама аз - сериозно, сериозно.

Той действително изрече това „сериозно" със съвсем друг т°н и с някакво особено вълнение, тъй

че Николай Всеволодович го погледна с интерес.

- Казвате, че сте променили намеренията си относно мен? - попита той.

- Промених намеренията си относно вас в момента, когато след случая с Шатов прибрахте ръцете си отзад, и стига, стига вече, моля ви, без въпроси, нищо повече няма да ви кажа сега.

Той уж скочи, размахвайки ръце, сякаш отпъждаше въпросите; но тъй като въпроси нямаше, а нямаше защо и да си върви, отново се тръшна в креслото, донейде успокоен.

- Между впрочем, в скоби казано - зацърцори той тутакси, - тук някои дрънкат, че сте щели да го убивате, и на бас се хващат, тъй че Лембке мислеше дори да вдигне полицията, но Юлия Михайловна забрани... но стига, стига за това, аз просто тъй, да го знаете. Впрочем и друго: още същия ден преместих Лебядкини, вие знаете; получихте ли бележката ми с адреса им?

- Получих я още тогава.

- Това вече не поради „посредственост", това е искрено, от готовност. Може и да излиза посредствено, но затова пък е искрено.

- Да, добре, може би тъй и трябваше... - замислено промълви Николай Всеволодович. - Но повече никакви бележки, не ми ги пращайте, моля ви.

- Невъзможно беше, само този път.

- Значи, Липутин знае?

- Невъзможно беше; но нали знаете, Липутин не смее да... Между впрочем би трябвало да отидем

при нашите, тоест не при нашите, а при тях, защото пак ще се хванете за думата, ама не се притеснявайте, не сега, някой друг път. Сега вали. Ще ги предупредя да се съберат някоя вечер. Умират от нетърпение, като гарджета са зинали - какъв ли подарък им носим? Запален народ. Наизвадили са разни книжлета, готвят се да спорят. Виргински е общочовек, Липутин - Фуриерист с голяма склонност към полицейщина; той е човек, да ви кажа ли, ценен в едно отношение, но във всички останали трябва да се държи изкъсо; и накрая онзи дългоухият, той ще прочете собствената си система. И знаете ли, докачени са от пренебрежението ми и задето ги поливам със студена вода, ха-ха! А непременно трябва да се иде.

- Вие сте ме представили за някакъв шеф, нали? - колкото се може по-небрежно каза Николай Всеволодович. Пьотър Степанович му хвърли бърз поглед.

- Впрочем - поде той, сякаш не бе го чул и бързайки да подмине - аз по два и по три пъти се отбивах при многоуважа-емата Варвара Петровна и също бях принуден много да говоря.

- Представям си.

- Не, не си представяйте, просто съм казвал, че няма да убивате и прочие сладки приказки. И представете си: тя още на Другия ден знаеше, че съм прехвърлил Маря Тимофеевна отвъд реката; вие ли й казахте?

- Не съм помислил.

- Знаех си, че не сте вие. Но кой освен вас би могъл? Интересно.

- Липутин, разбира се.

- Н-не, не е Липутин - промърмори, мръщейки се, Пьотър Степанович, - знам кой е. Прилича да е Шатов... Впрочем глупости, да оставим това! Макар че е страшно важно... Между впрочем аз все очаквах майка ви внезапно да ми тресне главния въпрос... Ах, да, отначало, през всичките тия дни, беше ужасно мрачна и внезапно, като пристигнах днеска, гледам, че цялата сияе. Какво ли означава това?

- Означава, че днес й дадох дума след пет дни да поискам ръката на Лизавета Николаевна - каза внезапно Николай Всеволодович с една неочаквана откровеност.

- А, е... да, разбира се - смотолеви Пьотър Степанович, сякаш смутен, - носи се слух, че там станал годеж, знаете ли го? И е вярно. Но вие сте прав, тя и от църквата ще дотърчи, стига само да я повикат. Нали не се сърдите, че аз така?

- Не, не ви се сърдя.

- Забелязвам, че днес е много трудно да ви разсърди човек и започвам да се боя от вас. Ужасно съм любопитен как ще изглеждате утре. Сигурно доста нещо сте им приготвили. Нали не се сърдите, дето тъй говоря?

Николай Всеволодович нищо не отговори, което вече съвсем нервира Пьотър Степанович.

- Впрочем това относно Лизавета Николаевна сериозно ли е?

Николай Всеволодович му отправи продължителен и хладен поглед.

- А, разбирам, само за успокоение на майчето, да де.

- Ами ако сериозно? - троснато попита Николай Всеволодович.

- Какво пък, на добър час, както се казва в такива случаи, няма да попречи на делото (виждате ли, не казвам: на нашето дело, вие не я обичате тая думичка - нашето), а аз... аз съм на вашите услуги, знаете го.

- Мислите ли?

- Нищо, нищо не мисля - разбърза се Пьотър Степанович, като се смееше, - защото знам, че предварително сте обмислили работите си, че всичко сте измислили. Просто исках да кажа, че най-сериозно съм на услугите ви, винаги и навсякъде и за каквото и да било, за каквото и да било, нали ме разбирате?

Николай Всеволодович се прозина.

- Омръзнах ви - скочи внезапно Пьотър Степанович, грабвайки съвсем новото си бомбе, и уж си тръгна, а всъщност не тръгваше и не преставаше да говори нито за миг, макар и прав, само от време на време почваше да крачи по стаята и на по-оживените места на разговора се удряше с шапката по коляното.

- Аз пък мислех да ви поразвеселя малко с тия Лембке -весело викна той.

- Не, не, друг път. Как е впрочем със здравето

Юлия Михаил овна?

- Какво значи все пак светски маниери: здравето й ви интересува, колкото ланският сняг, ама пак питате. Аз това го одобрявам. Добре е и най-суеверно ви уважава, и най-суеверно очаква от вас нещо голямо. За неделната случка мълчи и е сигурна, че ще оправите всичко сам с едното си появяване. Ей богу, тя си представя, че всичко можете. Впрочем сега вие повече откогато и да било сте една загадъчна и романтична личност - извънредно изгодно положение. То не е за говорене как ви очакват. Още като заминавах, беше нажежено, а сега вече не се трае. Между впрочем още веднъж моите благодарности за писмото. Тях всички ги е страх от граф К. Знаете ли, че май ви смятат за шпионин? Аз го поддържам, нали не се сърдите?

- Няма значение.

- Разбира се; това е нужно за по-нататък. Те тук си имат свои порядки. Аз, разбира се, ги поощрявам; Юлия Михай-ловна е начело, Гаганов също. Смешно ли ви е? Ама аз си имам тактика: лъжа, лъжа, пък току изтърся нещо умно тъкмо когато всички го търсят. Те ме наобикалят, а аз пак почвам с лъжите. На мен вече не ми обръщат внимание. „Има способности, казват, но като че е паднал от небето." Лембке ми дава служба, да съм се поправел. Аз, знаете ли, ужасно го третирам, сиреч компрометирам го, а той само се пули. Юлия Михайлов-на ме поощрява. Да, впрочем Гаганов го е ужасно яд на вас. Какво ли не ми наговори за вас

вчера в Духово. Аз, разбира се, моментално - цялата истина, тоест не цялата, разбира се. Цял ден изкарах при него в Духово. Чудесно имение, хубава къща.

- Нима сега той е в Духово? - сепна се внезапно Николай Всеволодович и почти скочи от мястото си, навеждайки се рязко напред.

- Не, нали ме доведе сутринта, заедно се върнахме - каза Пьотър Степанович, уж не забелязвайки моментното вълнение на Николай Всеволодович. - Гледай, съборих книгата -наведе се той да вдигне падналия албум. - „Жените на Балзак", с картинки - отвори го той внезапно, - не съм го чел. Лембке също пише романи.

- Тъй ли? - попита Николай Всеволодович, сякаш заинтересуван.

- На руски език и скришом, разбира се. Юлия Михайлов-на знае и му позволява. Бунак; впрочем с маниери; това у тях е изпипано. Каква строгост на формите, каква издържаност! Де да можехме и ние така.

- Хвалите администрацията?

- Защо пък не! Единственото нещо, което е добре изпипано в Русия... няма, няма - сепна се той внезапно, - няма за онова, за деликатното нито дума. Но хайде, сбогом, виждате ми се нещо прежълтял.

- Тресе ме.

- То си ви личи, я лягайте. А знаете ли, че в тукашния уезд има скопци, интересен народ... Но, хайде, друг път. Впрочем още една историйка: в

уезда е разположен пехотен полк. В петък вечерта пих с офицерите в Б. Нали си имаме там трима приятели. Vous comprenez?[121] Говорихме за атеизма и то се знае, нацяло касирахме бога. Останаха доволни-предоволни. Впрочем Шатов е на мнение, че ако ще се почва бунт в Русия, непременно трябвало да се почне с атеизма. Може и да е вярно. Един стар службашин, побелял капитан, седя, седя, през цялото време мълча, думица не беше продумал, пък току изведнъж се изтъпани насред стаята и уж че като на себе си, ама високо, знаете ли, каза: „Щом няма бог, какъв капитан съм аз тогава?" Взе си фуражката, разпери ръце и си отиде.

- Доста цялостна мисъл е изразил - за трети път се прозина Николай Всеволодович.

- Тъй ли? Аз пък не разбрах; исках да ви питам. Е, какво още да ви кажа: интересна е фабриката на Шпигулини; както знаете петстотин души работници, разсадник на холера, не е почиствано от петнайсет години и удрят работниците в заплатата; търговци-милионери. Мога да ви уверя, че сред работниците има и такива, дето се имат представа и за Internationale[122]. Какво се смеете? Ще видите, дайте ми само още мъничко, много мъничко време. Аз вече ви молих да ми дадете малко време и сега пак моля за още, и тогава... а впрочем, виноват, няма, няма, аз не за това, не се мръщете. Хайде, сбогом. Ама какво правя аз? - върна се той вне-

[121] *Нали разбирате? (фр.)*
[122] *Интернационалът (фр.)*

запно назад. - Най-важното щях да забравя: току-що казаха, че нашият сандък е пристигнал от Петербург.

- Тоест? - погледна го Николай Всеволодович, не разбирайки.

- Тоест вашият сандък, вашите неща с фраковете, панталоните и бельото; пристигнал ли е? Вярно ли е?

- Да, одеве ми казваха нещо.

- Ах, тогава дали не може още сега!...

- Попитайте Алексей.

- Добре де, а утре, утре? Нали там с вашите неща са и мойто сако, фракът и трите ми панталона от Шармер, по ваша препоръка, помните ли?

- Чувам да разправят, че играете на джентълменство? -засмя се Николай Всеволодович. - Вярно ли е, че ще вземате уроци по езда?

Пьотър Степанович се усмихна криво.

- Знаете ли какво - разбърза се той с един внезапно пресипнал и разтреперан глас, - знаете ли какво, Николай Всеволодович, хайде да оставим подигравките веднъж завинаги, а? Вие, разбира се, можете да ме презирате колкото си щете, щом ви е толкова смешно, но все пак да оставим подигравките, поне за известно време? Може ли, а?

- Добре, добре, няма повече - промълви Николай Всеволодович. Пьотър Степанович се усмихна, потупа с шапката си по коляното, пристъпи от крак на крак и доби предишния си израз.

- Тук някои ме смятат дори за ваш съперник

относно Лизавета Николаевна, как да не се грижа за външността си? -засмя се той. - Кой ли е обаче тоя, дето ви донася? Хм. Точно осем часът; е, аз потеглям; обещах на Варвара Петровна да й се обадя, но ще пропасувам, а вие си легнете и утре ще сте по-бодър. Навън е тъмница и вали, но аз впрочем съм с файтон, защото нощем тук е неспокойно по улиците... Ах, добре, че се сетих: в града и околностите обикаля един беглец от Сибир, Федка Каторжника, бивш мой крепостен, моля ви се, когото преди петнайсет години моето татенце пратило войник и прибрало паричките. Крайно забележителна личност.

- Вие... говорихте ли с него?

- Говорих. Той не се крие от мен. Личност, готова на всичко, на всичко; срещу пари, разбира се, но има и убеждения, негови си, разбира се. Ах, да, пак се сетих нещо: ако вие одеве сериозно за тоя си замисъл, сещате ли се, относно Лизавета Николаевна де, още веднъж ви напомням, че и аз съм личност, готова на всичко, каквото и да било и както и да било, и съм изцяло на вашите услуги... Какво се хващате за бастуна? Ах, не, не било за бастуна, значи... Стори ми се, че си търсите бастуна, представяте ли си?

Николай Всеволодович нищо не търсеше и нищо не казваше, но действително внезапно се бе малко понадигнал с една странна тръпка по лицето.

- И ако ви се отвори някаква нужда във връзка с господин Гаганов - изтърси внезапно Пьотър Степа-

нович, вече направо сочейки с глава към попива-телницата, - аз, разбира се, мога Да уредя всичко и съм убеден, че няма да ме пренебрегнете.

Недочакал отговора, той внезапно излезе, но още веднъж надникна през вратата.

- Казвам ви го, защото онази неделя например и Шатов нямаше право да си рискува живота, тогава де, когато се приближи до вас, нали? Бих искал да го имате предвид.

И пак изчезна, без да дочака отговор.

IV

Може би, като изчезваше, си е мислел, че оста-вайки сам, Николай Всеволодович ще почне да блъска с юмруци по стените, и то се знае, би бил доволен да надникне отнякъде, стига да беше възможно. Но много щеше да се излъже: спо-койствието не бе напуснало Николай Всеволодович. Той постоя около две минути до масата в същото положение, очевидно дълбоко замислен; но скоро една ленива, студена усмивка изпълзя на устните му. Бавно седна на предишното си място, на дива-на в ъгъла, и затвори очи, като да бе уморен. Край-чецът на писмото както преди надничаше под попи-ва-телницата, но той дори не се помръдна да го поправи.

Скоро той съвсем се унесе. Изтормозилата се през тия два дни от тревоги Варвара Петровна не се

стърпя и след излизането на Пьотър Степанович, който бе обещал да й се обади, но не сдържа обещанието си, се осмели лично да навести Nicolas, та макар и не в определеното време. Все едно й беше на ума: няма ли най-сетне да каже нещо окончателно? Тихо, както и одеве, почука на вратата и като не получи отново отговор, отвори. Виждайки, че Nicolas седи някак твърде неподвижно, тя с разтуптяно сърце предпазливо се приближи до дивана. Остана поразена, че е заспал толкова бързо и че може да спи така изправен и толкова неподвижно; дори дишането му почти не се забелязваше. Лицето му бе бледо и сурово, но някак съвсем застинало, неподвижно; веждите -леко сключени и намръщени; той решително приличаше на бездушна восъчна фигура. Сдържайки дъха си, тя постоя над него около три минути и внезапно я обзе страх; излезе на пръсти, спря се на вратата, прекръсти го набърже и се оттегли незабелязано, с едно ново тежко усещане и с нова мъка.

Той спа дълго, повече от час, и все тъй вцепенен; не трепна нито един мускул на лицето му, по цялото му тяло не се забелязваше ни най-малкото движение; веждите му бяха все тъй сурово сключени. Ако Варвара Петровна беше останала още три минути, сигурно не би понесла потискащото чувство от тази летаргична неподвижност и би го събудила.

Но той внезапно сам отвори очи и все тъй неподвижно седя още десетина минути, все едно, че внезапно беше открил в ъгъла на стаята някакъв

необикновен предмет и сега упорито и любопитно го разглеждаше - макар там да нямаше нито нещо ново, нито нещо особено.

Най-сетне се раздаде тихият, плътен звук на големия стенен часовник, който удари веднъж. Той с известна тревога се обърна, за да погледне циферблата, но почти в същия този момент се отвори задната врата, която водеше към коридора, и се показа камердинерът Алексей Егорович. В едната си ръка носеше дебело палто, шал и шапка, а в другата - сребърна табличка, на която имаше някаква бележка.

- Девет и половина - обяви той с тих глас и поставяйки донесените дрехи на един стол в ъгъла, му поднесе на табличката бележката - два реда, написани с молив върху малко, незапечатано листче. Прочитайки тези редове, Николай Всеволодович също взе от масата молив, драсна на края на бележката две думи и я постави обратно на табличката.

- Щом изляза, незабавно да се предаде, а сега дай да се облека - каза той, ставайки от дивана.

Забелязвайки, че е облечен с тънко кадифено сако, той помисли и нареди да му се даде сукненият сюртук, който използваше за по-официални вечерни визити. Най-сетне, като се облече, си сложи шапката, заключи вратата, от която влизаше при него Варвара Петровна, и като взе затиснатото с попивателницата писмо, мълчаливо излезе в коридора, съпровождан от Алексей Егорович. По ко-

ридора стигнаха до тясното задно каменно стълбище и слязоха в антрето, от което се излизаше направо в градината. В ъгъла на антрето Алексей Егорович беше приготвил фенер и голям чадър.

- Поради изключителния дъжд калта по тукашните улици е невъзможна - доложи Алексей Егорович, правейки един плах опит за сетен път да отклони господаря си от пътешествието. Но господарят му отвори чадъра и мълчаливо излезе в тъмната като изба, влажна и мокра стара градина. Вятърът шумеше и клатеше върховете на полуоголените дървета, тесните пясъчни пътеки бяха размекнати и хлъзгави. Както си беше по фрак и гологлав, Алексей Егорович вървеше три крачки напред и осветяваше пътя с фенера.

- Не се ли забелязва? - запита внезапно Николай Всеволодович. - От прозорците не се забелязва, пък и всичко е предвидено отнапред - тихо и отмерено отговори слугата.

- Майка ми легна ли?

- Заключи се, както винаги напоследък, точно в девет часа и вече няма начин да се узнае нещо за тяхна милост. В колко часа ще заповядате да ви чакам? - прибави той, осмелявайки се да зададе въпрос.

- В един, един и половина, не по-късно от два.

- Слушам.

Избикаляйки по криволичещите пътечки цялата градина, която и двамата знаеха наизуст, стигнаха

до каменната градинска ограда и тук, на края на зида, налучкаха малката вратичка, която водеше към тясната затънтена уличка и която беше почти винаги заключена, но чийто ключ се оказа в ръцете на Алексей Егорович.

- Да не скръцне вратата? - пак се осведоми Николай Всеволодович.

Но Алексей Егорович доложи, че още вчера е смазана, „също както и днес". Той беше вече вир-вода. Отвори вратичката и подаде ключа на Николай Всеволодович.

- Ако ще благоволите да предприемете далечен път, докладвам, щото не вярвам на тукашните, особено дето е по-затънтено и най-паче отвъд реката - още веднъж не се стърпя той. Беше стар слуга, още навремето го бяха определили да се грижи за Николай Всеволодович, на ръце го бе носил и беше човек сериозен и строг, който обичаше и да чуе, и да попрочете нещичко за божественото.

- Не се тревожи, Алексей Егорич.

- Господ да ви благослови, господарю, но само при начинание на добри дела.

- Какво? - спря се Николай Всеволодович, прекрачил вече на улицата.

Алексей Егорович твърдо повтори пожеланието си; никога по-преди не би се осмелил да го изрази гласно и с такива думи пред господаря си.

Николай Всеволодович заключи вратата, пусна ключа в джоба си и тръгна по уличката, затъвайки на всяка крачка в калта до глезените. Най-сетне

излезе на настилката на дълга и пуста улица. Познаваше града като петте си пръста; но Богоявленская улица беше още далече. Вече минаваше десет, когато най-сетне се спря пред затворените порти на старата и тъмна къща на Филипови. Сега, с изнасянето на Лебядкини, долният етаж беше съвсем опразнен, със заковани прозорци, но в таванската стая на Шатов светеше. Тъй като нямаше звънче, той почна да удря с ръка по портата. Открехна се прозорче и Шатов надникна на улицата; беше страшна тъмница, не беше лесно да се види кой е: Шатов се взира дълго, около минута.

- Вие ли сте това? - попита внезапно той.

- Аз - отвърна неканеният гост.

Шатов захлопна прозореца, слезе долу и отключи портата. Николай Всеволодович прекрачи високия праг и без да каже нито дума, отмина право към пристройката на Кирилов.

V

Тук всичко бе отключено и вратите дори зееха. Преддверието и първите две стаи бяха тъмни, но в последната, където живееше и пиеше чай Кирилов, сияеше светлина и се чуваха смях и някакви странни крясъци. Николай Всеволодович тръгна към светлината, но не влезе, а се спря на прага. Чаят беше на масата. Насред стаята, гологлава, само по фуста и едно заешко кожухче, с обувки на

бос крак стоеше бабичка - роднина на хазяина. Държеше в ръцете си детенце на година,година и половина - с голи крачета, по ризка, с разрошена косица и пламнали бузки; изглежда, току-що го бяха взели от люлката и беше плакало - сълзичките още стояха на очите му; но вече протягаше ръчички, пляскаше е длани и се смееше, както се смеят малките деца, с хълцане. Пред него Кирилов тупкаше по пода голяма червена гумена топка; топката подскачаше до тавана, пак тупкаше, детето викаше: „Топ, топ", Кирилов ловеше „топ", подаваше му я и вече самото то я хвърляше с непохватните си ръчички, а Кирилов пак тичаше да я лови. Най-сетне „топ" се търкулна под шкафа. „Топ, топ!" - викаше детето. Кирилов легна на пода и се протегна, опитвайки се да извади „топ" изпод шкафа с ръка. Николай Всеволодович влезе в стаята; като го видя, детето се вкопчи в старицата, писна и пак го удари на плач; тя тутакси го изнесе.

- Ставрогин? - каза Кирилов, ставайки от пода с топката в ръка, без каквато и да било изненада от неочакваната визита.

- Искате ли чай?

Беше се вече изправил.

- Много, няма да се откажа, особено ако е горещ - каза Николай Всеволодович, - вир-вода съм.

- Горещ и дори врял - с удоволствие потвърди Кирилов, - сядайте: кален сте, но нищо, после ще забърша.

Николай Всеволодович седна и почти на един дъх

изпи налятата чаша.

- Още? - попита Кирилов.

- Благодаря.

Кирилов, който до момента не беше седнал, тутакси седна насреща му и попита:

- Какво така?

- По работа. На, прочетете това писмо на Гаганов; спомняте ли си, разказвал ви бях в Петербург.

Кирилов взе писмото, прочете го, сложи го на масата и погледна въпросително.

- Тоя Гаганов - почна да обяснява Николай Всеволодович - го срещнах, както знаете, за първи път в живота си в Петербург, преди месец. Срещали сме се три пъти у разни хора. Без да се е запознавал и говорил с мен, той намери все пак възможност да се държи много дръзко. Бях ви казвал тогава, но не знаете друго: на заминаване от Петербург – той си тръгна преди мене - внезапно ми прати писмо, макар и не чак като това, но пак крайно неприлично и което е странното, в него изобщо не се обясняваше поводът, по който е писано. Отговорих му тутакси, също с писмо, и напълно откровено му заявих, че вероятно го е яд на мен заради случая с баща му преди четири години тук, в клуба, и че аз от своя страна съм готов да му поднеса всячески извинения, тъй като постъпката ми не е била умишлена и се е дължала на заболяването ми. Молех го да вземе предвид извиненията ми. Не ми отговори и си замина; но ето че сега го заварвам тук съвсем побеснял. Известиха ме за някои негови публични

отзиви по мой адрес, невъзможно груби и с невероятни обвинения. И ето че днес пристига това писмо, такова, каквото сигурно никой никога не е получавал, с псувни и с изрази от сорта „вашата бита мутра". Дойдох, надявайки се, че няма да откажете да ми станете секундант.

- Казахте, никой не бил получавал - обади се Кирилов, - от яд - може; пишат нееднократно. Пушкин писа на Гекерн. Добре, ще ида. Кажете кога и как?

Николай Всеволодович обясни, че иска утре, и непременно да се почне с подновяване на извиненията и дори с обещание за второ извинително писмо, но при условие че и Гаганов обещае от своя страна повече да не пише писма. А полученото писмо ще се счита, че изобщо го е нямало.

- Твърде много отстъпки, няма да приеме - каза Кирилов.

- Преди всичко исках да чуя от вас: ще приемете ли да му предадете тези условия?

- Ще ги предам. Ваша работа. Но той няма да приеме.

- Знам, че няма да приеме.

- Той иска дуел. Кажете: как да бъде дуелът?

- Работата е там, че аз непременно бих искал всичко да свърши още утре. В девет часа сутринта вие сте при него. Ще ви изслуша и няма да приеме, но ще ви прати при своя секундант - да кажем, около единайсет часа. Вие с него решавате и после в един или два всички да сме на мястото. Опитайте, моля ви, да стане тъкмо така. Оръжието, разбира

се, пистолети, и особено ви моля за следното: бариерите на десет крачки; после ни отвеждате на по десет крачки от бариерите и по даден знак се приближаваме. Всеки е длъжен непременно да иде до бариерата си, но може да стреля и по-рано, в движение. Това е всичко, мисля.

- Десет крачки между бариерите е близко - забеляза Кирилов.

- Добре, дванайсет, но не повече, нали разбирате, че той иска сериозен дуел. Знаете ли да зареждате пистолети?

- Зная. Аз имам пистолети; ще дам честна дума, че не сте стреляли с тях. Неговият секундант също ще даде дума за своите; значи, два чифта и ще хвърлим ези-тура; с неговите или с нашите.

- Прекрасно.

- Искате ли да видите пистолетите?

- Може.

Кирилов клекна пред куфара си в ъгъла, не го беше разопаковал, а вадеше от него каквото му потрябваше. Измъкна от дъното кутия от палмово дърво, облечена отвътре с червено кадифе, и извади от нея чифт изящни, извънредно скъпи пистолети.

- Всичко има: барут, куршуми, патрони. Имам и револвер, почакайте, имам и револвер.

Пак бръкна в куфара и измъкна друга кутия с шестцевен американски револвер.

- Имате доста оръжие и много скъпо.

- Много. Изключително.

Бедният, почти мизерстващ Кирилов, който впрочем никога не забелязваше мизерията си, сега откровено се хвалеше с оръжейните си съкровища, без съмнение придобити с цената на изключителни лишения.

- Не сте се отказали от ония си мисли? - с известна предпазливост попита Ставрогин след минутно мълчание.

- Не съм - просто отвърна Кирилов, догаждайки се тутакси, още по гласа, за какво го питат, и взе да прибира оръжието от масата.

- И кога? - още по-предпазливо запита Николай Всево-лодович, пак след известно мълчание.

Кирилов междувременно беше прибрал двете кутии в куфара и седеше на предишното си място.

- Както знаете, не зависи от мен; когато кажат -промърмори той, сякаш че малко неохотно, но същевременно явно готов да отговаря и на други въпроси. Гледаше Ставрогин, без да сваля от него черните си, без блясък очи, с някакво спокойно, но добро и приветливо чувство.

- Аз, естествено, разбирам самоубийството - отново, малко намръщен започна Николай Всеволодович след дълго, триминутно вглъбено мълчание, - понякога съм си го представял дори, но всеки път ми идва една нова мисъл: ако извършиш злодеяние или, главното, нещо срамно, тоест позорно, само че много подло и... смешно, тъй че хората хиляда години да го помнят и хиляда години да те заплюват, и внезапно мисълта: „Един удар в слепоочието

и няма да има нищо." Какво те интересуват тогава хората и че щели да те заплюват хиляда години, не е ли тъй?

- Вие наричате това нова мисъл? - каза Кирилов, като помисли.

- Аз... не го наричам... когато веднъж помислих, почувствах съвсем нова мисъл.

- „Почувствахте мисълта"? - повтори Кирилов. - Това е добре. Има много стари мисли, които внезапно ще станат нови. Това е вярно. Сега аз виждам много неща като за пръв път.

- Да кажем, че сте живели на луната - прекъсна го Ставрогин, без да го слуша и продължавайки мисълта си, - и да кажем, че сте извършили там всички тия смешни щуротии... Оттук вие сте сигурен, че там ще се смеят и ще заплюват името ви хиляда години, вечно, дорде луна лунува. Но сега вие сте тук и гледате луната оттук: какво ви засяга тук всичко онова, което сте направили там, и че ония, тамошните, ще заплюват хиляда години, не е ли тъй?

- Не знам - отговори Кирилов, - не съм бил на луната -добави той без всякаква ирония, единствено за отбелязване на факта.

- Чие беше това дете одеве?

- Свекърва й на бабичката пристигна; не, снаха й... все едно... От три дни. Лежи болна, с детето; нощем много плаче, коремът. Майката спи, а бабичката го донася; аз с топката. Топката е от Хамбург. Купих я в Хамбург, за да хвърлям и ловя;

укрепва гръбнака. Момиченце е.

- Обичате ли децата?

- Обичам - отвърна Кирилов твърде впрочем равнодушно.

- Ще рече, и живота обичате?

- Да, и живота обичам, защо?

- Ами решили сте да се застрелвате.

- Е, та какво? Защо всичко в кюпа? Животът е едно, това е друго. Живот има, а смърт изобщо няма.

- Почнали сте да вярвате в бъдещия вечен живот?

- Не, не в бъдещия вечен, а в тукашния вечен. Има един миг, вие стигате до мига, в който времето внезапно спира и почва вечното.

- Надявате се да стигнете до тоя миг?

- Да.

- Това едва ли е възможно в наше време - също без всякаква ирония, бавно и някак замислено отвърна Николай Всеволодович. - В Апокалипсиса ангелът се кълне, че вече няма да има време.

- Знам. Това там е много вярно; ясно и точно. Когато човекът достигне щастието, няма да има вече време, защото не е нужно. Много вярна мисъл.

- Къде ще го дянат?

- Никъде няма да го дяват. Времето не е предмет, а идея. Ще угасне в ума.

- Стари философски положения, едни и същи от веки веков - с някакво отвращение и съжаление измърмори Ставрогин.

- Едни и същи! Едни и същи от началото на света

и никога никакви други! - поде Кирилов с припламващ поглед, сякаш в тази идея се съдържаше едва ли не самата победа.

- Вие, изглежда, сте много щастлив, Кирилов?

- Да, много съм щастлив - отвърна онзи, като да даваше един най-обикновен отговор.

- Но вие съвсем доскоро се огорчавахте, яд ви беше на Липутин?

- Хм... сега не се ядосвам. Тогава още не знаех, че съм щастлив. Виждали ли сте листо, листо от дърво?

- Виждал съм.

- Наскоро видях едно жълто, с малко зелено, по краищата позагнило. Носеше го вятърът. Като бях десетгодишен, зиме нарочно затварях очи и си представях листо - зелено, ярко, с жилки, и слънце блести. Отварях очи и не вярвах, защото бе много хубаво, и пак затварях.

- Това какво е, алегория ли?

- Н-не... защо? Аз не за алегория, просто листо, едно листо. Листото е хубаво. Всичко е хубаво.

- Всичко?

- Всичко. Човек е нещастен, защото не знае, че е щастлив, само затова. Това е всичко, всичко! Който разбере, тутакси, веднага ще стане щастлив, на минутата. Тая свекърва ще умре, а момиченцето ще остане - всичко е хубаво. Внезапно го открих.

- А дето ще умре от глад, а дето ще го обидят и обезчестят това момиченце - пак ли е хубаво?

- Хубаво е. И ако откъснат някому главата заради

детето, е хубаво! И ако не откъснат - пак е хубаво! Всичко е хубаво, всичко. Хубаво им е на всички, които знаят, че всичко е хубаво. Ако знаеха, че им е хубаво, щеше да им е хубаво, но не знаят още, че им е хубаво, и не им е хубаво. Туй е то цялата идея, цялата, и друго няма!

- И кога разбрахте, че сте толкова щастлив?

- Миналата седмица, във вторник, не, в сряда, защото беше вече сряда, през нощта.

- По какъв повод?

- Не помня, тъй; разхождах се из стаята... няма значение. Спрях часовника, беше два и трийсет и седем.

- Като емблема, че времето трябва да спре ли?

Кирилов премълча.

- Те не са добри - отново почна той внезапно, - защото не знаят, че са добри. Като го узнаят, няма да насилват момиченцето. Трябва да узнаят, че са добри, и тутакси ще станат добри, всички до един.

- Вие например го знаете, ще рече, вие сте добър?

- Аз съм добър.

- С това аз впрочем съм съгласен - намръщено измърмори Ставрогин.

- Който научи хората, че всички са добри, той ще завърши света.

- Който учеше, го разпънаха.

- Той ще дойде и името му е човекобог.

- Богочовекът?

- Човекобогът, това е разликата.

- Да не би да сте почнали вече и кандило да палите?

- Да, аз го запалих.

- Вярващ ли станахте?

- Бабичката обича да гори... а днес нямаше кога - промърмори Кирилов.

- Може да сте почнали и да се молите, а!

- Аз на всичко се моля. Вижте, паяче пълзи по стената, гледам го и съм му благодарен, че пълзи.

Очите му пак запламтяха. Гледаше Ставрогин право в очите и го пронизваше с упорития си непреклонен поглед. Ставрогин се мръщеше, в погледа му се четеше погнуса, но смях нямаше.

- Басирам се, че когато пак дойда, ще сте повярвали и в бога - каза той, стана и взе шапката си.

- Защо? - надигна се и Кирилов.

- Ако узнаехте, че вярвате в бога, щяхте да вярвате; но тъй като още не знаете, че вярвате в бога, вие не вярвате -засмя се Николай Всеволодович.

- Не е тъй - каза Кирилов, като размисли, - преиначихте мисълта. Светски шегички. Спомнете си какво значехте вие в моя живот, Ставрогин.

- Довиждане, Кирилов.

- Идвайте нощем; кога?

- Ама вие да не сте забравили вече за утрешното?

- Ах, забравил бях, бъдете спокоен, няма да се успя; в девет часа. Аз мога да се събуждам, когато поискам. Лягам и си казвам: в седем часа, и ще се събудя в седем; в десет часа - и ще се събудя в де-

сет.

- Чудесни свойства имате - погледна бледото му лице Николай Всеволодович.

- Ще дойда да отворя вратата.

- Не се безпокойте, Шатов ще ми отвори.

- А, Шатов. Добре, сбогом.

VI

Вратата на опразнената къща, в която живееше само Шатов, беше отключена; но влизайки в антрето, Ставрогин се озова в пълен мрак и взе да напипва с ръка стълбата, която водеше към мансардата. Внезапно горе се отвори врата и блесна светлина; Шатов не излезе, а само отвори вратата си. Когато Николай Всеволодович застана на прага на стаята му, го видя да стои в очакване в ъгъла до масата.

- Ще ме приемете ли по работа?

- Влизайте и сядайте - отвърна Шатов, - заключете вратата, чакайте, аз ще заключа.

Той заключи вратата, върна се до масата и седна срещу Николай Всеволодович. През тая седмица беше отслабнал, а сега, изглежда, имаше температура.

- Вие ме измъчихте - каза той, навеждайки очи, с тих полушепот, - защо ви нямаше?

- Толкова ли бяхте сигурен, че ще дойда?

- Да, чакайте, аз бълнувах... може би и сега

бълнувам... Чакайте.

Той посегна към най-горната от трите полици с книги и взе от края някакъв предмет. Беше револвер.

- Една нощ ми се привидя, че ще дойдете да ме убивате, и още сутринта с последните си пари купих от оня безделник Лямшин револвер; не исках да ви се оставя. После дойдох на себе си... Нямам нито барут, нито патрони; тъй си стои на полицата оттогава. Чакайте...

Надигна се и посегна да отвори прозорчето.

- Не го хвърляйте, защо? - спря го Николай Всеволодович. - Пари струва, а утре хората ще вземат да приказват, че под прозорците на Шатов се търкалят револвери. Сложете го пак там, така, седнете. Кажете ми, защо сякаш, че ми се извинявате, задето сте мислили, че ще дойда да ви убивам? Аз и сега не съм дошъл да се помиряваме, а да поговорим за необходимото. Обяснете ми, първо, нали не ме ударихте заради връзката ми с жена ви?

- Вие знаете, че не е затова - пак сведе поглед Шатов.

- И не защото сте повярвали на глупавата клюка относно Даря Павловна?

- Не, не, разбира се, че не! Глупости! Сестра ми още от самото начало ми каза... - нетърпеливо и троснато каза Шатов и дори малко тропна с крак.

- Ще рече, и аз съм познал, и вие сте познали - със спокоен тон продължаваше Ставрогин, - прав сте: Маря Тимофе-евна Лебядкина ми е законна

жена, венчана за мен в Петербург преди четири и половина години. Нали заради нея ме ударихте?

Просто поразен, Шатов мълчеше и слушаше.

- Знаех го, но не вярвах - измърмори той накрая, гледайки Ставрогин със странен поглед.

- Затова ли ме ударихте?

Шатов пламна и почти несвързано замърмори:

- Заради вашето падение... заради лъжата. Не защото съм искал да ви наказвам; като се приближавах, не знаех, че Ще ви ударя... заради това, че толкова много значехте в живота ми... Аз...

- Разбирам, разбирам, пестете си думите. Съжалявам, че сте болен: работата ми е неотложна.

- Аз твърде дълго ви чаках - почти се разтрепера Шатов и понечи да стане от мястото си, - казвайте вашата работа, аз също ще ви кажа... после...

Той седна.

- Работата ми не е от този категория - започна Николай Всеволодович, вглеждайки се в него с любопитство, - поради някои обстоятелства днес бях принуден да избера такова време и да дойда да ви предупредя, че е възможно да ви убият.

Шатов го гледаше стреснато.

- Знам, че може би ме грози опасност - каза той бавно, - но вие, вие откъде може да знаете?

- Оттам, че както и вие, така и аз се числя към тях, и аз съм същият такъв член на организацията, какъвто и вие.

- Вие... вие сте член на организацията?

- По очите ви виждам, че всичко сте очаквали от

мен, само не това - поусмихна се Николай Всеволодович, - но позволете, ще рече, вие сте знаели вече, че срещу вас се готви покушение?

- Не съм и помислял. И сега не мисля въпреки думите ви, макар че... макар че кой може да е сигурен в нещо с тия глупаци! - кресна той внезапно, изпадайки в ярост, и удари с юмрук по масата. - Не ме е страх от тях! Аз скъсах с тях. Оня идва тук четири пъти и казваше, че можело... но... - той погледна Ставрогин - впрочем вие какво знаете?

- Не се безпокойте, не ви лъжа - доста хладно продължаваше Ставрогин, с вид на човек, който само изпълнява дълга си. - Питате ме какво зная. Зная, че сте влезли в организацията в странство преди две години и още при старото й устройство, преди да заминете за Америка, и като че ли след последния ни разговор, за който толкова много ми писахте от Америка в писмото си. Впрочем извинете, че не ви отговорих с писмо, а се ограничих с това да...

- Да пратите пари; чакайте - спря го Шатов, бързо отвори чекмеджето на масата и извади изпод книжата една червена банкнота, - ето, вземете си стотте рубли, които ми бяхте пратили; без вас щях да загина там. Дълго имаше да ги чакате, ако не беше майка ви: тия сто рубли са от нея, подари ми ги преди девет месеца, като бях болен, милостиня. Но продължавайте, моля...

Той се задъхваше.

- В Америка вие, вие променяте схващанията си и

връщайки се в Швейцария, сте поискали да се откажете. Те нищо не ви отговарят, но ви възлагат тук, в Русия, да приемете от някого някаква печатница и да я съхранявате до предаването ѝ на лицето, което ще се яви от тяхно име. Не знам всичко с пълни подробности, но в общи черти е така, нали? Вие пък с надеждата или при условие че това ще бъде последното им искане и че след това напълно ще ви освободят, сте се наели. Дали е така, или не, но всичко това го научих не от тях, а съвсем случайно. Но има нещо, което като че ли и досега не знаете: тези господа изобщо не възнамеряват да се разделят с вас.

- Това е нелепо! - кресна Шатов. - Аз честно им заявих, че се разминавам с тях по всичко! Това е мое право, право на съвестта и мисълта... Аз няма да позволя! Няма сила, която би могла...

- Знаете ли какво, не викайте - много сериозно го прекъсна Николай Всеволодович, - тоя Верховенски е такова човече, че може би и сега ни подслушва със собствените си или с чужди уши, та, ако щете, от собственото ви антре. Дори пияницата Лебядкин е бил едва ли не задължен да ви следи, а вие може би него, така ли е? По-добре кажете: съгласи ли се сега Верховенски с вашите аргументи, или не?

- Съгласи се; каза, че можело и че съм имал право...

- Е, значи, ви лъже. Аз знам, че дори Кирилов, който изобщо не се числи към тях, и той им е давал сведения за вас; а агентите им са много, някои

дори не знаят, че служат на организацията. Вас винаги са ви държали под око. Между другото Пьотър Верховенски е пристигнал тук тъкмо за да реши окончателно вашия въпрос и има пълномощията за това, а именно: в един удобен момент да ви унищожи като човек, който твърде много знае и може да направи донос. Повтарям ви, това е съвсем сигурно; и ми позволете да добавя, че, кой знае защо, те са напълно убедени, че сте шпионин и ако още не сте направили донос, ще го направите. Вярно ли е това?

Чувайки такъв въпрос, изречен с такъв обикновен тон, Шатов изкриви устни.

- Дори и да бях шпионин, на кого да направя доноса? - злобно каза той, без да отговори направо.
- Не, оставете ме мене, мене кучета ме яли! - викна той, улавяйки се внезапно пак за първоначалната мисъл, която го бе потресла твърде силно, по всичко изглежда, несравнимо по-силно от вестта за грозящата го опасност. - Вие, Ставрогин, как сте могли вие да се напъхате в такава безсрамна, бездарна, лакейска нелепица! Вие - член на тяхната организация! Това ли е то подвигът на Николай Всеволодович! - викна той едва ли не в отчаяние.

Той дори плесна с ръце, сякаш за него не можеше да има нищо по-горчиво и тъжно от това откритие.

- Извинете - наистина се учуди Николай Всеволодович, - но вие май гледате на мен като на някакво слънце, а на себе си като на някаква буболечка в

сравнение с мен. Забелязах го дори в писмото ви от Америка.

- Вие... вие не знаете... Ах, по-добре изобщо да не говорим за мен, изобщо! - отсече внезапно Шатов. - Ако можете да обясните нещо за себе си, обяснете го... На моя въпрос! - повтаряше той трескаво.

- С удоволствие. Питате ме: как съм могъл да се напъхам в тоя вертеп? След това, което ви казах, аз дори ви дължа известна откровеност по този въпрос. Вижте какво, в строгия смисъл на думата аз изобщо не се числя към тази организация, не съм се числил и преди и много повече от вас имам правото да я напусна, защото дори не съм постъпвал. Наопаки, от самото начало им заявих, че нямам нищо общо с тях, а ако съм помагал случайно, то е било просто една моя прищявка. Участвах донякъде в преустройството на организацията по новия план и дотук. Но сега са размислили и са решили, че и мен да пуснат е опасно и, изглежда, че и аз съм осъден.

- Да, да, те само това знаят - смъртни наказания, предписания, хартийки с печати и подписи! Трима души и половина се подписват. И вие им вярвате, че са способни на нещо!

- Тук сте отчасти прав, а отчасти не - с предишното равнодушие, дори вяло продължи Ставрогин. - Не ще и дума, че тук има много фантазия, както е винаги в такива случаи: групичката преувеличава своя ръст и значение. Ако питате мен, цялата им

организация се състои единствено от Пьотър Верховенски, който пък е тъй любезен да се представя само за агент на самия себе си. Впрочем основната идея не е по-глупава от всички останали подобни идеи. Имат връзки с Internationale; съумяха да завъдят агенти в Русия, налучкаха дори един твърде оригинален начин... Но, разбира се, само теоретически. Що се отнася до тукашните им намерения, развитието на нашите руски работи е такова мътно нещо и почти винаги толкова неочаквано, че у нас наистина всичко може да се изпробва. Забележете, че Верховенски е настойчив човек.

- Тая дървеница, тоя невежа, тоя глупак, който не знае нищо за Русия! - злобно извика Шатов.

- Вие малко го познавате. Вярно е, че те малко познават Русия, но всъщност почти колкото и ние с вас, разликата е много малка: и при това Верховенски е ентусиаст.

- Верховенски ентусиаст?

- О, да. Има една черта, отвъд която той престава да бъде шут и се превръща в... смахнат. Ще ви помоля да си спомните своя собствен израз: „Знаете ли колко силен може да бъде един човек?" Моля ви, не се смейте, той е навярно в състояние да натисне спусъка. Те са сигурни, че и аз съм шпионин. Поради неумението си да движат нещата те ужасно обичат да обвиняват в шпионство.

- Но нали вие не се боите?

- Н-не... Не ме е много страх... Но вашата работа

е съвсем друга. Предупреждавам ви, имайте го предвид все пак. Според мен тук няма място за обиди, че опасността, видите ли, изхождала от едни глупаци; работата не е в ума им: вдигали са ръка и на по-големи от вас. А впрочем, единадесет и четвърт - погледна той часовника и стана от стола, - иска ми се да ви задам още един, съвсем страничен въпрос.

- За бога! - възкликна Шатов, скачайки от мястото си.

- Тоест? - въпросително погледна Николай Всеволодович.

- Питайте, питайте, за бога - с неописуемо вълнение повтаряше Шатов, - но при условие че и аз ще ви задам един въпрос. Моля ви, ще позволите... аз не мога... питайте!

Ставрогин изчака малко и почна:

- Чух, че сте имали тук известно влияние над Маря Тимофеевна и че тя обичала да ви вижда и слуша. Така ли е?

- Да... слушаше ме... - посмути се Шатов.

- Аз възнамерявам тези дни публично да обявя брака си снея.

- Нима това е възможно? - прошепна почти ужасен Шатов.

- Тоест в какъв смисъл? - Няма никакви затруднения; свидетелите на брака са тук. Тогава в Петербург всичко стана по най-законния и спокоен начин и ако не се е знаело до днес, то е само защото двамата единствени свидетели на брака - Кири-

лов и Пьотър Верховенски, и най-сетне самият Лебядкин (когото имам удоволствието да считам вече за роднина) дадоха тогава дума да мълчат.

- Аз не за това... Казвате го толкова спокойно... но продължавайте! Слушайте, нали не са ви принудили за този брак, не, нали?

- Не, никой не ме е принуждавал - усмихна се Николай Всеволодович на предизвикателната припряност на Шатов.

- Ами онова, дето го разправя за детето си? - трескаво и без всякаква връзка припираше Шатов.

- За детето си ли разправя? А! Това не го знаех, за първи път чувам. Тя не е имала дете и не би могла: Маря Тимофеевна е девица.

- А! Тъй си и мислех! Слушайте!

- Какво ви е, Шатов?

Шатов закри лицето си с длани, извърна се, но внезапно здраво сграбчи Ставрогин за рамото.

- Знаете ли - викна той, - знаете ли поне защо сте направили всичко това и защо поемате сега този кръст?

- Въпросът ви е умен и язвителен, но и аз възнамерявам да ви учудя: да, почти знам защо се ожених тогава и защо сега поемам тоя „кръст", както благоволихте да се изразите.

- Да оставим това... за това после, почакайте с приказките, нека за главното, за главното: аз от две години ви чакам.

- Тъй ли?

- Аз много отдавна ви чакам, аз непрекъснато

мисля за вас. Вие сте едничкият човек, който би могъл... Още от Америка ви го писах.

- Отлично помня дългото ви писмо.

- Твърде дълго, за да го прочетете! Прав сте; шест пощенски листа. Мълчете, мълчете! Кажете: можете ли да ми отделите още десет минутки, но още сега, в момента... Аз твърде дълго съм ви чакал!

- Моля, ще ви отделя половин час, но не повече, ако нямате нищо против.

- Но при условие - подхвана гневно Шатов, - че ще смените тоя тон. Чувате ли, настоявам, когато би трябвало да моля... Разбирате ли какво значи да настояваш, когато би трябвало да молиш?

- Разбирам, че по такъв начин вие се издигате над всичко обикновено заради едни по-висши цели - едва доловимо се усмихна Николай Всеволодович - и също така с прискърбие виждам, че имате треска.

- Моля за уважение, не, настоявам - викаше Шатов - за уважение не към моята личност - мене кучета ме яли, - а към другото, и то само за момента, докато ви кажа тия няколко думи!... Ние сме две същества и се срещнахме в безкрая... за последен път на тоя свят. Оставете вашия тон, заговорете човешки! Поне веднъж в живота си заговорете с човешки глас. Не заради мене, а заради себе си. Вие разбирате ли, че трябва да ми простите тази плесница, та макар само заради това, че ви дадох възможност да разберете безпределната си сила...

Пак се усмихвате с вашата гнусливо-светска усмивка. О, кога ще ме разберете! Зарежете господарските си навици! Разберете най-сетне, че аз настоявам, настоявам, иначе няма, за нищо на света няма да говоря!

Истериката му преминаваше в бълнуване; Николай Всеволодович се намръщи и стана някак по-внимателен.

- Ако останах за още половин час - внушително и сериозно промълви той, - при все че времето ми е толкова скъпо, повярвайте, че възнамерявам да ви слушам най-малкото с интерес и... и съм убеден, че ще чуя от вас много и интересни неща.

Той седна на стола.

- Седнете! - кресна Шатов и някак внезапно седна и той.

- Позволете обаче да ви напомня - отново се сети Ставрогин, - че бях започнал с една голяма молба относно Маря Тимофеевна, крайно важна, във всеки случай поне за нея...

- Е? - начумери се внезапно Шатов с вид на човек, когото са прекъснали на най-важното място и който, макар и да ви гледа, все още не е успял да разбере вашия въпрос.

- И вие не ме оставихте да се доизкажа - с усмивка завърши думите си Николай Всеволодович.

- Хайде сега, глупости, после! - пренебрежително махна с ръка Шатов, схващайки най-после претенцията, и веднага мина към своята главна тема.

VII

- Известно ли ви е на вас - почна той почти заплашително, навеждайки се напред от стола, святкайки с очи и заканително вдигайки пръста на дясната си ръка (очевидно без да го забелязва), - известно ли ви е кой е сега на цялата тази земя единственият народ „богоносец", комуто е съдено да обнови и спаси света с името на новия бог и комуто единствено са връчени ключовете на живота и грядущето слово?... Известно ли ви е кой е този народ и как се той зове?

- Съдейки по начина, по който ми говорите, аз съм принуден да заключа, и то колкото може по-бързо, че този народ е руският...

- И вече се смеете, о, хора, хора! - подскочи Шатов.

- Успокойте се, моля ви; напротив, аз очаквах тъкмо нещо подобно.

- Очаквали сте нещо подобно, а? А на самия вас тия думи са ви непознати, а?

- Напротив, дори вече виждам накъде клоните. Цялата ви фраза и дори изразът народ „богоносец" е просто заключение на разговора ни, който се състоя преди повече от две години в странство, малко преди да заминете за Америка... Поне доколкото сега си спомням.

- Тази фраза е изцяло ваша, а не моя. Ваша собствена, а не просто заключението на нашия

разговор. „Наш" разговор не е имало; имаше само учител, който изричаше велики думи, и имаше един възкръснал от мъртвите ученик. Аз съм този ученик, а вие сте учителят.

- Но ако трябва да напомня, вие тъкмо след моите думи влязохте в организацията и чак тогава заминахте за Америка.

- Да, и ви писах за това от Америка; за всичко ви писах. Да, аз не можах веднага да изтръгна от себе си онова, с което се бях сраснал от детинство, по което бяха отишли всичкият възторг на моите надежди и всичките сълзи на моята омраза... Мъчно се менят боговете. Тогава аз не ви повярвах, защото не исках да вярвам, и за последен път се вкопчих в тази помийна клоака... Но семето остана и покара. Сериозно, кажете ми сериозно, дочетохте ли писмото ми от Америка? Може би дори изобщо не сте го чели?

- Прочетох три страници, първите две и последната, и освен това бегло прегледах средата. Впрочем все се канех...

- Нищо, няма значение, стига, по дяволите! - махна с ръка Шатов. - Ако сега сте се отрекли от тогавашните си думи за народа, как сте могли да ги произнесете тогава?... Това е, което не ми дава мира сега.

- И тогава не съм се шегувал с вас; убеждавайки вас, аз може би съм мислел повече за себе си, отколкото за вас -загадъчно каза Ставрогин.

- Не сте се шегували! В Америка три месеца ле-

жах в калта заедно с един... нещастник и от него научих, че в същото това време, когато сте насаждали у мен идеите за бога и родината - в същото това време, може би дори в същите тези дни, сте влели в сърцето на този нещастник, на този маниак Кирилов отрова... Насаждали сте в него лъжа и клевета и сте го докарали до уМопомрачение... Идете го вижте сега, това е ваше създание... Впрочем видели сте го.

- Първо, ще ви забележа, че самият Кирилов токущо ми каза, че бил щастлив, че бил прекрасен. Предположението ви, че всичко това е ставало по едно и също време, е почти вярно; е, и какво от това? Пак повтарям - не съм ви лъгал, нито вас, нито него.

- Атеист ли сте? Сега сте атеист, нали?

- Да.

- А тогава?

- Точно колкото и сега.

- Започвайки този разговор, ви помолих за малко уважение, и то не към моята личност; с вашия ум бихте могли да го разберете - с негодувание измърмори Шатов.

- Ако още при първите ви думи не станах, не прекратих разговора, не си отидох, а все още седя и послушно отговарям на въпросите и... крясъците ви, ще рече, още не съм нарушил уважението си към вас.

Шатов го прекъсна, махна с ръка:

- Помните ли онзи свой израз: „Атеистът не може

да бъде руснак, атеистът тутакси престава да е руснак", помните ли го?

- Да? - като да запита Николай Всеволодович.

- Вие ме питате? Забравили ли сте го? А между другото, това е едно от най-точните определения на една от най-главните особености на руския дух, доловена от вас. Не може да сте го забравили това? Ще ви напомня и това, че пак тогава вие казвахте: „Неправославният не може да бъде руснак."

- Смятам, че това а славянофилска мисъл.

- Не; днешните славянофили ще я отхвърлят. Сега хората са поумнели. Но вие отивахте още по-нататък: вие вярвахте, че римският католицизъм не е вече християнство; твърдяхте, че Рим е провъзгласил онзи Христос, който се е поддал на третото изкушение на дявола и че възвестявайки на света, че Христос не може да пребъде на земята без земното си царство, католицизмът е провъзгласил по този начин антихриста и така е погубил целия западен свят. Именно вие изтъквахте, че ако Франция страда, то е единствено по вина на католицизма, защото е отхвърлила мръсния римски бог, а нов не е намерила. Ето как можехте да говорите тогава! Аз помня разговорите ни.

- Ако бях вярващ, без съмнение и сега бих повторил това; не съм ви лъгал, говорейки ви като вярващ - много сериозно каза Николай Всеволодович. - Но ви уверявам, че това повторение на някогашните ми мисли ми прави твърде неприятно впечатление. Не можете ли да престанете?

- Ако сте били вярващ? - кресна Шатов, не обръщайки ни най-малко внимание на молбата му. - Но не бяхте ли вие онзи, който ми казваше, че дори ако математически ви се докаже, че истината е извън Христос, вие сте щели да предпочетете да останете с Христос, а не с истината? Казвахте ли го това? Казвахте ли го?

- Но позволете ми най-сетне и аз да попитам - повиши глас Ставрогин, - накъде води това нетърпеливо и... злобно изпитване?

- Това изпитване ще потъне във вечността и повече никога няма да ви се напомни.

- Вие все още настоявате, че сме извън пространството и времето...

- Мълчете! - кресна внезапно Шатов. - Аз съм глупав и недодялан, но поврага тоя смешен Шатов! Ще позволите ли обаче да ви повторя цялата ви тогавашна най-главна мисъл... О, само десет реда, само заключението...

- Повторете, щом е само заключението...

Ставрогин понечи да погледне часовника си, но се сдържа и не го погледна.

Шатов отново се наведе напред и насмалко отново да вдигне пръст.

- Нито един народ - почна той, сякаш четеше ред по ред и същевременно не сваляйки страшния си поглед от Ставрогин, - досега нито един народ не си е уреждал живота на началата на науката и разума; нямаме такъв пример досега! Може би само за много кратко време, от глупост. Социализмът по

самата си същност е вече атеизъм и именно защото от първия си ред провъзгласява, че е атеистична организация и възнамерява да се гради единствено на началата на науката и разума. Винаги, сега и откакто свят светува, разумът и науката са играли в живота на народите само второстепенна и служебна роля; и тъй ще си я играят во веки веков. Народите се образуват и се развиват от друга сила, повеляваща и господстваща, но чийто произход е неизвестен и необясним. Тази сила е силата на неутолимото желание да се стигне краят и която същевременно отрича края. Това е силата на непрекъснатото и непрестанно потвърждаване на своето битие и отрицанието на смъртта; духът на живота, както е казано в Писанието, „ручеите жива вода", с чието пресъхване ни плаши Апокалипсисът; естетическото начало, както казват философите, нравственото начало, както пак те го отъждествяват; „търсене на бога" - както най-просто го наричам аз. Целта на всяко народно движение - у всеки народ и през всеки период на неговото битие - е единствено и само търсене на бога, на своя бог, непременно на своя собствен бог, и вярата в него - като единствено истинския бог. Бог е синтетичната личност на целия народ, взет от началото му и до края. Никога още не е бивало всички или много народи да имат един общ бог, всякога и всеки е имал своя собствен. Когато боговете започват да стават общи, това е признак за унищожение на народността. Когато боговете

стават общи, умират и боговете, и вярата в тях заедно със самите народи. Колкото е по-силен един народ, толкова по-особен е неговият бог. Никога досега не е имало още народ без религия, тоест без понятие за злото и доброто. Всеки народ си има свое собствено понятие за злото и доброто и свои собствени добро и зло. Когато понятията за злото и доброто започнат да стават общи за много народи, народите отмират и самото различие между злото и доброто започва да се заличава и изчезва. Никога не е било по силите на разума да определи злото и доброто или поне приблизително да отдели злото от доброто; напротив, винаги позорно и жалко ги е смесвал, а науката е давала юмручни разрешения. С това особено се отличава полунауката - най-страшният бич за човечеството, непознат до нашето столетие, по-страшен от мора, глада и войната. Полунауката е деспот, какъвто никога не е имало досега. Деспот, който има свои жреци и роби, деспот, пред който всички са се преклонили с любов и суеверие, немислим досега, пред който трепери самата наука и позорно му приглася. Всичко това са ваши собствени думи, Ставрогин, освен думите за полунауката; те са мои, защото самият аз съм само полунаука и, ще рече, особено я мразя. Във вашите мисли и дори в самите ви думи не съм променил нищо, нито думица.

- Не мисля, че не сте променили - предпазливо забележи Ставрогин, - вие пламенно сте ги приели

и пламенно сте ги преиначили, без да го забележите. Дори само това, че свеждате бога до прост атрибут на народността...

Изведнъж той се вгледа в Шатов и започна да го следи внимателно, впрочем не толкова думите, колкото поведението му.

- Свеждал съм бога до атрибут на народността? - викна Шатов. - Напротив, народа издигам до самия бог. Че и бивало ли то нявга другояче? Народът - това е тялото божие. Всеки народ е народ само дотогава, докато си има свой собствен бог и отхвърля всички останали богове на света, без каквото и да било примирение; докато вярва, че със своя бог ще победи и прогони от света всички останали богове. Тъй са вярвали всички, откак свят светува, поне всички велики народи, всички що-годе избрани народи, всички, които са стояли начело на човечеството. Не се върви срещу факта. Евреите са живели само затова, за да дочакат истинския бог, и оставиха на света един истински бог. Гърците боготворяха природата и завещаха на света своята религия, тоест философията и изкуствата. Рим обоготвори народа в държавата и завеща на народите държавата, франция в течение на цялата си дълга история е била само едно въплъщение и развитие на идеите на римския бог и ако най-сетне захвърли в бездната своя римски бог и се впусна в атеизма, който сега засега са нарекли социализъм, то е само защото атеизмът е все пак нещо по-здраво от римския католицизъм. Ако един велик народ не

вярва, че истината е единствено в самия него (именно единствено и изключително в него), ако не вярва, че единствено той е способен и призван да възкреси и спаси всички със своята истина - той тутакси престава да е велик народ и тутакси се превръща в етнографски материал, а не във велик народ. Истински великият народ никога не може да се примири с второстепенна роля сред човечеството, та било дори и с първостепенна, а непременно и единствено само с главната. Който губи тази вяра, той вече не е народ. Но истината е една и, ще рече, само един от народите може да има истински бог, макар останалите да си имат своите собствени и велики богове. Единственият народ-„богоносец" е руският народ и... и... и наистина ли, наистина ли ме смятате за такъв глупак, Ставрогин - внезапно кресна той яростно, - който дотам не може да разбере, че в тоя момент думите ми са или стари изкуфели дрънканици, млени и премлени във всички московски славянофилски мелници, или съвсем нова дума, последната, единствената дума на обновлението и възкресението и... и какво ме засяга вашият смях в тоя момент! Какво ме засяга, че абсолютно не ме разбирате, абсолютно, нито дума, нито звук!... О, как презирам гордия ви смях и поглед в тоя миг!

Той скочи от мястото си; дори пяна излезе на устните му.

- Напротив, Шатов, напротив - необикновено сериозно и сдържано каза Ставрогин, без да става от

мястото си, - напротив, с пламенните си думи вие възкресихте у мен множество извънредно силни спомени. В думите ви аз откривам собственото си настроение отпреди две години и сега вече няма да ви кажа като одеве, че сте преувеличили тогавашните ми мисли. Струва ми се дори, че те бяха още по-изключителни, още по-самовластни, и за трети път ви уверявам, че много бих искал да потвърдя всичко, което казахте, дори до последната дума, но...

- Но ви е нужен заек?

- Какво-о?

- Един ваш подъл израз - злобно се засмя Шатов, сядайки °тново, - »за да се направи сос от заек, е нужен заек, за да повярваш в бога, е нужен бог", в Петербург сте го повтаряли, казват, като Ноздрев, който искал да хване заек за задните крака.

- Не, той се хвали, че вече го е хванал. Впрочем позволете и аз да ви обезпокоя с един въпрос, още повече имам, мисля, вече пълно право да го сторя. Кажете ми: пипнахте ли вече вашия заек, или още си припка?

- Как си позволявате да ме питате по тоя начин, инак ме попитайте, инак! - изведнъж цял се разтрепера Шатов.

- Моля! Може и инак - сурово го погледна Николай Всеволодович, - исках просто да разбера самият вие вярвате ли в бога, или не?

- Аз вярвам в Русия, вярвам в нейното православие... Вярвам в тялото Христово... Вярвам, че ново-

то пришествие ще стане в Русия... Вярвам... - запелтечи в изстъпление Шатов.

- А в бога? В бога?

- Аз... аз ще вярвам в бога.

Нито един мускул на трепна на лицето на Ставрогин. Шатов пламенно и предизвикателно го гледаше, сякаш искаше да го изпепели с погледа си.

- Не съм ви казал, че изобщо не вярвам! - извика той накрая. - Само ви дадох да разберете, че съм една нещастна, скучна книга и нищо повече засега, засега... но поврага Шатов! Работата не е в мен, а във вас... Аз съм човек без талант и мо га само да дам живота си и нищо повече, като всеки човек без талант. Поврага тоя моя живот! Аз за вас говоря, вас ви чакам тука от две години... За вас си дера ризата от половин час насам. Вие, вие, само вие бихте могли да вдигнете това знаме!...

Той не завърши и сякаш в отчаяние отпусна лакти на масата и подпря главата си с две ръце.

- Само между другото искам да ви обърна внимание върху нещо много странно - прекъсна го внезапно Ставрогин, - откъде накъде всички ми натрапват някакво знаме? Пьотър Верховенски също е убеден, че съм можел „да вдигна тяхното знаме", поне тъй ми предадоха думите му. Втълпил си е, че съм можел да изиграя за тях ролята на Стенка Разин „поради необикновената си способност към престъпление" - също негови думи.

- Какво? - попита Шатов. - „Поради необикновената ви способност към престъпление?"

- Именно.

- Хм! Ами вярно ли, че вие - злобно се усмихна той, -вярно ли, че в Петербург сте влизали в едно тайно скотско сладострастно сдружение? Вярно ли, че маркиз Дьо Сад би могъл да се поучи от вас? Вярно ли, че сте подмамвали и развращавали деца? Говорете, и да не сте посмели да излъжете - кресна той, напълно излязъл от кожата си. - Николай Ставрогин не може да лъже пред Шатов, който го е ударил по лицето! Говорете, и ако всичко това е вярно, аз тутакси, още сега ще ви убия тук на място!

- Това съм го казвал, но на деца не съм посягал -произнесе Ставрогин, но след твърде продължително мълчание. Беше пребледнял и очите му припламваха.

- Но сте го казвали! - властно продължаваше Шатов, не сваляйки от него святкащ поглед. - Вярно ли, че уж сте намирали красота и в сладострастното зверство, и в който и ще да е подвиг, та било то да пожертваш живота си за човечеството? Вярно ли, че според вас красотата съвпадала на двата полюса, че насладата била еднаква.

- Така е невъзможно да се отговаря... аз не искам да отговарям - измърмори Ставрогин, който много лесно би могъл да стане и да си отиде, но не ставаше и не си отиваше.

- Аз също не зная защо злото е лошо, а доброто прекрасно, но аз знам защо усещането за това различие се заличава и изчезва у господа като

ставрогиновци - не мирясваше Шатов, който цял трепереше. - Знаете ли защо сте се оженили тогава тъй подло и позорно? Именно защото и тук позорът и безсмислицата стигат до гениалност! О, вие не заобикаляте по края, а смело летите надолу с главата. Оженили сте се от страст към мъчението, от страст към угризенията на съвестта, от нравствено сладострастие. Тук има нервен срив... Предизвикателството към здравия смисъл е било твърде прелъстител но! Ставрогин и жалката, полу-умната, кьопавата просякиня! Когато ухапахте губернатора за ухото, изпитахте ли сладострастие? Изпитахте ли? Празно, разюздано, господарско копеле, изпитахте ли?

- Вие сте психолог - все повече и повече побледняваше Ставрогин, - макар че за причините за моя брак отчасти сбъркахте... Кой впрочем би могъл да ви даде всичките тия сведения - усмихна се той насила, - мигар Кирилов? Но той не участваше...

- Вие побледнявате?

- Какво всъщност искате от мен? - повиши най-сетне глас Николай Всеволодович. - От половин час търпя вашия камшик и можехте поне да ме изпратите вежливо... ако, разбира се, нямате някаква разумна цел да постъпвате с мен именно така.

- Разумна цел ли?

- Безспорно. И бяхте длъжен поне да ми съобщите най-накрая тази ваша цел. Откога чакам да го направите, но виждам само едно злобно ожесточе-

ние. Моля, отворете ми вратата.

Той стана от стола. Шатов яростно се хвърли подире му.

- Целувайте земята, облейте я със сълзи, молете за прошка! - кресна той, хващайки го за рамото.

- Аз обаче не ви убих... онази сутрин... а прибрах ръцете си отзад... - почти с болка проговори Ставрогин, навеждайки поглед.

- Продължете, продължете! Дойдохте да ме предупредите за опасността, оставихте ме да говоря, искате утре да обявите публично за брака си!... Мигар не виждам по лицето ви, че ви гнети някаква страшна, нова мисъл... Ставрогин, защо съм обречен да ви вярвам во веки веков? Мигар бих могъл да говоря така с някой друг? Аз съм целомъдрен, но не се уплаших да се разголя, защото разговарях със Ставрогин. Не се уплаших да изкарикатуря великата мисъл с докосванията си, защото ме слушаше Ставрогин... Мигар няма да целувам стъпките ви, когато си отидете? Аз не мога да ви изтръгна от сърцето си, Николай Ставрогин!

- Съжалявам, че и аз не мога да ви обичам, Шатов -хладно каза Николай Всеволодович.

- Знам, че не можете, и знам, че ме лъжете. Чувайте, аз мога да поправя всичко: аз ще ви намеря заека!

Ставрогин мълчеше.

- Вие сте атеист, защото сте господар, последният господар. Загубили сте чувството за разлика между злото и доброто, защото сте престанали да разби-

рате народа си. Идва поколение право от недрата на народа и вече изобщо няма да го разберете нито вие, нито Верховенски - и баща, и син, нито аз, защото и аз съм господарче, аз, синът на Пашка, вашият крепостен лакей... Чуйте, открийте бога в труда - туй е същността, или ще изчезнете като нищожна плесен; в труда го открийте.

- В труда ли? В кой труд?

- В мужишкия. Идете, зарежете богатствата си... А! Смешно ви е, страх ви е, че ще излезе фокус?

Но Ставрогин не се смееше.

- Значи смятате, че бог може да се открие в труда и именно в мужишкия? - повтори той, замисляйки се, сякаш действително се бе натъкнал на нещо ново и сериозно, което заслужаваше да се обмисли. - Впрочем - премина той внезапно към друга мисъл - сега ми напомнихте: знаете ли, че аз никак не съм богат, тъй че няма какво да зарязвам? Аз почти не съм в състояние да осигуря дори бъдещето на Маря Тимо-феевна... И още нещо: бях дошъл да ви помоля, ако ви е възможно, и занапред да не изоставяте Маря Тимофеевна, тъй като единствено вие бихте могли да имате известно влияние над бедния й разум... Казвам го за всеки случай.

- Браво, браво, че се сетихте и за Маря Тимофеевна -замаха с една ръка Шатов, като държеше в другата свещта, - но това после, то се разбира от само себе си... Чувайте, идете при Тихон.

- При кого?

- При Тихон. Тихон е бивш архиерей, болен е и затова живее тук в чертите на града, в нашия Ефимиевско-Богород-ски манастир.

- И какво прави той?

- Нищо. Ходят при него откъде ли не. Идете; какво ви коства? Тъй де, какво ви коства?

- За пръв път чувам и... досега никога не съм виждал хора от тоя сорт? Благодаря ви, ще ида.

- Насам - осветяваше Шатов стълбището, - вървете -отвори той вратичката към улицата.

- Аз вече няма да дойда при вас, Шатов - тихо каза Ставрогин, прекрачвайки навън.

Мракът се беше сгъстил и продължаваше да вали.

Глава втора
НОЩТА (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

I

Най-после „Богоявленская" свърши; дойде нанадолни-щето, краката му затъваха в хлъзгавата кал и изведнъж се откри широко, мътно, сякаш празно пространство - реката. Къщите се превърнаха в къщурки, улицата се разтвори в множеството забъркани криволици. Николай Всеволодович дълго вървя покрай оградите, без да се отдалечава от брега, но със сигурност налучкваше пътя и дори

едва ли мислеше много за него. Съвсем друго го занимаваше и учудено се озърна, когато, опомняйки се от дълбокия унес, изведнъж се видя почти на средата на дългия и мокър плаващ мост. Наоколо нямаше жива душа, тъй че дори се сепна, когато внезапно, току до лакътя му се раздаде вежливо-фамилиарен, приятен впрочем глас, с оня сладникаво-натъртен изговор, с който у нас се перчат твърде цивилизованите еснафи или младите къдрокоси продавачи от Търговската улица.

- Ще позволите ли, ваша милост, да се възползваме от чадърчето?

И наистина някаква фигура се вмъкна или се направи, че уж се вмъква под чадъра му. Човекът вървеше плътно до него, почти „на лакът", както му викат във войската. Забавяйки крачка, Николай Всеволодович се понаведе да го разгледа, доколкото позволяваше тъмнината: нисичък човечец и сякаш приличаше да е някой попийнал еснафин: леко и неугледно облечен; и на къдравите му чорли се кипреше мокра сукнена фуражка с отпрана наполовината козирка. Трябва да беше ярък брюнет, сух и мургав; бялото на очите му се жълтееше, а самите очи бяха големи, черни и много лъскави, като цигански; това и в тъмното се усещаше. На години трябва да бе към четирийсетте и не беше пиян.

- Познаваш ли ме? - попита Николай Всеволодович.

- Господин Ставрогин, Николай Всеволодович; още поминалата неделя на гарата ми я посочиха

ваша милост, хем още не беше спряла машината. Махни, дето отнапред съм ви чувал и чувал.

- Кой, Пьотър Степанович ли ти каза? Ти... ти да не си Федка Каторжника?

- По кръщение фьодор фьодорович; и нас ни е майка раждала, ваша милост, и сега, и сега тъдява се поминува бабичката, божа душица, ваша милост, хем надолу расте, хем деня и нощта богу се моли за назе, щото, дето е речено - залудо се моли, залудо не стой.

- Вярно ли, че си избягал от каторгата?

- Трампихме се, ваша милост. Харизах им пранги-те и каушите, па си обрах крушите, щото ме бяха лашнали по каторгите до второ пришествие; ама то пък бая длъжко да го чакаш.

- Какво правиш сега тука?

- Ами какво, ден да мине - друг да дойде. На, из оная неделя чичото се спомина в тукашната тъмни-ца, заради едни фалшиви пари, сиромахът, та му правих помен - де що има куче, с камък го на-гостих, туй са ни то работите засега. Па и Пьотър Степанович за пашепорт дават една надеждица, хем за из цялата, значи, Русия и уж че нещо по търговската част, та и тая му милост чакам да ме огрее. Затуй, вика, щото навремето баща ми те е заложил на карти в англицкия клуб; пък аз, вика, за несправедливост го броя туй безчовечие. А ваша милост ще ли пуснете едно три рубли за бог да прости, за съгревателно?

- Дебнал си ме, значи, тука; аз не ги обичам тия

работи. Кой ти нареди?

- Никой ми не е нареждал, няма таквоз нещо, ваша милост, ами единствено поради вашето човеколюбие, дето го знае цял свят. Па и вие нали го знаете нашия хал - или гладен стой, или дръж на бой. В петък се натъпках с вкуснотии като оня, дето се наял с фъшкии, па оттогава ден тримирих, два постих, а на третия пак не ядох. Вода в реката колкото щеш, раци се завъдиха в търбуха ми. Та дано ви се откъсне нещо от сърцето, викам, на ваша милост; щото аз си имам тъдява една кумичка, ама на нея без рубли хич не й се мяркай.

- Пьотър Степанович ли ти е обещал нещо от мое име?

- Абе не че ми е обещавал де, ами тъй дойде на дума, че може, значи, да ви дотрябвам на ваша милост, ако дойде ред примерно, ама какво и що, не щяха да кажат, защото Пьотър Степанович мен ме държи примерно като коза на тръне и никаква вяра ми няма, значи.

- Че защо тъй?

- Пьотър Степанович, ваша милост, е ужким коджа ми ти астролом и де що е писано за всяка божа плинета, го знае, ама и той не е цвете. Казвам ви го, ваша милост, като на господ, щото много съм ви чувал и чувал. Пьотър Степанович е едно, ваша милост, пък вие сте съвсем друга работа. Оня, ваша милост, речено ли е веднъж за човека - подлец - за подлец го води и друго не ще и да чуе. Речено ли е - говедо, значи, освен говедо няма

друга дума за него. Ами я ако аз само във вторник и сряда съм говедо, а в четвъртък съм и от него по-умен. Та и с мене тъй, знае ме, че съм петимен за пашепорт -щото в Русията, ваша милост, без документ си заникъде, - и си мисли, че ме държи в шепа. На Пьотър Степанович, ваша милост, му е много лесен животът, щото като си науми нещо за човека, и край. Па е и стиснат много. На, втълпил си го е веднъж, че няма да ми стиска да прескоча тяхна милост и направо пред вас да се изтъпаня, и туйто; ама ей ма мен, ваша милост, казвам ви го като на господ, четвърта нощ вече вися на моста, щото, ако е работата, лечката-полечката и без тяхна милост ще оправим пътя. Щото, като е дошло тъй, аз на ботуша ще се подложа, а не на цървула.

- Кой пък ти каза, че тъкмо нощем ще мина по моста?

- Те това вече, да си призная, отстрани дойде, по-вечето от щуротията на капитанина, щото те не са, дето ще устискат да скрият нещо... Та три рубли, викам, се падат на ваша милост, примерно де, за три дни и три нощи, за висенето. Па дето ми подгизна дрешката, туй го не правим на въпрос, траем си.

- А сега мостът свърши - аз наляво, ти - надясно. Слушай, фьодор, аз обичам думата ми да се разбира от първи път и веднъж завинаги: пукната пара няма да видиш от мене и занапред да не си ми се мярнал нито на моста, нито под моста; нямам нужда от тебе и няма да имам, а не го ли запомниш

-ще ти метна въжето и право в полицията. Хайде, изчезвай!

- Ех, поне за кумпанията пуснете нещо, барем дето се водихме дотука.

- Марш!

- Че ще ли се оправите самичък тъдява? Тук, значи, почват такива сокаци... да дойдех, викам, да ви изведа, щото из тоя край и дяволът ще оплете конците, дето е речено.

- Ще ми загазиш, ей! - заплашително се обърна Николай Всеволодович.

- Па може друг акъл да ви дойде, ваша милост; колко му е да обидиш сирак човек.

- Не, ама ти, изглежда, си много сигурен в себе си?

- Аз, ваша милост, във вас съм сигурен, не че толкоз в мене си.

- Нямам нужда от тебе, казах ти!

- Ама аз имам нужда от вас, ваша милост, там е работата я. Хайде, тя се е видяла, ще ви почакам на връщане.

- Честна дума ти казвам: мернеш ли ми се пак - право в полицията.

- Ами че аз да приготвя тогаз прангите. На добър час, ваша милост, все колко да е ме прибрахте на сушинка под чадърчето, с туй да си останем, до гроб ще ви благославяме.

Той изостана. Николай Всеволодович стигна до мястото твърде угрижен. Този изневиделица появил се човек бе напълно убеден, че ще му е нужен,

и дори не го криеше, напротив. Изобщо не му се церемонеха. Но пък тоя разбойник може и да не лъжеше, може наистина да си предлагаше услугите само от свое име, и то скришом от Пьотър Степанович; а пък това беше най-интересното.

II

Къщата, до която стигна Николай Всеволодович, се намираше на една затънтена уличка между оградите, отвъд които започваха зеленчукови градини - буквално накрай града. Беше съвсем усамотена малка дървена къщурка, току-що построена и все още без дъсчена обшивка. Капаците на едно от прозорчетата бяха нарочно открехнати и на перваза беше поставена свещ - явно с цел да служи за пътеводител на очаквания днес късен гостенин. Николай Всеволодович още от трийсетина крачки различи застаналата на входа висока човешка фигура, навярно нетърпеливият стопанин, излязъл да погледне към пътя. Чу се и гласът му, нетърпелив и сякаш че плах:

- Вие ли сте? Вие ли сте това?

- Аз - обади се Николай Всеволодович, но чак когато стигна до входа и вече затваряше чадъра си.

- Най-после, значи - запристъпя и се засуети капитан Лебядкин - това беше той, - чадърчето, ако обичате; голям дъжд, значи; ще го разтворя тук на пода в кьошенцето, заповядайте, заповядайте, мо-

лим.

Вратата, която водеше от антрето към осветената с две свещи стая, беше широко отворена.

- Да не бяхте вие казали, че непременно ще дойдете, нямаше да го вярвам вече.

- Един без четвърт - погледна си часовника Николай Всеволодович, влизайки в стаята.

- В тоя дъжд и при тая наша отдалеченост... Нали нямаме часовник, пък от прозореца само тия градини, та... изоставаме от събитията... но аз собствено не че да роптая, защото кой съм аз, кой съм аз пред вас, а само и единствено от нетърпение изглозган от цяла седмица насам, щото и ние... да му видим най-сетне края.

- Какво, какво?

- Съдбата си да чуем, Николай Всеволодович. Молим.

Той се преви на две, предлагайки му да седне на дивана край масичката.

Николай Всеволодович се огледа; стаята беше съвсем мъничка; ниска; само най-необходимите мебели; столовете и диванът бяха дървени, също съвсем скоро правени, без тапи-цировка и без възглавници, две малки масички, едната пред дивана, а другата постлана с покривка и цялата отрупана с разни неща, покрити отгоре със снежнобяла кърпа. Пък, изглежда, и в цялата стая се поддържаше голяма чистота. Капитан Лебядкин вече от осем дни не беше се напивал; лицето му бе някак подпухнало и прежълтяло, погледът му - тре-

вожен, любопитен и очевидно недоумяващ; веднага се забелязваше, че и самият той не знае какъв тон да държи и като как ще е най-изгодно да почне още от самото начало.

- На - посочи той наоколо си, - живея като Зосима. Трезвеност, уединение и нищета - обетът на древните рицари.

- Смятате ли, че древните рицари са давали такива обети?

- Да не би нещо да бъркам? Уви, спря моето развитие! Всичко погубих! Не знам дали ще ми повярвате, Николай Всеволодович, но тук за първи път се опомних от срамните си увлечения - нито чаша, нито капка! Имам покрив над главата и от шест дни изпитвам едно благоденствие на съвестта. Дори стените миришат на смола, напомняйки природата. А кой бях аз, какво бях аз?

Нощем шляя се бездомен,
денем, изплезил език -

според както гениално го е казал поетът! Но... вие сте вир-вода... няма ли да изпиете едно чайче?

- Не се притеснявайте.

- Самоварът кипеше от осем, но... угасна... като всичко на тоя свят. И слънцето, казват, щяло на свой ред да угасне... Впрочем, ако трябва, веднага ще я наредим. Агафия е будна.

- Кажете, Маря Тимофеевна...

- Тук е, тук е - тутакси поде Лебядкин шепнешком, -желаете ли да надзърнете? - посочи той затворената врата за другата стая.

- Не спи ли?

- О, не, как е възможно? Напротив, от надвечер още ви чака и щом научи одеве, моментално се нагизди - понечи да се пошегува той и дори изкриви устни в усмивка, но тутакси се сви.

- Изобщо, как е тя? - въсейки се, попита Николай Всеволодович.

- Изобщо ли? Нали знаете (вдигна съчувствено рамене), а сега... сега седи и си гледа на карти...

- Добре, това после; отначало да свършим с вас.

Николай Всеволодович седна на единия стол. Капитанът вече не посмя да седне на дивана, ами тутакси придърпа другия стол и с трепетно очакване се наведе да слуша.

- Какво е това там в ъгъла под покривката? - внезапно обърна внимание Николай Всеволодович.

- Това ли? - обърна се и Лебядкин. - Това пак само на вас го дължим, тъй да се каже, да полеем нанасянето и вземайки под внимание дългия път и естествената умора - умилно се ухили той, после стана от мястото си и надигайки се на пръсти, буквално свещенодействайки, махна кърпата от масичката в ъгъла. Оказа се, че под нея беше приготвено ядене: шунка, печено, сардина, кашкавал, малка зеленикава гарафичка и висока бутилка бордо; всичко беше стъкмено чисто, с умение и почти изискано.

- Вие ли домакинствахте?

- Аз. Още от вчера и просто всичко каквото можах, само във ваша чест... Нашата Маря Тимо-

феевна, нали знаете, е равнодушна по тая част. А най-важното, че всичкото го дължим на вас, защото всичко туй е ваше, защото главният тук сте вие, а не аз, аз съм само един вид като вашия оберкелнер, тъй да се каже, защото все пак, все пак, Николай Всеволодович, все пак духът ми си остава независим! Не ще да ми отнемете и това последно достояние! - умилно завърши той.

- Хм!... все пак да бяхте си седнали на мястото, а.

- Приз-на-те-лен съм, признателен и независим! (Той седна.) Ох, Николай Всеволодович, толкова е накипяло в това сърце, че не зная как ви дочаках! Да, сега вие ще решите съдбата ми, мойта и... на онази клетница, а после... после ще ви излея всичко, както ставаше навремето, както преди четири години! Защото тогава ме удостоявахте с внимание и четяхте строфите ми; какво като ми викаха, че съм бил вашият Фалстаф от Шекспир, вие толкова много значехте в живота ми!... А пък сега такава ме е завила и залюляла, че единствено само от вас чакам съвет и светлина! Пьотър Степанович постъпва с мен ужасно!

Николай Всеволодович слушаше с любопитство и внимателно го гледаше. Макар че капитан Лебядкин беше престанал да пиянства, състоянието му очевидно беше все пак далеч от хармонията. У такива дългогодишни пияници в края на краищата завинаги си остава нещо изкилиферчено, нещо мътно, нещо сякаш сбъркано и налудничаво, макар впрочем, ако дотрябва, да могат да шмекеруват, да

лъжат и мажат не по-зле от другите.

- Виждам, че за тия четири и повече години никак не сте се променили, капитане - каза, сякаш че дори малко ласкаво Николай Всеволодович. - Трябва да е вярно, че втората половина на човешкия живот обикновено се състои единствено от натрупаните през първата половина навици.

- Велики думи! Вие решавате тайната на живота! - провикна се капитанът, наполовината от преструвка, наполовината наистина от неподправен възторг, защото много си падаше по големите приказки. - От всичките ви думи, Николай Всеволодович, съм запомнил най-вече едно, още в Петербург го казахте: „Трябва да си наистина велик човек, за да можеш да устоиш и на здравия смисъл." Това е!

- Да, или да си глупак.

- Съгласен, нека да е глупак, но вие цял живот сте раздавали остроумия, а те? Що не опита Липутин, що не опита Пьотър Степанович!... О, колко жестоко постъпваше с мене Пьотър Степанович...

- Но и вие, капитане, сте един... на какво прилича това ваше държане?

- Само от пиянството е, а на туй отгоре и милионите ми врагове! Но вече край, всичко отмина и аз ставам нов човек, досущ както змията си хвърля кожата. Николай Всеволодович, известно ли ви е, че си пиша завещанието и че вече съм го написал дори?

- Интересно. Какво оставяте и кому?

- На отечеството, на човечеството и на студент-

ството. Николай Всеволодович, прочетох във вестниците биография за един американец. Оставил цялото си огромно състояние за фабрики и положителни науки, скелета си - на студентите в тамошната академия, а кожата си - за барабан, тъй че денонощно да бият на него американския национален химн. Уви, ний сме пигмеи в сравнение с полета на мисълта в Североамериканските щати; Русия е игра на природата, но не и на ума. Я да река например аз да си завещая кожата за барабан на Акмолинския пехотен полк, в който имах честта да започна моята служба, та всеки ден да бият на него пред полка руския национален химн - ще го счетат за либерализъм, ще забранят моята кожа... и затова се ограничих само със студентството. Искам да завещая скелета си на академията, обаче при едно условие: за вечни времена да лепнат на челото ми етикет с думите „Разкаяният волнодумец". Това е!

Капитанът говореше разпалено и, разбира се, вече си вярваше, че това американско завещание е голяма работа, но беше и шмекер и много му се щеше и да разсмее Николай Всеволодович, който по-рано дълго време го беше имал за нещо като шут. Но оня дори не се усмихна, а, напротив, някак подозрително запита:

- Сиреч вие възнамерявате да публикувате завещанието си приживе и да получите за него награда?

- Че и тъй да е, Николай Всеволодович, и тъй да е? -предпазливо го погледна Лебядкин. - Това моето живот ли е? Дори стихове спрях да пиша, а

навремето и вас ви забавляваха тез мои стихчета. Николай Всеволодович, нали помните, като седнехме на чашка? Но край на перото. Написах само едно стихотворение, както Гогол своята „Последна повест", нали знаете, още той възвести навремето, че за него Русия вече е „изпята песен".

- А какво е това стихотворение?

- „В случай че тя си счупи крака"!

- Какво-о?

Капитанът това и чакаше. Той безкрайно ценеше стихотворенията си, но по силата на една особена душевна раздвоеност примираше от радост, когато Николай Всеволодович намираше стихчетата му за забавни и дори самият той се превиваше от смях и се хващаше за корема. По тоя начин се постигаха две цели - и поетична, и служебна; но сега имаше и трета, особена и твърде деликатна цел: изкарвайки на сцената стиховете си, капитанът разчиташе да се оправдае по един въпрос, от кой-то, кой знае защо, най-много се опасяваше и по който се чувстваше най-виновен.

- „В случай че тя си счупи крака", тоест в случай на езда. фантазия, Николай Всеволодович, бълну-вания, но бълнувания на поета: веднъж, при сре-ща, минавайки покрай ездачката, бях просто пора-зен и си зададох материалния въпрос: „Какво би станало?" - тоест в случай че наистина... нали разбирате? Ясно като бял ден: всички претенденти се отмятат, всички кандидати - яко дим, морген фри, брой до три, единствен поетът остава й верен

с разбито в гърдите сърце. Николай Всеволодович, дори въшката, че е въшка, и тя би могла да се влюби, дори на нея не й го забранява законодателството. Особата обаче се обиди и на писмото, и на стиховете. Дори вие, казват, сте се били разсърдили, нима? Жалко; дори не ми се ще да вярвам. Кому бих навредил с фантазиите си? Пък откъде се взе и тоя Липутин: „Прати ги, та ги прати, всеки човек е достоен за правото на кореспонденция" - и аз ги пратих. Кълна ви се в честта си.

- Вие май сте си предлагали ръката?

- Пак враговете, враговете и враговете!

- Кажете стиховете - сурово го прекъсна Николай Всеволодович.

- Бълнувания, бълнувания преди всичко.

Но се изпъчи, протегна ръка и започна:

Красавицата счупи крайник
и стана дваж по-интересна,
и дваж по-силно я залюби
влюбеният й познайник.

- Стига толкова - махна с ръка Николай Всеволодович.

- За Питер мечтая - тутакси смени темата Лебядкин, сякаш че и дума не беше ставало за стихове, - за възрождение мечтая... Вие сте ми надеждата! Да разчитам ли, че не ще ми откажете средства за това пътуване? Като изгрев слънце съм ви очаквал цяла седмица.

- А не, ще извинявате, но средства почти съвсем

не ми останаха, пък и защо да ви давам пари?...

Николай Всеволодович сякаш съвсем внезапно се разсърди. Сухо и кратко изброи всички прегрешения на капитана: пиянство, лъжи, пропиляване на парите, предназначени за Маря Тимофеевна, изваждането от манастира, дръзките писма със заплахи да разгласи тайната, приказките по адрес на Даря Павловна и прочие, и прочие... Капитанът се въртеше, жестикулираше, почваше да възразява, но Николай Всеволодович всеки път повелително го спираше.

- И моля ви се - каза той накрая, - вие непрекъснато пишете за „семеен позор". Какво позорно има, че сестра ви е встъпила в законен брак със Ставрогин?

- Но таен брак, Николай Всеволодович, таен брак, съдбоносна тайна. Получавам от вас пари и най-внезапно ми задават въпроса: за какво са тия пари? А съм обвързан и не мога да отговарям в ущърб, значи, на сестра си, в ущърб на семейното достойнство.

Капитанът повиши тон: обичаше тази тема и здравата разчиташе на нея. Уви, той дори не подозираше какъв удар го очаква. Спокойно и точно, сякаш се касаеше за нещо най-обикновено, Николай Всеволодович му съобщи, че тия дни, може би дори утре или вдругиден, възнамерява повсеместно Да разгласи брака си, тоест да уведоми „както полицията, така и обществото", и следователно въпросът за семейното достойнство от само себе си отпа-

да, а също тъй и въпросът за субсидиите. Капитанът се опули; той дори не можа да разбере; наложи се да му се разяснява.

- Ами че тя е... умопобъркана?

- Аз ще се разпоредя за необходимото.

- Ами... вашата майка?

- Това си е вече нейна грижа.

- Но нали ще въведете жена си в своя дом?

- Може би да. Впрочем това в пълния смисъл на думата не е ваша работа и ни най-малко не ви засяга.

- Как тъй не ме засяга! - провикна се капитанът. - Ами аз?

- Вие естествено няма да влезете в дома ми.

- Че нали съм роднина.

- Такива роднини не ги пущат и на двора. Защо да ви давам пари при това положение? Нали виждате?

- Николай Всеволодович, това не може да го бъде, Николай Всеволодович, вие ще се откажете от това си намерение, няма да го извършите това самоубийство... какво ще си помислят хората, какво ще кажат?

- Не ме е грижа какво ще кажат вашите хора. Не се ли ожених за сестра ви след една пиянска история, на бас за бутилка вино просто защото ми беше скимнало? Сега пък ще го обявявам публично, защото... това ме забавлява.

Произнесъл беше всичко това някак особено раздразнено, тъй че Лебядкин с ужас взе да вярва.

- Ами аз, аз накъде, главното е аз какво ще

правя!... Да не се шегувате, а, Николай Всеволодович?

- Не, не се шегувам.

- Както щете, Николай Всеволодович, ама аз не ви вярвам... тогава аз такова... ще подам прошение.

- Вие сте страшен глупак, капитане.

- Нека, но това е единственото, което ми остава! - съвсем се объркa капитанът. - По-рано, когато тя слугуваше по приютите, поне подслон ни даваха, а накъде сега, ако съвсем ме зарежете?

- Че нали искате да заминете в Петербург, за да почвате нова кариера. Впрочем, вярно ли е, което чух, за намерението ви да подадете донос и да изкажете всички останали, разчитайки на прошка?

Капитанът зяпна, опули се и не отговори.

- Чуйте ме какво ще ви кажа, капитане - наведе се над масата Ставрогин и тонът му внезапно стана извънредно сериозен. До тоя момент беше говорил някак двусмислено, тъй че вживелият се в ролята на шута Лебядкин до последния миг беше все пак малко несигурен: наистина ли се сърди господарят му, или си прави шеги; наистина ли си е втълпил дивата идея да обяви за брака си, или само го разиграва? Но сега необикновено строгият вид на Николай Всеволодович бе толкова убедителен, че дори тръпки полазиха по гърба на капитана. - Хубаво ме чуйте и кажете истината, Лебядкин: пратили ли сте вече някакъв донос, или не? Успяхте ли вече наистина да направите нещо? Направихте ли я тая глупост да пишете до някого?

- Не, още не съм... дори не съм помислял - вцепенено го гледаше капитанът.

- Ами, ами, лъжете, че не сте го мислили. Нали затова искахте да ходите в Петербург. Добре, не сте писали, а не сте ли се изтървали тук пред някого? Кажете ми истината, аз подочух нещичко.

- Само пред Липутин, в пияно състояние. Липутин е издайник. Аз му разкрих сърцето си - прошепна бедният капитан.

- Сърцето си е сърце, но и хапльовщината си има граници. Хубаво, наумили сте си нещо - ами че дръжте го за себе си; днес умните хора си мълчат, а не дрънкат наляво и надясно.

- Николай Всеволодович! - разтрепера се капитанът. -Ами че вие в нищо не сте замесен, ами че аз не за вас...

- Е, да, кой е тоя луд да прави доноси срещу дойната си крава.

- Николай Всеволодович, влезте най-сетне в положението ми!... - И в пълно отчаяние, с плач и ридания, капитанът взе да излага историята си през тия четири години. Това бе възможно най-глупашката история за диването, забъркало се в нещо, което не е за него, и покрай пиенето и гуляите така и до последния момент не разбрало за какво става дума. Разказа, че още в Петербург се увлякъл „изпърво от едното приятелство, като верен на студентството, макар и не бидейки студент", и не подозирайки нищо, „без всякаква вина", пръскал разни хартийки по стълбищата, оставял цели пачки

по входовете, при звънците, пускал ги по кутиите вместо вестници, внасял ги в театъра и ги пъхал по шапките, мушкал ги в джобовете. А после почнал да взема от ония и пари, „защото отде у мен средства, отде?". Обиколил две губернии и също пръскал „разни боклуци".

- О, Николай Всеволодович - възклицаваше той, - най-много от всичко ме възмущаваше пълното противоречие с гражданското и предимно отечественото законодателство!

Представете си само, най-внезапно печатат всеки да грабнел вилата и да се помнело, че който излезел сутринта беден, вечерта можело да се върне богат! Тръпки ме побиваха, но разпространявах. Или пък ни в клин, ни в ръкав – пет-шест реда към цяла Русия: „Затваряйте църквите, премахнете бога, рушете брака, унищожете правото на наследство, грабвайте ножа!" - и туйто, и какво ли друго не щеш. Тъкмо с тия пет реда насмалко да ме пипнат; офицерите в полка ме поступаха, ама, господ здраве да им дава - пуснаха ме. А пък миналата година насмалко не ме хванаха с петдесетачките, дето ги дадох на Короваев - френска изработка, ама фалшиви; пак слава богу, че Короваев, бидейки в пияно състояние, тъкмо тогава се удави в езерото и не можаха да ме разобличат. Тук у Виргински провъзгласяваха свободата на социалната жена. През юни пак пръсках в ...-ския окръг. Казват, че пак щели да ме накарат... Пьотър Степанович най-внезапно ми обявява, че съм бил длъ-

жен да изпълнявам, отдавна вече ме заплашва. Как постъпи с мен в неделята, а! Николай Всеволодович, аз съм роб, червей, но не и бог, това ни е разликата с Державин. Но отде средства, отде!

Николай Всеволодович изслужа всичко с интерес.

- Много неща изобщо не ги знаех - каза той, - естествено можело е всичко да ви се случи... Вижте какво - каза той, като помисли, - ако искате, кажете, ще видите там на кого, че Липутин е излъгал и че с доноса сте искали да сплашите мен, смятайки, че и аз съм компрометиран, та по тоя начин да ми измъкнете повече пари... Разбирате ли?

- Николай Всеволодович, гълъбче, нима ме грози такава опасност? Само вас чаках, вас да питам.

Николай Всеволодович се поусмихна.

- В Петербург, разбира се, няма да ви пуснат, дори да ви дадях пари за пътуването... а впрочем време е да видя Маря Тимофеевна. - И той стана от стола.

- Николай Всеволодович, ами какво ще стане с Маря Тимофеевна?

- Ще стане, каквото казах.

- Мигар и това е вярно?

- Още ли не вярвате?

- Мигар ще ме захвърлите ей тъй, като стар износен галош?

- Ще видя - засмя се Николай Всеволодович, - хайде, пуснете ме.

- Ако наредите, ще постоя отвънка... да не подслушам случайно, значи... защото стаиците са

мънички.

- Добра идея; постойте отвън. Вземете чадъра.

- Вашия чадър... заслужавам ли го аз? - май попресоли капитанът.

- Всеки заслужава чадър.

- Отведнъж определяте тпнтит-а на човешките права.

Но дърдореше вече машинално; твърде потиснат бе от известията и съвсем беше изтървал пусулата. И въпреки това почти веднага щом излезе навън и разтвори чадъра над себе си, в хитроумната му и лекомислена глава взе да шава всякогашната утешителна мисъл, че го баламосват и лъжат, а щом е тъй, значи, не той от тях, ами те трябва да се страхуват от него.

„За какво му е да ме баламосва?" - шумолеше в главата му. Разгласяването на брака му се струваше нелепост: „Вярно, от тоя чудотворец всичко може да очакваш; за зло е роден. Ами я ако и него го е страх от неделешния афронт, хем както никога досега не е било? И ето ти го от страх да не би аз да разглася, дотърчал да ме убеждава, че уж самият той щял да разгласи. Ей, отваряй си очите, Лебядкин! Ами защо е тръгнал по нощите, крадешком, щом искал да се разчуело? А щом го е страх, значи, в момента го е страх, именно в тоя момент, именно тия няколко дни... Ей, не му се връзвай, Лебядкин!

С Пьотър Степанович плаши. Ох, страшно си е, страшно; ама много страшно! Ама и мене кой ме

теглеше за езика да разправям на Липутин. Дявол знае какви ги кроят тия дяволи, може ли ги разбра човек. Пак са се разшавали, като преди пет години. Донос, хм, ама че работа. „Не сте ли сглупили да пишете някъде?" Хм! Ще рече, може и да напишеш, пък уж че като от глупост, а? Дали пък не е съвет? „Нали за това отивате в Петербург." Мошеник, аз не съм си легнал още, а той и съня ми отгатнал! Като да ме подтиква да вървя. Тая ще е или тъй, или тъй, едно от двете: или самия него го е страх, защото е сгазил лука, или... или не го е страх за самия себе си, ами ме подкокоросва да съобщя за ония другите! ох, страшно е, Лебядкин, ох, внимавай да не те минат, ей!..."

Той дотолкова се беше замислил, че забрави да подслушва. Впрочем да подслуша беше трудно; вратата беше еднокрила, дебела, а говореха много тихо; долитаха само някакви неясни звуци. Капитанът дори се изплю от досада и пак излезе навън, подсвирквайки си замислено.

III

Стаята на Маря Тимофеевна беше два пъти по-голяма от онази, която заемаше капитанът, и бе мебелирана със същата груба мебел; но масата пред дивана бе постлана с гиздава цветна покривка; на нея гореше лампа; подът беше застлан с прекрасен килим; леглото бе отделено с дълга зелена завеса,

която минаваше през цялата стая, и освен това до масата имаше голямо меко кресло, на което обаче Маря Тимофеевна не сядаше. Както и в предишното жилище, в ъгъла висеше икона със запалено отпред кандило, а на масата бяха наредени пак същите необходими нещица: тестето карти, огледалцето, песнопойката и дори пак кифла. Освен това се бяха появили две книжлета с оцветени картинки, едното -откъси от популярно пътешествие, приспособени за деца, другото - сборник леки, нравоучителни и в по-голямата си част рицарски разкази, предназначен за коледните елхи и девическите пансиони. Имаше и един албум с различни снимки. Както беше предупредил капитанът, Маря Тимофе-евна, разбира се, очакваше госта; но когато Николай Всеволодович влезе вътре, тя спеше, полуизлегнала се на дивана и склонила глава на бродираната възглавница. Гостът безшумно затвори подире си вратата и без да помръдне от мястото си, взе да разглежда спящата.

Капитанът беше послъгал, казвайки, че се била нагиздила.

Беше с все същата, тъмна рокличка, както и в неделята у Варвара Петровна. Косите й бяха пак тъй прибрани на малък кок на тила; дългата й, мършава шия бе пак тъй разголена. Подареният от Варвара Петровна черен шал беше грижливо сгънат на дивана. И както винаги, тя бе все тъй грубо белосана и начервена. Николай Всеволодович не

беше стоял и минута, когато тя внезапно се събуди, сякаш бе почувствала погледа му върху себе си, отвори очи и бързо се изправи. Но, изглежда, нещо странно бе станало и с госта: той продължаваше да стои неподвижно на същото място до вратата и пронизителният му поглед безмълвно и настойчиво се впиваше в лицето й. Може би този поглед бе прекалено суров, може би изразяваше отвращение и дори злорада наслада от уплахата й - или просто тъй й се бе привидяло на сепналата се от сън Маря Тимофеевна; само че след почти едноминутно изчакване по лицето на клетата жена внезапно се изписа истински ужас; тя цялата се сгърчи, вдигна и размаха ръце, като да се бранеше, и внезапно заплака досущ като изплашено дете; още миг, и би надала писък. Но гостът се опомни; лицето му моментално се промени и той се приближи до масата с най-приветлива и мила усмивка.

- Извинете, Маря Тимофеевна, изплаших ви с неочакваното си влизане, както спяхте - каза той, подавайки й ръка.

Звуците на ласкавите думи оказаха своето въздействие, уплахата й мина, макар все още да го гледаше малко боязливо, явно силейки се да проумее нещо. Боязливо си подаде и ръката. Най-сетне на устните й плахо шавна усмивка.

- Здравейте, княже - прошепна тя, гледайки го с малко странен поглед.

- Сигурно сте сънували лош сън? - продължи той,

усмихвайки се все по-приветливо и ласкаво.

- Вие отде разбрахте, че за онова съм сънувала?...

И внезапно пак се разтрепера и се дръпна назад, вдигайки отпред ръце, сякаш за да се заварди, готова отново да заплаче.

- Хайде, елате на себе си, какъв е тоя страх, нима не ме познахте? - увещаваше я Николай Всеволодович, но този път дълго не можа да я успокои; тя го гледаше мълчаливо със същото онова мъчително недоумение; в клетата й главица се въртеше някаква тягостна мисъл и тя отново се напъваше да я долови. Ту навеждаше очи, ту го стрелкаше внезапно с бърз, опипващ поглед. Но най-после не че се успокои, а като да реши нещо.

- Седнете, моля, до мене, че после да мога да ви разгледам - произнесе тя доста уверено и явно с някаква нова цел. - А сега не се бойте, няма да ви гледам, надолу ще гледам. И вие не ме гледайте, докато не кажа. Седнете де - дори с нетърпение прибави тя.

Новото чувство, изглежда, я обземаше все повече и повече.

- Николай Всеволодович седна и зачака; настъпи доста продължително мълчание.

- Хм! Чудна работа - избърбори тя внезапно, едва ли не с погнуса, - вярно, че са ме налегнали лоши сънища; само че вас защо ви сънувах такъв?

- Хайде, да оставим сънищата - нетърпеливо каза той, обръщайки се към нея въпреки забраната, и в очите му като че отново се мярна одевешният

израз. Видя я, че на няколко пъти искаше, и дори много, да го погледне, но се държеше и упорито гледаше надолу.

- Чуйте, княже - повиши тя внезапно глас, - чуйте, княже...

- Защо се извръщате, защо не ме гледате, каква е тази комедия? - подвикна той, явно не можейки да се сдържи.

Но тя сякаш не беше го чула.

- Чуйте, княже - повтори за трети път тя с укрепнал глас и с един неприятен и угрижен израз на лицето. - Като ми го казахте тогава в каретата, че бракът ще бъде обявен, още тогава се уплаших, че тайната ще свърши. А сега вече не знам; мислих, мислих и ясно виждам, че не е за мене. Да се издокарам, ще мога, гости да посрещна, и туй сигур ще го мога: то пък голямо чудо да дадеш по чаша чай, хеле пък като има лакеи. Да, ама как ще погледнат все пак хората? Оная сутрин, в неделята, много нещо видях в тая къща. Оная хубавичката госпожица все мен ме зяпаше, особено като вля-зохте вие. Нали вие бяхте, дето влязохте тогава, а? Майка й е просто едно смешно светско бабе. Моят Лебядкин също се отличи; аз все в тавана гледах, щото ме досмеша, хубаво е изрисуван таванът. А майка му е само за игуменка; страх ме е от нея, нищо, дето ми подари черния шал. Знам аз как са ме атестирали тогава, ама не им се сърдя; само си седях тогава и си мислех: какви роднини ще става-ме? Разбира се, от една графиня се искат само ду-

шевни качества - щото за домакинството си има много лакеи - е, и малко-отмалко светско кокетство, че да може да приема пътешественици от странство. Но все пак тогава в неделята те ме гледаха с пълна безнадеждност. Само Даша е ангел. Най се боя него да не огорчат с някой непредпазлив отзив по мой адрес.

- Не се бойте и не се притеснявайте - изкриви уста Николай Всеволодович.

- Впрочем какво толкова, дето щял да се позасрами малко заради мене, щото то не че е толкова за срам, колкото за жалост, според човека, разбира се. Той мигар не знае, че аз трябва да ги жаля тях, а не те мене.

- Изглежда, много сте им обидена, Маря Тимофеевна?

- Кой, аз ли? Не - просто душно се усмихна тя. - Ей толковичка не съм. Всичките ви видях тогава: всички нацупени, всички се изпокарахте; събрали се, пък не могат да се посмеят от душа. Толкоз богатство и толкоз малко веселие - да ти се отще чак. Мен впрочем за никого сега не ми е жал, освен за мене си.

- Чух, че сте били зле с брат ви без мене?

- Кой ви е казал? Глупости, сега е много по-зле; сега сънищата станаха лоши, а сънищата станаха лоши, задето вие пристигнахте. Вие пък защо се явихте, пита се, я кажете де?

- А не щете ли пак в манастира?

- Туйто, предчувствах си го, че пак манастира ще

ми предложат! То пък голямо чудо тоя вашият манастир! И защо да ходя, с какво да ида сега? Сега съм вече сам-самичка! Късно е трети живот да започвам.

- Вие сте нещо много сърдита, да не би пък да ви е страх, че съм ви разлюбил?

- Хич не ме е грижа за вас. Друго ме е страх мене, аз да не разлюбя много някого.

Тя презрително се усмихна.

- Види се, много съм виновна за нещо пред него – прибави тя внезапно, сякаш като на себе си, - каква ми е само вината, не зная, туй ми е тя болката и няма отърване. Тия пет години и дене, и нощя само това ме е било страх, само това, че съм виновна за нещо пред него. Моля се нявгаш, моля се и все за тая си страшна вина пред него си мисля. И ей го че тъй излезе, вярно било.

- Какво е излязло тъй?

- Едно ме е страх, дали и той няма пръст тука - продължаваше тя, сякаш изобщо не беше го чула. - Ама... ама... не, не може да се сдуши той с тия дребни душици. Графинята е готова жива да ме изяде, нищо че ме качи в каретата със себе си. Всички са се сговорили, ами ако и той е с тях? Мигар и той е изменил? (Устните и брадичката й се разтрепераха.) Ей, вие, я чуйте какво ще ви питам: чели ли сте за Гришка Отре-пиев, дето е в седем църкви прокълнат?

Николай Всеволодович премълча.

- Аз впрочем ще се обърна сега към вас и ще ви

гледам - като да се реши тя накрая, - и вие се обърнете към мен и ме погледнете, само по-внимателно. За сетен път искам да се уверя.

- Аз отдавна вече ви гледам.

- Хм - каза Маря Тимофеевна, взирайки се напрегнато, - надебелели сте много.

Искаше май още нещо да каже, но внезапно отново, за трети път вече, одевешната уплаха завчас изкриви лицето й, тя пак се дръпна назад и вдигна ръка, като да се бранеше.

- Ама какво ви става? - почти вбесен викна Николай Всеволодович.

Но уплахата продължи само миг; някаква странна усмивка, подозрителна, неприятна сгърчи лицето й.

- Моля ви, княже, станете и влезте - каза тя внезапно с твърд и настойчив глас- Как така влезте? Къде да вляза?

- Тия пет години само туй съм си представяла - като как ще влезе. Сега станете и идете оттатък, в другата стая. Аз ще си седя с книжка в ръце, уж че никого не чакам и внезапно, след петгодишно пътешествие, ще влезете вие. Искам да го видя, като как ще стане то.

Николай Всеволодович скръцна на ума си със зъби и промърмори нещо неразбрано.

- Стига толкова - каза той, удряйки с длан по масата. - Моля ви, Маря Тимофеевна, изслушайте ме. Направете ми тази услуги, съберете, ако е възможно, цялото си внимание. В края на краищата

не сте чак толкова луда! - изтърва се той в нетърпението си. - Утре аз обявявам нашия брак. В палати никога няма да живеете, това си го избийте от главата... Искате ли цял живот да живеете с мене, само че много далеч оттука? В планината, в Швейцария, има там едно място... Не се безпокойте, никога няма да ви изоставя и няма да ви дам в лудница. Парите са ми достатъчно, за да живеем, без да просим. Ще имате слугиня; нищо няма да правите. И в кръга на възможното ще имате всичко, което поискате. Ще се молите, ще ходите, където искате, и ще правите, каквото искате. Аз с пръст няма да ви докосна. И също ще остана там завинаги. Ако искате, цял живот дума няма да си продумаме, ако искате - ще ми разказвате всяка вечер вашите истории, както тогава в Петербург, в нощния приют. Книги ще ви чета, ако искате. Но затова пък за цял живот ще бъдете на едно и също място, а мястото е мрачно. Искате ли? Решавате ли се? Няма ли да се разкайвате, да ме мъчите със сълзи и проклятия?

Тя го изслуша с изключително внимание и дълго мълча и размисля.

- Чудно ми е всичко това - каза тя накрая насмешливо и с някаква погнуса. - Че аз тъй и четиридесет години комай ще изкарам в тия планини. - И тя се разсмя.

- Какво пък, и четиридесет години ще изкараме - силно се намръщи Николай Всеволодович.

- Хм! За нищо на света не отивам.

- Дори с мен?

- Че кой сте вие, та да тръгна с вас? Я го виж ти, четирийсет години наред да кукувам в планината с него! Ама че търпеливи хора се извъдиха, а? Не, не може да го бъде това - соколът гарга да стане! Не е такъв моят княз! - гордо и тържествено вирна тя глава.

Той като че взе да проумява и бързо попита:

- Защо ме наричате княз и... за кого ме вземате?

- Какво? Та мигар не сте княз?

- И никога не съм бил.

- Значи сам, сам си го признавате, и то право в очите ми, че не сте княз?

- Казвам ви, че никога не съм бил.

- Господи! - плесна тя с ръце. - Всичко съм очаквала от враговете му, но чак такава дързост - никога! Жив ли е той? -викна тя в изстъпление, накланяйки се силно към Николай Всеволодович. - Убил ли си го, или не, признавай!

- За кого ме вземаш ти мене? - скочи той от мястото си с изкривено лице; но нея вече трудно можеше да я изплашиш, тя тържествуваше.

- Че кой те знае кой си и откъде си се пръкнал! Чувствах аз, чувствах всичките тия пет години, че тук има нещо! Пък съм седнала да се чудя: що за сляпа гарга ми е довтасала. Не, гълъбче, лош актьор си ти, от Лебядкин дори си по-лош. Много здраве й носи от мен на графинята, речи й друг път да праща някой по-свестен от тебе! Тебе кога те цаниха, а, кажи си? Инак сигур си от готварницата,

а? Цялата ви измама като на длан виждам, всичките до един ви разбрах!

Той я хвана здраво за ръката над лакътя; тя се кикотеше в лицето му.

- Пък си мязате, дума да няма, може и роднина да му се падаш - брей, хитри хора! Само че моят е ясен сокол и княз, а ти си една оскубана гарга и бакалин! Моят княз, ако рече, и на господа бога път му не сторва, а тебе Шатушка (миличкият ми, добричкият ми той!) ти извъртял шамар по бузките, моят Лебядкин ми разправяше. И от какво се уплаши тогава, та влезе, а? Кой те подплаши? Аз още щом те зърнах отблизо - нали паднах, а ти се наведе уж да ме вдигаш, - сякаш змия се сви в сърцето ми: не ще да е той, мисля си, не ще да е той. Моят сокол да се засрами от една госпожица! Никогаж! О, господи! Една-едничка радост си имах тия пет години, дето го знаех, че там нейде далеко отвъд планините соколът ми ясен се рее във висините и в слънцето гледа... Казвай, самозванецо, много пари ли ти дадоха? За колко те цаниха? Аз и грош не бих ти дала. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!...

- У-у, идиотка! - скръцна със зъби Николай Всеволодович, продължавайки да стиска ръката й.

- Вън, самозванецо! - повелително викна тя. - Аз на моя княз съм жена и не ме е страх от ножа ти!

- Ножа ли?

- Да, ножа! Нож държиш в джоба си. Ти ме мислеше, че спях, ама аз видях: щом влезе одеве, и извади ножа!

- Какво говориш, клетнице, какви ги плещиш! - кресна той, блъскайки я с всичка сила, тъй че тя дори политна върху дивана и силно си удари главата и рамото. Той хукна навън; но тя тутакси скочи, закуцука, заподскача подире му и вече от прага, кикотейки се, пищейки, дърпайки се от ръцете на изплашения Лебядкин, който едва я удържеше, викна подире му в тъмнината:

- Гришка От-ре-пи-ев, а-на-те-ма-а!

IV

„Нож, нож!" - повтаряше си той с неутолима злоба, крачейки широко право през калта и локвите, без да пробира пътя. Вярно, че на моменти му идеше да избухне в гръмогласен лудешки кикот; но, тъй или иначе, се държеше и потискаше смеха си. Опомни се едва на моста, точно на мястото, където одеве го беше причакал Федка; същият този Федка го чакаше и сега и съзирайки го още отдалеч, свали каскета си, радостно се озъби и тутакси бодро и весело задърдори. Отначало Николай Всеволодович отмина, без да се спре, и известно време дори не слушаше разбойника, който отново се беше лепнал за него. Внезапно обаче го порази мисълта, че изобщо го беше забравил, и то тъкмо в момента, когато самият той непрекъснато си повтаряше: „Нож, нож!" Тогава сграбчи разбойника за яката и с всичката си накипяла злоба с все сила го тръшна

на моста. За миг оня понечи да се брани, но почти веднага си направи сметката, че е като сламка в ръцете на противника си, който при това бе връхлетял най-неочаквано, и се закроти и смълча, без ни най-малко да се съпротивлява. На колене, с извити отзад ръце, хитрият разбойник изчакваше развръзката явно без каквито и да било опасения.

И не грешеше. Николай Всеволодович вече сваляше с лявата си ръка топлия шал, за да върже ръцете на пленника, но изведнъж го пусна и го блъсна назад. Оня моментално скочи на крака, обърна се и в ръката му светкавично блесна къс, широк обущарски нож.

- Махни ножа, прибери го, веднага го прибери! - заповяда с нетърпелив жест Николай Всеволодович и ножът изчезна тъй внезапно, както се беше появил.

Николай Всеволодович мълчаливо продължи пътя си, без да се обърне нито веднъж; но упоритият разбойник въпреки всичко не се откачаше; вярно, че вече не дърдореше и Дори почтително се държеше на една крачка дистанция отзад. Изминавайки по тоя начин моста, те излязоха на брега, но тоя път Николай Всеволодович зави наляво, пак по една дълга и глуха улица, която обаче водеше за града по-пряко, отколкото „Богоявленская", по която беше минал на идване.

- Вярно ли разправят, че наскоро си бил обрал някаква тукашна черква? - попита внезапно Николай Всеволодович.

- Аз тоест първоначално се отбих, щото да се помоля, значи - благопристойно и чинно, сякаш че нищо не било, отговори разбойникът; и дори не благопристойно, а почти с достойнство. От одевешната „свойска" фамилиарност нямаше и помен. Личеше си човекът на делото, сериозният човек, несправедливо обиден наистина, но способен да надмогне обидата.

- То хубаво ме науми господ, ама като влязох, че като погледнах - продължаваше той, - благодат божия и туйто! Сирак човек, ваша милост, затуй я свършихме тая, щото в нашия занаят без спомоществователство не може. Ама виж да видиш, ваша милост, ей толкова файда не видях, наказа ме господ за греховете: за кандилото, за грижовницата[123] и на дякона за подпругата дванайсет рубли само да взема! А на свети Николай Угодника такъмите, чисто сребърни, ваша милост, за нищо, кажи го, отидоха: пиринчени били, викат.

- Ама пазача закла, а?

- Ами то, ваша милост, ние с тоя пазач уж орташки я карахме, ама после, заранта де, на реката, стана една препирня помежду ни кой да носи торбата. Мой е грехът, облекчих го мъничко.

- Още коли, още граби.

- И Пьотър Степанович тъй ми дума, точ в точ като вас, защото тяхна милост е до немай-къде стиснат и жестокосърдечен откъм спомоществователството. Махни го, дето в господа бога, който от шепа

[123] *Библията (сектантски жаргон) - Б. пр.*

пръст ни е сътворил, за пет пари вяра му няма; ами разправя, че всичкото туй, до последната, значи, живинка, природата го била изработила и не стига туй, ами не разбира, че при нашия хал без благодетелност и спомо-ществование заникъде не сме. Ама ти му обясняваш, а той те гледа като бивол в гръсти, па върви се оправяй. А пък капитанът, ваша милост, да ви кажа, няма да повярвате, капитан Лебядкин, дето сега благоволихте да го споходите, по цяла нощ, речи, си държеше вратата отворена, още отпреди, още кога ви нямаше и кога живееше у Филипов, хърка като заклан, а от джобовете му ей така се ръсят пари по пода. Не е да не съм виждал, с очите си съм го виждал, ваша милост, щото, нали знаете, с тоя нашия занаят без спомоществователство сме заникъде...

- Как тъй с очите си? Нощем ли си влизал?

- Може и да съм влизал, ама туй никой го не знае.

- Че как тъй не му тегли ножа?

- Направих си сметката, ваша милост, и се озаптих. Щото как да посегна, като го знам веднъж със сигурност, че стотачката ми е в кърпа вързана, а поизчакам ли малко - хилядарката ми не мърда! Щото той, като се поиздокара, капитанът де, големи надежди откъде вас почва да храни (с ушите си съм го чувал, ваша милост); и дето се вика, кръчма няма, и последната дупка да вземеш, дето да го не е обявил, бидейки на това си дередже, значи. Тъй че, чувайки го от много уста, и аз, ваша милост,

взех откъде вас надежда да храня. Като на роден баща ви го казвам, ваша милост, щото да го знаете, че това от мен нивгаж няма да излезе, нито пред Пьотър Степанович, нито пред някоя друга жива душа. Тъй че ще пуснете ли, ваша милост, три рублички, или пък няма? Ослободете ме, значи, ваша милост, сиреч да си я знам самата истина, щото без спомоществователството заникъде не сме, ваша милост.

Николай Всеволодович гръмко се разкиска и изваждайки от джоба си портмонето, в което имаше докъм петдесетина рубли на дребни банкноти, му хвърли една, после втора, трета, четвърта, Федка ги ловеше още във въздуха, мяткаше се по тях, банкнотите се сипеха в калта, Федка грабеше и викаше: „Леле, леле!" Накрая Николай Всеволодович го замери с цялата пачка и продължавайки да се киска, удари по улицата, сега вече сам. Разбойникът остана да лази на колене в калта, търсейки отнесените от вятъра и потъналите в локвите банкноти, и още час време в тъмнината току се раздаваше неговото сипкаво: „Леле, леле!"

Глава трета
ДУЕЛЪТ

I

На другия ден в два часа следобед дуелът се състоя. Цялата работа се уреди много бързо, за което способства неукротимото желание на Артемий Павлович Гаганов на всяка цена да се стрелят. Той не разбираше поведението на своя противник и беше просто вбесен. От месец насам безнаказано го бе оскърбявал и тъй и не бе можал да изчерпи търпението му. А му беше необходимо повикването да изхожда от Николай Всеволодович, защото самият той нямаше пряк повод да иска дуел. А да признае тайните си подбуди, сиреч своята болезнена омраза към Ставрогин заради нанесената отпреди четири години семейна обида, му беше, кой знае защо, неудобно. Пак и самият той смяташе тоя повод за невъзможен, особено като се имат предвид най-смирените извинения, поднасяни вече на два пъти от страна на Николай Всеволодович. За себе си смяташе, че онзи е един безсрамен страхливец; не разбираше как е могъл да изтърпи безропотно плесницата на Шатов; и така накрая стигна до решението да напише онова необикновено грубо писмо, което най-сетне беше подтикнало Николай Всеволодович да поиска дуел. Отправяйки вчера писмото и очаквайки с трескаво нетърпение поканата за дуела, пресмятайки болезнено шансовете да я получи и изпитвайки ту надежда, ту отчаяние, той за всеки случай още от вчера се беше подсигурил със секундант, спрял се бе на Маврикий Николае-вич Дроздов, стар приятел, съу-

ченик и особено уважаван от него човек. Тъй че Кирилов, който пристигна на другия ден към девет часа сутринта със своята мисия, намери почвата съвсем готова. Всички извинения и нечуваните отстъпки на Николай Всеволодович бяха тутакси, от първата дума и необикновено яростно отхвърлени. При тия нечувани предложения Маврикий Николаевич, който бе в течение на въпроса едва от снощи, просто зяпна от учудване и тутакси искаше да настои за помирение, но забелязвайки, че схваналият намерението му Артемий Павлович почти се разтрепера от стола си, замълча и не се обади. Да не бе дал дума на приятеля си, веднага би се оттеглил; остана единствено с надеждата да помогне нещо поне по-нататък. Кирилов предаде поканата; всички условия на дуела, посочени от Ставрогин, бяха тутакси приети буквално и без ни най-малкото възражение. Направено бе само едно допълнение, впрочем твърде жестоко, а именно: ако при първите изстрели не стане нещо сериозно, да се стрелят втори път; ако и втория път не се стигне до нищо, да се стрелят трети път. Кирилов се намръщи, попазари се относно третия път, не постигна нищо и се съгласи, но при условие обаче, че „до три пъти може, а четвърти път в никакъв случай". Тук му отстъпиха. Противниците се срещнаха в два часа по обед в Бриково, тоест в малката горичка между Скворешники от единия край и фабриката на Шпигулини от другия. Вчерашният дъжд беше спрял, но беше влажно и

ветровито. Ниските, мътни, разкъсани облаци бързо се носеха по студеното небе; горе дърветата пресипнало и на талази бучеха, а долу скърцаха чак от корен; много тъжно утро беше.

Гаганов и Маврикий Николаевич пристигнаха на мястото с елегантен впряг, двойка, карана от Артемий Павлович; водеха и един слуга. Почти в същия миг се появиха и Николай Всеволодович и Кирилов, но не с карета, а на коне, и също така придружени от един слуга на кон. Кирилов, който никога не бе яхвал кон, седеше на седлото изправено и смело, придържайки с дясната си ръка тежката кутия с пистолетите, които не искаше да поверява на слугата, а поради неумението да язди лявата му ръка постоянно дърпаше и усукваше юздата, та конят въртеше глава и проявяваше желание да се изправи на задни крака, което впрочем ни най-малко не смущаваше ездача. Мнителният Гаганов, който лесно и дълбоко се докачаше, счете пристигането им на коне за ново предизвикателство - в смисъл че враговете, значи, разчитат на успех, Щом не са предвидили дори нуждата от карета, в случай че се наложи да откарват ранен. Той слезе от каретата си прежълтял от яд и усети, че ръцете му треперят, което и съобщи на Маврикий Николаевич. На поклона на Николай Всеволодович не отвърна и му обърна гръб. Секундантите хвърлиха жребий: паднаха се пистолетите на Кирилов. Отмериха разстоянието, отведоха противниците по местата им, каретата и конете с лакеите отпратиха на около

триста крачки назад. Оръжието заредено и връчено на противниците.

Жалко, че трябва да бързам с разказа и няма време за описания; но пък и съвсем без нищо не може. Маврикий Николаевич беше тъжен и угрижен. Затова Кирилов беше напълно спокоен и безразличен, много точен в подробностите и задълженията, с които се бе нагърбил, но без каквото и да било суетене и без да проявява почти никакъв интерес към наближаващата съдбоносна развръзка. Николай Всеволодович бе по-бледен от обикновено, твърде леко облечен, с палто и бяла пухкава шапка. Изглеждаше много уморен, от време на време се мръщеше и ни най-малко не намираше за нужно да крие лошото си настроение. Но в момента най-интересен от всички бе Артемий Павлович, тъй че е просто невъзможно да не кажем няколко думи специално за него.

II

Не ни е падало досега да споменаваме за външността му. Беше висок, бял, гледан човек, както казва простолюдието, позатлъстял, с рядка руса коса, около трийсет и три годишен и, бих казал дори, с красиви черти. Излязъл беше в оставка като полковник, и ако беше дослужил до генерал, генералският чин щеше да му отива и напълно възможно от него да излезеше един добър

действащ генерал.

При характеристиката на това лице не бива да се пропуска, че главният повод за оставката му бе дълго и мъчително преследвалата го мисъл за семейния позор след обидата, която Ставрогин бе нанесъл на баща му преди четири години в клуба. Вътрешно той смяташе за безчестно да продължава службата и беше убеден, че позори полка и другарите си, макар че никой от тях да не подозираше дори за произшествието. Наистина той веднъж и преди това се бе канил да остави службата - много отдавна, много преди случая и по съвсем друг повод, но досега бе се колебал. Колкото и странно да изглежда, но този първоначален повод или поточно вътрешен подтик да излезе в оставка бе манифестът от 19 февруари за освобождението на селяните. С излизането на манифеста Артемий Павлович - един от най-богатите помешчици в губернията, който и не загуби кой знае колко след манифеста, а на това отгоре бе човек способен да разбере хуманизма на мярката и почти да схване икономическите изгоди от реформата - внезапно се бе почувствал някак лично обиден. Това бе нещо неосъзнато, по-скоро едно усещане, но това само засилваше обидата му. До смъртта на баща си впрочем той не се решаваше да предприеме нещо решително; но в Петербург „благородните" му мисли бяха направили впечатление на мнозина най-видни лица, с които усърдно поддържаше връзки. Беше човек затворен и саможив. Друга

една черта: беше от ония чудновати, но оцелели тук-там в Русия дворяни, които изключително държат на древността и чистотата на дворянския си род и твърде сериозно се интересуват от тия неща. Наред с това не можеше да търпи руската история, пък и изобщо намираше, че тъй наречените руски нрави са отчасти свинщина. Още като малък - в специалното военно училище за по-знатни и по-богати възпитаници, в което бе имал честта да започне и завърши образованието си - у него се бяха загнездили известни поетични възгледи: харесали му бяха замъците, средновековният живот, цялата му оперетна страна, рицарството; и още тогава само дето не плачеше от срам, че по време на московското царство царят е можел да налага на руския болярин телесни наказания и се червеше от сравненията. Този твърдоглав и извънредно строг човек, който знаеше службата си и изпълняваше задълженията си просто прекрасно, беше в душата си един мечтател. Твърдеше се, че умеел и да говори, че имал дар-слово; всичките си трийсет и три години обаче беше мълчал. Държал се бе крайно надменно дори в онази префърцунена петербургска среда, в която се бе движил в последно време. Срещата му в Петербург с върналия се от странство Николай Всеволодович го бе просто влудила. В настоящия момент, застанал пред бариерата, той се намираше в състояние на страшна тревога. Все му се струваше,че нещо пак ще попречи, и най-малкото забавяне го хвърляше в

трепет. Болезнен израз се изписа на лицето му, когато Кирилов, вместо да даде знак да почват, внезапно заговори, наистина само проформа, както впрочем и го заяви на всеослушание:

- Аз само проформа; сега, когато с пистолети в ръцете чакате команда, не желаете ли за последен път помирение? Задължение на секунданта.

Сякаш нарочно Маврикий Николаевич, който до момента бе мълчал, но още от вчера страдаше заради своята отстъпчивост, внезапно поде мисълта на Кирилов и също заговори:

- Изцяло се присъединявам към думите на господин Кирилов... Мисълта, че не може да става помирение пред бариерата, е предразсъдък, достоен за французите... Пък и не разбирам повода, както щете, но отдавна исках да го кажа... защото нали се предлагат най-всевъзможни извинения, нали тъй?

Той целият пламна. Рядко му се случваше да говори толкова много и с такова вълнение.

- Аз отново потвърждавам предложението си да поднеса своите извинения - подхвана Николай Всеволодович, сякаш беше чакал само това.

- Но на какво прилича това? - яростно кресна Гаганов, обръщайки се към Маврикий Николаевич и в изстъплението си тропна с крак. - Обяснете на този човек - ако сте мой секундант, а не мой враг, Маврикий Николаевич (той посочи с пистолета си към Николай Всеволодович), че подобни отстъпки само още повече ме обиждат! Той не намира за

възможно да ми се обиди!... Той не го смята за позор да ми обърне гръб пред самата бариера! За кого ме взема, значи, той във вашите очи... а отгоре сте мой секундант! Нарочно ме ядосвате, за да не улуча. - Отново тропна с крак, от устата му пръскаха слюнки.

- Край на преговорите. Моля, слушай командата! - с все сила викна Кирилов. - Раз! Два! Три!

На „три" противниците тръгнаха един към друг. Гаганов веднага вдигна пистолета и на петата или шестата крачка стреля. Спря се за секунда и като видя, че не е улучил, бързо отиде до чертата. Приближи се и Николай Всеволодович, вдигна пистолета, но някак много високо, и гръмна почти съвсем без да се прицелва. После извади кърпичката си и превърза кутрето на дясната си ръка. Чак сега се видя, че изстрелът на Артемий Павлович не бе отишъл съвсем нахалост, но куршумът бе само лизнал пръста около ставата, без да засегне костта; получила се бе нищожна драскотина. Кирилов тутакси обяви, че ако противниците са неудовлетворени, дуелът продължава.

- Аз заявявам - изхърка Гаганов (беше му пресъхнало гърлото), обръщайки се отново към Маврикий Николаевич, - че този човек (отново посочи към Ставрогин) нарочно стреля във въздуха... умишлено... Отново обида! Той иска да опорочи дуела!

- Аз имам правото да стрелям, както искам, стига да е по правилата - твърдо заяви Николай Всеволо-

дович.

- Не, няма такова право! Обяснете му, обяснете му! - крещеше Гаганов.

- Напълно се присъединявам към мнението на Николай Всеволодович - провъзгласи Кирилов.

- Защо ще ме щади той мене? - беснееше Гаганов, не слушайки. - Аз презирам пощадата му... Аз плюя... Аз...

- Честна дума, ни най-малко не съм искал да ви оскърбявам - нетърпеливо каза Николай Всеволодович, - стрелях нагоре, защото не желая повече никого да убивам, независимо дали сте вие, или някой друг, което впрочем не е ваша работа. Аз наистина не се смятам за засегнат и съжалявам, че това ви сърди. Но няма да позволя никому да се меси в това, което е мое право.

- Щом толкова се бои от кръв, попитайте го защо ме извика на дуел? - крещеше Гаганов, обръщайки се все към Маврикий Николаевич.

- Как да не ви извика? - намеси се Кирилов. - Вие нищо не щяхте да чуете, как да се отърве от вас?

- Ще кажа само едно - обади се Маврикий Николаевич, който с усилие и мъка обмисляше положението, - ако противникът предварително заявява, че ще стреля нагоре, дуелът действително не може да продължи... по причини деликатни и... ясни...

- Аз ни най-малко не съм заявявал, че всеки път ще стрелям нагоре! - викна Ставрогин, губейки окончателно търпение. - Откъде знаете какво мисля и как ще стрелям сега... аз с нищо не преча

на дуела.

- Щом е тъй, срещата може да продължи - обърна се Маврикий Николаевич към Гаганов.

- Господа, заемете местата си! - изкомандва Кирилов.

Пак се срещнаха, Гаганов пак не улучи и Ставрогин отново стреля във въздуха. За тия негови изстрели можеше и Да се спори: ако да не беше си признал умисъла, Николай Всеволодович би могъл направо да твърди, че стреля както се следва. Той насочваше пистолета не право в небето или в някое дърво, а все пак уж като към противника, макар и да вземаше около метър над шапката му. Втория път куршумът му мина дори още по-ниско, още по-правдоподобно; но вече никой не можеше да разубеди Гаганов.

- Пак! - скръцна той със зъби. - Все едно! Аз съм предизвиканият и ще си използвам правото. Искам да стрелям трети път... На всяка цена.

- Имате пълното право - отсече Кирилов. Маврикий Николаевич не каза нищо. Раздалечиха ги за трети път, изкомандваха; този път Гаганов дойде до самата черта и от дванайсет крачки взе да се прицелва. Ръцете му твърде много трепереха за един добър изстрел. Ставрогин стоеше с насочен надолу пистолет и неподвижно чакаше изстрела му.

- Твърде дълго, твърде дълго целене! - възбудено викна Кирилов. - Стреляйте! Стре-ляй-те! - раздаде се изстрел и този път бялата пухкава

шапка отхвръкна от главата на Николай Всеволодович. Изстрелът беше доста точен, шапката бе пробита много ниско; един пръст по-долу и всичко щеше да е свършено. Кирилов вдигна и подаде шапката на Николай Всеволодович.

- Стреляйте, не задържайте противника! - викна с необикновено вълнение Маврикий Николаевич, виждайки, че Ставрогин, сякаш забравил за дуела, разглежда с Кирилов шапката. Ставрогин трепна, погледна Гаганов, обърна се и вече без каквато и да било деликатност, гръмна встрани, към дърветата. Дуелът свърши. Гаганов стоеше като премазан. Маврикий Николаевич отиде при него и взе да му говори нещо, но онзи като да не го чуваше. Тръгвайки си, Кирилов сне шапка и кимна на Маврикий Николаевич; но Ставрогин забрави предишната си учтивост; след като стреля в дървета-та, той дори не се обърна назад, пъхна пистолета си в ръцете на Кирилов и бързо тръгна към конете. Мълчеше, лицето му имаше злобен израз. Мълчеше и Кирилов. Възседнаха конете и препуснаха галоп.

III

- Какво сте се умълчали? - нетърпеливо подвикна той на Кирилов, когато наближиха къщата.

- Какво искате от мене? - отвърна оня и насмалко не се изтърси от коня, който се бе изправил на задните си крака.

Ставрогин се сдържа.

- Не исках да обидя онзи... глупак, а пак го обидих - каза той тихо.

- Да, пак го обидихте - отсече Кирилов, - и при това той не е глупак.

- Аз обаче направих всичко, което можах. -Не.

- Какво трябваше да направя?

- Да не го викате на дуел.

- Още един шамар да понеса?

- Да, да понесете и шамара.

- Започвам нищо да не разбирам! - злобно каза Ставрогин. - Защо всички очакват от мен нещо, което не очакват от другите? Защо трябва да понасям това, което никой не понася,и да се нагърбвам с едно бреме, което никой не може да носи?

- Мислех, че нарочно търсите това бреме.

- Аз да търся бремето?

- Да.

- Вие... го виждате?

- Да.

- Толкова ли си личи?

-Да.

Помълчаха около минута. Ставрогин изглеждаше много угрижен, беше почти потресен.

- Не стрелях, защото не исках да убивам и нищо повече, уверявам ви - каза той бързо и разтревожено, сякаш се оправдаваше.

- Не трябваше да го обиждате.

- А какво трябваше да направя?

- Трябваше да го убиете.

- Съжалявате, че не го убих?

- Аз за нищо не съжалявам. Мислех, че наистина искате Да убиете. Не знаете какво търсите.

- Търся бремето - засмя се Ставрогин.

- Щом не искате кръв, защо го оставяте той да убива?

- Ако не му бях обявил дуел, щеше да ме убие просто тъй, без дуел.

- Това не ви засяга. Можеше да не ви убие.

- А само да ме набие?

- Това не ви засяга. Носете бремето. Инак няма признание.

- Плюя аз на вашето признание, не го търся у никого!

- Мислех, че го търсите - ужасно хладнокръвно заключи Кирилов.

Влязоха в двора на къщата.

- Ще се отбиете ли при мен? - предложи Николай Всеволодович.

- Не, отивам си, сбогом. - Той слезе от коня и взе кутията под мишница.

- Във всеки случай поне вие не ми се сърдите, нали? -подаде му ръка Ставрогин.

- Никак! - върна се Кирилов, за да стисне ръката му. -Ако мойто бреме не тежи, то е от природата, а на вас може да тежи поради природата. Недейте много се срамува, само малко.

- Знам, че съм безхарактерен, но не се и правя на силен.

- Добре правите; не сте силен човек. Елате на

чай.

Николай Всеволодович се прибра у дома силно смутен.

IV

Тутакси узна от Алексей Егорович, че Варвара Петровна била твърде доволна, дето Николай Всеволодович излязъл на разходка с коня - първото му излизане след осемдневното боледуване, - наредила да се впрегне каретата и самата тя отишла „според както ставаше по-преди да подиша чист въздух, защото от осем дни вече нейна милост е забравила на какво му викат чист въздух".

- Сама ли отиде или с Даря Павловна? - бързо прекъсна стареца Николай Всеволодович и силно се намръщи, научавайки, че Даря Павловна отказала да я придружи „по причина на неразположение и се намират сега в стаите си".

- Слушай, старче - каза той, сякаш вземайки внезапно решение, - целия ден ще пазиш, видиш ли я, че идва при мен, веднага я спри и кажи, че най-малкото няколко дни няма да мога да я приема... че лично аз я моля за това... а като му дойде времето - ще я повикам, разбра ли?

- Ще предам - каза Алексей Егорович с тъга в гласа и свеждайки поглед надолу.

- Но не преди да си сигурен, че се е запътила за насам.

- Благоволете да не се тревожите, ваша милост, няма да стане грешка. Все чрез мен са били досега посещенията; все към мен се обръщаха за съдействие.

- Знам. Обаче не преди да е тръгнала за насам. Сега ми донеси чай и ако може, по-бързо.

Старецът едва беше излязъл, когато вратата се отвори и на прага застана Даря Павловна. Погледът й бе спокоен, но лицето бледо.

- Откъде се взехте?

- Стоях тук и го чаках да излезе, за да вляза при вас. Чух какво му наредихте, а когато излизаше, се скрих зад ъгъла отдясно и той не ме забеляза.

- Даша, аз отдавна исках да прекъснем нашите... докато... времето. Не можах да ви приема тая нощ въпреки бележката ви. Исках да ви пиша, но не умея да пиша - прибави той с досада и дори с някакво отвращение.

- Самата аз смятах, че трябва да ги прекъснем. Варвара Петровна силно подозира за нашите връзки.

- Нейна си работа.

- Не бива да я тревожим. И тъй, сега вече до края?

- Все още ли очаквате, че ще има край?

- Да, сигурна съм.

- На тоя свят нищо не свършва.

- Тук ще има край. Тогава ме повикайте и аз ще дойда. А сега сбогом.

- А какъв ще е краят? - подсмихна се Николай Все-

володович.

- Не сте ранен и... не сте пролели кръв, нали? - попита тя, не отговаряйки на въпроса за края.

- Глупаво излезе; не съм убил никого, не се тревожете. Впрочем още днес ще научите всички подробности. Нещо не ми е добре.

- Отивам си. Бракът няма да бъде обявен днес, нали? - прибави тя нерешително.

- Нито днес, нито утре, а вдругиден - не знам, вдругиден може всички да измрем и толкова по-добре. Оставете ме, оставете ме най-сетне.

- Нали няма да погубите другата... безумната?

- Няма да погубвам безумните - нито едната, нито другата, но, изглежда, ще погубя разумната: толкова съм подъл и гаден, Даша, че, изглежда, „като дойде краят", както казвате вие, наистина ще ви повикам, а вие въпреки всичкия си разум ще дойдете. Защо сама се погубвате?

- Знам, че като стигнете до края, с вас ще остана само аз и... чакам.

- Ами ако стигна до този край и не ви повикам, и избягам от вас?

- Това е невъзможно, ще ме повикате.

- Тук е скрито много презрение към мен.

- Знаете, че не е само презрение.

- Значи, все пак има и презрение?

- Зле се изразих. Бог ми е свидетел, че най-много от всичко искам никога да не ви потрябвам.

- Браво, още по-добре го казахте. Аз също не бих искал да ви погубвам, Даша.

- Вие никога и с нищо не можете да ме погубите, и го знаете по-добре от всички - бързо и твърдо каза Даря Павловна. - Ако не дойда при вас, ще стана милосърдна сестра, самарянка, ще гледам болни или ще тръгна да продавам евангелия. Решила съм го. Не мога да бъда ничия жена; не мога да живея в къщи като тази. Не това искам... Вие знаете всичко.

- Не, аз тъй и не можах да разбера какво искате; струва ми се, че се интересувате от мен така, както някои стари самарянки, кой знае защо, се интересуват от един болен сравнително повече, отколкото от останалите, или, по-скоро, както някои набожни бабички, които не пропущат погребение, предпочитат някои по-спретнати мъртъвци. Какво ме гледате с тоя странен поглед?

- Много зле ли се чувствате? - с участие попита тя, вглеждайки се в него някак особено. - Боже! И този човек иска да мине без мен!

- Вижте какво, Даша, аз сега непрекъснато виждам призраци. Вчера на моста един малък зъл бяс ми предлагаше да заколел Лебядкин и Маря Тимофеевна, та да се тури край на моя законен брак и било каквото било. Три рубли капаро ми поиска, но ясно даде да се разбере, че цялата операция ще струва най-малко хилядарка и половина. Голям сметкаджия е тоя бяс, нали? Цял счетоводител! Ха-ха!

- Съвсем сигурен ли сте, че е било призрак?

- О, не, никакъв призрак! Чисто и просто Федка

Каторжника, един избягал от каторгата разбойник. Но не е там работата; как мислите, какво направих аз? Дадох му цялото си портмоне и сега той е напълно сигурен, че съм му дал капаро!

- Срещате го през нощта и той направо ви предлага такова нещо? Боже мой, нима не виждате как отвред са ви оплели в мрежите си!

- Да правят каквото щат. А знаете ли, че на езика ви се върти един въпрос, по очите ви виждам - прибави той със злобна и нервна усмивка.

Даша се уплаши.

- Никакви въпроси и никакви съмнения, мълчете по-добре! - викна тя тревожно, сякаш за да прогони въпроса.

- Тоест вие сте сигурни, че няма да ида в сергията на Федка?

- О, боже! - плесна тя с ръце. - Защо ме измъчвате така?

- Простете ми за глупавата шега, явно, че съм се заразил от лошите им маниери. Знаете ли какво, от снощи ужасно ми се иска да се смея, само да се смея, непрестанно, дълго, много. Сякаш целият съм зареден със смях... Шшт! Майка ми пристига; по тропленето познавам, че каретата й спира пред вратата.

Даша го хвана за ръката.

- Бог да ви пази от вашия демон и... повикайте ме, по-скоро ме повикайте!

- О, какъв демон е това! Това е просто дребничък, гадничък, живеничав, сополив бяс, от де-

фектните. Но вие, Даша, пак се боите да ми кажете нещо?

Тя го погледна с болка и укор и се обърна към вратата.

- Даша! - викна той подире й със зла, разкривена усмивка.

- Ако... ами, с една дума, ако... разбирате ли, ако все пак намина в сергията и после ви повикам - ще дойдете ли и след като съм ходил в сергията?

Тя излезе, без да се обръща, захлупила лицето си в шепи.

- Ще дойде и след сергията! - прошепна той, като помисли малко, и гнусливо презрение се изписа по лицето му: - Самарянка! Хм!... А впрочем може би тъкмо от това се нуждая.

Глава четвърта
ВСИЧКИ СА В ОЧАКВАНЕ

I

Историята с дуела бързо се беше разчула сред обществото и най-забележителното бе единодушието, с което всички до един побързаха да застанат безусловно на страната на Николай Всеволодович. Мнозина от бившите му врагове сега най-решително се обявиха за негови приятели. Главната

причина за неочаквания обрат на общественото мнение бяха няколкото думи, твърде уместно подхвърлени от една особа, която изобщо не се бе произнасяла до момента; и за по-голямата част от нас събитието най-внезапно се откроi в една нова, крайно интригуваща светлина. Стана следното: тъкмо на другия ден след събитието съпругата на дворянския предводител беше събрала у дома си целия град. Присъстваше или, по-точно - първенствуваше и Юлия Михайловна, която беше дошла заедно с Лизавета Николаевна; Лиза просто сияеше с красотата си и бе особено оживена, което тутакси се стори на много от нашите дами особено подозрително. Между другото, годежът й с Маврикий Николаевич вече не подлежеше на никакви съмнения. Същата тази вечер тя бе отговорила на закачката на един бивш, но важен генерал, за когото ще стане дума по-долу, че вече е годеница. И какво мислите? Никоя, ама нито една от нашите дами не повярва на този го-деж. Всички упорито продължаваха да подозират някакъв роман, някаква съдбоносна семейна тайна, свързана с Швейцария и неизвестно защо и с Юлия Михайловна. Трудно е да се каже защо тия слухове или дори, тъй да се каже, копнежи излязоха толкова упорити и защо намесваха в тях именно Юлия Михайловна. Но още със самото й влизане към нея отвред се отправиха едни особени, преизпълнени с очакване погледи. Трябва да кажа, че тъй като събитието беше съвсем прясно, пък и

поради някои от съпровождащите го обстоятелства, разговорите около него се водеха все още на ухо и доста предпазливо. Освен това още не се знаеше как ще погледнат на него властите. Доколкото бе известно, спрямо участниците в дуела не бяха предприети никакви мерки. Всички знаеха например, че рано сутринта Артемий Павлович си е заминал за Духово, необезпокояван от никого. А междувременно всички жадуваха някой пръв да повдигне въпроса открито и по тоя начин да отприщи пътя на всеобщото нетърпение. Разчитаха именно на гореспоменатия генерал и не се излъгаха.

Тоя генерал - старомоден донжуан и помешчик от средна ръка - беше един от най-наперените членове на нашия клуб, но възгледите му бяха просто безподобни; между другото, извънредно много обичаше при подобни случаи да повдига на висок глас и с генерalски апломб именно такива въпроси, по които все още се говореше със заобикалки и шепнешком. Това му бе, тъй да се каже, номерът в нашето губернско общество. При това, като говореше, той по един особен начин разтягаше думите и сладко примляскваше, вероятно възприел тоя навик от пътуващите в странство руснаци или от ония богати руски помешчици, които бяха най-много пострадали от селската реформа. Веднъж Степан Трофимович дори отбеляза, че колкото по-осиромашал е помешчикът, толкова по-сладко примляскава и разтяга думите. Впрочем самият той примляск-

ваше и разтягаше думите, но не го забелязваше у себе си.

Генералът взе думата като човек компетентен. Освен че се падаха някакви далечни роднини с Артемий Павлович - макар да бяха скарани и дори се съдеха, - навремето самият той бе имал два дуела и за единия дори го бяха разжалвали и пратили да служи в Кавказ като редник. Всъщност някой случайно беше споменал за Варвара Петровна, която отново почнала да излиза „след заболяването" - говореха впрочем не толкова за нея, колкото за превъзходно подбраната пепелява четворка на каретата й - от собствената им, Ставрогинска конеферма. И най-внезапно генералът заяви, че днеска срещнал „младия Ставрогин" на кон... Всички тутакси се умълчаха. Генералът попримляска с устни, повъртя в ръце златната си табакера с височайшо посвещение и пак тъй внезапно провъзгласи:

- Съжалявам, че преди няколко години ме е нямало тук... тоест бях в Карлсбад... Хм! Този младеж, за когото тогава се носеха най-различни слухове, много ме заинтересува. Хм! Какво вярно има в това, че бил побъркан? Някой ми го бе казал тогава. А сега изведнъж чувам, че някакъв студент го оскърбил в присъствието на братовчедка му и той се наврял под масата; вчера пък научавам от Степан Висоцки, че Ставрогин се дуелирал с този... Гаганов. И единствено с галантната цел да подложи челото си на един побеснял човек; само и само да

го оставели на мира. Хм! Това ми напомня нравите на гвардията от двайсетте години. Къде ходи, появява ли се у някого?

Генералът замълча и сякаш зачака някой да му отговори. Пътят на всеобщото нетърпение беше отприщен.

- Много просто! - повиши внезапно глас Юлия Михайловна, ядосана, че всички, сякаш по команда, бяха обърнали погледи към нея. - Възможно ли е да се удивляваме, че Ставрогин се дуелира с Гаганов и същевременно не отвръща на студента? Нима може да викне на дуел бившия си крепостен!

Бележити думи! Проста и ясна мисъл, която обаче никому не беше идвала наум досега. Думи с огромни последствия. Всичко скандално и клюкарско, всичко дребнаво и анекдотично изведнъж мина на заден план; всичко придобиваше друг смисъл. Появяваше се едно ново лице, по отношение на което всички бяха сгрешили, лице с почти идеално строги разбирания. Един студент, сиреч човек образован, му нанася смъртна обида, но той презира обидата, защото изхожда от негов бивш крепостен селянин. Вдига се шум, почват клюки; лекомисленото общество гледа с презрение на човека, преглътнал плесницата, но той презира мнението на обществото, което не е дорасло до истинските разбирания, а междувременно си позволява да разсъждава за тях.

- А ние с вас, Иван Александрович, седим и си

разсъж даваме за истинските разбирания - провъзгласява един клубен мъдрец, обзет от благородния порив на самобичуването.

- Да-а, Пьотър Михайлович, да-а - с умиление потвърждава другият. - После върви, че говори против младежта.

- Не е до младежта, Иван Александрович - тутакси се включва трети, - тук въпросът не е до младежта; това е звезда, а не просто един от младите; тъй трябва да се разбират нещата.

- А ние тъкмо от това се нуждаем; хора ни липсват на нас!

Главното беше, че „новият човек", освен дето се оказа истински дворянин", бе на туй отгоре и най-богатият земевладелец в губернията, сиреч може-ше да се разчита на него. Аз впрочем и по-преди споменавах бегло за настроенията на нашите земевладелци.

Стигаше се дори до крайности.

- И не стига, че не извиква студента на дуел, ами и ръцете си слага отзад, обърнете внимание, ваше превъзходителство - обажда се един.

- И не го помъква в новото съдилище - добавя втори.

- Въпреки че като на дворянин новото съдилище щеше да му присъди петнайсет рубли за лична оби-да, хе-хе-хе!

- Не, аз ще ви кажа каква им е цаката на новите съдилища - изпадаше в изстъпление трети. - Откраднеш ли, измошеничиш ли и те пипнат, ули-

чат те на място - тичай дорде е време у дома си и убий майка си! Моментално си оправдан за всичко и на туй отгоре дамите ще ти махат с батистени кърпички от залата; това е тя истината!

- Това е, това е!

Не мина и без измислици. Пак се заговори за връзките на Николай Всеволодович с граф К. Строгите и независими мнения на граф К. относно последните реформи бяха всеизвестни. Всеизвестна бе и забележителната му дейност, попреустановена донякъде едва напоследък. И ето че най-внезапно стана безспорен факт, че Николай Всеволодович е годен за една от дъщерите на граф К, макар нищо да не даваше сигурен повод за такъв слух. А що се отнася до басните за швейцарските приключения и Лизавета Николаевна - дори дамите престанаха да го говорят. Впрочем тъкмо тогава Дроздови бяха вече успели да направят пропусна-тите визити. И всички вече със сигурност намираха Лизавета Николаевна за едно най-обикновено момиче, което се „фръцка" с болните си нерви. Сега обясняваха припадъка й в деня на пристигането на Николай Всеволодович просто с уплахата от безобразната постъпка на студента. Всичко онова, на което доскоро се мъчеха да придадат някакъв фантастичен колорит, сега се изкарваше дори съвсем прозаично; колкото пък до куцата -тя окончателно отпадна; срамуваха се дори да си спомнят. „Че и сто куци да е имало - кой не е бил млад!" Изтъкваше се уважението на Николай Всево-

лодович към майка му, изна-мираха му се разни добродетели, с умиление се говореше за неговата ученост, придобита за четири години по немските университети. Постъпката на Артемий Павлович окончателно бе обявена за безтактна: „своя своих не познаше"; а колкото до Юлия Михайловна - призната й бе най-висша проницателност.

Тъй че, когато най-сетне се появи самият Николай Всеволодович, всички го посрещнаха с една крайно наивна сериозност, във всички устремени към него погледи се четеше едно крайно нетърпеливо очакване. Николай Всеволодович тутакси възприе тактиката на най-строго мълчание, с което, разбира се, удовлетвори всички много повече, отколкото ако беше изговорил куп приказки. С една дума - пълен успех, беше излязъл на мода. А в губернското общество е тъй - появиш ли се веднъж - няма измъкване. И Николай Всеволодович пак почна да спазва целия губернски етикет до последните тънкости. Ама че не бил веселяк, че бил затворен, ами малко ли ме у минало през главата? Хайде де, мисли човекът, не е фарфара като някои други! Дори високомерното му държане и онази презрителна непристъпност, за които толкова го мразеха преди четири години, сега се харесваха и се ползваха с уважение.

Най-много от всички тържествуваше Варвара Петровна. Не мога да кажа лесно ли беше преглътнала огорчението от рухналите мечти относно Лизавета Николаевна. Тук безспорно й бе

помогнала и семейната гордост. Но едно беше странно: Варвара Петровна най-внезапно бе приела за чиста монета това за „избраницата" на Nicolas от семейството на граф К., а което е още по-странно, приела го бе, така както и всички останали, само въз основа на слуховете, които се носеха; самата тя се боеше направо да попита Николай Всеволодович. Впрочем два-три пъти не се беше стърпяла и уж на шега, уж по заобиколен начин го упрекна, дето не е достатъчно откровен с нея; Николай Всеволодович се усмихваше и продължаваше да пази мълчание. Мълчанието се вземаше за съгласие. Да, но при все това тя никога не забравяше за куцата. Тази мисъл й тегнеше като камък, като кошмар, извикваше у нея мъчителни предчувствия и догадки; и всичкото това наред с мечтите за дъщерите на граф К. Но за това тепърва ще говорим. Разбира се, отново взеха да се отнасят към Варвара Петровна с изключителна предупредителност и почит, но тя почти не се ползваше от това и твърде рядко се появяваше в обществото.

Направи обаче тържествена визита на губернаторшата. Разбира се, ония бележити думи на Юлия Михайловна, произнесени в салоните на предводителшата, никого не биха могли да запленят и очароват повече от нея: изведнъж й беше олекнало, изведнъж бяха получили отговор много въпроси, които я гнетяха от онази злокобна, проклета неделя насам. „Аз не съм я разбирала тази жена!" - отсече тя и направо, със свойствената си

експанзивност, съобщи на Юлия Михайловна, че е дошла да й благодари. Юлия Михайловна бе поласкана, но запази едно независимо държание. По това време тя вече доста добре си знаеше цената, може би дори прекалено добре. Така например по време на разговора беше заявила, че никога не е чувала за дейността и учеността на Степан Трофимович.

- Аз, разбира се, приемам младия Верховенски и му оказвам внимание. Той е безразсъден, но е още млад; впрочем със солидни знания. Но все пак това не ви е един бивш критик в оставка.

Варвара Петровна тутакси побърза да отбележи, че Степан Трофимович ни най-малко не е бил критик, а, напротив, прекарал е целия си живот в нейния дом, че се е прочул с първоначалната си кариера, „твърде добре известна на цял свят", а в най-последно време с трудовете си по испанска история; че възнамерява да пише и за положението на днешните немски университети и като че ли за дрезденската Мадона. С една дума, и пред Юлия Михайловна Варвара Петровна не пожела да се отметне от Степан Трофимович.

- Дрезденската Мадона? Сиреч Сикстинската? Варвара Петровна, два часа изстоях пред тази картина и си отидох разочарована. Нищо не разбрах и бях много изненадана. Кармазинов казва същото - трудно било да се обясни. Сега никой не намира нищо особено в нея - нито руси, нито англичани. Всичката тая шумотевица иде от старчоци-

те.

- Нова мода, значи?

- Аз пък мисля, че не бива да пренебрегваме и нашата младеж. Ругаят ги, че били комунисти, а според мен трябва да ги щадим и пазим. Аз вече съм почнала да чета всичко -всички вестници, комуни, естествознание, - всичко получавам, защото трябва да знаеш най-сетне в какъв свят живееш и с кого си имаш работа. Не може цял живот да караш с приумиците на собствената си фантазия. Направих си извода и вече го имам за правило да предразполагам младежта и по тоя начин да я предпазвам от крайностите. Повярвайте ми, Варвара Петровна, че само обществото, само ние можем - с благотворното си влияние, и то само с добро - да ги задържим на ръба на пропастта, към която ги тласка непримиримостта на всичките тия старчоци. Радвам се впрочем, че научих от вас за Степан Трофимович. Навеждате ме на мисълта, че би могъл да ни бъде полезен за литературното четене. Сигурно знаете, че устройвам целодневни увеселения и пускам подписка в полза на бедните гувернантки от губернията. Пръснати са по цяла Русия; само в нашия уезд са около шест, освен това две са телеграфистки, две учат в академията, останалите също биха желали, но нямат средства. Жребият на руската жена е ужасен, Варвара Петровна! Това става сега университетски въпрос, и е имало дори заседание на Държавния съвет. В нашата странна Русия всичко е възможно. И затова пак повтарям,

че единствено с добро, единствено с непосредственото сърдечно участие на обществото бихме могли да насочим това велико обществено дело по правия път. О, боже, толкова много ли са у нас светлите личности! Има ги, разбира се, но са пръснати. Да се съберем, и ще бъдем по-силни. С една дума, най-напред уреждам литературно утро, после лека закуска, после почивка, а вечерта - бал. Искахме да почнем вечерта с живи картини, но май че разноските са големи и затова ще има само един или два кадрила с маски и характерни костюми, изобразяващи известните литературни направления. Тази хумористична идея ми я предложи Кармазинов; той много помага. Знаете ли, че смята да прочете последното си, още никому неизвестно произведение? Да, а знаете ли, че захвърля перото и повече няма да пише; тази негова статия е сбогуването му с публиката. Чудесно нещо, озаглавено „Mercі!" На френски, но той го намира за хумористично и дори за тънко. Аз също; впрочем тоя съвет му го дадох самата аз. Мисля, че Степан Трофимович също би могъл да прочете нещо, ако е покъсичко и... не дотам учено. Май че и Пьотър Степанович и още някой ще прочетат по нещо. Пьотър Степанович ще мине да ви съобщи програмата; или още по-добре позволете ми самата аз да ви я донеса.

- А вие ми позволете да участвам във вашата подписка. Ще съобщя на Степан Трофимович и лично ще го помоля от свое име.

Варвара Петровна се прибра у дома окончателно очарована, беше вече готова цялата да се заложи за Юлия Михайловна и, кой знае защо, окончателно се разсърди на Степан Трофимович; а той, горкият, си седеше у дома и нищичко не подозираше.

- Влюбена съм в нея, просто не разбирам как съм могла тъй да греша за тази жена - казваше тя на Николай Всеволодович и на довтасалия още същата вечер Пьотър Степанович.

- И все пак ще трябва да се помирите със стария - доложи Пьотър Степанович, - той е в отчаяние. Вие вече съвсем на нищо го направихте. Вчера ви видял в каляската, поклонил се, а вие сте се обърнали на другата страна. Аз смятам да го поизтъкнем малко; наумил съм някои неща и той още може да бъде полезен.

- О, да, той ще участва в четенето.

- Нямам предвид само това. Впрочем аз тъй и тъй щях да ходя днеска при него. Да му съобщя ли?

- Щом се наемате. Впрочем не знам ще успеете ли - каза тя нерешително. - Аз възнамерявах лично да се обясня с него и исках да му определя ден и място. - Тя силно се намръщи.

- Хайде, сега чак пък ден ще му определяте. Просто ще му кажа.

- Добре, кажете му. Впрочем нека знае, че непременно Ще му определя ден. Непременно му го кажете.

Пьотър Степанович се ухили и хукна навън. Изобщо, Доколкото си го спомням, по това време

той бе станал някак твърде язвителен и дори бе почнал много да си го позволява и едва ли не с всички. Странното е, че всички му прощаваха някак. Изобщо беше се създало мнението, че на него трябва да се гледа някак по-особено. За отбелязване е, че дуелът на Николай Всеволодович страшно го бе ядосал. Сварил го бе неподготвен; чак позеленя, когато му разказваха. Може би се беше почувствал засегнат: научил бе чак на другия ден, когато всички вече знаеха.

- Нали знаете, че нямате право да се дуелирате - прошушна той на Ставрогин на петия ден, срещайки го случайно в клуба. Интересното беше, че тия пет дни изобщо не се бяха виждали, въпреки че Пьотър Степанович ходеше у Варвара Петровна почти всекидневно.

Прекосявайки голямата зала на клуба на път за бюфета, Николай Всеволодович му хвърли разсеян поглед, сякаш не разбираше за какво става дума, и мълчалив© го отмина.

- И при Шатов сте ходили... И за Маря Тимофеевна се каните да оповестите - подтичваше оня подире му и по едно време, уж че случайно, го беше хванал за рамото.

Николай Всеволодович освободи рамото си с рязко, внезапно движение, бързо се обърна и веждите му заплашително се свиха. Пьотър Степанович го погледна с една странна, разлята усмивка. Всичко продължи само миг. Николай Всеволодович отмина.

II

От Варвара Петровна отиде право при стария; цялото това бързане беше само от проклетия, от едното желание час по-скоро да си върне за обидата, която Степан Трофимович му беше нанесъл преди известно време и за която до момента си нямах дори представа. Цялата работа беше, че последната им среща, състояла се миналия четвъртък, бе завършила с изгонването на Пьотър Степанович. Степан Трофимович, който всъщност започнал кавгата, накрая вдигнал бастуна. Тогава бе скрил от мене този факт; но сега още при влизането на Пьотър Степанович с неговата вечна наивно-високомерна усмивчица и този му неприятен, любопитен поглед, който непрекъснато шареше наоколо, Степан Трофимович тутакси ми даде знак да не ги оставям сами. И тъй като тоя път бях свидетел на целия разговор, ми станаха ясни истинските им отношения.

Степан Трофимович се беше полуизлегнал на кушетката. От оня четвъртък бе отслабнал и пожълтял. Пьотър Степанович тутакси най-фамилиарно се разположи до него, безцеремонно подви крак под себе си и зае на кушетката много повече място, отколкото го позволяваше уважението към един баща. Степан Трофимович мълчаливо и с достойнство се отмести.

На масата имаше разтворена книга. Романът „Какво да се прави?" Уви, трябва да призная странното малодушие на нашия приятел: мисълта, че се налага да напусне черупката на уединението си и да даде последната битка, все повече и повече надделяваше в собственото му въображение. Знаех, че е свалил романа от рафта и го изучава с единствената цел: в случай на неизбежния сблъсък с „кресльовците" да знае предварително техните маневри и аргументи от самия им „катехизис" и подготвен по тоя начин, тържествено да ги опровергае в нейните очи. О, как го измъчваше тази книга! Понякога в отчаяние я захвърляше и скачайки от мястото си, започваше да крачи по стаята почти в изстъпление.

- Съгласен съм, че основната идея на автора е вярна -говореше ми той трескаво, - но толкова позле! Същата, нашата идея, именно нашата; ние, да, ние сме, които я посадихме и отгледахме, ние я подготвихме - всъщност какво ново биха могли да кажат след нас! Но, боже мой, как е изложено, как е изопачено и изкривено всичко това! - възклицаваше той, тропайки с пръсти по книгата. - Към такива изводи ли се стремяхме ние? Какво е останало от първоначалната идея?

- Просвещаваш ли се? - ухили се Пьотър Степанович, като взе книгата от масата и прочете заглавието. - Време ти беше. Ако искаш, и по-хубави ще ти донеса.

Степан Трофимович отново и с достойнство пре-

мълча. Аз седях в ъгъла на дивана.

Пьотър Степанович бързо обясни причината на своето идване. Разбира се, Степан Трофимович бе безкрайно изненадан и го слушаше със страх, смесен с огромно негодувание.

- И тази Юлия Михаиловна разчита на моето участие?

- Не си въобразявай, че някой е приритал за тебе. Напротив, всичко е само един жест, колкото да се подмаже на Варвара Петровна. Ти, разбира се, няма да се осмелиш да откажеш. Пък мисля, че и на самия теб ти се иска - ухили се той, - вие, старчоците, сте адски амбициозни. Но виж какво ще ти кажа - гледай да не е толкова скучно. Ти по коя част беше, по испанската история ли беше? Я ми го дай ти на мене за два-три дни, да го прегледам, че, току-виж, си ни приспал. Всички тия подмятания, припреният тон, неприкритата грубост явно бяха преднамерени. Един вид със Степан Трофимович може само така, никакви тънкости и прочие. Степан Трофимович твърдо продължаваше да не забелязва оскърбленията. Но това, което чуваше, го потрисаше все повече и повече.

- И тя нареди всичко това да ми се съобщи чрез... вас, така ли? - попита той, пребледнявайки.

- Тоест тя, видиш ли, иска да ти определи ден и място за взаимно обяснение; остатъци от вашите сантименталности. Двайсет години кокетничиш с нея и си я научил на най-смешни маниери. Но не се тревожи, вече е друго; тя вече всяка минута повта-

ря, че едва сега почнала „да проглежда". Аз направо й обясних, че цялото ви приятелство и всичките ви излияния са чисто и просто един буламач. Тя, брате мой, доста нещо ми поразказа; леле каква лакейска длъжност си изпълнявал през всичкото време. Даже аз се червих.

- Аз съм изпълнявал лакейска длъжност? - не издържа Степан Трофимович.

- По-лошо, бил си храненик, сиреч доброволен лакей. Нали ни мързи да се трудим, а пък парите са хубаво нещо. Сега вече и тя го е разбрала; във всеки случай големи ужасии ми разказа за тебе. Леле, пък как съм се смял на писмата, дето си й ги писал - за срам и резил. Но вие всички сте ужасно, ужасно развратени! В милостинята има нещо, което развращава завинаги - ти си жив пример!

- Тя ти е показвала писмата ми!

- До едно. Всичко, разбира се, не може да се прочете, къде ти! Леле, що хартия, що нещо си изписал, мисля, че са над две хиляди писма... Ама знаеш ли какво, старо, мисля, че е имало един момент, когато е била готова да те вземе. Изтървал си го по най-глупавия начин! Говоря от твое гледище, разбира се, но пак щеше да е по-добре, отколкото пето сега насмалко не те насадиха като някои палячо да потулваш „чуждите грехове". Хем срещу заплащане!

- Срещу заплащане ли! Тя ли, тя ли ти каза, че било срещу заплащане? - с болка се провикна Сте-

пан Трофимович.

- Че не е ли тъй? Я остави, моля ти се, аз те защитавам бе човек! Разбери, че това ти е единственият начин да се оправдаеш. Тя много добре разбира, че и на тебе, като на всеки, са ти трябвали пари и че така погледнато, си комай прав. Доказах й го като две и две, че цялата ви работа е била една хубава сделка между нея - капиталистката, и тебе - нейния сантиментален шут. Впрочем тя не ти се сърди за парите, макар и да си я доил като коза. Яд я е само, че двайсет години ти е вярвала и че тъй си я забаламосал с това благородство, та и тя толкова време е лъгала. Туй, дето е лъгала, тя никога няма да си го признае, но затова пък ти двойно ще си патиш. Чак толкова ли пък не ти е идвало наум, че някой ден ще трябва да си платиш? Не си чак толкова прост! Аз вчера я посъветвах да те прати в някой приют за старци - не се бой, в някой поприличен, като за тебе, май така и ще направи. Помниш ли писмото, дето ми го писа в Х-ска губерния, онова последното, преди три седмици?

- Нима си й го показал? - скочи ужасен Степан Трофимович.

- Хубава работа! На първа ръка! Онова, дето ме уведомяваше, че те експлоатирала и ти завиждала на таланта; и за оная история, за „чуждите грехове". Брей, ама ти си бил много самолюбие, бе! Леле, как съм се смял. А въобще писмата ти са от скучни по-скучни; ужасен стил. Да ти кажа, много често изобщо не съм ги чел - има едно, дето и до-

сега се търкаля неразпечатано; утре ще ти го пратя. Но това последното, последното ти писмо е върхът на съвършенството! Леле, как съм се смял, да знаеш само как съм се смял!

- Изверг, изверг! - изрева Степан Трофимович.

- Гледай го, моля ти се! Ама с тебе просто не може да се говори, бе! Чакай, ама ти да не би пак да си се обидил като миналия четвъртък?

Степан Трофимович заплашително се надигна:

- Как си позволяваш да ми държиш такъв език?

- Че какво му е на езика ми? Просто и разбрано.

- Кажи ми най-после, изверг неден, син ли си ми ти, или не?

- Това вече ти ще кажеш. Разбира се, всеки баща е склонен към самоизмама...

- Млъкни, млъкни! - целият се разтрепера Степан Трофимович.

- Виж какво, ти ми викаш и ругаеш като миналия четвъртък, когато вдигна бастуна, ама знаеш ли, че аз тогава намерих едно документче? Толкова ме заинтригува, че цяла вечер съм се ровил в куфара. Не се бой, нищо особено. Просто една мамина бележка до оня, полячето. Но съдейки по характера й...

- Още една дума, и ще те ударя!

- Ама че хора, а! - обърна се внезапно към мен Пьотър Степанович. - Вижте, от миналия четвъртък сме така.Радвам се, че сега поне вие сте тука и ще ни бъдете съдия. Какви са фактите? Упреква ме, че говоря така за майка си; но кой ме докара до това?

Кой ме будеше посред нощ да ме прегръща, да ми плаче като истеричка и да ми се изповядва? И какви бяха тия среднощни изповеди, как мислите? - тъкмо тия съмнителни историйки за майка ми! От него ги знам, той ме просвети! Още в Петербург, като бях в гимназията.

- Съвсем друго съм имал предвид! Нещо върховно, висше... О, ти не си ме разбрал! Нищо, нищо не си разбрал!

- Както и да било, но признай, че в случая беше много по-подло от твоя страна, много по-подло, признай си. Виж какво, ако искаш да знаеш, мен ми е все тая. Аз ти говоря от твое гледище. За мен не бери грижа: аз не виня майка си, и ти да си бил, и полякът да е бил - на мен ми е все тая. Кой ви е крив, че в Берлин сте се докарали до това дере-дже, аз ли? Пък и кой знае дали е можело да изле-зе нещо друго. Кажи ми сега, при това положение не сте ли едни смешни хора? Кажи ми, не ти ли е все тая чий син съм - твой или нечий? Гледайте - пак се обърна към мене той, - цял живот рубла не съм видял от него, до шестнайсет години очите ми не е виждал, после ме ограбва - тука, тука, а сега се дере, че цял живот страдал за мене и ми се пра-ви на не знам си какво. Ама моля ти се, аз да не съм ти Варвара Петровна!

Той стана и си взе шапката.

- Проклет бъди - от нине и во веки веков! - простря ръка над него пребледнелият като смърт-ник Степан Трофимович.

- Гледай ти докъде можело да изкукурига човек! - дори се учуди Пьотър Степанович. - Хайде, сбогом, старче, повече дяма да ме видиш тука, край. И не забравяй за статията, отнеси я по-рано и гледай, ако можеш, без глупости: факти, факти и факти, а главното - по-кратко. Сбогом.

III

Впрочем тук играеха роля и някои странични подбуди. Пьотър Степанович действително имаше някакви кроежи относно баща си. Според мен той разчиташе да докара стареца до отчаяние и по тоя начин да го тласне към някакъв явен скандал от съвсем определен характер. Това му бе нужно за други, по-сетнешни и странични цели, за които ще стане дума нататък. По това време у него се бяха вече натрупали извънредно много сметки и предначертания от подобен род, кое от кое по-фантастични, разбира се. Освен Степан Трофимович той си беше нарочил и един друг мъченик. Изобщо, както се оказа впоследствие, мъченици ги имаше предостатъчно; но на този той особено разчиташе и това беше самият господин Фон Лембке.

Андрей Антонович Фон Лембке спадаше към онова фаворизирано (от природата) племе, което съгласно годишника наброява в Русия неколкостотин хиляди души и което може би не подозира, че в

своята целокупност представлява един строго организиран съюз. Разбира се, непредумишлен, непреднамерен и мълчалив съюз, възникнал от само себе си, негласно, просто като едно нравствено задължение, което се състоеше във взаимната поддръжка на всички членове на племето винаги, навсякъде и при всички обстоятелства. Андрей Антонович бе имал честта да получи възпитание в едно от ония висши руски учебни заведения, които се попълват с юноши от семейства, облагодетелствани с по-големи връзки или богатство. На възпитаниците на тия заведения, кажи-речи, тутакси след завършването на ученията се дават доста важни постове в един определен клон на Държавното управление. Андрей Антонович имаше двама чичовци - единият инженер-подполковник, а другият - хлебар, но се бе намърдал във висшето училище, където срещна доста свои съплеменници. Беше весел другар, доста тъпичък, но всички го бяха обикнали. И когато, вече в горните класове, много от юношите, главно русначетата, бяха почнали да умуват по големите въпроси на съвременността - с един вид, който показваше, че веднъж да свършеха училището, да ги пуснеха само - завчас щяха да решат всичко, - Андрей Антонович все още продължаваше да се занимава с най-невинни ученически лудории. Шегите му бяха доста нескопосани, вулгарни, просташки шеги, но предизвикваха всеобщ смях, а той целеше тъкмо това. По време на лекция например изведнъж ще

започне да се секне по някакъв невероятен начин тъкмо в момента, когато преподавателят се обръща към него с въпрос, и другарите му, пък и самият преподавател прихват да се смеят; или пък преди лягане ще почне да изобразява в спалните някаква цинично жива картина; или пък с помощта на два пръста ще изсвири на собствения си нос (и твърде изкусно) увертюрата на „Фра Дяволо". Отличаваше се и с една преднамерена немарливост към външния си вид, кой знае защо, намирайки го за остроумно и смешно. Последната година беше взел да пописва и стихове. На руски, разбира се, защото родния си език владееше твърде неграмотно, както впрочем мнозинството от това племе в Русия. Тези му поетични наклонности го бяха сближили с мрачния и сякаш вечно потиснат от нещо син на някакъв обеднял руски генерал, който минаваше за бъдещ велик литератор. Онзи се отнасяше към него покровителствено. Но веднъж, три години след като бяха завършили, тоя му мрачен другар, който зарязал служебното поприще заради руската литература и вследствие на това бил издокаран с цъфнали ботуши и зъзнел от студ в протритата си лятна дреха насред късна есен - срещнал най-случайно на Аничков мост бившето си protege[124], Лембката, както му викаха в училището. И какво вижда: един безукорно облечен господин с изрядни рижави бакенбарди, пенсне, лачени ботуши, нови-новенички ръкавици, скъпо палто от

[124] *Протеже (фр.)*

Шармер и чанта под мишницата. Толкова се слисал, че отначало дори не го познал. Лембке се зарадвал на приятеля си, дал му адреса си и го поканил да мине някоя вечер. Оказва се, значи, че това не ти е вече Лембката, а Фон Лембке! И една вечер онзи наистина наминал, може би просто от яд. Долу на входа, пред доста неугледното, но постлано с червена пътека стълбище излязъл портиер, разпитал го и чак тогава ударил камбанката да повика лакея. Но когато най-сетне го отвели горе при Лембката, вместо очаквания разкош гостът видял една малка, сбутана, мрачна и неприветлива стаичка, разделена на две с дълга тъмнозелена завеса; наистина с мека мебел, но крайно овехтяла и също тъмнозелена, и тъмнозелени пердета на високите тесни прозорци, Фон Лембке квартируваше у някакъв генерал, негов далечен роднина, който го протежираше. Впрочем посрещнал госта приветливо, бил сериозен и изящно учтив. Поговорили си за литература, но в рамките на приличието. Един издокаран с бяла вратовръзка лакей поднесъл по чашка слабичък чай и малки кръгли бисквитки. Гостът се нервирал и поискал минерална вода. Донесена му била, но с известно закъснение, при това Лембке сякаш се сконфузил, като повикал за втори път лакея да му даде поръчката. Впрочем предложил на другаря си и да похапне, но проличало, че останал доволен, когато онзи отказал и най-сетне си отишъл. Лембке едва

започваше кариерата си и важният му съплеменник, генералът, чисто и просто го беше прибрал в дома си като изпаднал роднина.

По това време той въздишаше по петата дъщеря на генерала и като че ли му отговаряха с взаимност. Но въпреки всичко, когато му дойде времето, омъжиха Амалия за един възрастен фабрикант - немец, стар приятел на стария генерал. Андрей Антонович не се разтъжи кой знае колко, ами седна и направи от мукава един театър - съвсем като истински. Вдигаше се завесата, актьорите излизаха на сцената и жестикулираха; в ложите седяха зрители, оркестърът дърпаше лъковете по струните, капелмайсторът махаше с пръчица, а младите господа и офицерите в партера ръкопляскаха. Всичко беше само от мукава и Фон Лембке го беше измислил и направил собственоръчно. Половин година си беше играл с тоя театър. Генералът даде интимна вечеринка специално за случая, театърът бе изваден на показ, петте генералски щерки начело с новобрачната Амалия, нейният фабрикант и много госпожици и госпожи с техните си немци внимателно разглеждаха и хвалеха театъра; след това имаше танци. Лембке остана много доволен и скоро се утеши.

Минаха години и кариерата му потръгна. Заемаше все хубави служби, все под началството на свои съплеменници и накрая се докопа до твърде висок за възрастта си чин. Отдавна вече му се щеше да се ожени и отдавна вече внимателно се оглеждаше

за съпруга. Пописваше и скришом от началството беше пратил цяла повест в редакцията на едно списание, но те пък не я отпечатаха. Затова пък направи от мукава цяла железопътна гара и отново беше станала като истинска: хората излизаха на перона с куфари и чанти в ръцете, с деца и кученца и се качваха във вагоните. Кондуктори и чиновници щъкаха нагоре-надолу, биеше камбанката и влакът потегляше. Тая хитроумна играчка му отне цяла година. Но все таки трябваше да се ожени. Кръгът на познанствата му бе твърде обширен, най-вече сред немците; но се движеше и в руски сфери, разбира се, из средите на началството. Накрая, когато навъртя трийсет и осем години, получи и наследство. Умря чичо му, фур-наджията, и по завещанието му наследи тринайсет хиляди. Останало беше да си намери вече истинска служба. Въпреки твърде високите служебни сфери, в които се въртеше, господин Фон Лембке беше извънредно скромен човек. Напълно би се задоволил с някоя самостоятелна държавна службица, да се разпорежда например с доставките на дърва за държавата или някое друго топло местенце от тоя род и цял живот нямаше да помисли за друго. Но ето че вместо някоя от очакваните Мина или Ернестина внезапно се появи Юлия Михайловна. Кариерата му отведнъж подскочи с една степен нагоре. Скромният и изпълнителен Фон Лембке почувства, че и той може да бъде самолюбие.

Според както се водеше навремето, Юлия Михай-

ловна имаше двеста души и освен това заедно с нея се появяваше висока протекция. От друга страна, Фон Лембке беше красив, а тя вече прехвърляше четирийсетте. Забележително е, че като взе да се чувства годеник, той лека-полека наистина се бе влюбил в нея. Сутринта в деня на сватбата й бе изпратил стихове. На нея всичко това много й харесваше, дори стиховете: четирийсет години не са шега. В скоро време той получи съответния чин и съответния орден, а след това бе назначен в нашата губерния.

Готвейки се за у нас, Юлия Михайловна старателно бе поработила над своя съпруг. Според нея той не бе лишен от способности, умееше да представи и покаже, умееше дълбокомислено да изслуша и да премълчи, заучил бе няколко твърде прилични пози, би могъл дори да произнесе реч. Имаше дори някакви откъслечни наченки на мисли, а също така и лустрото на най-новия и необходим либерализъм. Но все пак Юлия Михайловна се тревожеше, че е някак твърде невъзприемчив и след продължителната, вечната гонитба на кариера най-сериозно започна да изпитва нужда от покой. Искаше й се да му прелее от своето честолюбие, а той изведнъж се залови да прави църква от мукава:пасторът излизаше да произнася проповед, богомолците слушаха с набожно скръстени отпред ръце, една дама бършеше с кърпичка сълзите си, едно старче се секнеше: накрая за-звучаваше мъничък орган, поръчан и независимо от разходите

изписан специално за целта от Швейцария. Когато научи, Юлия Михайловна дори се уплаши, веднага му прибра всичко и го заключи в шкафа си. В замяна на това му бе позволила да пише роман, но при условие да не се напъва. От тоя момент беше почнала да разчита само на себе си. Бедата беше, че всичко това доста намирисваше на лекомислие и липса на мярка. Съдбата твърде дълго я бе държала стара мома. И сега в нейното амбициозно и малко нещо възпалено въображение се роеха идея след идея. Главата й бе пълна със замисли и кроежи. Тя най-сериозно искаше да управлява губернията, мечтаеше тутакси да се заобиколи със светли умове, избрала си беше и направление, Фон Лембке дори се поизплаши, макар че чиновническият усет бързо му подсказа, че всъщност няма какво толкова да се плаши от губернаторството. Първите два-три месеца протекоха дори твърде задоволително. Но ето че се появи Пьотър Степанович и започна да става нещо странно. Цялата работа беше, че младият Верховенски от първата стъпка прояви пълно незачитане спрямо Андрей Антонович и си присвои някакви странни права над него, а Юлия Михайловна - винаги толкова чувствителна към положението на съпруга си - изобщо не желаеше да го забележи; най-малкото не му придаваше важност. Младият човек й беше станал фаворит, ядеше, пиеше и почти нощуваше в къщата им. Фон Лембке почна да се защитава, наричаше го пред

хората „млади човече", тупаше го покровителствено по рамото, но не успя Да постигне нищо; Пьотър Степанович все като да му се присмиваше в очите - дори като говореше уж сериозно и публично, подмяташе най-неочаквани неща. Веднъж Фон Лембке го бе заварил да спи в собствения му кабинет, без никой да го е канил. Онзи обясни, че бил наминал, но понеже нямало никой, „поне се наспал", Фон Лембке се обиди и пак се оплака на жена си; осмивайки раздразнението му, тя язвително му бе казала, че, види се, не умее да се постави както трябва; с нея във всеки случай „това момче" никога не си позволявало фамилиарности, а впрочем „самият той е наивен и свеж, макар и извън рамките на обществото", Фон Лембке се нацупи. Все пак тоя път тя успя да ги помири. Пьотър Степанович не че поиска извинение, но се отърва с някаква плоска шега, която инак би могла да се вземе за нова обида, но в дадения случай я приеха за разкаяние. Слабото място на Андрей Антонович се състоеше в това, че от самото начало беше допуснал грешка - казал му бе за романа си. Представяйки си го като буйна глава с поетични наклонности и отдавна вече мечтаейки за слушател, още в първите дни на познанството една вечер му бе прочел две глави. Оня слушаше, без да крие отегчението си, неучтиво се прозяваше, нито веднъж не го похвали, но на тръгване го измоли да му даде ръкописа, та да си съставел мнение у дома, на

спокойствие; и Андрей Антонович му го беше дал. Оттогава не връщаше ръкописа - макар да минаваше всекидневно, - а на въпросите му отговаряше само със смях; веднъж пък каза, че го загубил още тогава на улицата. Научавайки за това, Юлия Михайловна ужасно се разсърди на мъжа си.

- Да не би да си му казал и за черквата? - сепна се тя почти изплашена.

Фон Лембке наистина взе да се замисля, а да се замисля, му бе вредно и забранено от лекарите. Освен че бяха наизлезли много грижи по губернията - за което ще кажем по-долу, - тук имаше и нещо друго: засегнато бе не само началническото самолюбие, а, тъй да се каже, сърцето. Встъпвайки в брак, Андрей Антонович за нищо на света не бе допуснал възможността за бъдещи семейни разпри и сблъсъци. Тъй си го бе представял цял живот, мечтаейки за Мина и Ернестина. И сега почувства, че не е в състояние да понесе семейните бури. Най-сетне Юлия Михайловна се обясни с него откровено.

- Ти не можеш да му се сърдиш - каза тя - дори само защото си три пъти по-разумен от него и си неизмеримо по-горе на обществената стълба. В това момче има още много остатъци от някогашното му свободомислие, а ако питаш мен, просто лудории; но не може изведнъж, трябва постепенно. Трябва да ценим младежта; аз действам с добро и ги предпазвам от пропастта.

- Но ти не си представяш какви ги дрънка – възра-

зяваше Фон Лембке. - Аз не мога да се отнасям толерантно, когато в мое присъствие и пред хора заявява, че правителството нарочно впиянчвало народа, за да го видиоти и по тоя начин да го удържи от въстание. Представи си положението ми, когато съм принуден да слушам това пред всички.

Казвайки това, Фон Лембке си спомни неотдавнашния си разговор с Пьотър Степанович. С най-невинната цел да го обезоръжи със своя либерализъм той му бе показал собствената си интимна колекция от всевъзможни прокламации - руски и чужбински, която грижливо бе събирал от петдесет и девета година насам - не че от интерес, а просто от едно полезно любопитство. Отгатвайки целта му, Пьотър Степанович грубо се бе изразил, че в единединствен ред на някои прокламации има повече смисъл, отколкото в цяла една канцелария, „не изключвайки впрочем и вашата".

Лембке беше шокиран.

- Но у нас е рано за това, твърде рано - каза той почти умолително, сочейки прокламациите.

- Не, не е рано; вижте, че вас ви е страх, значи, не е рано.

- Но тук например се призовава да се рушат църквите.

- Защо пък не? Ами че вие сте умен човек и, разбира се, не сте вярващ, а много добре разбирате, че религията ви е нужна, за да видиотявате народа. Истината е по-честна от лъжата.

- Съгласен, съгласен, напълно съм съгласен, но у

нас е твърде рано за това, рано е... - мръщеше се Фон Лембке.

- Че какъв правителствен чиновник сте вие, като сте съгласен да се рушат черквите и да се тръгне с вили към Петербург, а цялата разлика виждате само в сроковете?

Тази груба провокация силно жегна Лембке.

- Друго, друго имам предвид - увличаше се той, разпалвайки все повече и повече уязвеното си самолюбие, - вие като млад човек и главно незапознат с нашите цели се заблуждавате. Видите ли, драги ми Пьотър Степанович, вие ни наричате правителствени чиновници, нали? Тъй. Самостоятелни чиновници? Тъй. Извинявайте, но как действаме ние? Ние носим отговорността, а в резултат служим на общото дело така, както и вие. Ние само крепим онова, което вие разклащате и което без нас напълно би рухнало. Ние не сме ви врагове, не, ни най-малко, ние ви казваме: вървете напред, прогресирайте, разклащайте дори, искам да кажа, всичко старо, подлежащо на преправяне; но когато трябва, ние ще ви задържим в нужните рамки и по този начин ще ви спасим от самите вас, защото без нас вие само ще раздрусате Русия, лишавайки я от приличен вид, а нашата задача е да се грижим за приличния вид. Проумейте го най-сетне, че ние и вие сме си взаимно необходими. В Англия вигите и торите също са си взаимно необходими. Какво пък: ние сме тори, а вие - виги, тъй го разбирам аз.

Андрей Антонович дори изпадна в патос. Той още

в Петербург обичаше да поговори умно и либерално, а тук, най-важното, никой не го подслушваше. Пьотър Степанович мълчеше и се държеше някак необикновено сериозно. Това още повече разпали оратора.

- Знаете ли, че аз, „стопанинът на губернията" - продължаваше той, крачейки напред-назад по кабинета си, - знаете ли, че поради множеството си задължения не мога да изпълня нито едно от тях, а, от друга страна, също тъй сигурно мога да ви го кажа, че просто няма какво да правя тук. Там е тя, работата, че всичко зависи от възгледа на правителството. Нека правителството си основе макар република - да речем, заради политиката или за уталожване на духовете, - а, от друга страна, успоредно с това усили губернаторската власт - ние, губернаторите, ще глътнем републиката; каква ти република: каквото щете ще глътнем; аз поне го чувствам, че съм готов... С една дума, да ми разпореди правителството по телеграфа activite devorante[125] и аз ще развия activite devorante. Аз тук право в очите им го казах: „Любезни господа, за уравновесяването и процъфтяването на губернските учреждения е необходимо едно: засилване на губернската власт." Вижте какво, трябва щото всички тия учреждения - земски или съдебни - да живеят, тъй да се каже, двойствен живот, сиреч нужно е да съществуват (съгласен съм, че е необходимо), но, от друга страна, трябва да ги

[125] *Бясна активност (фр.)*

няма. Все в зависимост от правителственото гледище. Идва например ред всички учреждения да се окажат необходими - моля, всички са ми налице. Минава необходимостта - и помен няма от тях. Тъй разбирам аз activite devorante, а нея няма да я има без засилване на губернаторската власт. Говорим си на четири очи и ще ви кажа, че вече заявих в Петербург за необходимостта от специален часовой пред входа на дома на губернатора. Чакам отговор.

- На вас ви трябват двама - обади се Пьотър Степанович.

- Защо двама? - спря се пред него Фон Лембке.

- Ами един ще ви е малко, за да ви уважават. На вас непременно ви трябват двама.

Андрей Антонович сбърчи чело.

- Вие... вие си позволявате твърде много, Пьотър Степанович. Използвате добрината ми и подхвърляте подигравки, правите се на някакъв bourru bienfaisant...[126]

- Както щете - измърмори Пьотър Степанович, - а все пак вие ни проправяте пътя и подготвяте нашия успех.

- Тоест на кои вас и какъв успех? - учудено се върчи в него Фон Лембке, но не получи отговор.

Изслушвайки отчета за този разговор, Юлия Михай-ловна остана крайно недоволна.

- Но нали не мога да третирам началнически твоя фаворит - защитаваше се Фон Лембке, - пък и когато сме на четири очи... Мога да се изпусна... от

[126] *Добродетелен грубиян (фр.)*

добро сърце.

- Прекалено добро. Не знаех, че имаш колекция от прокламации, покажи ми ги, ако обичаш.

- Но... той ми ги поиска за един ден.

- И вие пак му ги дадохте! - разсърди се Юлия Михайловна. - Що за безтактност!

- Ей сега ще пратя да ги вземат.

- Няма да ги даде.

- Аз ще изискам! - кипна Фон Лембке и дори скочи от мястото си. - Кой е той, че толкова да му се плашим, и кой съм аз, че нищо да не смея да направя?

- Седнете и се успокойте - спря го Юлия Михайловна, - ще отговоря на първия ви въпрос: той има отлични препоръки, не му липсват способности и понякога говори извънредно умни неща. Кармазинов ме уверява, че почти навсякъде имал връзки и освен това едно изключително влияние над столичната младеж. А ако чрез него успея да ги привлека и групирам около себе си, ще ги спася от гибел, сочейки нов път на честолюбието им. Той ми е предан от все сърце и за всичко ме слуша.

- Но докато ги привличаме, те могат... дявол знае какво да направят. Това е идея, разбира се... - объркан се защитаваше Фон Лембке, - но... ето, чувам, че в ...-ския окръг се появили някакви прокламации.

- Но тоя слух е още от лятото - позиви, фалшиви пари и тям подобни, а и досега никой нищо не е донесъл. Кой ви го каза?

- От Фон Блюм го чух.

- Ах, престанете с вашия Блюм и никога да не сте ми го споменавали!

Юлия Михайловна тъй кипна, че дори цяла минута не можеше да проговори, Фон Блюм беше чиновникът от губернаторската канцелария, когото тя особено мразеше. Но за това по-долу.

- И ви моля, не се безпокойте за Верховенски – приключи тя разговора, - ако той участваше в някакви лудории, нямаше да говори така, както е говорил с теб и с всички тук. Фразьорите не са опасни. И ще ти кажа дори и друго - и да се случи нещо тук, аз съм първата, която ще го науча от самия него. Той ми е фанатично, ама фанатично предан!

Изпреварвайки събитията, ще отбележа, че да не бе самомнението и честолюбието на Юлия Михайловна, всичко онова, което успяха да направят у нас тия мизерници, нямаше да стане. Тук вината й е голяма!

Глава пета
ПРЕД ПРАЗНИКА

I

Замисленият от Юлия Михайловна празник по случай подписката в полза на гувернантките от гу-

бернията вече на няколко пъти се насрочваше и пак се отлагаше. Около нея непрекъснато се въртяха Пьотър Степанович, Лямшин, чинов-ничето, което във време оно идваше у Степан Трофимович, а сега внезапно бе станало свой човек в губернаторския дом, защото свиреше на пиано, а освен това го използваха като момче за всичко, донякъде и Липутин, когото Юлия Михайловна тъкмеше за редактор на бъдещия независим губернски вестник, няколко госпожи и госпожици, та най-сетне дори Кармазинов, който на всеослушание и крайно самодоволно обяви, че по време на литературния кадрил щял да поднесе една приятна изненада. Оказа се, че участниците в подписката и желаещите да направят волни пожертвувания са извънредно много - всички по първи хора в града, стига обаче да носеха пари, се допускаха и хора от по втора ръка. Юлия Михайловна беше казала, че понякога е дори необходимо да се допуска смесване на съсловията - „кой ще ги просвети инак?" Образуван беше негласен домашен комитет, който реши, че празникът ще бъде демократичен. Успехът на подписката предразполагаше към разходи; искаха да направят нещо невиждано -затова бяха тия отлагания. Все още не бяха решили къде да бъде вечерният бал: дали в огромната къща на предводител-шата, която тя предоставяше за случая, или у Варвара Петров-на, в Скворешники? Скворешники падаше малко далече, но мнозина от комитета настояваха, че там щяло да е „по-сво-

бодно". На самата Варвара Петровна страшно й се искаше да се спрат на Скворешники. Трудно е да се каже защо тази горда жена бе почнала едва ли не да се докарва пред Юлия Михайловна. Нравеше й се вероятно, че онази на свой ред се отнасяше почти с преклонение към Николай Всеволодович и любез-ничеше с него както с никой друг. И отново ще повторя - през всичкото това време Пьотър Степанович тихомълком, но настойчиво продължаваше да насажда в дома на губернатора пуснатия от по-рано слух, че Николай Всеволодович е човек с най-тайнствените връзки в най-тайнствени кръгове и че сигурно изпълнява тук някаква мисия.

С хората ставаше нещо странно. Особено дамите - бе ги обзело някакво лекомислие, и то не постепенно, а някак изведнъж. Най-неочаквано взеха да вземат връх едни крайно разюздани представи. Нещо крайно лековато и не бих казал, че винаги приятно. Излязло бе на мода едно объркване на понятията. После, когато всичко свърши, обвиняваха Юлия Михайловна - нейния кръг и влияние: но едва ли всичко тръгваше единствено от Юлия Михайловна. Напротив, в началото мнозина се надпреварваха да хвалят новата губернаторша, че умеела да обедини обществото и че изведнъж станало повесело. Имаше дори няколко скандални случки, за които Юлия Михайловна ни най-малко не беше виновна; но тогава всички само се смееха и забавляваха, а не се намери кой да тропне по масата.

Вярно, че една твърде значителна групичка лица, със собствени и по-особени възгледи върху тогавашния ход на събитията, стоеше настрана; но тогава и те не бяха почнали дори да мърморят; дори се усмихваха.

Помня, че някак от само себе си се бе образувал един доста широк кръг, чийто център май наистина се намираше в гостната на Юлия Михайловна. В тоя неин интимен кръг си позволяваха (младежта, разбира се) - и дори бе станало нещо като правило - най-различни лудории - понякога действително доста разюздани. В тоя кръг имаше няколко дори твърде мили дами. Младите уреждаха пикници, вечеринки, понякога образуваха цели кавалкади и обикаляха из града. Търсеха приключения, дори нарочно си ги измисляха и създаваха, само и само да става нещо. Третираха останалите като пълни глупаци. Какво ли не правеха и пред нищо не се спираха. Веднъж например жената на един тукашен поручик - още съвсем младо, черноочко същество, впрочем вече позалиняло поради мизерните доходи на мъжа си - седнала да играе комар понаедричко, с надеждата да спечели и си купи пелерина, но вместо това загубила цели петнайсет рубли. Като нямала да плати и понеже я било страх от мъжа й, по едно време набрала кураж и решила тайно да поиска на заем от сина на кмета - едно много калпаво и не за годините си разхайтено момче. Онзи обаче не само че й отказал, ами се разкикотил и на всеослушание съобщил на мъжа й.

Поручикът, който наистина едва свързваше двата края със заплатата си, прибрал половинката си у дома и там хубавичко я наредил въпреки плачовете, писъците и коленопреклонните молби за прошка. Цялата тази възмутителна история предизвика в града само смях; но въпреки че горката поручица не влизаше в кръга на Юлия Михайловна, една дама от „кавалкадата" - ексцентрична и решителна личност, - която я познавала отнякъде, отишла у тях и буквално я отмъкнала у дома си. Нашите веселяци това и чакали, обсипали „гостенката" с грижи и подаръци и в продължение на четири дни не я връщали на мъжа й. Ексцентричната дама я настанила в дома си и я повлякла по разходки, танци и увеселения заедно с цялата разлудувала се компания. Взели да я подкокоросват да даде мъжа си под съд, да направи скандал. Уверявали я, че вкупом ще я подкрепят, щели да й станат свидетели. Мъжът й се спотайваше, страх го беше да се бори човекът. Най-сетне онази се усетила, че затъва надълбоко, и вечерта на четвъртия ден ни жива, ни мъртва от страх избягала при своя поручик. Не се знае какво точно е ставало между съпрузите, но кепенците на дървената къщурка, където бе на квартира поручикът, не се отваряли цели две седмици. Когато научи всичко това, Юлия Михайловна се поразсърди на палавниците и остана много недоволна от постъпката на ексцентричната дама, макар онази да й била представила жертвата още на другия ден след похищението. Впрочем тая

история скоро се забрави.

Друг път един дребен чиновник, с репутацията на уважаван глава на семейство зажени дъщеря си - седемнай-сетгодишна красавица, позната на целия град, за някакъв момък от провинцията, също дребен чиновник. Внезапно обаче се разчува, че още първата брачна нощ младият съпруг постъпил с красавицата твърде нелюбезно, мъстейки за поруганата си чест. Лямшин, който, може да се каже, почти присъствал на екзекуцията, тъй като на сватбата се напил и останал да пренощува, още рано-рано разнесе навред новината. Моментално се образува компания от десетина души на коне, които нямаха собствени, бяха наели от файтонджий-ските, като например Пьотър Степанович и Липутин, който въпреки белите си коси участваше в почти всички скандални похождения на вятърничавата младеж. И когато младоженците тръгнали с файтона да правят официалните визити -местната традиция го повеляваше да става на другия ден след сватбата независимо от всички случайности, - цялата тая кавалкада ги наобиколила и със смях и веселие ги съпровождала из целия град. Вярно, че не влизали в къщите, ами чакали отвънка, на конете; вярно, че се въздържали от кой знае какви обиди по адрес на младоженеца и младоженката, но скандалът си беше скандал. Целият град заговори. То се знае, всички се смееха. Но този път се разлюти Фон Лембке и между него и Юлия Михайловна отново се бе разиграла твърде оживена сце-

на. Тя също извънредно много се разсърди и уж се била заканила да не пуща шегаджиите в дома си. Но още на другия ден им прости благодарение на увещанията на Пьотър Степанович и застъпничеството на Кармазинов. Онзи бе намерил „шегата" за твърде остроумна.

- Това е в духа на тукашните нрави - казал той. - Най-малкото е характерно и... смело; освен това, вижте, всички се смеят, само вие негодувате.

Но някои лудории бяха съвсем нетърпими и с известен опасен оттенък.

В града се беше появила пътуваща книжарка, която продаваше евангелия - една почтена жена, макар и от еснафско съсловие. Обърнали й бяха внимание, защото в столичните вестници бяха излезли интересни отзиви за пътуващите книжари. И пак оня дявол Лямшин заедно с един семинарист, който се шляеше в очакване на учителско място, баламосали жената, уж че ще купуват книги, и скришом напъхали в торбите й цяла пачка съблазнителни и мръснишки картинки - доставени от странство и както се разбра впоследствие, пожертвани специално за случая от едно твърде почтено старче, чието име изпускам, с голям орден на шията и голям любител на „здравия смях и веселата шега". Когато горката жена излязла на търговската улица и взела да вади светите книги, се посипали и картинките. Едни взели да се смеят, други да роптаят. Насъбрал се народ, разпсували се, насмалко да стигне до бой, ако не се бе намесила

полицията. Тикнаха книжарката в дрънголника и само благодарение на усилията на Маврикий Николаевич, който с негодувание научил интимните подробности на тази мръсна история, я освободиха и изпроводиха от града чак вечерта. Тоя път Юлия Михайловна уж най-окончателно и решително изгонила Лямшин, но нашите се събрали на тумба и още същата вечер й го отвели под претекст, че бил измислил някакво ново и съвсем специално парче за пиано, с молбата само да го изслуша. Парчето действително се беше оказало забавно и се наричаше „Френ-ско-пруската война". Почваше с тревожните звуци на „Марсилезата":

„Qu'un sang impur abreuve nos sillons!“[127]

Звучеше гордо предизвикателство, опиянение от бъдещите победи. Но внезапно наред с майсторските вариации на химна някъде отстрани, долу, в края, но много близко се раздават пошлите звуци на „Mein liebe Augustin“[128]. „Марсилезата" не го забелязва, „Марсилезата" е във висшата точка на опиянението от своето величие, но „Augustin“ крепне, „Augustin“ е все по-нахален и ето че тактовете на „Augustin“ някак неочаквано започват да съвпадат с тактовете на „Марсилезата". И тя започва сякаш да се сърди; забелязала е най-сетне „Augustin“, иска да го махне, да го прогони като досадна, жалка муха, но „Mein liebe Augustin“ се е вкопчил здраво; той е весел и самоуверен, радостен и нахален; и „Марсилезата" някак внезапно

[127] *Нека нечистата кръв напои нашите ниви! (фр.)*
[128] *Моят мил Августин (нем.)*

ужасно изглупява; вече не крие, че е ядосана и обидена; това са вопли на негодувание, това са сълзи и проклятия с простреви към провидението ръце: „Pas un pouce de notre terrain, pas une pierre de nos forteresses!“[129]

Но вече е принудена да пее в такт с „Mein liebe Augustin“. Звуците й по един най-глупашки начин се преливат в „Augustin“, тя клюмва, гасне. Рядко, на пориви ще прозвучи отново „qu'un sang impur...“, но тутакси по най-обиден начин се превръща в просташко валсче. Тя напълно се примирява: това е Жюл фавър, който ридае на гърдите на Бисмарк и дава всичко, всичко... Но ето че почва да разсвирепява и „Augustin“: чуват се сипкави звуци, усещат се изпитата бъчва бира, бясното самохвалство, звучат исканията за милиарди, за тънки пури, шампанско и заложници; „Augustin“ се превръща в яростен рев... Френско-пруската война свършва. Нашите аплодират, Юлия Михайловна се усмихва и казва: „Как да го изгониш?" Мирът е сключен. Мерзавецът действително си имаше талантец. Веднъж Степан Трофимович ме уверяваше, че най-големите таланти могат да бъдат ужасни мерзавци и че едното не пречело на другото. После се пусна слух, че Лямшин бил откраднал тази пиеска от един скромен и талантлив младеж, негов случаен познат, който тъй си и остана неизвестен: но това настрана. Този негодник, който няколко години се беше въртял на

[129] *Нито педя от нашата земя, нито камък от нашите крепости! (фр.)*

пета пред Степан Трофимович, изобразявайки при поискване на вечеринките му разни чифутчета, изповедта на глуха бабичка или раждане, сега понякога изобразяваше у Юлия Михайловна самия Степан Трофимович, и то по най-смешен начин под названието „Либерал от четирийсетте години". Всички се превиваха от смях, тъй че накрая вече беше невъзможно да се изгони: твърде необходим човек бе станал. Освен това той раболепно се слагаше на Пьотър Степанович, който пък по това време беше придобил необикновено силно влияние над Юлия Михайловна...

Не бих говорил специално за този мерзавец и не си заслужава да се спираме на него; но ето че стана една възмутителна история, в която, както твърдят, той също участвал, а аз по никой начин не мога да я отмина в моята хроника.

Една сутрин из целия град се разнесе вестта за едно безобразно и възмутително кощунство. В началото на огромния пазарен площад се намира старата черква „Рождество Богородично", която представлява една древна забележителност в нашия древен град. На оградата до вратата отдавна стои голяма икона на божията майка, вградена в зида зад специална решетка. И ето че една сутрин иконата се оказа ограбена - стъклото счупено, решетката, изкъртена, а от нимба и плащаницата бяха извадени няколко бисера и други камъни, не знам дали много скъпи. Но главното е, че освен кражбата бе извършено едно безсмислено бе-

зобразно кощунство: разправяха, че на сутринта намерили зад счупеното стъкло жива мишка. Сега, четири месеца по-късно, с положителност се знае, че престъплението е било извършено от Федка Каторжника, но, кой знае защо, притурят, че бил участвал и Лямшин. Тогава никой не споменаваше за Лямшин и изобщо не го подозираха, а сега всички твърдят, че тогава тъкмо той бил пуснал мишката. Помня, че цялото ни началство се беше пообъркало. На местопроизшествието още от сутринта взе да се трупа народ. Тълпата не намаляваше и не бе кой знае колко голяма, но все пак около стотина души. Едни идваха, други си отиваха. Новодошлите се кръстеха, целуваха иконата; почнаха да оставят пари, появи се дискос, а с него и калугер, и чак в три часа следобед на началството му дойде наум, че може да се разпореди народът да не се тълпи, ами всеки да се помоли, да целуне иконата, да пусне лептата си и да отминава. Този прискърбен случай направи най-тягостно впечатление на Фон Лембке. Както ми казаха, впоследствие Юлия Михайловна се бе изразила, че именно от тази зловеща сутрин взела да забелязва у съпруга си онази странна потиснатост, която не го бе оставила чак до момента, когато преди два месеца напусна града по болест и май че го съпровожда и досега в Швейцария, където продължава да се съвзема след кратковременното си поприще в нашата губерния.

Помня, че тогава, около един часа по обед, и аз

наминах към площада - смълчани хора, важни, навъсени лица. Някакъв дебел търговец с жлътнала, подпухнала физиономия слезе от файтона си, поклони се до земята, целуна иконата, пусна една рубла, с пъшкане се качи и си замина. По едно време пристигна каляска с две известни дами, придружени от двама от нашите хубостници. Хубостниците (единият от които не бе чак толкова млад) слязоха от каляската и разблъсквайки хората доста без-цермонно, си пробиха път до иконата. И двамата не свалиха шапки, а единият си сложи пенснето. През тълпата мина ропот, вярно, че не много силен, но враждебен. Хубост-никът с пенснето изрови от натъпканото си с банкноти порт-моне една медна копейка, хвърля я на дискоса; двамата си ка-заха нещо, разсмяха се гръмогласно и се запътиха към каляската. В този момент пристигнаха на коне Лизавета Николаевна и Маврикий Николаевич. Тя скочи от коня, хвърли поводите на спътника си, който по нейно нареждане бе останал на седлото, и се озова пред иконата тъкмо навреме, за да види хвърлянето на копейката. Страните й пламнаха от гняв; бързо свали кръглата си капела, ръкавиците, коленичи пред иконата - право на калния тротоар - и благоговейно се поклони три пъти чак до земята. После извади портмонето си, но тъй като в него се оказаха само няколко гроша, моментално сне брилянтните си обеци и ги сложи на дискоса.

- Може ли, може ли? За украса на плащаницата? -

попита тя монаха, обзета от силно вълнение.

- Позволително е - отговори онзи, - всяко подаяние е богоугодно.

Хората мълчаха и не изказваха нито порицание, нито някакво одобрение. Без да почисти изкаляната си рокля, Лизавета Николаевна възседна коня и препусна.

II

Два дни след току-що описания случай отново я срещнах в една многобройна компания. Запътили се бяха занякъде с три каляски, заобиколени от ездачи. Тя ме повика с ръка, спря каляската и настоя да се присъединя към тях. Намериха ми място в каляската и тя весело ме препоръча на спътничките си - едни твърде пищни дами, - а на мен ми обясни, че в момента са предприели изключително интересна експедиция. Непрекъснато се смееше и изобщо изглеждаше щастлива някак извън мярката. Впрочем вярно, че напоследък беше много весела, та дори я избиваше на лудории. Идеята беше наистина ексцентрична: отиваха към реката, в къщата на търговеца Севастиянов, където в една постройка на двора вече от десетина години живееше, обграден с топли грижи и внимание, нашият градски луд и ясновидец Семьон Яковлевич, прочут с пророчествата си не само у нас, а и в околните губернии, та дори и в двете

столици. Отвред се стичаха поклонници да чуят юродивото му слово и всеки оставяше по нещо. Волните пожертвувания - понякога твърде значителни - се препращаха в църквата (ако с тях тутакси не се разпоредеше самият Семьон Яковлевич) и предимно в манастира „Света Богородица"; за целта край Семьон Яковлевич непрекъснато дежуреше калугер от манастира. Очакваше се да падне голяма веселба. Никой от компанията не бе виждал Семьон Яковлевич. Впрочем освен Лямшин, който бил ходил навремето си и сега уверяваше, че оня наредил да го изгонят с метлата и собственоръчно запокитил подире му два големи варени картофа. Сред ездачите забелязах Пьотър Степанович, който твърде неумело се оправяше с наетия за случая казашки кон, и Николай Всеволодович. Понякога и той участваше в общите увеселения и тогава биваше подобаващо весел, макар че както винаги говореше малко и рядко. Когато, спускайки се към моста, стигнахме до странноприемницата, някой най-неочаквано съобщи, че току-що бил намерен трупът на някакъв пътник, който се застрелял в стаята си, и сега чакали полицията. Тутакси се подхвърли идеята да идем да видим самоубиеца. Идеята веднага намери подкрепа: нашите дами никога не бяха виждали самоубийци. Една от тях дори каза с висок глас, че всичко било такава скука, та нямало какво да се церемоним и пробираме развлеченията, стига да било забавно. Само малцина останаха да чакат отпред на входа; останалите

на тумба влязохме в мръсния коридор и за мое учудване видях сред влезлите и Лизавета Николаевна. Стаята на самоубиеца беше отворена и, разбира се, никой не посмя да ни спре. Беше едно съвсем младо момче, деветнайсетгодишно, не повече, и трябва да е било много хубаво - гъста руса коса, правилен овал на лицето, прекрасно, чисто чело. Вече се бе вдървило и бялото му личице изглеждаше като мраморно. На масата имаше собственоръчно написана бележка да не винят никого за смъртта му и че се застрелял, защото „исгулял" четиристотин рубли. Беше написано именно „исгулял" - в четирите реда имаше три правописни грешки. Особено се тюхкаше и вайкаше някакъв дебел помешчик - види се, познат на семейството, - който дошъл в града по своя си работа и отседнал в съседната стая. От думите му излизаше, че семейството - майка му (вдовица), сестрите и лелите му - го пратило да направи под ръководството на някаква роднина от града покупки за зестрата на сестра си, която щяла да се омъжва, и да ги докара вкъщи, на село. С безкрайни напътствия, молитви и благословии, примирайки от страх, му поверили десетилетия събираните четиристотин рубли. Момчето впрочем било скромно и до момента не внушавало никакви опасения. Пристигайки обаче преди три дни в града, не се явил при роднината, ами отседнал в странноприемницата и отишъл право в клуба, разчитайки да спечели някоя рубла на карти.

Хубаво, ами тъй се случило, че тая вечер в клуба не се играло комар. Прибрал се в стаята си около полунощ и поръчал шампанско, хавански пури и вечеря от шест или седем блюда. От шампанското се напил, от пурите му прилошало, тъй че не се докоснал до яденето, а почти в безсъзнание легнал да спи. Сутринта се събудил свеж като божур и тутакси се отправил в разположилия се отвъд реката циганski табор, за който бил чул вечерта в клуба. И цели два дни не се появявал в странноприемницата. Най-сетне вчера към пет часа следобед пристигнал, все още пиян, тутакси легнал да спи и спал до де-сет вечерта. Като се събудил, поискал котлет, бутилка „Шато д'икем" и грозде, хартия, мастило и сметката. Никой не забелязал у него нищо особено; бил тих, кротък, спокоен. Застрелял се е, види се, още около полунощ, макар да е странно, че никой не чул изстрела, ами се усетили едва днес около един по обед и след като чукали, чукали, накрая разбили вратата. Бутилката „Шато д'икем" беше наполовината празна, останало беше и половината грозде. Изстрелът бе даден от малък трицевен револвер право в сърцето. Изтекла бе много малко кръв; револверът бе паднал от ръцете му на килима. Самият той полулежеше на дивана в ъгъла. Смъртта сигурно е настъпила мигновено; по лицето му нямаше следи от никакви предсмъртни мъчения; изразът му беше спокоен, почти щастлив, само дето не беше жив. Нашите, всички без

изключение, го разглеждаха със страшно любопитство. Изобщо във всяко нещастие на ближния винаги има нещо, което радва окото ни, та ако ще да сте който и да било. Дамите разглеждаха мълчаливо, а спътниците им правеха впечатление със своето остроумие и върховно присъствие на духа. Един обяви, че това бил най-добрият изход и че момчето не е могло да измисли нищо по-умно; друг заключи, че макар и за миг, но поне добре си е поживял. Трети внезапно изтърси: защо у нас тъй често взеха да се бесят и застрелват - сякаш изведнъж са изтръгнали корена им, сякаш изведнъж се е продънил подът под краката им? Към резоньора бяха отправени неприветливи погледи. Затова пък Лямшин, който го имаше за голяма чест да се прави на палячо, докопа чепка грозде от чинийката, със смях го последва и друг, а трети дори посегна към бутилката „Шато д'икем". Спря ги пристигналият полицейски началник и дори помоли „да се очисти стаята". Тъй като всички се бяхме вече нагледали, излязохме тутакси и без разправии, макар впрочем Лямшин да се заяде нещо с полицейския. През останалата половина от пътя приказките, смехът и оживлението се засилиха двойно.

Пристигнахме при Семьон Яковлевич точно в един по обед. Портите на голямата търговска къща бяха широко отворени и достъпът до пристройката бе свободен. Тутакси разбрахме, че Семьон Яковлевич в момента благоволява да обядва, но приемал.

Стаята, в която обядваше смахнатият пророк, бе доста просторна, с три прозореца и бе разделена на две равни половини с висока до пояса решетеста дървена оградка с малка вратичка. Простосмъртните оставаха отсам оградката и само по указание на „пророка" някои щастливци биваха допускани в неговата половина, където, ако му скимне-ше, ги настаняваше да седнат на кожените кресла и на дивана; самият той винаги си седеше на едно старинно волтеровско кресло. Беше доста висок, пълен човек, с жълтеникаво подпухнало лице: около петдесет и пет годишен, русоляв, с оредяла коса - почти плешив и без брада; дясната му буза беше сякаш отекла и поради това устата му стоеше някак накриво; под лявата ноздра имаше голяма брадавица; тесните му очички гледаха спокойно и изобщо имаше солиден и заспал израз. Облечен бе по немски - с черен сюртук, но без жилетка и вратовръзка. Под сюртука се виждаше доста гру-бичка, но бяла риза; болните му, изглежда, крака бяха обути с пантофи. Чувал бях, че на времето бил чиновник и дори имал чин. Току-що беше свършил с леката рибена чорбица и пристъпваше към второто блюдо - варени картофи със сол. Това му беше постоянното меню, друго не кусваше. Но много обичаше чай и постоянно му наливаха. Край него шетаха трима слуги, наети от търговеца специално за негова милост. Единият беше с фрак, другият приличаше на ратай, третият - на псалт. Въртеше се и един шестнайсетгодишен

доста оперен момчурляк. Освен слугите присъстваше един почтен, малко възпълничък побелял калугер с канче. На едната маса вреше огромен само-вар и имаше табла с комай две дузини дебели стъклени чаши. На другата маса, отсреща, бяха даренията: захар - на глави и ситна, в пакетчета, около два фунта чай, чифт везани пантофи, парче сукно, парче платно и прочие. Паричните почти изцяло постъпваха в канчето на калугера. Стаята беше доста препълнена - около дузина бяха само посетителите, двама от които седяха оттатък оградката, при Семьон Яковлевич. Това бяха едно беловласо старче - от ония, дето им викат „божи човеци", и някакъв дребничък, сухичък пътуващ калугер, който седеше много чинно и не смееше да вдигне очи. Останалите посетители до един стояха отсам оградата и също бяха повече от „простолюдието". Изключение правеха дебелият търговец от съседния град, един облечен по едновремешната руска мода брадатко, за когото се знаеше, че върти над сто хиляди капитал, възрастна женица с вид на изпаднала дворянка и един помешчик. Чакаха смахнатият да ги ощастливи с вниманието си и никой не смееше да се обади. Четирима души стояха на колене, но особено биеше на очи помешчикът - пълен четирийсет и пет годишен човек, - който бе коленичил най-отпред, просто се беше лепнал за решетката с трепетната надежда за един поглед или поне една дума на Семьон Яковлевич. Стоял

беше вече около час, а оня все не го забелязваше.

Нашите дами се скупчиха край самия парапет, продължавайки, разбира се, да си шушукат и да се хилят. И коленичилите, и всички останали се оказаха избутани, останаха отзад с изключение на помешчика, който здраво си пазеше мястото и дори се хвана с две ръце за решетката. Към Семьон Яковлевич се устремиха десетки жадни, любопитни, насмешливи погледи, появиха се лорнети, пенснета, че дори бинокли - Лямшин във всеки случай го разглеждаше с бино-къл. Семьон Яковлевич спокойно и лениво ни огледа с малките си очички.

- Миливзори, миливзори! - благоволи да изрече той, малко напевно с пресипналия си бас.

Нашите се разсмяха: „Какво ще рече това „миливзори"?" Но Семьон Яковлевич се съсредоточи в дояждането на картофа си и не каза повече нищо. Най-сетне се обърса с кърпата и му поднесоха чай.

Като дойдеше ред на чая, обикновено наливаха и на посетителите, но далеч не безразборно - самият той посочваше щастливците. Изборът му биваше най-неочакван и никога не можеше да се предвиди. Понякога ще пренебрегне богаташи и сановници и ще нареди да налеят я на някой мужик, я на някоя свита бабичка. Друг път пък ще пренебрегне сиромашта и ще се спре на някой богат, затлъстял търговец. Различен беше и чаят - на едни по-сладък, на други с по-малко захар, на трети - съвсем без захар. Тоя път щастливците бяха пътуващият

калугер - на него със захар, и беловласото старче - без захар. На въздебелия калугер с канчето, кой знае защо, не се даде чай, въпреки че до тоя ден редовно си получаваше.

- Семьон Яковлевич, кажете ми нещо, знаете ли колко отдавна искам да се запознаем - усмихнато пропя и премрежи поглед пищната дама от нашата каляска, същата, която одеве бе казала, че няма какво да му се церемоним с развлеченията, стига да било забавно. Семьон Яковлевич дори не я погледна. Коленичилият помешчик пое въздух и изпусна тежка, звучна въздишка - сякаш да бяха надули ковашки мех.

- На тоя му дай със захар! - най-внезапно посочи Семьон Яковлевич търговеца със стоте хиляди. Оня се изстъпи напред и застана до помешчика.

- Тури му още захар! - нареди Семьон Яковлевич, когато напълниха чашата. Сложиха още една лъжица. - Още, още му тури! - Сложиха му трети и накрая четвърти път. Търговецът безропотно засърба шербета си.

- Господи, господи! - взеха да си шепнат и да се кръстят хората. Помешчикът пак наду меха.

- Семьон Яковлевич! - раздаде се изведнъж горестният, но изненадващо дрезгав глас на изпадналата дама, която нашите бяха избутали до стената. - От час време чакам святата ти дума! Смили се, продумай, отсъди и мен грешната!

- Питай! - нареди Семьон Яковлевич на слугата псалт. Оня се приближи до парапета.

- Изпълнихте ли, каквото ви нареди миналия път Семьон Яковлевич? - попита той вдовицата с тих, отмерен глас.

- Как да го изпълня, Семьон Яковлевич, изпълнява ли се с ония изверги! - развика се вдовицата. - Людоеди! Дело са ми завели! Със Сената ме плашат, мен това, родната си майка!

- Дай й!... - посочи Семьон Яковлевич захарта.

Момчурлякът скочи, взе една буца и я помъкна към вдовицата.

- Ох, Семьон Яковлевич, край няма добрината ти! С какво съм заслужила толкова! - запротестира уж вдовицата.

- Още, още! - възнаграждаваше я Семьон Яковлевич.

Домъкнаха още една буца. „Още, още", нарежда-ше юродивият; донесоха трета и най-после четвърта. Отвред я оградиха със захар. Калугерът от манастира въздъхна: всичко това още тая вечер можеше да е в манастира, както бе ставало Досега.

- Защо ми е толкова много? - престорено се тюхка-ше вдовицата. - Че то ще ми прилошее от толкова!... Дали пък не е знак някакъв, а, Семьон Яковлевич?

- Тъй, тъй, знак - каза някой от тълпата.

- Още един фунт й дай, давай - не мирясваше Семьон Яковлевич.

- Господи, господи! - въздишаха и се кръстеха хо-рата. -Знак не, ами знак!

- Занапред подсладете сърцето си с доброта и ми-

лост, пък тогава ходете да се жалите от чадата си, дето са плът от плътта ви, тъй трябва да се разбира тая емблема - тихо, но самодоволно изрече лишеният днес от чай възпълен калугер от манастира, когото засегнатото самолюбие бе подтикнало да се нагърби с тълкование.

- Какви ги говориш, отче - озъби се внезапно вдовицата, - че те мен примка ми метнаха на врата и в огъня ме повлякоха, кога стана пожарът у Верхишини. Умряла котка ми сложиха в скрина, сиреч на всякакво безчинство са готови...

- Вън, вън! - размаха внезапно ръце Семьон Яковлевич.

Псалтът и момчурлякът изскочиха от оградката. Псалтът хвана вдовицата под ръка и тя примирено се помъкна навън, озъртайки се към дарените глави захар, които мъкнеше подире й момчурлякът.

- Едната да й се вземе, вземи я! - нареди Семьон Яковлевич на останалия при него дюлгерин. Оня хукна подире им и след известно време тримата слуги се върнаха, носейки обратно подарената веднъж, но отнета впоследствие глава захар; другите три обаче си ги отнесе.

- Семьон Яковлевич - раздаде се нечий глас отзад, откъм вратата, - птица видях насъне, врана, излетя от водата и литна в огъня. Какво ли ще значи тоя сън?

- На студ е - произнесе се Семьон Яковлевич.

- Семьон Яковлевич, ама защо тъй нищо не ми отговорихте, толкова отдавна ме интересувате -

пак се обади нашата дама.

- Питай! - Семьон Яковлевич не й обърна никакво внимание и внезапно посочи коленичилия помешчик.

Калугерът от манастира, на когото бе казано да попита, важно се приближи до помешчика.

- Какъв е грехът ви? И не ви ли е наредено да изпълните нещо?

- Да не посягам, да не давам воля на ръцете си - пресипнало отвърна помешчикът.

- Изпълнихте ли го? - попита калугерът.

- Не мога го изпълни, надделява ми силата.

- Вън, вън! С метлата, с метлата! - размаха ръце Семьон Яковлевич. Помешчикът не дочака изпълнението на наказанието, скочи и изхвръкна от стаята.

- Жълтица оставиха на мястото си, значи - провъзгласи калугерът, вдигайки от пода един наполеон.

- Ей на тоя! - посочи с пръст търговеца със стоте хиляди Семьон Яковлевич. Богаташът не посмя да откаже и го взе.

- Пари при пари отиват - не се стърпя калугерът.

- А на тоя му налей със захар. - Тоя път Семьон Яковлевич най-внезапно беше посочил Маврикий Николаевич. Слугата наля чай и погрешка го поднесе на франта с пенснето.

- На дългия, на дългия - поправи го Семьон Яковлевич.

Маврикий Николаевич пое чашата, кимна с глава

по военному и взе да пие. Не знам защо, всички наши се запревиваха от смях.

- Маврикий Николаевич - внезапно се обърна към него Лиза, - онзи, коленичилият господин, си оти-де, хайде, коленичете на негово място.

Маврикий Николаевич я погледна с недоумение.

- Моля ви, ще ми направите голямо удоволствие. Чувате ли какво ви казвам, Маврикий Николаевич - продължи тя забързано, но настойчиво, упорито, разпалено, - застанете на колене, непременно искам да ви видя как ще стоите на колене. Ако не коленичите - хич да не ми се мяркате. Искам го, чувате ли, искам го от вас!...

Не знам какво е имала предвид, но искането й беше настойчиво, неумолимо и самата тя сякаш не беше на себе си. Както ще видим впоследствие, Маврикий Николаевич тълкуваше тия й особено за-честили в последно време капризи като изблици на сляпа омраза към него и не че от злоба -напротив, тя го почиташе, обичаше и уважаваше и той го знаеше, - а от някаква странна несъзнателна омра-за, с която в някои мигове не успяваше да се спра-ви.

Той мълчаливо даде чашата си на някаква ба-бичка отзад, отвори вратичката, без никаква пока-на прекрачи в интимната половина на Семьон Яковлевич и коленичи по средата на стаята пред очите на всички. Мисля си, че деликатният и простодушен човек бе дълбоко потресен от груба-та, подигравателна постъпка на Лиза. Помислил си

беше може би, че виждайки публичното му унижение, за което толкова бе настоявала, тя ще се засрами. Разбира се, никой друг освен него не би се нает да вразумява една жена по тоя наивен и рискован начин. Той стоеше на колене с невъзмутим, важен израз на лицето, дълъг, непохватен, смешен. Но нашите не се смееха: неочаквано разиграната се сцена бе предизвикала неприятен ефект. Всички гледаха Лиза.

- Елей, елей! - промърмори Семьон Яковлевич.

Лиза внезапно пребледня, извика, изохка и се втурна през оградката. И отново се разигра една кратка истерична сцена: тя хвана с две ръце Маврикий Николаевич за лакътя и с все сили го задърпа да стане.

- Ставайте, ставайте! - викаше тя, сякаш не беше на себе си. - Веднага, веднага станете! Как посмяхте да коленичите!

Маврикий Николаевич се изправи. Тя се вкопчи в ръцете му малко над лактите и втренчено го загледа в очите. В погледа й имаше страх.

- Миливзори, миливзори! - повтори още веднъж Семьон Яковлевич.

Най-сетне Лиза измъкна Маврикий Николаевич при нас, отсам оградката. И изведнъж всички се раздвижиха. Вероятно в желанието си да отклони вниманието на друга страна, дамата от нашата каляска вече за трети път се обърна към Семьон Яковлевич със звънкото си пискливо гласче и със същата предвзета усмивка:

- Че защо тъй, Семьон Яковлевич, мигар няма и на мен да заръчате нещо? Аз пък толкова разчитах на вас.

- Я върви на майка си в...! - ревна изведнъж Семьон Яковлевич, употребявайки една крайно нецензурна дума. Произнесъл я бе свирепо и ужасяващо членоразделно. Дамите се разпищяха и стремглаво хукнаха навън, кавалерите избухнаха в хомеричен смях. Тъй свърши експедицията ни до Семьон Яковлевич.

Но разправят, че точно тогава станало още нещо крайно загадъчно, заради което впрочем - признавам си - се спрях толкова подробно на това пътуване.

Разправяха, че в настъпилата бъркотия, когато всички вкупом бяха хукнали навън, Лиза (под ръка с Маврикий Николаевич) изведнъж се сблъскала на вратата с Николай Всеволодович. А трябва да кажа, че от онази неделя, от припадъка й насам, макар и да се бяха виждали неведнъж, не си бяха разменили нито дума. Видях как се сблъскаха на воатата: дори ми се видя, че поспряха за миг и някак странно се спогледаха. Но може само така да ми се е сторило в блъсканицата. Твърдяха обаче, и то напълно сериозно, че като се споглеждали, Лиза бързо вдигнала ръка, почти замахнала да удари Николай Всеволодович и сигурно щяла да го удари, ако не се бил дръпнал навреме. Може би не й е харесал изразът на лицето му или някаква негова усмивка, особено пък след епизода с Маврикий Ни-

колаевич. Признавам, че лично аз не видях нищо подобно, но всички останали твърдяха, че били видели, макар че в суматохата не са могли да видят всички, а само някои. Аз във всеки случай тогава не го повярвах. Помня обаче, че на връщане през целия път Николай Всеволодович беше малко блед.

III

Почти по същото време и същия този ден най-сетне се бе състояла срещата на Степан Трофимович с Варвара Петровна. Тази среща тя отдавна си я бе наумила, отдавна бе предизвестила бившия си приятел, но, кой знае защо, все я беше отлагала. Срещата стана в Скворешники. Варвара Петровна беше пристигнала в крайградската си къща потънала в грижи и беше заета до гуша: вчера окончателно бе решено предстоящият празник да се състои в къщата на предводител-шата. Но Варвара Петровна моментално си беше направила сметката, че нищо не й пречи след тоя празник да уреди друго, свое тържество, вече в Скворешники, и отново да събере целия град. Тогава вече всички щяха да се убедят на дело чий дом е по-добър, кой има по-изискан вкус и къде умеят по-добре да посрещат. Въобще човек просто не можеше да я познае. Къде се беше дянала предишната непристъпна „възвишена дама" (изразът е на Степан Трофимович)? Как се беше превърнала в най-обикновена капризна

светска жена? Впрочем може би само изглеждаше така.

Пристигайки в празната къща, тя обиколи стаите, съпровождана от стария си верен Алексей Егорович и фомушка - една безкрайно оправна личност и специалист по декоративната част. Обиколиха и взеха да се съвещават: кои мебели да се донесат от градската къща; къде да се поставят; как е най-удобно да се постъпи с оранжерията и цветята; къде да се поставят нови драперии; къде да бъде бюфетът и дали стига един или ще трябват два и прочие и прочие. И тъкмо в разгара на обсъждането изведнъж й беше хрумнало да прати каретата за Степан Трофимович.

Той вече отдавна беше предупреден, приготвил се беше и всеки ден очакваше именно такава внезапна покана. На качване в каретата се прекръсти - решаваше се съдбата му. Завари приятелката си седнала на малкото канапе в нишата на големия салон, пред малката мраморна масичка и с молив в ръка: фомушка мереше с аршина височината на корнизите и прозорците, а Варвара Петровна собственоръчно записваше цифрите и си правеше бележки на полето. Без да се откъсва от работата си, кимна по посока на Степан Трофимович и когато той измърмори някакъв поздрав, небрежно му подаде ръка и дори без да го погледне, му посочи мястото до себе си.

„Седях и чаках цели пет минути „с разбито сърце" - разказваше ми той впоследствие. - Това не бе же-

ната, която познавах от двайсет години. Но пълното убеждение, че всичко вече е свършено, ми придаде сили, които изумиха дори нея. Кълна ви се, че моят стоицизъм в този последен час много я учуди."

Варвара Петровна внезапно остави молива на масичката и бързо се обърна към Степан Трофимович:

- Степан Трофимович, искам да си поговорим делово. Сигурна съм, че сте си приготвили вашите големи думи и думички, но по-добре да минем направо на въпроса, нали тъй?

Той потръпна. Твърде много бързаше да наложи своя тон, какво ли щеше да последва?

- Почакайте, мълчете, оставете ме аз да кажа, а вие после, макар че не знам наистина какво бихте могли да ми отговорите - продължаваше тя бързо. - Издръжката ви от хиляда и двеста рубли аз считам за свой свещен дълг до края на живота ви; впрочем защо свещен дълг? Просто спогодба, много по-реално, нали тъй? Ако искате, ще го направим писмено. В случай на моята смърт са направени специални разпореждания. Но освен това сега вие получавате от мен и жилище, и прислуга, и пълен пансион. Като го обърнем в пари, излиза още хиляда и петстотин рубли, нали тъй? Слагам отгоре триста рубли извънредни, или кръгло три хиляди. Достатъчно ли ви е за годината? Май че не е малко? В най-екстрените случаи аз, разбира се, ще притурям. И тъй, вземете парите, върнете ми слугите и

си живейте, както щете и където щете - в Петербург, в Москва, в странство или тук, само не при мен. Чухте ли ме добре?

- Неотдавна същите тези уста пак тъй настойчиво и пак тъй набързо поискаха от мене друго нещо - бавно и отчетливо, но някак с тъга каза Степан Трофимович. - Смирих се и ви играх по свирката като... пиян казак. Qui, la comparaison peut etre permise. C'etait comme un petit cozak du Don, qui sautait sur sa propre tombe.[130] Сега...

- Спрете се, Степан Трофимович. Вие сте ужасно многословен. Не сте ми играли по свирката, а ми се явихте издокаран с нова връзка, с бяла риза, с ръкавици, напудрен и напарфюмирай. Уверявам ви, че на самия вас много ви се искаше да се ожените; на лицето ви го пишеше и повярвайте ми, гледката не бе от най-изящните. Ако не ви го казах още тогава, то бе само от деликатност. Но вие искахте, искахте да се ожените въпреки мръсотиите за мен и годеницата си, които бяхте споделили в интимно писмо. Сега е съвсем друго. И какво общо има тук cozak du Don и тия ваши гробове? Не разбирам що за сравнение е това. Напротив, не умирайте, а живейте; живейте колкото може повече, много ще се радвам.

- В старческия приют ли?

- Приют ли? С три хиляди годишен доход не ходят по приютите. Аха, сетих се - усмихна се тя, - вярно, че Пьотър Степанович веднъж се бе пошегу-

[130] *Да, това сравнение е допустимо. Като донски казак, който играе на собствения си гроб (фр.)*

вал, за приюта. Ха, това е действително един особен приют, за който си заслужава да помисли човек. Само за най-почтени особи, все полковници, а сега искал да постъпи дори един генерал. С вашите пари там ще имате и спокойствието, и прислугата, и всичко необходимо. Ще се занимавате с науките си и винаги ще намерите компания за преферанс...

- Passons.

- Passons?[131] - засегна се Варвара Петровна. - Но в такъв случай това е всичко; предизвестен сте, от тоя момент нищо не ни свързва.

- И край? Това е всичко, което е останало от нашите двайсет години? Последното ни сбогом?

- Вие ужасно обичате възклицанията, Степан Трофимович. Днес това никак не е модерно. Днешните говорят грубо, но простичко. И стига с тия наши двайсет години! Двайсет години взаимно подхранване на самолюбието и нищо повече. Всяко ваше писмо не е писано за мен, а за потомството. Вие сте стилист, а не приятел, и всички тия взаимни излияния са всъщност взаимно обливане с помия...

- Боже, колко чужди думи! Назубрени уроци! И вас са напъхали вече в мундира си! И вие им се радвате, и вие сте просветена; chere, chere, каква бе тая паница леща, за която им продадохте свободата си!

- Аз не съм папагал, че да повтарям чужди думи - кипна Варвара Петровна. - Бъдете сигурен, че са

[131] *Да оставим това (фр.)*

ми се насъбрали достатъчно свои думи. Какво направихте вие за мен през тия двайсет години? Отказвахте ми дори книгите, които изписвах за вас и които, ако не бе книговезецът, щяха да си останат неразрязани. Какво ми давахте да чета, когато през първите години ви молих да ме ръководите? Капфиг, та Капфиг. Защото моето развитие ви дразнеше и вземахте съответните мерки. А самият вие впрочем отдавна сте станали за смях. Впрочем признавам си, че винаги съм ви смятала само за критик: един литературен критик и нищо повече. А когато на път за Петербург ви съобщих, че възнамерявам да издавам списание и да му посветя целия си живот, тутакси ме погледнахте иронично и изведнъж станахте ужасно високомерен.

- Това беше друго, друго... тогава ни беше страх от преследвания...

- Не беше друго, тъкмо това беше, а колкото до преследванията, в Петербург вече нямаше защо да ви е страх. Ами помните ли, когато по-късно, през февруари, се разчу за списанието и вие толкова се бяхте уплашили, че дотичахте да ми искате незабавно да ви дам писмено потвърждение, че замисълът ми няма нищо общо с вас, че младите хора идват при мен, а не при вас, че вие сте били само един домашен учител, който живее в къщата, защото още не му е изплатена заплатата? Така ли беше? Спомняте ли си? Вие цял живот имахте чудесни прояви, Степан Трофимович.

- Това бе само миг на малодушие, един-единствен

миг -горчиво възкликна той, - но нима ще зачеркнем всичко заради подобни дребни впечатления? Нима нищо друго не е оцеляло помежду ни от толкова години?

- Вие сте голям хитрец - въртите-сучете само и само пак аз да остана длъжната. Когато се върнахте от странство, ме гледахте отвисоко и не ми давахте да отворя уста, а когато заминах аз и после ви заговорих за впечатленията си от Мадоната, дори не ме изслушахте, взехте високомерно да се подсмивате в шепата си, сякаш аз не бих могла да имам чувства, подобни на вашите.

- Било е друго, вероятно е било друго... Ja oublie.[132]

- Не, тъкмо тъй беше, пък и не е имало защо да ми вирите нос, тъй като всичко това са само ваши глупости и измишльотини. Днес никой вече не се възхищава от Мадоната и не си губи времето с нея, никой освен закостенелите старци. Доказано е.

- Вече и доказано?

- Тя изобщо за нищо не служи. Тази чаша е полезна, защото в нея може да се налее вода; този молив е полезен, защото с него всичко може да се запише, а там има само едно женско лице - по-г-розно от всички други лица в натура. Опитайте се да нарисувате ябълка и поставете до нея една истинска ябълка - коя ще вземете? Май няма да сгрешите. Ето какво представляват сега всичките ви теории, стига да ги озари първият лъч на сво-

[132] *Забравил съм (фр.)*

бодното изследване.

- Тъй, тъй.

- Усмихвате се иронично. А какво ми казахте например за милостинята? Сега аз мога да ви кажа, че удоволствието от даването на милостиня е високомерно и безнравствено удоволствие, това е удоволствието, което изпитва богаташът от собственото си богатство и власт, от сравнението на своето положение с положението на бедняка. Милостинята развращава и този, който я дава, и онзи, който я взема, и отгоре на всичко не постига целта си, защото само усилва нищетата. Лентяите, които не желаят да работят, се трупат около дающия милостиня като комарджии около игралната маса, надявайки се да спечелят. А трябва да го знаете, че жалките подхвърлени грошове не покриват дори една стотна от надеждата им. Впрочем много ли сте раздали вие за целия си живот? Осем десетачета, не повече, я си спомнете. Я опитайте да си спомните, кога сте дали милостиня за последен път -преди две, а може и четири години? Само говорите и само пречите на делото. Милостинята трябва да бъде забранена със закон още в сегашното общество. При новото му устройство съвсем няма да има бедни.

- О, какъв Фонтан от чужди думи! Значи и до новото устройство стигнахме? Нещастнице, бог да ви е на помощ!

- Да, Степан Трофимович, стигнахме; вие грижливо криехте от мен всички нови идеи, известни сега

всекиму, и го правехте единствено от ревност, за да ме държите в ръцете си. Сега дори тази Юлия е на сто версти пред мен. Но сега вече и аз прозрях. Впрочем аз колкото можах ви защитавах, Степан Трофимович, защото решително всички ви обвиняват.

- Достатъчно - понечи да стане той от мястото си, -достатъчно! Какво ли да ви пожелая още, може би разкаяние?

- Седнете за момент, Степан Трофимович, трябва да ви питам още нещо. Поканата да говорите на литературното утро ви е предадена, нали? Това аз го уредих. Но кажете, за какво точно ще говорите?

- Тъкмо за онази царица на цариците, за идеала на човечеството, за Сикстинската Мадона, която според вас не струва колкото чашата или молива.

- Значи, не из историята? - с горчивина възкликна Варвара Петровна. - Ами че вас няма да ви слушат. Какво сте се хванали за тая си Мадона! Що за желание, когато ще приспите всички? Бъдете сигурен, Степан Трофимович, че говоря единствено във ваш интерес. Защо не вземете някоя късичка, по-занимателна средновековна историйка от испанското минало или по-точно някоя случка и да я украсите с други случки и остроумия, измислени от вас. Там е имало такъв блестящ дворцов живот, такива дами, такива отравяния. Кармазинов казва, че ще е странно, ако тъкмо в испанската история не намерите нещо забавно.

- Кармазинов - тоя изписал се глупец, ми търси

теми!

- Кармазинов - тоя почти държавен ум! Вие държите твърде остър език, Степан Трофимович.

- Вашият Кармазинов е една стара, изписала се, озлобена баба! Chere, chere, кога успя така да ви пороби, о, боже!

- Аз и сега не мога да го търпя, задето важничи, но отдавам дължимото на ума му. Повтарям, защитавала съм ви с всички сили, колкото можах. И защо непременно трябва да се представяте като смешен и скучен? Напротив, излезте на трибуната с една почтена усмивка, като представител на миналия век, и разкажете три историйки с цялото си остроумие, тъй както само вие умеете понякога да разказвате. Нека да сте старец, нека да сте отживели времето си, нека най-сетне да сте изостанали от тях; но вие самичък с усмивка ще си го признаете още в предисловието и всички ще видят, че сте една мила, добра, остроумна обломка... С една дума, човек със стара закваска и дотолкова напредничав, че е способен да оцени както трябва цялото безобразие на някои понятия, които е изповядвал досега. Хайде, направете ми това удоволствие, аз ви моля.

- Достатъчно, chere! Не ме молете, не мога. Аз ще говоря за Мадоната, но ще предизвикам буря, която или до един ще ги смаже, или ще порази единствено мен!

- Сигурно единствено вас, Степан Трофимович.

- Такъв е моят жребий. Аз ще разкажа за оня

подъл роб, за оня вонящ и развратен лакей, който пръв ще се покатери на стълбата с ножица в ръка и ще разпори божествения лик на великия идеал в името на равенството, завистта и... храносмилането. Нека прокънти моето проклятие и тогава, тогава...

- В лудницата?

- Може би. Но във всеки случай, победен или победител, още същата вечер нарамвам моята торба, да, просяшката си торба, оставям всичко, което имам, оставям вашите подаръци, вашите издръжки и обещания за бъдещи блага и тръгвам пеша по света, за да завърша живота си като гувернант у някой търговец или да умра от глад в някоя канавка. Аз свърших. Alea jacta est![133]

Той отново се надигна.

- Бях сигурна - стана, святкайки с очи, Варвара Петровна, - от години вече съм сигурна, че именно това ви крепи, за това живеете, за да опозорите мене и моя дом с клевета! Какво искате да кажете с това гувернантство у някой си търговец или с тая смърт в някоя канавка? Злоба, клевета и нищо повече!

- Вие винаги сте ме презирали; но аз ще свърша като рицар, верен на своята дама, защото вашето мнение винаги ми е било по-скъпо от всичко друго. От този момент не приемам нищо, но ви почитам безкористно.

- Каква глупост!

[133] *Жребият е хвърлен! (лат.)*

- Вие никога не сте ме уважавали. Може да съм имал море от слабости. Да, вие ми давахте парчето хляб - говоря ви с езика на нихилизма, - но парчето хляб никога не е било висш принцип на моите постъпки. Това стана някак от само себе си, и аз не зная как... Винаги съм мислел, че помежду ни има нещо по-висше от парчето хляб, и никога, никога не съм бил подлец! И тъй, на път, за да поправим стореното! Да, късно тръгвам на път, навън е късна есен, мъгла се стеле над нивята, мразовит, старчески скреж покрива остатъка от пътя ми, а вятърът вие на умряло, вие за близкия ми гроб... Но на път, на път, по нов път:

Пълен с тая чиста обич,
верен на сладостната си мечта...

О, прощавайте, мои мечти! Двайсет години! Alea jacta est!

Лицето му бе мокро от внезапно бликналите сълзи; той взе шапката си.

- Нищо не разбирам по латински - каза Варвара Петровна, която се държеше със сетни сили.

Кой знае, може би и на нея й се искаше да заплаче, но негодуването и капризът отново взеха връх.

- Едно знам аз, а именно, че всичко това са щуротии. Вие не сте в състояние да изпълните вашите заплахи, пълни с егоизъм. Никъде няма да идете, при никакъв търговец, ами преспокойно ще свършите в ръцете ми, ще получавате издръжката си и всеки вторник ще събирате тия ваши прияте-

ли, които на нищо не приличат. Сбогом, Степан Трофимович.

- Alea jacta est! - дълбоко й се поклони той и се прибра у дома си ни жив, ни умрял от вълнение.

Глава шеста
ПЬОТЪР СТЕПАНОВИЧ СИ ИМА ГРИЖИ

I

Денят на празника бе определен окончателно, а Фон Лембке ставаше все по-тъжен и замислен. Изпълваха го странни и зловещи предчувствия и това много безпокоеше Юлия Михайловна. Наистина не всичко беше благополучно. Предишният ни мекушав губернатор беше оставил управлението малко пообъркано; задала се беше холера; тук-там почна мор по добитъка; през цялото лято в градовете и селата сви-репстваха пожари, а сред народа все повече и повече се ширеха слуховете за подпалвачи. Грабежите станаха два пъти повече от преди. Но всичко това би било, разбира се, повече от обикновено, ако същевременно други, по-сериозни причини не нарушаваха спокойствието на щастливия до момента Андрей Антонович.

Юлия Михайловна бе поразена най-вече от обстоятелството, че той от ден на ден ставаше по-

мълчалив и - странно нещо - по-потаен. Впрочем какво ли пък имаше да крие от нея? Вярно, рядко й възразяваше и повечето напълно й се подчиняваше. По нейно настояване например бяха прокарани две-три извънредно рисковани и едва ли не противозаконни мерки с оглед укрепването на губернаторската власт. Със същата цел бяха направени няколко зловещи опущения; единствено по нейно настояване бяха представени за награда хора, достойни за съд и за Сибир. Наредено бе систематически да не се отговаря на някои жалби и запитвания. Всичко това се разкри впоследствие. Лембке не само подписваше всичко наред, но дори и не се замисляше по въпроса за участието на жена си в изпълнението на собствените му задължения. Понякога обаче за учудване на Юлия Михайловна изведнъж започваше да се запъва за „същински глупости". Това беше съвсем естествено, той просто усещаше потребност да се възнагради за дните на послушание с малки минути на бунт. За съжаление въпреки цялата си проницателност Юлия Михайловна не можа да долови тази благородна тънкост на благородния му характер. Уви! Не й беше до това и оттук произлязоха много недоразумения.

Не ми приляга, пък и не ще мога да разкажа за някои неща. Да разсъждавам за административните грешки, също не е моя работа и цялата тази административна страна я пренебрегвам напълно. Захващайки тази хроника, си поставих съвсем дру-

ги задачи. Освен това много неща ще разкрие започналото сега в губернията следствие, трябва само малко да се изчака. И все пак не може да се мине без някои разяснения.

Но да продължа за Юлия Михайловна. Горката дама (аз много съжалявам за нея) можеше да постигне всичко, което тъй я влечеше и мамеше (слава и прочие), без всичките тия ексцентрични начинания, с които започна още от първия ден. Но дали от поетични изблици, дали поради горчивите разочарования, които бяха съпровождали първата й младост, стъпвайки на новото си поприще, тя изведнъж бе почувствала някакво особено призвание, почувствала се бе едва ли не богопомазана - „онази, над която лумна свещен пламък", а тъкмо в тоя пламък се криеше бедата; все пак славата не е капела, която може да се нахлузи на всяка женска глава. Но да убедиш една жена в тази истина, винаги е било най-трудното нещо; напротив, ако й уйдисаш на ума, веднага ще преуспееш, а пък на нея се надпреварваха да й уйдисват. Горката жена се мислеше за оригинална, а същевременно бе станала играчка в ръцете на кого ли не. Не бяха един и двама ония, които използваха наивността й и си опекоха работата за краткото време на нейното губернаторстване. Господи, каква каша се беше забъркала в главата й под формата на самостоятелност! Харесваха й и едрите земевладения, и елементът на аристократизъм, и засилването на губернаторската власт, и елементът на демократи-

зъм, и новите учреждения и редът, и свободомислието и социалните идейки, и строгият тон на аристократичния салон, и, кажи-речи, кръчмарската разюзданост на заобикалящата я младеж. Мечтаеше да дари щастие и да примири непримиримото, а по-точно да обедини всичко и всички в обожанието на собствената й особа. Имаше си и любимци; много й харесваше например Пьотър Степанович, който действаше впрочем с помощта на най-грубо ласкателство. Но той й харесваше и по друга една причина -най-невероятната, която обаче най-характерно рисуваше облика на бедната дама - тя най-сериозно се надяваше, че един ден той ще й разкрие противодържавен заговор! Колкото и да е трудно да си го представим, но беше така. Кой знае защо, си беше втълпила, че в губернията непременно назрява противодържавен заговор. Впрочем понякога с мълчание, понякога с намеци, Пьотър Степанович поддържаше у нея тази странна идея. А тя си въобразяваше, че това е един човек, който поддържа връзки с всичко, що е революционно в Русия, но който същевременно й е предан до обожание. Разкриването на заговора, благодарностите от Петербург, стремителната кариера, предпазването на младежта от „крайности" чрез личното си въздействие - „с добро", - всичко това най-спокойно съжителстваше в тази глава, пълна с фантазии. Та нали беше спасила и покорила самия Пьотър Степанович (в това тя бе непоколебимо уверена), значи, ще спаси

и другите! Никой, никой от тях няма да загине, тя до един ще ги спаси - тя тъй ще ги сортира, тя тъй ще доложи за тях, тя тъй ще постъпи с тях - с оглед на висшата справедливост, че може би дори историята и целият руски либерализъм ще благославят нейното име. А пък и заговорът ще бъде разкрит. Сиреч пълен успех. Сега-засега обаче се налагаше Андрей Антонович да се поразведри малко, поне за празника. Някой трябваше на всяка цена да го поуспокои и да му повдигне духа. С деликатната мисия бе натоварен Пьотър Степанович. Тя много разчиташе, че той ще намери начин да му подейства успокоително - може би дори като му направеше някакви съобщения, тъй да се каже, от първа ръка. Изобщо напълно се осланяше на неговата ловкост. Пьотър Степанович отдавна не беше влизал в кабинета на Фон Лембке. И сега нахълта тъкмо в момента, когато пациентът беше изпаднал в крайно тягостно настроение.

II

Получила се бе една такава комбинация, че господин Фон Лембке просто не знаеше какво отношение да вземе. В уезда, където неотдавна бе пирувал Пьотър Степанович, един подпоручик бил смъмрен от прекия си началник. Смъмрил го пред цялата рота. Въпросният подпоручик - още млад човек,

наскоро пристигнал от Петербург, затворен и мрачен субект с доста надуто държане, макар и нисичък, дебел и червендалест - не можал да преглътне бележката. Най-неочаквано надал някакъв страшен крясък, с което учудил цялата рота, свирепо навел глава и се хвърлил върху командира си, блъснал го с всички сили и дори го захапал за рамото - едва успели да го издърпат. Нямаше никакво съмнение, че човекът е просто полудял. Разбра се, че в последно време той изобщо вършел много странни неща. Така например изхвърлил двете икони на хазяина си, а едната дори насякъл с брадвата. После наредил в стаята си на специални поставки, като иконостас, съчиненията на фохт, Молешот и Бюхнер и всеки ден палел пред тях църковни свещи. Съдейки по броя на книгите, които се намериха в дома му, можеше да се заключи, че е начетен човек. Да би имал на разположение петдесет хиляди франка, би отплувал може би на Маркизките острови - като оня „кадет", за когото с такъв весел хумор споменава в едно от съчиненията си господин Херцен. Като го откарвали обаче, намерили в джобовете му, пък и в стаята цял куп най-злостни прокламации.

Сами по себе си тия прокламации също бяха празна работа и според мен не си заслужаваха ядовете. Де да не сме виждали прокламации! А при това не ставаше дума за някакви нови прокламации; както се каза впоследствие, в Х-ска губерния били пръснати същите. А и Липутин, който още

преди месец и половина ходи в съседната губерния, уверяваше, че и там бил видял същите прокламации. Но Андрей Антонович бе поразен главно от съвпадението - точно по същото време управителят на фабриката на братя Шпигулини бе предал в полицията две или три пачки от прокламациите, които се намериха и у подпоручика. Някой ги подхвърлил през нощта във фабриката. Пачките бяха цели-целенички и до работниците не бе стигнал нито един позив. С една дума, нищо работа, но Андрей Антонович виждаше нещата в една по-друга светлина - твърде сложна и неприятна - и здравата се беше замислил.

Цялата работа беше, че тъкмо по това време се развихряше онази прословута „шпигулиновска история", която вдигна толкова шум у нас и премина в столичните вестници, които какво ли не писаха. Почна се с това, че преди около три седмици някакъв работник се беше разболял от азиатска холера и беше умрял, а после се разболяха още няколко души. Градът се уплаши, защото в съседната губерния холерата вече вирлуваше. Ще отбележа впрочем, че у нас бяха взети сравнително задоволителни мерки за посрещане на нежеланата гостенка. Но с фабриката на братя Шпигулини - хора с положение и връзки, пък и милионери, види се, беше станало някакво недоглеждане - изтървали я бяха. И сега всичко живо се развика, че тъкмо там бил коренът и разсадникът на болестта, че и във фабриката, и особено в бараките на работници-

те царяла такава вековна мръсотия, та никъде по света да нямало холера - оттук щяла да започне. Разбира се, тутакси бяха взети мерки и Андрей Антонович енергично настоя за незабавното им прилагане. За три седмици почистиха фабриката, но по неизвестни причини братя Шпигулини изведнъж решиха да я закрият. Впрочем единият от тях и без това се беше преселил за постоянно в Петербург, а след разпоредбите на началството за почистването и другият си замина за Москва. Да уреди сметките с работниците, беше оставен управителят, който пък - както се оказа впоследствие - го ударил съвсем през просото. Работниците почнали да роптаят, искали да им се плати както се следва и ходили дори да се жалват в полицията - чиста глупост, разбира се, - където впрочем се Държали сравнително кротко и изобщо брожението не беше чак толкова силно. Та тъкмо в тоя момент донесените от управителя позиви бяха стигнали до Андрей Антонович.

Пьотър Степанович нахълта в кабинета му без предупреждение, като близък приятел и вътрешен човек, пък на всичко отгоре и с поръчение от Юлия Михайловна. Виждайки го, Фон Лембке се навъси още повече и неприветливо застана До масата. До тоя момент крачеше из кабинета си и на четири очи обсъждаше нещо с чиновника от своята канцелария Блюм - един крайно невзрачен и мрачен немец, когото бе довел със себе си от Петербург и бе назначил въпреки изключително силната опозиция на

Юлия Михайловна. При влизането на Пьотър Степанович чиновникът се оттегли малко към вратата, но не излезе. На Пьотър Степанович дори му се стори, че двамата си бяха разменили многозначителни погледи.

- А-а, пипнах ли го най-сетне тоя потаен градоначалник! - провикна се със смях Пьотър Степанович и захлупи с длан оставената на масата прокламация. - Увеличавате колекцията си, а?

Андрей Антонович пламна. Цялото му лице просто се сгърчи.

- Не пипайте, не пипайте, ви казвам! - кресна той разтреперан от гняв. - Как се осмелявате... господине...

- Хубава работа! Ама вие май се сърдите?

- Позволете да ви кажа, милостиви господине, че от тъй насетне изобщо не възнамерявам да търпя вашата sans facon[134] и ви моля да не забравяте къде...

- Гледай ти, ама той, значи, сериозно!

- Млък! Млък! - затропа с крак по килима Фон Лембке.

- И не си позволявайте...

Един господ знае докъде можеше да се стигне. Уви, наред с всичко останало имаше още едно обстоятелство, съвсем неизвестно нито на Пьотър Степанович, нито на самата Юлия Михайловна. Горкият Андрей Антонович бе стигнал дотам, че тайно беше започнал да ревнува съпругата си от

[134] *Безцеремонност (фр.)*

Пьотър Степанович. Когато биваше сам, и особено нощем, преживяваше твърде неприятни минути.

- Аз пък си мислех, че когато човек две нощи наред ти чете на четири очи романа си и ти иска мнението, значи, че най-малкото не държи на всички тия официалности... Юлия Михайловна ме приема като свой... върви, че ви разбери вас - каза, дори с известно достойнство, Пьотър Степанович. - Ето ви го впрочем и вашия роман - постави той на масата обемиста, свита на руло и подвързана със синя хартия тетрадка.

Лембке се изчерви и се смути.

- Къде я намерихте? - предпазливо запита той, преливайки от радост, която не можеше да сдържи, обаче с всички сили сдържаше.

- Изтърколила се зад скрина - ей така, както я гледате, представяте ли си? Сигурно, като съм влязъл, съм я хвърлил на скрина и... Та чак преди три дни се намери, като миха пода. Ама знаете ли каква работа ми отворихте вие?

Лембке строго наведе очи.

- Цели две нощи не съм спал заради вас. Още по-онзи ден се намери, ама като се зачетох - по цели нощи, щото денем кога? Какво да ви кажа - не съм доволен, идеята ми е чужда. Впрочем това са глупости, какъв критик съм аз, важното е, че ме увлече, тъй ме увлече, че не можах да се откъсна! Въпреки недоволството. Четвърта и пета глава са просто... просто... просто не знам как да го каже човек! И колко хумор сте нафрашкали, на глас съм

се смял. Много умеете да осмивате ей така sans que cela paraise[135]. Е, девета и десета глава е все за любов, там вече не знам; обаче ефектно е; насмалко да се разцивря от писмото на Игренев, макар да е много тънко поднесено... Уж затрогващо, а същевременно сякаш сте искали да го покажете откъм фалшивата му страна, нали тъй? Усетил ли съм го, или не? Ама пък за края просто да ви набие човек! Тъй де, какво е това, дето го прокарвате? Онова някогашното превъзнасяне на семейното огнище - раждай дечица, трупай парици, дето викат - живели, живели и забогатели! На какво прилича това, моля ви се! Дума да няма, ще омагьосате читателя, защото дори аз се увлякох, но толкова по-зле. Читателят си е същият онзи глупак, дето го знаем, и би следвало умните хора да го поразмърдат малко, а вие... Но както и да е, стига толкова съм приказвал, довиждане. И друг път не ми се сърдете; бях дошъл да ви кажа две думи по работа, ама вие сте един такъв някакъв, че...

Междувременно Андрей Антонович беше прибрал и заключил романа си в дъбовата библиотека и дори беше намигнал на Блюм да изчезва. И онзи се беше изсулил с изопнатата и тъжна физиономия.

- Не съм един такъв някакъв, ами просто... само неприятности - измърмори той навъсено, но вече без да се гневи, и седна на писалището си, - сядайте и казвайте двете си думи. Отдавна не сме се

[135] *Да го показвате (фр.)*

виждали, Пьотър Степанович, но занапред не нахълтвайте с тоя си маниер... понякога, като е зает човек, това е...

- Маниерите ми са си все тия...

- Знам, знам и вярвам, че не е било с умисъл, но понякога човек си има грижи... Седнете де.

Пьотър Степанович се разположи на дивана и моментално подви крак отдолу си.

III

- Какви толкова грижи? Мигар заради тия глупости? - кимна той към прокламацията. -Че аз ще ви домъкна колкото щете от тия хартийки, още в Х-ска губерния ги видях.

- Сиреч когато сте живели там?

- Разбира се, как, ако ме е нямало. Хем с винетка, отгоре имаше изрисувана брадва. Ще позволите ли (взе прокламация)? Ами да, и тук има брадва; същата, ама точ в точ.

- Да, брадва. Виждате ли - брадва, значи.

- Какво, да не сте се уплашили от брадвата?

- Не, не от брадвата... и не съм се уплашил, но тая работа е... работата е по-особена и има едни обстоятелства, които... да, да.

- Какви? Дето са ги донесли от фабриката ли? Хаха! Трябва да ви кажа, че скоро в тая ви фабрика самите работници ще почнат да пишат прокламации.

- Как тъй? - строго се опули Фон Лембке.

- Ами тъй. А вие седите и гледате. Мека Мария сте вие, Андрей Антонович; романи пишете. А тук се иска както навремето.

- Какво значи „както навремето", какви са тия съвети? фабриката е почистена. Наредих и веднага почистиха.

- А работниците вдигат бунт. Да им се тегли един пердах, и край на цялата работа.

- Бунт ли? Глупости! Наредих и веднага почистиха.

- Ех, Андрей Антонович, мека Мария сте вие, нали ви казвам!

- Първо, не съм чак толкова мека Мария, а, второ... - Фон Лембке пак се наежи. Той се насилваше да води този разговор само от любопитство - дали оня няма да се изпусне да съобщи нещо ново.

- А-а, още една стара позната! - прекъсна го Пьотър Степанович, вторачвайки поглед в друго едно листче, затиснато с попивателницата - пак нещо като позив и очевидно печатано в странство, но в стихове. - Е, това аз наизуст го зная: „Светлата личност"? Нали? Я да видим; ами да, самата тя, „Светлата личност". Тая личност я знам още от странство. Откъде я докопахте?

- В странство ли сте я виждали, казвате? - настръхна Фон Лембке.

- Ами да, преди четири или дори пет месеца.

- Изглежда, много неща сте видели в странство - тънко го погледна Фон Лембке. Пьотър Степанович

обаче не го слушаше, а разгърна листа и зачете стихотворението:

СВЕТЛАТА ЛИЧНОСТ

Той от скромна бе порода,
бе израсъл сред народа,
но поради злоба царска
и от завистта болярска
бе обречен на страдания,
на затвор и изтезания.
И взе да сее сред народа
братство, равенство, свобода.

Буната не се размина,
но той забягна във чужбина
от камшиците жандармски
и от карцерите царски.
А народът веч въстанал,
ала без водач останал,
от Смоленск чак до Ташкент
своя чакаше студент.

Чакаше го с жар в душата
да го поведе в борбата
срещу мръсното болярство,
срещу кървавото царство,
всичко „общо" да направят,
в мъст и кърви да удавят
черкви, бракове, семейство -

плод на старото злодейство!

- Трябва да е взета от оня офицер, а? - попита Пьотър Степанович.

- А вие, значи, и тоя офицер познавате?

- Хубава работа. Два дни пирувахме заедно. Вярно, че си беше готов за лудницата.

- Може и да не е за лудницата.

- Щото почна да хапе ли?

- Вижте какво, щом сте виждали тези стихове в странство, а впоследствие изведнъж се оказват тук, у офицера...

- А-а, тъй, значи? Вие, Андрей Антонович, както виждам, ме изпитвате, а? Вижте какво ще ви кажа пък аз - почна той изведнъж с необикновена важност, - завръщайки се, аз вече дадох обяснения за това, което съм видял в странство, там, където трябва, и обясненията ми бяха намерени за задоволителни, инак нямаше да ощастливя с присъствието си този град. Смятам, че в този смисъл всичко е приключено и никому не съм длъжен да давам отчет. И е приключено не затова, че съм станал доносчик, а защото не можех да постъпя инак. Познавайки добре нещата, онези, които ме препоръчаха на Юлия Михаиловна, й писаха за мен като за честен човек... Но, както и да е, всичко това са глупости, а аз съм дошъл да ви кажа нещо сериозно и добре, че отпратихте тоя вашия комин-очистач. Имам една изключителна молба към вас, Андрей Антонович, и много държа на нея.

- Молба ли? Хм, моля, заповядайте, чакам и признавам - с любопитство. И въобще, искам да добавя, вие доста ме озадачавате, Пьотър Степанович.

Фон Лембке явно малко се развълнува. Пьотър Степанович прехвърли крак върху крак.

- В Петербург - почна той - бях откровен за много неща, но за някой - за това например (почука с пръст по „Светлата личност") - премълчах, първо, защото не си го заслужават и, второ, защото съм говорил само за това, за което ме питаха. В този смисъл аз не обичам да се навирам самичък; и в това виждам разликата между подлеца и честния човек, притиснат чисто и просто от обстоятелствата... С една дума, стига за това. Е, а сега... сега, когато тези глупаци, ами когато това вече е излязло на бял свят и е в ръцете ви и виждам, че нищо няма да остане скрито от вас - защото имате око и човек не може да ви прометне, а тези глупаци, значи, продължават, аз... аз... тъй де, какво толкоз, с една дума, дошъл съм да ви помоля да спасите един човек, един глупак, може би дори луд, да го спасите в името на неговата младост, на нещастията му в името на вашата хуманност... тъй де, в края на краищата хуманността ви не се простира само в романите, които собственоръчно изготвяте! - нетърпеливо завърши той речта си с тоя груб сарказъм.

С една дума, веднага си пролича, че това е един човек прям, но неумел и неполитичен, поради

изблика на хуманни чувства и прекомерната си може би деликатност, един човек не особено умен, както моментално и изключително тънко го преценни Фон Лембке и за какъвто всъщност отдавна го смяташе, особено през последната седмица, когато насаме в кабинета си и особено нощем с всички сили го беше ругал заради необяснимите му успехи пред Юлия Михайловна.

- За кого се застъпвате и какво означава всичко това? - отново се осведоми той, мъчейки се да скрие любопитството си.

- За... за... дявол да го вземе... Какво да правя, като ви вярвам! Какво да правя, като ви имам за най-благороден човек, и главното - схватлив... способен, тоест да схване... дявол да го вземе...

Горкичкият, очевидно просто не можеше да се овладее.

- Разберете ме най-сетне - продължаваше той, - разберете, че съобщавайки ви името му, аз всъщност го предавам; предавам го, нали? Не е ли тъй?

- Но как бих могъл да отгатна, щом не се решавате да ми го назовете?

- Там е работата я, ето, веднага ще ударите човека с тая ваша логика, дявол да го вземе... ох дявол да го вземе... тая „Светла личност", тоя „студент" е Шатов... това е то всичко!

- Шатов ли? Тоест как така Шатов?

- „Студентът", за когото се споменава тук, е Шатов. Той е тукашен; бивш крепостен, онзи, дето

удари шамара.

- Знам, знам! - присви очи Лембке. - Но ако позволите, какво е собствено обвинението срещу него и, най-важното, за какво ходатайствате вие?

- Да го спасите ви моля, не, разбирате ли! От осем години се знаем, приятел ми е бил, да речем - напираше Пьотър Степанович. - Впрочем не съм дошъл да ви давам отчет за миналото си - махна той с ръка, - важното е, че всичко това е една мизерия, това са трима души и половина, а е тия в странство и десет няма да се съберат, разбирате ли, а главното е, че разчитах на вашата хуманност, на ума ви. Че ще вникнете и ще представите цялата работа каквато си е, а не като кой знае какво, сиреч като една глупашка мечта на побъркан... от нещастия, от непрекъснати нещастия човек, а не като дявол знае какъв небивал противодържавен заговор!...

Той почти се задъхваше.

- Хм! Виждам, че вината за тия позиви с брадвата е негова - почти величествено заключи Лембке, - ако позволите обаче, щом е бил самичък, как е могъл да ги разпространи и тук, и в провинцията, и даже в Х-ска губерния, и... и най-сетне, главното - откъде ги е взел?

- Ами нали ви казвам, че очевидно са всичко на всичко пет души, хайде, нека са десет, зная ли аз?

- Вие ли не знаете?

- Че откъде ще зная, дявол да го вземе!

- Да, ама ето че знаете, че Шатов е един от

участниците.

- Ох! - махна с ръка Пьотър Степанович, сякаш бранейки се от неумолимата прозорливост на събеседника си. - Добре, слушайте, сега ще ви кажа цялата истина: за прокламациите не знам нищо, тоест буквално нищо, дявол да го вземе, разбирате ли какво значи нищо?... Добре, добре, подпоручикът и още един-двама, някой от града... и Шатов може би, може и още някой, и това е то, казвам ви - глупост, мизерия... но аз съм дошъл заради Шатов, той трябва да се спасява, защото това стихотворение е негово, негово собствено съчинение и чрез него е напечатано в странство: това е, което го зная със сигурност, а за прокламациите не зная буквално нищо.

- Щом стиховете са негови, негови са сигурно и прокламациите. Какви данни обаче ви карат да подозирате господин Шатов?

Пьотър Степанович изглеждаше като един окончателно изкаран от релсите човек. Той измъкна от джоба си портфейла, изрови отвътре някаква бележка и я хвърли на масата.

- На ви ги данните! - викна той. Лембке разгъна бележката - оказа се съвсем късичка, всичко на всичко два реда, писана преди половин година и явно предназначена за изпращане в странство:

„Не мога да отпечатам „Светлата личност" тук и изобщо нищо не мога; печатайте я в странство.

Ив. Шатов"

Лембке се вторачи в Пьотър Степанович. Варвара

Петровна правилно беше казала, че в погледа му има нещо овнешко, особено пък понякога.

- Тоест това означава, - задъхваше се Пьотър Степанович, - това означава, че го е писал тук, още преди половин година, но не е можал да го отпечата - сигурно е имал предвид някоя тайна печатница - и затова моли да му го отпечатат в странство... Не е ли ясно?

- За ясно е ясно, но към кого се обръща? Това не е ясно - произнесе се Лембке с една извънредно хитра ирония.

- Към кого, към Кирилов, разбира се! Бележката е за Кирилов... Мигар не го знаехте? Най-глупавото е, че сигурно отдавна знаете и за стихотворението, и за всичко, а само пред мен се правите, че не знаете! Откъде ги имате тия стихове? Дошли са отнякъде, намерили сте начин! В такъв случай защо ме мъчите?

Той трескаво взе да бърше потта от челото си с кърпа.

- Може и да зная нещичко... - умело се изплъзна Лембке, - но кой е този Кирилов?

- Нали ви казвам, инженер, не е тукашен, беше секундант на Ставрогин, маниак, побъркан човек, вашият подпоручик наистина може просто да е препил, ама тоя е напълно луд - напълно, гарантирам ви го. Ех, Андрей Антонович, да знаеше правителството какво представляват тия хора - ама без изключение, с пръст не би ги бутнало, ами всички до един в лудницата, и точка! Ох, нагледал съм се

на конгресите им в Швейцария.

- Откъдето управляват тукашното движение, нали?

- Кои са те, дето управляват? Трима души и половина. Да им умреш и на управлението, и на всичкото! Да не говорим пък за това тукашното движение. Тия прокламацийки ли са им движението? Вижте само кои са завербуваните - един впиянчен подпоручик и двама-трима студенти! Вие сте умен човек, отговорете си! Защо не завербуват някои по-сериозни хора, ами само студенти и разни двайсет и две годишни пикльовци? Пък и колко ли са? Един милион копои душат подире им, а колцина намерих? Седем души. Нали ви казвам - да им умреш и на движението, и на управлението.

Лембке внимателно слушаше, но с един израз, който говореше: „Разправяй ги ти тия на старата ми шапка."

- Но моля ви се, вие благоволихте да кажете, че бележката била адресирана за странство; но тук няма адрес. Отде ви е известно, че бележката е за господин Кирилов и за странство... и най-сетне, че действително е писана собственоръчно от господин Шатов?

- Че вземете нещо, дето е писал Шатов, и сверете. В канцеларията ви непременно ще се намери нещо с неговия почерк. А що се отнася до Кирилов - самият той ми я показа още навремето.

- Излиза, значи, че и вие...

- Е, да де, да, разбира се, излиза, че и аз. Аз и други работи съм виждал там. А колкото до стихо-

вете - тях уж лично покойният Херцен ги бил посветил на Шатов още когато нашият се скиташе из странство - нещо като спомен от срещата, един вид похвала, препоръка, а Шатов... ох, дявол да го вземе... С една дума, Шатов ги разпространява сред младежта. Един вид мнението на самия Херцен.

- Тъй, тъй, тъй - схвана най-сетне и Лембке, - затова се чудя аз: хайде, прокламациите вече ясно, а откъде накъде стихове!

- Вие няма да разберете! Ама и аз съм един, дето съм се раздрънкал тъкмо пред вас! Вижте какво, недейте закача Шатов, а другите да вървят по дяволите! Барабар с тоя Кирилов, дето сега се спотайва в къщата на Филипов, където впрочем се спотайва и Шатов. Те мен не ме обичат, защото съм се бил върнал... но ако ми обещаете за Шатов, другите на тепсия ще ви ги поднеса до един. Разчитайте на мен, Андрей Антонович! Цялата тая жалка тайфа аз я виждам - девет-десет човека. И без това ги следя, за себе си. Трима вече ги зная - Шатов, Кирилов и онзи, подпоручика. И останалите вече съм ги надушил, но.... впрочем разчитайте на моя нюх. Нали ви казах, същото беше в Х-ска губерния - пипнаха двама студенти, един гимназист, двама двайсетгодишни дворяни, един учител и един шейсетгодишен, оглупял от пиянство запасен майор и туй им беше то всичкото и бъдете сигурен, че е всичкото. Там дори се учудиха, че това било всичкото. Но ми трябват шест дни; направил съм си сметката - след шест дни, не по-рано. Ако искате

някакъв резултат, не ги закачайте още шест дни и ги имате от мен като по поръчка. Но закачите ли ги по-рано, птичките ще се разхвърчат. Само ми обещайте за Шатов. Да знаете, всичкото това го правя само заради Шатов... Най-доброто би било да го повикате тайно, ако ще и тук, в кабинета си, и да го поизпитате, приповдигайки малко завесата... Макар да съм сигурен, че самият той ще се хвърли в краката ви и ще се разплаче! Това е един изнервен, нещастен човек. Какво искате - жена му се шляе със Ставрогин. Вижте какво, вземете го под крилото си и той ще ви разкаже всичко. Но ми трябват шест дни... А главното, главното - нито думица на Юлия Михайловна. Пълно мълчание. Можете ли да мълчите?

- Какво? - ококори се Лембке. - Ама вие мигар нищо не сте... разкрили пред Юлия Михайловна?

- Пред нея? Боже съхрани и помилуй! Ех, Андрей Антонович! Вижте какво ще ви кажа: много ценя приятелството й, много я уважавам... и тъй нататък, значи... но тия грешки аз не ги правя. Не й противореча, защото да й се противоречи е опасно, вие впрочем го знаете. Възможно е да съм й подметнал нещичко, защото тя го обича това, но да й разказвам както сега на вас с имена или нещо друго - за кого ме вземате, моля ви се! Че аз защо се обръщам сега към вас? Защото сте мъж, все пак сериозен човек, с опит, дето се казва - стара служба. Виждали сте ги всякакви. В тия работи сте врели и кипели, още от Петербург знаете наизуст

всяка стъпка. Че аз само да спомена пред нея тия две имена например, тя тъй ще удари барабана, че... Нали знаете, че си е наумила чак Петербург да смайва оттука. Не-е, много е припряна, ама много.

- Да, тя си го има малко тоя луфт - не без удоволствие измърмори Андрей Антонович, ужасявайки се същевременно, че тоя простак се осмелява да се изразява за Юлия Михайловна прекалено свободно. На Пьотър Степанович обаче вероятно му се струваше, че това е малко и че трябва още да натисне педала, та още да поласкае и съвсем да покори Лембката.

- Именно луфт - потвърди той, - тя може да е жена гениална и, да го кажем - литературна, но - ще подплаши пилците. Не шест дни, шест часа няма да издържи. Ех, Андрей Антонович, не искайте от една жена шестдневен срок! Нали ми признавате известна опитност, тоест не изобщо, а само по тази част; и аз не съм вчерашен и го знаете, че не съм вчерашен. Тия шест дни не ви ги искам от слободия, а защото са ми нужни.

- Чух, че... - не се решаваше да изкаже мисълта си Лембке - чух, че връщайки се от странство, сте изявили където трябва... нещо като разкаяние?

- Каквото било - било.

- Аз също, разбира се, не бих желал да навлизам... но все ми се струваше, че досега тук говорехте в един съвсем друг стил, за християнската вяра например, за обществената наредба и най-

сетне за правителството...

- Какво значение има какво говоря. Аз и сега го говоря същото, само че тия идеи не трябва да се прокарват така, както са тръгнали тия глупаци, там е работата. Тъй де, какво от това, че някой ухапал някого по рамото? Нали и вие се съгласихте с мен, само дето казвахте, че било рано.

- Аз не с това бяха съгласен и не за това казвах, че е рано.

- Ама вие май всяка дума слагате на кантара, хе-хе! Предпазлив човек! - развесели се изведнъж Пьотър Степанович. - Вижте какво, драги, ами че нали трябваше да се опознаем. Тъкмо затова ви говорех в тоя моя стил. Да не мислите, че само с вас, с мнозина съм се запознавал по тоя начин. Може пък да съм искал да ви опозная характера.

- Че защо ще ви е моят характер?

- Де да знам защо (пак се разсмя). Вижте какво, скъпи и многоуважаеми Андрей Антонович, вие сте хитър, но дотам още не се е стигнало и сигурно няма да се стигне, разбирате ли ме? Може би ме разбирате? Като се върнах от странство, аз наистина дадох обясненията си там където трябва - не знам наистина защо човек с известни убеждения да не действа в полза на искрените си убеждения... - но поне сега-засега от онова място не ми е възлагано нищо относно характера ви и прочие, поне засега не съм се нагърбвал с подобна задача. Ами съдете сам: можех ли например да не ви съобщавам тия две имена, а да ида направо горе, там,

дето давах първоначалните си обяснения? И ако ще говорим за пари или някакви други изгоди, направо се минавам, защото сега благодарността ще я получите вие, а не аз. Но го правя единствено заради Шатов - благородно прибави Пьотър Степанович, - само заради Шатов, заради старото ни приятелство... е, а що се отнася до другото, като вземете перото да пишете дотам... е, може да драснете една похвала, ако поискате... няма да ви противореча, нали, хе-хе! Adieu обаче, заседях се при вас, пък и не биваше да дрънкам толкова! - прибави той доста мило и стана от дивана.

- Напротив, много се радвам, че нещата, тъй да се каже, се изясняват - стана и Фон Лембке, който също тъй бе придобил любезен (вероятно под влиянието на последните думи) израз. - С признателност приемам вашите услуги, бъдете сигурен, че всичко, което зависи от мен относно отзива за усърдието ви, ще бъде...

- Шестте дни, главното са тия шест дни и през тия дни да не сте шавнали, това ми трябва!

- Тъй да бъде.

- Много естествено, не ви връзвам ръцете, нямам това право. В края на краищата не можете да оставите всичко на произвола. Само да не разтревожите преждевременно гнездото - това е, за което разчитам на вашия опит и ум. Щото сигурно не са малко и вашите копои, дето тичат подире им като хрътки, нали, хе-хе! - весело и лекомислено (като всеки млад човек) изтърси изведнъж Пьотър Степа-

нович.

- Не е съвсем тъй - мило се изплъзна от отговор Лембке. - Само на младежта тъй й се струва, че уж имаме от всичко по много... Впрочем позволете още две думи: щом този Кирилов е бил секундант на Ставрогин, то следва, че и господин Став-рогин...

- Какво Ставрогин?

- Сиреч щом са такива приятели?

- Е, не, не, не и не! Колкото и да сте хитър, тук не улучихте. И дори ме учудвате. Аз пък мислех, че разполагате със сведения по този въпрос... Хм, Ставрогин е нещо напълно противоположно, тоест напълно... Avis au lecteur.[136]

- Тъй ли? И смятате, че е възможно? - недоверчиво произнесе Лембке. - Юлия Михайловна ми съобщи, че по нейни сведения от Петербург той е човек, на когото са дадени известни, тъй да се каже, указания...

- Нищо не знам, нищо не знам, абсолютно нищо. Adieu. Avis au lecteur! - отсече Пьотър Степанович, съвсем откровено показвайки, че не желае да отговаря.

И се понесе към вратата.

- Един момент, Пьотър Степанович - върна го Лембке, - само за момент, само още един дребен въпрос и няма да ви задържам повече.

Бръкна в чекмеджето си и извади някакъв плик.

- Вижте, моля, ето ви още едно екземплярче от

[136] *За сведение на читателя (фр.). В случая в смисъл: предупреден сте!*

същата категория; и това е доказателството, че ви се доверявам в най-висша степен. Прегледайте го и ми кажете мнението си.

В плика имаше едно много странно анонимно писмо, адресирано до самия Лембке и получено предишния ден. За голямо свое неудоволствие Пьотър Степанович прочете дословно следното:

„Ваше превъзходителство!

Защото сте такъв по чин! С настоящето Ви известявам за покушението срещу живота на генералските особи и отечеството. Защото работата избива нататък. Собственоръчно съм разпространявал, постоянно и години наред. Същото и относно безбожието. Гласи се бунт, а прокламациите са няколко хиляди и не ги ли изземе началството овреме, подир всеки ще хукнат с изплезени езици по сто души, защото много нещо е обещано за награда, а простият народ си е прост, пък да не говорим за водката. Народът му има уважението, на виновника сиреч, и разсипва тогова и оногова, в което моя милост не е участвал, и понеже ме е, значи, страх и от тия, и от ония, се разкайвам, значи, по причина, че за мене няма мърдане. И ако сте желателен за едно донесенийце относно спасението на отечеството, както и на църквите и иконите -едничък аз го мога. Обаче, значи, единствено срещу опрощение от Третото отделение - телеграфически незабавно и единствено за мен, а останалите да си теглят последствията. Като за сигнал туряйте всяка вечер в седем часа на прозорчето на портиера

свещ. Видя ли я, значи, ще повярвам и коленопреклонно ще Ви се явя и ще целуна столичната длан, обаче при условие да ми се отпусне пенсия, понеже инак няма как да преживявам. И Вие няма да се каете, понеже ще Ви излезе късметът за някое орденче. Трябва само всичко да остане шитопокрито, щото ще ми извият врата.

Оставам окаян слуга на Ваше превъзходителство. С коленопреклонение лежи в нозете Ви разкаялият се свободомислещ Incognito"

Фон Лембке обясни, че писмото се озовало в стаичката на портиера, когато същият се бил отлъчил за малко.

- Е, и като как си я представяте тая? - почти грубо запита Пьотър Степанович.

- Бих допуснал, че тоя анонимен пасквил е една подигравка.

- Най-вероятно да е така. Вас трудно ще ви прометнат.

- Аз най-вече защото е много глупаво.

- Получавали ли сте друг път подобни пасквили?

- На два пъти и все анонимни.

- То се знае, да не искате да се подпишат. Друг стил? Друга ръка?

- Друг стил и друга ръка.

- И все такива просташки?

- Просташки и... как да ви кажа, гадни.

- Е, щом е тъй, значи, и сега е същото.

- Най-вече защото е крайно просташко. Защото ония са начетени хора, едва ли пишат по този на-

чин.

- Да, да, да...

- Ами ако някой наистина иска да съобщи?

- Изключено - сухо отряза Пьотър Степанович. - Какво значи тая телеграма от Третото отделение и тая пенсия? Очевиден пасквил.

- Да, да - засрами се Лембке.

- Вижте какво, я ми го дайте това на мен. Със сигурност Ще ви го намеря кой е. Преди тях ще го намеря.

- Вземете го - съгласи се Лембке след известно впрочем колебание.

- Показвали ли сте го някому?

- Не, как може, никому.

- Сиреч и на Юлия Михайловна?

- Пази боже! И за бога, и вие не й го показвайте! - викна Лембке изплашено. - Тя ще бъде потресена... и ужасно ще ми се разсърди.

- Да, вие пръв ще си изпатите, ще каже, че сте си го заслужили, щом ви пишат по тоя начин. Знаем я женската логика. Е, хайде, довиждане. Може би още след три-четири дни ще ви представя тоя съчинител. Не забравяйте обаче уговорката ни!

IV

Пьотър Степанович може и да не беше глупав човек, но Федка Каторжника вярно беше казал за него, че „какъвто си го измисли човека - за такъв

го води". И сега беше излязъл от Фон Лембке, напълно сигурен, че поне шест дни са му в кърпа вързани, а тоя срок му бе крайно необходим. Но се лъжеше, защото всичко се градеше на това, че от самото начало си беше „измислил" Андрей Антонович като един пълен глупак.

А като всички болезнено мнителни хора Андрей Антонович първоначално посрещаше всяко излизане от прага на неизвестността със страшна радост и доверие. Независимо от някои затруднения и усложнения новият обрат на нещата отначало му изглеждаше твърде привлекателен. Най-малкото - разсейваха се досегашните съмнения. Освен това толкова се бе изморил през последните два дни, толкова измъчен и безпомощен се чувстваше, че душата му по неволя жадуваше за малко спокойствие. Но, уви, не мина много време и той отново се разтревожи. Продължителният престой в Петербург бе оставил в душата му неизличими следи. Официалната, че дори и поверителната история на „новото поколение" му бе твърде добре известна - беше любопитен човек и колекционираше прокламации, - но тъй и не бе разбрал същината й. А сега се чувстваше като в истински дебри: с всичките си инстинкти усещаше, че в думите на Пьотър Степанович има някакво изключително несъответствие, нещо извън всички форми и условия. „Същевременно обаче - разсъждаваше той, губейки се в догадки - един дявол знае какво става в това „ново поколение"."

И като че ли нарочно, тъкмо в тоя момент Блюм отново се появи на вратата. Дебнал беше само да си излезе Пьотър Степанович. Тоя Блюм се падаше дори някакъв далечен роднина на Андрей Антонович, но този факт открай време най-старателно се укриваше. Моля читателя за извинение, но ще трябва да отделя на тая жалка личност поне няколко думи. Блюм беше от породата на „изпаднали-те немци" - и не поради пълната си некадърност, а просто неизвестно защо. „Изпадналите немци" не са мит, а действително съществуват и дори си имат в Русия своя собствена физиономия. Андрей Антонович цял живот бе изпитвал към него трогателно съчувствие и със собственото си издигане, доколкото можеше, издигаше на някоя подведомствена службица и него; но на Блюм все не му вървеше. Ту ще съкратят тъкмо тоя щат, ту ще се смени началството, а веднъж насмалко да го дадат под съд покрай другите. Беше изпълнителен, но някак прекомерно, в ущърб на себе си мрачен; беше висок, прегърбен, рижав, вечно омърлушен, че и сантиментален дори, изобщо - смачкан, но това не му пречеше да е упорит и настойчив като истински вол - макар винаги не на място. И той, и жена му, и многобройната му челяд изпитваха към Андрей Антонович дългогодишна и благоговейна привързаност. Андрей Антонович беше единственият човек, който го обичаше. Юлия Михайловна моментално го бе бракувала, но и тя не успя да прекърши тая привързаност на мъжа си.

Впрочем това бе първата им съпружеска кавга, и то веднага след сватбата, още през първите медени дни, когато най-неочаквано се беше натъкнала на старателно укривания до момента Блюм и на оскърбителната тайна на роднинството. Андрей Антонович го бе ударил на молба, по най-трогателен начин разказа цялата история на Блюм и тяхното приятелство, започнало още от детските години, но Юлия Михайловна се смяташе навеки опозорена и дори пусна в ход припадъците, Фон Лембке обаче не отстъпи ни на йота и заяви, че за нищо на света няма да изостави Блюм и няма да го разкара, тъй че накрая тя дори се учуди и се видя принудена да разреши съществуването му. Решено бе обаче, че тайната за роднинството ще се пази -стига да е възможно - още по-строго, отколкото досега, и че Блюм ще си смени дори имената, тъй като по едно съвпадение и той се казваше Андрей Антонович. В града Блюм не направи никакви визити, дори не се запозна с никого, с изключение на аптекаря - също немец, и заживя както винаги скъпернически и усамотено. Литературните прегрешения на Андрей Антоно-вич отдавна не бяха тайна за него. Нещо повече, той май беше единственият участник в тайните литературни четения на своя патрон и по шест часа наред седеше като истукан, потеше се и с все сили се напъваше да не заспи и да се усмихва, слушайки романа. И само у дома си заедно със своята кльощава и дългокрака съпруга оплакваха своя

благодетел заради тая му злочеста слабост към руската литература.

Андрей Антонович хвърли страдалчески поглед на появилия се Блюм.

- Блюм, много те моля да ме оставиш сега на спокойствие - почна той забързано и тревожно, желаейки очевидно да отклони продължението на прекъснатия от идването на Пьотър Степанович одевешен разговор.

- И все пак всичко това може да се изпипа най-деликатно и без всякакъв шум; имате ги всички пълномощия - почтително, но упорито настояваше на нещо Блюм, като все повече се превиваше надолу и ситно-ситно пристъпваше към Андрей Антонович.

- Блюм, ти си ми предан и услужлив до такава степен, че като те гледам, просто примирам от страх.

- Все ще кажете нещо остроумно и доволен от казаното, спите спокойно, но по тоя начин самият вие си навреждате.

- Блюм, току-що се убедих, че всичко това не е тъй, не е тъй!

- Дали пък не от приказките на тоя фалшив и порочен младеж, когото самият вие подозирате? Виждам, надделял е с лицемерните си похвали за вашия талант по литературната част.

- Блюм, ти просто си нямаш представа от нищо; проектът ти е просто нелеп, казвам ти го. Нищо няма да намерим, а ще се вдигне шум до небето,

после ще ни вземат на подбив, после Юлия Михаиловна...

- Положително ще намерим всичко желателно и търсено - пристъпваше напред Блюм, слагайки ръка на сърцето, - огледът ще е внезапен, рано сутринта, при най-строго съблюдаване на всичката деликатност към даденото лице и предписаната законна форма. Лямшин и Телятников със сигурност изтъкват, че ще намерим всичко най-желателно. Младежите са бивали там многократно. Самият господин Верховенски не може да разчита на ничие благосклонно внимание. Генерал-шата Ставрогина явно е вдигнала ръце от него, а всеки честен човек - ако ги има в тоя просташки град - е убеден, че източникът на неверието и социалното учение винаги се е крил именно там. Държи забранени книги - „Мислите" на Рилеев, всички съчинения на Херцен... Аз за всеки случай разполагам с един приблизителен каталог...

- О, господи, тези книги ги има всеки, колко си ми наивен, Блюм!

- И множество прокламации - продължаваше Блюм, пропущайки забележките. - В резултат непременно ще влезем в дирите на истинските тукашни прокламацийки. Тоя, младият Верховенски, ми е твърде и твърде подозрителен.

- Но ти смесваш бащата и сина. Те не се разбират, синът открито осмива баща си.

- Това е само маска.

- Блюм, ти си се врекъл да ме довършиш! По-

мисли си само - все пак той е една видна личност тука. Бил е професор, знаят го, ще вдигне врява и целият град моментално ще се разприказва, и да оставим всичко, ами... помисли си само какво ще направи Юлия Михаил овна!

Блюм не чуваше нищо и продължаваше да напира.

- Бил е само доцент, всичко на всичко един доцент, а по чин - най-обикновен колежки асесор, и то в оставка - удряше се той по гърдите. - Никакви награди и отличия, уволнен от служба по подозрение за замисли срещу правителството. Държан е под таен надзор и без съмнение още го държат. И предвид разкритите сега безредици дългът ви непременно го изисква. Вие обаче пропущате случая да се отличите, подкрепяйки същинския виновник.

- Юлия Михаиловна! Махай се, Блюм - викна внезапно Фон Лембке, дочувайки от съседната стая гласа на съпругата си.

Блюм трепна, но пак не се предаваше.

- Разрешете, разрешете ми - напираше той, притискайки още по-силно ръце към гърдите.

- Махай се! - скръцна със зъби Андрей Антонович. -Прави каквото знаеш... после. О, боже мой!

Драперията се повдигна и се появи Юлия Михайловна. Съзирайки Блюм, тя величествено се спря и го погледна тъй високомерно и обидено, сякаш тоя човек я оскърбяваше със самото си присъствие. Блюм й се поклони дълбоко, почтително и просто сгърчен от почит, се заизнизва на пръсти към вра-

тата, дори с малко разперени встрани ръце и длани.

Дали защото наистина бе схванал последното истерично възклицание на Андрей Антонович за пряко разрешение да постъпи според както го искаше, дали в случая си беше поизкривил душата с оглед преките интереси на своя благодетел и бидейки твърде сигурен, че всичко ще се увенчае с един добър край - но, както ще видим по-долу, от тоя разговор между началник и подчинен произлезе нещо съвсем неочаквано, нещо, което получи гласност, разсмя мнозина, предизвика жестокия гняв на Юлия Михайловна и по тоя начин окончателно объркa Андрей Антонович, който в самия разгар на събитията се оказа изпаднал в най-плачевна нерешителност.

V

Тоя ден се случи тежък за Пьотър Степанович. Излизайки от Фон Лембке, веднага се бе затирил към улица „Бого-явленская", но минавайки по улица „Бикова" покрай къщата, дето живееше Кармазинов, внезапно се спря, ухили се и влезе. Посрещнаха го с: „Господарят ви чака", което силно го заинтригува, понеже ни най-малко не бе предупреждавал за своята визита.

Но великият писател действително го очакваше и дори още вчера и завчера. Още преди четири дни

му бе връчил ръкописа си „Mercі" - който възнамеряваше да прочете на литературното утро по време на празника на Юлия Михайловна - и го бе направил от любезност, напълно сигурен, че възможността да се запознае предварително с великото произведение приятно ще поласкае самолюбието му. Пьотър Степанович много отдавна бе забелязал, че този суетен, разглезен и оскърбително недостъпен за простосмъртните господин, този „почти държавен ум" чисто и просто му се подмазва, при това с една крайно нетърпелива настойчивост. Мисля, че накрая нашият човек се беше досетил, че го смятат ако не за хороводец на всичко, що е тайно-революционно в Русия, то поне за един от най-посветените в тайните на руската революция хора и за човек с безспорно влияние сред младежта. Настроенията на „най-умния човек в Русия" интересуваха Пьотър Степанович, но поради някои причини до тоя момент бе избягвал разговора.

Великият писател живееше в дома на сестра си - помешчица, омъжена за известен камерхер. И двамата съпрузи благоговееха пред прочутия си роднина, но за най-голямо свое съжаление при сегашното му идване бяха в Москва, тъй че честта да го приеме се бе паднала на една много далечна, бедна роднина на камерхера - една старица, която открай време живееше у тях и водеше цялото домакинство. С пристигането на господин Кармазинов цялата къща бе почнала да ходи на пръсти. Стари-

цата, кажи-речи, всекидневно докладваше в Москва как е прекарал нощта, какво е благоволил да похапне, а веднъж бе пратила дори телеграма с известието, че след един официален обяд у градоначалника се наложило да поеме една лъжица лекарство. Почти не се осмеляваше да влиза в стаята му, макар че той се държеше любезно, впрочем доста сухо, и я заговаряше само при нужда. Пьотър Степанович влезе тъкмо в момента, когато негова милост нагъваше обичайното си сутрешно котлетче с половин чаша червено вино. Пьотър Степанович беше идвал и друг път и го беше заварвал все на закуска, но оня най-спокойно си дояждаше котлетчето в негово присъствие, без нито веднъж да му предложи нещо. След котлетчето му се поднасяше и едно кафенце. Прислужваше лакей с фрак, меки плъстени ботуши и ръкавици.

- А-а! - повдигна се Кармазинов от дивана, бършейки устни с кърпата, и с израз на най-сърдечна радост разтвори ръце за прегръдка и целувка - един навик, който веднага придобиват всички руси, щом имената им нашумят. Пьотър Степанович обаче имаше вече опит и знаеше, че онзи уж посяга да се целуват, но всъщност само подлага бузата си и затова и той на свой ред направи същото - двете бузи се Допряха. Кармазинов обаче се направи, че нищо не забелязва, седна на дивана, мило посочи на Пьотър Степанович креслото и онзи побърза най-безцеремонно да се разположи отсреща му.

- Сигурно вече сте... Може би ще закусите с мен? - попита домакинът, изменяйки тоя път на обичая си, но, разбира се, с тон, който просто диктуваше един вежлив отказ. Пьотър Степанович обаче тутакси изяви желание да закуси. Сянка на обида и изненада помрачи лицето на домакина, но само за миг; и все пак, когато малко нервно позвъни на слугата и поръча още една закуска, въпреки цялото си възпитание, не можа да сдържи презрителните интонации.

- Какво ще обичате - котлетче или кафе? - осведоми се той още веднъж.

- И котлетче, и кафе, и вино наредете да донесат, нещо изведнъж огладнях - спокойно отвърна Пьотър Степанович, разглеждайки внимателно костюма на домакина. Господин Кармазинов беше облечен с някакво подплатено домашно елече, нещо като жакет, със седефени копченца, но възкъсичко, което не вървеше на добре охраненото му коремче и добре закръгленото начало на краката му. Но в края на краищата всеки си има вкус. Макар в стаята да беше топло, краката му бяха увити с малко карирано вълнено одеяло.

- Да не би да сте болен? - попита Пьотър Степанович.

- Не, не съм болен, но ме е страх, че тоя климат ще ме разболее - отвърна писателят с кресливия си глас, впрочем изговаряйки думите някак нежно и с едно мило дворянско фъфлене. - Още вчера ви очаквах.

- Тъй ли? Мигар съм обещавал?

- Не, но ръкописът ми е у вас. Не го ли... прочетохте ли го?

- Ръкопис ли? Какъв ръкопис?

Кармазинов ужасно се изненада.

- Обаче ми го носите, нали? - разтревожи се той внезапно и дотам, че престана да яде и уплашено се загледа в Пьотър Степанович.

- А-а, онова ли, „Bonjour" ли беше, как беше..

- „Merci".

- Все тая. Аз пък съвсем забравих; и не съм го чел, не, нямах време. Не знам наистина, в джобовете го няма... трябва да е на масата ми у дома. Не бойте се, ще се намери.

- Не, не, най-добре още сега ще пратя някой у вас. Може да изчезне, може да го откраднат най-сетне.

- Притрябвало му е на някой! Ама какво се уплашихте толкова? Нали, както казва Юлия Михайлова, винаги си имате по няколко преписа - един в странство при нотариуса, друг в Петербург, трети в Москва, освен това в банката ли беше, не знам...

- Да, но Москва може да пламне и изгори, а с нея и ръкописът ми. Не, не, по-добре още сега ще пратя у вас.

- Чакайте, ето го! - измъкна Пьотър Степанович от задния си джоб цяла пачка пощенски листове за писма. - Поизмачкал се е малко, но нищо. Представяте ли си, както сте ми го дали тогава, така си е стоял в задния ми джоб при носната кърпа; забра-

вил съм го.

Кармазинов с истински трепет пое ръкописа, внимателно го огледа, преброи страниците и почти благоговейно го постави върху специалната масичка до себе си - но тъй, че непрекъснато да му е под око.

- Вие, изглежда, не сте много по четенето? - изсъска той, не можа да се сдържи.

- Не особено.

- А пък колкото до руската белетристика - никак, тъй ли?

- Руската белетристика ли? Момент, май съм чел нещо... „По пътя" ли беше... „Над пътя" ли... или „Разпътица"... не, не помня. Отдавна беше, преди пет години. Нямам време.

Последва известно мълчание.

- Още с пристигането си уверих всички, че сте извънредно умен човек и сега май всички са пощурели по вас.

- Благодаря ви - спокойно отвърна Пьотър Степанович.

Донесоха закуската. Пьотър Степанович с изключителен апетит се нахвърли на котлетчето, моментално го излапа, изпи виното и изсърба кафето.

„Тоя простак - гледаше го замислено отстрани Кармазинов, дояждайки последното късче от порцията си и допивайки последната глътчица вино, - тоя простак вероятно вече е разбрал цялата язвителност на последната ми фраза... а пък ръкописа го е изгълтал, разбира се, на един дъх, но ми

прави фасони. Но може пък и да не лъже, а да е съвсем искрено глупав. Впрочем гениалния човек аз го обичам малко глупав. Да не би пък наистина да е някой от гениите им, впрочем да върви по дяволите."

Стана от дивана и взе да кръстосва от единия до другия край на стаята - правеше го всеки път след закуска за раздвижване.

- Скоро ли си заминавате? - попита Пьотър Степанович от креслото, палейки цигара.

- Аз собствено дойдох да продам имението си и сега завися от моя управител.

- А не се ли върнахте, защото след войната там се очакваше епидемия?

- Н-не, не само заради това - благодушно продължи господин Кармазинов, бодро подритвайки с дясното си краче при всяко обръщане в ъгъла, впрочем съвсем лекичко. - Аз действително възнамерявам да живея колкото се може по-дълго - подсмихна се той малко язвително. - В руското дворянство има нещо, което извънредно бързо се износва -във всички отношения. Но аз искам да се износя колкото се може по-късно и сега окончателно се преселвам в странство; там и климатът е по-добър, и къщите са тухлени, и всичко е по-здраво. Европа, мисля, ще издържи поне докато съм аз жив. Как мислите?

- Отде да знам.

- Хм! Ако тамошният Вавилон действително рухне и се сгромоляса с гръм и трясък (в което съм на-

пълно съгласен с вас, макар и да смятам, че няма да го доживея), то у нас в Русия, общо взето, няма и какво да рухва. У нас няма да има руини, а всичко ще се превърне направо в кал. На тоя свят няма нищо по-безпомощно и по-безсилно от светата ни Рус. Простия народ все още го крепи някак руският бог; но по последни данни тоя руски бог е твърде неблагонадежден и едва устоя на селската реформа, във всеки случай - доста се пораз-клати. А сега и железниците, и вие... не, на руския бог съвсем не мога да разчитам.

- А на европейския?

- Не вярвам нито на единия, нито на другия... Мен ме оклеветиха пред руската младеж. Винаги съм съчувствал на движението й. Показаха ми тия, ту-кашните позиви. Гледат на тях с недоумение, защо-то всички се плашат от формата, но всички са убе-дени в могъществото им, макар и да не го съзна-ват. Всичко се сгромолясва и всички знаят, че няма спасение. Лично аз съм убеден в успеха на тази тайнствена пропаганда дори само затова, че сега тъкмо Русия е онова място в света, където всичко може да стане, без да срещне ни най-малкия отпор. Много добре разбирам защо по-състоятелни-те руснаци бягат в странство и от година на година все повече и повече. Това е просто инстинкт. Кога-то корабът потъва, плъховете първи го напускат. Светата Рус е страна древна, бедна и... опасна, страна на суетните бедняци във висшите си слоеве и на порутените колиби в огромното си мнозинство.

Ще се зарадва на всеки изход, стига само да й го покажат. Единствено правителството все още иска да се съпротивява, но размахва тоягата в тъмното и удря по своите. Ту всичко е обречено и осъдено. Русия, такава, каквато е - няма бъдеще. Аз станах немец и го смятам за чест.

- Бяхте почнали за прокламациите. Доизкажете се, как гледате на тях?

- Всички ги е страх от тях, ще рече, че са могъщи. Открито разобличават лъжата и доказват, че у нас няма за какво да се хванем и няма На какво да се опрем. Те говорят, когато всички мълчат. Най-привлекателното в тях (въпреки формата) е нечуваната досега смелост истината да се гледа право в очите. Само едно-единствено руско поколение притежава способността да гледа истината право в очите. Не, в Европа още не са тъй смели: там е царството на зидовете, там още има на какво да се опрат. Доколкото виждам и доколкото мога да съдя, цялата същност на руската революционна идея се заключава в отрицанието на честта. На мене ми допада, че това е казано тъй смело и безстрашно. Не, в Европа това все още няма да го разберат, а у нас тъкмо по това ще лапнат. За руския човек честта е само едно ненужно бреме. Винаги е била бреме, през цялата му история. Едно открито „право на безчес-тие" най-лесно ще го увлече. Аз съм от старото поколение и признавам, все още държа на честта, но то е само по навик. Просто старите форми ми харесват сигурно от ма-

лодушие - нали все някак трябва да си изживеем годините.

И изведнъж млъкна.

„Аз обаче говоря, говоря - помисли си той, - а той през всичкото време мълчи и оглежда. Дошъл е, за да му задам въпроса направо. И ще му го задам."

- Юлия Михайловна ме помоли да ви подпитам някак, какъв е сюрпризът, който готвите за бала вдругиден? - попита внезапно Пьотър Степанович.

- Да, действително ще бъде сюрприз и действително ще предизвикам изумление... - поизпъчи се Кармазинов, - но няма да ви разкрия тайната.

Пьотър Степанович не настоя.

- Тук имало някакъв Шатов - осведоми се великият писател - и, представете си, да не знам досега!

- Много приятна личност. А защо ви е всъщност?

- А, няма нищо, просто чух, че говорил разни неща. Той е, дето удари шамар на Ставрогин, нали?

- Той.

- А що за птица е тоя Ставрогин?

- Не знам: женкар някакъв.

Кармазинов люто бе намразил Ставрогин, защото оня си бе поставил за цел изобщо да не го забелязва.

- Ако осъществите някога онова, което се проповядва в прокламациите - каза той, подхилвайки се, - тоя женкар ще увисне вероятно на първото дърво.

- Може и по-рано - каза внезапно Пьотър Степанович.

- Така и трябва - вече без смях и някак твърде сериозно потвърди Кармазинов.

- Веднъж вече го казахте и аз му го предадох.

- Как, наистина ли му предадохте? - пак се разсмя Кармазинов.

- Отговори ми, че ако той увиснел, на вас ви стигал един хубав бой, но не така за докачена чест, а истински бой, както се пердаши мужик.

Пьотър Степанович взе шапката си и стана. Кармазинов му протегна на сбогуване двете си ръце.

- Ами ако - изписука той внезапно с медения си гласец и с някаква особена интонация, без да пуска ръцете му, - ами ако наистина е писано да се осъществи... всичко това... което се замисля, то... кога би могло да се очаква да стане?

- Че отде да знам - малко троснато отговори Пьотър Степанович. Двамата втренчено се гледаха в очите.

- Примерно? Приблизително? - още по-сладко изписука Кармазинов.

- Ще сварите и да продадете имението, и да офейкате ще сварите - още по-грубо измърмори Пьотър Степанович. Двамата още по-втренчено се загледаха един в друг.

Настъпи минута мълчание.

- В началото на идния май ще започне, а по Покров всичко ще е свършено - отсече внезапно Пьотър Степанович.

- Най-искрено ви благодаря - с чувство каза

Кармазинов, стискайки му ръцете.

„Ще свариш, плъх неден, да избягаш от кораба! -мислеше си Пьотър Степанович, излизайки на улицата. - Е, щом и тоя „почти държавен ум" толкова сериозно се осведомява за деня и часа и тъй почтително благодари за полученото сведение, какво ни остава на нас, освен да си вярваме. (Ухили се.) Хм! А тоя наистина не е най-глупавият от тях и... чисто и просто един побягнал плъх; такива не правят доноси!"

И хукна към улица „Богоявленская", към къщата на Филипов.

VI

Пьотър Степанович се отби най-напред при Кирилов, завари го както обикновено самичък - стоеше по средата на стаята и правеше гимнастика, сиреч беше разкрачил крака и въртеше по някакъв особен начин ръце над главата си. На пода се търкаляше топка. Масата още не бе разтребена от закуска, но чаят беше вече изстинал. Пьотър Степанович се спря за малко на прага.

- Виждам, че полагате доста грижи за здравето си – каза той високо и весело, влизайки в стаята, - ех, че хубава топка, гледай как подскача! И тя ли е за гимнастика?

Кирилов надяна сюртука си.

- Да, и тя е за здравето - избъбра той сухо, - ся-

дайте.

- Впрочем аз съвсем за малко. А впрочем защо не, ще седна. Здравето си е здраве, но съм дошъл да ви напомня за нашето споразумение. Наближава, тъй да се каже, да удари часът - завърши той, правейки неумел опит да се пошегува.

- Кое споразумение?

- Как кое споразумение? - сепна се Пьотър Степанович и дори се изплаши.

- Това не е споразумение и не е задължение, не съм обвързан с нищо, грешка от ваша страна.

- Чакайте, ама какво е това от вас? - чак подскочи Пьотър Степанович.

- Такава е волята ми.

- Каква е тя?

- Предишната.

- Тоест как да го разбираме? Значи ли това, че държите на по-предните си намерения?

- Значи. Само споразумение няма и не е имало никакво обвързване. Такава е била волята ми и сега пак - единствено моята воля решава.

Кирилов обясняваше троснато и презрително.

- Добре де, добре, нека нашата воля да си решава, стига да не си промени решението - с израз на задоволство седна на мястото си Пьотър Степанович. - Вие пък се хващате за думата. И изобщо напоследък сте станали много крив, аз затова избягвах да дохождам. Бях впрочем напълно сигурен, че не ще измените.

- Никак не ви обичам вас; но бъдете напълно

сигурен. Макар че измени, неизмени - не признавам.

- Вижте какво сега - отново се засуети Пьотър Степанович, - все пак би трябвало да си поговорим за някои неща, та да не станат грешки. Работата изисква точност, а вие ужасно ме стряскате с тия ваши приказки. Съгласен ли сте да поговорим?

- Говорете - отсече Кирилов и заби поглед в ъгъла.

- Вие вече отдавна сте решили да сложите край на живота си... тоест имахте такова намерение. Правилно ли се изразих? Не бъркам ли нещо?

- И сега имам.

- Прекрасно. При това не забравяйте, че никой не ви е принуждавал!

- Има си хас! Колко глупаво говорите.

- Правилно, правилно; много глупаво се изразих. Не ще и дума, че би било крайно глупаво да ви принуждават за подобно нещо. Но да продължим: вие бяхте член на организацията още при старата й наредба и още тогава сте го признали пред един неин член.

- Нищо не съм признавал, а просто му казах.

- Тъй де, тъй. То би било смешно да си „признавате", това да не е изповед? Просто сте му казали, чудесно.

- Не, не е чудесно, защото много дърдорите. Нито съм длъжен да ви давам отчет, нито сте тоя, който ще разбере мойта идея. Искам да сложа край на живота си, защото имам такава идея, защото не

желая страха от смъртта, защото... защото това не е ваша работа... Какво? Чай ли искате? Студен е. Чакайте, ще ви дам друга чаша.

Пьотър Степанович наистина бе посегнал за чайника и търсеше празна чаша. Кирилов отиде до долапа и донесе чиста чаша.

- Току-що закусвах у Кармазинов - каза гостът, - после се изпотих от приказките му, после тичах за насам и пак се изпотих, страшно ожаднях.

- Пийте. Хубаво е студен чай.

Кирилов пак седна на стола и заби поглед в ъгъла.

- В организацията възникна мисълта - продължи той със същия тон, - че мога да съм й полезен, ако се самоубия, и че когато забъркате тук нещо и почнат да търсят виновните, ще се застрелям и ще оставя писмо, че аз съм го направил, тъй че година да не могат да ви подозират.

- Поне няколко дни; но и един да е - пак е от полза.

- Добре. В този смисъл ми казаха, че ако искам - да почакам. Казах им, че ще почакам, докато организацията го насрочи, защото ми е все едно.

- Да, но спомнете си, че се задължихте по никой начин да не съчинявате предсмъртното си писмо без мен и веднага щом пристигнете в Русия, да сте на мое... с една дума, на мое разположение, тоест единствено за случая естествено, а във всяко друго отношение сте, разбира се, свободен - почти любезно прибави Пьотър Степанович.

- Не съм се задължавал, съгласих се, защото ми е все едно.

- Чудесно, чудесно, ни най-малко не възнамерявам да засягам самолюбието ви, но...

- Не е до самолюбието.

- Но спомнете си, че ви бяха събрани сто и двайсет талера за път, ще рече, взели сте пари.

- Нищо подобно - пламна Кирилов, - парите не бяха за това. Това не се плаща.

- Понякога се плаща.

- Пак вашите лъжи. Аз се обадих с писмо от Петербург, а в Петербург ви броих сто и двайсет талера на ръка., и те са изпратени - стига да не сте ги задържали вие.

- Добре, добре, нищо не оспорвам, пратени са. Главното е> че не се отмятате от предишното си намерение.

- Не се отмятам. Явите ли се и кажете ли - „време е" - всичко ще изпълня. Какво, наближило ли е?

- Малко остава, дни... Но помнете, че писмото ще съчиняваме заедно, същата тази нощ.

- Денем, нощем, все там. Какво, вината за проклама-циите ли ще трябва да поема?

- И още нещичко.

- Няма да поема всичко.

- Кое няма да поемете? - отново се сепна Пьотър Степанович.

- Което не пожелая; достатъчно. Не искам повече за това.

Пьотър Степанович се овладя и смени темата.

- Друго, друго искам да ви питам - предупреди той, - ще дойдете ли довечера при нашите? Виргински има рожден ден, това е предлогът за сбирката.

- Не искам.

- Направете ми тая дребна услуга, елате. Трябва. Трябва да сме внушителни и с бройката, и с кройката... Вашата кройка, видът ви тоест... абе, с една дума, имате фатален вид.

- Намирате ли? - разсмя се Кирилов. - Добре, ще дойда; само че не заради „кройката". Кога?

- О, по-раничко, в шест и половина, и знаете ли какво, влизате, сядате и може да не разговаряте с никого, колкото и хора да са. Само едно - не забравяйте да си вземете хартия и молив.

- Това пък защо?

- Не ви ли е все едно; лична моя молба. Не ви карам да говорите, от вас се иска само да седите да слушате и от време на време уж да си вземате бележки; драскайте каквото ви дойде.

- Каква дивотия! Защо?

- Нали уж ви било все едно; нали казвате, че всичко ви било все едно.

- Не, кажете, защо?

- Ами защото оня член на организацията, ревизорът, се закисна в Москва, а пък вече подшушнах на този-онзи, че може би ще ни посети ревизор; тъй че ще ви вземат за ревизора и понеже сте тук от три седмици, още повече има да се чудят.

- фокуси. Никакви ревизори няма в Москва.

- Добре де, няма, дявол да го вземе, вас какво ви е грижа и какво ви пречи? Нали сте член на организацията.

- Кажете, че съм ревизор; ще седя и ще мълча, а хартия и молив не искам.

- Ами защо?

- Не искам.

Пьотър Степанович се ядоса, дори прежълтя, но пак се овладя и си взе шапката.

- Онзи тук ли е? - попита той внезапно, снишавайки глас.

- Тука е.

- Това е хубаво. Скоро ще го изведа оттук, не се тревожете.

- Не се тревожа. Той само нощува тук. Бабата е в болницата, снаха й умря; от два дни съм самичък. Показах му място в оградата, дето тарабата се вади; промушва се, никой не го вижда.

- Скоро ще си го прибера.

- Казва, че имал много места за нощуване.

- Лъже, търсят го, а тук засега е спокойно. А вие нима водите разговори с него?

- Да, цяла нощ. Много ви ругае. Четох му Апокалипсиса, пихме чай; внимателно слушаше, дори много внимателно цялата нощ.

- Ох, дявол да го вземе, вие ще ми го направите християнин!

- Той и без това си е християнин. Не се безпокойте, ще заколи. Кого искате да заколите?

- Не, той не ми е за това; за друго ми трябва... А

Шатов знае ли за Федка?

- Не говоря с Шатов и не го виждам.

- Някаква сръдня?

- Не, не сме сърдити, само се извръщаме. Твърде дълго лежахме един до друг в Америка.

- Сега ще намина и при него.

- Ваша работа.

- Оттам може пак да прескочим у вас, със Ставрогин, примерно към десет.

- Елате.

- Имам да говоря с него нещо важно... Вижте какво, що не ми я подарите вашата топка; за какво ви е сега, а? И аз за гимнастика. Ако искате, ще ви я платя.

- Вземете я тъй.

Пьотър Степанович сложи топката в задния си джоб.

- От мен не чакайте нищо срещу Ставрогин – измърмори подире му Кирилов, изпращайки госта. Онзи учудено го изгледа, но не отвърна.

Последните думи на Кирилов извънредно много смутиха Пьотър Степанович; но още преди да ги е осмислил, още по стълбата, която водеше към стаята на Шатов, се постара да преправи физиономията си и да смени недоволния си израз с гримаса на добродушие. Шатов си бе у дома и беше като че ли малко болнав, защото го завари в леглото, впрочем неразсъблечен.

- Ама че късмет! - провикна се Пьотър Степанович от прага. - Много ли сте болен?

Добродушният израз внезапно изчезна от лицето му; в очите му се мярна нещо злобно.

- Нищо подобно - нервно скочи Шатов, - здрав съм, само главата нещо...

Сякаш се беше малко объркал; ненадейното появяване на тоя гост явно го беше стреснало.

- Дано да е така, защото въпросът не търпи отлагане - бързо и някак властно почна Пьотър Степанович. - С ваше позволение ще седна (седна), пък и вие няма защо да стоите, седнете си на кревата, ха така. Днес, под предлог, че има рожден ден, у Виргински ще се съберат някои от нашите; впрочем няма да има хора от друга боя, взети са мерки. И ние с Николай Ставрогин ще бъдем. Като ви знам сегашните възгледи, не бих ви помъкнал натам... тоест не че ви нямаме доверие, а само с оглед да не се тормозите. Но тъй стана, че се налага да дойдете. Там ще е срещата ви с ония, с които окончателно ще решим по какъв начин да се оттеглите от организацията и на кого да предадете онова, което е у вас. Ще го направим незабелязано; ще ви дръпна в някое кьоше, защото ще има много хора, пък няма защо всички да знаят. Право да ви кажа, наложи ми се да поработя с ченето заради вас; но сега май и те са съгласни, разбира се, като предадете печатницата и документите. И оттам насетне сте свободен.

Шатов го изслуша намръщено и злобно. От одевнешната му нервна уплаха нямаше и помен.

- Не се считам длъжен да давам отчет комуто и да

било, - троснато каза той, - никой не може да ме освобождава или да не ме освобождава.

- Не е точно така. Бяха ви доверени доста неща. Нямахте правото просто да скъсате. И най-сетне никога не сте го заявявали ясно и открито, тъй че сте ги държали в едно двусмислено положение.

- Още с връщането си ясно и недвусмислено им го заявих с писмо.

- Не, не е достатъчно ясно - спокойно възразяваше Пьотър Степанович, - аз например ви пратих „Светлата личност", за да я отпечатате и да складирате екземплярите някъде тук у себе си; пратих ви и две прокламации. Върнахте ги с едно двусмислено, нищо неозначаващо писмо.

- Направо отказах да печатам.

- Да, но не направо. Пишете: „Не мога", но не обяснявате поради каква причина. „Не мога" не значи „не искам". Можеше да се помисли, че не можете просто по материални причини. Така го и разбраха и счетоха, че все пак сте съгласен да продължавате връзката си с организацията, ще рече, отново биха могли да ви доверят нещо и следователно да се компрометират. Сега казват, че сте искали просто да ги заблудите, та получавайки някое важно съобщение, да направите донос. Защитавал съм ви с всички сили и представих писмения ви отказ като документ във ваша полза. Но след като сега го препрочетох, и аз трябваше да призная, че тия два реда са неясни и заблуждават.

- Значи, много грижливо сте пазили това писмо?

- Няма нищо страшно, че съм го запазил; то и сега е у мен.

- Е, тогава да вървят по дяволите тия ваши глупаци! - яростно кресна Шатов. - Ако щат да си мислят, че ще направя донос, какво ме интересува! Бих желал да видя какво можете да ми направите.

- Ще бъдете набелязан и при първия успех на революцията - ще ви обесят.

- Като вземете върховната власт и покорите Русия?

- Не се подигравайте. Повтарям, застъпвах се за вас. Както и да е, но аз ви съветвам днес да се явите. Защо са тия големи думи? Защо е тая фалшива гордост? Не е ли по-добре да се разделим като другари? Все пак във всички случаи ще се наложи да предавате печатарската машина, буквите, старите прокламации. Ей за това ще си поговорим.

- Добре - избоботи Шатов, увесил глава и потънал в мислите си. Пьотър Степанович внимателно го гледаше отстрани.

- Ставрогин ще бъде ли? - попита внезапно Шатов, вдигайки глава.

- Непременно ще бъде.

- Хе-хе!

Пак минута мълчание. Шатов презрително и раздразнено се усмихваше.

- А тая вашата подла „Светла личност", която не исках да печатам тука, отпечатана ли е?

- Отпечатана е.

- За да залъгвате гимназистите, че лично Херцен

ви го е написал в албума?

- Лично Херцен.

Пак помълчаха около три минути. Най-сетне Шатов стана от кревата.

- А сега махайте се, вървете си, не желая да седя заедно с вас.

- Тръгвам си - дори някак весело каза Пьотър Степанович, ставайки моментално - само две думи: Кирилов сега май е сам-самичък в пристройката, прислужницата я няма, нали?

- Сам-самичък е. Вървете си, не мога да стоя в една стая свас.

„Браво, бива си те сега! - весело обмисляше Пьотър Степанович, излизайки навън. - И довечера ще си те бива, а на мен тъкмо такъв ми трябваш сега, по-добре от това здраве му кажи, здраве му кажи! Самият руски бог помага!"

VII

Вероятно тоя ден си беше имал доста главоболия, голямо тичане беше паднало, но, види се, успешно - личеше си по самодоволния израз на физиономията му, когато вечерта, точно в шест часа, се беше появил в дома на Николай Всеволодович. Но не го пуснаха веднага при него; Николай Всеволодович току-що се беше затворил в кабинета си с Маврикий Николаевич. Това известие моментално развали настроението му. Трябваше да изчака

гостът да си отиде и седна до вратата на кабинета. Чуваше се, че говорят, но нищо не се разбираше.

Впрочем визитата не продължи дълго. След малко се чу някакъв шум, някой силно повиши глас, каза нещо рязко, след което вратата се отвори и от кабинета цял пребледнял излезе Маврикий Николаевич, който мина покрай Пьотър Степанович, без дори да го забележи. Пьотър Степанович моментално нахлу в кабинета.

Не мога да не дам един по-подробен отчет за тази извънредно кратка среща между двамата „съперници" - наглед уж невъзможна при стеклите се обстоятелства среща, която обаче все пак се бе състояла.

Ето как беше станало това: Николай Всеволодович бе обядвал и тъкмо задрямваше на кушетката в кабинета си, когато Алексей Егорович му доложи за пристигането на нечакания гост. Чувайки името, Николай Всеволодович дори бе скочил на крака - просто не можеше да повярва. Но на устните му веднага заигра усмивка - високомерна, тържествуваща и същевременно някак тъпа, недоверчива, слисана. Изразът на тая усмивка, изглежда, беше просто поразил влезлия Маврикий Николаевич - във всеки случай беше го накарал да спре внезапно насред стаята, сякаш се колебаеше: да продължи или да се върне? Домакинът обаче тутакси успя да овладее лицето си и пристъпи насреща му с израз на най-сериозно недоумение. Онзи не пое протегнатата ръка, непохватно притегли стол и не про-

ронвайки нито дума, седна преди домакина, дори преди да го поканят. Николай Всеволодович седна малко встрани от него, на кушетката, и мълчаливо зачака, без да сваля очи от Маврикий Николаевич.

- Ако ви е възможно, оженете се за Лизавета Николаевна - изтърси внезапно Маврикий Николаевич и по интонацията му просто не беше възможно да се разбере какво е това: молба, препоръка, отстъпка или заповед.

Николай Всеволодович продължаваше да мълчи; но гостът очевидно бе казал всичко, за което беше дошъл, и гледайки го в очите, очакваше отговора.

- Ако не греша, впрочем това е точно тъй, вие с Лизавета Николаевна сте вече годеници - каза най-сетне Ставрогин.

- Годеници сме и ще се венчаваме - потвърди Маврикий Николаевич.

- Да не сте се... скарали?... Моля да ме извините, Маврикий Николаевич.

- Не, тя ме „обича и уважава", нейни са думите. Думите й са по-скъпи от всичко.

- Това е безспорно.

- Но знайте, че дори да е застанала пред олтара, под венчилото, ще зареже и мен, и всички и ще тръгне с вас, стига да я повикате.

- Дори под венчилото?

- И след венчилото.

- Не грешите ли?

- Не. Под непрекъснатата й омраза към вас, искрена и безпределна, всеки миг блести нейната лю-

бов и... безумие... най-искрената и безпределна любов и - безумие! И обратното, през любовта, която изпитва към мен също тъй искрено, всеки миг проблясва омраза - огромна! По-рано никога не бих могъл да си представя всичките тия... метаморфози.

- Учудвам се обаче, как сте могли да дойдете и да се разпореждате с ръката на Лизавета Николаевна? Имате ли това право? Или сте упълномощен от нея?

Маврикий Николаевич се намръщи и за момент наведе глава.

- Това са само голи думи от ваша страна - каза той изведнъж - думи на мъст и тържество: сигурен съм, че разбирате казаното между редовете; и нима тук има място за дребнаво тщеславие? Не ви ли стига това удовлетворение? Нужно ли е да разтягаме нещата и да поставяме всички точки над i? Но, моля, щом толкова ви е необходимо унижението ми, ще поставя точките; нямам това право, а пълномощията са нещо невъзможно; Лизавета Николаевна не знае нищо, а годеникът й е изгубил последната капка разум и е достоен за лудницата, и за капак лично идва да ви го докладва. В целия този свят единствен вие можете да я направите щастлива и единствен аз - нещастна. Вие ми я оспорвате, преследвате я, но не знам защо не се жените. Ако това е едно избухнало в странство любовно спречкване и аз трябва да бъда принесен в жертва - принесете ме. Тя е ужасно нещастна и аз не мога да го понеса. Думите ми не са нито разре-

шение, нито предписание и затова не са оскърбителни за самолюбието ви. Ако бяхте поискали да заемете моето място пред олтара, бихте могли да го направите без всякакво позволение от моя страна и нямаше защо да идвам при вас с безумието си. Още повече че след днешната ми постъпка и сватбата ни е вече съвсем невъзможна. Нима мога да я поведа към олтара като подлец? Това, което правя тук, това, че я предавам на може би най-върлия й враг, е според мен такава подлост, която аз, разбира се, никога не ще понеса.

- Ще се застреляте по време на венчавката ни?

- Не, много по-късно. Защо да цапам с моята кръв булчинската й дреха. Може би и изобщо няма да се застрелям нито сега, нито по-късно.

- Казвате го вероятно за да ме успокоите?

- Вас ли? Какво може да значи за вас още една пръска кръв?

Беше пребледнял, очите му святкаха. Последва минутно мълчание.

- Извинете за въпросите, които ви зададох - отново поде Ставрогин, - някои от тях нямах никакво право да задавам, но за един от тях имам, чини ми се, пълно право: кажете ми, по какво съдите за моите чувства към Лизавета Николаевна? Имам предвид онази степен на тия чувства, увереността в която ви е позволила да дойдете при мен... и да поемете риска на подобно предложение.

- Как? - сякаш дори трепна Маврикий Николаевич.

- Нима не сте се домогвали до чувствата й? Не се домогвате и не желаете да се домогвате?

- Аз изобщо не мога да говоря за чувствата си към една или друга жена пред трети лица, пък и пред когото и да било, освен единствено пред тази жена. Извинете, но това е една особеност на моя организъм. В замяна обаче ще ви кажа цялата останала истина: аз съм женен и да се женя или „домогвам", ми е вече невъзможно.

Маврикий Николаевич беше тъй изумен, че просто подскочи на стола и известно време неподвижно се взираше в лицето на Ставрогин.

- Представете си, това не бях го помислял – смотолеви той - онази сутрин, тогава, казахте, че не сте женен... и аз повярвах, че не сте...

Той почна ужасно да пребледнява и внезапно с всичка сила удари с юмрук по масата.

- Ако след това признание не оставите Лизавета Николаевна на мира и я направите нещастна, ще ви убия като мръсно куче, с тояга!

Маврикий Николаевич скочи на крака и бързо излезе от стаята. Притичалият Пьотър Степанович завари домакина в едно най-неочаквано добро настроение.

- А, вие ли сте! - високо се разсмя Ставрогин; разсмяла го бе като че ли самата фигура на Пьотър Степанович, дотичал с такова жадно любопитство.

- На вратата ли подслушвахте? Чакайте, за какво идвате сега? Аха, май ви бях обещал нещо... А-а, да! Помня: при „нашите"! Да вървим, много се

радвам, и нищо по на място не бихте могли да измислите в момента.

Грабна си шапката и двамата незабавно излязоха навън.

- Отсега ви е смешно, дето ще видите „нашите", а? -въртеше се около него като пумпал Пьотър Степанович, стараейки се да върви до спътника си по тесничкия плочник и дори подтичваше по уличното платно, в най-голямата кал, защото онзи изобщо не забелязваше, че крачи по средата на тротоара, сиреч целия го е заел със собствената си персона.

- Никак не ми е смешно - високо и весело отговаряше Ставрогин, - напротив, сигурен съм, че сте насъбрали най-сериозните хора.

- „Най-мрачните тъпаци", както благоволихте да се изразите веднъж.

- Няма нищо по-весело от мрачния тъпак.

- А-а, за Маврикий Николаевич ли намеквате! Сигурен съм, че беше дошъл да ви отстъпва годеницата си, а? Аз го подкокоросах, косвено, представяте ли си. А не я ли отстъпи, сами ще си я вземем, а?

Пьотър Степанович знаеше, разбира се, че рискува, удряйки тъй направо през просото, но когато изпадаше в такова настроение, предпочиташе да рискува всичко само и само да не остава в неведение. Николай Всеволодович просто се разсмя.

- А вие все още ли си правите сметка да ми помагате? - попита той.

- Само се обадете. Но вижте какво ще ви кажа,

има един-единствен сигурен път.

- Зная го вашия път.

- Ами, знаете го, това засега е тайна. Но помнете, тайната струва пари.

- Знам даже колко струва - измърмори под носа си Ставрогин, но се сдържа и млъкна.

- Колко какво? Какво казахте? - сепна се Пьотър Степанович.

- Казах: вървете по дяволите с вашите тайни! Кажете ми по-добре кои ще бъдат там. Разбрах, че отиваме на рожден ден, но кои са там именно?

- О, в пълния смисъл на думата разни безобразни! Дори Кирилов ще дойде.

- И все членове на кръжоците?

- Колко сте бърз, дявол да го вземе! Тук и един кръжок още няма.

- Че как пръснахте толкова прокламации?

- Там, където отиваме, само четирима са членове на кръжок. Останалите са в очакване, презглава се шпионират и всичко ми донасят. Благонадежден народ. Всичко това е само материал, който трябва да се организира и - да ни няма! Впрочем самият вие писахте устава, какво да ви обяснявам на вас.

- Трудно ли върви? Засече ли?

- Трудно ли? От леко по-леко. Ще ви кажа нещо смешно: първото, което ужасно действа, е мундирът. Няма по-силно нещо от мундира. Нарочно измислям разни чинове и длъжности: секретари, тайни съгледвачи, казначеи председатели, регистратори, че и помощници - много им допада и

веднага се лепят. После иде другата сила, сантименталността, разбира се. Знаете ли какво, социализмът у нас се разпространява главно от сантименталност. Но тук почва лошото - ей тия подпоручици, дето почват да хапят; няма-няма, пък току се наденеш на някой такъв. После идат чистите мошеници, виж, те са сигурни хора и твърде удобни понякога, но с тях отива много време, непрестанен надзор се иска. И накрая - главната сила, циментът, който свързва всичко - срамът от собствено мнение. Това се казва сила! Не знам кой е, ама да го разцелуваш тоя, дето се е потрудил една-едничка собствена мисъл да не остане в главите им! За срам го имат.

- Че като е тъй, за какво са ви?

- Че как да не посегнеш, като се търкаля на пътя ти и зяпа всекиго в устата. Ама вие сериозно ли не вярвате, че успехът е възможен? Тъй е то, ама вярата си е вяра, но трябва и желание. Да, именно с такива успехът е възможен. Казвам ви, в огъня ще влезе, стига само да му подвикна, че не е достатъчно либерален. Глупаците ме упрекват, че уж съм премятал хората с разни централни комитети и „безброй разклонения". Самият вие дори ме корихте веднъж, а какво толкова съм ги премятал; централният комитет е налице - аз и вие, а разклоненията - само да ги искате.

- И все такава сган, а?

- Материал. Ще потрябват и тия.

- Вие май все още разчитате на мен?

- Вие сте началникът, вие сте силата; аз съм от края, аз съм ви само секретар. Ще видите как ще седнем ние в лодката и - хайде, лодкарю, грабвай веслата, вдигай платната, а на кърмата - момата, самата Лизавета Николаевна... или как, дявол да го вземе, го пеят в оная песен там...

- Засечка! - разсмя се Ставрогин. - Не, драги, аз ще ви кажа нещо по-хубаво. Вие тука ми броите на пръсти силите, които образували кръжоците? Цялото това чиновничество, сантименталностите - всичко това е добро лепило, но има нещо още по-добро: подсторете четирима от членовете на кръжока да очистят петия под претекст, че ще направи донос, и пролятата кръв тутакси ще ги върже като с клуп. Роби ще ви станат, няма да посмеят да гъкнат и да ви търсят отчети. Ха-ха-ха!

„Ти обаче.... ти обаче ще ми платиш за тия думи - каза си наум Пьотър Степанович - и даже още тази вечер. Твърде много си позволяваш ти."

Тъй или почти тъй би трябвало да си помисли Пьотър Степанович. Впрочем вече наближаваха къщата на Вирги-нски.

- Вие, разбира се, сте ме представили за някакъв член от странство, който е във връзка с Internationale, за ревизор? -попита внезапно Ставрогин.

- Не, не за ревизор; ревизор няма да сте вие; но вие сте член-управител от странство, комуто са известни най-важните тайни - това е ролята ви. Вие, разбира се, ще говорите, нали?

- Откъде го измислихте?

- Сега сте длъжен да говорите.

От учудване Ставрогин дори се спря насред улицата, недалеч от фенера. Пьотър Степанович дръзко и спокойно издържа погледа му. Ставрогин се изплю и продължи.

- А вие ще говорите ли? - попита той внезапно Пьотър Степанович.

- Не, аз ще ви слушам какво ще кажете.

- Дяволите да ви вземат! Впрочем вие наистина ми давате една идея!

- Каква? - сепна се Пьотър Степанович.

- Хубаво, аз ще кажа там нещо, но затова пък после ще ви натупам, хем както трябва ще ви натупам.

- Знаете ли, че впрочем одеве казах на Кармазинов, дето уж сте говорили, че заслужава да му теглят един бой, ама не така за докачение на честта, а както се пердаши мужик, да боли.

- Че аз никога не съм казвал подобно нещо, ха-ха!

- Нищо. Se non e vero...[137]

- Благодаря ви, искрено съм ви благодарен.

- Знаете ли какво друго каза Кармазинов; че нашето учение всъщност е отрицание на честта и че най-лесно можело да увлечеш подире си руския човек чрез откритото право на безчестие.

- Чудесни думи! Златни думи! - провикна се Ставрогин.

- Точно в центъра е улучил! Право на безчестие,

[137] *И да не е истина... (итал.)*

а? Ами че те всички ще дойдат при нас, един няма да остане там! Я чувайте, Верховенски, вие да не би да сте от висшата полиция, а?

- Който държи в главата си такива въпроси, той не ги задава.

- Разбирам, но ние сме си свои.

- Не, засега не съм от висшата полиция. И достатъчно, вече стигнахме. Я сега си измислете физиономия, Ставрогин; аз винаги си измислям, като влизам при тях. Повече мрачност и толкоз, нищо повече не трябва; съвсем проста работа.

Глава седма
ПРИ НАШИТЕ

I

Виргински живееше в собствена къща, тоест в къщата на жена си, на улица „Муравина". Беше дървена едноетажна къща и живееха сами, без квартиранти. Претекстът - рожденият ден на домакина - беше събрал петнайсетина души гости, но сбирката никак не приличаше на обикновена провинциална вечерника по случай рожден ден. Съпрузите Виргински още в началото на съвместното си съжителство се бяха разбрали окончателно и веднъж завинаги, че да се празнуват рождени дни,

е чиста глупост, пък и „изобщо това не е повод за радост". За няколко години те бяха успели напълно да се изолират от обществото. Макар да беше човек със способности, пък и състоятелен, Виргински, не знам защо, минаваше за чудак, който предпочита самотата и не стига това, ами „говори високомерно". А madame Виргинска упражняваше акушерския занаят, поради което, въпреки офицерския чин на мъжа си, стоеше най-долу от всички на обществената стълбица - по-долу дори от попадията. В държането й обаче нямаше и помен от подобаващата на това ниско положение скромност. А след онази и просташка и непростително откровена - само заради принципа - връзка с оня мошеник капитан Лебядкин дори най-снизходителните от нашите дами й бяха обърнали гръб с едно чудесно пренебрежение. Махате Виргинска обаче беше приела всичко тъй, като че ли тъкмо това е искала. Но най-куриозното е, че щом изпаднеха в интересно положение, дори най-строгите от нашите дами се обръщаха по възможност към Арина Прохоровна (тоест Виргинска), пренебрегвайки другите три акушерки в града. Викаха я дори при помешчиците от околността - до такава степен, значи, се славеше леката й ръка, знанието и умението й в решителните случаи. Накрая тя взе да практикува изключително и само в най-богатите семейства - много ламтеше за пари. Усетила силата си, тя постепенно съвсем му беше отпуснала края. И

може би нарочно - дори в най-знатните къщи - плашеше слабонервните родилки с нечуваното си нихилистично пренебрежение към приличията и, направо казано, се подиграваше с „всичко свято", при това тъкмо в моментите, когато то най-много можеше да потрябва. Нашият щаб-медик Розанов, който беше и акушер, най-сериозно твърдеше, че веднъж, когато една родилка виела от болки и призовавала името божие, именно едно от тия словесни из-ригвания на Арина Прохоровна - „внезапно като пушечен залп" - тъй стреснало болната, че помогнало за бързото раждане. Но макар и нихилистка, щом трябваше, Арина Прохоровна ни най-малко не пренебрегваше не само светските, но и древните, пълни с предразсъдъци обичаи, стига да извличаше някаква облага. За нищо на света не би пропуснала например кръщенето в къщата, където е бабувала; при това се издокарва-ше със зелена копринена рокля с волан и с вчесан на къдри и букли шиньон, докато през всичкото останало време се носеше като последна повлекана. И макар по време на светото тайнство да си придаваше такъв „нагъл вид", че сконфузваше свещеника, след обреда собственоръчно поднасяше шампанското (за това ходеше и се контеше) и само да сте посмели да не пуснете нещо „за здраве", вземайки чашата.

Тоя път гостите на Виргински (почти изключи-телно мъже) имаха някакъв случаен и екстрен вид. Нямаше нито ядене, нито карти. По средата на го-

лямата гостна, облепена с порядъчно остарели светлосини тапети, бяха събрани две маси, покрити с голяма, впрочем не твърде чиста покривка, а на тях кипеха два самовара. На края на едната маса имаше огромна табла с двайсет и пет чаши и панерче с нарязани на филии най-обикновени франзели - досущ като в трапезариите на мъжките и девическите пансиони за благородни отроци. С наливането на чая се занимаваше една трийсетгодишна госпожица - сестрата на домакинята, толкова руса, че не й се виждаха веждите - мълчаливо и жлъчно същество, но изповядващо най-новите идеи; в домашния бит тя вселяваше ужас дори у Виргински. Дамите в стаята бяха три: домакинята, гореспоменатото безвеждо същество и родната сестра на Виргински, госпожица Виргинска, която току-що бе довтасала направо от Петербург. Арина Прохоровна - доста представителна и дори приятна двайсет и седем годишна дама, малко поразчорлена и облечена делнично, със зеленикава вълнена рокля - седеше и хвърляше смели погледи на гостите, сякаш им казваше: „Нали виждате, от нищо не се боя!" Госпожица Виргинска (която току-що бе пристигнала и май не се бе дори преоблякла от пътя) - нисичко, доста добре закръглено момиче с валчесто румено личице, впрочем, хубавка, а на туй отгоре студентка и нихилистка - се беше разположила до Арина Про-хоровна, държеше в ръцете си някакъв обемист свитък и очите й нетърпеливо шареха по лицата на гостите. Самият Виргин-ски

тая вечер се чувстваше малко неразположен, но въпреки това беше излязъл при гостите и седеше на креслото до масата. Гостите също бяха насядали чинно около масата и всичко това напомняше на някакво заседание. Очевидно всички очак-ваха нещо и докато чакаха, водеха помежду си макар и шумни, но някак странични и нищо незнаещи разго-вори. С появяването на Ставрогин и Верховенски всички внезапно се смълчаха.

Но за прегледност ще си позволя да дам някои пояснения.

Мисля, че тогава всички тия господа наистина се бяха събрали с приятната надежда да чуят нещо особено интересно, пък и бяха предизвестени, че ще е тъй. Това беше цветът на най-яркочервения либерализъм в нашия древен град и всички бяха твърде внимателно подбрани от Виргински за засе-данието. Ще отбележа също, че някои от тях (впро-чем малцина) идваха в дома му за първи път. Разбира се, повечето от гостите нямаха ясна представа за какво точно ги бяха предизвестявали. Вярно е, че тогава всички те вземаха Пьотър Степа-нович за пристигнал от странство и снабден с пълномощия емисар -тази мисъл някак изведнъж бе пуснала корен - и това много естествено ги ласкаеше. Впрочем на неколцина от тия събрани уж на рожден ден граждани бяха вече направени съответните предложения. Пьотър Верховенски бе успял и у нас да скърпи „петорка", по подобие на ония, които вече съществуваха в Москва, както се

оказа сега и сред офицерите от тукашния гарнизон. А казват, че имало и трета - в Х-ска губерния. Сега петимата избрани седяха на масата като всички и твърде изкусно се правеха на най-обикновени хора, тъй че никой не можеше да ги разпознае. Това бяха - тъй като сега вече не е тайна - първо, Липутин, после, самият Виргински, клепоухият Шигальов - братът на госпожа Виргинска, Лямшин и накрая Толкаченко - една наистина странна личност, четирийсетгодишен човек, които минаваше за голям изследвач на народа (предимно на мошениците и бандитите) и за целта нарочно ходеше по кръчмите (впрочем не само за да изучава народа) и ни се перчеше със селското си облекло, намазаните с катран ботуши, хитро премрежения си поглед и засуканите народни изрази. Навремето Лямшин го бе довеждал веднъж или два пъти на вечерите у Степан Трофимович, където впрочем не направи особено впечатление. Служеше нещо по железниците и се появяваше в града само от време на време, предимно като го уволнеха. Та тия петима приятели бяха образували първата групичка, стоплени от вярата, че са една от многото, една от стотиците и хилядите подобни на тяхната, пръснати из цяла Русия „петорки" и че всички те зависят от някое централно, огромно, но тайно място, което пък на свой ред е органично свързано с европейската световна революция. Трябва обаче да се признае, че за съжаление още в самото начало помежду им бяха започнали да възникват разногла-

сия. Работата е там, че макар още от пролетта да бяха очаквали пристигането на Пьотър Верховенски (за което пръв ги извести Толкаченко, а после и специално появилият се Шигальов), макар да бяха очаквали от него какви ли не чудесии, макар тутакси, без никакво опъване от първата дума да бяха влезли в кръжока - още с образуването на петорката всички като да се бяха почувствали обидени и, мисля, именно заради това, че толкова лесно си бяха дали съгласието. Влезли бяха естествено от благородния срам да не би после някой да каже, че не са посмели да влязат. Пьотър Верховенски обаче трябваше все пак да оцени благородния им подвиг и за награда най-малкото да им разкаже някоя по-завързана историйка. Но Верховенски просто не възнамеряваше да задоволява законното им любопитство и не им разказваше нищо излишно; и изобщо ги третираше изключително строго и дори небрежно. Това много ги бе подразнило и членът Шигальов вече подкокоросваше останалите „да поискат отчет", но то се знае, не сега у Виргински, когато са се събрали толкова външни хора.

По повод на външните хора също си мисля, че горепосочените членове на първата петорка са били склонни да подозират, че сред тазвечершните гости на Виргински има и други членове на някои неизвестни на тях подразделения по линията на същата тайна организация и същия този Пьотър Верховенски, тъй че в края на краищата всички присъстващи взаимно се подозираха и заемаха

един пред друг най-различни пози, което придаваше на сбирката твърде объркан и отчасти романтичен вид. Впрочем имаше и хора извън всякакво подозрение. Така например един действащ майор, близък роднина на Виргински - един невинен човек, дошъл без всякакви покани да поздрави рожденика, тъй че нямаше как да го върнат, но рожденикът беше спокоен за него: майорът „никога нямаше да направи донос"; при всичката си простотия, майорът цял живот мреше да си напъха носа навред, дето има крайни либерали; не, не им симпатизираше, но много обичаше да ги слуша. Че не стига това, ами беше и компрометиран: случило се бе, че на младини през ръцете му бяха минали купища „Ко-локол" и най-различни прокламации и макар че не бе посмял да ги разгърне даже, бе сметнал, че ще е голяма подлост да откаже разпространението им - и това го има у някои руски хора, че и до ден-днешен дори. Останалите гости бяха или от типа на хората с изтерзано до жлъч благородно самолюбие, или от типа на обзетите от първия най-благороден порив на пламенната младост. Това бяха двама или трима учители, единият от които куц, четирийсет и пет годишен преподавател в гимназията - крайно язвителен и извънредно тщеславен човек, и двама или трима офицери. Сред тях и един съвсем млад артилерист, буквално тия дни излязъл от военното училище - мълчаливо момче, което още не бе завързало никакви познанства и озовавайки се най-

ненадейно у Виргински, седеше с молив в ръката и почти не вземайки участие в разговора, непрекъснато си отбелязваше нещо в тефтерчето. Всички го виждаха, но, кой знае защо, всички се правеха, че не забелязват. Тук беше и празноскитащият се семинарист, същият, който заедно с Лямшин беше набутал на пътуващата книжар-ка неприличните изображения - едър момък с доста свободни маниери, но наред с това крайно мнителен, с неизменна ехидна усмивка на лицето и един направо тържествен израз на задоволство от собственото си съвършенство. Не знам защо, тук беше и синът на градоначалника, същото онова разхайтено и безпътно момче, за което вече споменах, разказвайки историята с жената на поручика. Той през цялата вечер мълча. И накрая, в заключение, един гимназист, крайно запалено и настръхнало осем-найсетгодишно момче, което седеше с мрачния израз на човек с оскърбено достойнство и явно страдаше, че е само на осемнайсет години. Впрочем, както за всеобщо учудване се разбра впоследствие, тоя мъник беше вече началник на една самосто-ятелна група заговорници, образувана в горните класове на гимназията. Не съм споменал и Шатов: той също се бе настанил на отвъдния край на масата, впрочем беше дръпнал малко стола си от общата редица, гледаше в земята, мрачно мълчеше, от чая и хляба се беше отказал и през всичкото време държеше шапката си в ръце, сякаш по тоя начин искаше да

каже, че не е дошъл на гости, а по работа и всеки момент може да стане и да си отиде. Недалеч от него беше Кирилов, също крайно мълчалив,но не гледаше в земята, а напротив, щом някой заговореше, вперваше в него неподвижен, мътен поглед и слушаше без каквито и да било признаци на вълнение или учудване. Някои от гостите, които не го бяха виждали досега, му хвърляха крадешком замислени погледи. Интересно дали самата тааате Виргинска знаеше нещо за съществу-ващата петорка? Предполагам, че всичко е знаела, и именно от мъжа си. Студентката, разбира се, не беше замесена, но тя си имаше свои грижи; намеренията й бяха да гостува един или два дни, а след това да продължи пътуването си по всички университетски градове, за да „вземе участие в страданията на горките студенти и да ги подбуди към протест". Носеше със себе си неколкостотин екземпляра от едно литографирано възвание, изглежда, нейно собствено съчинение. Интересно, че гимназистът от пръв поглед я бе намразил почти до смърт - а съответно и тя него, въпреки че не се бяха виждали досега. Майорът й се падаше роден чичо и това бе първата им среща от десет години насам. Но се бяха вече скарали - заради убежденията му по женския въпрос, и в момента, когато влизаха Ставрогин и Верховенски, тя цялата беше морава от гняв.

II

Верховенски с поразителна лекота и небрежност се пльосна на един стол към горния край на масата и май не се поздрави с никого. Видът му бе презрителен и дори надменен. Ставрогин отправи няколко учтиви поклона, но въпреки че тъкмо тях чакаха, всички като по команда се преспориха, че дори не са забелязали влизането им. Само когато Ставрогин седна, домакинята строго го запита:

- Искате ли чай, Ставрогин?

- Дайте - отвърна той.

- Чай за Ставрогин - изкомандва тя сестра си. - А вие? (Вече към Верховенски.)

- Ами че дайте, разбира се, питат ли се такива работи, нали сме гости. Ама я дайте и малко каймак, защото това вашето не е чай, ами някаква гадост, знам го, пък уж сме на рожден ден.

- Как тъй, и вие ли признавате рожденните дни? - засмя се внезапно студентката. - Тъкмо за това говорехме сега.

- Остарели работи - изломоти гимназистът от другия край на масата.

- Какво значи „остарели работи"? Как ще е остаряла работа борбата с предразсъдъците, та дори най-невинните? Напротив, за всеобщ срам и досега е актуално - моментално го сряза студентката и чак подскочи на стола си. - И освен това няма невинни предразсъдъци - добави тя с ожесточение.

- Исках само да заявя - ужасно се развълнува

гимназистът, - че макар предразсъдъците да са отживелици, разбира се, и трябва да се ликвидират, за рождените дни отдавна се знае, че са чиста глупост и няма какво да говорим за тях и да си хабим скъпоценното време, тъй като и бездруго светът е изгу-бил много време досега и следователно можем да употребим нашия ум за нещо друго, което по се нуждае...

- Много го усуквате и нищо не ви се разбира - подвикна студентката.

- Струва ми се, всеки има правото на глас наравно с другите и ако искам да изложа мнението си, както и всеки друг, то...

- Никой не ви отнема правото на глас - рязко го прекъсна тоя път домакинята, - подканят ви само да не го усуквате толкова, защото никой не може да ви разбере.

- Позволете обаче да ви напомня, че проявявате неуважение: ако не мога да завърша мисълта си, то не е защото нямам мисли, а по-скоро от излишък на мисли... - почти в отчаяние смотолеви гимназистът и окончателно се объркa.

- Като не знаете да говорите, мълчете си - сряза го студентката.

Гимназистът чак подскочи от стола си.

- Исках само да заявя - викна той, пламнал от смущение и боейки се да погледне наоколо, - че ви се искаше единствено да блеснете с ума си, защото влезе господин Ставрогин, това е!

- Мисълта ви е долна и безнравствена и показва

цялата нищета на вашето собствено развитие. Ще ви помоля повече да не се обръщате към мен - отряза студентката.

- Ставрогин - почна домакинята, - преди идването ви тук се пенявеха за правата на семейството - ей този офицер (кимна към своя роднина майора). Не ща, разбира се, да ви досаждам с подобни стари глупости, които са отдавна разрешени. Но откъде наистина са пръкнали семейните права и задължения в смисъл на предразсъдъка, който представляват днес? Това е въпросът. Вашето мнение?

- Как откъде са пръкнали - не разбра Ставрогин.

- Тоест ние знаем например, че предразсъдъкът за бога е произлязъл от гръмотевицата и мълнията - пак подскочи студентката, просто изяждайки с поглед Ставрогин, - много добре се знае, че първите хора, плашейки се от гръмотевиците и мълниите, са обожествили невидимия си враг, чувствайки своята слабост пред него. Но откъде се е взел предразсъдъкът за семейството? Откъде се е взело самото семейство?

- Това не е съвсем същото... - понечи да я спре домакинята.

- Аз мисля, че отговорът на този въпрос пада малко нескромен - отговори Ставрогин.

- Как тъй? - сепна се студентката.

Но в учителската група се чу подхилване, на което тутакси запригласяха от другия край на масата Лямшин и гимназистът, а подир тях пресипнало се изкикоти и роднината, майорът.

- Вие трябва да пишете водевили, Ставрогин - забеляза домакинята.

- Това никак не ви прави чест, не зная как ви е името - отряза с категорично негодувание студентката.

- А ти не се репчи! - сопна й се майорът. - Ти си госпожица, трябва да се държиш скромно, а ти сякаш на тръни си седнала.

- Благоволете да млъкнете и не смейте да ми говорите фамилиарно с вашите долнопробни сравнения. За първи път ви виждам и не ща и да зная, че сме роднини.

- Че аз съм ти чичо бе, на ръце съм те държал като малка!

- Никак не ме интересува какво сте държали. Не съм ви молила да ме държите, невъзпитани господине, щом сте ме държали, значи, ви е правило удоволствие. И ми позволете да ви кажа, че нямате правото да ми говорите на ти, щом не го правите от гражданско чувство, и веднъж завинаги ви го забранявам.

- Ей ги какви са! - удари с юмрук по масата майорът, обръщайки се към седналия отсреща му Ставрогин. - Не, извинявайте, ама аз обичам либерализма, обичам съвременността, и умни приказки обичам да чуя, но - предупреждавам, от мъже. От жени обаче - от тия съвременни въртиопашки, не, това ми е болното място! Ти мирувай! - подвикна той на студентката, която просто не я свърташе на стола. - Не, и аз искам думата, обиден съм, значи.

- Само пречите на другите, а самият вие нищо свястно не можете каза - възмутено измърмори домакинята.

- Не, ще си го кажа - горещеше се майорът, обръщайки се към Ставрогин. - Ще разчитам на вас, господин Ставрогин, като на новодошъл, макар и да нямам честта да ви познавам. Без мъжете тия ще измрат като мухи - такова е моето мнение. Целият ми тоя женски въпрос иде само от пълна липса на оригиналност. Уверявам ви, че целият той женски въпрос са им го измислили мъжете, от глупост, за главата си, слава богу, че не съм женен! Ей толкова оригиналност нямат, една нова плетка не могат измисли; и плетките пак мъжете им ги измислят! Виждате ли я тази, на ръце съм я носил, като беше десетгодишна, мазурка съм я учил да танцува и като чух, че е пристигнала, много естествено тичам да я прегърна, а тя още от вратата ми съобщава, че нямало бог. Че почакай поне да вляза, да се видим, не - бърза ли, бърза! То да кажем, умните хора наистина не вярват, ама то иде от ум, ами ти бе, викам, момиченце, ти какво разбираш от бога? Тебе, викам, някой студент те е научил, а да те беше научил кандило да палиш, кандило щеше да палиш.

- Всичко това са глупости и вие сте много лош човек, аз одеве с доказателства ви изразих вашата несъстоятелност - отвърна студентката пренебрежително и сякаш смятайки под достойнството си да се обяснява надълго и нашироко с такъв един чо-

век. - Много ясно ви казах, че съгласно катехизиса ,ако почиташ баща си и своите родители, ще ти се даде дълголетие и богатство". Това е в десетте заповеди. Щом бог е намерил за нужно да предлага награда за обичта, следва, че тоя ваш бог е безнравствен. Ето с тия думи ви го доказах одеве и не още от вратата, ами защото заговорихте за правата си. Кой ви е крив, че сте толкова тъп и досега не го разбирате. Чувствате се обиден и се ядосвате - това е то разгадката на вашето поколение.

- Тъпанарка! - каза майорът.

- А вие сте глупак!

- Я си събирай устата!

- Извинете, Капитон Максимович, ама нали самият вие ми казвахте, че не вярвате в бога - изписка от края на масата Лямшин.

- Какво, като съм казвал, моята е друга! Аз може и да съм вярващ, само че не напълно. Но макар да не съм напълно вярваш, никога няма да кажа, че господ трябва да се разстреля. Хусар бях още като взех да се замислям за бога! Хусар! Дето в цялата поезия е прието, че е гуляйджия и женкар; хубаво де, може да съм бил всякакъв, но по три пъти съм скачал нощем от кревата, ей тъй по чорапи, и съм бил метани пред иконостаса - дано рече господ да ми прати вяра, защото още тогава ми беше чоглаво: има ли го господ, или го няма? Да не мислите, че ми е било лесно! През деня е по-друго, размотаеш се насам-натам и, току-виж, и вярата изфиря-

сала, пък и изобщо съм забелязал, че денем вярата малко поизфирясва.

- А няма ли да направим едни карти? - обърна се Верхо-венски към домакинята, прозявайки се с цяла уста.

- Безкрайно, безкрайно съчувствам на въпроса ви -подскочи студентката, пламнала от негодувание при думите на майора.

- Губи се златно време за глупави приказки - отряза домакинята и взискателно погледна мъжа си.

Студентката се съсредоточи.

- Аз исках да заявя пред събранието за страданията и протеста на студентството, а тъй като си пилеем времето с безнравствени приказки...

- Няма нравствени и безнравствени неща! - не се стърпя гимназистът веднага щом студентката започна.

- Това, господин гимназисте, го знаех още преди да ви го бяха казали.

- Аз пък твърдя - настърви се онзи, - че сте едно сукалче, пристигнало от Петербург да ни посвещава за работи, дето всеки ги знае. За заповедта „Почитай баща си и майка си", която вие не можахте дори да цитирате, и за нейната безнравственост е известно на цяла Русия още от Белински.

- Ще свърши ли това най-сетне? - решително попита мъжа си тааате Виргинска. Като домакиня изпитваше неудобство от дребнавостта на разговорите, особено пък след като забеляза усмивчиците

и дори недоумението на някои от гостите, които идваха за първи път.

- Господа - внезапно повиши глас Виргински,- ако има желаещи да повдигнат някои по-важни въпроси или пък да изложат нещо, предлагам да пристъпваме, без да губим време.

- Осмелявам се да отправя един въпрос - меко се обади куцият учител, който досега бе мълчал и изобщо седеше извънредно чинно, - бих желал да зная какво сме ние тук, представляваме ли някакво заседание, или сме най-обикновени простосмъртни, дошли на рожден ден? Питам, защото трябва да има ред и за да не сме в неведение.

„Коварният" въпрос направи впечатление; всички се спогледаха, всеки сякаш очакваше другият да отговори и изведнъж като по команда обърнаха погледи към Верховенски и Ставрогин.

- Предлагам просто с вишегласие да отговорим на въпроса: „заседание ли сме ние, или не?" - каза тайате Виргинска.

- Изцяло се присъединявам към предложението - откликна Липутин, - макар и да е малко неопределено.

- И аз се присъединявам, и аз - раздадоха се гласове.

- И на мен ми се струва, че ще има повече ред - заключи Виргински.

- И тъй, вишегласие! - обяви домакинята. - Моля ви, Лямшин - на пианото: и оттам можете да си дадете гласа, като почне гласуването.

- Пак ли! - провикна се Лямшин. - Аз да не съм ви барабанчик!

- Най-настоятелно ви моля да посвирите малко; толкова ли не искате да сте полезен на делото.

- Ама нали ви казвам, че никой няма да седне да ни подслушва, Арина Прохоровна. Това са само ваши фантазии. Пък и прозорците са високи, и да подслушва някой, какво ли ще разбере!

- Ние не разбираме какво става, та камо ли... - измърмори някой.

- Аз пък ви казвам, че предпазливостта винаги е необходима. Ако случайно някой шпионира - почна да разяснява тя на Верховенски, - нека чуят, че има рожден ден и музика.

- Ох, дявол да го вземе! - изруга Лямшин, седна на пианото и задрънка някакъв валс, удряйки по клавишите едва ли не с юмруци.

- Предлагам онези, които желаят да сме в заседание, да вдигнат дясната си ръка нагоре - предложи madame Виргинска.

Едни вдигнаха, други не. Имаше и такива, които вдигнаха и пак свалиха ръка. Свалиха ръка и пак вдигнаха.

- Хей, дявол да го вземе! Нищо не разбрах - викна един офицер.

- И аз не разбирам - викна друг.

- Не, защо, аз разбрах - викна трети, - ако „да" - ръката нагоре.

- Ами какво значи „да"?

- Значи заседание.

- Не, не заседание.
- Аз дадох вота си за заседание.
- Тогава защо не вдигнахте ръка?
- Ами защото през всичкото време гледах вас, вие не вдигнахте - и аз не вдигнах.
- Ама че глупаво, аз съм дала предложението, затова не вдигам. Господа, още веднъж предлагам само че обратното: който иска заседание, да седи и да не вдига ръка, а който не иска, да си вдигне дясната ръка.
- Който не иска ли? - попита гимназистът.
- Ами вие нарочно ли го направихте? - викна ядосано тайате Виргинска.
- Не, извинете, който иска или който не иска, защото това трябва да се определи точно? - раздадоха се два-три гласа.
- Който не иска, не иска.
- Да, де, да, но какво да прави, да вдига или да не вдига, който не иска - викна един офицер.
- Ех, не сме свикнали още на конституция! - забележи майорът.
- Господин Лямшин, моля ви се, такъв шум вдигате, че никой нищо не може да чуе - забележи кучият учител.
- Ами тъй де, Арина Прохоровна, никой не ни подслушва - скочи Лямшин. - Омръзна ми това свирене! В края на краищата не съм дошъл да дрънкам на пианото, ами съм ви гостенин!
- Господа - предложи Виргински, - моля всеки да отговори гласно: заседание ли сме, или не?

- Заседание, заседание - раздаде се от всички страни.

- Щом е тъй значи, няма какво да подлагаме на гласуване, достатъчно. Доволни ли сте, господа, нужно ли е да подлагаме на гласуване?

- Не, не е нужно, разбрахме!

- Може би някой е против заседанието?

- Не, не, всички сме „за".

- А какво значи заседание? - чу се някакъв глас. Никой не му отговори.

- Трябва да изберем президент - викнаха от разни страни.

- Домакинът, разбира се, домакинът!

- Господа, щом е тъй - почна избраният Виргински, -отново повтарям одевешното си предложение: ако има желаещи да повдигнат някои важни въпроси или пък да изложат нещо, моля да заповядат без никакво разтакаване.

Мълчание. Всички погледи отново се обърнаха към Ста-врогин и Верховенски.

- Верховенски, не желаете ли да кажете нещо? - направо го запита домакинята.

- Не, нищо - протегна се оня на стола си с прозявка. -Впрочем бих желал чашка коняк.

- А вие, Ставрогин?

- Благодаря, аз не пия.

- Не ви питам за коняк, а не искате ли да кажете нещо?

- Да кажа ли? Не, не искам.

- Ще ви се даде коняк - отговори тя на Верховенс-

ки.

Стана студентката. Тя вече отдавна напираше.

- Дошла съм да заявя за страданията на нещастното студентство и за вдигането му на повсеместен протест...

Но трябваше да спре; на отсрещния край на масата вече се беше явил друг конкурент и всички погледи се бяха обърнали към него. Мрачен и неприветлив, клепоухият Шигальов бавно се надигна и меланхолично постави на масата дебела, извънредно ситно изписана тетрадка. Настъпи мълчание. Мнозина смутено поглеждаха тетрадката, но Липутин, Виргински и куцият учител знаеха, види се, нещо и бяха доволни.

- Искам думата - неприветливо, но твърдо заяви Шигальов.

- Имате я - разреши Виргински.

Ораторът седна пак, помълча около половин минута и важно произнесе:

- Господа...

- На ви коняка! - почти подвикна на Верховенски сестрата на домакинята, която беше ходила да донесе коняк, и тръсна отпреде му шишето и чашката с израз на презрение и дори отвращение - носеше ги с ръце, дори без чинийка.

Прекъснатият оратор с достойнство млъкна.

- Нищо, продължавайте, аз не слушам - викна Верховенски, наливайки си чашата.

- Господа, апелирайки към вашето внимание - отново почна Шигальов - и, както ще видите по-до-

лу, търсейки вашата помощ по един пункт от първостепенна важност, се налага да произнеса едно предисловие.

- Арина Прохоровна, нямате ли ножици? - попита внезапно Пьотър Степанович.

- За какво са ви ножици? - опули се насреща му домакинята.

- Забравил съм да си изрежа ноктите, от три дни се каня - обясни той, най-спокойно, разглеждайки дългите си мръсни нокти.

Арина Прохоровна пламна, но на госпожица Виргинска това, изглежда, й беше харесало.

- Май ги видях одеве на прозореца - стана тя от масата, отиде, намери ножиците и ги донесе. Пьотър Степанович ги пое и дори без да я погледне, преспокойно се зае да борави с тях. Арина Прохоровна разбра, че това е израз на презрение към префърцунените светски маниери, и се засрами, задето се беше обидила. Събранието мълчаливо се споглеждаше. Куцият учител злобно и завистливо наблюдаваше Верховенски. Шигальов продължи:

- Посвещавайки енергията си на изучаването на въпроса за социалното устройство на бъдещото общество, което ще замени настоящето, стигнах до убеждението, че всички създатели на социалните системи, от древни времена до нашата 187... година, са били мечтатели-фантазьори, глупаци, противоречащи на самите себе си, все хора, които нищо не разбират от естествени науки и от онова странно животно, което се нарича човек. Платон, Русо, Фу-

рие, колони от алуминий – всичко това може би върши работа при кокошките, но не и при човешкото общество. Но тъй като бъдещата обществена форма е нужна именно сега, когато всички ние най-сетне се готвим да действаме и за да не се озадачаваме повече, аз ви предлагам моята собствена система за устройство на света. Ето я! - удари той по тетрадката. - Исках да изложа пред събранието книгата си по възможност в един съкратен вид; но виждам, че ще се наложи да добавя множество устни разяснения, поради което цялото изложение ще изисква най-малкото десет вечери, според броя на главите на книгата ми. (Чу се смях.) Освен това предварително заявявам, че системата ми не е завършена. (Пак смях.) Заплетох се в собствените си данни и заключение то ми е в пряко противоречие с първоначалната ми изходна идея. Изхождайки от неограничената свобода, аз завършвам с неограничения деспотизъм. Ще прибавя обаче, че никаква друга обществена формула освен моята не е възможна.

Смехът ставаше все по-силен и по-силен, но се смееха по-младите и, тъй да се каже, по-непосветените гости. По лицата на домакинята, Липутин и куция учител се четеше известна досада.

- Щом самият вие не сте съумели да свържете двата края на вашата система и сте стигнали до отчаяние, какво можем да направим ние? - предпазливо забележи един офицер.

- Прави сте, господин военнослужещ - рязко се

обърна към него Шигальов, - и най-вече в това, че употребихте думата „отчаяние". Да, стигнал съм до отчаяние; но въпреки това всичко, изложено в книгата ми, е незаменимо и друг изход няма; никой не може да измисли нищо друго. И затова, без да губя време, бързам да подканя обществото да се произнесе, изслушвайки книгата ми в течение на десет вечери. Ако ли пък членовете не пожелаят да ме слушат, още отсега да се разотидем - мъжете да си гледат службата, жените - по кухните си, защото за ония, които отхвърлят книгата ми, друг изход не остава. Ни-ка-къв! А изпущайки по тоя начин момента, те само на себе си ще навредят, тъй като впоследствие неминуемо ще се върнат към това.

Настъпи раздвижване. „Какво му е на тоя, да не е луд?" - чуха се гласове.

- Значи, всичко опира до отчаянието на Шигальов - заключи Лямшин, - а насъщният въпрос е да изпада или да не изпада в отчаяние.

- Изпадането на Шигальов в отчаяние си е негов личен въпрос - заяви гимназистът.

- Предлагам да поставим на гласуване до колко отчаянието на Шигальов засяга общото дело, а следователно дали си струва да го слушаме, или не? - весело реши един офицер.

- Не, не е така - намеси се най-после и куцият. Той имаше навика да говори с една малко насмешлива усмивка, тъй че не винаги се разбираше сериозно ли говори, или се шегува. -Не е така,

господа. Господин Шигальов е твърде сериозно предан на задачата си и при това - твърде скромен. Запознат съм с книгата му. Като окончателно разрешение на въпроса той предлага човечеството да се раздели на две неравни части. Една десета получава пълна свобода на личността и неограничени права над останалите девет десети. Те от своя страна напълно загубват своята личност и се превръщат в нещо като стадо; при пълно послушание и посредством редица прераж-дания те ще придобият една първобитна девственост, ще се озоват, един вид, в първобитния рай, макар че впрочем и ще работят. Мерките, които предлага авторът с цел девет десети от човечеството да се лишат от свобода и да се превърнат в стадо, са извънредно интересни, основават се на естествените науки и са много логични. Може да не се съгласяваме с някои изводи, но умът и знанията на автора едва ли подлежат на съмнение. Жалко, че условието за десетте вечери е напълно несъвместимо с обстоятелствата, инак бихме могли да чуем много интересни неща.

- Ама вие това сериозно ли го говорите? - обърна се към куция тайате Виргинска, та ако щете с известна тревога в гласа. - Значи, като не знае какво да прави с хората, тоя човек обръща девет десети от тях в роби? Аз отдавна го подозирах.

- Тоест за брат си ли говорите? - попита куцият.

- Роднинството?! Вие подигравате ли ми се?

- И освен това да работят на аристократите и да

им се подчиняват като на богове е подлост! - яростно каза студентката.

- Не ви предлагам подлост, а рай, земен рай и друго на земята не може да има - властно заключи Шигальов.

- А пък аз вместо в рая - провикна се Лямшин - щях да взема тия девет десети от човечеството и щом толкова няма къде да ги денем, щях да ги вдигна във въздуха, оставяйки само малцината образовани хора, които да си заживеят живота според науката.

- Така може да говори само един шут! - пламна студентката.

- Шут, но полезен - пошушна и madame Виргинска.

- И това би било може би най-доброто решение на задачата! - разпалено се обърна Шигальов към Лямшин. - Вие, господин присмехулник, разбира се, дори не подозирате каква дълбока мисъл изказахте сега. Но тъй като идеята ви е почти неизпълнима, следва да се ограничим със земния рай, щом ще го наричаме така.

- Глупости на търкалета! - като да се изтърва Верховенски. Впрочем той напълно равнодушно и без да вдига глава, продължаваше да си реше ноктите.

- Откъде накъде глупости? - тутакси подхвана куцият, сякаш нарочно го бе чакал само да продума, та да се заяде. -Откъде накъде именно глупости? Господин Шигальов е отчасти фанатик на човеко-

любието; но я си спомнете, че у Фурие, у Кабет особено и дори у самия Прудон има множество най-деспотични и най-фантастични предрешения на въпроса. Господин Шигальов го решава може би много по-трезво от тях. Уверявам ви, че прочитайки книгата му, е почти невъзможно да не се съгласите с някои неща. Той може би най-малко от всички се е отдалечил от реализма и неговият земен рай е почти истински, същият, по който въздиша човечеството, стига да го е имало някога.

- Хем си знаех какво ме чака - пак измърмори Верхо-венски.

- Моля, моля - все повече и повече кипваше куцият, - разговорите и съжденията за бъдещото социално устройство са една почти насъщна необходимост за всички съвременни и мислещи хора. Херцен през целия си живот е държал най-много на това. Белински, както достоверно ми е известно, е прекарвал цели вечери с приятелите и, дебатирайки и предрешавайки предварително дори най-дребните, тъй да се каже, кухненските подробности на бъдещото социално устройство.

- Че някои дори откачат - внезапно се обади майорът.

- Като говорим, може пък и да се стигне до нещо, пак по-добре, отколкото да седиш и да мълчиш като някой диктатор - изсъска Липутин, сякаш набрал най-сетне кураж да почне атаката.

- Нямах предвид Шигальов, като казах, че това са глупости - изфъфли Верховенски. - Вижте какво,

господа -вдигна той за момент очи, - според мен всички тия книжчици и всички тия Фуриета и кабета, всички тия „право на труд", цялата тая шигальовщина е нещо като романи, каквито могат да се напишат сто хиляди. Естетическо прекарване на времето. Аз ви разбирам, скучно ви е в това градче и току налитате на всичко писано.

- Моля, моля! - Куцият просто цял се разтрепера от яд. - Ние може да сме провинциалисти и поради това достойни, разбира се, за съжаление, но все пак знаем, че сега-засега на тоя свят все още не е станало нищо такова, за което да си скубем косите, че сме го изтървали. На, подхвърлят ни се разни прокламацийки от чуждестранен произход с предложения да сме се сплотели и да сме направели групи с единствената цел пълно разрушение на всичко, под предлог че тоя свят, както и да го лекуваш - няма да го излекуваш, ами поне ти се оправи, отрязвайки най-радикално сто милиона човешки глави. Прекрасна мисъл, дума да не става, но най-малкото толкова несъвместима с действителността, колкото и „шигальовщината", за която току-що тъй презрително подметнахте.

- Вижте какво, аз не съм дошъл тук да си приказваме приказки - пак като да се изтърва Верховенски и сякаш не забелязал грешката, придърпа свещта към себе си.

- Жалко, много жалко, че не сте дошли да си приказваме, и много жалко, че сте толкова зает с тоалета си.

- Че какво ви пречи моят тоалет?

- Това със стоте милиона глави е също тъй трудно осъществимо, както и да се преправи светът с пропаганда. По-трудно е дори може би, особено в Русия - осмели се отново Липутин.

- Сега надеждата е тъкмо в Русия - каза един офицер.

- И за тия надежди сме чували - поде куцият. - Известно е, че тайнственият index[138] сочи нашето прекрасно отечество, като страна най-способна за изпълнението на великата задача. Само че вижте какво: в случая на постепенно решаване на задачата посредством пропаганда все пак и аз печеля нещо, да речем, поне ще си подрънкам до насита, пък и началството ще ме повиши за услуги по социалната част. А какво ще ми донесе второто, бързото решение, посредством стоте милиона глави? Почваш да го пропагандираш и, току-виж, ти отрязали езика.

- Вашият непременно ще го отрежат - каза Верховенски.

- Нали. А това клане при най-благоприятните обстоятелства няма да свърши за по-малко от петдесет, хайде да са трийсет години - защото нали ония не са овни, няма току-тъй да се оставят да ги изколят - ами тогава не е ли по-добре да си събереш партакешите, да запрашиш отвъд морета и океани и спокойно да склопиш очи на някой тих остров? Повярвайте ми - важно потропна той с

[138] *Пръст (лат.)*

пръст по масата, - с тая си пропаганда ще предизвикате само емиграция и нищо повече! - завърши, явно тържествувайки той.

Това беше една от големите глави в губернията. Липутин коварно се усмихваше. Виргински слушаше малко унило, останалите, особено дамите и офицерите, с изключително внимание следяха спора. Всички разбираха, че агентът на идеята за стотe милиона глави е притиснат до стената, и чакаха да видят какво ще излезе от това.

- Това добре го казахте впрочем - още по-равнодушно от преди, дори с известно отегчение изфъфли Верховенски. - Еми грацията е добра идея. Но ако въпреки всичко и въпреки всички явни несгоди, които предчувствате, войниците на общото дело с всеки изминал ден стават все повече и повече, ще мине и без вас. Тук, драги, на мястото на старата се задава една нова религия, затова тъй се стичат войниците, и това е голямо дело. А вие си емигрирайте! И знаете ли какво, аз ви съветвам не на тихите острови, а в Дрезден. Първо - град, който никога не е помирисвал епидемии, а тъй като сте развит човек, сигурно ви е страх от смъртта; второ - близко до руската граница, тъй че бързо ще си получавате приходите от любезното отечество; трето - има ги в изобилие тъй наречените съкровища на изкуството, а вие сте човек естет, бивш учител по словесност май че; е, и накрая - има си я своята собствена джобна Швейцария - това пък вече за поетично вдъхновение, за-

щото сигурно пописвате стихчета. С една дума - всичко накуп.

Настъпи раздвижване; особено се размърдаха офицерите. Още миг, и щяха да заговорят всички наведнъж. Но куцият беше вече налапал подхвърлената стръв:

- Не-е, лично ние може би няма да избягаме от общото дело! Това трябва да се разбира...

- Как тъй, нима бихте влезли в „петорката", ако ви предложех? - изтърси внезапно Верховенски, оставяйки ножиците на масата.

Сякаш тръпка премина през събранието. Загадъчният човек твърде внезапно се беше разкрил. Дори направо бе заговорил за „петорките".

- Всеки смята себе си за честен човек и няма да се отклони от общото дело - взе да усуква куцият, - но...

- Не, тук вече няма но - властно и рязко го прекъсна Верховенски. - Господа, заявявам ви го, че ми е нужен прям отговор. Много добре си давам сметка, че пристигайки и събирайки ви заедно, ви дължа обяснения (пак неочаквано припов-дигаше завесата), но не мога да ви кажа нищо, преди да съм разбрал насоката на вашите мисли. Като оставим настрана дърдоренето - пак ли трийсет години дърдорковщина, както трийсет години досега! - аз ви питам, кое предпочитате: бавния път, състоящ се в съчиняване на социални романи и в канцеларско предрешаване на човешките съдби за хиляда години напред върху лист хартия, докато през

това време деспотизмът ще гълта тлъстите парче-та, които сами влизат в устата ви, но които пропу-щате, или - бързото решение, каквото и да е то, но което най-сетне ще развърже ръцете на чове-чеството и ще му даде простор само да уреди со-циалното си положение, и то не на книга, а на дело? Викат: „Как може сто милиона глави!" - първо, това може и да е метафора, но от какво ще се боим, щом при бавните, книжни бленувания деспотизмът за някакви си сто години ще изяде не сто, а петстотин милиона глави? И не забравяйте, че каквито и рецепти да му се предписват, неизлечимо болният не само няма да се излекува, ами, напротив, „дотам ще загние от бавенето, че и нас ще зарази, ще скапе и ония свежи сили, на които сега все още може да се разчита, тъй че накрая всички ще загинем. Напълно съм съгласен, че либералните и красноречиви дрънканици са извънредно приятни, а да се действа, иде малко нанагорно... Впрочем аз не съм по приказките; дошъл съм да ви направя някои съобщения и затова моля цялата почтена компания не да гласува, а прямо и просто да заяви: кое ви допада повече -като костенурка в блатото или с пълна пара през блатото?

- Аз решително съм за пълната пара! - възторжено се провикна гимназистът.

- Аз също - обади се Лямшин.

- Изборът, разбира се, е безспорен - промърмори един офицер, след него втори, след него още ня-

кой. Най-главното, всички бяха поразени, че Верховенски носи „съобщения" и беше обещал да говори.

- Господа, виждам, че почти всички решават в духа на прокламациите - каза той, оглеждайки компанията.

- Всички, всички - раздадоха се повечето гласове.

- Признавам, че по-хуманното решение по ми допада - каза майорът, - но щом всички са „за", и аз като всички.

- Значи, излиза, че и вие не възразявате, нали? - обърна се Верховенски към куция.

- Аз не че... - поизчерви се малко онзи - но макар и да съм съгласен сега с всички, то е единствено за да не нарушавам...

- Всички сте такива! Половин година е готов да спори заради едното либерално красноречие, а накрая ще гласува заедно с всичките! Господа, помислете си обаче, наистина ли всички сте готови? (За какво готови? - неопределен, но ужасно примамлив въпрос.)

- Всички, разбира се... - раздадоха се гласове. Всички впрочем се гледаха един другиго.

- После да не ви стане криво, че бързо сте се съгласили? Защото у нас почти винаги така става.

Настъпи вълнение, по различни причини, но голямо вълнение. Куцият се нахвърли върху Верховенски.

- Разрешете ми обаче да ви обърна внимание, че

отговорът на един подобен въпрос трябва да се обоснове. Макар и да взехме решението, имайте все пак предвид, че един въпрос, зададен по тоя странен начин...

- Какъв странен начин?

- Такъв, че подобни въпроси не се задават така.

- Я ме научете, моля ви се, как се задават въпроси. Бях впрочем сигурен, че тъкмо вие пръв ще се обидите.

- Вие изтръгнахте от нас отговор за готовността ни към незабавно действие, но какви са собствено правата ви да постъпвате тъй? Къде са пълномощията ви да задавате подобни въпроси?

- Че да се бяхте сетили да ме попитате по-рано. Защо ми отговаряхте? Съгласявате се и веднага отбой.

- Аз пък ви казвам, че лекомислената откровеност на вашия главен въпрос ми навейва мисълта, че изобщо нямате нито пълномощия, нито права, а преследвате някакъв собствен интерес.

- Чакайте, ама кое, какво имате предвид? - викна Верховенски, уж много разтревожен.

- Това, че афилиациите, каквито и да са те, се правят най-малко на четири очи, а не в непозната компания от двайсет души! - сопна се куцият. Казал беше всичко, което имаше да казва, но много се беше нервирал. Верховенски бързо се обърна към компанията с една чудесно изиграна тревога.

- Господа, считам за свой дълг да обявя на всеослушание, че всичко това са глупости и разго-

ворът ни отиде твърде далеч. Абсолютно никого не съм афилирал и никой няма право да каже, че съм афилирал някого - просто си разменяхме мнения. Не е ли тъй? Но, тъй или инак, а вие ми създавате голяма тревога - отново се обърна той към куция. - Просто не съм допускал, че за такива почти невинни неща тук трябва да се говори на четири очи. Или се боите от донос? Нима сред нас може да има някой доносник?

Обзе ги страшно вълнение, всички заговориха едновременно.

- Господа, щом е тъй - продължи Верховенски, - значи, най-много от всички съм компрометиран аз и затова ще ви предложа да отговорите на един въпрос, ако пожелаете, разбира се. Напълно сте свободни.

- Какъв въпрос? Какъв въпрос? - се чуваше от всички страни.

- Ами такъв въпрос, че след него ще стане ясно: да останем ли заедно, или мълчаливо да си вземем шапките и да се разотидем, всеки по пътя си...

- Въпросът, въпросът!

- Ако всеки от нас знаеше, че е замислено политическо убийство, би ли отишъл да съобщи, предвиждайки всички последствия, или би си останал у дома да изчака събитията. Тук са възможни различни възгледи. Отговорът на въпроса ясно ще покаже - да се разотиваме ли, или да останем заедно, и то далеч не само за тази вечер. Разрешете да се обърна най-напред към вас - обърна се той

към куция.

- Че защо първо към мен?

- Защото вие започнахте всичко. Бъдете така любезен, не го извъртайте, тук хитрости не помагат. Впрочем, както обичате; никой не ви насилва.

- Извинете, но подобен въпрос е дори обиден.

- А, не така, моля, и ако може по-точно.

- Никога не съм бил агент на тайната полиция - още повече се вкисна онзи.

- Бъдете така любезен, по-точно, не ни бавете.

Куцият толкова се ядоса, че дори престана да отговаря.

Млъкна и през очилата впи злобен упорит поглед в своя мъчител.

- Да или не? Щяхте ли да съобщите, или нямаше да съобщите? - викна Верховенски.

- Разбира се, че няма да съобщя! - викна му два пъти по-силно куцият.

- И никой няма да съобщи, разбира се, че няма да съобщи - раздадоха се много гласове.

- Позволете да се обърна към вас, господин майор, бихте ли съобщили, или не? - продължаваше Верховенски. - И обърнете внимание, че се обръщам специално към вас.

- Няма да съобщя.

- Но нали, ако знаехте, че някой се кани да убие и ограби някакъв обикновен простосмъртен, щяхте да съобщите, да предупредите?

- Разбира се, ама това е граждански случай, а тук става дума за политически донос. Агент на тайната

полиция не съм бил.

- Че никой от нас не е бил - раздадоха се пак гласове. - Съвсем излишен въпрос. Всички имат само един отговор. Тук няма доносници!

- Защо става този господин? - извика студентката.

- Това е Шатов, защо ставате, Шатов? - викна домакинята.

Шатов наистина беше станал и стиснал здраво шапката си в ръка, гледаше Верховенски. Виждаше се, че иска да му каже нещо, но се колебае. Лицето му бе бледо и зло, но той издържа, не произнесе нито дума и мълчаливо напусна стаята.

- Шатов, това не е изгодно тъкмо за вас! - загадъчно викна подире му Верховенски.

- Затова пък на тебе ти е изгодно, защото си шпионин и подлец! - викна му през вратата Шатов и си отиде.

Пак викове и възклицания.

- Видяхте ли я сега пробата! - раздаде се глас.

- Свърши работа! - чу се друг глас.

- Май че късничко я свърши, а? - намеси се трети.

- Кой го доведе? Кой го пусна? Кой е той? Какъв е тоя Шатов? Ще направи или няма да направи донос? - сипеха се въпроси.

- Ако беше доносник, щеше да се престори, а той плю и си излезе - забеляза някой.

- Ето че и Ставрогин става, Ставрогин също не е отговорил на въпроса - викна студентката.

Ставрогин действително беше станал, а заедно с него от другия край на масата се надигна и Кири-

лов.

- Извинявайте, господин Ставрогин - рязко се обърна към него домакинята, - но всички ние впрочем отговорихме на въпроса, а междувременно вие мълчаливо си излизате.

- Не виждам нужда да отговарям на въпроса, който ви интересува - измърмори Ставрогин.

- Но ние се компрометирахме, а вие - не - развикаха се изведнъж няколко души.

- Какво ме интересува, че сте се компрометирали? - засмя се Ставрогин, но очите му святкаха.

- Как какво ви интересува? Как какво ви интересува? -раздадоха се възклицания. Мнозина наскачаха от столовете.

- Господа, господа, почакайте - викаше куцият, - ами че и господин Верховенски не отговори на въпроса, а само го задаваше.

Забележката предизвика поразителен ефект. Всички се спогледаха. Ставрогин гръмко се изсмя право в очите на куция и излезе, а след него и Кирилов. Верховенски изтича подире им в антрето.

- Какво правите с мен? - изстена той и хвана Ставрогин за ръката, стискайки я с все сили. Онзи мълчаливо издърпа ръката си.

- Чакайте ме у Кирилов, ей сега ще дойда... Необходимо ми е, необходимо!

- На мен не ми е необходимо - отряза Ставрогин.

- Ставрогин ще чака - приключи спора Кирилов. - Ставрогин, на вас ви е необходимо. Там аз ще ви покажа.

Те излязоха.

Глава осма
ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКЪТ

Те излязоха. Първоначално Пьотър Степанович хукна уж да прекратява хаоса в „заседанието", но решавайки, види се, че не си струва да се разправя, заряза всичко и след две минути вече летеше по пътя подире им. Както тичаше, се сети за уличката, която водеше по-напряко към къщата на Филипов; затъвайки до колене в калта, удари по нея и наистина ги превари - когато Ставрогин и Кирилов наближаваха входната врата, той беше вече там.

- Тук ли сте вече? - каза Кирилов. - Много хубаво. Влизайте.

- Защо казвате, че сте живели самичък? - попита Ставрогин, когато, минавайки през антрето, видя, че самоварът е запален и вече кипва.

- Ще видите с кого живея - избоботи Кирилов, - влизайте.

Влезли-невлезли, Верховенски измъкна от джоба си анонимното писмо, което беше взел одеве, от Лембке, и го тикна под носа на Ставрогин. Ставрогин мълчаливо прочете писмото.

- Е? - попита той.

- Тоя негодник като нищо ще го направи – поясни Верховенски. - И тъй като го държите в ръцете си, казвайте какво да правим. Уверявам ви, че може би още утре ще иде при Лембке.

- Ами да върви.

- Как тъй да върви? Особено пък щом може да се предотврати.

- Грешите, не го държа в ръцете си. Пък и ми е все едно; мен нищо не ме застрашава, вие сте застрашеният.

- И вие.

- Не съм убеден.

- А не си ли давате сметка, че ще си изпатите от ония, другите? Вижте какво, Ставрогин, хайде да не си играем на думи. Толкова ли сте за едни пари най-сетне?

- А нима са нужни пари?

- Непременно, две или пиштшп хиляда и петстотин. Давате ми ги - утре или още сега - и още утре вечер ви го изпровождам право в Петербург, нали това иска. И, моля, обърнете внимание, стига да искате, ще отпратя с него и Маря Тимофеевна.

Беше някак съвсем объркан, не внимаваше какво говори и изтърсваше необмислени приказки. Ставрогин го гледаше и се чудеше.

- Няма причина да отпращам Маря Тимофеевна.

- Може би дори не го желаете? - иронично се усмихна Пьотър Степанович.

- Може би и не го желая.

- С една дума, ще има ли пари, или не? - нетърпе-

ливо, злобно и някак властно подвикна той на Ставрогин.

- Няма да има.

- Ей, Ставрогин, вие знаете нещо или сте направили вече нещо? Игрички ми играете!

Лицето му бе разкривено, краищата на устните му потрепваха, но изведнъж избухна в смях - съвсем безсмислен и неуместен.

- Нали получихте от баща си пари за имението – спокойно каза Николай Всеволодович. - Матап ви брои шест или осем хиляди за сметка на Степан Трофимович. Дайте тия хиляда и петстотин от своите. Стига най-сетне съм плащал за хората, и тъй вече доста раздадох, обидно ми е... - разсмя се той на собствените си думи.

- А, сега пък на шега го обръщате...

Ставрогин стана от стола, в същия момент скочи и Вер-ховенски, машинално застана с гръб към вратата, препречвайки сякаш изхода. Николай Всеволодович вече посягаше да го отмести и да си освободи пътя, когато внезапно се спря.

- Да знаете, че няма да ви отстъпя относно Шатов - каза той. Пьотър Степанович трепна; известно време двамата се гледаха втренчено.

- Още одеве ви казах за какво ви е нужна главата на Шатов - засвятка с очи Ставрогин. - За да споите с кръвта му „петорките" си. Одеве чудесно се справихте с него: много добре го знаехте, че нито щеше да каже „няма да съобщя", нито щеше да се унижи да излъже пред вас. Но аз, аз за какво съм

ви притрябвал сега? Кажи-речи, още от странство сте се лепнали за мене. Всичко, което ми обяснявате досега, са чисти глупости. Виждам обаче, че си правите сметката, като дам тия хиляда и петстотин рубли на Лебядкин, да подтикна Федка да му тегли ножа. Внушили сте си, че разчитам покрай него да заколи и жена ми, така е, знам го. И, разбира се, замесвайки се в престъплението, и аз ще ви падна в ръцете, не е ли тъй? Но защо ви е да ме държите в ръцете си? За какъв дявол съм ви изтрябвал? Я ме поразгледайте хубавичко: приличам ли на човек от вашата пасмина - и веднъж завинаги ме оставете на мира.

- Федка е идвал при вас, нали? - попита, задъхвайки се, Верховенски.

- Да, идва: неговата цена е също хиляда и петстотин... Впрочем, ако искате, лично той ще ви го потвърди, ето го и него... - протегна ръка Ставрогин.

Пьотър Степанович бързо се обърна. От тъмното на прага се бе появила нова фигура - Федка, облечен с полушубка, но гологлав като човек, който си е у дома. Стоеше и се усмихваше, показвайки хубавите си бели зъби. Черните му, с жълто по краищата очи внимателно шареха по стаята и опипваха господата. Явно не разбираше какво става, защото хвърляше въпросителни погледи към току-що довелия го Кирилов. Показал се беше на прага, но явно не му се влизаше в стаята.

- Държите го тук да ви е подръка вероятно за да

чуе пазарлъка ни и дори да види, като давам парите, нали тъй? - попита Ставрогин и без да чака отговор, излезе навън. Верховенски го догони чак на външната врата - беше просто обезумял.

- Стой! Нито крачка повече! - викна той, хващайки го за лакътя. Ставрогин се дръпна, но не можа да се освободи.

Побесня: сграбчи с лявата си ръка Верховенски за косата и с все сила го тръшна на земята, след което излезе на улицата. Но не бе изминал дори трийсет крачки, когато онзи пак го настигна.

- Мир, мир, хайде, мир! - шепнеше той трескаво.

Николай Всеволодович сви рамене, но нито се спря, нито се обърна.

- Вижте какво, още утре ще ви доведа Лизавета Николаевна, искате ли? Не? Защо мълчите? Каквото искате, това ще направя, само кажете. Добре, отстъпвам ви и Шатов, искате ли?

- Ще рече, вярно е, че сте решили да го убиете? - викна Николай Всеволодович.

- Не, ама за какво ви е Шатов? За какво? - задъхваше се от бързане изпадналият в истерия Верховенски, като подтичваше край Ставрогин и непрекъснато го хващаше за лакътя вероятно без да си дава сметка за това. - Добре, добре, отстъпвам ви го, само мир да има. Сметката ви е голяма, но хайде... да се помирим!

Най-еетне Ставрогин вдигна очи към него и остана поразен. Това не беше нито погледът, нито гласът на Пьотър Степанович, не бе човекът, с който

току-що беше говорил в стаята, пред него стоеше съвсем друг човек. Това беше един обезумял човек, на когото отнемат или вече са отнели най-голямата скъпоценност.

- Ама какво става с вас? - викна Ставрогин. Онзи не отговори, а продължи да подтичва подире му, гледайки го със същия умоляващ, но същевременно непреклонен поглед.

- Да се помирим! - прошепна той още веднъж. - Вижте какво, ако е въпросът, и аз ходя с нож като Федка, но да се помирим.

- За какво съм ви най-сетне, дявол да го вземе! - изумен и вече наистина разгневен викна Ставрогин. - Каква е тая тайна? Какво сте се лепнали за мен, като че съм ви талисман?

- Изслушайте ме, ние ще разбуним цяла Русия - запъхтяно, трескаво, като насън бъбреше оня. - Не вярвате, че ще разбуним Русията, а? Така ще я разбуним, че всичко ще хвръкне из основи. Кармазинов е прав, че липсват устои. Кармази-нов е много умен. Само десет такива групички в Русия и съм неуловим.

- Все от такива глупаци ли? - изтърва се, без да ще, Ставрогин.

- По-кротко, по-кротко, Ставрогин! Трябва да ви кажа, че и вие не сте чак толкова умен: просто ви е страх, не вярвате, плашат ви мащабите. Пък и защо да са глупаци? Не са такива глупаци; днес всеки се води по нечий ум; днес самостоятелните умове са ужасно малко, Ставрогин. Виргински е извънредно

чист човек, десет пъти по-чист от такива като нас; впрочем да го оставим него. Колкото до Липутин - Липутин е мошеник, но аз и на него му знам цаката. Няма мошеник, на който да не може да му намериш цаката. Остава Лямшин, но и той ми е в ръцете. Още няколко такива групички, и готово - колкото щеш пари и паспорти, малко ли е това? Малко ли е, а? Па да вървят да ме ловят тогава. Едната група ще я разкрият, на следващата ще се издънят. Ще разбуним Русия... Мигар не виждате, че ние двамата сме предостатъчно?

- Дръжте Шигальов, а мен ме оставете на мира...

- Шигальов е гений! Ако искате да знаете, той е гениален като Фурие, но е по-смел от Фурие, по е силен от Фурие; не се бойте, и на него ще му дойде редът. Нали той измисли „равенството"!

„Той има треска и бълнува; изглежда, му се е случило нещо много особено" - пак го погледна Ставрогин. Вървяха, без да спират дори за момент.

- Добре го е казал в тетрадката си - продължаваше Верховенски, - главното е дето въвежда повсеместно шпиониране. Всеки член на обществото следи останалите и е длъжен да съобщава нагоре. Всеки принадлежи на всички, а всички – на всекиго. Всички са роби и в робството си са равни. Клевети и убийства са допустими, но само в краен случай, главното е равенството. И затова първата работа е да се смъкне нивото на образованието, науката и изкуството. Високото ниво на науката и изкуството е достъпно само за изключителните да-

рования, а на нас изключителни дарования не ни трябват! Изключителните дарования винаги са заграбвали и властта и са били деспоти. Изключителните дарования не могат да не станат деспоти и винаги повече са развращавали, отколкото са носили полза; тях ги изхвърлят или ги бесят. На Цицерон се отрязва езикът, на Коперник се избождат очите, Шекспир го пребиват с камъни - туй е то шигальовщината! Робите трябва да са равни: разбира се, без деспотизъм не е имало и няма нито свобода, нито равенство, но вътре в стадото равенството е необходимо - туй е то шигальовщината! Ха-ха-ха, учудвате ли се? Аз съм за шигальовщината!

Ставрогин се мъчеше да ускори крачката и по-скоро да стигне у дома си. „Да е пиян - питаше се той, - ама кога да се е напил? Мигар го е хванал конякът!"

- Вижте какво, Ставрогин, идеята да се сринат планините не е лоша, не е и смешна. Аз съм за Шигальов! Долу образованието, стига наука! Материал има и без наука ще стигне за хиляда години, но трябва да се въведе послушание. Едно му липсва на тоя свят - послушанието! Жаждата за образование сама по себе си е вече аристократизъм. Появили се семейство, появи ли се любов, да покълнат само - и ето ти го желанието за собственост. Но ние ще смажем желанието: ще го удавим в пиянство, ще развихрим интригата, доноса; ще развихрим нечуван разврат; ще удушим всеки гений още в пелените му. Всичко под един знамена-

тел, пълно равенство! „Знаем си занаята, честни хора сме и нищо друго не ни трябва" - така отговориха английските работници съвсем наскоро. Необходимо е само необходимото - това ще е занапред девизът на земното кълбо. Но са нужни и трусове - затова ще се погрижим ние, управниците. Робите трябва да имат управници. Безпрекословно послушание, пълно безличие, но веднъж на трийсет години Шигальов прави едно трусче и изведнъж всички започват да се ядат взаимно - естествено в определени граници -единствено за да не ги обземе отегчение. Отегчението е аристократично чувство; при шигальовщината няма да има нито отегчение, нито желания. Желанието и страда-нието са за нас, а за робите - шигальовщината.

- Себе си вие изключвате - пак не се стърпя Ставрогин.

- И вас. Знаете ли какво, възнамерявах да дам света на папата. Да се спеши и бос да се покаже на тълпата: един вид: „Вижте докъде ме докараха, значи!" - и всичко живо ще се юрне подире му, дори войската. Папата - горе, ние - наоколо, а под нас - шигальовщината. Остава само да се съгласи относно папата; но и това ще стане. А колкото до него, старчето моментално ще приеме. Впрочем какво друго му остава, запомнете какво ви казвам, ха-ха-ха, глупаво ли ви се вижда? Казвайте, глупаво, или не?

- Ами доста - измърмори Ставрогин с досада.

- Доста! Вижте какво, аз се отказах от папата!По дяволите шигальовщината! По дяволите папата! Иска се нещо по-реално от шигальовщината, защото шигальовщината е ювелирна работа. Това е идеалът, това е бъдещето. Шигальов е ювелир и глупав като всеки филантроп. Тук се иска черна работа, а Шигальов презира черната работа. Вижте какво - папата ще го оставим на Запада, а у нас ще бъдете вие!

- Стига пиянски приказки - измърмори Ставрогин и ускори крачка.

- Ставрогин, вие сте красавец! - викна Пьотър Степанович почти в упоение. - Знаете ли го, че сте красавец! Най-ценното ви е , че понякога не го знаете. О, аз съм ви изучил! Аз много често ви гледам отстрани, през ключалката. Вие сте дори простодушен и наивен, знаете ли това? Все още сте такъв! Сигурно страдате и страдате искрено от това си простодушие. Аз обичам красотата. Нихилист съм, но красотата обичам. Кой е казал, че нихилистите не обичали красотата? Те не обичат само идолите, но аз пък си имам един идол, когото обичам. Вие сте моят идол! Вие! Вие не оскърбявате никого, а всички ви мразят; държите се с тях като равен, а ги е страх от вас, много хубаво. Вие сте непристъпен. Вие сте страшен аристократ, Ставрогин. А аристократът, който прегърне демокрацията, е обаятелен! Животът не е нищо за вас, нищо не ви коства да го пожертвувате - и своя, и чуждия. Вие сте точно такъв, какъвто трябва. На мен, на

мен ми трябва точно такъв като вас. Не познавам друг като вас. Вие сте водач, слънце, а аз жалък червей в краката ви...

И изведнъж Пьотър Степанович му целуна ръка. Студени тръпки полазиха по гърба на Ставрогин и той уплашено дръпна ръката си. Спряха.

- Луд! - прошепна Ставрогин.

- Може и да бълнувам, може и да бълнувам - задъхваше се оня, - но първата крачка я измислих аз! Къде е Шигальов, къде съм аз! Шигальовци много-ого! Но само един-единствен човек в Русия можа да изобрети първата крачка и знае как да я направи. Този човек съм аз. Аз! Какво ме гледате? Нужен сте ми, ясно ли ви е, без вас съм кръгла нула. Без вас съм муха без глава, идея в епруветка, Колумб без Америка.

Ставрогин стоеше и втренчено се взираше в обезумелите му очи.

- Чуйте, чуйте, почваме с размирици - продължаваше да се задъхва Верховенски, като постоянно дърпаше Ставрогин за левия ръкав. - Казах ви вече - ще проникнем в самия народ. Знаете ли, че ние и сега вече сме ужасно силни? Знаете ли, че са наши не само тия, дето колят и палят, не само тия, дето действат с класическия пистолетен изстрел или дето хапят. Такива само ни пречат. Защото аз съм за дисциплина. Че аз не съм социалист, аз съм мошеник, ха-ха-ха! Чуйте, чуйте, направил съм им сметката, до един съм ги изброил: учителят, който заедно с децата осмива техния бог и майчината им

люлка, е вече наш. Адвокатът, който защитава образования убиец, изтъквайки, че бил по-развит от своите жертви и че за да се сдобиел с пари, не е могъл да не убие, е вече наш. Учениците, дето убиват мужика, за да изпитали силни усещания, са наши. Съдебните заседатели, които оневиняват престъпниците, са наши. Прокурорът, който трепери в съда, че не е достатъчно либерален, е наш, наш. Администратори, литератори, о, нашите са много, страшно много, макар самите те дори да не подозират! От друга страна, послушанието на учениците и глупците е стигнало до краен предел; наставниците се давят в собствената си жлъчка; тщеславието е взело невероятни размери, апетитите са зверски, нечувани... Знаете ли, представяте ли си колко много са тия, дето ще ни паднат в ръцете наготово? Като заминавах, свирепстваше тезисът на Ькге, че престъплението е лудост. Връщам се - престъплението вече не е лудост, а, напротив - олицетворение на здравия смисъл, почти дълг, или най-малкото благороден протест. „Убил ли, че как да не убие, като е по-развита личност и му трябват пари?" Но това е само началото. Руският бог вече капитулира пред кръчмата. Народът се е впиянчил, впиянчили са се майките, пиянстват и децата, черквите са празни, а в съдилищата ти казват: „Или домъкни ведро водка, или ще играе тоягата!" О, какво поколение израства! Жалко само, че нямаме време за чакане, докато съвсем се впиянчат! Ах, колко жалко, че

няма пролетарии! Но ще има, натам върви...

- Жалко, че и ние оглупяхме - измърмори Ставрогин и тръгна по пътя.

- Вижте какво ще ви кажа, с очите си съм виждал как шестгодишно дете прибираше пияната си майка у дома, а тя го псуваше на поразия. Да не мислите, че това ме радва? Когато ние хванем юздите, няма да го оставим така... ако се наложи, за по четирийсет години ще пращаме по пущинаците... Но едно ли или две поколения разюзданост са просто необходими; хем нечувана, най-безогледна разюзданост , когато човек се превръща в гаден, страхлив, жесток, себелюбив плазмодий -ето какво ни трябва! Ще ги пуснем и да се „накърняват" малко, да свикват. Какво се смеете? Не си противореча. Противореча само на филанотропите и на шигальовщината, а не на себе си. Аз не съм социалист, аз съм мошеник. Ха-ха-ха! Жалко, че времето ни е малко. Обещах на Кармазинов да почнем през май и до Света Троица да сме свършили. Наближава, нали? Ха-ха-ха! Знаете ли какво ще ви кажа, Ставрогин: в руския народ досега нямаше цинизъм, нищо, че толкова псува. Но знаете ли, че този крепостен роб уважава себе си повече, отколкото се уважава Кармазинов? Пердашили са го, но не е предал боговете си, а Кармазинов предаде своите.

- Знаете ли, Верховенски, че за първи път ви слушам и съм просто изумен - промълви Николай Всеволодович, - ще рече, вие наистина не сте социа-

лист, а някакъв политически... честолюбец!

- Мошеник, мошеник, кажете си го. Интересува ли ви кой съм аз? Ще ви кажа кой съм, и до това ще стигнем. Какво си мислите, току-тъй ли ви целунах ръка! Но ще трябва и народът да повярва, че ние сме, които знаем какво искаме, а ония само „размахват сопата и удрят по своите". Ех, де да имаше време! Там е белята, че нямаме време! Ще развеем знамето на разрушението... можете ли ми каза впрочем защо тая идея е толкова обаятелна? Но ще трябва да се поизпотим. Ще трябва да пуснем в ход палежите... легендите... За тая цел и най-келявата „петорка" ще ни влезе в работа! В тия „петор-ки" аз такива мераклии ще ви намеря, дето майка си няма да пожалят, че и ще благодарят за честта. И ей го, ще почне размирното време! Такова друсане ще падне, дето светът не е виждал... Ще се раздруса, ще потъне в мъгла Русията, ще заплаче земята за старите си богове... И тогава, тогава изваждаме на бял свят... Кого?

- Кого?

- Царския син. Престолонаследника.

- Кого-о?

- Престолонаследника; истинския. Вас, вас! Ставрогин за миг се замисли.

- Нов самозванец ще обявите? - попита внезапно той, гледайки с дълбоко учудване обезумелия си спътник. - А, разбрах най-сетне, това бил, значи, планът ви!

- Ще кажем, че „още се укрива" - тихо и почти

влюбено заговори Верховенски, който наистина приличаше на пиян. - Знаете ли как звучи на хората това „още се укрива"? Укрива се, но всеки момент, всеки момент ще се появи. Скопците да имат много здраве с тяхната легенда! Ние каква легенда ще пуснем! Престолонаследникът е жив, но не се показва никому! О, каква легенда става! Но най-важното е, че идва нова сила. А тъкмо туй се иска, нали това им е зорът! Какво направи социализмът: развенча старите сили, но не предложи нови. А ние - нова сила, хем каква сила, нечувана! Пък нали лостът ни трябва само за веднъж, колкото да подпрем земята. Всичко живо ще се вдигне на крак!

- И вие най-сериозно сте разчитали на мен? - злобно се усмихна Ставрогин.

- Недейте, недейте се смя тъй злобно! Не ме плашете. Аз сега съм като децата, до смърт мога да се уплаша от такава една усмивка. Вижте какво, аз на никой няма да ви показвам, на никой, така се прави. Жив е, значи, но никой не го е виждал, „укрива се". Макар че защо да не ви покажа на един от стоте хиляди например. По цялата земя ще тръгне: видели са го, видели са го! Че какво, Иван филипович не го ли видяха да се възнася като бог Саваот на небето с колесницата, „с очите си" го видяха. А къде е Иван филипович, къде сте вие - красавец, горд като истински бог, който нищо не иска за себе си и е увенчан с ореола на жертвата, „укрива се"! Най-важното е легендата! Вие ще ги

покорите, с един поглед ще ги покорите! Носи самата истина, самата справедливост, но се укрива! И хайде, тогава две-три соломоновски решения - един на десетте хиляди да оправим, всичко живо ще се юрне да се жалва. Че защо са ни тия „петорки", ако това не могат разгласи? Ама ще разгласят. И в най-загубеното село ще се разчуе, че има една хралупа, дето е казано да се поскат жалбите. И камъните ще зашушукат: „Нов закон иде, праведен!", и ще прелее морето и целият тоя панаир ще рухне из основи. И тогава вече ние пък ще помислим как да иззидаме новата сграда. Първата! Ще зидаме ние, само ние!

- Безумие! - промълви Ставрогин.

- Защо не искате, защо? Боите ли се? Че нали затова се хванах за вас, защото от нищо не ви е страх. Неразумно ли ви се струва? Ами че аз съм още Колумб без Америка; мигар Колумб е разумен без свойта Америка?

Ставрогин мълчеше. А бяха стигнали вече до тях и стояха пред входа.

- Вижте какво ще ви кажа - доближи се до ухото му Верховенски, - безплатно ще го направя; още утре ще свърша с Маря Тимофеевна... безплатно; и още утре ви довеждам Лиза. Искате ли я Лиза, още утре?

„Тоя май наистина е откачил" - усмихна се Ставрогин. Входната врата се отвори.

- Ставрогин, наша ли е Америка? - за последен път го хвана за лакътя Верховенски.

- Защо ни е? - сериозно и строго попита Николай Всево-лодович.

- А-а, не ви се ще, тъй ли, знаех си аз! - кресна онзи в пристъп на бясна злоба. - Ама лъжеш, мръсно, похотливо, изкилиферчено аристократче, не ти вярвам, апетитът ти е вълчи!... Разберете най-сетне, сметката ви стана много голяма, не мога вече да ви оставя! Няма друг като вас на земята! Аз още в странство си ви измислих; измислих ви, щото ви гледах. Да не бях ви гледал, да не бях ви разбирал, нищо нямаше да ми роди главата!...

Ставрогин мълчаливо взе да се изкачва по стълбите.

- Ставрогин! - викна подире му Верховенски. - Давам ви един ден... хайде - два... три да бъдат: повече от три не мога и да чакам отговора ви!

==========

[Тук идва главата „При Тихон“]

==========

Глава девета
СТЕПАН ТРОфИМОВИЧ ГО „ОПИСАХА"

I

А в това време стана нещо, което учуди дори мен, а Степан Трофимович беше просто потресен. В осем часа сутринта у дома дотърча Настася, да ме извести, че господарят го „описаха". Отначало нищо не разбрах: измъкнах от нея само, че дошли чиновници, „описали" го и му отнесли книжата - някакъв войник ги увил в бохча и ги „откарал с количка". Толкова идиотско, че да не повярваш. Разбира се, тутакси се затирих към Степан Трофимович.

Заварих го в едно удивително състояние: разстроен и страшно развълнуван, но същевременно някак победоносно тържествен. На масата в средата на стаята кипеше самоварът и чаят беше налят, но той явно не се беше докосвал до чашата, забравил беше за чая. Самият той обикаляше масата, ходеше насам-натам из стаята, види се, без да си дава точна сметка какво прави. Беше с неговата си червена пижама, но като ме видя, бързо навлече жилетката и сюртука - нещо, което никога досега не беше правил, когато някой близък го заварече в тоя му вид. И веднага развълнувано ме хвана за ръката.

- Enfin un ami![139] (Дълбока въздишка.) Cher, само на вас съм съобщил, никой нищо не знае. Трябва да поръчаме на Настася да не пуска никого, освен онези, разбира се... Vous comprenez?[140]

И ме загледа с тревожен поглед, сякаш можех да

[139] *Най-сетне един приятел! (фр.)*
[140] *Нали разбирате? (фр.)*

му отговоря нещо. Аз естествено се впуснах да го разпитвам и от несвързаните му обяснения, изпъстрени с паузи и многоточия, и ненужни отклонения, криво-ляво разбрах, че в седем часа сутринта „най-внезапно" дошъл чиновник от губернаторството...

- Pardon, j'ai oublie son nom. Il n'est pas du pays[141], май го доведе със себе си Лембке quelque chose de bete et d'allemand dans la physionomie. Il s'appelle Rosenthal.[142]

- Да не би Блюм?

- Блюм. Точно тъй се представи. Vous le connaissez? Quelque chos d'hebete et de tres content dans la figure, pourtant tres severe, roide et serieux.[143] Човек от полицията. Дребна риба, je m'y connais.[144] Аз още спя, а тоя, представете си, иска „да надникнел" в книгите и ръкописите ми oui, je m'en souviens, il a employe ce mot.[145] Мен не ме арестуваха, само книгите ми... li se tenait a distance[146] и когато взе да ми обяснява идването си, видът му беше такъв, че... enfin, il avait l'air de croire que je tomberai sur lui immediatement et que je commencerai a le battre comme platre. Tous ces gens du bas etage sont comme ca,[147] когато си имат работа с порядъчни хора. Много естествено, всичко веднага ми стана ясно. Voila vingt ans que je m'y

[141] *Пардон, забравих му името. Не е тукашен (фр.)*
[142] *Във физиономията му има нещо тъпо и немско. Казва се Розентал (фр.)*
[143] *Познавате ли го? Има нещо тъпо и твърде самодоволно във външността му, впрочем твърде сурова, непристъпна и важна (фр.)*
[144] *Познавам ги (фр.)*
[145] *Да, спомням си, точно тази дума употреби (фр.)*
[146] *Беше резервиран (фр.)*
[147] *Накъсо, сякаш си мислеше, че веднага ще се нахвърля отгоре му и ще почна безпощадно да го бия. Тия долните чинове са все такива (фр.)*

prepare.[148] Отключих всичко и му предадох всички ключове, лично му ги връчих, всичко му предоставих. J'etais digne et calme.[149] Прибра чуждестранните издания от Херцен, подвързаното ми течение на „Колокол", четирите преписа на поемата ми, et, enfin, tout ca[150]. И накрая книжата ми и писмата et quelques une de mes ebauches historiques, critiques et politiques.[151] Всичко отнесоха. Настася казва, че един войник ги покрил с някакъв парцал и ги откарал с количка; oui, c'est cela[152], с парцал.

Това беше чиста лудост. Кой би могъл да разбере нещо? Отново го засипах с въпроси: сам ли е бил Блюм? От чие име е дошъл? С какво право? Как е посмял? Как е обяснил?

- Il etait seul, bien seul.[153] Впрочем, като че ли имаше още някой dans l'antichambre, oui, je m'en souviens, et puis...[154] Впрочем и още някой, а на входа стоеше пазач. Трябва да питаме Настася; тя по-добре знае J'etais surexcite, voyez-vous. Il parlait, il parlait... un tas de choses[155]; впрочем той говори много малко, повечето говорих аз... Разказах му целия си живот, разбира се, само откъм тази страна... J'etais surexcite, mais digne, je vous l'assure.[156] Впрочем, боя се, че май заплаках. Количката я взеха отсреща, от бакалина.

- О, боже мой, как е възможно всичко това! Сте-

[148] *От двайсет години вече се готвя за това (фр.)*
[149] *Държах се достойно и спокойно (фр.)*
[150] *Изобщо всичко това (фр.)*
[151] *И някои от историческите, критическите и политическите ми бележки (фр.)*
[152] *Да, точно тъй (фр.)*
[153] *Сам беше, съвсем сам (фр.)*
[154] *В антрето, да, спомням си, и после... (фр.)*
[155] *Аз, знаете ли, бях твърде развълнуван. Той говори, говори... сума неща (фр.)*
[156] *Бях твърде развълнуван, но се държах достойно, уверявам ви (фр.)*

пан Трофимович, говорете по-ясно, за бога, ами че това е сън, дето го разправяте!

- И на мен ми е като насън, mon cher... Savez-vous, il a prononce le nom de Teliatnikoff[157] и като че ли точно той се спотайваше отвън. Да, сетих се, предлагаше ми да сме повикали прокурора и май че Дмитрий Митрич... qui me doit encore quinze roubles на карти soit dit en passant. Enfin, je n'ai pas trop compris.[158] Но аз ги надхитрих, пък и какво ме интересува Дмитрий Митрич. Почнах да го моля да не се дава гласност, май че много го молих, много, боя се дори, че се унизих, comment croyez-vous? Enfin, il a consenti.[159] Да, сетих се, той всъщност също много настояваше и каза, че щяло да е по-добре да не даваме гласност, защото бил дошъл само да „надзърне", et rien de plus,[160] и повече нищо, нищо... и че ако не намерели нещо, нищо нямало да ми се случи. Тъй че всичко свърши en amis, je suis tout-a-fait content.[161]

- Но, моля ви се, той ви е предлагал общоприетите в тези случаи ред и гаранции, а вие сам сте се отказали от правата си! - викнах аз в пристъп на приятелско възмущение.

- Не, не, по-добре така, без гаранции. Защо да става скандал? Нека поне сега за сега караме en amis... Нали знаете, че разчуе ли се из града... mes ennemis... et puis a quoi bon ce procureur, ce cochon de notre procureur, qui deux fois m'a manque de

[157] *Драги мой... Знаете ли какво, спомена името на Телятников (фр.)*
[158] *Който впрочем още ми дължи петнайсет рубли на карти. Накъсо, не разбрах добре (фр.)*
[159] *Как мислите? Накрая се съгласи (фр.)*
[160] *И нищо повече (фр.)*
[161] *По приятелски, аз съм напълно доволен (фр.)*

politesse et qu'on a rosse a plaisir l'autre annee chez cette charmante et belle Наталия Павловна, quand il se cacha dans son budoir. Et puis, mon ami,[162] не ми възразявайте и не ме обезкуражавайте, моля ви, защото няма нищо по-лошо от това, когато човек е нещастен, сто души приятели да му натякват, че е сглупил. И моля, седнете и самичък си налейте чай, защото признавам, че съм много уморен... дали да не полегна и да си сложа оцетена кърпа, какво ще кажете?

- Непременно - викнах аз, - дори по-добре да сложите лед. Много сте разстроен. Блед сте и ръцете ви треперят. Легнете, починете си, после ще ми разкажете. Аз ще поседя при вас, ще почакам.

Той се колебаеше дали да легне, но аз настоях. Настася донесе в една купичка оцет, наквасих кърпата и му я сложих на челото. В това време Настася стъпи на един стол и взе да пали кандилото пред иконата в ъгъла. Това доста ме учуди; до вчера не само че не се палеше, ами изобщо нямаше кандило, а сега изведнъж се беше появило.

- Одеве се разпоредих, още с излизането на ония - измърмори Степан Трофимович и хитро ме погледна, - quand on a de ces choses-la dans sa chambre et qu'on vient vous arreter,[163] това прави впечатление и, тъй или инак, те са длъжни да доложат какво са видели...

Като свърши с кандилото, Настася застана на

[162] *Враговете ми... и после, за какво ми е прокурорът, тая свиня нашият прокурор, който два пъти вече се държа с мен зле и когато миналата година хубавичко натупаха у очарователната и прелестна Наталия Павловна, когато се беше скрил в будоара й. И освен това, друже мой (фр.)*

[163] *Когато имаш такива неща в стаята си и идват да те арестуват (фр.)*

прага, сложи длан на устата си и жалостиво заклати глава.

- Eloignez-la[164] под някакъв предлог - кимна ми Степан Трофимович от дивана, - не мога да търпя тази руска милозливост, et puis ca m'embete.[165]

Но тя сама си излезе. А аз забелязах, че Степан Трофимович непрекъснато се озърта към вратата и се ослушва към антрето.

- Il faut etre pret, voyez-vous[166] - многозначително ме погледна той, - chaque moment...[167] ще дойдат да ме приберат и фюйт - няма го човека!

- Господи! Кой ще дойде? Кой ще ви прибере?

- Voyez-vous, mon cher,[168] като си отиваше, аз направо го попитах какво ще правят сега с мен?

- Че защо не го питахте направо къде ще ви заточат! -викнах аз разтреперан от възмущение.

- Тъкмо това имах предвид, като го питах, но той си отиде, без да ми отговори. Voyez-vous: относно бельото и дрехите, особено зимните дрехи, всичко зависи от тях, може да разрешат, а може и да не разрешат, могат и с войнишки шинел да ме подкарат. Успях обаче (внезапно сниши глас, озъртайки се към вратата подир Настася) да скрия в жилетката трийсет и пет рубли; тук, през тая дупчица на джобчето, пипнете да видите... Смятам, че няма да ми свалят жилетката, а в портмонето оставих, колкото за очи, седем рубли - един вид „туй са ми то богатствата". И нарочно оставих тия дребни на

[164] *Отпратете я (фр.)*
[165] *И после, това ми досажда (фр.)*
[166] *Вижте какво, човек трябва да бъде готов (фр.)*
[167] *Всеки момент (фр.)*
[168] *Вижте какво, драги (фр.)*

масата, уж че Настася ми е върнала ресто, та няма да се сетят, че имам скрити пари. Трябва да се приготвя, защото не се знае къде ще се наложи да прекарам тази нощ.

Просто онемях от това безумие. Очевидно беше, че всички тия работи - обиски, арести и прочие, не ставаха така, както го описваше, явно беше, че не е на себе си. Вярно, че тогава времената бяха други и тия днешните, новите закони, ги нямаше още. Но нали му бяха предложили (той ми го каза) една по-правилна процедура, от която самият той се беше отказал - „надхитрил" ги бе... Наистина по онова време, тоест съвсем доскоро, губернаторът би могъл в някои крайни случаи... Но за какъв краен случай можеше да става дума тук? Това е, което ме смущаваше.

- Сигурно е дошла телеграма от Петербург - каза внезапно Степан Трофимович.

- Телеграма? За вас? Заради съчиненията на Херцен и заради поемата ви, затова ли ще ви арестуват? Не, вие сте луд!

Бях се ядосал. Той направи гримаса - явно ми се обиди, но не защото му бях подвикнал, а защото бях казал, че няма за какво да го арестуват.

- Знае ли човек в наше време за какво може да го арестуват? - загадъчно промърмори той. Изведнъж ми мина на ум нещо невероятно и крайно нелепо.

- Степан Трофимович - викнах аз, - кажете ми като на приятел, истински приятел, няма да ви предам: да не би да членувате в някоя тайна организа-

ция?

И ето че за моя изненада той не беше сигурен дори в това - членува или не членува в някаква тайна организация.

- Зависи как ще се погледне, voyez-vous.

- Тоест как така „зависи"?

- Когато с цялата си душа си предан на прогреса и... кой би могъл да гарантира: смяташ уж, че не членуваш, пък, току-виж, излязло, че си членувал някъде.

- Не може така, или - да, или - не!

- Cela date de Petersbourg,[169] когато искахме да основем с нея списание. Там е коренът. Тогава се измъкнахме и ни бяха забравили, а сега пак са се сетили. Cher, cher, мигар не знаете как става у нас! - възкликна той отчаяно. - Грабват те, натоварват те и хайде, доживотно в Сибир, ако не те забравят в някоя тъмница.

И изведнъж горчиво заплака. Сълзите му просто рукнаха. Закри очи с червената си копринена носна кърпа и цели пет минути рида, рида конвулсивно. На мен просто ми се обърна нещо отвътре. Човекът, който цели двайсет години беше нашият пророк, нашият проповедник, наставник, патриарх, онзи Куколник, който тъй гордо и величествено се извисяваше над всички нас и пред когото ние искрено се прекланяхме, смятайки това за чест - този човек сега ревеше, ревеше като момченце, което е направило някаква пакост и чака да дойде учителят

[169] *Това датира от Петербург (фр.)*

с пръчката. Ужасно ми дожаля за него. Явно, че си вярваше, сигурен беше, че ще го поведат за „Сибир", тъй както беше сигурен, че в момента седя до него, и очакваше това да стане още тая сутрин, още сега, буквално всеки момент. И всичко заради съчиненията на Херцен и заради някаква си негова поема! Такова пълно, абсолютно непознаване на действителността беше хем трогателно, хем малко противно.

Най-сетне спря да плаче, стана от дивана и отново почна да се разхожда из стаята, и уж разговаряше с мен, но непрекъснато надничаше през прозореца и се ослушваше навън. Разговорът ни стана съвсем несвързан. Както и да го успокоявах, каквото и да му казвах, все едно, че говорех на стената. Почти не ме слушаше, но, от друга страна, пък изпитваше страшна нужда от утешенията ми и непрекъснато го повтаряше. Виждах, че в момента съм му наистина необходим и че за нищо на света не би ме пуснал да си ида. Останах и прекараме заедно повече от два часа. По едно време изведнъж си спомни, че Блюм намерил и прибрал и две прокламации.

- Какви прокламации? - изплаших се аз като последен глупак. - Да не би...

- Подхвърлили ми бяха десетина парчета - отвърна той с досада (през всичкото време ми говореше ту високомерно и с досада, ту ужасно смирено и жалостиво), но осемте вече ги бях наместил и Блюм хвана само две...

И изведнъж просто се изчерви от негодувание.

- Vous me mettez avec ces gens-la![170] Нима допускате, че мога да имам нещо общо с тия подлеци и подстрекатели, с моето синче Пьотър Степанович, avec ces esprits-forts de la lachete![171] О, боже мой!

- Чакайте, да не би пък да са ви сбъркали с него... Впрочем глупости, не може да бъде! - казах аз.

- Savez-vous[172] - изригна той внезапно, - имам моменти, когато чувствам, que je ferai la-bas quelque esclandre.[173] О, не си отивайте, не ме оставяйте сам! Ma carriere est finie aujour-d'hui, je le sens.[174] Знаете ли, аз, аз съм в такова състояние, че мога да се нахвърля и да ухапя някого като онзи подпоручик...

И той ме изгледа някак много странно - хем уплашено, хем сякаш искаше мен да уплаши. Колкото повече напредваше времето и никой не идваше да го „отмъква" за Сибир, толкова повече го хващаше яд на някого и за нещо; почна дори да злобее. По едно време в антрето падна нещо - оказа се, че Настася е излязла по работа от кухнята и без да иска, е съборила закачалката. Степан Трофимович отначало цял се разтрепера и заприлича на мъртвец; но щом се разбра какво е станало, ужасно се развика, взе дори да й тропа с крака и я прогони в кухнята. Миг след това с отчаяние ми съобщи:

[170] *Вие ме поставяте на една дъска с тия нищожества! (фр.)*
[171] *С тия глашатаи на подлостта! (фр.)*
[172] *Знаете ли (фр.)*
[173] *Че ще направя там някакъв скандал (фр.)*
[174] *Днес идва краят на пътя ми, чувствувам го (фр.)*

- Свършено е с мен! Cher - седна той внезапно до мен, гледайки ме жално-жално право в очите, - cher, не ме плаши Сибир, кълна ви се, о, je vous jure[175] (очите му се напълниха със сълзи), от друго ме е страх...

Целият му вид ми подсказваше, че най-сетне се е наканил да ми съобщи нещо крайно важно, нещо, което е крил досега от мен.

- Позорът ме плаши - прошепна той тайнствено.

- Какъв позор? Напротив! Повярвайте ми, Степан Тро-фимович, още днес всичко ще се изясни и ще свърши във ваша полза...

- Толкова ли сте сигурен, че ще ми простят?

- Какво значи „ще ми простят"? Ама че пък го казахте! Какво толкова сте направили? Уверявам ви, че нищо не сте направили!

- Qu'en savez-vous[176] целият ми живот е една... да, cher... Те всичко ще ми припомнят... а пък и нищичко да не ми намерят - още по-зле - прибави той неочаквано.

- Как тъй - по-зле?

- По-зле.

- Не разбирам.

- Друже мой, друже мой, нека да е Сибир, Архангелск, нека да е лишаване от права, нека - като ще се мре, да се мре! Но... другото ме плаши мен (пак шепот, уплаха и тайнственост).

- Кажете най-сетне, какво?

- Боят - каза той и ме погледна смутено.

[175] *Кълна ви се (фр.)*
[176] *Какво знаете вие (фр.)*

- Какъв бой? Къде? Защо? - скочих аз уплашен, че бедният приятел започва да полудява.

- Къде ли? Ами там, където... му е мястото.

- Кое е това място?

- Е, cher - зашушка ми той почти на ухото, - подът внезапно се отваря под краката ви, хлътвате до кръста и... Това е всеизвестно.

- Басни! - викнах аз, сещайки се какво има предвид, и се разсмях. - Нима досега вярвате на тия басни?

- Басни ли? Може и да са басни, но крушката си има опашка; а който е изял боя, си мълчи. Десетки хиляди пъти съм си го представял това!

- Но вас, вас защо ще ви бият? Нали нищо не сте направили?

- Толкова по-зле, ще видят, че нищо не съм направил и ще ме набият.

- И искате да кажете, че именно с тая цел ще ви закарат чак до Петербург!

- Друже мой, казах ви вече, че за нищо не жаля, ma carriere est finie.[177] От момента, когато тя се сбогува с мен в Скворешники, не ми е жал за живота... но позорът, позорът, que-dira-t-elle[178], ако научи?

Вдигна към мен отчаян поглед и цял се изчерви, горкият човек. Аз наведох очи.

- Нищо няма да научи, защото нищо няма да ви се случи. Степан Трофимович, имам чувството, че за първи път се срещаме и разговаряме, до такава

[177] *Моята е вече свършена (фр.)*
[178] *Какво ще каже тя (фр.)*

степен ме учудвате тази сутрин.

- Друже мой, това не е от страх. Дори да ми простят, дори отново да ме върнат, без да ми направят нищо - пак е свършено с мен. Elle ma soupconnera toute sa vie...[179] мене, мене поета, мислителя, човека, пред когото двайсет и две години се е прекланяла!

- И наум няма да й дойде.

- Ще й дойде - с дълбоко убеждение прошепна той. - Няколко пъти сме говорили с нея за това в Петербург, по Велики пости, на заминаване, когато и двамата ни беше страх... Elle ma soupconnera toute sa vie... и как ще я убедя в обратното? Ще прозвучи невероятно. Пък и кой ли в града ще повярва, c'est invraisemblable... Et puis les femmes...[180] Тя ще се зарадва. Много ще се огорчи, много и искрено като същински приятел, но тайно ще се зарадва... Ще й дам оръжие срещу себе си за цял живот. О, свършено е с мен! Двайсет щастливи години с нея, истинско щастие... и ето ти на!

Той зарови лице в дланите си.

- Степан Трофимович, а дали незабавно да не уведомите Варвара Петровна за произшествието? - предложих аз.

- Пази боже! - настръхна той и скочи от мястото си. - В никакъв случай, за нищо на света! След всичко казано на раздяла в Скворешники - за нищо на света!

[179] *Тя цял живот ще ме подозира (фр.)*
[180] *Това е неправдоподобно... И после жените... (фр.)*

Очите му засвяткаха.

По тоя начин, в едно непрекъснато очакване да стане нещо - втълпили си го бяхме и туйто, - прекарахме, мисля, още час, че и повече. Степан Трофимович отново си полегна, дори затвори очи и около двайсетина минути лежа, без да каже дума; помислих дори, че е заспал или се е унесъл. Но изведнъж бързо се надигна, смъкна оцетената кърпа от главата си, скочи от дивана, хвърли се към огледалото, с трепереща ръце си върза връзката и гръмогласно викна на Настася да му дадяла палтото, новата шапка и бастуна.

- Не мога повече - каза той с прегракнал глас, - не мога, не мога!... Отивам.

- Къде? - скочих и аз.

- При Лембке. Трябва да го направя, cher, длъжен съм. Това е мой дълг. Аз съм гражданин и човек, а не някаква шушка, аз имам права, аз искам правата си... Двайсет години не съм търсил правата си, цял живот престъпно съм ги забравял... но сега ще си ги потърся. Той е длъжен да ми каже всичко, всичко! Той е получил телеграма. Той няма право да ме тормози така, щом е тъй, да ме арестува, да ме арестува, да ме арестува!

Беше почнал да тропа с крака и гласът му ставаше все по-писклив.

- Прав сте - казах аз нарочно и колкото се може по-спокойно, макар че много се боях от това му отиване, - наистина по-добре да идете, отколкото да седите и да се тормозите, но не мога да се

съглася с настроението ви; вижте се на какво приличате и в какъв вид ще се появите там. Il faut etre digne et calme avec Lembke.[181] Наистина може да се нахвърлите и да ухапете някого.

- Ще се предам доброволно. Отивам право в устата на лъва...

- И аз идвам с вас.

- Не съм очаквал от вас друго и приемам вашата жертва, жертвата на верния приятел, но - само до вратата, само до вратата; не бива, нямате право да се компрометирате повече с нашите връзки. О, croyez-moi, je serai calme![182] В тоя момент се виждам застанал...

- Може би ще влезем заедно - прекъснах го аз. - Вчера онзи техен глупав комитет ме уведоми чрез Висоцки, че разчи тали на мен и съм бил предвиден за разпоредител или как му викат... заедно от шестте лица, определени да следят за сервирането, да се грижат за дамите, да настаняват гостите и да носят трикольорна лента на левия ревер. Смятах да се откажа, но защо сега да не вляза под предлог, че имам да говоря лично с Юлия Михайловна... По тоя начин ще влезем заедно.

Слушаше ме, кимаше, но май нищо не беше разбрал. Бяхме вече на прага.

- Cher - посочи той кандилото в ъгъла, - cher, никога не съм бил вярващ, но... нека и това, нека и това! (Той се прекръсти.) Allons![183]

---

[181] *С Лембке трябва да се държите достойно и спокойно (фр.)*
[182] *О, повярвайте ми, ще запазя спокойствие! (фр.)*
[183] *Да вървим! (фр.)*

„Дори по-добре - помислих си аз, като излязохме навън, - чистият въздух ще ни помогне, докато стигнем, ще се поуспокоим, па ще се приберем у дома и ще му дръпнем един сън..."

Но сметката ми била без кръчмаря. Тъкмо по пътя стана нещо което още повече потресе Степан Трофимович и окончателно го подтикна към такива енергични действия, за каквито, да си призная, до тази сутрин го смятах за неспособен. Милият ми, клетият ми приятел!

Глава десета
ФЛИБУСТИЕРИТЕ. СЪДБОНОСНОТО УТРО

I

По пътя наистина ни се случи нещо удивително. Но да караме подред. Нещо около час преди ние със Степан Трофимович да излезем, през града минала голяма тълпа работници от фабриката на братя Шпигулини - мнозина я бяха забелязали и се бяха заинтересували от нея. Трябва да са били към седемдесетина души, а може би и повече. Вървели тихо и мирно, почти мълчаливо и почти като под строй. Сетне някои разправяха, че тия седемдесет души били уж избрани от всички работници във фабриката на братя Шпигулини - към деветстотин

на брой, - един вид депутация, която да се явяла пред губернатора и предвид отсъствието на господарите да поиска от него закрила срещу управителя, който, затваряйки фабриката и разпускайки работниците, най-нахално ги мамел в сметките - факт, който днес вече не подлежи на никакво съмнение. Други и досега отхвърлят това за избора, защото не можело да се изберат чак толкова много хора - седемдесет души, ами чисто и просто това били най-онеправданите, които на своя глава тръгнали да търсят оправия за себе си - сиреч тоя „всеобщ фабричен бунт", за който впоследствие се вдигна толкова шум, въобще го е нямало. Трети пък си залагат главата, че тия седемдесет души били не само бунтовници, ами на туй отгоре - политически, сиреч освен че били от най-вироглавите, ами и допълнително надъхани от прокламациите. С една дума, и досега не се знае със сигурност упражнявано ли е нечие влияние, имало ли е подстрекателство. Моето лично мнение за случая е, че подхвърлените тук-там прокламацийки работниците изобщо не са ги чели, а и да бяха ги прочели - дума нямаше да им разберат главно поради това, че тия, дето ги пишат, при всичката простотия на стила си се изразяват крайно мъгляво. Но тъй като работниците наистина бяха за окайване - а полицията, към която се бяха обърнали, не пожела да им влезе в положението, - какво по-естествено от това да се вдигнат, та „право при генерала", което ще рече, да застанат чинно пред

къщата му и щом се покаже, да се бухнат отпреде му на колене и да протегнат ръце - един вид „ти майка, ти баща", пък още по-добре, ако му връчат някое прошение. Никакъв бунт, значи, и никакви делегации, ами изпитаното историческо средство - руският народ открай време обича да ходи „право при генерала", собствено казано, заради самото ходене, независимо от резултатите.

И затова съм напълно сигурен, че макар Пьотър Степанович, Липутин, а може и други - Федка например, - да са щъкали сред работниците и да са ги подсторвали (защото са налице доста сигурни доказателства, че и това го е имало), хванали са се не повече от двама-трима, хайде, петима да са били, и от всичко това нищо не излязло. Що се отнася до бунта, дори да са разбирали нещичко от пропагандата им, работниците начаса са им обърнали гръб, схващайки, че това са безсмислени и безполезни работи, Федка е друго - на него май му е провървяло повече, отколкото на Пьотър Степанович. Както вече най-достоверно се знае, в избухналия три дни по-късно пожар освен Федка са участвували и двама работници, а впоследствие, след около месец, бяха заловени други трима бивши работници и уличени в подпалвачество и грабеж. Но дори Федка да бе успял да подлъже някого към такава непосредствена дейност, подлъгал бе единствено тия петимата, защото за други не се чу нищо подобно.

Както и да било, важното е, че накрая тълпата

довтасала на площадчето пред къщата на губернатора, работниците тихо и мирно се наредили пред главния вход и зачакали да се покаже стопанинът на губернията, който за беля не си бил в къщи. Чакали цял половин час и както ми разправяше някой - гологлави. Тутакси обаче довтасала и полицията и почнали разправии - отначало на дребно, а впоследствие, разбира се, се стигнало до крясъци и закани: да се пръскали, щото лошо се пише! Работниците обаче се запънали и само повтаряли, че са дошли „при генерала" и няма да мръднат оттука. Виждайки, че крясъците не помагат, началството взело да бърчи чело, да дава шепнешком някакви тайнствени разпореждания и сурово да свива вежди, уж че под бремето на големите грижи, но явно предпочело да изчака идването на Фон Лембке. Вятър е тая, че полицейският началник долетял с тройката си като хала и че уж, слязъл-неслязъл, почнал да раздава пестници. Вярно е, че нашият Иля Илич обичаше да препуска и наистина препускаше като хала със своя жълт файтон и когато пощурелите му коне съвсем пощуряваха - от което цялата улица „Търговска" изпадаше в див възторг, - той се изправяше във файтона и хванат за поставения специално за целта отстрани ремък, протягаше напред дясната си ръка - както на монументите - и в тая поза величествено оглеждаше подведомствения си град. Но в дадения случай не беше посягал на бой, макар, разбира се, на слизане от файтона да теглил една тлъста

псувня, и то не за друго, а чисто и просто за популярност. Вятър не, ами вятър е и това, че били докарани войници с натъкнати щикове и че не знам откъде са били извикани по телеграфа оръдия и казаци - чисти измишльотини, на които сега не вярват дори ония, които ги бяха измислили. И за пожарната не е вярно - дето били докарали бъчонките и поливали народа с вода. Чисто и просто Иля Илич се заканил, че никой няма да се измъкне сух от водата и тия му думи, изглежда, се бяха превърнали в пожарникарски бъчонки - това по-сетне го писаха в кореспонденциите си столичните вестници. Както изглежда, най-достоверният вариант е, че на първа ръка са обградили тълпата със стражарите, които били налице, и същевременно са пратили да търсят Лембке - приставът на първи участък наистина моментално запрашил с файтона към Скворешники, накъдето се знаеше, че е заминал Лембке преди половин час...

Признавам обаче, че за мен все пак си остава нерешен въпросът: по какъв начин най-обикновената, безобидна тълпа тъжители - вярно, все пак седемдесет души - още от самото начало бе превърната в тълпа бунтовници, тръгнали да разклащат устоите на държавата? Защо самият Лембке, който се бе появил само двайсетина минути след като бяха пратили да го викат, се беше хванал със зъби и нокти за тая идея? Готов съм да допусна (но това си е лично мое мнение), че на Иля Илич - кой-

то беше кум на управителя на фабриката - му е изнасяло да представи работата именно в такава светлина, за да се попречи на разследването; а да постъпи така, го беше подсетил самият Фон Лембке. През последните два дни Лембке два пъти бе водил с него поверителни разговори и колкото и мъгляво да се бе изразявал, Иля Илич пак беше схванал, че в главата на началството здраво се е загнездила мисълта за прокламациите и особено за това, че някой подстрекава работниците на братя Шпигулини към социален бунт - хем тъй се е загнездила, че щеше да съжалява, ако подстрекателството излезеше празна работа. „Ще им се да се отличат някак в Петербург - си беше помислил нашият хитър Иля Илич, излизайки от кабинета на Фон Лембке. - Що пък не, и за нас е добре дошло."

Сигурен съм обаче, че горкият Андрей Антонович не би искал и да се чуе за бунт, та каквато и награда да да го очакваше. Беше един крайно изпълнителен чиновник и до женитбата си водеше най-редовен и непорочен живот. Но може ли да го виним, че вместо да си вземе някоя тиха и кротка Минхен и вместо тихо и кротко да се занимава с доставките на дървен материал за държавата, четирийсетгодишната княгиня го беше възвисила до себе си? Почти сигурно зная, че първите явни признаци на онова състояние, което беше отвело горкия Андрей Антонович в една добре известна и малко по-специална швейцарска лечебница, където, както се го-

вори, набирал нови сили, се бяха появили именно в това съдбоносно утро. Но щом допускаме, че сутринта са се появили явните признаци на нещо, според мен можем да допуснем и другото, че подобни признаци, макар и не тъй явни, са се появили още в навечерието. Зная го, и то най-достоверно (ами представете си например, че лично Юлия Михайловна, при това почти с разкаяние - казвам почти, защото жената никога не се разкайва напълно, ми е разказвала впоследствие частица от тази история) - зная, че предния ден, някъде към три часа след полунощ, Андрей Антонович отишъл при съпругата си, събудил я и поискал от нея да изслуша ултиматума му. Искането било до такава степен настойчиво, че тя се принудила да стане от леглото и както си е с навита на масури за през нощта коса, да седне на дивана и макар пламнала от негодувание, макар изпълнена със саркастично презрение, но да го изслуша. И тогава за първи път разбрала колко далеч са отишли работите с нейния Андрей Антонович, разбрала и се ужасила. Това е бил моментът да се опомни най-сетне и да поомекне, но тя успяла да потисне ужаса си и проявила още по-голяма непреклонност. Тя (вероятно както и всяка друга съпруга) си имаше свой начин да се справи с Андрей Антонович, начин, който бе изпитван неведнъж и неведнъж го бе довеждал до изстъпление. Начинът на Юлия Михайловна се състоеше в презрително мълчание - по едни, по два часа, по цял ден, че май и по два-

три дни наред, - ама пълно мълчание, каквото и да става, каквото и да й говори той, каквото и да прави, та ако ще дори да тръгне да се хвърля от прозореца на третия етаж. Наистина непоносим за един чувствителен човек начин! Дали наказвайки съпруга си за провиненията му през последните дни и за ревнивата му чиновническа завист към нейните административни способности; дали негодувайки от критиката му спрямо държанието й с младежта и пред обществото без оглед на нейните тънки и далновидни политически цели; дали сърдейки се на тъпата му и безсмислен ревност към Пьотър Степанович - както и да било, но тя решила и тоя път да бъде непреклонна, независимо от късния час и невижданото досега вълнение на Андрей Антонович. Крачейки в изстъпление напред-назад и на всички страни по дебелите килими на будоара й, той изложил всичко, ама всичко, наистина без всякаква връзка, но затова пък всичко, което му било накипяло, защото „чашата на търпението преляла". Почнал с това, че всички му се присмивали и бил „воден за носа". „Не ме интересува изразът - викнал той пискливо, долавяйки присмеха й, -важното е, че е вярно!..." „Не, госпожо, часът удари; знайте, че не ми е нито до смях, нито ми е до разни женски кокетства. Не се намираме в будоара на някоя предвзета дама, а сме две абстрактни, тъй да се каже, същества, кацнали на едни въздушен балон, за да си кажат истината." (Много естествено,

объркват се горкият и не намирал правилните форми за верните си впрочем мисли.) „Вие, госпожо, вие сте тази, която ме накара да приема този пост и го приех само заради вас, заради честолюбието ви... Сега ми се усмихвате саркастично, тъй ли? Не тържествувайте, не бързайте. Знайте, госпожо, че бих могъл, съумял бих да се справя с този пост, и не само с него, ами с десет такива поста, защото имам нужните способности; но с вас, до вас, госпожо, е невъзможно да се справя; защото до вас моите способности изчезват. Не може да съществуват два центъра, а вие създадохте два - един при мен и друг в будоара си, - два центъра на властта, госпожо, но аз не ще го позволя, не ще го позволя! В службата, както и в брака, има един център, два са невъзможни... С какво ми се отплатихте вие? - продължи да вика той. - Съпружеството ни се състои единствено в това, че ежеминутно ми доказвате колко нищожен, глупав и дори подъл съм аз, а пък аз ежеминутно и унижено съм принуден да доказвам, че не съм нищожество, че не съм глупак и поразявам всички с благородството си - е, не е ли унизително това и за двете страни?" Тук той почнал да тропа с крака по килима, тъй че Юлия Михай-ловна била принудена да се изправи със сурово достойнство на лицето. Той бързо притихнал, но пък се разчувствувал, почнал да ридае (да, да ридае), да се удря в гърдите и близо пет минути ридал и се удрял в гърдите, все повече

и повече излизайки от кожата си от гробното мълчание на Юлия Михайловна. Накрая окончателно се издънил, като се изтървал да каже, че я ревнува от Пьотър Степанович. Схващайки колко е сглупил, изпаднал в страшна ярост и взел да крещи, че „не ще допусне да се отхвърля от бога"; че ще разгони нейния „безсрамен невярващ салон"; че градоначалникът дори е длъжен да вярва в бога, „а това ще рече, че и жена му"; че няма да търпи никакви младежи; че „вие, вие госпожо, вие сте причината всички тук да ме презират, вие ги настроихте така, а би следвало от чувство за собствено достойнство да цените мъжа си и да отстоявате неговия ум, дори да нямаше способности (а аз ни най-малко не съм неспособен!)". Крещял, че ще ликвидира женския въпрос и помен няма да остави от него, че още утре ще забрани и ще разгони това нелепо празненство в полза на гувернантките (да вървят по дяволите); че още утре сутринта ще изгони от губернията първата срещната гувернантка, под конвой „с казак ще я изгони!". „Напук, напук!" - пискливо викал той. „Известно ли ви е например, че вашите негодници подкокоросват народа във фабриката и че аз го зная? Известно ли вие, че нарочно разпространяват позиви, да, на-роч-но! Знаете ли, че са ми известни имената на четирима от тия негодници и че просто полудявам окончателно, окончателно полудявам!!!..." Но в тоя момент Юлия Михайловна внезапно прекъснала

мълчанието си и строго обявила,че самата тя много отдавна знае за престъпните замисли, че всичко това са глупости, че той го взема много навътре, а що се отнася до лудетините, тя знае не само тия четиримата, но всички останали (лъжеше); но че няма никакво намерение да полудява, а, напротив, още повече започва да вярва на ума си и се надява да докара работите до един хармоничен край: да окуражи младежта, да я вразуми, внезапно и съвсем неочаквано да покаже, че всичките им замисли са й известни, след което да им посочи нови цели за разумна и по-светла дейност. О, какво бе станало в тоя момент с Андрей Антонович! Узнавайки, че Пьотър Степанович пак го е метнал и тъй грубо го е подиграл, че е разкрил пред нея много повече неща и по-рано, отколкото пред него, и че най-после самият Пьотър Степанович стои на дъното на всички престъпни замисли, той изпаднал в изстъпление. „О, безразсъдно, но злобно същество - възкликнал той, късайки отведнъж веригите, - знай, че още сега ще арестувам недостойния ти любовник, ще го окова във вериги и ще го тикна в крепостта или - или пред очите ти ще се хвърля от прозореца!"

В отговор на тази тирада позеленялата от яд Юлия Михайловна незабавно се разсмяла продължително, звучно, кръшно и явно престорено - досущ както във френския театър изписаната срещу сто хиляди рубли за ролите на кокетки парижка актриса се смее право в очите на ревнивия си съпруг.

Фон Лембке се засилил уж към прозореца, но внезапно се спрял, стоял известно време като истукан, с молитвено събрани длани и блед като мъртвец, после хвърлил зловещ поглед на своята заливаща се от смях съпруга. „Юлия, Юлия, знаеш ли, Юлия... - казал той, задъхвайки се, с умоляващ глас - знаеш ли, Юлия, че и аз мога да направя нещо?" Но когато тия му думи предизвикали нов, още по-силен пристъп на смях, стиснал зъби, изохкал и внезапно се хвърлил - не, не през прозореца, а върху съпругата си, и то с вдигнати юмруци! Не, не я ударил - хиляди пъти не! - но това изчерпало сетните му сили. С мъка се добрал до кабинета си и целият разтреперан, рухнал върху приготвеното вече легло, тъй както си бил с дрехите, завил се презглава с чаршафа и лежал така цели два часа - без сън, без мисли, с камък в сърцето и с тъпо, неподвижно отчаяние в душата. Само от време на време дълга и мъчителна конвулсия разтърсвала тялото му. Привиждали му се някакви несвързани и съвсем безсмислени неща: мислел например за стария стенен часовник, който имал преди петнайсет години в Петербург и на който беше паднала голямата стрелка; за веселяка Милбоа, негов сослуживец, с когото веднъж бяха хванали врабче в Александровския парк и чак после, изведнъж се бяха сетили, че единият от тях е вече колежки асесор, и падна голям смях. Заспал беше, мисля, някъде към седем часа сутринта, много сладко и незабелязано,

и с чудесни сънища. Събуждайки се към десет часа, като ужилен скочил от леглото, изведнъж си спомнил всичко и се плеснал по челото; не приел нито закуската, нито Блюм, нито полицейския пристав, нито чиновника, дошъл да му напомни, че членовете на ...-ското дружество ще го чакат тази сутрин да заеме председателското си място, а като луд хукнал към покоите на Юлия Михайловна. Там Софя Антроповна, бабичка от благородно семейство, която открай време живееше при Юлия Михайловна, му обяснила, че една голяма компания - три карети, начело с жена му, още в десет часа заминала за Скворешники при Варвара Петровна Ставрогина, за да огледа всичко на място във връзка със замисленото и насрочено за след две седмици второ празненство, и че това било уговорено с Варвара Петровна още преди три дни. Поразен от тази вест, Андрей Антонович се върнал в кабинета си и незабавно наредил да му впрегнат каляската. Не можел да чака нито миг. Цялото му същество жадувало за Юлия Михайловна - само да я зърне, да бъде край нея поне пет минути; може би ще го погледне, ще му обърне внимание, ще му се усмихне както преди, ще му прости - о-о! „Какво става с тия коне?" Той машинално разгърнал оставената на масата дебела книга (имаше навика да си гадае по тоя начин: разгръщаше книгата наслуки и четеше първите три реда отгоре на дясната страница). Тоя път излязло: „Tous est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.“

Voltaire, „Candide“.[184] Ядосал се и хукнал към каляската: „В Скворешники!" После кочияшът разправяше, че из целия път непрекъснато го подканял да бърза, но като взели да наближават къщата, внезапно наредил да обръща и да кара отново в града и пак почнал: „По-бързо, моля, по-бързо." Като наближили вала, „негова милост" пак се разпоредил да спрат, „па слезе, отби се от пътя и удари през полето; рекох, че някоя човещина му е дала зор, ама го гледам, запря се, па се зазяпа в треволяците и бая време стоя, та взех да се усъмнявам".

Това са показанията на кочияша. Спомням си го тоя ден: студен и ясен, но ветровит септемврийски ден; пред погледа на отбилия се от пътя Андрей Антонович се разстилал суровият пейзаж на отдавна ожънатите ниви; свирещият вятър е люшкал жалките останки от умиращите жълти полски цветя... Дали е сравнявал себе си и своята съдба с повехналите и попарени от есента и студовете цветя? Не мисля. Дори съм сигурен в обратното, сигурен съм, че изобщо не е забелязал цветята въпреки изричните показания на кочияша, пък и на пристигналия тъкмо в този момент с файтона на полицейския началник пристав на първи участък, който впоследствие твърдеше, че действително заварил началството с букетче жълти полски цветя в ръка. Тоя пристав, Василий Иванович флибустиеров - образец на възторжено-административна

[184] *„Всичко е за добро в тоя най-добър от възможните светове." Волтер, ..Кандид" (фр.)*

личност, - макар и отскоро в града, беше вече успял да се отличи и прочуе с изключителното си усърдие и с престараването, с което изпълняваше всяко нареждане, а така също с вродената си склонност да не изтрезнява. Скачайки от файтона и без ни най-малко да се смущава от странния вид и поведение на началството, на един дъх доложил, че „в града е неспокойно".

- А? Какво? - строго, но без каквато и да било изненада, забравил сякаш къде се намира, все едно, че в кабинета си, се обърнал насреща му Андрей Антонович.

- Приставът на първи участък флибустиеров, ваше превъзходителство - отново се представил оня. - В града има бунт.

- Флибустиерите ли? - повторил Андрей Антонович замислено.

- Тъй верно, ваше превъзходителство. Шпигулинците се разбунтуваха.

- Шпигулинците!...

Думата му се сторила позната, подсетила го сякаш за нещо. Дори трепнал и вдигнал пръст към челото: „Шпигулинците!" Мълчаливо и все още унесен в мислите си, бавно тръгнал към каляската, качил се и нареди да карат в града. Приставът поел с файтона подире му.

Доста интересни и най-разнообразни неща трябва да си е мислил по пътя, но при пристигането си на площада пред губернаторството едва ли е имал някакво определено намерение, някакъв точен план.

Съзирайки обаче редиците на непреклонно настроената тълпа „бунтовници", полицейският кордон, безпомощния (а може би нарочно безпомощния) полицейски началник, долавяйки всеобщото очакване, целият изтръпнал. Блед като платно, слязъл от каляската.

- Долу шапките - промълвил той тихо, задъхвайки се. И най-неочаквано креснал: - На колене! - Този писклив крясък бил неочакван за самия него и може би тъкмо това обяснява всичко, което се беше случило впоследствие. Това е като на пързалката по Коледа - понесе ли се веднъж шейната по нанадолнището, нищо не може да я спре. А пък за нещастие Андрей Антонович цял живот се бе отличавал със спокоен характер и никога никому не беше крещял и тропал с крака; с такива е най-опасно, когато някой път се случи шейната им изведнъж да се сурне по нанадолнището. Всичко се завъртяло пред очите му.

- Флибустиери! - изкрещял той още по-пискливо, още по не на място, и гласът му пресекнал. Мисля, че в момента не е знаел още какво ще предприеме, но е знаел и с цялото си същество е усещал, че ей сега, непременно ще предприеме нещо.

„Господи!" - чуло се от тълпата. Някакъв момък взел да се кръсти; трима или четирима наистина понечили да коленичат, но останалите вкупом прекрачили напред и всички в един глас се развикали: „Ваше превъзходителство... пазариха ни за четирийсет... управителят... ти не си мисли за нас,

че..." и прочие и прочие. Нищо не можело да се разбере.

Уви! Андрей Антонович не бил в състояние да прави разследване: още държал букетчето. За него бунтът е бил тъй очевиден, както одеве бе очевидно за Степан Трофимович, че ще го карат в Сибир... А в неговите очи сред тълпата ококорили се насреща му „бунтовници" току сновял „подстрекателят"... Пьотър Степанович, който не бе го напускал нито за миг още от снощи, самият Пьотър Степанович, омразният Пьотър Степанович...

- Пръчки! - провикнал се Андрей Антонович още по-неочаквано.

Настъпила мъртвешка тишина.

Така се бяха развили събитията в началото, съдейки по най-достоверни сведения и по моите догадки. По-нататък обаче сведенията, а и моите догадки не са вече толкова точни. Впрочем разполагаме и с някои факти.

Първо, пръчките пристигнали някак твърде бързо: очевидно, очаквайки тая заповед, предвидливият полицейски началник предвидливо ги е приготвил. Наказани бяха впрочем само двама, мисля, че не бяха дори трима души; и настоявам, че е така. Чиста измислица е, че били наказани всички или Дори половината от хората. Вятър работа са и приказките относно бедната, но от благородно потекло дама, която най-неочаквано била хваната и тутакси бита; а за тая дама лично аз го четох в кореспонденцията на един петербургски

вестник. Вярно, че у нас мнозина говореха за някоя си Авдотя Петровна Тарапигина, от приюта при гробището, която, прибирайки се от гости, минавала през площада и водена от естествено любопитство, се промушила напред сред зрителите; виждайки какво става, възкликнала: „Какъв срам!" - и плюла. При което уж моментално я спипали и също я „напердашили". Тоя случай не само че го писаха във вестниците, но в града се пусна дори подписка в нейна полза. Самият аз записах двайсет копейки. И какво излезе? Оказва се, че изобщо не е имало и няма никаква Тарапигина! Лично ходих да правя справка в приюта: хората дори не бяха чували за такава; не стига това, ами май се обидиха, като им разказвах за слуховете. Спирам се впрочем на тая несъществуваща Авдотя Петровна, защото това, което уж се било случило с нея (ако тя съществуваше), насмалко не се случи със Степан Трофимович; мисля дори, че тоя нелеп слух за Тарапигина бе тръгнал тъкмо по тоя начин, тоест, украсявайки случката, клюката постепенно превърна моя приятел в някаква си Тарапигина. Най-важното, че просто не помня по какъв начин ми се беше изплъзнал още като излязохме на площада. Предчувствайки нещо много лошо, исках да заобиколим по края, но ни попречи собственото ми любопитство - само за миг се спрях с първия срещнат да питам какво става и като погледнах, Степан Трофимович вече го нямаше край мене. Инстинктивно се втурнах да го диря на най-опасното място; не

знам защо, но ми се струваше, че и неговата шейна се е сурнала по нанадолнището. И действително - открих го в самия център на събитията. Помня, че го задърпах за ръкава; но той спокойно и гордо ми отправи един крайно авторитетен поглед.

- Cher - каза той с тон, в който звучеше някаква изопната до скъсване струна. - Щом дори тук, на площада, пред очите ми се разпореждат тъй безцеремонно, какво да очакваме например от тоя... като му се случи да действа самостоятелно.

И разтреперан от негодувание, тръпнещ от желанието да бъде предизвикателен, заплашително вдигна пръст и изобличително го насочи към опуления насреща ни, само на две крачки от нас, флибустиеров.

- Тоя, а! - възкликна приставът (и на него му бе причерняло, види се). - Тоя! Ами ти кой си, бе? - приближи се той с вдигнат юмрук. - Ти кой си? - изрева той бясно, болезнено и някак отчаяно (ще отбележа, че много добре познаваше по лице Степан Трофимович). Още един миг и, разбира се, щеше да го сграбчи за шията; за щастие обаче кръсъкът му привлече вниманието на Лембке и той се обърна. Загледа се в Степан Трофимович - внимателно, но някак с недоумение, силейки се сякаш да си спомни нещо, и изведнъж нетърпеливо замаха с ръка. флибустиеров се спря. А аз взех да тегля Степан Трофимович от тълпата. Впрочем може би и самият той вече искаше да се оттегли.

- Да се прибираме, да се прибираме - настоявах

аз, - ако още не са ни преброили кокалите, дължим го само на Лембке.

- Прибирайте се, драги, моя е вината, че ви излагам на опасност. Пред вас е бъдещето, чака ви, тъй да се каже, кариера, а колкото до мен – mon heure a sonnee[185].

И с твърди крачки се качи по стълбището на губернаторството. Портиерът ме познаваше; казах му, че отиваме при Юлия Михайловна. Влязохме в приемната и зачакахме. Не исках да изоставям приятеля си, но смятах за излишно да му говоря каквото и да било. Той имаше вид на човек, обрекъл себе си на сигурна смърт за отечеството. Седнахме поотделно, аз в единия ъгъл, по-близо до вратата, той отсреща ми, в другия; опрял се беше леко с две ръце на бастуна и замислено бе навел глава. В лявата му ръка висеше широкопола-та му шапка. Седяхме така около десетина минути.

II

По едно време с бързи крачки влязоха Лембке и съпровождащият го отзад полицейски началник; Лембке хвърли разсеян поглед към нас, но не ни обърна внимание и щеше да отмине в кабинета си, но Степан Трофимович се изправи и му препречи пътя. Високата, съвсем различна от другите фигура на Степан Трофимович правеше впечатление;

[185] *За мен часът удари (фр.)*

Лембке се спря.

- Кой е този? - измърмори той с недоумение, обръщайки се уж назад към полицейския, но продължаваше да разглежда Степан Трофимович.

- Степан Трофимович Верховенски, колежки асесор в оставка, ваше превъзходителство - отвърна Степан Трофимович, накланяйки с достойнство глава. Негово превъзходителство продължаваше да го гледа, доста тъпичко впрочем.

- Какво има? - попита той началнически лаконично и с явно презрение нетърпеливо нададе ухо към Степан Трофимович, явно вземайки го за обикновен тъжител, дошъл с някаква писмена жалба.

- Днес един чиновник, който действаше от името на ваше превъзходителство, извърши в къщата ми обиск; ето защо бих желал...

- Името? Името? - припряно запита Лембке, сякаш изведнъж се бе сетил за нещо. Степан Трофимович повтори името си с още по-голямо достойнство.

- А-а-а! Значи... значи, оня разсадник... Милостиви господине, проявите ви са такива, че... Професор ли сте? Професор?

- Навремето имах честта да изнеса няколко лекции пред младежта в ...-ския университет.

- Мла-деж-та! - подскочи Лембке, макар да се ловя на бас, че все още не схващаше за какво става дума и може би дори с кого говори. - Аз, милостиви господине, няма да го допусна това - ужасно се разсърди той изведнъж. - Не признавам никаква младеж. Всичко е от прокламациите. Това е

абордаж срещу обществото, милостиви господине, пиратски абордаж, флибустиерство... В какво се състои молбата ви?

- Напротив, именно вашата съпруга ме помоли да изнеса утре лекция на празненството й. И не съм дошъл да моля, а да потърся правата си...

- На празненството ли? Празненство няма да има. Няма да го допусна вашето празненство, не! Лекции, а? Лекции?! -разкрещя се той бясно.

- Много бих желал да говорите с мен по-учтиво, ваше превъзходителство, да не ми тропате с крак и да не ми викате като на момченце.

- Вие давате ли си сметка с кого говорите? - почервеня внезапно Лембке.

- Напълно, ваше превъзходителство.

- Аз защитавам обществото, а вие го рушите. Рушите го! Вие... Впрочем спомням си кой бяхте: били сте възпитател в дома на генералшата Ставрогина?

- Да, бях... възпитател... в дома на генералшата Ставрогина.

- И в продължение на двайсет години сте били разсадникът на всичко това, което сега... на плодовете, които сега...

Сега ви видях май и на площада. Внимавайте обаче, милостиви господине, внимавайте; насоките на вашите мисли са всеизвестни! Бъдете сигурен, че ви имам предвид. Не мога, милостиви господине, не мога да допусна лекциите ви. Адресирайте молбата си другаде. И пак понечи да отмине.

- Повтарям, че грешите, ваше превъзходителство: не аз ви моля, а вашата съпруга помоли мен да участвувам в утрешното празненство, и то не с лекция, а с нещо литературно. Но сега самият аз се отказвам от това. Обръщам се към вас с най-покорната молба да ми обясните, ако е възможно: на какво основание и защо днес ми бе направен обиск? Бяха ми иззе ти някои книги, редица книжа, ценни за мен лични писма и всичко това бе натоварено на количка и откарано през целия град...

- Кой ви е направил обиск? - стресна се Лембке и идвайки вече напълно на себе си, се изчерви и въпросително погледна полицейския началник. Точно в тоя момент на вратата се показа превитата, длъгнеста, нескопосна фигура на Блюм.

- Ето този чиновник - посочи към него Степан Трофимович. Блюм пристъпи напред с вид на човек, който е виновен, но няма намерение да се предава.

- Vous na faites que de betises[186] - ядно му подхвърли Лембке изведнъж сякаш се преобрази и дойде на себе си. - Извинете... - измънка той крайно смутено и още повече се изчерви - всичко това е вероятно просто едно досадно недоразумение... просто недоразумение.

- Ваше превъзходителство - обади се Степан Трофимович, - на младини бях свидетел на една доста характерна случка. Веднъж във фоайето на театъра едно лице бързо се приближи до някакъв човек и

[186] *Вършите само глупости (фр.)*

пред всички му залепи плесница. Но още в момента, забелязвайки, че пострадалият не е онзи, за когото е била предназначена плесницата, а съвсем друго, непознато лице, което малко нещо приличало на него, бързешка-та и ядосано като човек, който не може да пилее златното си време, каза - досущ както сега и ваше превъзходителство: „Извинете... грешка, просто стана недоразумение... просто едно недоразумение." Когато пострадалият въпреки това продължаваше да се обижда и да вика, онзи с една истинска досада му каза: „Ама нали ви казвам, че просто стана недоразумение, защо викате?"

- Това... това, разбира се, е много смешно... - криво се усмихна Лембке - но... нима не виждате колко съм нещастен самият аз?

Той почти изстена и... и като че понечи да закрие лицето си с длани.

Този неочакван стон, едва ли не ридание, беше просто непоносим. Вероятно това бе първият миг, когато ясно осъзнаваше събитията от вчера насам, последван незабавно от пълно, унизително и прилепчиво отчаяние; кой знае - може би още малко и щеше да избухне в гръмогласен плач. В първия момент Степан Трофимович го погледна като уMono-бъркан, но внезапно наклони глава и с дълбоко проникновен глас каза:

- Ваше превъзходителство, не се занимавайте повече с глупавата ми жалба, само наредете да ми се върнат книгите и писмата...

Но не можа да се доизкаже. В тоя момент в залата шумно нахлу голяма компания, предвождана от самата Юлия Михайловна. Бих искал обаче да опиша всичко това колкото се може по-подробно.

III

Първо, цялата компания, и от трите карети, бе влязла право в приемната. За покоите на Юлия Михайловна имаше отделен вход - вляво от официалния, но тоя път всички бяха решили да минат през приемната; мисля, че причината беше присъствието на Степан Трофимович, защото Юлия Михайловна още по пътя за града е била известена за всичко, което се бе случило с него, както и за цялата тази история с шпигулиновци. Успял бе да я осведоми не друг, а Лямшин, който, наказан за някакво провинение, не участвал в разходката и беше в течение на събитията. И усмихвайки се злорадо, тутакси бе пришпорил клетата си файтонджийска кранта по пътя към Скворешники, за да посрещне прибиращата се кавалкада с хубавите вести. Мисля, че въпреки цялата си решителност Юлия Михайловна ще да се е посконфузила, научавайки подобни новини, но вероятно е било само за миг. Политическата страна на въпроса например не й е създала грижи: Пьотър Степанович вече четири пъти й бе внушавал, че тия нехранимайковци от фабриката на братя Шпигулини до един заслужават

пердаха, а от известно време насам Пьотър Степанович беше станал за нея непререкаем авторитет. „И все пак... той ще ми плати за това" - помислила си е навярно тя, при което това „той" явно се е отнасяло за съпруга й. Ще отбележа мимоходом, че сякаш нарочно Пьотър Степанович също не бе взел участие в посещението на Скворешники и изобщо никой никъде не бе го виждал от сутринта. Ще спомена между другото, че след като бе приела гостите в Скворешники, Варвара Петровна също се бе върнала в града заедно с тях (с каляската на Юлия Михайловна), за да участва непременно в последното заседание на комитета за утрешното празненство. Разбира се, новините относно Степан Трофимович, които бе донесъл Лямшин, също я бяха заинтересували, а може би и развълнували. Разплатата с Андрей Антонович започна незабавно. Уви, той го усети веднага щом погледна прекрасната си съпруга. С ведро лице и очарователна усмивка тя бързо отиде право при Степан Трофимович, елегантно му поднесе прелестно опакованата си в ръкавица ръчичка и го обсипа с най-ласкави думи, сякаш единствената й грижа днес е била час по-скоро да се върне и да благодари на Степан Трофимович за това, че най-сетне го вижда в дома си. И никакъв намек за сутрешния обиск; сякаш че още нищо не знаеше. И нито дума на мъжа си, нито дори един поглед към него - все едно, че го нямаше в салона. Не стига това, ами тутакси властно конфискува Степан

Трофимович и го отведе в гостната си - един вид не е имало никакви обяснения между него и Лембке, пък и да е имало, няма никакъв смисъл да продължават. Пак повтарям: струва ми се, че въпреки всичките си претенции за „добър тон" в случай Юлия Михайловна отново направи голям гаф. И в това много й помогна Кармазинов (който взе участие в отиването до Скворешники по изричната молба на Юлия Михайловна и по този начин, макар и косвено, направи първата си визита на Варвара Петрова, която поради женската си суетност бе останала възхитена). Виждайки Степан Трофимович последен (беше влязъл по-късно от другите), той още от вратата се хвърли да го прегръща, позволявайки си дори да прекъсне Юлия Михайловна.

- Най-сетне, най-сетне! Колко години оттогава... Excelent ami.[187]

Кармазинов се хвърли да го целува и то се знае, подложи бузата. Подлъганият Степан Трофимович беше принуден да я целуне.

- Cher - каза ми той вечерта, спомняйки си събитията през тоя ден, - в този момент си помислих: кой от нас двамата е по-подъл? Той ли, който ме прегръща, за да ме унизи още в следващия момент, аз ли, който го презирам, но го целувам по бузата, въпреки че бих могъл да се извърна... пуф, да се не види!

- Хайде, разказвайте, разкажете ми всичко -

[187] *Превъзходни друже (фр.)*

лигавеше се и Кармазинов, сякаш настина беше възможно току изведнъж да вземе да му разкаже живота си през тия двайсет и пет години. Но това глупаво лекомислие влизаше в правилата на „добрия" тон.

- Ще ви напомня, че за последен път се видяхме в Москва, на обяда в чест на Грановски, и че оттогава минаха двайсет и четири години... - твърде резонно (а следователно пренебрегвайки „добрия" тон) почна Степан Трофимович.

- Се cher homme[188] - кресливо и фамилиарно го прекъсна Кармазинов, стискайки го някак прекалено дружески за рамото, - Юлия Михайловна, че отведете ни по-скоро в гостната си де, там той ще седне и всичко ще разкаже.

- А трябва да ви кажа, че изобщо никога не съм бил близък с тая истеричка - пак същата вечер ми каза Степан Трофимович, треперейки от яд. - Бяхме, кажи-речи, момчета и още тогава бях почнал да го мразя... също както и той мене, разбира се.

Гостната на Юлия Михайловна бързо се напълни. Варвара Петровна беше в крайно възбудено състояние, макар и да се мъчеше да изглежда спокойна - забелязах я на два-три пъти да отправя погледи пълни с омраза към Кармазинов и пълни с гняв към Степан Трофимович; това беше предварителен гняв - от страх, от ревност, от любов: ако Степан Трофимович пак направеше някой гаф и позволеше на

[188] *Тоя мил човек (фр.)*

Кармазинов да го среже публично, тя, струва ми се, моментално би скочила и би го набила. Забравих да кажа, че сред гостите беше и Лиза - никога Не я бях виждал тъй радостна, безгрижно-весела и щастлива. Тук беше, разбира се, и Маврикий Николаевич. Освен това сред тълпата млади дами и полуразхайтени млади господа, образуващи постоянната свита на Юлия Михайловна, където разхайтеността минаваше за веселие, а евтиният цинизъм - за ум, забелязах две-три нови лица: някакъв току-що пристигнал в града и крайно съмнителен поляк, някакъв немски доктор - як старец, който непрекъснато се смееше, и то с наслада, на собствените си вицове, и най-сетне някакво съвсем младо князче от Петербург, което се движеше като автомат, имаше осанка на държавен мъж и носеше страшно дълга и остра якичка. Личеше си, че Юлия Михайловна страшно държи на този си гост и дори малко се безпокои за своя салон...

- Cher monsieur Karmazinoff[189] - заговори Степан Трофимович, като се разположи в твърде картинна поза на дивана и внезапно почна да точи думите и се лигави не по-зле от Кармазинов, - Cher monsieur Karmazinoff, животът на човек от ония, нашите времена, при това на човек, изповядващ известни възгледи, дори след двайсет и пет годишен промеждутък би трябвало да ви се стори еднообразен...

[189] *Драги господин Кармазинов (фр.)*

Немецът гръмко и отсечено се разсмя, буквално се раз-цвили, предполагайки вероятно, че Степан Трофимович е казал нещо много смешно. Той го погледна с преувеличено учудване, което впрочем не направи впечатление. Князът също го погледна, насочвайки към него остриетата на яката си и дори си постави пенсието, макар да не изпитваше какво-то и да било любопитство.

- ...Би трябвало да ви изглежда еднообразен - на-рочно повтори Степан Трофимович, проточвайки думите колкото се може повече и по-безцере-монно. - Такъв бе и моят живот през тоя четвърт век, et comme on trouve partout plus de moines que de raison[190], и тъй като съм напълно съгласен с това, излиза, че за тоя четвърт век...

- C'est charmant, les moines[191] - пошушна Юлия Ми-хайловна, обръщайки се към седналата до нея Варвара Петровна.

Варвара Петровна й отговори с горд поглед. Но Кармазинов не можа да понесе успеха от френска-та фраза и побърза пискливо да прекъсне Степан Трофимович:

- Що се отнася до мен, аз в това отношение съм вече спокоен и седма година не мърдам от Карлс-руе. И когато миналата година градският съвет реши да се прокара нова водосточна тръба, с цяло-то си сърце почувствах, че този водосточен въпрос на Карлсруе ми е по-близък и по-скъп от всички въпроси на моето мило отечество... по време на

[190] *И тъй като човек среща монаси по-често, отколкото здрав смисъл (фр.)*
[191] *Чудесно е това за монасите (фр.)*

тъй наречените тукашни реформи.

- Принуден съм да ви съчувствам, макар и със свито сърце - въздъхна Степан Трофимович и многозначително наклони глава.

Юлия Михайловна тържествуваше - разговорът ставаше и дълбок, и с насока.

- Нова тръба за нечистотиите, така ли? - гръмогласно се осведоми докторът.

- За вода, докторе, за вода, аз тогава дори им помагах да напишат проекта.

Докторът пак се разсмя гръмогласно. Мнозина го последваха, при това тоя път се смееха право в очите му, но той не го разбра и остана страшно доволен, че всички се смеят.

- Ще ми позволите да не се съглася с вас, Кармазинов - побърза да се намеси Юлия Михайловна. - Карлсруе си е Карлсруе, но вие обичате да мистифицирате и тоя път не ви вярваме. Кой руски писател е изобразил толкова най-съвременни типове, кой е доловил толкова най-съвременни въпроси, кой е посочил именно ония главни пунктове на съвременността, които образуват типа на съвременния деец? Вие, само вие и никой друг. Разправяйте после за равнодушие към родината и за страшния си интерес към водосточната тръба в Карлсруе! Ха-ха!

- Да, разбира се - запримляква Кармазинов, - аз наистина показах в типа на Погожев всички недостатъци на славянофилите, а в типа на Никодимов всички недостатъци на западняците.

- Чак пък всички - тихичко пошушна Лямшин.

- Но го правя между другото, само колкото да убия скуката и... да задоволя настойчивите искания на моите съотечественици.

- Степан Трофимович - възторжено продължаваше Юлия Михайловна, - вероятно знаете, че утре ще имаме удовол ствието да чуем прелестните редове... на едно от най-новите изящни белетристични вдъхновения на Семьон Егорович, озаглавено „Mercі". В него той обявява, че престaвал да пише, за нищо на света нямало да пише повече, та ако ще ангели да слезели от небето или, по-точно, ако цялото висше общество почне да го моли да измени решението си. С една дума, оставя перото за цял живот и това грациозно „Mercі" е отправено към публиката като благодарност за онзи постоянен възторг, с който толкова години е съпровождала неизменните му усилия да служи на честната руска мисъл.

Юлия Михайловна бе на върха на блаженството.

- Да, ще се сбогувам; ще кажа своето „Mercі" и ще замина, и там... в Карлсруе... ще склопя очи - окончателно взе да се превзема Кармазинов.

Като мнозина от великите ни писатели (а у нас великите писатели са много) той не можеше да устои на похвалите и тутакси започваше да се разкисва от тях, въпреки ума си. Мисля обаче, че това е простително. Разправят, че в един частен разговор един от нашите шекспировци направо бил изтърсил, че „ние, великите хора, инак не можем"

и прочие и дори не забелязал какво е казал.

- Там, в Карлсруе, ще склопя очи. Завършвайки делото си, на нас, великите хора, ни остава едно - по-скоро да склопим очи, без да търсим награда. И аз ще направя така.

- Дайте ми адреса, ще дойда в Карлсруе на гроба ви - разкикоти се немецът.

- Сега мъртвите ги препращат и по железниците - обади се неочаквано някакъв невзрачен младеж от свитата.

Лямшин просто изпищя от възторг, Юлия Михайловна се намръщи. Влезе Николай Ставрогин,

- А на мен ми казаха, че са ви откарали в участъка - обърна се той към Степан Трофимович с висок глас.

- Въпрос на участ - тутакси направи каламбур Степан Трофимович.

- Но се надявам, че това няма да се отрази на моята молба - отново поде Юлия Михайловна, - надявам се, че независимо от глупавата неприятност, за която и досега си нямам ясна представа, няма да излъжете най-добрите ни очаквания и въпреки тая си участ ще участвате в литературното ни утро.

- Не знам наистина, аз... сега...

- Виждате ли какъв нещастен човек съм аз, Варвара Петровна... представете си само, тъкмо когато изгарям от желание да се запозная лично с един от най-забележителните и независими руски умове, Степан Трофимович има намерение да ни изостави.

- Похвалата бе произнесена тъй гръмко, че аз,

разбира се, би трябвало да не я чуя - отсече Степан Трофимович, - но не вярвам, че моята скромна личност е тъй необходима утре за вашето празненство. Впрочем аз...

- Е, ама вие съвсем ще го разглезите! - провикна се още от вратата току-що влизащият Пьотър Степанович. - Тъкмо малко от малко го бях постегнал и изведнъж, само за една сутрин - и обиск, и арест, и приставът го хваща за яката, а сега дамите му пеят химни в салона на градоначалника! Ами че той целият примира от възторг; той и насън не е виждал такъв бенефис. Ей го, готов е вече да хули социалистите!

- Това не може да бъде, Пьотър Степанович. Социализмът е твърде велика идея, за да не го разбира Степан Трофимович - енергично се застъпи Юлия Михайловна.

- Идеята е велика, но онези, които я изповядват, не винаги са великани, et brisons-la, mon cher[192] - заключи Степан Трофимович, обръщайки се към сина си и елегантно ставайки от мястото си.

Но в тоя момент стана нещо най-неочаквано. От известно време Фон Лембке също беше влязъл в гостната, но се правеха, че не го забелязват, макар всички да го бяха видели, като влизаше.

Вярна на себе си, Юлия Михайловна продължаваше да го игнорира. Той стоеше някъде до вратата и мрачно, с един строг израз на лицето слушаше разговорите. Като чу намеците за тазсутрешните

[192] *И да завършим с това, драги мой (фр.)*

събития, той взе някак неспокойно да се оглежда, спря за миг погледа си върху княза, види се, поразен от размерите на щръкналата му силно колосана яка; после внезапно като да трепна, чувайки гласа на влизащия Пьотър Степанович, и в момента, когато Степан Трофимович беше изрекъл сентенцията си за социалистите, най-неочаквано се приближи до него, блъскайки изпречилия се на пътя му Лямшин, който моментално отскочи, хвана се за рамото и взе да се прави,че страшно го е заболяло.

- Достатъчно! - каза Фон Лембке, хващайки енергично за ръката изплашения Степан Трофимович и стискайки я с все сила със своята. - Достатъчно, флибустиерите на нашето време се знаят. Нито дума повече. Взети са нужните мерки...

Казани високо, на всеослушание, думите му прозвучаха крайно енергично, но направиха неприятно впечатление. Всички почувстваха, че става нещо лошо. Видяха как Юлия Михайловна побледня. Но накрая една глупава случайност развали ефекта. Обявявайки, че нужните мерки са взети, Лембке рязко се обърна и бързо тръгна навън, но на втората крачка се спъна в килима, по литна с главата напред и насмалко не падна. Спря се за миг, погледна мястото, където се беше спънал, изръмжа: „Да се смени!" - и излезе от стаята. Юлия Михайловна се завтече подире му. С излизането й се вдигна глъчка, в която беше трудно да се разбере нещо. Едни казваха, че бил „разстроен",

други - че имал „предразположение". Трети си сочеха с пръст челото; в ъгъла Лямшин правеше с двата си пръста рога над челото. Намекваше се за някакви семейни обстоятелства, уж шепнешком, разбира се. И никой не посягаше към шапката си, всички чакаха. Не знам какво беше успяла да направи Юлия Михайловна, но след около пет минути се върна, мъчейки се с все сила да се покаже спокойна. Отговаряше уклончиво, че Андрей Антонович е малко развълнуван, но че нямало нищо, той си го имал от малък, че тя „много добре" го познава и че утрешното празненство положително ще го разведри. После още няколко любезни думи - единствено за приличие - на Степан Трофимович и накрая покана към членовете на комитета незабавно да пристъпят към заседанието. Чак сега ония, които не влизаха в комитета, взеха да се сбогуват; но тоя съдбоносен ден още не беше свършил, а с него и неприятностите...

Забелязал бях, че още с влизането на Николай Всеволодович Лиза се втренчи в него и толкова дълго го беше гледала, че накрая привлече вниманието на всички. Видях, че зад гърба й Маврикий Николаевич се наведе към нея, понечи сякаш да й пошушне нещо, но, види се, промени намерението си и бързо се изправи, оглеждайки всички с виновен поглед. Любопитството възбуждаше и Николай Всеволодович: лицето му бе по-бледо, отколкото обикновено, а погледът му - необикновено разсеян. След въпроса, който зададе на Степан Трофимович

още с влизането си, той сякаш моментално забрави за него и което е право, май че забрави да поздрави дори домакинята. Не беше погледнал Лиза нито веднъж - не защото не искаше, а защото - това го твърдя - изобщо не я забелязваше. И изведнъж след краткото мълчание, настъпило подир поканата на Юлия Михайловна незабавно да започне последното заседание - се раздаде звънкият глас на Лиза. Обръщаше се към Николай Всеволодович:

- Николай Всеволодович, някакъв капитан, на име Лебядкин, който се представя за ваш роднина, за брат на жена ви, непрекъснато ми пише неприлични писма, в които се оплаква от вас и предлага да ми разкриел някакви тайни за вас. Ако наистина ви е роднина, забранете му да ме обижда и ме избавете от тая неприятна история.

Страшно предизвикателство звучеше в тия думи, всички го разбраха. Обвинението беше съвсем открито, макар може би неочаквано за самата нея. Както когато човек изведнъж зажумява и скача от покрива.

Но още по-невероятен беше отговорът на Николай Ставрогин.

Първото, което само по себе си бе вече странно, е, че никак не се изненада, а съвсем спокойно и внимателно изслуша Лиза. На лицето му не се четеше нито смущение, нито гняв.

И простичко, твърдо, дори сякаш с готовност отговори на съдбоносния въпрос:

- Да, имам нещастието да съм роднина с този

човек. Сестра му, по баща Лебядкина, вече близо пет години е моя жена. Не се съмнявайте, че в най-скоро време ще му предам вашето искане и ви гарантирам, че повече няма да ви безпокои.

Никога няма да забравя ужаса, който се изписа по лицето на Варвара Петровна. Тя като обезумяла стана от стола си и вдигна ръка, сякаш бранейки се от нещо. Николай Всеволодович я погледна, погледна Лиза и останалите зрители и изведнъж на лицето му се изписа една безкрайно високомерна усмивка; обърна се и бавно излезе от стаята. Всички видяха, че в момента, когато Николай Всеволодович си тръгваше, Лиза скочи от дивана и явно възнамеряваше да хукне подире му, но се опомни и не се затича, а бавно излезе, също без да погледне никого и без да продума дума, разбира се, съпровождана от завтеклия се подире й Маврикий Николаевич...

Отминавам приказките, дето се изприказваха тая вечер в града. Варвара Петровна се затвори в градската си къща, а Николай Всеволодович, казват, заминал право за Скворешники, без да се види с майка си. Вечерта Степан Трофимович ме прати при „сеКе Cheree апйе" да изпрося позволение да я посети, но не бях приет. Той беше страхотно потресен, плака. „Такъв брак! Такъв брак! Такъв ужас за семейството", непрекъснато повтаряше той. Сещаше се обаче и за Кармазинов и ужасно го хулеше. Енергично се готвеше и за утрешната си лекция и - какво да го правиш, художествена нату-

ра! - готвеше се пред огледалото и си преповтаряше каламбурите и остроумията, които цял живот бе събирал и записвал в специална тетрадка, за да ги използва в утрешната си лекция.

- Друже мой, правя го само заради великата идея - явно оправдавайки се, ми казваше той. - Cher ami, двайсет и пет години не съм мърдал от мястото си и изведнъж тръгвам, не знам накъде, но - тръгвам...

ЧАСТ ТРЕТА

Първа глава
ПРАЗНЕНСТВОТО. ПЪРВА ЧАСТ

I

Независимо от всички тревоги и неразбории на другия ден празненството се състоя. Мисля, че дори ако през нощта Лембке беше умрял, на сутринта празненството пак щеше да се състои - толкова държеше на него Юлия Михайловна, придавайки му някакво особено значение. Уви, тя си остана сляпа до последния миг и така и не разбра настроението на обществото. А беше стигнало дотам, че вече никой не вярваше да се размине без някакъв грандиозен скандал, без „развръзка", както се изразяваха някои и предварително потриваха ръце. Вярно е, че при това мнозина уж се въсеха и заемаха дълбокомислени политически пози; но което е право, руснакът пей дава да се забърка някоя скандална история. Но е вярно и другото, в случая имаше нещо повече от жаждата за скандал - имаше едно всеобщо раздразнение, нещо крайно ожесточено: ще речеш, че на всички им беше ужасно обръгнало всичко. Цареше някакъв общ колеблив цинизъм, сякаш насила натрапен цинизъм,

сякаш че по неволя и от немай-къде. Последователни бяха само дамите, и то по един-единствен пункт - в безпощадната си омраза към Юлия Михайловна. Тук си бяха подали ръка всички дамски направления. А тя, горката, дори не подозираше - до последния момент беше сигурна, че си е създала „обкръжение" и че все още са й „фанатично предани".

Загатнах вече, че в града ни се бяха появили какви ли не човеци и човечета. Не говоря за тъй наречените „напредничави" хора, които винаги гледат да са пред другите (главната им грижа) - те все пак имат някаква по-определена цел, макар много често да е страшно глупава. Не, говоря само за мръснишката сган. В преходните времена тая сган, която я има във всяко общество, се надига, и при това не само че няма никакви цели, но няма дори капка разум и с всички сили изразява единствено тревога и нетърпение. Същевременно тая сган, без да подозира, почти винаги попада под командата на тайфата действащи с определена цел „напредничави", която пък насочва всичките тия отрепки на обществото натам, накъдето й е угодно, освен ако самата тя не се състои от пълни идиоти, което впрочем също се случва. Сега, когато всичко мина, у нас се говори например, че Пьотър Степанович го управлявала Интернационалката, Пьотър Степанович управлявал Юлия Михайловна, а тя пък на свой ред регулирала по негова команда цялата тая сбирщина. Сега най-солидните умове в града се

чудят и маят: как тъй са им се оставили тогава? Какво представляваха тия наши смутни времена, какъв беше тоя преход - от какво и към какво - не знам, пък и никой май не знае освен може би някой от нашите неканени гости. Но е факт, че най-различни нищожества, които по-рано не смееха да отворят уста, внезапно взеха връх и почнаха на всеослушание да критикуват всичко свято, докато най-първите хора, които до момента благополучно водеха хорото, изведнъж почнаха да ги слушат и да се спотайват; а някои дори най-позорно да им се подмазват. Едни нищо и никакви лямшиновци, телятниковци и тентетниковци (помешчиците), ония доморасли сополанковци Радишчеви, разни печално, но надменно усмихнати чифутчета и кой знае отде изпаднали в града зевзеци, разни уж „столично мислещи" поети, които вместо с мисъл и с таланта парадираха с лъснатите си ботуши и с надиплените си кафтани, разни майори и полковници, които с присмех говореха за безсмислието на офицерското си звание, готови за рубла в повече моментално да захвърлят сабята и да се цанят писари в железниците, разни заловили се с адво-катлък генерали; просветени комисионери, просвещаващи се търговчета, безброй семинаристи, жени, олицетворяващи женския въпрос - всичко това внезапно изплува и взе връх. И над кого? Над клуба, над почетните сановници, над генерали с дървени протези вместо крак, над нашето

прекомерно строго и непристъпно дамско общество. Щом дори Варвара Петровна им се беше оставила да я разиграват както си искат (до катастрофата със синчето), на другите ни Минерви донейде може и да се прости тогавашната дивотия. Както вече казах, сега всичко се приписва на Интернационала. Тази мисъл тъй се бе наложила, че накрая всички го повярваха. Съвсем наскоро съветникът Кубриков, шейсет и две годишен човек и носител на „Станислав", втора степен, без никой да го вика, беше се явил където трябва и с проникновен глас беше съобщил, че в продължение на три месеца несъмнено е бил под влиянието на Интернационала. Когато с подобаващо за годините и заслугите му уважение го бяха поканили да се изкаже по-ясно, не можал да представи никакви доказателства, освен че „го чувствал с всичките си сетива", но въпреки това твърдо стоял на своето, тъй че в края на краищата престанали да го разпитват повече.

Ще повторя още веднъж. Макар и малко, но и у нас се намериха предпазливи особи, които от самото начало се отдръпнаха и дори ударихa ключалките. Но коя е тая ключалка, дето ще устои на законите на естеството? Дори в най-предпазливите семейства растат момичета, на които е необходимо да потанцуват. Тъй че накрая и тия свръхпредпазливи особи взеха участие в подписката за гувернантките. Очакваше се блестящ, невиждан бал; разправяха се чудесии; носеха се слухове за

пристигането на някакви князе с лорнети, за десет души разпоредители, все млади кавалери, окичени с панделка на левия ревер; за някакви си петербургски дейци; за това, че с оглед да се увеличел приходът Кармазинов се съгласил да прочете своето „Mercі", облечен като гувернантка от нашата губерния; че щяло да има „литературен кадрил" - също костюмиран и всеки костюмиран, щял да изобразява дадено литературно направление. И в заключение, също костюмирана, щяла да танцува самата „честна руска мисъл", което само по себе си беше нещо съвсем ново. Че как да не участваш в подписката? Всички участваха.

II

По програма празничният ден бе разделен на две части: литературно утро - от дванайсет до четири, и после бал - от девет нататък и през цялата нощ. Но в самата програма вече се спотайваха зародишите на хаоса, първо, още от самото начало плъзна слухът, че непосредствено след литературното утро или по врече на специално даден за целта антракт щяло да има закуска, хем, то се знае, безплатна, по програма, и при това с шампанско. Огромната цена на билета (три рубли) помагаше слухът да се наложи. „Че кой е луд да си дава парите за тоя, дето духа? Като го гласиш да продължава цяло денонощие, ще даде и папане. Наро-

дът ще изгладнее" - тъй разсъждаваха в града. Длъжен съм да призная, че за тоя пагубен слух си е виновна самата Юлия Михайловна с нейното лекомислие. Още преди месец, още под първоначалното обаяние на великия замисъл, тя бърбореше за своя празник с всеки срещнат, а за това, че щели да се провъзгласят тостове, прати да се напечата дори в един от столичните вестници. Тогава я привличаха главно тия тостове - възнамеряваше лично да ги произнесе и непрекъснато ги съчиняваше. Те трябваше да разяснят какво е знамето, под което стоим (какво наистина? На бас се хващам, че така и нищо не бе съчинила, горката жена!), във вид на кореспонденции да идат в столичните вестници, да умилят и очароват висшето началство, а след това да тръгнат от губерния на губерния, предизвиквайки благородна завист и подражание. Но за тостовете е нужно шампанско, а тъй като шампанското не се пие на гладно, от само себе си става необходима и закуската. По-късно обаче, когато пак с нейните усилия бе създаден комитет и се пристъпи към работата по-сериозно, тутакси й бе доказано, че ако ще си мечтаем за пирове, дори при най-богати постъпления гувернантките ще останат на сухо. Изходите следователно бяха два: или балтазаров пир с тостове - и към деветдесет рубли за гувернантките, или събиране на значителни суми при едно скромно тържество. Всъщност всичко това бяха само приказки, колкото да се всее страх, комитет, разбира се, беше

измислил трето средно и благоразумно решение на въпроса, сиреч едно хубаво във всяко отношение празненство, само че без шампанско, и по този начин и за гувернантките оставаше една съвсем прилична сума, значително по-голяма от деветдесет рубли. Юлия Михайловна обаче не се бе съгласила; тя по характер презираше половинчатите работи. И моментално си науми, че щом първоначалната идея е неосъществима, незабавно и всецяло Ще трябва да се прегърне другата крайност, тоест осъществяването на колосални постъпления, та всички губернии да се пукнат от завист. „Публиката трябва най-сетне да разбере - завърши тя пламенната си реч пред комитета, - че постигането на общочовешките цели е нещо несравнимо по-възвишено от мимолетните телесни наслади, че празненството е всъщност само едно провъзгласяване на великата идея и поради това трябва да се задоволи с едно най-икономично немско балче, единствено заради алегорията, щом е толкова невъзможно да мине без тоя глупав бал!" - дотам го беше възненавидяла. Едва успяха да я успокоят. Тъкмо тогава бяха измислени и предложени „литературният кадрил" и останалите естетически номера в замяна на телесните наслади. Пак тогава Кармазинов бе дал окончателно съгласие да прочете своето „Mercі" (до тоя момент само усукваше и мънкаше) и така да унищожи дори мисълта за храна в умовете на нашата

невъздържана публика. По тоя начин балът отново се превръщаше в едно великолепно тържество, макар и от по-друг характер. А за да не се хвърчи съвсем в облаците, все пак се реши, че в началото на бала може да се поднесе по чаша чай с лимон и кръгли сладки, после оранжади и лимонади, а накрая дори сладолед, но това да е всичко. За ония пък, които винаги и навсякъде изпитват глад и най-вече жажда, извън залата да се открие специален бюфет, с което ще се нагърби Прохорич (главният готвач на клуба) - впрочем под най-строг надзор от страна на комитета, - и там да се сервира кой каквото поиска, но срещу заплащане, при което на вратата на залата да се постави специален надпис, че бюфетът е извън програмата. Предложи се на утрото изобщо да не се открива бюфет, за да не се попречи на четенето, въпреки че на бюфета се отреждаше място през пет стаи от „Бялата зала", в която Кармазинов се беше съгласил да прочете своето „Mercі". Интересно, че на това събитие, тоест четенето на Кармазиновото „Mercі", в комитета бе придадено колосално значение дори от страна на най-практичните хора. Да не говорим за поетичните натури като предводителшата например, която съобщи на Кармазинов, че щом свърши четенето, ще се разпореди на стената на залата й да се постави мраморна плоча, на която със златни букви ще пише, че еди-коя си година и на еди-коя си дата тук, на това място, прощавайки се с перото, великият руски и европейски писател

е прочел своето „Mercі" и по тоя начин се е сбогувал с руските читатели в лицето на представителите на нашия град, и че тоя надпис всички ще го прочетат още на бала, тоест пет часа след като бъде прочетено „Mercі". Със сигурност зная, че главно Кармазинов беше настоял през деня, тоест когато той тече, в никакъв случай да няма бюфет въпреки забележката на някои членове на комитета, че това не съответства на местните нрави.

Така стояха нещата, когато в града все още продължаваха да вярват в балтазаровия пир, тоест в безплатния бюфет; вярваха го до последната минута. Дори госпожиците си мечтаеха за изобилие от шоколадени бонбони и сладка и за още нещо нечувано и невиждано. Всички знаеха, че постъпленията са огромни, че ще се събере целият град, че пристигат хора от всички краища на губернията и билетите не достигат. Известно бе също така, че са направени значителни волни пожертвувания извън цената на билета; Варвара Петровна например бе платила за билета си триста рубли и беше дала за украса на залата всички цветя от оранжерията си. Предводителшата (членка на комитета) предоставяше дома си и осветлението; клубът - музиката и прислугата, а освен това за цял ден преотстъпваше Прохорич. Имаше и други волни пожертвувания, макар и не толкова големи, тъй че дори стана дума първоначалната цена на билета да се намали от три на две рубли. Отначало комитетът действително се

опасяваше, че при три рубли госпожиците няма да дойдат, и се предложи издаването на един вид семейни билети, а именно, всяко семейство да си плати за едната госпожица, а всички останали госпожици от фамилията, та ако ще да са десет екземпляра, да влязат безплатно. Но всички опасения се оказаха напразни: напротив, тъкмо госпожиците дойдоха. Дори най-бедните чиновници доведоха щерките си и беше напълно ясно, че ако ги нямаха тия щерки, наум не би им дошло да участват в подписката. Един нищо и никакъв секретар доведе и седемте си дъщери, че и племенницата си, като не се брои съпругата му, и всяка от тия особи държеше в ръцете си входен билет от по три рубли. В града ставаше същинска революция! Да вземем само това, че щом като празненството беше от две части, всяка дама трябваше да има по два тоалета: дневен, за литературното утро, и бален - за танците. Както се оказа впоследствие, по тоя повод мнозина от средната класа бяха изпозаложили всичко, дори семейното бельо, дори чаршафите си, едва ли не дюшеците си, при нашите чифути, които сякаш специално бяха напридошли в града през последните две години и които продължават ли, продължават да приждат. Почти всички чиновници си взеха заплатите предварително, а някои помешчици продадоха от необходимия им добитък само и само да облекат госпожиците си като маркизи и да не паднат по-долу от другите. По

великолепието си тоя път тоалетите надминаваха всичко виждано досега у нас. През последните две седмици в града се разправяха какви ли не семейни истории, които нашите шегаджии тутакси носеха в „двора" на Юлия Михайловна. От ръка на ръка тръгнаха семейни карикатури. Самият аз видях няколко подобни рисунки в албума на Юлия Михайловна. Всичко това, разбира се, много добре се знаеше от тия, за които се отнасяше. Това бе, струва ми се, и причината за оная омраза, която повечето семейства изпитваха напоследък към Юлия Михайловна. Сега вече всички псуват и скърцат със зъби, като си спомнят. Но и предварително беше ясно, че обърка ли нещо комитетът, не сполучи ли нещо балът - взривът на негодуването ще бъде чудовищен. Ето защо всеки за себе си очакваше скандал; а възможно ли е да не стане скандал, щом чак толкова се очаква?

Точно в дванайсет оркестърът гръмна. Бидейки един от разпоредителите, тоест един от дванайсетте „младежи с панделка на ревера", видях с очите си как започна този позорен ден. Почна с една страшна блъсканица на входа. Как можа да се случи, че всички начело с полицията му изпуснаха края още от самото начало? Истинската публика не обвинявам: солидните хора, които бяха дошли със семействата си, въпреки общественото си положение не само не се надпреварваха и блъскаха да влязат първи, ами както казват, още на улицата се били сконфузили, виждайки необикновения за на-

шия град напор на обсадилата входа тълпа, която не влизаше, а просто атакуваше вратите. Същевременно пристигаха все нови и нови каляски и файтони, тъй че накрая улицата се заприщи. Сега, когато пиша, разполагам с най-сигурни данни, за да твърдя, че Лямшин и Липутин, а може би и някои от другите разпоредители, бяха вкарали без всякакви билети някои от най-гадните типове в града. Във всеки случай се появиха дори съвсем непознати личности, уж от по-далечните краища на губернията и не знам откъде си още. Влезли-невлезли, тия диваци като по команда (сякаш ги бяха подучили) питаха за бюфета и научавайки, че няма бюфет, започваха най-безцере-монно и с една просто необичайна за нас дързост да ругаят. Наистина някои от тях бяха дошли пияни. Други просто се сащисваха като последни диваци от великолепието на залата на предводителшата, тъй като никога не бяха виждали нищо подобно, и влизайки, занемяваха за момент и се озъртаха със зяпнала уста.

Макар отдавна строена, голямата „Бяла зала" наистина беше великолепна: огромна по размери, два реда прозорци, рисуван старинен таван с позлата, балкони, тесни високи огледала между прозорците, драперии в червено и бяло, мраморни статуи (каквито и да били, но все пак статуи), тежка, старинна, от Наполеоново време мебел - бяла, с позлата и с червен плюш. Специално за случая в дъното на залата бе издигнат висок подиум за

литераторите, които щяха да четат, а в самата зала като в театър бяха наредени столове с широки пътеки за публиката. Но след първите мигове на учудване започваха да валят най-безсмислени въпроси и декларации: „Хайде де, пък може да не искаме четене... Пари сме дали... Публиката е безсрамно измамена... Ний сме господарите, а не Лембкетата..." С една дума, сякаш специално за това ги бяха довели. Особено съм запомнил един случай, в който се отличи гостът на Юлия Михайловна - вчерашното князче с щръкналата колосана яка, което приличаше на дървена кукла. Отстъпвайки на непреклонните й молби, и той се беше съгласил да окачи на левия си ревер панделката и да стане един от разпоредителите. Оказа се, че тази няма восъчна фигура с пружини отвътре умееше ако не да говори, тъй да се каже, да действа. Когато един сипаничав гигант, бивш капитан, застанал начело на цяла тайфа мръсници, почна да му досажда с въпроса: къде е бюфетът? - князчето само кимна на стражаря. Указанието бе незабавно изпълнено: въпреки псувните му пияният капитан бе изхвърлен от залата. В това време най-после взе да се появява и „същинската" публика, която се проточи в три нишки по трите пътеки между столовете. Скандалджиите се поуталожиха, но публиката, дори „най-сериозната", имаше недоволен и смаян вид; някои от дамите бяха просто изплашени.

Най-сетне всички се настаниха; млъкна и музика-

та. Взеха да се секнат и озъртат наоколо. Очакването беше някак прекалено тържествено, което само по себе си винаги е лош признак. Но „Лембкетата" още ги нямаше. Отвред сияеха и блестяха коприни, кадифета и брилянти; във въздуха се носеха благовония. Мъжете бяха окачили всичките си ордени, а старците бяха дори с мундири. Най-сетне се появи и предводителшата заедно с Лиза. До тази сутрин никой не беше виждал Лиза тъй ослепително прелестна и с такъв разкошен тоалет. Косата й падаше на големи къдри, очите й блестяха, на лицето й сияеше усмивка. Явно беше предизвикала ефект; отвред я заглеждаха, името й вървеше от уста на уста. Казват, че била търсела с поглед Ставрогин, но и Ставрогин, и Варвара Петровна ги нямаше. Тогава не разбрах израза на лицето йюткъде толкова щастие, радост, енергия и сили в това лице? Припомнях си вчерашния случай и просто недоумявах. „Лембкетата" обаче все още ги нямаше. Това беше вече грешка. Впоследствие научих, че Юлия Михайловна до последния момент чакала Пьотър Степанович, без когото напоследък просто не можеше да диша, въпреки че никога не би си го призната.Ще отбележа в скоби, че на вчерашното, последното заседание на комитета Пьотър Степанович се беше отказал от панделката на разпоредител, с което много я беше огорчил, чак до сълзи. Тя и на другия ден остана изненадана, а после и крайно смутена (предварително го заявявам) от

това, че той беше изчезнал още от сутринта и не беше дошъл на литературното утро, тъй че никой не го беше виждал чак до вечерта. Накрая публиката взе да проявява явно нетърпение. Подиумът също оставаше празен. Задните редове почнаха да ръкопляскат като в театър. Старците и госпожите взеха да се чумерят - тия „Лембкета" очевидно го прекаляват с важниченето си. Дори в най-добрата част от публиката взе да се шушука, че май наистина няма да има никакво празненство, че Лембке май наистина е твърде болен и прочие и прочие. Да си призная, самият аз страшно се опасявах за идването им. Но, слава богу, най-сетне се появиха и Лембке - той я водеше под ръка. Приказките, значи, си останаха приказки и истината възтържествува. На публиката сякаш й поо-лекна. Лембке изглеждаше напълно здрав и помня, това беше заключението на всички - защото нали си представяте колко погледи се бяха обърнали към него. Искам да отбележа, че, общо взето, малцина от нашето висше общество смятаха, че на Лембке му има нещо: намираха постъпките му за напълно нормални и дори вчерашната история на площада бе възприета с одобрение. „С това трябваше да почне - казваха сановниците. - Отначало всички се правят на филантропи, а накрая пак до това опират, не забелязвайки, че то е нужно за самата филантропия" - до туй стигнаха, поне що се отнася до клуба. Осъждаха го само, дето си изтървал нервите. „Това трябва да се

прави хладнокръвно, но в края на краищата на човека му е за първи път" - говореха специалистите по въпроса. Погледите се впиха по същия начин и в Юлия Михайловна. Естествено има един пункт, по който никой няма право да очаква от мен като разказвач твърде големи подробности - тук има тайна, тук има жена; знам само, че снощи бе влязла в кабинета на Андрей Антонович и бе останала с него далеч след полунощ. Андрей Антонович получил и прошка, и утеха. Съпрузите бяха постигнали съгласие по всички въпроси, всичко било забравено и когато на края на обяснението Фон Лембке все пак паднал на колене, спомняйки си с ужас главния, заключителния епизод на по-предната нощ, прелестната ръчица, а след нея и устните на съпругата му прекратили пламенния изблик на разкаяние на рицарски деликатния, но премалял от умиление човек. Както и да било, но по лицето й се четеше щастие. Погледът й беше открит и смел, тоалетът - великолепен. Беше като че ли на върха: празненството - целта и венецът на политиката й - започваше. Отивайки към местата си до самия подиум, двамата Лембке непрекъснато се кланяха и отговаряха на поклоните. Тутакси ги наобиколиха. Предво-дителшата тръгна насреща им... Но в тоя момент стана едно тъпо недоразумение: ни в клин, ни в ръкав оркестърът изведнъж засвири туш - не някакъв марш, а просто трапезен туш, както става в клуба, когато по време

на някой официален обяд пият за нечие здраве. Сега вече знам, че за това се беше погрижил в качеството си на разпоредител Лямшин, уж че в чест на влизащите „Лембкета". Разбира се, винаги можеше да се оправдае, че го е направил от глупост или пък от прекомерно усърдие... Уви, тогава още не знаех, че тях вече не ги беше грижа за оправданията, за тях днешният ден беше краят. Но не свърши само с туша: докато част от публиката недоумяваше и се подсмиваше, от другия край на залата и от балконите внезапно се раздаде „ура", уж, че също в чест на Лембке. Гласовете не бяха много, но трябва да кажа, че викането продължи известно време. Юлия Михайловна пламна, очите й засвяткаха, Лембке се спря до мястото си, обърна се натам, откъдето се носеха виковете, и величествено и строго заоглежда залата... Но побързаха да го накарат да седне. Отново със страх забелязах на лицето му същата опасна усмивка, с която стоеше вчера в гостната на жена си и наблюдаваше Степан Трофимович, преди да се запъти към него. Стори ми се, че лицето му и сега има някакъв зловещ и което е най-лошото, донякъде комичен израз - израз на същество, което волю-неволю се принася в жертва само и само да угоди на висшите предначертания на жена си... Юлия Михайловна бързо ме повика и ми пошушна да тичам да помоля Кармазинов веднага да почва. Но докато се обърна, стана нова свинщина, само че много по-мръсна от

първата. На подиума, на празния подиум, накъдето бяха насочени всички погледи и всички очаквания и където до момента се мъдреха само една малка масичка, един стол и една сребърна табличка с чаша вода на масата - на този празен подиум изневиделица се появи гигантската фигура на капитан Лебяд-кин - с фрак и бяла връзка. Толкова бях поразен, че не повярвах на очите си. Капитанът като да се сконфузи и се спря. Изведнъж от публиката се раздаде вик: „Лебядкин! Ти ли си това!" При тоя вик глупавата зачервена мутра на капитана (беше съвършено пиян) се разплу в широка тъпа усмивка. Вдигна ръка, разтърка челото си, тръсна рошавата си глава и сякаш вече решен на всичко, направи две крачки напред и - внезапно прихна да се смее - не силно, но звънко, продължително, щастливо и от тоя смях цялото му дебело туловище просто се разтресе, а очичките му станаха на цепки. При това зрелище почти половината публика се разсмя, двайсетина души заръкоплясках. Сериозната публика мрачно се споглеждаше; всичко продължи обаче не повече от половин минута. Внезапно на подиума изскочиха двама слуги и Липутин с разпоредител-ската панделка на ревера; те внимателно хванаха капитана от двете страни под ръка, а Липутин му пошушна нещо. Капитанът се намръщи, измърмори: „Ами щом е тъй", махна с ръка, обърна на публиката огромния си гръб и изчезна заедно с придружителите си. Но само миг след това на

подиума отново изскочи Липутин. На устните му бе изписана най-сладникавата от неговите вечни усмивки, които обикновено напомняха за подсладен със захар оцет, а в ръцете си държеше някакъв лист хартия. Със ситни, но бързи крачки излезе напред.

- Господа - обърна се той към публиката, - по недоглеждане стана едно комично недоразумение, на което е сложен край; но аз с упование приех да се нагърбя със заръката и дълбоката, най-почтителна молба на един от тукашните стихотворци.. Заплетен от хуманната и висока цел... въпреки състоянието си... онази цел, която обединява всички нас... да избършем сълзите на бедните образовани госпожици в нашата губерния... този господин, тоест искам да кажа, този тукашен поет... желаейки да запази своето инкогнито... същевременно много би желал да види своето стихотворение прочетено преди започването на бала... сиреч на утрото. Стихотворението не влиза в програмата... защото бе донесено едва преди половин час... но на нас (кои нас? Дума по дума предавам това разпокъсано и объркано слово), на нас ни се стори, че със своята забележителна наивност на чувството, съчетано с един също тъй забележителен хумор, стихотворението може и да се прочете, сиреч не като нещо сериозно, а просто като подхождащо за празненството ни... С една дума - подхождащо на идеята... Толкоз повече, че са само няколко реда... и бих желал да получа разрешението на благосклонната

публика.

- Четете! - излая нечий глас от дъното на залата.

- Да чета, значи?

- Четете, четете! - раздадоха се много гласове.

- Щом публиката настоява, ще го прочета - пак взе да се кълчи Липутин със същата захарна усмивка. Но май като да не се решаваше и дори ми се стори, че се вълнува. При всичкото си нахалство понякога и тия хора все пак се смущават. Семинаристът впрочем не би се смутил, но Липутин тъй или иначе беше от по-старото поколение.

- Предупреждавам, тоест имам честа да предупредя, че това все пак не е ода, каквито са ги писали на времето по случай празниците, а почти шега, тъй да се каже, но с несъмнено чувство, съчетано с един игрив хумор и, тъй да се каже, с най-животрептящата действителност.

- Чети, чети!

Той разгърна листа. Естествено, никой не успя да го спре. Освен това носеше панделката на разпоредител. И звънко издекламира:

- На тукашната родна гувернантка честит празник от поета:

Живо-здраво, гувернантке!
Весели се, тържествувай.
Ретроградка, жоржсандистка -
все едно - сега ликувай!

- Че това е Лебядкин! Ами да, Лебядкин! - обадиха се няколко гласа. Чу се смях и дори ръкопляскания, макар и немногобройни.

Сополанковците учиш
ти на френски по букваря,
душа даваш да получиш
за съпруг поне клисаря!

- Ура! Ура!

Но в епоха на реформи
не те иска и клисаря;
щом си нямаш зестра, моме,
пак се хващай за букваря!

- Именно, именно, това е то реализъм, накъде без зестра!

Но сега като пируваме
и събрахме капитал,
зестра, както си танцуваме,
пращаме от този бал.

Ретроградка, жоржсандистка -
все едно - сега ликувай!
С тая зестра, гувернантке,
плюй на всичко, тържествувай!

Признавам, че не вярвах на ушите си. Това беше такова явно безочие, че дори глупостта не можеше да извини Липутин. А Липутин не беше никак глупав. Поне за мен намерението беше съвсем ясно: час по-скоро да настъпи безредие. Някои стихчета от това идиотско стихотворение, последните например, бяха такива, че и най-големият глупак не би ги допуснал. Изглежда, и Липутин беше почувствал, че е прекалил: след подвига си така се изплаши от собствената си дързост, че не се маха-

ше от подиума, ами стоеше, сякаш искаше да добави още нещо. Сигурно е очаквал по друг резултат. Но дори малцината безобразници, които бяха ръкопляскали по време на декламацията, сега изведнъж се смълчаха - също се бяха май стреснали. Най-глупавото е, че мнозина от тях най-патетично бяха приели стиховете за чиста монета, тоест не като пасквил, а като разкриване на реалната истина за гувернантките, като нещо идейно. Но крайната безтактност на стиховете беше поразила дори и тях. Що се отнася до останалата публика, пялата зала бе не само скандализирана, но явно обидена. Не греша, предавайки това си впечатление. Впоследствие Юлия Михайловна казваше, че за малко не припаднала. А един от най-най-почтените старчоци подбра бабичката си и заедно с нея напусна залата, изпратен от тревожните погледи на публиката. Кой знае дали тоя пример нямаше да увлече и други, ако в тоя момент на подиума не беше застанал самият Кармазинов - с фрак, с бяла връзка и с тетрадка в ръце. Юлия Михайловна възторжено впи поглед в него като в спасител... Но аз бях вече зад кулисите; трябваше ми Липутин.

- Нарочно го направихте! - казах аз, хващайки го в негодуванието си за ръкава.

- Ей богу, дори не съм предполагал - сви се той и моментално взе да лъже и маже и да се прави на жертва, - връчиха ми ги в последния момент и си помислих, че като една смешна шега...

- Нищо подобно не сте си помислили. Нима наистина намирате тоя бездарен боклук за смешна шега?

- Ами шега е, разбира се.

- Лъжете ме в очите, не е вярно, че са ви ги донесли в последния момент. Съчинили сте ги заедно с Лебядкин, и може би дори още вчера, нарочно, за да стане скандал. Сигурен съм, че последният стих е ваш, за клисаря - също. А защо оня беше с фрак? Значи сте го гласели да декламира, ако не се беше натряскал?

Липутин ми отправи хладен и язвителен поглед.

- Вас пък какво ви засяга? - попита той внезапно, с едно изненадващо спокойствие.

- Как какво? Нали и вие носите тази панделка... Къде е Пьотър Степанович?

- Не знам; тука някъде е, защо?

- Защото най-сетне виждам всичко. Това е просто заговор срещу Юлия Михаиловна, за да опорочите празненството...

Липутин пак ме изгледа накриво.

- Че вас пък какво ви засяга? - пак се ухили той, сви рамене и се оттегли.

Останах като попарен. Оправдаваха се всичките ми подозрения. А пък аз все още се надявах, че греша! Какво можех да направя? Хрумна ми да се посъветвам със Степан Трофимо-вич, но той стоеше пред огледалото, пробваше разни усмивки и непрекъснато поглеждаше листчето с бележките си. Веднага след Кармазинов идеше неговият ред и

той вече не беше в състояние да разговаря. Да хукна при Юлия Михайловна? Но за нея беше още рано; на нея й трябваше много по-силен урок, за да се излекува от илюзията за своето „обкръжение" и за прословутата „фанатична преданост" към нейната особа. Просто нямаше да ми повярва, щеше да ме счете за човек, който вижда призраци. Пък и как щеше да помогне? И изведнъж си помислих: Тъй де, какво ме засяга наистина всичко това? Щом започне, свалям лентата и се прибирам у дома." Точно тъй си казах: „щом започне", това го помня.

Но трябваше да вървя да чуя Кармазинов. Озъртайки се още веднъж наоколо, забелязах, че зад кулисите се размотават доста непознати хора и дори жени - непрекъснато сновят насам-натам. „Зад кулисите" беше едно доста тясно пространство, преградено откъм залата с плътна завеса и свързано отзад, през коридора, с другите стаи. Тук чакаха реда си участниците в утрото. В тоя момент особено ме порази лекторът, който щеше да излезе след Степан Трофимович. Уж някакъв професор (и досега не знам кой беше този човек), доброволно напуснал някакво учебно заведение след някаква студентска история и пристигнал в града само преди няколко дни поради някакви свои причини. Препоръчали го бяха на Юлия Михайловна и тя го беше приела с благоговение. Сега вече знам, че е бил в дома й само веднъж, два дни преди утрото, и цялата вечер мълчал, двусмислено се усмихвал на ше-

гите и тона на компанията, заобикаляща Юлия Михайловна, и направил на всички лошо впечатление с високомерието си и с прекомерната си докачливост. За участник в утрото го завербувала лично Юлия Михайловна. Сега ходеше напред-назад и също като Степан Трофимович си шепнеше нещо, но гледаше не в огледалото, а в земята. Не репетираше усмивки, макар често и плътоядно да се усмихваше. Беше възнисък, четирийсетинагодишен, плешив, с прошарена брадичка, прилично облечен. Но най-интересното беше, че на всяко завъртане вдигаше десния си юмрук, размахваше го във въздуха и внезапно го спускаше, сякаш разбивайки на пух и прах някакъв противник. Тоя фокус го правеше буквално всяка минута. Обзе ме ужас. Побързах да изтичам да чуя Кармазинов.

III

В залата пак витаеше някакво напрежение. Заявявам го отсега: прекланям се пред величието на гения; но защо нашите господа гении постъпват на края на славните си дни като същински деца? Тъй де, какво от това, че бил Кармазинов и че излязъл изпъчен като петима камерхери, взети заедно? Къде се е чуло и видяло да удържиш публика като нашата с една статия, която продължава цял час? Изобщо забелязал съм, че на подобно литературно четене не можеш да занимаваш безнаказано публи-

ката със себе си повече от двайсет минути, та ако ще да си гений на гениите. Вярно, че появяването на великия гений бе посрещнато във висша степен почтително. Одобрение и интерес проявиха дори най-строгите старчоци, да не говорим, че дамите изпаднаха донякъде във възторг. Ръкоплясканията обаче бяха кратки и някак несговорни, прекъслечни. Затова пък и в задните редове нямаше никакви изхвърляници, чак до момента, когато господин Кармазинов заговори, пък и след това не стана кой знае какво, ами просто нещо като недоразумение. Аз и по-рано споменавах, че гласът му беше доста писклив и дори малко женствен, при това говореше с типичното за истинския дворянин благородно фъфлене. И още при първите му думи някой си позволи да се изсмее високо - вероятно някой хлапак, хем неопитен в светските работи, хем по природа смешлив. Но нито помен от демонстрация: наопаки, зашъткаха на хлапака и той се спотаи. Но ето че с превземки и преструвки господин Кармазинов съобщава, че „отначало за нищо на света не се съгласявал да чете" (за какво му беше да ни го казва?). „Има, значи, такива редове, които до такава степен извират право от сърцето, че не може и да се опише, и подобна светиня по никой начин не бива да се изнася публично" (защо я изнасяш тогава?); „но толкова го молили, че той склонил, и тъй като освен това завинаги оставял перото и се бил заклел вече да не пише нито ред, от немай-къде написал това

последно нещо и тъй като се бил заклел никога нищо да не чете публично, пак от немай-къде щял да прочете тая си последна статия пред публиката" и прочие и прочие - все в тоя дух.

Но това са дребни работи, пък и кой не ги знае авторските предисловия? Макар че, право да си кажем, при необра-зоваността на нашата публика и при тая нервозност на задните редици всичко можеше да повлияе. А нямаше ли да е по-добре да прочете нещо мъничко, някое късо разказче, каквито ги пишеше по-рано - тоест макар и усукано и предвзето, но понякога умно? Това щеше да спаси положението. Ама не! И като почна една проповед! Боже, какво ли нямаше в нея! Сигурен съм, че не нашата, столична публика да беше, и нея щеше да я докара до припадък. Представете си само, почти две печатни коли предвзет и несвързан брътвеж. Че отгоре на всичко господинът четеше някак снизходително, неохотно и опечалено, като по милост ни четеше, тъй че излизаше дори обидно. Темата... Че кой ли би могъл да я разбере тая тема? Някакъв отчет за някакви впечатления, за някакви спомени. Но какви? За какво? И най-големите губернски мозъци бърчеха чела и докъм половината на четенето се напъваха да разберат нещо, а като не разбраха нищо, другата половина я слушаха само от възпитание. Вярно, че много се говореше за любов, за любовта на гения към някаква особа, но което е право, излезе дори малко неудобно. Според мен с тая си нисичка, възпълна

фигурка някак не му отиваше да разказва за първата си целувка... И което пък беше обидното, и целувките му не бяха като целувки, ами... Наоколо непременно ще расте жълтуга (непременно жълтуга или някоя друга трева, която трябва да търсиш в ботаниката). Небето непременно ще има някакъв лилав оттенък, който, разбира се, никой от простосмъртните никога не е забелязвал, тоест гледали са, ама не са виждали, защото не умеят, а пък „аз, значи, и гледам, и виждам и ви го описвам на вас, простаците, като най-обикновеното нещо". Дървото, под което се е разположила интересната двойка, непременно ще е някакво оранжево на цвят. Седят някъде в Германия. И изведнъж виждат Помпей или Касий в навечерието на битката и от възторг ги побиват студени тръпки. В храстите писука някаква русалка. В тръстиките започва да свири на цигулка Глук. Названието на пиесата, която свири, е посочено en toutes lettres[193], но е непознато на всички, тъй че и него трябва да го търсиш в музикалния речник. А в това време на кълбета изпълзява мъгла, такива кълбета мъгла, такива кълбета, че повече прилича на милион възглавници, а не на мъгла. И внезапно всичко изчезва и великият гений вече преминава Волга по леда, и то точно, когато ледовете се топят. Две страници и половина преминава, но накрая все пак цопва в една пукнатина. Геният се дави -какво, да

[193] *Изцяло, буквално (фр.)*

не мислите, че се удавя? Нищо подобно; всичко това е, за да каже, че когато се нагълтал с вода и вече, кажи речи, се давел, пред очите му изплувала мъничка като грахово зърно бучица лед, но чиста и прозрачна „като замръзнала сълза", и тази бучица лед отразявала Германия или по-точно - небето на Германия и преливащите в него цветове на дъгата му напомнят онази сълза, която, „помниш ли, се отрони от очите ти, когато седяхме под изумруденото дърво и ти възкликна радостно: „Няма престъпление!" - „Да - отговорих ти през сълзи, - но щом е тъй, и праведници няма, значи." Разридахме се и се разделихме навеки." Тя някъде на морския бряг, той -в някакви пещери. И ето го, че се спуска надолу, три години се спуска в Москва, под Сухарьовската кула, и изведнъж, в една пещера, вече вдън земята, съзира кандилце, а пред кандилцето - отшелник. Отшелникът се моли. Геният притиска лицето си към решетката на прозорчето и изведнъж чува въздишка. Какво, да не си мислите, че е въздъхнал отшелникът? Притрябвал му е на него вашият отшелник! Не, господа, чисто и просто тая въздишка „му е напомнила нейната първа въздишка, преди трийсет и седем години", когато, „помниш ли как седяхме в Германия под ахатовото дърво и ти ми каза: „Какъв смисъл да обичаме? Виж, наоколо растат цветя и аз обичам, но цветята ще увехнат и аз ще престана да обичам". И отново на кълбета, на кълбета изпълзява мъгла, появява се Хофман, русалката

изписуква нещо от Шопен и изведнъж от мъглата се появяват покривите на Рим, а над тях Анк Марций, окичен с лавров венец. „Изтръпнахме от възторг и се разделихме навеки" и прочие и прочие. С една дума, може и да не предавам съвсем точно, може да не умея да го правя, но смисълът на брътвежите му беше именно тоя. И най-сетне каква е тая позорна страст на нашите велики умове да правят от всичко свято каламбури! Великият европейски философ, великият учен, изобретателят, труженикът, мъченикът - всички тия отрудени и обременени хора са за нашия велик руски гений само нещо като негови придворни готвачи. Той е господарят, а те му се явяват с готварските си шапки в ръка и чакат неговите нареждания. Вярно, че той гледа отвисоко и на Русия, за него няма нищо по-приятно от това да обяви пълния й банкрут пред великите европейски умове, но това се отнася за Русия, а колкото до самия него - да имате да вземате, лично той отдавна се е извисил над тези велики европейски умове; те са само материал за неговите каламбури. Той взема чуждата идея, лепва й една антитеза и каламбурът е готов. Има престъпление, няма престъпление; няма правда, няма праведници; атеизъм, дарвинизъм, московските камба-ни... Но, уви, той не вярва вече в московските камбани; Рим, лаври... но той не вярва дори в лаврите... Тук има от всичко по малко: и официозен пристъп на байроновска скръб, и гримаса от Хайне, и нещо от

Печорин... и машинката започва да се върти, върти се и потегля с пълна пара... „А впрочем похвалете ме, похвалете ме, защо не, ужасно обичам да ме хвалят; това са само приказки, че съм щял да оставя перото, спокойствие, тепърва има да ви омръзвам, още триста пъти ще ви омръзна..."

Че не свърши добре, не свърши, но лошото е, че тъкмо от него започна. Залата вече отдавна се беше размърдала, кихаха, кашляха, подсмърчаха - изобщо всичко, което става на литературните четения, когато литераторът, независимо кой е той, държи публиката повече от двайсет минути. Но гениалният писател нищо не забелязваше. Продължаваше да фъфли и да мънка и сякаш изобщо не искаше да знае за публиката, тъй че вече всички изпаднаха в недоумение. И ето че някъде от задните редове изведнъж се раздаде висок, самотен глас:

- Господи, какви глупости!

Сигурен съм, че беше неволно, без всякаква преднамереност. Уморил се бе просто човекът. Но господин Кармазинов спря, погледна насмешливо публиката и изведнъж изфъфли с осанката на уязвен камерхер:

- Изглежда, господа, че доста съм ви омръзнал?

Това е то вината му, дето пръв почна; защото, предизвиквайки по тоя начин отговор, даваше възможност да се обадят и мръсниците, при това на законно, тъй да се каже, основание, докато ако се беше сдържал, щяха да поподсмър-чат-по-

подсмърчат и щеше да се размине някак... Може би е очаквал в отговор на въпроса да му изръкопляскат; но ръкопляскания не се раздадоха; напротив, всички някак уплашено се свиха и се смълчаха.

- Не сте виждали никакъв Анк Марций, това е само стил - обади се внезапно някакъв раздразнен и сякаш че страдащ глас.

- Именно - тутакси подхвана друг, - днес няма привидения, а естествознание. Вижте какво пише в естествознанието.

- Господа, най-малко съм очаквал подобни възражения - ужасно се изненада Кармазинов. В Карлсруе великият гений съвсем беше отвикнал от отечеството.

- В наше време е срамота да се говори, че земята се държела на три риби - изцърцори изведнъж една госпожица. - И не сте ходили в никакви пещери при отшелници, Кармазинов. Пък и кой се интересува днес от отшелници?

- Господа, най-много ме учудва, че вземате всичко тъй сериозно. Впрочем... впрочем вие сте напълно прави. Никой не уважава повече от мен реалната истина...

И макар да се усмихваше иронично, беше много изненадан. Лицето му просто говореше: „Чакайте, не съм такъв, за какъвто ме мислите, аз съм за вас, само ме хвалете, повече ме хвалете, колкото може повече, умирам да ме хвалят..."

- Господа - провикна се той накрая, вече много

силно уязвен, - виждам, че моята нещастна поемка е сбъркала адреса. Пък и самият аз май че съм сбъркал адреса.

- Де го биеш, де се пука - провикна се с цяло гърло някакъв простак, сигурно пиян, на когото пък изобщо не трябваше да се обръща внимание. Вярно наистина, че се раздаде непочтителен смях.

- Де се пука ли, казвате? - тутакси поде Кармазинов. Гласът му ставаше все по-писклив. - Аз ще си позволя да се въздържа относно това, кой откъде се пука. Защото твърде много уважавам всяка публика, за да си позволя дори най-невинните сравнения. Смятах обаче...

- По-полека, ваша милост, по-полека... - викна някой от задните редове.

- Предполагах обаче, че оставяйки перото и сбогувайки се с читателя, ще бъда изслушан...

- Да, да, говорете, говорете - осмелиха се най-сетне няколко гласа от първия ред.

- Продължавайте, продължавайте! - подеха няколко възторжени дамски гласчета и най-сетне се чуха и ръкопляскания, вярно, че редки и анемични. Кармазинов се усмихна криво и се надигна от мястото си.

- Кармазинов, повярвайте ми, че всички го смятат дори за чест... - не се сдържа дори самата предводителша.

- Господин Кармазинов - раздаде се изведнъж чист момчешки глас от дъното на залата. Беше младият учител от уездното училище, един пре-

възходен младеж, тих и благороден, съвсем отскоро в града. Беше дори станал от мястото си. - Господин Кармазинов, ако бих имал щастието да обикна така, както ни го описахте, наистина не бих описвал своята любов в статия, предназначена за публично четене...

Той дори се изчерви.

- Господа - викна Кармазинов, - аз свърших. Пропускам края и се оттеглям. Ще ми позволите да ви прочета само шестте заключителни реда.

„Да, драги читателю, сбогом! - тутакси зачете той ръкописа си вече без да сяда. - Сбогом, читателю; аз дори не настоявам твърде да се разделим като приятели: защо наистина да ти създавам грижи? Дори ме хокай, хокай колкото си щеш, стига да ти прави удоволствие. Но и за двама ни ще бъде най-добре завинаги да се забравим. И дори ако всички вие, драги читатели, изведнъж толкова се разчувствахте, че на колене и със сълзи на очи да умолявате: „Пиши, о, пиши, Кармазинов, за нас, за отечеството, за потомството, за лаврови венци", аз и тогава - естествено, след като най-любезно поблагодаря, щях да отговоря: „Не, не, доста време се занимавахме един с друг, мили съотечественици, mercі! Време е да поемем на различни страни! Mercі, mercі, mercі."

Кармазинов се поклони най-церемониално и целият червен, сякаш го бяха сварили, се запъти към кулисите.

- То пък някой се е засилил да му пада на колене!

Ама че фантазия!

- Гледай ти какво самомнение!

- Това е само хумор - рече да се намеси някой по-умен.

- Моля, моля, дръжте си тоя хумор за вас.

- А бе, карай, нали поне свърши най-после.

- Брей, че скука, ви казвам!

Но всички тия просташки възгласи от задните редове (впрочем не само от задните) потънаха в аплодисментите на другата част от публиката. Извикаха Кармазинов на бис. Няколко дами начело с Юлия Михайловна и предводителшата се струпаха пред подиума. В ръцете на Юлия Михайловна се появи разкошен лавров венец върху бяла кадифена възглав-ничка, поставена в друг венец от живи рози.

- Лаври! - каза Кармазинов с тънка и малко нещо язвителна усмивка. - Трогнат съм, разбира се, и с най-искрено чувство приемам този предварително подготвен и все още неувех-нал венец; но ви уверявам, mesdames най-внезапно станах такъв реалист, че смятам, че в наше време лавровият лист е много по на място в ръцете на изкусния готвач, отколкото в моите...

- Пък и готвачът е къде по-полезен - провикна се семинаристът, който бе на „заседанието" у Виргински. Редът се беше понарушил. Мнозина бяха наскачали от местата си, за да видят церемонията с лавровия венец.

- Де да имаше сега един готвач, още три рубли

щях да дам - гръмогласно поде някой дори твърде гръмогласно, гръмогласно и настойчиво.

- И аз.

- И аз.

- Ама наистина ли няма бюфет?

- Господа, това е просто измама...

Впрочем, което е право, тия разюздани господа все още доста ги беше страх от нашите сановници, пък и от пристава, който беше в залата. След десетина минути всички криво-ляво седяха по местата си, но първоначалният ред не можа да се възстанови. Хаосът вече започваше и бедният Степан Трофимович попадна точно в него...

IV

За всеки случай още веднъж изтичах зад кулисите и вече извън себе си, успях да го предупредя, че според мен всичко се е издънило и че най-добре изобщо да не излиза, ами незабавно да се прибере, та ако ще под предлог, че го е втресло, а пък аз също ще хвърля панделката и ще го придружа. Той вече излизаше в момента, но изведнъж се спря, изгледа ме високомерно от горе до долу и тържествено произнесе:

- Защо ме смятате способен на подобна низост, милостиви господине?

Отдръпнах се. Като две и две четири бях сигурен, че катастрофата няма да му се размине. И както си

стоях, обзет от униние, пред погледа ми отново се мярна фигурата на непознатия професор, чийто ред идеше след Степан Трофимович и който одеве с все сила размахваше юмрука. Той продължаваше да ходи напред-назад, потънал в мислите си, мърморейки ни нещо под носа с ехидна, но тържествуваща усмивка. Някак без да ща (кой ли дявол ме накара!), отидох при него.

- Вижте какво - казах, - много са примерите, че ако лекторът държи публиката повече от двайсет минути, тя вече не слуша. Половин час няма да изтърпят която и ще да е знаменитост ...

Той изведнъж се спря и дори като че цял се разтрепера от обида. По лицето му се изписа едно просто необятно високомерие.

- Не се тревожете - измърмори той презрително и ме отмина. В тоя момент от залата се раздаде гласът на Степан Трофимович.

„Я всички вървете по дяволите!" - помислих аз и изтичах в залата.

Степан Трофимович седеше на креслото и чакаше публиката да се умири. Първите редове явно го бяха посрещнали с неприветливи погледи. (В последно време в клуба някак вече не го обичаха и го уважаваха значително по-малко от преди.) Впрочем пак добре, че мълчаха. У мен от вчера се беше загнездила една странна мисъл - все ми се струваше, че ще го освиркат още щом се покаже. Макар че впрочем поради неуталожилото се безредие дори не го бяха забелязали веднага. И на какво мо-

жеше да разчита този човек, щом се бяха отнесли така даже с Кармазинов? Беше бледен; от десет години не беше заставал пред публика. Толкова добре го познавах, че по вълнението му и по всичко останало ми беше ясно, че и самият той гледа на днешното си появяване на подиума като на съдбоносна стъпка или нещо подобно. Тъкмо от това се боях и аз. Скъп ми беше този човек. И представете си състоянието ми, когато го видях да отваря уста и чух първата му фраза!

- Господа! - каза той внезапно, като човек, решен най-сетне на всичко, но същевременно с почти пресекващ глас. - Господа! Преди малко, тая сутрин, на масата ми беше една от наскоро пръснатите тук противозаконни хартийки и аз за стотен път си зададох въпроса: „В какво се крие силата им?"

Цялата зала отведнъж притихна, всички погледи се обърнаха към него, в някои дори се четеше страх. Няма какво, умееше да заинтригува от първата дума. Пододоха се глави дори иззад кулисите; Липутин и Лямшин жадно ловяха всяка дума. Юлия Михайловна отново почна да ми прави знаци.

- Спрете го, на всяка цена го спрете! - прошепна тя тревожно. Свих рамене; нима може да се спре човек, който се е решил? Уви, бях разбрал Степан Трофимович.

- Аха, за прокламациите! - зашушукаха сред публиката; по цялата зала мина сякаш тръпка.

- Господа, открих тайната. Тайната на целия им

ефект се крие в тяхната глупост! (Очите му засвяткаха.) Да, господа, и ако това беше умишлена, фалшива, пресметната глупост, о, това би било дори гениално! Но нека да бъдем справедливи: тук няма преднамереност и фалш. Това е най-разголената, най-простодушната, най-плоската глупост – c'est la betise dans son essence la plus pure, quelque chose comme une simple chimique.[194] Само ей толкова по-умно да беше казано, и всеки незабавно щеше да съзре цялата нищета на тази плоска глупост. Сега обаче всички гледат с недоумение: никой не вярва, че това може да е тъй изначално глупаво. „Не може да бъде тук да няма нещо друго" - си казва всеки и търси секрета, вижда някаква тайна, мъчи се да чете между редовете... Ефектът е постигнат! О, никога досега глупостта не е получавала такава тържествена награда, въпреки че тъй често е я заслужавала.... Защото en parenthese[195] глупостта е също тъй нужна на човечеството, както най-големият гений...

- Каламбури от четирийсетте години! - обади се нечий глас, при това дори скромно, но сякаш че отприщи бента; вдигна се шум, глъчка.

- Господа, ура! Предлагам тост за глупостта! - провикна се внезапно изпадналият в изстъпление Степан Трофимович, бравирайки пред залата.

Изтичах при него под предлог да му налея вода.

- Степан Трофимович, престанете. Юлия Михаиловна ви моли...

[194] *Това е глупостта в най-чистия си вид, нещо като най-простия химичен елемент (фр.)*
[195] *Впрочем (фр.)*

- Не, вие престанете, плиткоумни млади човече! - нахвърли се той върху мен гръмогласно. Избягах. - Messieurs[196] - продължи той, - защо е това вълнение, защо са тия негодуващи възгласи, които чувам? Аз идвам с маслинено клонче. Чуйте каква е последната дума, защото по тоя въпрос аз имам последната дума - и ще се помирим.

- Долу! - викаха едни.

- Тихо, оставете го да говори, оставете го да се изкаже! - крещяха други. Особено се вълнуваше младият учител, който, осмелил се веднъж да говори, сякаш не можеше вече да се спре.

- Messieurs, последната дума по този въпрос е всеопро-щението. Аз, овехтелият старец, заявявам тържествено, че животворният вятър продължава да духа, не е пресъхнала живата сила в нашето младо поколение. Ентусиазмът на съвременната младост е така чист и светъл, както и по наше време. Станало е само едно: размяна на целите, единият идеал за красота е заменен с друг! Въпросът е само в това кое е прекрасното: Шекспир или ботушът, Рафаел или петролът?

- Май мирише на донос - ръмжаха едни.

- Компрометиращи въпроси!

- Agent-provocateur![197]

- Аз пък заявявам - изпищя изпадналият в пълна екзалтация Степан Трофимович, - аз пък заявявам, че Шекспир и Рафаел стоят по-горе от освобождението на селяните, по-горе от народността, по-горе

[196] *Господа (фр.)*
[197] *Агент-провокатор (фр.)*

от социализма, по-горе от младото поколение, по-горе от химията, ако щете, по-горе от човечеството, защото те са вече плод; узрял плод на цялото човечество и може би най-съвършеният възможен плод изобщо. Защото формата на красотата вече е намерена и не знам дали бих пожелал да живея без нея по-нататък... О, боже! - плесна той с ръце. - Преди десет години в Петербург по същия начин крещях от трибуната същото и със същите думи и те точно по същия начин не разбираха нищо, смееха се и свиркаха като сега; о, плиткоумни хора, какво ви липсва, за да разберете? Как да ви обясня, че човечеството ще мине и без англичанина, и без Германия ще се оправи и твърде вероятно и без руснака, и без наука може, без хляба дори може, и само без красотата ще загине, защото няма да има какво да прави на този свят! Туй е то тайната, това е всичко! Самата наука минута няма да издържи без красота - знаете ли го това вие, дето се смеете? Ще се превърне в свинщина, един пирон няма да измислите!... Не ви ги давам! - заключи той по най-нелепия начин и с все сила удари с юмрук по масата.

Но докато той без всякакъв смисъл надаваше тия несвързани крясъци, започва да се нарушава и редът в залата. Мнозина наскачаха от местата си, други минаха напред, по-близо до подиума. Изобщо всичко това стана много по-бързо, отколкото го описвам, и никой не успя да вземе мерки. А

може пък и да не искаха.

- Лесно ви е на вас, галените чеда, дето всичко ви идва наготово! - изрева край самия подиум семинаристът, хилейки се доволно право в очите на Степан Трофимович. Той го забеляза и изтича на самия край.

- Не бях ли аз, който току-що заявих, че ентусиазмът на младото поколение е чист и светъл като преди и че то загива само защото греши във формата на прекрасното! Не ви ли е достатъчно? Не стига ли, че ви го казва един сломен и оскърбен баща - възможно ли е по-голямо безпристрастие и спокойствие на възгледа? О, плитки хора... Неблагодарни... несправедливи... защо, защо не искате да подадете ръка!...

И изведнъж избухна в истеричен плач. Бършеше рукналите сълзи направо с пръсти. Риданията разтърсваха гърдите и плещите му... Забравил беше всичко на тоя свят.

Публиката се изплаши, почти всички изскачаха. Бързо стана и Юлия Михайловна, хвана мъжа си под ръка и взе да го вдига от креслото... Ставаше небивал скандал.

- Степан Трофимович! - весело ревна семинаристът. - Сега в града и околността броди Федка Каторжника, беглец от каторгата. Граби, а съвсем наскоро извърши ново убийство. Позволете да ви попитам, ако преди петнайсет години не го бяхте пратили войник, за да си платите загубата на карти, сиреч ако не го бяхте изиграли на комар,

щеше ли да иде в каторгата? Какво ще кажете, господин естете?

Отказвам се да описвам последвалата сцена. Най-напред се раздадоха неистови аплодисменти. Не аплодираха всички, може би само една пета от залата, но аплодираха неистово. Цялата останала публика се втурна към изхода, но тъй като аплодиращите от своя страна напираха напред, към подиума, настана невъобразима суматоха. Дамите надаваха писъци, някои госпожици взеха да плачат и да искат да си ходят. Лемб-ке се беше изправил и някак стреснато и диво се озърташе наоколо. Юлия Михайловна беше изгубила ума и дума - за първи път, откак бе започнало попрището й в нашия град. Що се отнася до Степан Трофимович, първоначално той изглеждаше просто смазан от думите на семинариста; но внезапно вдигна ръце и сякаш разпервайки ги над публиката, се провикна:

- Отърсвам праха от краката си и ви проклинам... Край... край...

Обърна се и се скри зад кулисите, размахвайки заплашително ръце.

- Това е обида!... Дръжте Верховенски! - ревнаха най-побеснелите. И вече се хвърлиха да го преследват; и поне в момента никой не беше в състояние да ги озапти, когато най-внезапно се разрази окончателната катастрофа и избухна като бомба в залата; на подиума изскочи третият участник в утрото, онзи маниак, който непрекъснато размахваше юмруци зад кулисите.

Имаше вид на съвсем обезумял човек. Оглеждаше развълнувана зала с широка, тържествуваща, пълна с безкрайно самодоволство усмивка и като да се радваше на безредието. Ни най-малко не го смущаваше, че ще трябва да говори в такъв хаос, напротив, изглеждаше доволен. Това бе тъй очевидно, че веднага направи впечатление.

- Това пък какво е? - посипаха се въпроси. - Тоя пък кой е? Шшт! Какво иска да каже?

- Господа! - викна с цяло гърло маниакът, заставайки на самия крайчец на подиума. Гласът му беше женствено писклив като на Кармазинов, само без благородното дворянско фъфлене. - Господа! Преди двайсет години, в навечерието на войната с половин Европа, Русия беше идеалът на всички статски и тайни съветници. Литераторите станаха цензори; в университетите се въведе маршировка, войската се преобрази в балет, а народът плащаше данъците и мълчеше под камшика на крепостното право. Патриотизмът се превърна в рушвет-чийство - вземаха от живо и умряло. Който не вземаше рушвет, го смятаха бунтовник, защото нарушаваше хармонията. За поддържане на реда, за тояги се изсякоха цели гори, Европа трепереше... Но никога, през цялото си безсмислено хилядолетно съществуване Русия не бе стигала до такъв позор...

Вдигна юмрук, размаха го възмутено и заканително във въздуха и изведнъж гневно го стовари, сякаш разбивайки на пух и прах своя противник. Отвред се раздаде неистов рев, гръмнаха оглуши-

телни аплодисменти. Аплодираше вече почти половината зала; увличаха се и най-невинните; всенародно, на всеослушание се безчестеше Русия - че как да не ревеш от възторг!

- Това му се казва! Браво! Браво! Ура! Не, това вече не ти е естетиката!

Маниакът възторжено продължаваше:

- Оттогава минаха двайсет години. Университетите се отвориха и увеличиха. Маршировката стана легенда; хиляди офицери не достигат за пълно окомплектоване на войската. Железниците изядоха всички капитали и опасаха Русия като паяжина, тъй че след петнайсетина години ще може май и да се пътува. Мостовете горят само от дъжд на вятър, а градските пожари протичат правилно, по установения ред и в удобно за пожарникарите време и сезон. В съдилищата се издават соломонови присъди, а съдебните заседатели вземат рушвет само в краен случай, единствено в борбата си за съществуване, за да не умрат от глад и когато вече ще умрат от глад. Крепостните селяни са свободни и вместо да ги бият помешчиците, те се избиват с тояги помежду си. В подкрепа на бюджета се изпиват морета и океани водка, а в Новгород срещу древната и безполезна София тържествено бе поставено колосално бронзово кълбо в памет на изтеклите хиляда години безредие и недомислие... Петнайсет години реформи! А същевременно дори в най-карикатурните епохи на недомислия Русия не е стигала до...

Ревът на тълпата заглуши последните му думи. Видя се, че той отново вдигна юмрук и победоносно го стовари. Възторгът мина всякакви граници: викаха, ръкопляскаха, някои от дамите дори крещяха: „Стига! Нищо по-хубаво няма да кажете!" Бяха като пияни. Ораторът въртеше очи, оглеждаше ги и сякаш се разтапяше в лъчите на тържеството си. Мярна ми се Лембке, който, изпаднал в неописуемо вълнение, даваше някому някакви указания. Побледнялата Юлия Михайловна припряно говореше нещо на дотичалия при нея княз... Но в тоя момент цяла тълпа - поне шест души, -повече или по-малко официални лица, изкачиха подиума, хванаха оратора и го повлякоха зад кулисите. Не разбирам как е могъл да се откопчи от тях, но се беше откопчил, отново отиде на самия край на подиума, отново размаха юмрук и дори успя с все сили да изкрещи:

- Но никога досега Русия не е стигнала до...

Но вече отново го извличаха. Видях, че близо петнайсетина души се хвърлиха към кулисите да го спасяват, като издъниха тънката преградка отстрани на подиума и накрая я събориха... А после, не вярвайки на очите си, видях, че на подиума изведнъж скочи отнякъде студентката (роднината на Виргински), със същия свитък под мишницата, все тъй облечена, все тъй зачервена, все тъй закръгленичка, заобиколена от две-три жени и двама-трима мъже, в това число и лютият й враг - гимназистът. Успях дори да чуя първата й фраза:

- Господа, дошла съм да обявя за страданията на нещастните студенти и повсеместно да ги вдигна на протест.

Но аз избягах. Скрих панделката си в джоба и се измъкнах на улицата през задните входове, които познавах. И, разбира се, веднага се запътих към Степан Трофимович.

Глава втора
КРАЯТ НА ПРАЗНЕНСТВОТО

I

Той не ме прие. Затворил се беше и пишеше. На повторното ми почукване и повикване отговори през вратата:

- Аз приключих всички сметки, друже мой, кой може да иска нещо повече от мен?

- Нищо не сте приключили, а само способствахте за провала. Много ви моля, без каламбури, Степан Трофимович, отворете. Трябва да се вземат мерки. Може пак да дойдат и да ви обидят...

Смятах, че съм в правото си да се държа по-строго и взискателно. Страх ме беше да не предприеме нещо още по-безумно. Но за моя изненада срещнах необикновено твърд отпор:

- Не ме обиждайте пръв. Благодаря ви за всичко

досега, но ви повтарям, че съм приключил сметките си с хората - и с добрите, и с лошите. Пиша писмо на Даря Павловна, която тъй непростително бях пренебрегнал досега. Ако сте съгласен, занесете й го утре, а сега, „merci".

- Степан Трофимович, уверявам ви, че работата е по-сериозна, отколкото си мислите. Сигурно си въобразявате, че там сте ги разпердушинили? Никого не сте разпердушинили, ами самият вие се пропукахте като празна стъкленица. (О, Да, бях груб и неучтив, с огорчение си го спомням!) И няма какво да пишете на Даря Павловна, ами... и изобщо, закъде сте сега без мен с вашата непрактичност? Сигурно пак замисляте нещо? И пак ще си изпатите, ако пак сте замислили нещо...

Той стана и се приближи до вратата.

- За кратко време бяхте с тях, но вече сте заразен от езика и тона им. Dieu vous pardonne, mon ami, et Dieu vous garde.[198] Но винаги съм забелязвал у вас наченки на порядъчност и може би ще се опомните – apres le temps[199], разбира се, както става с нас, русите. А относно бележката ви за моята непрактичност, ще ви напомня нещо, което отдавна съм ви казвал: в нашата Русия нямат край онези, които се занимават само с хорската непрактичност, налитат яростно, като мухи на мед, и обвиняват буквално всички освен себе си. Cher, не забравяйте, че съм твърде развълнуван и не ме мъчете повече. Още веднъж mercі за всичко и да се разде-

[198] *Да ви прости и закриля бог, приятелю (фр.)*
[199] *След време (фр.)*

лим както Кармазинов с публиката, тоест колкото се може по-великодушно да се забравим. Той хитрува впрочем, че толкова бил искал да го забравят бившите му читатели quant a moi[200], аз не съм толкова самолюбие и разчитам най-вече на младостта на вашето непокварено сърце: защо ви е да помните един безполезен старец? Желая ви „много, много години", приятелю, както ми го пожела на миналия ми имен ден Настася (ces pauvres gens ont quelquefois des mots charmants et pleins de philosophie[201]). Не ви пожелавам щастие - ще ви дотегне; не ви пожелавам и изпитания, просто ще повторя народната мъдрост: „много-много години" и се опитайте да няма много скука; това май безпредметно пожелание го прибавям от себе си. А сега сбогом, съвсем сериозно - сбогом. И недейте стоя пред вратата, няма да отворя.

Той се прибра и аз не можах да постигна нищо повече. Въпреки „вълнението" си говореше плавно, спокойно, с тежест и явно се стремеше да бъде убедителен. Беше, разбира се, недоволен от мен и косвено си отмъщаваше, може би дори заради вчерашното „откарване в Сибир" и „хлътващия под". Въпреки победата, която в известен смисъл бе постигнал, тазсутрешните му сълзи на сцената го поставяха - той го знаеше - в малко комично положение, а никой повече от Степан Трофимович не държеше на красотата и строгостта на формите в отношенията между приятели. О, не, не ги виня!

[200] *Колкото до мен (фр)*
[201] *У тия бедни хора понякога се срещат прелестни, пълни с философски смисъл изрази (фр.)*

Напротив, успокоило ме беше тъкмо това, че бе запазил своята деликатност и саркастичност, а един човек, който явно почти не се е променил, мислех си аз, едва ли ще е склонен да предприеме в тоя момент нещо трагично или необикновено. Така реших тогава и, боже мой, как сбърках! Твърде много неща бях изпуснал предвид...

Изпреварвайки събитията, ще приведа първите няколко реда от неговото писмо до Даря Павловна, което тя действително бе получила на другия ден.

„Mon enfant[202], ръката ми трепери, но аз приключих всички сметки. Вас ви нямаше на последната ми схватка с хората; не дойдохте на това „утро" и добре направихте. Но ще ви разкажат, че в нашата обедняла откъм характери Русия се е намерил един смел човек, който въпреки посипалите се отвред убийствени закани каза на тия жалки глупци тяхната истина, тоест че са жалки глупци. О, се sont des pauvres petits vauriens et rien de plus, des petits глупци – volia le mot![203] Жребият е хвърлен; напускам този град навеки, без да знам къде отивам. Всички, които обичах, ми обърнаха гръб. Но вие, вие, чисто и невинно създание, вие, кротката, която по волята на едно капризно и властно сърце насмалко не свързахте живота си с мен, вие, която може би с презрение сте гледали на малодушните сълзи, които аз проливах в навечерието на нашия несъстоял се брак; вие, която не можете - каквато и да сте! - да гледате на мене инак освен като на

[202] *Дете мое (фр.)*
[203] *О, това са жалки нищожества и нищо повече, жалки глупци - точно така! (фр.)*

комичен персонаж - към вас, да, да, към вас, отправям последния вик на своето сърце, вие сте моят последен дълг, едничка вие! Не мога да се разделя навеки с вас, оставяйки ви с мисълта, че съм един неблагодарен глупец, невежа и егоист, както сигурно ви го натяква всекидневно едно неблагодарно и жестоко сърце, което, уви, не мога да забравя..."

И тъй нататък, и тъй нататък, всичко четири страници голям пощенски формат.

В отговор на неговото „няма да отворя" блъснах три пъти с юмрук вратата и викнах подире му, че още тази вечер три пъти ще праща Настася да ме вика, но този път аз пък няма да дойда, и го заря-зах, хукнах при Юлия Михайловна.

II

Тук станах свидетел на една възмутителна сцена: лъжеха горката жена право в очите, а аз не можех да направя нищо. Тъй де, какво можех да й кажа? Бях се вече поокопитил и бях разбрал, че всъщност имам само някакви усещания, някакви подозрения и предчувствия й нищо повече. Заварих я обляна в сълзи, почти в истерика, с компреси на главата и чаша вода на масата. Пред нея стояха Пьотър Сте-панович, който буквално не млъкваше, и князът, който пък мълчеше, сякаш му бяха сложили кати-нар на устата. Със сълзи и викове тя упрекваше

Пьотър Степанович в „предателство". Веднага ме порази, че целият провал, целият позор на „утрото", с една дума - всичко, се приписваше само на отсъствието на Пьотър Степанович.

У него пък забелязах една важна промяна: беше някак твърде угрижен, почти сериозен. Обикновено никога не изглеждаше сериозен, винаги се смееше, дори когато се ядосваше, а се ядосваше често. О, той и сега беше ядосан, говореше грубо, небрежно, нетърпеливо и с досада. Уверяваше, че рано сутринта наминал у Гаганов и изведнъж страшно го заболяла глава, чак повръщал. Уви, на бедната жена толкова й се искаше да я излъжат! Главният въпрос, който се разискваше при идването ми, беше: да се състои ли балът, тоест цялата втора част на празненството? Юлия Михайловна за нищо на света не се съгласяваше да се яви на бала след „одевешните обидя", с други думи, от все сърце желаеше да я принудят, и то не кой да е, а той, Пьотър Степанович. Гледаше го като оракул и ми се струваше, че ако той си тръгнеше сега, тя сигурно щеше да се поболее. Но той не си отиваше, на самия него му беше страшно необходимо балът да се състои и Юлия Михайловна непременно да присъства...

- Защо са сега тия сълзи? Не можете без сцени? Не можете, ако не си го изкарате на някого? Добре де, ето ме, разкъсайте ме, само че по-скоро, защото времето лети, а трябва да се реши нещо. Вярно, че с утрото се издънихме, но балът ще оправи ра-

ботата. На, и князът е на същото мнение. Впрочем кой знае как ли е щяло да свърши, ако не е бил князът?

Отначало князът беше против бала (тоест против отиването на Юлия Михайловна на бала, балът във всички случаи трябваше да се състои), но като се позоваха два-три пъти на мнението му, по тоя начин лека-полека и той взе да мучи в знак на съгласие.

Учуди ме също просто необикновено грубият тон на Пьотър Степанович. О, не, с негодувание отхвърлям разпространилата се впоследствие долнопробна клюка за някакви интимни връзки между Юлия Михайловна и Пьотър Степанович. Нищо подобно не е имало и не може да има. Влиянието му се дължеше само на това, че още от самото начало с все сили поддържаше мечтите й за влияние върху обществото и министерството, разбрал й беше плановете, самият той й ги съчиняваше, служейки си при това с най-грубо ласкателство, оплел я беше от горе до долу и тя вече не можеше да диша без него.

Като ме видя, очите й светнаха и тя възкликна:

- Добре, питайте него, и той като княза не ме изостави нито за момент. Кажете, не е ли явно, че всичко това е един заговор, долен, хитър заговор, с цел да ми се навреди - на мен и на Андрей Антонович? О, това е нарочно скроено! Имали са план. Това е партия, цяла партия!

- Изсилвате се, както впрочем винаги. Вечно го

избивате на поезия. Аз впрочем се радвам, че ще чуем и мнението на господин... (Направи се, че ми е забравил името.)

- Мнението ми - побързах да се намеся аз - напълно съвпада с мнението на Юлия Михайловна. Заговорът е очевиден. Връщам ви лентата, Юлия Михайловна. Ще се състои ли балът, или няма да се състои, не е моя работа, защото не зависи от мен; но ролята ми на разпоредител свърши. Извинете, че тъй се паля, но не мога да действам в разрез с убежденията си и здравия разум.

- Чувате ли, чувате ли! - плесна ръце тя.

- Чувам и вижте какво ще ви кажа - обърна се той към мен, - смятам, че всички вие нещо сте мръднали. Според мен нищо не се е случило, абсолютно нищо, което да не се е случвало и което няма да се случи и друг път в тоя град. Какъв заговор? Вярно, грозна история, срамна, глупава, но къде виждате заговор? И срещу кого това - срещу Юлия Михайловна, тая, която толкова ги глези, покровителства и която безброй пъти им е прощавала щуротиите? Юлия Михайловна! Какво ви разправях цял месец? Какво ви предупреждавах? За какво ви бяха всичките тия хора? Защо ви трябваше да се захващате с тая сбирщина? Защо, за какво? Да се обединяло обществото! Ама моля ви се, обединяват ли се такива хора?

- Кога сте ме предупреждавали? Наопаки, вие одобрявахте и дори настоявахте... Много ме учудвате наистина... Самият вие ми водехте разни

странни хора.

- Напротив, не одобрявах, винаги съм спорил с вас, а колкото за воденето - вярно, водил съм, но чак когато сами бяха надошли с дузини, и то чак напоследък, за да съставим „литературния кадрил", защото тук вече няма как без тия простаци. Басирам се обаче, че най-малко двайсетина такива простаци са били вкарани днес без билети!

- Положително! - потвърдих аз.

- Ето че почвате да се съгласявате с мен. Ами я си спомнете само какво ставаше тук напоследък, а? В града, искам да кажа. Че то на какво се беше обърнало - такова нахалство, такова безочие; скандал след скандал! А кой ги поощряваше? Кой ги прикриваше с авторитета си? Кой обърка понятията са хората? Кой озлоби дребосъка? В чий албум са възпроизведени всички семейни тайни на града? Кой прикот-кваше всичките тия рисувачи и поети? Не бяхте ли вие? Защо разрешавахте на Лямшин да ви целува ръка? Къде бяхте, когато семинаристът наруга статския съветник и си изтри ваксата от ботушите в роклята на дъщеря му? Що се чудите, че публиката била настроена срещу вас?

- Но всичко това го направихте вие, самият вие! О, боже мой!

- Нищо подобно, аз ви предупреждавах, ние с вас се карахме, чувате ли какво ви казвам, ние се карахме!

- Вие просто право в очите ми лъжете.

- Е, да, разбира се, и така ще кажете, какво ви

коства. Нали ви трябва жертва, трябва да си го изкарате на някого; хубаво, ето ме, дерзайте! Но аз се обръщам към вас, господин... (Все не можеше да си спомни името ми.) Да направим най-простата сметка: аз твърдя, че като махнем Липутин, не е имало никакъв заговор, ни-как-къв! Ще ви го докажа, но да анализираме отначало Липутин. Излязъл бил със стихотворението на онзи простак Лебядкин - е та, заговор ли е това? Не разбирате ли, че на Липутин това му се е видяло просто смешно? Най-сериозно ви казвам - смешно. И е излязъл просто за да разсмее и развесели всички и на първа ръка покровителката си, Юлия Михайловна, и туй е то всичко. Не ми ли вярвате? Добре де, но не е ли това в тон с всичко, което ставаше тук през целия месец? И ако искате да знаете, при едни други обстоятелства щеше за мине, казвам ви! Дума да не става, грубо, просташко, ама смешно, нали, смешно?

- Какво! За смешна ли намирате постъпката на Липутин? - страшно се ядоса Юлия Михайловна. - Тая глупост, тая безтактност, низост, подлост, тоя умисъл, о, нарочно ми го говорите! Тогава и вие сте в заговора им!

- Разбира се, бях се скрил отзад и дърпах конците! Вижте какво, ако наистина участвах в заговора - това поне разберете! - с Липутин ли щеше да свърши? Според вас излиза, че с мойто татенце съм се наговорил да направи тоя тоя скандал? А я да видим кой е виновен, дето пуснаха татенцето да

чете, кой? А кой ви спираше вчера, вчера, вчера?!

- Oh, hier il avait tant d'esprit[204], така разчитах на него, освен това с неговите маниери... мислех, че и той, и Кармазинов... и ето ти на!

- Да, ето ти на. Но въпреки целия си tant d'esprit татенцето направи голяма пакост и ако бях участвал в заговор срещу вашето празненство и знаех предварително, че татенцето ще направи тая пакост, вчера безспорно нямаше да настоявам да не се пуска вълкът в кошарата, а напротив, не е ли тъй? А пък аз вчера настоявах, настоявах, защото предчувствах. Е, разбира се, всичко не може да се предвиди: сигурно, преди да излезе, и самият той не е знаел какво ще изтърси. Тия нервозни старци не са хора като хора! Впрочем положението може да се спаси; за да миряса народът, още утре му пратете по административен ред и прочие, като се полага, двама доктори да се поинтересуват за здравето му - пък може и още днес - и хайде в болницата на студени компреси. Най-малкото ще падне смях и всички ще видят, че нямало защо да се сърдят. Пък аз ще го разкажа още тази вечер, на бала, нали съм му син. Колкото до Кармазинов, дето като последен глупак се е изтъпанил и цял час е чел тая статия, с него работата е вече друга, тук заговорът ни е явен! Какво ли си е викал: дай и аз да й погодя един номер на Юлия Михаиловна!

- О, Кармазинов, quelle honte![205] Изгорях, просто изгорях от срам заради нашата публика!

---

[204] *О, вчера той беше толкова остроумен (фр.)*
[205] *Какъв срам (фр.)*

- Как да ви кажа, аз не бих изгорял, ами него щях да опека. Публиката е права. Но кой е виновен за Кармазинов? И него ли ви го натрапих аз? Участвах ли аз в идолопок-лонничеството? Но с него както и да било, лошото е друго -онзи, третият маниак, политическият. Тук вината е обща, не само моя и на моя заговор.

- Ох, недейте, недейте, това е ужасно, ужасно! И вината е само моя, само моя!

- Така е, да, но аз пък ви оправдавам в случая. От тия, откровените - няма спасение. И в Петербург не могат се оправи с тях. Нали ви го бяха препоръчали: хем как! Съгласете се, че при това положение вие просто сте длъжна да се явите на бала. Вижте какво, работата е сериозна, лично вие го изкарахте на трибуната, тъй да се каже. И затова пак лично трябва да заявите публично, че не сте солидарна, че тоя юнак е вече в полицията и че сте били заблудена по един необясним начин. С възмущение трябва да заявите, че сте станали жертва на един луд човек. Защото той е луд и нищо повече. Така ще трябва и да се доложи за него. Не мога да ги понасям тия, дето се хвърлят да хапят. Ако е въпросът, аз говоря още по-страшни работи, ама не ги говоря от трибуната. А сега и без това говорят само за сенатора.

- Какъв сенатор? Кой говори?

- Как да ви кажа, и аз не разбирам нищо. Вие нищо ли не знаете за някакъв сенатор, Юлия Михайловна?

- Сенатор ли?

- Ами вижте какво, говори се, че от Петербург ви сменяли и тук бил назначен някакъв сенатор. От мнозина го чух.

- И аз го чух - потвърдих аз.

- Кой казва това? - цялата пламна Юлия Михайловна.

- Как кой? Пръв ли кой е казал? Откъде да знам. Говори се. Хората говорят. Особено вчера много се говореше. Всички са станали едни надути, макар че никой нищо не разбира. То Се знае, по-умните и по-компетентните мълчат, но гледам, че и те надават ухо.

- Каква низост! И... каква глупост!

- Тъкмо затова трябва да се явите и да им покажете на тия простаци.

- Да, да, и аз го чувствам, че сега съм просто длъжна дори, но... ами ако ни чака нов позор? Ако не дойдат? Ще видите, че никой няма да дойде, никой, никой!

- Хайде де! Тия ли няма да дойдат? Ами ушитите рокли, ами тоалетите на госпожичките? Недейте ме разочарова, ще почна да се съмнявам в женския ви усет. Ама че човекознание!

- Предводителшата няма да дойде, няма!

- Ама какво толкова е станало в края на краищата! Защо да не дойдат? - сопна се накрая и той, злобно и нетърпеливо.

- Срам и позор - това е станало. Не знам какво точно, но знам, че ми е просто невъзможно да се

покажа.

- Защо? Какво сте виновна в края на краищата? Защо поемате цялата вина върху себе си? Не е ли по-виновна самата публика, тия вашите старчоци, тия уж глави на семейства? Длъжни бяха сами да се справят с гамените, защото всичко това е само една гаменщина и нищо повече. Никъде, в никое общество не се осланят само на полицията. Единствено у нас всеки иска подире му да върви стражар и да го пази. Не разбират, че обществото се пази само. А какво правят при подобни обстоятелства тия глави на семейства, сановниците, жените, госпожичките ни? Мълчат и се цупят. За пет пари обществена инициатива им липсва, с едни гамени не могат да се справят.

- Ох, това е самата истина! Мълчат, цупят се и се... озъртат.

- Като е самата истина - кажете им го! Открито, гордо и смело! Да видят, че не сте победена. Именно те, старчоците и майките. О, вие можете, всичко можете, стига да ви е бистра главата. Ще ви наобиколят и вие - право в очите, ама право в очите! А после - кореспонденции в „Голос" и „Ведомости". Чакайте, аз ще подготвя всичко, разчитайте на мен. Разбира се, много по-внимателно, особено ще внимаваме с бюфета; ще разчитаме и на княза, ще разчитаме и на господин... съгласете се, че не може да ни изоставите тъкмо сега, когато всичко трябва да се започне отново. И накрая - вие, под ръка с Андрей Антонович. Как се чувства Андрей

Антонович?

- О, колко несправедливо, колко погрешно, колко обидно сте се отнасяли към този ангел! - с най-неочакван порив, почти през сълзи възкликна изведнъж Юлия Михайловна и поднесе кърпичката си към очите. В първия момент Пьотър Степанович дори онемя:

- Ама моля ви се... аз какво... аз винаги...

- Никога, никога! Никога не сте му давали дължимото!

- Върви ги разбери тия жени! - промърмори Пьотър Степанович с крива усмивка.

- Това е най-честният, най-деликатният човек, това е истински ангел! Най-добрият човек!

- Ама моля ви се, относно добротата му... винаги съм му признавал... относно добротата...

- Никога! Но да оставим това. Застъпничеството ми е твърде неуместно в случая. Одеве онази йезуитка, предводителшата, също подметна нещо саркастично за това вчерашното.

- О, сега на нея не й е до вчерашното, главата й гори от днешното. И какво толкова се тревожите, че нямало да дойде на бала? Разбира се, че няма да дойде, като се е наредила в такъв скандал. Може и да не е виновна, но репутацията си остава; не й е чиста работата.

- Какво значи това, нищо не разбирам, защо не й е чиста? - с недоумение го погледна Юлия Михайловна.

- Тоест аз нищо не твърдя, но в града вече е

бръмнало, че тя ги е сватосала.

- Какво значи това? Кого е сватосала?

- Как, ама вие още ли не знаете? - възкликна той с отлично изиграно учудване. - Ставрогин и Лизавета Николаевна.

- Как? Какво? - викнахме всички.

- Ама наистина ли не знаете? Охо-о! Ами че то цял трагироман станал: Лизавета Николаевна благоволила да се прекрачи от каретата на предводителшата в каретата на Ставрогин и посред бял ден офейкала с „тоя последния" право в Скворешники. Само преди час, дори и час няма.

Ние се вцепенихме. Естествено, нахвърлихме се да го разпитваме, но за наша изненада и макар „съвсем случайно" да бил свидетел на станалото, не можел да разкаже никакви подробности. Станало било уж следното: когато след „утрото" предводителшата отвела Лиза и Маврикий Николаевич в дома на майка й (която все още не беше добре с краката), до входа, на двайсетина крачки встрани от входа, стояла някаква карета. Лиза още със слизането се втурнала към каретата, вратичката се отворила, хоп, и се затворила. Лиза извикала на Маврикий Николаевич: „Пощадете ме!" - и каретата се понесла като хала към Скворешники. На припрените ни въпроси: „Уговорено ли е било? Кой е бил в каретата?" - Пьотър Степанович отговаряше, че не знае нищо; че, разбира се, е било уговорено, но че не видял в каретата Ставрогин; може да е бил камердинерът му, старият Алексей Егорич. На въпро-

са: „Какво правехте там вие? И откъде сте сигурен, че е отишла в Скворешники?" отговори, че се оказал там съвсем случайно, просто минавал и като видял Лиза, дори се затичал към каретата (и при неговото любопитство не видял кой седи в каретата!), а Маврикий Николаевич не само не се хвърлил да я преследва, но дори не се опитал да спре Лиза, дори собственоръчно задържал предводителшата която с цяло гърло викала: „При Ставрогин отива, при Ставрогин отива!" И в тоя момент търпението ми се изчерпа и побеснял от яд се нахвърлих върху Пьотър Степанович:

- Ти си я скроил тая, мръсник неден! Затова те нямаше цялата сутрин! Ти си помагал на Ставрогин, ти си докарал каретата, ти си я качил в нея... ти, ти, ти! Юлия Михайловна, той е ваш враг, той и вас ще погуби! Пазете се!

И стремглаво избягах навън.

Досега не разбирам и сам си се чудя на това си избухване. Но бях улучил с поразителна точност: както се разбра впоследствие, всичко било станало, както му го бях казал. Просто много биеше на очи фалшът, с който ни съобщи новината. Не я беше разказал още с влизането, както става обикновено, когато човек носи такава важна и необикновена новина, ами се беше направил на наивен, уж мислел, че вече сме знаели - нещо невъзможно за такова кратко време. Пък и нали ако сме знаели, щяхме да заговорим за това, преди той да ни го е казал. И как толкова бързо е научил, че

в града било вече „бръмнало" за предводителшата? Освен това, докато разказваше, на два пъти се беше усмихнал някак подло и лекомислено, смятайки ни, види се, за напълно заблудени глупаци. Но той вече не ме интересуваше; бях му повярвал относно главното и когато изхвърчах от Юлия Михайловна, не бях на себе си. Катастрофата ме порази право в сърцето. Бях уязвен до сълзи; а може и да съм плакал. Просто не знаех какво да предприема. Хукнах при Степан Трофимович, но тоя досаден човек пак не ми отвори. Настася с благоговеен шепот ме уверяваше, че уж си бил легнал, но не й повярвах. Успях да поразпитам слугите у Лизини; потвърдиха за бягството, но и те не знаеха нищо. Къщата беше в тревога; болната господарка получила припадъци; Маврикий Николаевич бил при нея. Стори ми се невъзможно да повикам Маврикий Николаевич. На въпросите ми за Пьотър Степанович отговаряха, че през последните дни често се отбивал понякога и по два пъти на ден. На слугите им беше мъчно и говореха за Лиза с някаква особена почит; явно я обичаха. Разбирах, че с нея е свършено - окончателно и безвъзвратно, но не бях наясно с психологическата страна на въпроса, особено след вчерашната й сцена със Ставрогин. Да хукна из града да разпитвам познати и зложелатели, тъй като вестта сигурно се беше разпространила - ми се струваше отвратително, пък и унизително за самата Лиза. Но странно, че потърсих Даря Павловна, която

впрочем не ме прие (у Ставрогин не приемаха никого още от вчера), без да знам за какво я търся и какво бих могъл да й кажа. Оттам отидох при брат й. Шатов мълчаливо и мрачно ме изслуша. Вярно, че и без това беше мрачен като никога - ужасно замислен и едва ме изтърпя. Не каза почти нищо, просто взе да ходи напред-назад по стаичката си. Само дето тропаше по-силно от обикновено с ботушите си. Чак като слизах по стълбите ми викна да съм наминел у Липутин: „Там ще научите всичко." Но не отидох у Липутин, а насред пътя реших отново да се върна при Шатов и без да влизам - само отворих вратата, - без всякакви обяснения лаконично му предложих още днес да иде при Маря Тимофеевна. В отговор на което Шатов изпсува и аз си отидох. За да не се забрави, записвам, че вечерта той наистина беше отишъл у Маря Тимофеевна, с която не се бяха виждали отдавна. Била сравнително добре, а Лебядкин би мъртвопиян и спял на канапето в първата стая. Научих го лично от него, когато на другия ден случайно се бяхме срещнали на улицата. А накрая към девет часа вечерта реших да ида все пак на бала, но вече не за да изпълнявам ролята си на „разпоредител" (пък и лентата си бях оставил у Юлия Михайловна), тикан от непреодолимото си любопитство да чуя (без да разпитвам) какво изобщо се говори в града за тия събития. Пък и Юлия Михайловна исках да видя, та макар и отдалече. Чоглаво ми беше, че одеве бях

изхвърчал така от дома й.

III

Цялата тая нощ с всичките си глупости и ужасии и със страшната „развръзка" на сутринта и до ден-днешен ми е като един отвратителен и кошмарен сън и представлява - поне за мен - най-тежката част от моята хроника. Макар и със закъснение, бях отишъл на бала навреме, за да заваря края му - тъй бързо било писано да свърши тоя бал. Вече минаваше десет, когато влязох в дома на предводителшата. Въпреки краткото време „Бялата зала" бе вече почистена и приготвена за танците, на които се очакваше да се стече целият град. Но колкото и лоши да бяха сутрешните ми предчувствия за тоя бал, истината се оказа по-страшна: не се бе явило нито едно семейство от висшия кръг. Нямаше ги дори малко от малко по-видните чиновници, а това вече беше много опасен признак. Колкото пък до дамите и госпожиците, одевешните сметки на Пьотър Степанович (явно коварни) се бяха оказали крайно погрешни - дошлите бяха извънредно малко: едва ли се падаше по една дама на четирима мъже, и то едни дами! „Някакви" жени на полкови оберофицери, всевъзможен чиновнически дребосък, предимно от пощите, три лекарски жени с дъщерите си, две-три осиромашели помешчици, седемте дъщери и племенницата на секретаря, за

когото вече споменах по-горе, търговски - това ли очакваше Юлия Михайловна? Дори търговските семейства, и тях ги нямаше половината. Мъжете - въпреки целокупното отсъствие на аристокрацията - правеха по-внушително, но някак двусмислено и подозрително впечатление. Дошли бяха, разбира се, неколцина скромни и чинопочитателни офицери с жените си, някои от най-послушните „глави на семейства", като например същия тоя секретар, бащата на седемте дъщери. Целият този дребосък беше дошъл „по неизбежност", както се изрази един от тия господа. От друга страна обаче, броят на лицата, които одеве и аз, и Пьотър Степанович бяхме заподозрели като вкарани без билет, се беше сякаш увеличил в сравнение със сутринта. Сега-засега те седяха в бюфета и изобщо още с влизането си отиваха право в бюфета, сякаш се бяха сговорили предварително. Поне на мен тъй ми се стори. Бюфетът се помещаваше в една просторна зала, на края на дългата редица стаи, където се бе разположил Прохорич с всичките съблазни на клубната кухня и една примамлива изложба на лакомства и напитки. Забелязах дори някои съвсем непознати субекти - във всеки случай не бяха тукашни - с протрити сюртуци и изобщо с твърде съмнително и явно не бално облекло и очевидно с голям труд - и то за съвсем кратко време - изтрезнели. Знаех, разбира се, че идеята на Юлия Михайловна беше балът да е съвсем демократичен, „да не се отказва дори на

последния човек, стига да пожелае да внесе за билет". Смело можеше да си позволи тия думи в комитета си, съвсем сигурна, че на никой от нашата градска сиромашия и наум няма да му дойде да купува билет. И все пак при целия демократизъм на комитета съмнявам се, че е трябвало да се пускат тия мрачни и почти дрипави типове. Но кой ги беше пуснал и с каква цел? Липутин и Лямшин бяха вече лишени от разпоредителските си ленти (макар да присъстваха на бала като участници в „литературния кадрил"); за голяма моя изненада обаче мястото на Липутин беше заето от семинариста, чиято скандална схватка със Степан Трофимович най-много допринесе за провала на „утрото", а мястото на Лямшин - от самия Пьотър Степанович. Какво можеше да се очаква в такъв случай? Стараех се да доловя как и за какво се говори. Чух поразителни дивотии. Твърдяха например, че цялата история на Ставрогин и Лиза била нагласена от самата Юлия Михайловна, за което Ставрогин й бил дал пари. Посочваше се дори точната сума. Твърдяха, че дори самото празненство било уредено единствено с тая цел. Затова, значи, не се бил явил, разбирайки каква е работата, половината град, а самият Лембке дотам бил фрапирай, че се „разстроил умствено" и „онази го довела чисто луд". И най-просташки, дивашки смях, ама и едно наум. Всички страшно критикуваха бала и най-безцеремонно ругаеха Юлия Михайловна. Изобщо

всевъзможни пиянски брътвежи и подмятания, от които е трудно да си извадиш някакво заключение. В бюфета се бяха приютили и просто веселяци, даже няколко дами от тези, които не можеш нито да ги учудиш, нито да ги изплашиш с нещо, от весели по-весели и от любезни по-любезни, предимно офицерски жени с мъжете си. Бяха се разположили по масите на отделни компании и много оживено пиеха чай. Бюфетът се бе превърнал в топло пристанище едва ли не за половината от публиката. След известно време обаче цялата тая маса щеше да нахлуе в залата. Страшно беше да си го помислиш дори.

А сега-засега, с усилията на княза, в „Бялата зала" се бяха образували три хилави кадрила. Госпожиците танцуваха, а родителите им се радваха. Но мнозина от тия почтени особи вече обмисляха как да повеселят още малко щерките си, пък да се измъкнат, дорде е време, „преди да е почнало". Всички бяха съвсем сигурни, че непременно ще „почне" нещо. Затруднявам се да опиша душевното състояние на Юлия Михайловна. Не говорих с нея, макар да бяхме твърде наблизо. На поклона ми при влизане не отговори, не ме забеляза (наистина не ме бе забелязала). Лицето й беше изопнато, погледът презрителен и високомерен, но блуждаещ и тревожен. Явно се мъчеше да се владее - защо и заради кого? Следваше незабавно да напусне бала и, главното, да отведе съпруга си, а тя стоеше! Дори по лицето й се виждаше, че е „прогледнала"

и че вече на нищо и на никого не разчита. Дори на Пьотър Степанович (изглежда, и самият той я избягваше; видях го в бюфета, беше страшно весел). И все пак не си отиваше, като нито за миг не се отделяше от Андрей Антонович. О, тя до последния момент с най-искрено възмущение би отхвърлила всеки намек за неговото здраве, дори и тази сутрин. Но би трябвало да прогледне поне сега. Що се отнася до мен, още от пръв поглед ми се стори, че Андрей Антонович гледа по-лошо, отколкото сутринта. Изглеждаше като да не е на себе си и като да не съзнава напълно къде се намира. От време на време строго се вглеждаше в някого - на два пъти например в моя милост. Веднъж се опита да каже нещо, почна с висок глас и не довърши, хвърляйки в трепет случилия се до него смирен възрастен чиновник. Но дори намиращата се в „Бялата зала" мирна половина на публиката мрачно и боязливо отбягваше Юлия Михайловна, а същевременно поглеждаше съпруга й по един твърде откровен и изразителен начин, което никак не хармонираше с уплахата на тия хора.

„Тъкмо това несъответствие ме порази тогава и изведнъж и аз почнах да се досещам относно Андрей Антонович" -ми беше признала впоследствие Юлия Михайловна.

Да, вината беше пак нейна! Вероятно одеве, когато след моето бягство заедно с Пьотър Степанович бяха решили балът да се състои и тя да дойде на

бала - вероятно тогава пак е ходила в кабинета на окончателно „потресения" от „утрото" Андрей Антонович, пак е пуснала в ход всичките си съблазни и накрая го беше домъкнала със себе си. Но как ли се измъчваше сега! И все пак не си отиваше! Гордостта й ли вземаше връх, или беше просто объркана - не зная. Видях, че се опитваше да завърже разговор с някои дами - тя това, с нейното високомерие! - но те моментално се стъписваха, бързаха да се отърват с едно кратко, недоверчиво „да-да", „не-не" и явно я избягваха.

От безспорните градски сановници на бала беше дошъл само един - онзи важен запасен генерал, когото вече описвах веднъж, същият, който след дуела на Ставрогин и Гаганов беше водил „опасната" тема в гостната на предводителшата. Той важно-важно се разхождаше из залите, оглеждаше, слушаше и с целия си вид даваше да се разбере, че не е дошъл да се развлича, а повечето да наблюдава нравите. Накрая обаче се лепна за Юлия Михайловна и вече не се отдели от нея, явно стараейки се да я окуражи и успокои. Един истински добряк, доста знатен и толкова стар, че от негова страна би могло да се приеме дори съжаление. Но все пак й беше крайно досадно да си признае, че тоя стар дърдорко се осмелява да я съжалява, да я протежира едва ли не, и си въобразява, че й прави услуга с присъствието си. А генералът продължаваше да бърбори, устата му не спираха нито за миг:

- Казано е, че във всеки град трябвало да има

поне седем праведници, инак ще загине... седем ли бяха, не помня точната бройка. Не знам колцина от тия седем... безспорни праведници в града имат честта да присъстват на вашия бал, но независимо от тяхното присъствие почвам да изпитвам опасения. Vous me pardonnerez, charmante dame, n'est-ce pas?[206] Казвам го але-го-рич-но, обаче бях в бюфета и съм доволен, че се върнах здрав и читав. Нашият безценен Прохорич е като на тръни и ми се чини, че до сутринта ще му разпердушинят сергията. Шегувам се впрочем. Чакам само да видя какъв ще е тоя „ли-те-ра-турен кадрил" и марш в леглото. Ще извините стария подагрик, но аз си лягам рано, пък и вас бих посъветвал да идете да „нанкате", както се казва aux enfants[207]. Дойдох впрочем да зърна младите хубавици... каквито, разбира се, не мога да срещна другаде в такова изобилие... Всички са отвъд реката, пък аз не ходя там. Жената на един офицер, май че егер... не е никак лоша, дори нещо повече... и го знае. Аз поприказвах с това дяволче; хм, бива си я... госпожичките също - лъх на свежест; но само толкоз; нищо друго освен лъх на свежест. Впрочем нямам нищо против. Има и същински пъпчици; само устните им дебели. Въобще в руската красота на женското лице липсва оня финес и... и малко на пита избива... Vous me pardonnerez, n'est-ce pas[208], но впрочем очичките им са хубави... дяволити. Тия пъпчици година-две

[206] *Вие ще ме извините, нали, прелестна госпожо? (фр.)*
[207] *На децата (фр.)*
[208] *Ще ме извините, нали... (фр.)*

са о-ча-ро-вателни, даже три години... а след това се разплуват навеки... довеждайки мъжете си до онзи печален ин-диф-фе-рентизъм, който тъй способства за развитието на женския въпрос... ако правилно го разбирам този въпрос... Хм. Залата не е лоша; стаите са подредени добре. Би могло да е и по-зле. Музиката можеше да бъде много по-лоша... не казвам, че трябва да бъде. Лошо впечатление прави, че дамите са, общо взето, малко. За тоалетите да не говорим. Не ми харесва, че тоя със сивите панталони все го избива на канкан. Бих го извинил впрочем, ако е от избликна веселие, и тъй като това е тукашният аптекар... но в единайсет часа е рано дори за аптекаря... В бюфета двама се сбиха и не бяха изведени. Преди единайсет скандалджиите трябва да се извеждат, каквито и да са нравите на публиката... не говоря за три часа, тогава вече са необходими отстъпки на общественото мнение - ако, разбира се, тоя бал издържи до три часа. А Варвара Петровна не си удържа на думата и не даде цветя. Впрочем сега не й е до цветя, pauvre mere[209]. Ами тази нещастна Лиза, нали чухте? Било някаква тайнствена история и... на арената пак Ставрогин... Хм. Бих се прибрал вече... съвсем взех да клюмам. Кога ще е тоя „ли-те-ра-турен кадрил"?

Най-после започна и „литературният кадрил". Напоследък щом някъде в града станеше дума за предстоящия бал, разговорът веднага минаваше на

[209] *Горката майка (фр.)*

тоя „литературен кадрил" и тъй като никой не си представяше какво може да е това, интересът беше огромен. Нищо по-опасно за успеха му не можеше да има! И какво беше разочарованието!

Затворената до тоя момент странична врата на „Бялата зала" се отвори и влязоха няколко маски. Публиката нетърпеливо ги наобиколи. Целият бюфет, до последния човек, отведнъж се изсипа в залата. Маските се подредиха за танц. Успях да се промъкна напред и застанах точно зад Юлия Михайловна, Фон Лембке и генерала. Дотърча и Пьотър Степанович, който до тоя момент се губеше някъде.

- Аз съм в бюфета и непрекъснато наблюдавам - пошуш-на той на Юлия Михайловна като някой провинил се ученик, впрочем нарочно се правеше така, за да я ядоса още повече. Тя пламна от гняв.

- Поне сега не ме лъжете, безочливи човече! - избухна тя, тъй че наоколо се чу. Пьотър Степанович се оттегли крайно доволен от себе си.

Трудно е да си представи човек по-жалка, по-п-росташка, по-бездарна и по-блудкава алегория на тоя „литературен кадрил". Не можеше да се измисли нищо по-неподходящо за нашата публика; а между впрочем разправят, че го измислил самият Кармазинов. Вярно, че с кадрила се занимаваше Липутин с помощта на куция учител, госта на Виргински. Но идеята все пак бе на Кармазинов, който първоначално възнамерявал дори да участва с някаква особена и самостоятелна роля. Целият

кадрил представляваше шест маскирани по най-жалък начин двойки - дори не бих казал маскирани, защото дрехите им бяха най-обикновени. Така например един нисичък възрастен господин, с фрак - сиреч както се обличат всички, -с дълга бяла брада (вързана с конец - и това му беше цялата маска), току тъпчеше на място и ситно-ситно пристъпваше с един солиден израз на лицето. Същевременно издаваше някакви пресипнали умерено басови звуци и тъкмо този пресипнал глас трябваше да покаже, че това е един от известните вестници. Срещу него танцуваха някакви гиганти - „X" и „Z". И тия букви бяха забодени на фраковете им, но какво означаваха, тия „X" и „Z", така и не се разбра. „Честната руска мисъл" беше изобразена като господин на средна възраст с очила, фрак и ръкавици, но окован с вериги (истински вериги). Тази „мисъл" държеше под мишницата си чанта с надпис „дело". От джоба й се подаваше разпечатан плик - писмо от странство, което удостоверяваше пред всички, които се съмняват, че „честната руска мисъл" е честна. Всичко това го разказваха разпоредителите устно, тъй като подаващото се от джоба писмо не можеше да се прочете. С дясната си ръка „честната руска мисъл" вдигаше чаша, сякаш искаше да провъзгласи тост. Около нея ситнеха две ниско подстригани нихилистки, а vis-a-vis[210] танцуваше някакъв също възрастен господин с

[210] *Насреща (фр.)*

фрак и с дебела сопа в ръцете, който уж олицетворяваше непетербургското, но страшно издание: „Ударя ли -мокро няма да остане!" Но въпреки сопата си не можеше да издържи втренчения през очилата поглед на „честната руска мисъл" и очите му все бягаха встрани, а правейки pas de deux[211], се виеше и сучеше, място не си намираше - до такава степен го мъчеше, види се, съвестта... Впрочем не помня всичките им тъпи измишльотини; всичко беше все в тоя дух, тъй че накрая взех да изпитвам мъчителен срам. И тъкмо някакъв срам изпитваше сякаш и цялата останала публика, та дори появилите се от бюфета субекти с мрачните физиономии. Известно време всички мълчаха и гледаха с израз на сърдито недоумение. В срама си хората обикновено се сърдят и са склонни към цинизъм. И малко по малко публиката взе да се обажда.

- Това пък какво е? - мърмори един от бюфета в своята групичка.

- Нещо по литературната част. Критикуват „Голос".

- Че какво ме интересува мене!

В друга групичка:

- Магарета!

- Не, те не са магарета, ние сме магарета.

- Защо да си магаре?

- Абе не аз, бе.

- Щом ти не си, аз пък никак.

[211] *Па дьо дьо (фр.) - фигура от кадрила.*

В трета групичка:

- На всички по един хубав ритник и да се пръждосват!

- Всички, всички наред, та да запомнят!

В четвърта:

- Тия Лембке как не ги е срам да гледат?

- Защо ще ги е срам? Тебе как не те е срам?

- Мене ме е срам, а той е губернатор.

- А пък ти си свиня!

- В живота си не съм виждала толкова обикновен, ама толкова обикновен бал - жлъчно се произнесе застаналата до самата Юлия Михайловна дама, явно желаейки да бъде чута. Беше една четирийсетгодишна дама, доста закръгленичка, белосана и червосана, облечена с ярка копринена рокля. Познаваше я почти целият град, но никъде не я приемаха, беше вдовица на един статски съветник, който й бе оставил дървената си къща и една оскъдна рента, но тя живееше нашироко, държеше дори собствен впряг. Преди два месеца първа беше направила визита на Юлия Михайловна, но тя не я беше приела.

- То можеше и да се предвиди, че ще е тъй - добави тя, гледайки нахално Юлия Михайловна право в очите.

- Като сте могли да предвидите, защо сте дошли? - не се сдържа Юлия Михайловна.

- Ами от пуста наивност - моментално отряза дръзката дама и моментално се наежи (страшно й се искаше да се счепкат). Но генералът застана по-

между им.

- Chere dame - наведе се той към Юлия Михайловна, -хайде да си вървим. Присъствието ни ги притеснява, а без нас те ще се повеселят. Вие направихте всичко, открихте им бала, оставете ги сега на мира.... Пък и Андрей Антонович май не се чувства много добре... Да не стане някоя беля?

Но беше вече късно.

По време на кадрила Андрей Антонович гледаше танцуващите с някакво гневно недоумение, а като почнаха отзивите на публиката, почна неспокойно да се озърта наоколо. И, изглежда, за първи път забеляза някои от личностите от бюфета - в погледа му се четеше безкрайно учудване. Внезапно избухна силен смях, предизвикан от поредния „номер" на кадрила; издателят на „страшното непетербургско издание", който танцуваше със сопа в ръката, почувствал, види се, че не може да издържа повече погледа на „честната руска мисъл", и не знаейки къде да се скрие от нея, при последната фигура изведнъж се изправи на ръце и тръгна срещу очилатия нагоре с краката, което впрочем уж трябваше да означава непрекъснатото обръщане на здравия разум нагоре с краката в споменатото „страшно непетербургско издание". Тъй като само Лямшин умееше да ходи на ръце, именно той се беше нагърбил с ролята на издателя със сопата. Юлия Михайловна, разбира се, си нямаше понятие, че щяха да ходят нагоре с краката. „Скрили са го, скрили са от мен" - повтаряше ми тя

впоследствие с отчаяние и негодувание. Разбира се, тълпата поздравяваше със смях не алегорията, която не интересуваше никого, а просто идеята да се ходи нагоре с краката във фрак с развети опашки. Лембке кипна и се разтрепера.

- Негодник! - викна той, сочейки Лямшин. - Да се хване тоя мерзавец и да се обърне... да се обърне с краката... с главата... главата му да е горе... горе!

Лямшин скочи на краката си. Смехът се засилваше.

- Вън! Да се изгонят мерзавците, които се смеят! - предписа внезапно Лембке. Тълпата зашумя, заботи.

- Не може тъй, ваше превъзходителство.

- Къде дават да се ругае публиката!

- Оставете го тоя простак! - се раздаде някъде от ъгъла.

- Флибустиери! - провикна се някой от другия край.

Лембке бързо се обърна нататък и целият побледня.

Устните му бавно се разтегнаха в тъпа усмивка, сякаш че току-що най-внезапно бе разбрал и си бе спомнил нещо.

- Господа - обърна се Юлия Михайловна към напиращата отвред тълпа, теглейки същевременно мъжа си към изхода, - господа, моля да извините Андрей Антонович, Андрей Антонович не се чувства добре... извинете го... простете му, господа!

С ушите си чух, като каза „простете му". Сцената се разигра много бързо. Но много добре си спомням, че част от публиката се втурна към изхода, сякаш подплашена от нещо, именно след тия думи на Юлия Михайловна. Спомням си дори един сподавен истеричен женски вик:

- Ох, пак като одеве!

И изведнъж сред начеващата се вече суматоха „пак като одеве“ избухна същинска бомба:

- Пожар! Цялото Заречие гори!

Не помня откъде се раздаде най-напред тоя ужасен вик - отвътре или някой беше дотичал отвън, но след него настъпи такава паника, че дори не се наемам да я опиша. Повече от половината присъстващи на бала бяха от Заречието - квартала отвъд реката, живееха там в собствените си къщи или като наематели. Втурнаха се към прозорците, моментално дръпнаха пердетата, скъсаха транспарантите. Заречието гореше. Пожарът наистина едва започваше, но гореше от три съвсем различни края и тъкмо това беше страшното.

- Палеж! Шпигулинците! - крещяха в тълпата.

Запомних няколко характерни възклицания:

- Знаех, че ще ни подпалят, през всичките тия дни нещо ми го подсказваше!

- Шпигулинците, шпигулинците, само те са!

- Нарочно ни събраха тук, че да ни подпалят!

Това чудовищно предположение представляваше непреднамереният, спонтанен стон на една пострадала Коробочка. Всички се втурнаха към изхода.

Няма да описвам блъсканицата при разграбването на шубите, шаловете и палтата, писъците на жените и плача на момичетата. Кражби едва ли е имало, но никак не е чудно в тоя хаос някои така и да не са намерили своята връхна дреха и да са си отишли голи, за което впоследствие дълго се разнасяха какви ли не легенди. Лембке и Юлия Михайловна се оказаха почти притиснати от тълпата на входа.

- Никой да не излиза! Никой да не се пуща! - крещеше Лембке, простирайки заплашително ръка към напиращата тълпа. - Поголовен и най-строг обиск! Незабавно. Всички до един!

От залата се посипаха яки псувни.

- Андрей Антонович! Андрей Антонович! - в пълно отчаяние викаше Юлия Михайловна.

- Първа да бъде арестувана! - кресна той, сочейки я заплашително с пръст.- Първа да бъде обискирана! Балът е уреден с подпалваческа цел...

Тя изпищя и припадна (о, това беше вече истински припадък!). Ние с княза и генерала се впуснахме на помощ; в тоя труден момент се притекоха впрочем и други, дори някои лами. Измъкнахме нещастната жена от този ад и я отнесохме в каретата. Дойде на себе си обаче едва като наближихме до тях, и първата й дума беше пак за Андрей Антонович. С рухването на всички фантасмагории й бе останало едно-единствено - Андрей Антонович. Пратихме за доктор. Останах там в продължение на цял час, князът - също. В

пристъп на великодушие генералът (макар че самият той беше много изплашен) се закани, че цялата нощ нямало да мръдне „от нещастната жена", но само след десет минути, още докато чакахме доктора, заспа на едно кресло в салона, където го и оставихме.

Полицейският началник, който бързаше за пожара, бе успял да изведе след нас Андрей Антонович и искаше да го настани в каретата при Юлия Михайловна, убеждавайки с все сили негово превъзходителство „да отпочине". Не разбирам обаче защо не е бил още по-настойчив. Андрей Антонович, разбира се, не щял и да чуе за почивка - на пожара, та на пожара - но в това нямаше никакъв резон. И накрая го откарал на пожара със собствения си файтон. После разправяше, че Лембке по целия път жестикулирал и гръмогласно давал „такива идеи, които поради пълната им необикновеност не подлежаха на изпълнение". Впоследствие точно тъй беше доложено, че още тогава тяхно превъзходителство бил в делириум „поради внезапната уплаха".

Как беше завършил балът, няма какво и да се разказва. В залата бяха останали трийсет-четирийсет души гуляйджии, а дори и някои дами. Полицията - никаква. Задържали музиката и набили музикантите, които искали да си ходят. Към сутринта наистина напълно „разпердушинили сергията" на Прохорич, пили до припадък, пели и „камаринската", както си е, без всякаква цензура, направили

всичко на кочина и чак на разсъмване част от пияната тайфа се довлякла на гаснещото вече пожарище за нови безчинства... Останалите били мъртвопияни (с всички евентуални последици) и се натръшкали кой където свари по кадифените дивани и по пода. На сутринта при първата възможност ги извлекли за краката право на улицата. С това свърши празненството в полза на гувернантките от губернията.

IV

Пожарът изплаши жителите на Заречието именно защото беше явно умишлен. Знаменателно е, че първото, което се чу след вика „Пожар!", беше: „Това е работа на шпигулниските." Сега вече съвсем сигурно се знае, че трима работници от фабриката на братя Шпигулини наистина са вземали участие, но това е всичко; останалите работници са напълно оправдани както от общественото мнение, така и официално. Освен тия трима негодници (единият от които е заловен и си призна, а двамата и досега са в неизвестност) сред подпалвачите безспорно е бил и Федка Каторжника. Засега това е всичко, което се знае с положителност относно причините за пожара. Останалото е под въпрос. Какви са били целите на тримата негодници, подучвал ли ги е някой? На всичко това е много трудно да се отговори дори сега.

Пожарът се бе разпространил бързо и със страшна сила бе обхванал цял квартал и благодарение на това, че Заречието е застроено почти изцяло с дървени къщи, и поради силния вятър, и най-сетне понеже огънят бе пламнал от три страни (впрочем по-правилно е да се смята от две страни - третото огнище на пожара бе потушено почти веднага, за което ще кажа по-долу). Но в столичните кореспонденции бяха попреувеличили нещастието: опожарена беше, грубо казано, не повече от една четвърт (а може и по-малко) от Заречието. Нашата пожарна команда, макар и слабичка за големината и населението на града, беше действала твърде точно и самоотвержено. Но въпреки дружното съдействие на гражданите тя не би направила много, ако на разсъмване вятърът не бе променил посоката си, впоследствие не бе и съвсем утихнал. Когато само един час след бягството си от бала успях да се добера до Заречието, пожарът беше в разгара си. Успоредната на реката улица гореше от край до край. Беше светло като ден. Няма да описвам подробно картината на пожара: кой в Русия не я познава? Глъчката и навалицата в съседство с горящата улица бяха просто невъобразими. Пожарът непременно щеше да се прехвърли насам и хората изнасяха багажа си, но все още се въртяха край жилищата си, седяха върху изнесените навън сандъци и завивки и чакаха, всеки под своите прозорци. Част от мъжете яко се бяха захванали за работа: безжалостно сечаха

оградите и дори рушеха по-близките до огъня и откъм страната на вятъра коптори. Чуваха се само плачовете на вдигнатите от сън деца и виенето и нареждането на жените, които вече бяха успели да изнесат партакешите си. Ония, които още не бяха успели, мълчаха и енергично изнасяха. Навред хвърчаха искри и цели главни и доколкото бе възможно, ги гасяха. На самия пожар се бяха струпали хора от всички краища на града. Някои помагаха в гасенето, други просто зяпаха. Нощем огънят винаги предизвиква възбуда и весело оживление. Това е то тайната на фойерверките, но тогава огньовете са подредени в изящни правилни линии и поради пълната си безопасност предизвикват леко и игриво настроение, както след чаша шампанско. Истинският пожар е друго нещо: тук ужасът и донейде чувството, че все пак си лично застрашен, в съчетание с радостната възбуда от вида на нощния огън предизвикват у зрителя (то се знае, не у пострадалия) известен мозъчен трус, един вид събуждат у човека собствените му разрушителни инстинкти, които - уви! - се спотайват в душата на всеки човек, та дори в душата на най-смирения титулярен съветник... Това мрачно усещане е почти винаги някак опиняващо. „Да ви кажа право, не знам дали може да се наблюдава пожар без известно удоволствие" - буквално това ми каза Степан Трофимович, връщайки се веднъж от един нощен пожар, където се озовал съвсем случайно, и все

още под впечатление на зрелището. Разбира се, същият този любител на нощния огън без колебание ще се хвърли да спасява от огъня някое дете или бабичка; но това вече е съвсем друго нещо.

Тълпата любопитни просто ме повлече и ме отведе до центъра на пожара, където беше най-опасно и където най-после видях Лембке, когото всъщност търсех по поръчение на Юлия Михайловна. Положението, в което се намираше, беше удивително и необикновено. Стоеше върху обломките на някаква ограда; вляво на около трийсетина крачки, стърчеше черният скелет на една почти изгоряла двуетажна Дървена къща - покривът се беше вече срутил, на двата етажа вместо прозорци зееха дупки, но тук-там по овъглените греди все още се виеха като змийчета пламъци. В дълбочината на Двора, на двайсетина крачки от нея, гореше вече двуетажната пристройка, която пожарникарите с все сила се мъчеха да спасят. Вдясно пожарникарите и гражданите бранеха от огъня една доста голяма дървена сграда, която още не гореше, но вече няколко пъти беше пламвала и на която неминуемо беше съдено да изгори. Застанал с лице към горящата пристройка, Лембке крещеше, жестикулираше и даваше заповеди, които никой не изпълняваше. Отначало ми се стори изоставен и пренебрегнат от всички. Във всеки случай никой от голямата и крайно разнородна тълпа, която го заобикаляше (видях доста от господата и дори протойе-

рея), не се опитваше да заговори с него или да го изведе настрани, макар че всички го слушаха с любопитство и изненада: Лембке - бледен и с искрящ поглед - произнасяше най-невероятни неща; а на всичко отгоре си беше изгубил шапката и беше гологлав.

- Подпалвачи! Това е нихилизъм! Щом някъде гори, това е нихилизъм! - чух аз, почти изтръпвайки от ужас, макар да нямаше вече нищо за чудене, но в нагледната действителност винаги има нещо потресаващо.

- Ваше превъзходителство - изникна до него един стражар, - няма ли да благоволите да си починете в къщи, значи... Щото тук дори да стоите е опасно за ваше превъзходителство...

Както научих впоследствие, тоя стражар бил народно отреден от полицейския началник да се грижи за Андрей Антонович и да направи всичко, що е по силите му, за да го отведе у дома му, в случай на опасност действащи дори със сила - задача, която явно надхвърляше възможностите на изпълнителя.

- Сълзите на пострадалите ще избършат, но ще опожарят града. Това са само четири души мерзавци, четири души и половина. Да се арестува мерзавецът! Единствено той е, останалите четири и половина са оклеветени от него. Той посяга на семейната чест. Използват гувернантките, за да опожаряват къщите. Това е подло, подло! Стой, какво прави онзи? - развика се той, забелязвайки

изведнъж един пожарникар върху обзетата от пламъци пристройка, чийто покрив вече бе готов да рухне в бушуващия наоколо огън. -Да се свали оттам, да се свали, ще падне в огъня, ще изгори, гасете го... Какво прави там?

- Гаси, ваше превъзходителство.

- Невероятно. Пожарът е в умовете, а не по покривите. Да се смъкне онзи и да не се пипа повече нищо! Най-добре нищо да не се пипа. Каквото става, да става! Стой, кой плаче там? Някаква бабичка! Някаква бабичка вика, защо са зарязали бабичката?

Действително от долния етаж на догарящата пристройка викаше една осемдесетгодишна бабичка, роднина на търговеца, на когото бе горящата къща. Само че не беше зарязана, ами се беше върнала в горящата къща с безумната цел, докато е още възможно, да измъкне от ъгловата стаичка все още оцелелия си юрган. Задушавайки се от дима и горещината, защото стаичката й вече гореше, тя викаше и с все сила се мъчеше да провре със слабите си ръце през счупения прозорец юргана. Лембке се втурна да й помага. Всички видяха как изтича до прозореца, хвана края на юргана и с все сили го задърпа навън. Но за беля точно в този момент една дъска се откърти от покрива и падна върху нещастника. Не го уби, а само го перна с края си по врата, но с това попрището на Андрей Антонович, поне у нас, приключи. Ударът го събори и той изпадна в безсъзнание.

Най-после дойде и навъсеното, мрачно утро. Пожарът се поуталожи, вятърът внезапно спря и настъпи затишие, а след това ситно, като през сито, заваля. Бях вече в другата част на Заречието, далеч от мястото, където се беше строполил Лембке, и тук чух да се говорят твърде странни неща. Излязъл бе наяве един много странен факт: на края на квартала, сред пустошта отвъд зеленчуковите градини, най-малко на петдесет крачки от другите постройки имаше една малка неотдавна построена дървена къща и тъкмо тази усамотена къща бе пламнала още в самото начало на пожара, едва ли не първа. Дори цялата да беше изгоряла, огънят пак не би могъл да обхване другите къщи поради разстоянието; и обратно - дори цялото Заречие да бе изгоряло, единствено тази къща щеше да оцелее, та накъдето и да духаше вятърът. Излизаше, че пожарът е избухнал тук, отделно, самостоятелно и ще рече, не току-тъй. Но главното е, че къщата не беше изгоряла и на разсъмване в нея откриха нещо много странно. Стопанинът на къщата, един занаятчия от близкото предградие, видял, че новата му къща гори, веднага хукнал и успял да я спаси, разхвърляйки с помощта на съседите струпаните край стената горящи главни. Но в къщата имало квартиранти - добре известният на целия град капитан и сестра му, заедно с доста възрастната им слугиня - и всички тия квартиранти - капитанът, сестра му и слугинята, същата тая нощ били заклани и очевидно ограбени. (Именно тук бе

дошъл полицейският началник, когато Лембке спасяваше юргана.) На сутринта новината бе плъзнала из целия град и към усамотената къща се бе устремила една грамадна тълпа, та дори пострадали от пожара в Заречието. Такава навалица беше, че човек просто не можеше да се провре. Тутакси ми разказаха, че капитанът бил намерен с прерязано гърло на пейката, облечен, и че очевидно е бил мъртвопиян, когато са го клали, тъй че нищо не е усетил, а от него изтекло кръв като от „заклан вол"; че сестра му, Маря Тимофеевна, била цялата „надупчена с нож" и лежала на пода край вратата, тъй че вероятно е усетила убиеца, защитавала се е и се е борила с него. На слугинята, която, изглежда, също се е събудила, била продупчена главата. Съгласно разказа на хазяина им, предната сутрин капитанът идвал при него, бил вече пиян и му показвал много пари, може би двеста рубли. Оръфаният зелен портфейл на капитана бил намерен на пода празен; но скринът на Маря Тимофеевна не бил докоснат и сребърният обков на иконата - също; дрехите на капитана също си били на мястото. Явно, че разбойникът е бързал и е бил човек, запознат с работите на капитана, дошъл е само за парите и е знаел къде са. Ако стопанинът не бе дотичал толкова бързо да гаси, къщата сигурно би изгоряла, „а по обгорелите трупове трудно би могло да се разбере истината".

Така се коментираше случаят. Добавяха и друго:

че къщата била наета за капитана и сестра му от господин Ставрогин, Николай Всеволодович, синчето на генералшата Ставрогина, който лично идвал да преговаря и много настоявал, защото стопанинът не искал да я дава - щял да отваря в нея кръчма, - но Николай Всеволодович дал много добра цена и платил за половин година напред, та стопанинът отстъпил.

- Крушката си има опашка - мърмореха в тълпата.

Но повечето хора мълчаха. Лицата бяха навъсени, но не забелязах да бяха кой знае колко развълнувани. Наоколо обаче продължаваха да се разправят истории за Николай Всеволодович: че убитата му била жена, че вчера бил подмамил и отмъкнал „по нечестен начин" една госпожица от най-личната къща в града, къщата на генерал Дроздов, че щели да се оплачат от него в Петербург, а че жена му била заклана, види се, за да може да се ожени за Дроздова. Сквореш-ники беше на не повече от две и половина версти оттук и по едно време дори ми мина пред ума дали да не ида да им съобщя. Впрочем не искам да си кривя душата, макар да ми се мярнаха двама-трима от „гуляйджиите", които бяха дошли на пожара чак на разсъмване и чиито мутри веднага познах, но не забелязах някой специално да настройва тълпата. Запомнил съм обаче един мършав висок момък, види се, занаятчия, къдрокос, с изпито и черно, сякаш намазано със сажди лице, шлосер, както разбрах впоследствие. Не беше пиян, но за разлика от мълчаливата мрачна

тълпа просто сякаш не беше на себе си. Постоянно говореше нещо за тълпата, макар да не помня какво точно. Най-свързаните му изречения не бяха по-дълги от: „Братя, ама какво е това? Така ли ще остане, братя!" - и при това размахваше ръце.

Глава трета
ЗАВЪРШЕКЪТ НА ЕДИН РОМАН

I

От голямата зала в Скворешники (същата, където се беше състояла последната среща на Варвара Петровна и Степан Трофимович) пожарът се вижда-ше като на длан. На разсъмване, към шест часа сутринта, на последния прозорец отдясно стоеше Лиза и втренчено се взираше в гаснещото зарево. Беше сама. Със същата разкошна, цялата с дантели резеда-ва рокля, с която се бе явила вчера на „утрото" - само че вече измачкана и някак набърже и небрежно облечена. Изведнъж забеляза, че пазвата й отпред не е добре закопчана, изчерви се, припряно се оправи, вдигна червената кърпа, която вчера при влизането си бе захвърлила на креслото, и я сложи на шията си. Дългата й коса беше разпи-ляна и една къдрица се подаваше под кърпата на дясното й рамо. Лицето й бе уморено и угрижено,

но под навъсените вежди очите й горяха. Отново се приближи до прозореца и опря пламналото си чело до студеното стъкло. Вратата се отвори и влезе Николай Всеволодович.

- Пратих конен куриер - каза той, - след десет минути ще узнаем всичко, а сега-засега слугите разправят, че изгоряла част от Заречието - откъм реката и вдясно от моста. Пожарът избухнал още в полунощ; сега вече стихвал.

Не се беше приближил до прозореца, спрял се бе на три крачки зад гърба й, но тя не се обърна към него.

- Според календара трябваше да е съмнало преди един час, а е почти като нощ - каза тя с досада.

- Календарите лъжат - каза той с любезна усмивка, но му стана неудобно и побърза да прибави: - Отегчително е да се живее по календар, Лиза.

И млъкна, недоволен от баналността на казаното; Лиза криво се усмихна.

- Изпаднали сте в такова потиснато настроение, че не намирате дори какво да ми кажете. Успокойте се, много добре го казахте: аз живея само по календара, всяка моя крачка е пресметната по календара. Учудвате ли се?

Бързо се обърна и седна в креслото.

- И вие седнете, моля. Няма да сме за дълго заедно и ще говоря каквото ми хрумне... Защо и вие да не говорите каквото ви хрумне?

Николай Всеволодович седна до нея и внимателно, почти боязливо я взе за ръката.

- Какво означава този език, Лиза? Откъде се взе изведнъж? Какво значи „няма да сме за дълго заедно"? Това е вече втората ти загадъчна фраза, откакто си се събудила.

- Вие почвате да броите загадъчните ми фрази, тъй ли? - засмя се тя. - А помните ли, че вчера още с влизането ви казах, че съм един мъртвец? Или тъкмо това сте счели за нужно да забравите? Да го забравите или да не му обърнете внимание.

- Не си спомням, Лиза. Откъде накъде мъртвец? Трябва да се живее...

- Защо млъкнахте? Къде се дяна красноречието ви? Аз си го изживях моя час на тоя свят и стига толкова. Помните ли Христофор Иванович?

- Не, не го помня.

- Христофор Иванович, в Лозана? Ужасно ви отегчаваше.

При всяко идване още от вратата заявяваше: „Минавам за минутка", а оставаше за по цял ден. Не искам да приличам на Христофор Иванович и да оставам за цял ден. По лицето му мина сянка.

- Лиза, тоя изкуствен тон ми причинява болка. И на теб ти струва скъпо. Защо е всичко това? За какво?

Очите му пламнаха.

- Лиза - възкликна той, - кълна се, че днес те обичам повече от вчера, когато дойде при мен!

- Какво странно признание! Защо говорите за вчера и днес, какво значат тия сравнения?

- Ти няма да ме оставиш - продължаваше той

почти с отчаяние, - ще заминем още днес, нали? Нали?

- Ох, не ми стискайте ръката толкова силно! Къде да заминем още днес? Пак да „възкръсваме" ли някъде? Не, стига опити... пък и много е бавно за мен; и не съм способна; прекалено високо е за мен. Освен ако заминем за Москва, където ще ходим по гости, ще ни идват гости - нали знаете, че това е моят идеал. Още в Швейцария ви го казах, не съм крила от вас каква съм аз. А тъй като е невъзможно да живеем в Москва и да ходим на гости, тъй като сте женен, няма какво повече да говорим.

- Лиза! Но какво беше това вчера?

- Каквото беше - беше!

- Това е невъзможно! Това е жестоко!

- Отмъщавате ми за вчерашния си каприз... - измърмори той с лоша усмивка. Лиза пламна.

- Каква низост!

- Но защо тогава ме дарихте с... „толкоз щастие"? Нямам ли правото да го зная?

- Не, тоя път ще минете някак без права; и не завършвайте низостта на предположението си с глупост. Днес нещо не сте във форма. Чакайте, да не би пък да се боите, че ще паднете в очите на хората, че ще ви осъдят за това „толкоз щастие"? О, ако е тъй, не се безпокойте, за бога! Нямате никаква вина и не сте отговорен пред никого. Когато вчера отварях вратата ви, дори не знаехте кой влиза. Както току-що се изразихте, всичко беше само един каприз от моя страна и нищо повече. И може-

те смело и победоносно да гледате хората право в очите.

- От един час насам твоите думи, твоят смях ме хвърлят в леден ужас. „Щастието , за което говориш с такава ярост, ми струва... всичко. Нима е възможно да те изгубя точно сега? Кълна се, че вчера по-малко те обичах. Защо днес ми отнемаш всичко? Знаеш ли какво ми струва тая нова надежда? Цял един живот ми струва, живот!

- Вашия собствен или нечий живот? Той бързо се изправи.

- Какво значи това? - впери той в нея очи.

- С вашия или с моя живот заплатихте, това е, което исках да попитам. Или вече изобщо не разбирате какво ви се говори? - пламна Лиза. - Какво скочихте изведнъж? Защо ме гледате така? Вие ме плашите. От какво непрекъснато се боите? Отдавна съм забелязала, че се боите и тъкмо днес, тъкмо сега... Господи, как побледнявате!

- Лиза, ако ти знаеш нещо, аз ти се кълна, че аз не знам... и съвсем нямах предвид това както казах, че ми струва цял един живот...

- Не ви разбирам - промълви тя, запъвайки се боязливо.

Най-сетне на устните му бавно изпълзя замислена усмивка. Отпусна се полека на стола, опря лакти на коленете и закри лицето си с длани.

- Какъв кошмар... Говорили сме за две различни неща.

- Не разбирам какво имате предвид... Нима вчера

не знаехте, че днес ще ви напусна, знаехте ли го, или не? Не ме лъжете, знаехте или не знаехте?

- Знаех... - тихо промълви той.

- Какво тогава: знаели сте, но не пожелахте да се лишите от „оня миг прекрасен". За каква цена ми говорите?

- Кажи ми цялата истина - извика той с дълбоко страдание, - когато вчера отваряше вратата, знаеше ли, - че я отваряш само за този един час?

Тя го изгледа с омраза.

- Вярно било, че и най-сериозните хора можели да задават всякакви въпроси. Какво ви безпокои толкова? Нима наистина самолюбието ви страда от това, че не вие мен, а аз ви напускам? Знаете ли какво, Николай Всеволодович, откакто съм тук, се убедих, че сте били ужасно великодушен към мен, а това аз не мога да го понеса.

Той стана от мястото и и направи няколко крачки по стаята.

- Добре, нека тъй да свърши... Но как можа да се случи всичко това?

- Гледай ти какво ви мъчело! А главното, че го знаете като никой друг и го разиграхте като по ноти. Чисто и просто аз съм една госпожичка, която си мисли, че животът е като в операта, оттам тръгна всичко, това е то тайната.

- Не.

- Тук няма нищо, което би могло да накърни самолюбието ви, и всичко, което ви казвам, е самата истина. Започна се с един красив жест, на

който не можах да устоя. По-онзи ден, когато публично ви „обидих", а вие ми отговорихте по такъв рицарски начин, се върнах у дома и веднага разбрах, че досега сте ме избягвали не от презрение към мен, от което като истинска светска госпожица най-много се страхувах, а защото сте били женен. Разбрах, че бягайки от мен, просто сте щадили безразсъдното момиче. Виждате ли как ценя великодушието ви? Не знам откъде се взе точно в тоя момент Пьотър Степанович и тутакси ми обясни всичко. Разкри ми, че сте обладан от една велика мисъл, пред която ние двамата с него сме просто едно нищо, но че тъй или иначе аз, кой знае защо, ви стоя на пътя. И себе си включи, непременно искаше да сме били трите и ми наговори куп фантасмагории за някаква ладия с кленови весла от някаква народна песен. Похвалих го, казах му, че е поет и той го взе за чиста монета. А тъй като и бездруго отдавна знам, че имам сили само за един-единствен миг, изведнъж се реших. Това е то всичко и стига вече, и ви моля - без повече обяснения. Защото, както върви, накрая ще се скараме. Не се бойте от никого, всичко поемам върху себе си. Аз съм лоша, капризна, съблазни ме оперната ладия, аз съм просто една светска госпожичка... Но знаете ли какво, мислех си, че страшно ме обичате. Не ме презирайте за глупостта ми, не ми се подигравайте за тия ми сълзи сега. Страшно обичам да плача, когато ми дожалее „за мене си". И стига вече,

стига. Мен не ме бива за нищо, вас също, квит сме и да се примирим с това. Поне самолюбието ни няма да страда.

- Какъв кошмар! - възкликна Николай Всеволодович, кършейки ръце и ходейки напред-назад по стаята. - Лиза, бедна моя, какво направи със себе си?

- Опарих се на свещта и нищо повече. Хубава работа, и вие ли плачете? Бъдете по-разумен, бъдете по-безчувствен...

- Защо, защо дойде при мен?

- Но не разбирате ли най-сетне в какво смешно положение изпадате пред обществото с тия си въпроси?

- Защо се погуби по тоя грозен и глупав начин и какво да се прави сега?

- И това ми било Ставрогин, „кръвопиецът Ставрогин", както ви нарича една влюбена във вас тукашна дама! Вижте какво, казах ви вече: знам си силите - един час живот, и сега съм спокойна. И вие направете така... впрочем защо -предстоят ви още много най-различни „часове" и „мигове".

- Точно толкова, колкото и на теб; давам ти честна дума - нито час повече от теб!

Той продължаваше да ходи напред-назад и не видя нейния бърз пронизителен поглед, озарен за миг от надеждата. Но светлият лъч моментално помръкна.

- Лиза, ако знаеше какво ми струва да съм тъй искрен, просто невъзможно искрен, ако можех да

ти разкрия...

- Да ми разкриете ли? Искате да ми разкриете нещо? Опазил ме бог от вашите разкрития! - прекъсна го тя почти със страх.

Той застана пред нея и тревожно я погледна.

- Трябва да ви призная, че още в Швейцария си бях втълпила, че таите нещо в душата си, нещо ужасно, мръсно и кърваво и същевременно... нещо, което ви прави ужасно смешен. Пазете се да ми го разкривате, ако е тъй: ще ви се присмея. Цял живот ще ви се присмивам... Ох, пак побледнявате! Няма, няма повече, отивам си - скочи тя от стола с израз на презрение и погнуса.

- Измъчвай ме, убий ме, изкарвай си го на мен - викна той с отчаяние. - Имаш пълното право! Знаех, че не те обичам, и те погубих. Да, не пожелах да се лиша от „онзи миг прекрасен", надявах се... много отдавна... последната ми надежда... Не можах да издържа на светлината, която озари сърцето ми, когато вчера влезе при мен, ти сама, първа. Изведнъж повярвах, че... И може би и сега все още вярвам.

- За тая благородна откровеност ще ви се отплатя със същото: не желая да бъда ваша болногледачка. Ако не умра - и то още днес, - може би наистина ще стана, но не ваша, макар да няма по-голям инвалид от вас. Винаги ми се е струвало, че ще ме заведете някъде, където живее огромен зъл паяк, голям като човек, и ние цял живот ще го гледаме и ще се страхуваме от него. Така ще протече

взаимната ни любов. Обърнете се към Дашенка; тя ще дойде с вас, където пожелаете.

- Дори сега не можахте да не я споменете!

- Бедното паленце! Поздравете я от мен. Тя знае ли, че още в Швейцария сте си я отредили за старини? Каква грижа! Каква предвидливост! Ох, кой е там?

В дъното на салона едва-едва се беше открехнала вратата; подаде се и тутакси се скри нечия глава.

- Ти ли си, Алексей Егорич? - попита Ставрогин.

- Не искам да ви разочаровам, но това съм аз - подаде се вече почти до кръста Пьотър Степанович. - Здравейте, Лиза-вета Николаевна; във всеки случай, добро утро. Сигурен бях, че и двама ви ще намеря в този салон. Идвам само за момент, Николай Всеволодович - на всяка цена трябва да ви кажа две думи... страшно важни... само две думи!

Ставрогин тръгна, но едва направил три крачки, се върна при Лиза.

- Лиза, ако сега чуеш нещо, знай: моя е вината!

Тя трепна и уплашено го погледна; но той бързо излезе.

II

Помещението, от което надничаше Пьотър Степанович, представляваше един голям кръгъл вестибюл. До него стоеше и Алексей Егорич, но го отпратиха. Николай Всеволодович затвори след

себе си вратата към салона и застана в очакване. Пьотър Степанович му хвърли бърз изпитателен поглед.

- Е?

- Тоест ако вече знаете - разбърза се Пьотър Степанович, а очите му искаха сякаш да бръкнат право в душата на Ставрогин, - трябва да ви кажа, че никой от нас няма никаква вина и най-вече вие, защото това е такова стечение... такова съвпадение на случайности - с една дума, юридически това не може да ви засегне и долетях да ви предуведомя.

- Изгорели? Заклани?

- Заклани, но не изгорели, тъкмо това е лошото, но ви давам честната си дума, че колкото и да ме подозирате, нямам никаква вина - защото може би ме подозирате, а? Ще ви кажа цялата истина: вижте какво, тая мисъл наистина ми е минавала - лично вие ми я подсказахте, не, не насериозно, а само за да ме ядосате (защото дума да не става, че насериозно ще ми подсказвате такова нещо), но не се решавах и за нищо на света не бих се решил, дори сто рубли да ми даваха, пак не бих се решил - че каква ми е ползата, каква ми е ползата... (Ужасно бързо говореше, просто като кречетало.) Но гледайте какво стечение на обстоятелствата: дадох двеста и трийсет рубли (мои, мои, нито рубла ваши пари, най-важното, че вие много добре го знаете) на оня пиян глупак Лебядкин - онзи ден му ги дадох, чувате ли ме, онзи ден вечерта му ги дадох, а не вчера след „утрото", запомнете го, защото това

е много важно, защото нали тогава не съм знаел още със сигурност ще дойде ли при вас Лизавета Николаевна. Дадох му от собствените си пари единствено защото по оня ден се отличихте и ви хрумна да разкриете публично тайната си. Е, тук не ви се меся... ваша си работа... рицар... но признавам, че се изненадах, съвсем изневиделица ми дойде. Но тъй като тия трагедии ми дойдоха до гуша - говоря ви съвсем сериозно, тъй като всичко това вреди най-сетне на собствените ми планове, и аз си казах, че на всяка цена и без ваше знание ще отпратя Лебядкини в Петербург, още повече че и самият той го искаше. Само едно сгреших, че му дадох парите от ваше име. Сгрешил ли съм, или не съм? Може и да не съм, а? А сега слушайте, слушайте, накъде изби всичко... - Крайно разгорещен, той съвсем се приближи до Ставрогин и почна да го дърпа за ревера (а може и нарочно да го правеше). Ставрогин замахна и силно го удари по ръката. - Какво правите... прекалявате вече... ще ми счупите ръката... главното, накъде изби цялата работа - отново се разбърза той, сякаш че нищо не беше станало. - Вечерта давам парите с условие рано сутринта и Лебядкин, и сестричето му да ги няма; възлагам работата на оня келеш Липутин - лично да ги качи на влака и да ги изпроводи. Но на тоя мерзавец му скимнало да си направи един зевзеклък с публиката - може би сте чули вече? На „утрото"? Ще ви кажа, ще ви кажа: Липутин и Лебядкин сядат да пият, съчиняват

заедно стихове. Липутин издокарва Лебядкин с фрак - и същевременно ме уверява, че още сутринта го бил натоварил на влака, а всъщност го крие някъде в задната стаичка, за да го изкара на сцената. Но онзи много бързо и неочаквано се напил. Става скандалът, за който вече знаете, откарват го у дома му мъртвопиян, а Липутин му измъква двестата рубли, оставя му само дребните. За нещастие обаче оня още преди това се хвалил с двестата рубли и ги размахвал дето трябва и дето не трябва. А тъй като Федка само това и чака, а пък и чу нещичко у Кирилов (помните ли вашия намек?), решил да използва случая. Това е то цялата истина. Доволен съм, че поне Федка не е намерил парите, на хилядарка разчиташе, келешът ме ние ден! Бързал е и, види се, самият той се е уплашил от пожара... Повярвайте ми, че и на мене тоя пожар ми дойде като гръм от ясно небе. Не, това наистина на нищо не прилича! Чисто своеволие... Вижте какво, толкова много очаквам от вас, че нищо няма да скрия: там е работата, че тая идея за пожара отдавна зрее у мен, тъй като е толкова народна и популярна; но я пазех за критичния момент, за онзи скъпоценен момент, когато всички ще се вдигнем и... А на тях им скимнало да своеволничат и без да им е наредено, и то тъкмо сега, тъкмо в момент, когато трябваше да се свием тъй, че дъхът ни да не се чува! Не, това е такова своеволие!... С една дума, още нищо не знаем, говори се за двама работници... но ако

са замесени и наши, един от тях само да има пръст в тая работа - тежко му! Виждате ли какво значи малко от малко да ги разпуснеш. Не, тая демократична сган с нейните петорки е лоша опора; тук е нужен кумир, нужна е една-единствена деспотична воля, която да не се опира на нещо случайно, нещо външно, а... Тогава и петорките покорно ще подвият опашка и ако потрябва, и те ще влязат в работа. Във всеки случай обаче макар сега и мало, и голямо да бие барабана, че на Ставрогин му било скимнало да изгори жена си, та покрай това изгорил и града...

- И мало, и голямо, казвате, тъй ли?

- Тоест все още не, и право да ви кажа, нищо не съм чул още, но нали ги знаете хората, какво да ги правиш, особено пострадалите. Vox populi vox dei![212] Колко му е да се разнесе един глупав слух?... Макар че всъщност лично вие няма какво да се опасявате. Юридически сте напълно чист, морално - също, нали не сте го искали? Не сте, нали? Никакви улики, просто едно съвпадение... Единствено, че Федка може да си спомни, дето се изпуснахте тогава у Кирилов (и що ли ви трябваше да го казвате тогава?), но това изобщо нищо не доказва, а на Федка ще му видя сметката. Още днес ще му видя сметката...

- А труповете не са ли обгорени?

- Ни най-малко - тоя вагабонтин нищо не е свършил като хората. Радвам се обаче, че сте

[212] *Глас народен, глас божи (лат.)*

толкова спокоен... защото макар да нямате никаква вина, че дори помисъл, все пак... После съгласете се, че по тоя начин вашите работи се подреждат идеално: най-неочаквано ставате свободен вдовец и още сега можете да се ожените за една прекрасна девойка с огромно състояние, която отгоре на всичко е вече в ръцете ви. Виждате ли какво прави едно най-обикновено и грубо стечение на обстоятелствата, а?

- Заплашвате ли ме? Глупак с глупак?

- Недейте така, недейте, хайде сега и на глупак ме направихте, какъв е тоя тон? Вместо да се радвате... А пък аз съм се залетял да ви уведомя-вам... Защо ще ви заплашвам? Много сте ми притрябвали, ако ще е от страх! Нужна ми е вашата добра воля, а не страхът ви. Вие сте слънцето, светлината... Не вие, аз съм тоя, дето трепери от страх! Аз да не ви съм Маврикий Николаевич... Представяте ли си, препускам насам с двуколката и какво да видя - край оградата на вашата градина седи Маврикий Николаевич... свил се в шинела си, вир-вода мокър, изглежда, цялата нощ е седял! Господи! До каква степен можело да мръдне човек!

- Маврикий Николаевич? Наистина ли?

- Той, той. Седи край оградата. На триста, ами да, на триста крачки оттука. Профучах край него, но ме видя. Не го ли знаехте? В такъв случай много се радвам, че не забравих да ви го съобщя. Такива като него са най-опасни, особено в случай че носят и револвер, пък освен това нощ, дъжд, една

съвсем естествена нервност - защото съгласете се, че положението му е... ха-ха-ха! Как мислите, какво чака?

- Лизавета Николаевна, разбира се.

- И таз хубава! Тя да не е луда да излезе? В тоя дъжд... ама че глупак!

- Тя незабавно ще иде при него.

- Охо! Я гледай ти! Излиза, че... Чакайте, ама сега и нейните работи съвсем се измениха; защо й е сега Маврикий? Нали вие сте вече свободен вдовец и още утре можете да я вземете за жена? Тя не го знае още - оставете на мен, завчас ще уредя цялата работа. Къде е тя, трябва и нея да зарадваме.

- Да я зарадваме ли?

- Разбира се, да вървим.

- Смятате ли, че няма да се досети за труповете? - някак особено присви очи Ставрогин.

- Разбира се, че няма да се досети - правейки се на пълен глупак, поде решително Пьотър Степанович, - защото юридически... Ама и вие сте един! Че и да се досети, какво! Не познавате вие жените, на жените тия работи им минават за нула време! Освен дето сега за нея няма нищо по-хубаво от това да се омъжи за вас, защото тъй или иначе, е компрометирана, освен това и аз какво ли не й наговорих за „ладията" - веднага я разбрах що за птица е и че тъкмо „ладията" най-силно ще й подейства. Не се безпокойте, толкова леко ще прескочи през тия трупове, че да ти е драго да гледаш! Да не говорим, че сте напълно, напълно неви-

нен, не е ли тъй? Ще го запомни обаче, за да ви бодне някой път с тия трупове, на втората година от брака например. Всяка жена, като се омъжва, си туря в пазвата поне нещичко от миналото срещу мъжа си... Но дотогава... нали знаете какво ще е след една година? Ха-ха-ха!

- Щом сте с двуколка, откарайте я при Маврикий Николаевич. Тя току-що каза, че не може да ме понася, че си отива и естествено няма да приеме моята карета.

- И таз хубава! Ама наистина ли си отива? Че как тъй изведнъж? - глуповато го погледна Пьотър Степанович.

- Досетила се е някак тая нощ, че изобщо не я обичам, което впрочем винаги е знаела.

- А мигар вие наистина не я обичате? - поде Пьотър Степанович с израз на безкрайно учудване. - Че като е тъй, защо още снощи не я уведомихте, както се полага на един благороден човек, ами я задържахте? Това е ужасно подло от ваша страна и най-сетне в какво положение поставяте мене?

Изведнъж Ставрогин се разсмя.

- На маймунката си се смея - обясни той веднага.

- А! Схванахте, значи, че се правя на палячо - страхотно зарадван се разсмя и Пьотър Степанович, - ами да, исках да ви развеселя! Можете ли да си представите, още щом ви видях, веднага се сетих, че е станал „кикс". Или... да не би пълен провал, а? На бас се хващам - викна той, почти задавен от възторг, - че цялата нощ сте седели на столове-

те, държали сте се за ръчичка и сте си изгубили времето в спорове за нещо много благородно и изискано... Извинявам се, извинявам се; тъй де, какво ме засяга мене - аз още от вчера бях сигурен, че ще я свършите по най-глупав начин. Доведох ви я единствено да се поразвлечете малко и да ви докажа, че ще имате полза от мен; още триста пъти ще ви бъда полезен по тая част; аз изобщо обичам да правя услуги на хората. А щом вече не ви е нужна, на което и разчитах, идвайки насам, то...

- Значи, ми я доведохте само да се поразвлека, а?

- Че за какво друго?

- А не за да ме накарате да убия жена си?

- И таз хубава, че да не би вие да сте я убили? Що за трагична личност!

- Все едно, нали вие я убихте.

- Аз ли съм я убил? Нали ви казах, че ей толкова нямам пръст в тая работа. Почвам обаче да се безпокоя за вас...

- Продължете си мисълта, казахте: „Щом вече не ви е нужна..."

- Оставете всичко на мен, разбира се! За нула време ще я омъжа за Маврикий Николаевич, който и тъй и тъй вече е тука - пък да не кажете после, че аз съм ви го довел в градината, само това оставаше! Сега ме е страх от него. Хубаво казвате да съм му я отвел с двуколката, ама... одеве се шмугнах покрай него... а ако има револвер?... То добре, че и аз нося моя. Ей го (извади от джоба си

револвера, показа го за миг и бързо го прибра) - взех го за всеки случай... впрочем знаете ли какво ще ви кажа: сега сърчицето й и без това копнее единствено за Маврикий... във всеки случай би трябвало да копнее... и да ви кажа ли, дори ми е малко... жал за нея! Щом ги събера с Маврикий - тутакси ще почне да си мисли за вас, ще почне да ви хвали пред него, да му натяква... какво да правиш, женско сърце! Пак ли ви е смешно? Много се радвам, че се развеселихте. Добре, да вървим. Почвам направо с Маврикий, а за онния... убитите... дали да не премълчим сега-засега, а? Все едно, после ще го научи.

- За какво ще научи? Кой е убит? Какво казахте за Маврикий Николаевич? - отвори внезапно вратата Лиза.

- А! Вие подслушвате?

- Какво казахте току-що за Маврикий Николаевич? Убит ли е?

- А! Значи, не сте чули! Успокойте се, Маврикий Николаевич е жив и здрав, в което моментално можете да се убедите, тъй като е тук, на пътя, край оградата... и, изглежда, цялата нощ е бил там; целият е мокър, с шинела... Видя ме, като идвах.

- Не е истина. Вие казахте „убит"... Кой е убит? - настояваше тя с мъчително недоверие.

- Убити са жена ми, брат й Лебядкин и слугинята им -твърдо каза Ставрогин.

Лиза трепна и ужасно пребледня.

- Зверска и много странна история, Лизавета

Николаевна - тутакси се разцвърча Пьотър Степанович, - един глупав грабеж, най-обикновен грабеж, възползвали са се от пожара; това е работа на онзи разбойник Федка Каторжника, а пък тоя глупак Лебядкин сам си е виновен, защото се хвалил наляво и надясно, че има пари... тъкмо затова бързах... просто като гръм от ясно небе. Ставрогин едва го понесе, като му съобщих. Току-що се съветвахме: да ви кажем сега, или не?

- Николай Всеволодович, вярно ли е това? - едва промълви Лиза.

- Не, не е вярно.

- Как така не е вярно! - трепна Пьотър Степанович. - Това пък какво значи?

- Господи, ще полудея! - извика Лиза.

- Ама поне вие разберете, че човекът не е на себе си! - с все сила викаше Пьотър Степанович. - Жена му са убили все пак. Вижте го какъв е пребледнял... Ами нали цялата нощ е бил с вас, за миг не се е отделял, как може да го подозирате?

- Николай Всеволодович, кажете като пред бога, виновен ли сте, или не, и аз ви се заклевам, че ще ви повярвам като на бога и накрай света ще тръгна с вас, о, да, ще тръгна, като пале ще тръгна подире ви...

- Защо я измъчвате, ама че човек сте и вие! - кипна Пьотър Степанович. - Лизавета Николаевна, бога ми, ви казвам, на каквото щете ме направете, но ми повярвайте; той е невинен - погледнете го - направо е убит, не е на себе си. За нищо, за нищо

не е виновен, в помислите си дори!... Всичко това е работа на разбойници, които след една седмица ще бъдат заловени и наказани... Това е работа на Федка Каторжника и на ония от фабриката, това целият град го говори и аз съм сигурен, че е така.

- Така ли е? Така ли е? - цяла разтреперана очакваше присъдата си Лиза.

- Не съм убивал и бях против, но знаех, че ще ги убият и не спрях убийците. Оставете ме, Лиза - промълви Ставрогин и влезе в салона.

Лиза закри лицето си с длани и тръгна навън. Пьотър Степанович първо понечи да се завтече подире й, но се върна в салона.

- Тъй, значи, а? Тъй, значи? Значи, от нищо не ви е страх, а? - нахвърли се той върху Ставрогин, обезумял от ярост, бъбрейки несвързано и почти с пяна на устата.

Ставрогин стоеше насред салона и мълчеше. Хванал беше с лявата си ръка един кичур от косата си и безсмислено се усмихваше. Пьотър Степанович силно го дръпна за ръката.

- Какво ви стана, откачихте ли? Значи такава била работата? Ще издадете всички, а вие ще хванете я в някой манастир, я някъде на майната си... Ама да знаете, че ще ви пречукам на място, нищо че не ви е страх от мене!

- А-а, вие ли бръмчите? - забеляза го най-после Ставрогин. - Тичайте - опомни се той изведнъж, - тичайте след нея, кажете да впрегнат, не я оставяйте... Тичайте де, какво стоите! Изпратете я до

тях, тъй че никой да не разбере, и не я пущайте да ходи там... при телата... при телата... насила я качете в каретата.... Алексей Егорич! Алексей Егорич!

- Чакайте, не викайте! Тя е вече в обятията на Маври-кий... Маврикий няма да се качи във вашата карета... Спрете де! Има нещо по-важно от карета-та!

Той пак извади револвера си; Ставрогин му хвърли сериозен поглед.

- Защо пък не, убийте ме - каза той тихо, почти примирено.

- Ох, дявол да го вземе, до каква степен можело да се оплете човек в собствените си лъжи! - беснееше Пьотър Степанович. - Ей богу, заслужава-те да ви убие човек! Пада ви се и тя да ви беше заплюла!... Каква „ладия" сте вие, вие сте една стара продънена и захвърлена на боклука гемия!... Хайде де, поне от яд елате на себе си! Е-ех! Значи наистина всичко ви е обръгнало, щом сам си изпросвате куршума? Ставрогин странно се усмихна.

- Ако не бяхте такъв шут, може би сега щях да ви „кажа да"... Само ако бяхте малко по-умен...

- Аз че съм шут, шут съм, но не искам вие, моята главна половина, да сте шут! Разбирате ли ме?

Ставрогин го разбираше, може би единствено той го разбираше. Та нали Шатов се беше учудил, кога-то Ставрогин му каза, че Пьотър Степанович е енту-сиазиран човек.

- Махайте се сега, вървете по дяволите, а до утре аз все ще изстискам нещо от себе си. Елате утре.

- Значи, да? Да?

- Откъде да знам!... Да върви всичко по дяволите, по дяволите!

И Ставрогин излезе от салона.

- Впрочем още по-добре - промърмори под носа си Пьотър Степанович, прибирайки револвера.

III

И хукна да настигне Лизавета Николаевна. Тя все още беше наблизо - само на няколко крачки от къщата. Забавил я беше Алексей Егорич, който и сега вървеше на една крачка зад нея, облечен с фрака си, почтително навел глава, гологлав. Неотстъпно я молеше да почака да впрегнат каретата; старецът беше изплашен и почти плачеше.

- Връщай се, господарят ти иска чай, а няма кой да му поднесе - избута го Пьотър Степанович и смело хвана под ръка Лизавета Николаевна.

Тя не си измъкна ръката, но май и не беше съвсем на себе си, още не се беше опомнила.

- Първо - не натам - задърдори Пьотър Степанович, - трябва да минем оттук, а не покрай градината, и, второ, във всеки случай пеша не можем да стигнем, до вас има три версти, а вие сте по рокля. Хайде сега, почакайте ме малко. Ей я тук двуколката ми, на двора, моментално ще я докарам, ще ви

кача и ще ви отведа, тъй че никой няма да види.

- Колко сте добър... - ласкаво рече Лиза.

- Моля ви се, всеки хуманен човек на мое място би направил същото...

Лиза го погледна и се учуди.

- О, господи, аз пък мислех, че е онзи старец!

- Вижте какво, много се радвам, че така приемате нещата, защото всичко това са едни ужасни предразсъдъци, ама ужасни, и щом е тъй, не е ли по-добре да кажа на старчето веднага да впрегне каретата, за десет минути ще стане, а ние с вас да почакаме тук под стряхата, а?

- Преди това искам... къде са убитите?

- Хайде сега, ново двайсет! Тъкмо от това ме беше страх... Не, не, ние с вас нямаме работа там. Тая гледка не е за вас.

- Аз знам къде са, знам къщата.

- Какво, като я знаете! Ама вижте, моля ви се, дъжд, мъгла (господи, що ми трябваше да се нагърбвам с такова нещо!)... Вижте какво, Лизавета Николаевна, едно от двете: или идвате с мен с двуколката и тогава ще ме почакате и нито крачка по-нататък, защото още двайсет крачки и няма как да не ви види Маврикий Николаевич, или...

- Маврикий Николаевич! Къде е той? Къде?

- Е, щом като искате с него, ще ви изпратя още малко и ще ви покажа къде е, но мен ще ме извините - не бих искал да се срещаме тъкмо сега.

- Боже, той ме чака! - спря тя изведнъж и по лицето й се разля червенина.

- Но моля ви се, щом като е човек без предразсъдъци! Вижте какво, Лизавета Николаевна, всичко това не е моя работа; и не ме интересува и вие много добре го знаете; но аз все пак ви желая доброто... Щом с нашата „ладия" не излиза нищо, щом се оказва, че е всичко на всичко една стара прогнила гемия, годна само за боклука.

- Ах, чудесно! - възкликна Лиза.

- Чудесно, ама плачете. Тук се иска мъжество. По нищо не трябва да се отстъпва на мъжа. В наше време, когато жената... пфу, да му се не види (едва не се изплю Пьотър Степанович)! А главното е, че няма за какво толкова да се съжалява: може пък да излезе за добро. Маврикий Николаевич е човек... с една дума, деликатен човек, макар и неразговорчив, което впрочем също е хубаво, при условие, разбира се, че няма предразсъдъци...

- Чудесно, чудесно! - разсмя се истерично Лиза.

- Ох, дявол да го вземе... Лизавета Николаевна – овладя се Пьотър Степанович, - аз собствено само заради вас... мене какво ме засяга... Вчера, когато поискахте, ви услужих, а днес... Ето че стигнахме, виждате ли Маврикий Николаевич, ей го къде е, той не ни вижда. Лизавета Николаевна, чели ли сте „Полинка Сакс"?

- Какво е това?

- Една повест - „Полинка Сакс". Още като студент я четох... Някакъв чиновник, Сакс, много състоятелен човек арестувал жена си за изневяра в собствената си вила... По дяволите, глупости! За-

помнете ми думата, че Маврикий Николаевич още по пътя ще ви направи предложение. Още не ни вижда.

- Ах, не искам да ни види! - викна внезапно Лиза като обезумяла. - Да бягаме, да бягаме! В гората, в полето!

И хукна назад.

- Лизавета Николаевна, ама това вече е малодушие! - тичаше подире й Пьотър Степанович. - И защо не искате да ви види? Напротив, погледнете го гордо право в очите... Ако пък имате пред вид нещо относно онова... девствеността... това е такъв предразсъдък, такава назадничавост... Къде хукнахте, къде? Тича, ли тича! Слушайте, да се върнем у Ставрогинови, да вземем моята двуколка... Ама накъде отивате? Там е кърът... туйто, падна!

Той се спря. Лиза се носеше като птица, без да знае накъде, и Пьотър Степанович беше изостанал на цели петнадесет крачки от нея. Изведнъж тя се спъна в една буца и падна. И в този момент отзад и малко отстрани се раздаде ужасен вик, викът на Маврикий Николаевич, който я беше видял да тича и да пада и сега летеше към нея през стърнището. Пьотър Степанович моментално се оттегли назад към вратите на Скворешники, за да се качи по-скоро на двуколката си.

А изтръпналият от ужас Маврикий Николаевич вече стоеше до Лиза, която беше станала, и държеше ръката й. Невероятната обстановка на

тази среща го беше потресла и по лицето му се стичаха сълзи. Той бе видял оная, пред която се прекланяше и благоговееше, да тича като безумна през къра, в този ранен час, в това лошо време, само по рокля, разкошната вчерашна рокля, но вече измачкана, изцапана от падането... той не беше в състояние да говори, съблече шинела си и с трепереща ръце взе да загръща раменете й. И неволно извика, когато усети, че тя докосва с устни ръката му.

- Лиза! - викна той. - Аз съм безсилен, но не ме пъдете!

- О, да, да тръгваме, да си вървим по-скоро оттука, не ме оставяйте! - хвана го тя за ръката и го повлече подире си. - Маврикий Николаевич - изплашено зашепна тя изведнъж, -там все се правех на смела, а тук ме е страх от смъртта. Ще умра, много скоро ще умра, но ме е страх, страх ме е да умирам... - шепнеше тя, стискайки здраво ръката му.

- О, как няма поне една жива душа! - в отчаяние се оглеждаше той наоколо. - Поне някой да минеше! Ще си измокрите краката, ще полудеете!

- Нищо, нищо - окуражаваше го тя, - сега като съм с вас по не ме е страх, дръжте ме за ръката, водете ме... накъде сега, у дома ли? Не, отначало искам да видя убитите. Казват, че били заклали жена му, а той казва, че той я бил заклал; нали не е вярно, нали не е вярно? Искам да видя заклание... заради мен... заради тях той тая нощ ме

разлюби... Ще ги видя и всичко ще разбера! По-скоро, по-скоро, знам я тази къща... там има пожар... Маврикий Николаевич, приятелю, не ми прощавайте на мен, безчестната! Защо ще ми прощавате? Защо плачете? Ударете ми плесница и ме убийте, тука, на полето, като куче!

- Вас вече никой няма право да ви съди - твърдо рече Маврикий Николаевич, - бог да ви прости, а аз съм последният, който ще ви стане съдник.

Впрочем странно би било да описвам тоя разговор. Те вървяха ръка за ръка, бързо, нервно, като обезумели. Отиваха право към пожара. Маврикий Николаевич все още не губеше надежда да срещне поне някоя каруца, но нямаше никой. Ситният чест дъждец не преставаше, поглъщаше всеки отблясък и оттенък и превръщаше всичко наоколо в някаква сива оловна равнодушна мъглявина. Отдавна беше ден, сякаш още не бе разсъмнало. И изведнъж от тая сива, студена мъглявина насреща им взе да изплува една странна и крайно нелепа фигура. Сега си мисля, че да съм бил на мястото на Лизавета Николаевна, не бих повярвал на очите си. Но тя радостно възкликна - веднага беше познала приближаващия се човек. Степан Трофимович. Как беше тръгнал, как се бе осъществила безумната му идея за бягството - за това по-нататък. Ще кажа само, че още от сутринта го беше втресло, но и болестта не го бе спряла: твърдо крачеше по мократа земя; виждаше се, че е обмислил намерението си по възможно най-добрия за своя кабинетен опит

начин. Облечен бе „като за път", тоест с дълъг шинел, препасан с широк лакиран колан с голяма тока, с панталони, напъхани в кончовете на нови високи ботуши. Вероятно отдавна си е представял как трябва да изглежда един „пътник", а колана и високите ботуши с хусарски кончове си е приготвил още преди няколко дни. Шапка с широка периферия, пухен шал около врата, бастун в дясната ръка и една съвсем малка, но страшно натъпкана пътна чанта в лявата довършваха костюма му. Отгоре на всичко в същата ръка държеше и разтворен чадър. Тия три предмета - чадърът, бастунът и чантата - му бяха причинили много неудобства, докато измина първата верста, а на втората му бяха дотежали.

- Нима това наистина сте вие? - печално възкликна Лиза, разглеждайки го със съчувствие, сменило първия порив на неосъзната радост.

- Lise! - извика Степан Трофимович, хвърляйки се към нея също почти в несвяст. - Chere, chere, нима вие... в тая мъгла? Виждате ли какво сияние! Vous etes malheureuse, n'est-ce-pas?[213] Виждам, виждам, не ми казвайте нищо, но и не ме разпитвайте. Nous sommes tous malheureux, mais il faut les pardonner tous. Pardonnons, Lise,[214] и ще бъдем навеки свободни. За да приключим сметките си със света и да станем напълно свободни – il pardonner, pardonner et pardonner![215]

[213] *Нещастна сте, нали? (фр.)*
[214] *Всички сме нещастни, но трябва да им простим. Да им простим, Лиза (фр.)*
[215] *Трябва да прощаваме, да прощаваме и да прощаваме (фр.)*

- Но защо коленичихте?

- Защото, сбогувайки се с този свят, искам във ваше лице да се сбогувам и с цялото си минало! - Той заплака и поднесе ръцете й към почервенелите си очи. - Коленича пред всичко, което е било прекрасно в живота ми, прекланям му се и благодаря! Сега разсякох себе си на две половини: там остана безумецът, който vingt deux ans[216] мечтаеше за полет в небесата! Тук е убитият, зъзнещ старец, тръгнал да се цанява у... chez ce marchand, s'il existe pourtant ce marchand...[217] Но вие сте мокра до кости, Lise - викна той, изправяйки се, тъй като усети, че краката му се бяха намокрили от земята. - И как е възможно да ходите с тая рокля... и то пеша, и на това място... Вие плачете? Vous etes malheureuse?[218] А, да, аз май дочух нещо... Но откъде идете сега? - боязливо бързаше той с въпросите си, поглеждайки с дълбоко недоумение Маврикий Николаевич – Mais savez-vous l'heure qu'il est![219]

- Степан Трофимович, чули ли сте нещо за едни убити хора... Вярно ли е това? Вярно ли е?

- Ония ли? Цяла нощ гледах сиянието на делата им. Те не можеха да свършат по друг начин... (Очите му отново заблестяха.) Бягам от кошмарите, бягам от трескавия сън, отивам да търся Русия existe-t-elle la Russie? Bah, c'est vous, cher capitaine![220] Никога не съм се съмнявала, че някой ден ще извършите истински подвиг... Хайде, взе-

[216] *Двайсет и две години (фр.)*
[217] *У тоя търговец, стига да съществува тоя търговец (фр.)*
[218] *Вие сте нещастна (фр.)*
[219] *Знаете ли колко часа е сега (фр.)*
[220] *Но дали съществува Русия? Ба, това сте били вие, драги капитане (фр.)*

мете поне чадъра ми, аз все едно, ще намеря някакъв превоз. Тръгнах пеш само защото ако разбереше, че заминавам, Stasie (тоест Настася) щеше да събере цялата улица; измъкнах се колкото е възможно по-тсо§пко. Не знам, да ви кажа, в „Голос" наистина пишат за повсеместно разбойничество, но мисля, че не ще да е чак тъй, не може да изляза на пътя и хоп -разбойникът насреща, нали? Chere Lise, вие май говорехте за някакво убийство? О, mon Dieu, на вас ви прилошава!

- Да вървим, да вървим, - викна почти истерично Лиза и отново повлече подире си Маврикий Николаевич. - Степан Трофимович, почакайте - върна се тя внезапно при него, -почакайте, бедния ми, дайте да ви благословя. Сигурно би трябвало да ви спрем, дави вържем, но нека, аз пък ще ви благословя. Пък и вие се помолете за „горката" Лиза -мъничко, не се престаравайте много. Маврикий Николаевич, върнете чадъра на това дете, непременно му го върнете. Така... И хайде, хайде да вървим!

Те пристигнаха пред фаталната къща точно в момента, когато струпалата се отпред гъста тълпа вече достатъчно се беше наслушала за Ставрогин и за това, колко му било изгодно да заколи жена си. Но пак повтарям: повечето хора слушаха мълчаливо и спокойно. Горещяха се само разни пияни кресльовци и някои „откачени" типове, като един занаятчия, който непрекъснато размахваше ръце. А се знаеше, че е кротък човечец, който само поня-

кога изведнъж откачаше и вече не можеше да спре - ставаше, когато нещо му направеше особено силно впечатление. Кога бяха дошли Лиза и Мавр-кий Николаевич - не видях. Но просто се вцепених от учудване, когато изведнъж съзрях сред тълпата Лиза - отначало дори не забелязах Маврикий Ни-колаевич, изглежда, в един момент бе поизостанал на две крачки от нея или пък ги бяха разделили в навалицата. Лиза, която си проправяше път през тълпата, без да вижда и забелязва нещо около себе си, като в несвяст, като избягала от лудницата, разбира се, твърде скоро привлече вниманието: чуха се високи гласове и изведнъж се раздадоха крясъци. Някой в тълпата се провикна: „Тая е Ставрогиновата!" И друг: „Не стига, че уби-ват, ами идват и да зяпат!" Изведнъж видях, че отзад над главата й се вдига и спуска нечий юмрук; Лиза падна. Раздаде се ужасният вик на Маврикий Николаевич, който се втурна на помощ и с все сили удари застаналия между него и Лиза човек. Но в същия миг оня занаятчия го сграбчи с двете ръце изотзад. Стана сбиване и известно време нищо не можеше да се разбере. По едно време Лиза май се изправи и отново падна, повалена от друг удар. И изведнъж тълпата се разстъпи назад, образува се малък кръг, в средата на който лежеше Лиза, а окървавеният, обезумял Маврикий Николаевич стоеше над нея, плачеше и кършеше ръце. Не си спомням съвсем точно какво стана по-нататък; помня, че по едно време понесоха нанякъде Лиза.

Тичах подире й; беше още жива, и може би още в съзнание. Арестуваха занаятчията и други трима души. Тези трима и до ден-днешен отричат да са имали пръст в злодеянието, упорито твърдят, че били арестувани погрешка; и може и да са прави. А понеже не е с всичкия си, занаятчията - макар и явно уличен, не може да обясни подробно станалото. Макар и да стоях далече, но като очевидец и аз бях длъжен да дам показания пред следствието; заявих, че всичко е станало съвсем случайно, направили са го хора, настроени може би, но неосъзнаващи действията си, с една дума - пияни, изгубили нишката хора. На това мнение съм и сега.

Глава четвърта
ПОСЛЕДНОТО РЕШЕНИЕ

I

Същата тая сутрин мнозина бяха виждали Пьотър Степанович; ония, които го бяха виждали впоследствие, си спомняха, че бил в крайно възбудено състояние. В два часа следобед се отбил у Гаганов, който тъкмо предния ден пристигнал от имението си; било пълно с гости и разпалено се разисквали току-що станалите събития. Пьотър Сте-

панович приказвал най-много от всички и при това тоя път го слушали. Защото инак минаваше за „бъбривото студентче с бръмбари в главата"; сега обаче ставало дума за Юлия Михаиловна, а в тая суматоха това бе една извънредно увлекателна тема. В качеството си на неин доскорошен интимен конфидент той съобщил редица нови и изненадващи подробности; без да иска (и, разбира се, по чисто невнимание), направил публично достояние някои нейни отзиви за твърде известни в града лица, които веднага се почувствували засегнати. Обясненията му впрочем били твърде мъгляви и объркани, един вид като на честен човек, внезапно изправен пред мъчителната необходимост, разплита някакви сложни истории, който по силата на своето простодушие и наивност не знае нито откъде да захване, нито с какво да свърши. И, разбира се, пак по невнимание изтървал, че Юлия Михайловна знаела тайната на Ставрогин и че всъщност била на дъното на цялата история. Та уж подвела и самия Пьотър Степанович, тъй като той бил влюбен в тая нещастница Лиза, но накрая така го „изпързаляли", че той, кажи-речи, собственоръчно отвел Лиза в каретата на Ставрогин. „Да, да, господа, лесно ви е на вас да се смеете, но ако знаех, ох, ако знаех какво се крои!" - заключил той. В отговор на тревожните въпроси относно Ставрогин направо заявил, че според него катастрофата с Лебядкини е чиста случайност и за всичко си е виновен Лебядкин, който се хвалил наляво и надясно с пари-

те. Това го беше разяснил особено добре. Един от слушателите му обърнал внимание, че не е редно да се държи така, че довчера е ял и пил в дома на Юлия Михайловна, не е излизал оттам, а сега бърза пръв да я очерни и че всичко това не е толкова красиво, колкото той може би смята. Но Пьотър Степанович тутакси се защитил: „Не съм ял и пил, защото съм нямал пари, и не съм виновен, че са ме канили. И позволете аз да съдя докъде трябва да се простира благодарността ми."

Изобщо направил благоприятно впечатление: „Вярно, че е смотано и вятърничаво момче, но пък какво е виновен за глупостите на Юлия Михайловна? Напротив, излиза, че я възпирал..."

Към два часа изведнъж се чуло, че Ставрогин, чието име не слизаше от хорските уста, внезапно заминал с обедния влак за Петербург. Това крайно заинтересувало всички; мнозина сбърчили вежди. Пьотър Степанович бил до такава степен поразен, че, както разправят, дори пребледнял и извикал нещо много странно: „Кой е тоя, дето го е пуснал?" И тутакси изхвърчал от дома на Гаганов. Видели го бяха обаче на две или три места.

Надвечер беше намерил възможност да проникне и при Юлия Михайловна, макар и с голяма мъка, защото тя по никой начин не искала да го приеме. Това го научих чак три седмици по-късно, и то от самата нея, малко преди да замине за Петербург. Не ми съобщи никакви подробности, но цялата потръпна, като каза, че той „направо я смаял тога-

ва". Предполагам, просто я е сплашил, че ако й хрумне да се „разприказва", ще я изкара съучастничка. Необходимостта да я сплаши е била тясно свързана с тогавашните му замисли, за които тя, естествено, дори не е подозирала и чак впоследствие, пет дни по-късно, беше разбрала защо толкова се е съмнявал в нейната дискретност и се е опасявал от нови взривове на негодуването й...

В осем часа вечерта, когато съвсем се стъмни, в жилището на прапоршик Еркел - малка килната къщурка на улица „Фомина", на самия край на града се бяха събрали нашите - в пълен състав, и петимата. Общото събрание бе свикано лично от Пьотър Степанович, който обаче недопустимо закъсняваше, членовете от цял час го чакаха. Прапоршик Еркел беше същото онова непознато офицерче, което на сбирката у Виргински цялата вечер бе стояло с молив и бележник в ръцете. Беше отскоро в града, квартирата, която държеше на тая затънтена уличка, се падаше доста встрани, хазяи му бяха две стари самотни сестри, предстоеше му скоро да си замине и затова беше най-удобно с крайната си мълчаливост - десет вечери наред можеше да прекара в някоя шумна компания, дето се говорят най-интересни неща, без самият той да обели зъб; седеше, слушаше и не сваляше необикновено внимателния си детски поглед от говорившия. Той не влизаше в петорката. Нашите предполагаха, че направо „оттам" са му възложени някакви спе-

циални задачи по чисто изпълнителската част. Сега вече се знае, че не е имал никакви задачи, пък и надали е разбирал положението си. Чисто и просто, още от първото виждане се беше напълно поддал на Пьотър Степанович. Ако бе срещнал някой преждевременно развратен изрод, който под някакъв социално-романтичен предлог би го склонил да образуват разбойническа банда и за проба би му наредил да убие първия срещнат мужик, пак би тръгнал подир него, пак би го послушал. Имаше болна майка, на която пращаше половината от мизерната си заплата - как ли е целувала тая бедна руса главичка, как ли е треперела, как ли се е молила за нея! Разправям толкова надълго и нашироко, защото ми е много жал за него.

Нашите бяха като на тръни. Произшествията през миналата нощ ги бяха поразили и сякаш изплашили. Целият този скандал, в който систематически и най-усърдно бяха участвали, изведнъж бе завършил по един твърде неочакван за тях начин. Нощният пожар, убийството на Лебядкини, жестоката разправа на тълпата с Лиза - всичко това бяха непредвидени в програмата сюрпризи. И затова сега разпалено обвиняваха ръката, която ги насочваше в деспотизъм и липса на откровеност. С една дума, докато чакаха идването на Пьотър Степанович, успяха тъй да се наострят взаимно, че отново и тоя път вече окончателно решиха да поискат от него категорично обяснение, а ако отново им откаже - както бе се случило веднъж, - дори

да разтурят петорката и да образуват нова тайна организация за „пропаганда на идеите", но вече на равноправни и демократични начала. Особено разпалено поддържаха тази идея Липутин, Шигальов и познавачът на народа; Лямшин си траеше, макар явно да беше съгласен, Виргински се колебаеше и настояваше отначало да изслушат Пьотър Степанович, но той не идваше и това още повече наливаше масло в огъня. Еркел пазеше гробно мълчание, само дето нареди да се приготви чай, при което отиде оттатък и собственоръчно внесе подноса с чашите (без самовара), за да не пуска слугинята.

Пьотър Степанович довтаса едва в осем и половина. С бързи крачки се приближи до кръглата маса пред дивана, около която се бе разположила компанията; държеше шапката си в ръце и се отказа от чай. Видът му беше зъл, строг и високомерен. Изглежда, веднага - по лицата им беше забелязал, че са се „разбунтували".

- Преди да съм отворил уста, казвайте какво има, виждам, че нещо сте наостреви - каза той, изглеждайки поред физиономиите им с лоша усмивка.

Липутин взе думата „от името на всички" и с треперещ от обида глас заяви, „че ако ще продължава тъй, може сами да си строшат главите". О, не че тях толкова ги е страх да не им пострадат главите, дори напротив, готови са, но единствено в името на общото дело. (Общо размърдване и

одобрение.) И затова нека бъдат с тях откровени, да ги държат в течение за всичко, „инак къде отиваме"? (Общо размърдване, някакви гърлени звуци.) Да се действа така, е унизително и опасно... и не защото се боим, не, но ако един действа, а останалите са само пешки, тоя един ще объркa конците и ще пипнат всички. (Възклицания: да, да! Обща подкрепа.)

- Какво искате, дявол да го вземе?

- А каква връзка с общото дело имат любовните интрижки на господин Ставрогин? - кипна Липутин.

- Хич не ни интересува, че по някакъв тайнствен начин бил влизал в центъра, ако тоя фантастичен център наистина го има! Важното е, че има убийство и полицията е на крак. Пипнат ли веднъж нишката, ще размотаят кълбото.

- Пипнат ли ви вас със Ставрогин, ще пипнат и нас - прибави познавачът на народа.

- И съвсем безполезно за общото дело - унило заключи Виргински.

- Какви са тия глупости! Убийството е чиста случайност, извършил го е Федка за грабеж.

- Хм! Странно съвпадение обаче - направи кисела гримаса Липутин.

- Ако искате да знаете толкова - вие сте виновникът.

- Тоест как тъй аз?

- Първо вие, Липутин, лично бяхте замесен в тая интрига и, второ, което е главното, на вас ви беше заповядано да натоварите Лебядкин на влака, за

което ви бяха дадени и пари. А вие какво направихте? Ако го бяхте отпратили, нищо нямаше да стане.

- Ама нали самият вие дадохте идеята, че не би било зле да се изкара на сцената Лебядкин?

- Идеята не е заповед. Заповедта беше да го натоварите на влака.

- Заповедта! Много странна дума... Напротив, лично вие отменихте заминаването.

- Сгрешихте и проявихте глупост и своеволие. А убийството е работа на Федка, който е действал самичък с цел да ги ограби. Слушате хорските приказки и им вярвате. Уплашили сте се. Ставрогин не е толкова глупав, а доказателството е, че в дванайсет часа по обед замина - след като има среща с вицегубернатора. Мигар щяха да го пуснат да пътува за Петербург посред бял ден, ако имаше нещо?

- Ама ние ни най-малко не твърдим, че господин Ставрогин лично е извършил убийството - жлъчно и безцеремонно поде Липутин, - той може и да не е знаел, както аз например; нали много добре ви е известно, че нищо не съм знаел, макар сега да съм и с двата крака вътре.

- Кого обвинявате? - мрачно погледна Пьотър Степанович.

- Ами тези, на които им е нужно да правят палежи по градовете.

- Най-лошото ви, е че все гледате да се измъкнете. Впрочем я прочетете това и го дайте и на другите, просто за сведение.

Пьотър Степанович измъкна от джоба си анонимното писмо на Лебядкин до Лембке и го връчи на Липутин. Той го прочете, явно остана учуден и замислено го даде на съседа си; писмото бързо обиколи всички.

- Наистина ли е почеркът на Лебядкин? - обади се Шигальов.

- Негов е почеркът - заявиха Липутин и Толкаченко (сиреч познавачът на народа).

- Само за сведение, защото много се бяхте разчувствували за Лебядкин - повтори Пьотър Степанович, прибирайки писмото. - Виждате ли, господа, как един Федка съвсем случайно ни избавя от един опасен човек. Какво значи поня кога случайността, а? Нали е поучително?

Членовете бърже се спогледаха.

- А сега дойде мой ред да питам, господа - поизпъчи се Пьотър Степанович. - Позволете ми да узная, защо тръгнахте да палите града, без каквото и да било позволение?

- Какво! Ние ли сме били палили, ние?! Това му се вика да натовариш кривите си дърва на чужд гръб!

- Разбирам, че сте се поувлекли - настойчиво продължи Пьотър Степанович, - но това, господа, не са ви скандалчетата на Юлия Михайловна. Събрал съм ви тук, господа, за да ви обясня каква опасност сте си навлекли по тоя глупав начин и че освен вас тя заплашва и много други неща.

- Моля, моля, тъкмо напротив, самите ние

искахме да ви поставим въпроса за деспотизма и неравноправието, които са позволили без знанието на членовете да се предприема такава сериозна и същевременно такава странна мярка - почти с негодувание заяви мълчаливият до този момент Виргински.

- Значи - отричате? Аз пък твърдя, че подпалвачите сте вие, вие и никой друг. Господа, не лъжете, разполагам с най-точни сведения. Вашето своеволие изложи на опасност дори общото дело. Вие сте само едно от безбройните звена във веригата и трябва сляпо да се подчинявате на центъра. А същевременно трима от вас са подстрекавали работници от фабриката на братя Шпигулини, без да им е дадена каквато и да било инструкция, и пожарът стана.

- Кои трима? Кои са тия трима от нас?

- По онзи ден, в четири часа след полунощ, в „Незабравка" вие, Толкаченко, сте подстрекавали Фомка Завялов.

- Ама моля ви се - скочи оня, - само две думи му казах, и то без всякакви намерения, просто защото сутринта го бяха били. И нищо повече, видях го, че е кьор-кютук пиян. Ако не ми бяхте напомнили сега, нямаше и да се сетя. Да не би от моите приказки да се е запалило!

- Приличате ми на човек, който се чуди как така от една мъничка искра може да хвръкне цял барутен склад.

- Вие пък откъде разбрахте? Ние седяхме в ъгъла

и си говорехме шепнешком, на ухо - изведнъж се сети Толкаченко.

- Бях се скрил под масата. Не се безпокойте, господа, известна ми е всяка ваша крачка. Не се усмихвайте толкова ехидно, господин Липутин. Известно ми е например, че преди четири дни, ляг-гайки си да спите, сте насинили от щипане жена си в спалнята.

Липутин зина и побледня.

(Впоследствие стана известно, че е научил за подвига на Липутин от собствената му слугиня Ага-фия, на която от самото начало плащал, за да шпионира.)

- Може ли да констатирам един факт? - внезапно се изправи Шигальов.

- Констатирайте.

Шигальов пак седна и се съсредоточи:

- Доколкото разбрах, пък и не е толкова трудно да се разбере, лично вие още от самото начало, а после и още веднъж доста красноречиво - макар и твърда теоретично - разгръщахте картината на една Русия, покрита с безкрайна мрежа от звена. На свой ред всяка от действащите групички привлича нови съмишленици, пуска нови и нови разклонения и има за задача посредством система-тична разобличителна пропаганда непрестанно да подронва престижа на местната власт, да всява смут по градове и села, да предизвиква скандали, да насажда цинизъм и неверие, стремеж към нещо по-добро и най-сетне, използвайки палежите като

истинско народно средство, в даден момент да докара страната до пълно отчаяние. Ваши ли са тия думи, които се помъчих да си припомня почти буквално? Ваша ли е тая програма за действие, която ни съобщихте в качеството си на пълномощник на някакъв централен, но напълно неизвестен досега и почти фантастичен комитет?

- Така, само че много го усуквате?

- Всеки има право да си каже думата. Давайки ни да разберем, че отделните звена на тая покрила вече Русия мрежа наброяват понастоящем не-колкостотин, и развивайки идеята, че ако всеки свърши работата си успешно, то в даден момент, по даден сигнал цяла Русия...

- Ох, дявол да го вземе, и без вас имаме много работа! - завъртя се Пьотър Степанович.

- Добре, ще бъда кратък и ще завърша само с един въпрос: бяхме свидетели на скандали, бяхме свидетели на недоволството на населението, подготвихме и видяхме падението на тукашната администрация и накрая с очите си видяхме и по-жар. От какво сте недоволен? Не е ли това вашата програма? В какво можете да ни упрекнете?

- В своеволие! - яростно викна Пьотър Степано-вич. - Докато съм тук, нямате право да действате без мое разрешение. Стига толкова. Готви се издайничество и може би още утре или дори тази нощ ще ви изловят. Това е то. Със сигурност го знам.

Сега вече всички зяпнаха.

- Ще ви изловят не само като подстрекатели на подпалвачите, но и като петорка. Издайникът знае цялата тайна на нашата мрежа. Видяхте ли каква я забъркахте!

- Сигурно е Ставрогин! - викна Липутин.

- Какво... откъде накъде Ставрогин? - стресна се Пьотър Степанович. - Ох, дявол да го вземе - съвзе се той бързо, - какъв Ставрогин - Шатов! Струва ми се, вече всички знаете, че навремето Шатов е влизал в организацията. Трябва да ви кажа, че следейки го, чрез лица, за които той не подозира, с учудване установих, че за него не са тайна нито устройството на нашата мрежа, нито... с една дума, нищо не е тайна. За да се спаси от обвиненията за някогашното си участие, ще издаде всички. Досега все още се колебаеше и го щадях. С тоя пожар обаче вие му развързахте ръцете: той е потресен и вече не се колебае. Още утре ще бъдем арестувани като подпалвачи и политически престъпници.

- Ама наистина ли? Откъде знае Шатов?

Вълнението бе неописуемо.

- Всичко е напълно вярно. Нямам правото да ви разкривам как и чрез кого съм го научил, но единственото, което мога да направя засега за вас, е следното: чрез едно лице мога да направя доносът на Шатов да се забави от само себе си, но не за повече от едно денонощие. Повече от едно денонощие не мога. И тъй, можете да се чувствувате в безопасност до вдругиден сутринта.

Всички мълчаха.

- Няма ли най-сетне да му се извие вратът! - избухна пръв Толкаченко.

- Отдавна трябваше да се направи! - злобно се обади Лямшин и удари с юмрук по масата.

- Да, но как? - измърмори Лилутин.

Пьотър Степанович моментално поде въпроса и изложи своя план. Планът му се състоеше в това, като мръкне, Шатов да се подмами в уединеното място, където е заровена печат-ничката, под предлог да им я предаде, и „там вече да се направи каквото трябва". Изложи редица важни подробности, които засега пропускаме, и най-обстойно обясни наистина двусмислените отношения между Шатов и централната организация, които са вече известни на читателя.

- Всичко това е така - малко несигурно отбеляза Липутин, - но това значи... ново произшествие от подобен род... и ще се получи страхотен отзвук.

- Безспорно - потвърди Пьотър Степанович, - но и това е предвидено. Има начин напълно да отклоним подозрението.

И отново най-подробно разказа за Кирилов, за намерението му да се застреля, за обещанието му да изчака сигнала, а преди смъртта си да остави писмо, в което да поеме вината за всичко, което му се продиктува. (С една дума, за всичко, което е вече известно на читателя.)

- Твърдото му намерение да се самоубие - според него философско, а според мен налудничаво наме-

рение - е станало известно там - продължаваше обясненията си Пьотър Степанович. - А там всяко конче, всяка сламка, всичко отива в полза на общото дело. Предвиждайки ползата и убеждавайки се, че намеренията му са напълно сериозни, му бяха предоставени средства да се върне в Русия (неизвестно защо, непременно искаше да се убие в Русия), възложена му бе задача, която се нагърби да изпълни (и я изпълни), и освен това остана задължението му да изпълни обещанието, за което вече ви казах, сиреч да се самоубие чак когато му се каже. Обещал е. Имайте предвид, че той участва в делото на особени основания и искрено иска да бъде полезен. Повече от това не мога да ви кажа. Утре, след Шатов, ще му продиктувам писмо, че за смъртта на Шатов е виновен той. Ще прозвучи твърде достоверно: бивши приятели, били са заедно в Америка, там се скарват и тъй нататък, всичко най-подробно ще бъде обяснено в писмото... и... и съдейки по обстоятелствата, на Кирилов би могло да се продиктува и нещо друго, например за прокламациите и дори отчасти за пожара. Ще си помисля впрочем за това. Не се безпокойте, той няма предразсъдъци - всичко ще подпише. Изразени бяха съмнения. Разказът звучеше фантастично. Впрочем всички бяха подочули нещичко за Кирилов, а най-много от всички - Липутин.

- Ами ако внезапно му дойде друг акъл и се откаже - каза Шигальов, - тъй или иначе луд човек,

следователно не може да сме сигурни.

- Не се безпокойте, господа, няма да се откаже - отряза Пьотър Степанович. - Според условието съм длъжен да го предупредя един ден предварително, значи - тази вечер. Нека Липутин дойде сега с мен, за да се убеди лично, след което ще се върне и ако трябва, още тази вечер ще ви каже истината ли съм говорил, или не. Впрочем - нервира се той, сякаш изведнъж почувствува, че прекалено дълго убеждава подобни нищожества и прекалено много се занимава с тях, - впрочем действайте, както намерите за добре. Ако не се решавате - от тоя момент съюзът ни се разтрогва, но единствено поради вашето непокорство и вашата измяна. Следователно оттук нататък - всеки за себе си. Но знайте, че в такъв случай освен неприятностите от издайничеството на Шатов и неговите последици си навличате и една друга малка неприятност, за която бяхте изрично предупредени при образуването на съюза. Що се отнася до мен, господа, не ме е страх от вас... Не мислете, че съм чак толкова свързан с вас... Впрочем това няма значение.

- Не, ние се решаваме - заяви Лямшин.

- Друг изход няма - промърмори Толкаченко, - и ако Липутин наистина потвърди относно Кирилов, то...

- Аз съм против; с цялата си душа протестирам срещу това кърваво решение! - стана от мястото си Виргински.

- Но?

- Какво но?

- Казахте но... и аз чакам.

- Струва ми се, не съм казвал „но"... Исках да кажа само, че ако другите се решават, то...

- То?

Виргински замълча.

- Мисля, че човек може да пренебрегне собствената си безопасност - отвори изведнъж уста Еркел, - но щом е в ущърб на общото дело, никой няма право да пренебрегва собствената си безопасност...

Объркa се и се изчерви. Колкото и да бяха заети със себе си, всички учудено го погледнаха, до такава степен ги изненада фактът, че той може да говори.

- Аз съм за общото дело - каза изведнъж Виргински.

Всички станаха от местата си. Решено бе утре по обед отново да си разменят новини, макар и да не се събират всички заедно, и вече окончателно да се разберат. Съобщено бе мястото, където е заровена печатницата, разпределени бяха ролите и задълженията. Липутин и Пьотър Степанович незабавно се запътиха за Кирилов.

Нашите до един бяха повярвали, че Шатов е доносник; но че и Пьотър Степанович си играе с тях като с пионки, също вярваха. Знаеха обаче и това, че въпреки всичко утре в пълен състав ще се явят на мястото и че съдбата на Шатов е решена. Чувствуваха се като мухи, попаднали внезапно в паяжи-

ната на някакъв огромен паяк - яд ги беше, но трепереха от страх.

Пьотър Степанович безспорно имаше вина пред тях -всичко би могло да мине много по-спокойно и много по-лесно, ако се бе постарал поне малко от малко да поукраси нещата и подслади хапчето. Вместо да им представи фактите в една благоприлична светлина, като нещо древноримско, нещо гражданско и прочие от тоя род, беше наблегнал на грубия страх и опасенията им за собствената кожа, което беше просто неучтиво от негова страна. Разбира се, всичко на тоя свят е борбата за съществуване, всеки го знае, друг принцип няма, но все пак...

Но Пьотър Степанович нямаше време да си играе с тях на римляни; самият той беше изкаран от релсите. Бягството на Ставрогин беше тежък удар за него. Излъгал ги беше, че Ставрогин се е виждал с вицегубернатора; там е работата я, че беше заминал, без да се види с когото и да било, та дори и с майка си - и наистина беше странно, че властите не го бяха дори потърсили. (Впоследствие началството бе принудено да дава обяснения и по този въпрос.) Пьотър Степанович целия ден тича да подуши нещо, но безрезултатно и беше разтревожен като никога. Че и как тъй, как тъй изведнъж да се откаже от Ставрогин! Поради тая причина не можеше да се очаква да прояви особена нежност към „нашите". Освен това те му връзваха ръцете: наумил си беше вече незабавно да тръгне по следите

на Ставрогин, а трябваше да се разправя с тоя Шатов - тъй или иначе, петорката трябваше окончателно да се обвърже; за всеки случай. „Що да ги изпущам, като някой път може и да потрябват." Предполагам, че така си е разсъждавал.

Що се отнася до Шатов - сигурен беше, че ще ги издаде. Всичко, което беше наговорил на нашите за доноса му, беше лъжа - никакъв донос не беше виждал и чувал, но беше сигурен, че го има. Смяташе, че Шатов по никой начин няма да издържи последните събития - смъртта на Лиза, смъртта на Маря Тимофеевна - и именно те ще го накарат най-сетне да се реши. Известно е също, че изпитваше лична омраза към Шатов - навремето се бяха карали, а Пьотър Степанович никога не прощаваше обидите. Сигурен съм дори, че тъкмо това бе най-главната причина.

Нашите тротоари са теснички, тухлени, че някъде дори и дъсчени. Пьотър Степанович крачеше по средата, заемайки целия тротоар, без да обръща никакво внимание на Липутин, комуто не оставаше нищо друго, освен да подтичва подире му или ако иска да вървят редом и разговарят, да слезе долу, в калта. Пьотър Степанович внезапно си спомни как не много отдавна самият той беше газил калта и беше подтичвал по същия начин подир Ставрогин, който също като него сега вървеше по средата на тротоара и не му оставяше място до себе си. Припомни си подробностите на цялата тогавашна сцена

и просто се задъха от яд.

Но и Липутин се задъхваше от обида. С другите наши Пьотър Степанович може да се държи както си ще, но с него? Мигар не знае повече от всички наши, мигар не е най-приобщеният към делото, мигар не е най-вътрешният и не е участвувал във всичко досега, та макар и косвено? О, той знаеше, че дойде ли краен случай, на Пьотър Степанович няма да му мигне окото да го погуби. Но го мразеше, отдавна го беше намразил, не от страх, а заради високомерното му държане. И сега, когато им се налагаше да се решат на такова нещо, го беше яд повече от всички наши, взети заедно. Уви, знаеше, че утре пръв ще се яви на мястото - „като роб", че и другите ще доведе и затова ако можеше, преди да е дошло това утре да убие някак Пьотър Степанович, непременно би го убил.

Обзет от тия си усещания, той мълчаливо подтичваше подир своя мъчител. А онзи сякаш бе забравил за съществуването му, само от време на време случайно (но без да се извинява) го блъскаше с лакът. На главната улица Пьотър Степанович внезапно се спря пред една гостилница и кривна вътре.

- Къде? - кипна Липутин. - Защо ви е тая гостилница?

- Огладнях, ще изям един бифтек.

- Но моля ви се, тук винаги е пълно.

- Какво от това?

- Ами... ще закъснеем. Десет часът е вече.

- За него е без значение.

- За мен не е! Нали трябва да се върна, чакат ме.

- Ами да чакат. Като сте луд да се връщате... Заради вашите глупости днеска не съм обядвал. Колкото до Кирилов - по-късно, по-добре.

Пьотър Степанович се разположи в самостоятелно сепаре. Ядосаният и обиден Липутин демонстративно седна до стената и го зачака да се насити. Пьотър Степанович се хранеше бавно и с удоволствие, току дърпаше звънеца, поръчваше ту едно, ту друго, ту да му сменели горчицата, ту да му донесели бира, и през всичкото време не продума нито дума. Беше изпаднал в дълбок размисъл. Умееше да го прави наведнъж - да се наслаждава на храносмилането си и да размишлява. Накрая Липутин го обзе такава омраза, че просто не можеше да откъсне погледа си от него. Просто беше изпаднал в нервна криза. Броеше всяко късче месо, което онзи поставяше в устата си, мразеше го за това как дъвче, как сладко примляска, с какво удоволствие премята хапката, мразеше самия бифтек. До такава степен, че накрая пред очите му всичко плувна; зави му се свят; взеха да го побиват тръпки - ту горещи, ту студени.

- Я докато чакате, прочетете това - додаде му изведнъж някакво листче Пьотър Степанович. Липутин се приближи до свещта. Листчето беше ситно изписано с лош почерк и изпъстрено с множество поправки. Когато с триста мъки успя да го прочете, Пьотър Степанович вече плащаше и става-

ше.

На тротоара Липутин му върна листчето.

- Дръжте го у вас, после ще ви обясня. Впрочем какво ще кажете?

Липутин подскочи, сякаш го шибнаха:

- Според мен... подобна прокламация... това е някаква смехотворна дивотия.

Не можеше повече да се сдържа; просто усети как нещо сякаш го грабва и го поднася нанякъде.

- Ако се заловим да разпространяваме подобни прокламации - разтрепера се той целият, - заслужено ще си навлечем презрение с нашата глупост и недомислие.

- Хм! Аз пък съм на друго мнение - отсече, без да се обръща Пьотър Степанович.

- Аз пък на обратното: ваше съчинение ли е това?

- Не е ваша работа.

- Според мен и ония стихчета, „Светлата личност", са толкова калпави, че повече няма накъде и по никой начин не ги е съчинил Херцен.

- Глупости, стиховете са хубави.

- Чудно мие например и това - не мирясваше, тръпнеше, но просто не можеше да се спре Липутин, - дето ни се предлага да действаме тъй, че всичко да рухнело. Разбирам да го искат в Европа, защото там има пролетариат, а ние тук сме просто любители и ако питате мен, само пушилка вдигаме.

- Смятах ви за Фуриерист.

- Фурие е съвсем друго нещо.

- Знам, че е пълен боклук.

- С извинение, Фурие не е боклук... И с извинение, никак не ми се вярва, че през май щяло да има въстание.

Липутин дори се разкопча, толкова горещо му беше станало.

- Хайде, стига приказки - с ужасяващо леден глас отсече Пьотър Степанович. - И да не забравя да ви кажа: това листче вие собственоръчно ще го наберете и ще го отпечатате. Ще извадим печатницата на Шатов и от утре я приемате вие. В най-кратък срок ще наберете и ще отпечатате колкото може повече екземпляри и после цяла зима ще се разпространяват. Средствата ще ви бъдат посочени. Трябва колкото може повече екземпляри, защото ще ви бъдат поискани и от други места.

- А, не, ще извинявате, ама не мога се нае с подобна... Отказвам се.

- И въпреки това ще се наемете. Аз действувам по инструкция на централния комитет, а вие сте длъжен да се подчинявате.

- Аз пък смятам, че тия наши централи в странство са забравили руската действителност, загубили са всякаква връзка и затова бълнуват... Мисля дори, че тия стотици петорки в Русия не са никакви стотици, а сме единствено ние и изобщо няма никаква мрежа... - изплю най-сетне камъчето Липутин.

- Толкова по-зле за вас, че се заклехте да участвате в едно дело, в което не вярвате... пък и сега подтичвате подире ми като мръсно пале.

- Никой не е приритал за вас. Ние имаме пълното право да ви изоставим и да образуваме нова организация.

- Глу-пак! - кресна изведнъж със страшен глас Пьотър Степанович и очите му засвяткаха.

Известно време стояха един срещу друг и се гледаха. После Пьотър Степанович самоуверено се завъртя и продължи напред.

„Ще се обърна и ще си тръгна, ако сега не се обърна и не си тръгна, никога няма да го направя" - като мълния блесна в главата на Липутин. Тъй си мислеше той точно десет крачки, но на единайсетата го озари една нова и отчаяна мисъл - и не се обърна и не си тръгна.

Наближиха къщата на Филипов, но малко преди да стигнат, свърнаха по една пряка уличка или, по-точно казано, по една едва забележима пътечка, която минаваше край оградата по самия ръб на дълбоката канавка, тъй че, за да не се хързулнат надолу, трябваше известно време да се държат за тарабите. Чак на края на полегналата ограда, на най-тъмното място Пьотър Степанович извади една тараба и се промуши през дупката; Липутин се позачуди, но и той се промуши, след което поставиха тарабата, както си беше. Това бе прословутият таен вход, през който Федка влизаше при Кирилов.

- Шатов не бива да знае, че сме тук - строго прошепна на Липутин Пьотър Степанович.

III

Както винаги по това време Кирилов седеше на кожения диван и пиеше чай. Не стана да посрещне гостите, но целият някак се изпъна и ги погледна тревожно.

- Не грешите - каза Пьотър Степанович, - за онова идвам.

- Днес ли?

- Не, не, утре... някъде по това време.

И побърза да седне на масата, вглеждайки се с известно безпокойство в разтревожения Кирилов. Той впрочем се беше вече овладял и гледаше както винаги.

- Тия тук не вярват и не вярват. Нали не се сърдите, че съм довел Липутин?

- Днеска не се сърдя, а утре искам да съм сам.

- Но не преди да дойда аз и следователно в мое присъствие.

- Бих искал да не е във ваше присъствие.

- Нали помните, че обещахте да напишете и подпишете всичко, което ви продиктувам.

- Безразлично ми е. А дълго ли ще седите сега?

- Трябва да се видя с един човек, а има още половин час, тъй че няма как, ще ме изтърпите половин час.

Кирилов не отговори. В това време Липутин се беше разположил под портрета на владиката. Одевешната му отчаяна идея все повече и повече завладяваше ума му. Кирилов почти не го забе-

лязваше. Липутин знаеше теорията на Кирилов от по-рано и винаги му се беше присмивал, но сега мрачно се оглеждаше.

- Бих изпил един чай - придърпа напред стола си Пьотър Степанович, - току-що ядох бифтек и разчитах да пия един чай у вас.

- Пийте, моля.

- По-рано канехте - малко кисело отбеляза Пьотър Степанович.

- Все едно. И Липутин да пие.

- Не, аз... не мога.

- Не искам или не мога? - бързо се обърна Пьотър Степанович.

- Няма да пия тук - натъртено каза Липутин. Пьотър Степанович се намръщи.

- Намирисва ми на мистицизъм. Ама че хора сте и вие!

Никой не му отговори; мълчанието продължи цяла минута.

- Ето зная аз - остро продължи той изведнъж, - никакви предразсъдъци няма да спрат никой от нас да изпълни дълга си.

- Ставрогин замина ли?

- Замина.

- Добре е направил.

Пьотър Степанович светна с очи, но се сдържа.

- Все едно ми е какво си мислите, стига всеки да си държи на думата.

- Аз си държа на думата.

- Аз впрочем винаги съм бил сигурен, че ще

изпълните дълга си, както подобава на един независим и прогресивен човек.

- Ставате ми смешен.

- Нищо, нищо, радвам се, че можах да ви разсмея. Винаги ми е приятно да угодя някому.

- Щото много ви се иска да се застрелям и ви е страх - я ако изведнъж се откаже?

- Ама вижте какво, драги, самият вие обвързахте намеренията си с нашите действия. И разчитайки тъкмо на тях, ние вече предприехме туй-онуй, тъй че сега няма начин да се отказвате, защото ни подвеждате, нямате право.

- Никакви права и задължения.

- Ясно, ясно, никаква принуда, сам сте си го решили, ние нищо не значим, ние искаме само да изпълните това си решение.

- И ще трябва да взема на свой гръб всичките ви мръсотии ли?

- Вижте какво, Кирилов, да не сте се уплашили, а? Ако ще се отказвате, казвайте отсега!

- Не се боя.

- Питам, защото взехте много да разпитвате.

- Скоро ли ще си вървите?

- Ето че пак питате.

Кирилов презрително го изгледа.

- Вижте какво ще ви кажа - продължаваше Пьотър Степанович, който, не намирайки подходящия тон, започна все повече да се ядосва и нервничи, - искате да си отида, за да се усамотите и съсредоточите, но това са опасни признаци и преди всичко

за самия вас. Искате да размишлявате. А според мен по-добре да не размишлявате, ами така, направо. И наистина ме карате да се безпокоя.

- Не мога да се помиря, че в тоя момент край мен ще стои гадина като вас.

- Това пък няма съвсем никакво значение. Ако е въпросът, аз през това време ще изляза да постоя навън. Но това, дето сте толкова неравно душен към смъртта си... това е много опасно. Добре, аз ще изляза навън, а вие си представете, че нищо не разбирам, че съм един човек, който стои безкрайно по-долу от вас...

- Не, не безкрайно; имате способности, но много нещо не разбирате, защото сте негодник.

- Много се радвам, много се радвам. Казах ви вече, че ми е много приятно да ви доставя едно развлечение... в тоя момент.

- Нищо не разбирате.

- Аз, тоест... във всеки случай ви слушам с уважение.

- И това не можете, нищо не можете, дори дребнавата си злоба не можете да скриете, макар че не ви изнася да я показвате. Ще ме ядосате и, току-виж, отложа с половин година.

Пьотър Степанович погледна часовника си.

- Никога нищо не съм разбирал от вашата теория, но знам, че не сте я измислили заради нас, а заради себе си, следователно и без нас ще направите, каквото сте замислили. И друго знам - не вие сте изяли идеята, а идеята е изяла вас, значи, няма да

отлагате.

- Какво? Идеята е изяла мен?

- Да.

- А не съм аз изял идеята? Добре казано. Имате малко ум! Само че вие се подигравате, а аз се гордея.

- Прекрасно, прекрасно. Това се иска, да се гордеете.

- Достатъчно. Чая изпихте, вървете си.

- Ами какво да се прави - надигна се Пьотър Степанович. - Макар да е рано още. Кирилов, я ми кажете, ще намеря ли оня човек у Месарката, разбирате ли ме? Или ме е излъгала?

- Няма да го намерите, защото е тук, не там.

- Как тъй тук, дявол да го вземе, къде?

- Седи в кухнята, яде и пие.

- Как е посмял?! - почервеня от гняв Пьотър Степанович. - Длъжен беше да ме чака... глупости! Няма нито паспорт, нито пари!

- Не знам. Дойде да се сбогува; облечен и готов. Заминава и нямало да се връща. Каза, че сте подлец и не щял да чака жалките ви грошове.

- А-а! Страх го е, че аз... ама аз него и сега мога да го... Къде е, в кухнята ли?

Кирилов отвори страничната врата към килера, откъдето по три стъпала се слизаше в кухнята, право в другия килер, преграден за кревата на готвачката. Сега там, в ъгъла, на голата дъсчена маса под иконите, се бе разположил Федка. Пред него стояха голяма бутилка водка, хляб и пръстена

чиния със студено говеждо месо и картофи, Федка лениво дъвчеше и беше вече почти пиян, но седеше облечен с кожух, види се, напълно готов за поход. Отвъд преградката завираше самоварът, предназначен обаче не за него, а за Кирилов - вече повече от седмица Федка всяка нощ палеше и поддържаше самовара „за Алексей Нилич, щото тяхна милост обича да пие чай по нощите". Но съм почти сигурен, че тъй като готвачката я нямаше, и Кирилов още от сутринта беше приготвил месото и картофите за Федка.

- Какво е това от тебе? - връхлетя Пьотър Степанович. - Защо не чакаш, където ти е казано?

Федка се поизпъчи.

- По-кротко, Пьотър Степанович, по-кротко – заговори той, кипрейки се и натъртвайки на всяка дума, - първо на първо да ти е ясно, че не се намираш къде да е, ами си дошъл у Алексей Нилич, на когото най-благородно можеш само да лъскаш чизмите, щото той е, значи, ехе-хей, а ти си една плюнка пред него!

И високомерно се изплю настрани. Решителният тон, опасното привидно спокойствие, цялото това кипрене явно предвещаваха буря. Но Пьотър Степанович вече не беше в състояние да забележи опасността, пък и подобно нещо не съвпадаше с представите му за Федка. А и днешните произшествия и несполуки го бяха изкарали малко от релсите... Липутин любопитно надничаше отгоре, от стъпалата на килерчето.

- Абе ти искаш или не искаш да получиш един сигурен паспорт и един куп пари да заминеш, закъдето ти е казано? Да или не?

- Виж какво ще ти река, Пьотър Степанович, ти мене от първо виждане хвана да ме лъжеш, поради щото те броя за подлец на подлеците. Речи го въшка, мръсна човешка въшка, за такъв те имам. Не беше ли ти, дето ми я размахваше голямата пара, та да пролея тая невинна кръв, не ми ли се вричаше, че уж господин Ставрогин стоял отдире, па излезе, че всичко било вятър и мъгла и за бог да прости. Не хиляда и петстотин, ами ей толкоз пара не се намери; пък на тебе господин Ставрогин хубав шамар ти отпра из оня ден, не е да не знаем. Сега пак си тръгнал да ме плашиш, пак ми размахваш парата, ама не казваш за какво. Ама и ние не сме вчерашни, знам аз, че ме засилваш къде Петербург, щото те е яд на господин Ставрогин, та ще се спукаш откъде гърба, и кроиш пак да използваш лековерието ми и да му отмъстиш. Излазя, ще рече, че ти си пръв убийца! Ама ти знаеш ли докъде си я докарал вече и за какво си достоен, речи го, само дето си махнал да вярваш в господа бога, спасителя и избавителя нашего? Че ти си, кажи го, идолопоклонник, бе, ти на един огън с татарите и черкезите ще се печеш! Алексей Нилич, бидейки философ човек, барем сто пъти ти го е обяснявал и за господа бога, и за сътворението на света, и за съдбата на всяка твар божия и на последния звяр от Апокалипсовата книга. Но ти

нито видиш, нито чуеш, запънал си се като добиче, па и Еркелчето, прапоршчика, си повлякъл подире си, досущ като оня злодей-съблазнител, наречен от бога атеист...

- Ах ти, пияна мутро! Църквите граби, а седнал за бога да ми проповядва!

- Виж какво ще ти река, Пьотър Степанович, аз че съм грабил - грабил съм, аз взех само бисера от иконата и отде знаеш дали в същата тая минута сълзата ми не е натежала на везната на всевишния заради теглилата ми, щото съм последният сирак на сираците, дето подслон дори няма. Знаеш ли ти, че го има по книгите, дето навремето един търговец досущ като мене, със сълзи на разкаяние, обрал всичкия бисер от иконата на пресвета майка Богородица, а по-сетне всенародно и коленопреклонно върнал всичко до копейка пред образа и, поради което майка Богородица най-всенародно се застъпила за него и го покрила с булото си, тъй че дори чудо станало тогаз, и било наредено от началството досущ както си е да се запише в държавните книги. А ти пусна мишка в иконата, ще рече, осквернил си самия пръст божи. И да ми не беше от бога господар, да не бях те носил ей с тия ръце навремето, като отроче, откога да съм ти светил маслото, окото ми не мига!

Пьотър Степанович ужасно се разгневи.

- Казвай, виждал ли си се днес със Ставрогин?

- Не си ти, дето ще ме разпитваш мене. Господин Ставрогин се чуди и мае на акъла ти и махни, дето

не е давал разпореждане или пари, ами наум не му е идвало да го пожелае дори. Ти ме подкокороса, ти!

- Ще получиш парите, цели две хилядарки ще получиш в Петербург, ще ги получиш накуп, и още ще получиш.

- Лъжеш, господинчо, и като гледам сега колко ти бил акълът, чак смях ме напушва. Къде е господин Ставрогин, къде си ти! Той е като на стълба качен, а ти го джафкаш отдолу като глупаво пале. Пък той не си прави труда и да плюе отгоре ти.

- Абе ти знаеш ли - разсвирепя Пьотър Степанович, - че аз тебе няма да те пусна да мръднеш оттука и ей сега ще те предам на полицията?

Федка бързо скочи и очите му яростно блеснаха. Пьотър Степанович извади револвера си. Разигра една отвратителна сцена: Пьотър Степанович още не беше насочил револвера, когато Федка светкавично се извъртя и с все сили го удари по страната. В същия миг се чу още един ужасен удар, после трети, четвърти - все по страната. Пьотър Степанович изумя, опули се, измърмори нещо и изведнъж се строполи на пода.

- Ха, дръж ме сега! - победоносно викна Федка, грабна шапката си, грабна торбата си изпод пейката и дим да го няма. Пьотър Степанович хъркаше в несвяст. Липутин помисли даже, че е станало убийство. Кирилов презглава се втурна в кухнята.

- Залейте го с вода! - викна той, загреба от кофата и изля едно канче на главата му. Пьотър Степа-

нович се размърда, повдигна глава и безсмислено се вторачи пред себе си.

- Е, как сме? - попита Кирилов.

Оня продължаваше да го гледа, без още да го вижда, но по едно време съзря надничащия от кухнята Липутин, усмихна се с гадната си усмивка и изведнъж скочи на крака с револвер в ръката.

- Ако утре и на вас ви скимне да избягате като оня подлец Ставрогин - в изстъпление се нахвърли той върху Кирилов, - и на другия край на земята... ще ви обеся като муха... ще ви размажа... разбрахте ли ме?

И опря револвера право в челото на Кирилов - беше бледен и страшен. Но още в същия момент се опомни, отпусна ръката си, прибра револвера в джоба си и без да каже повече нито дума, хукна навън. Липутин - подире му. Измъкнаха се по същия начин, както бяха дошли, и пак минаха по края на канавката, държейки се за тарабите. Пьотър Степанович бързо закрачи по уличката и Липутин едва го догонваше. Но на първата пресечка изведнъж се спря.

- Е? - обърна се той към Липутин предизвикателно.

Липутин помнеше револвера и все още трепереше от разиграната се сцена. Но без да ще - думите сами изскочиха от устата му, - каза:

- Мисля... мисля, че от „Смоленск чак до Ташкент не очакват този студент".

- Видяхте ли какво пиеше Федка в кухнята?

- Какво пиеше, водка пиеше.

- Тъй, запомнете, че днес за последен път в живота си е пил водка. Препоръчвам ви да го запомните, та после и вие да си правите сметката. А сега се омитайте, не сте ми нужен до утре... Но си опичайте ума - никакви глупости!

Липутин презглава се втурна към къщи.

IV

Той отдавна си беше приготвил паспорт под чуждо име. Трябва да си идиот, за да си представиш, че това педантично човече, тоя семеен тиран, тоя все пак чиновник (макар и Фуриерист), най-сетне тоя капиталист и лихвар от много отдавна си беше втълпил фантастичната идея да се запаси за всеки случай с паспорт, та с негова помощ да офейка в странство, ако... Там е работата, че го допускаше това ако макар за нищо на света да не би могъл да формулира какво би могло да бъде това ако...

Но сега то само се беше формулирало и при това по един най-неочакван начин. Отчаяната идея, която го бе осенила одеве на тротоара, след като Пьотър Степанович го беше нарекъл „глупак" и с която бе отишъл у Кирилов, се състоеше тъкмо в това още утре да зареже всички и всичко и да емигрира! Който не вярва, че подобни фантасмагории се случват в обикновената ни действителност, да се

запознае с биографиите на сегашните ни руски емигранти в странство. Един няма да е избягал по-умно и по-реално. Все туй царство на призраците и повече нищо.

И като се прибра у дома, моментално се заключи, извади чантата и припряно взе да си стяга багажа. Главната му грижа бяха парите - колко и как ще може да спаси. Именно да спаси, защото си представяше, че не бива да се бави нито минута и че зората трябва да го завари на път. Не знаеше и как ще вземе влака - смътно си представяше, че ще се качи някъде на втората или третата гара, а до нея ще стигне, макар и пеш. С тия безпорядъчни мисли в главата инстинктивно и машинално подреждаше чантата, когато изведнъж спря, остави всичко и с тежък стон се повали на дивана.

Най-внезапно ясно бе почувствал и осъзнал, че за бягане ще избяга, но вече не е в състояние да реши кога ще бяга, преди или след онова с Шатов, че вече е само едно грубо, безчувствено тяло, инертна маса, движена от някаква ужасна външна сила, и че макар да има паспорт за странство, ма-кар да би могъл да избяга от онова с Шатов (защо ще бърза иначе толкова?), той ще избяга не преди онова с Шатов и не от онова с Шатов, а именно след онова с Шатов, и че това е вече свършен факт и другояче не може да бъде. Примирайки от страх и мъка, треперейки като лист и чудейки се на са-мия себе си, стенейки, замирайки и пак стенейки, прекара заключен в стаята на дивана до единайсет

часа на другия ден, когато най-неочаквано дойде оня тласък, който изведнъж му вдъхна решителност. Когато в единайсет часа отключи и излезе от стаята, първото, което научи от домашните си, бе, че онзи разбойник, избягалият каторжник Федка, който беше хвърлил в ужас всички, който беше грабил черквите, убиецът и подпалвачът, който дирише и все не можеше да залови цялата ни полиция, е намерен призори убит на седем версти от града, на завоя на пътя за Захарино, и че това го говори целият град. Веднага хукна да разпита за подробности и научи: първо, че Федка бил намерен с продупчена глава и по всичко изглежда бил ограбен; второ, че полицията вече имала сериозни подозрения и дори може би някакви данни, че убиецът е Фомка от фабриката на братя Шпигулини, заедно с когото бяха убили и подпалили Лебядкин, и че сигурно са се скарали из пътя заради парите, които Федка бил взел от Лебядкин, но ги скрил... Липутин изтича и до квартирата на Пьотър Степанович и тайно успя да разбере, че макар да се бил прибрал някъде около един след полунощ, Пьотър Степанович неспокойно е спал у дома чак до осем часа сутринта. Не можеше да има и капка съмнение, че в смъртта на разбойника Федка няма нищо загадъчно - един най-обикновен завършек на подобна кариера, но съвпадението - зловещата прокоба, че „тая вечер Федка пие водка за последен път" и незабавното й осъществяване -бе толкова знаменателно, че

Липутин моментално престана да се колебае. Тласъкът беше даден; сякаш тежка надгробна плоча падна отгоре му и го затисна завинаги. Връщайки се в къщи, той мълчаливо натика с крак чантата си под кревата, а вечерта пръв се яви в уречения час на мястото на срещата с Шатов, вярно, че все още с паспорт в джоба...

Пета глава
ПЪТЕШЕСТВЕНИЦАТА

I

Катастрофата с Лиза и смъртта на Маря Тимофеевна бяха подействали на Шатов крайно потискащо. Споменах вече, че оная сутрин се бяхме срещнали мимоходом и ми се стори, че сякаш не е на себе си. Каза ми впрочем, че предната вечер към девет часа (значи около три часа преди пожара) е бил у Маря Тимофеевна. Сутринта беше ходил да види труповете, но доколкото знам, не бяха го викали никъде и не беше давал никакви показания. Същевременно към края на деня в душата му се бе надигнала истинска буря и... и съм почти сигурен, че привечер е имало момент, когато му е идвало да стане и да иде да разкрие всичко. Какво е това всичко, самият той не знаеше. Естествено,

нищо нямаше да постигне, щеше да навреди единствено на себе си. Не разполагаше с никакви доказателства, за да разобличи ония, които бяха извършили злодеянието - нищо освен смътни догадки, които само за него бяха разносилни на убеждение. Но беше готов да се пожертва, стига само „да смаже мерзавците" - изразът е негов. Пьотър Степанович бе предвидил отчасти правилно тоя му порив и знаеше, че поема голям риск, отлагайки изпълнението на новия си ужасен замисъл за другия ден. Донякъде бяха изиграли роля и обичайната му самонадеяност и презрението му към „тия дребни душици", особено пък към Шатов. Отдавна вече презираше Шатов заради „сълзливата му идиотщина", както се изразяваше по негов адрес още в странство, и сега беше сигурен, че ще съумее да се справи с човек като него - тоест няма да го изпуща от очи през целия ден и при първата опасност ще му пресече пътя. „Мерзавците" обаче бяха получили известна отсрочка и поради едно непредвидено от тях обстоятелство.

Към осем часа вечерта (тъкмо когато нашите бяха събрани у Еркел и в очакване на Пьотър Степанович се възмущаваха и вълнуваха) Шатов лежеше на тъмно в леглото си - тресеше го и имаше главоболие, - проклинаше себе си: колебаеше се, ядосваше се, ту се решаваше, ту не можеше да се реши окончателно и ясно предчувстваше, че в края на краищата всичко това няма да доведе доникъде.

Постепенно се бе унесъл в лек сън и му се присъни нещо, което много приличаше на кошмар. Сънуваше, че е вързан за кревата, че целият е омотан с въжета, тъй че не може да се помръдне, а същевременно оградата, пристройката на Кирилов, собствената му врата - цялата къща се тресе от страшни удари и някакъв далечен, познат, но мъчителен за него глас жално го вика. Изведнъж се стресна и седна в леглото. За голяма негова изненада тропането продължаваше, макар и не тъй силно и упорито, както му изглеждаше насън, а отдолу, откъм външната врата, наистина долиташе познатият „мъчителен" глас (макар и не толкова жално, колкото нетърпеливо и раздразнено), а заедно с него се чуваше и друг, по-сдържан, обикновен глас. Скочи, отвори прозорчето и си подаде главата навън.

- Кой е там? - попита той, буквално изтръпнал от страх.

- Шатов, ако това сте вие - рязко и твърдо му отговориха отдолу, - моля ви, благоволете честно и откровено да отговорите - ще ме пуснете ли да вля-за, или не?

Тъй беше, познал беше този глас.

- Marie!... Ти ли си?

- Аз съм, аз, Маря Шатова, и ви уверявам, че нито минута повече не мога да бавя файтонджията.

- Ей сега... само да запаля свещта... - с премалял глас извика Шатов и се хвърли да търси кибрит. Както обикновено в такива случаи кибритът не мо-

жеше да се намери. Изпусна свещника със свещта на пода и когато отдолу отново долетя нетърпеливият глас, заряза всичко и презглава се завтече по стръмното стълбище да отвори вратата.

- Бъдете тъй любезен, дръжте за малко чантата, докато се оправя с тоя дръвник - посрещна го долу госпожа Маря Шатова и бутна в ръцете му една доста лекичка и евтина пътна чанта от брезент, с пиринчени капси по краищата, дрезденска направа. А самата тя нервно се нахвърли върху файтонджията:

- Позволявам си да ви кажа, че и това ви е много. Кой ви е крив, че цял час ме влачихте по тия калища! Вината е изцяло ваша, защото излиза, че не сте знаели къде се пада тая глупава улица и тая идиотска къща. Вземайте вашите трийсет копейки и бъдете сигурен, че няма да получите нищо повече.

- Ех, госпожо, госпожичке, нали ти ми рече, че било на „Вознесенская", а тая е „Богоявленская" - знаеш ли колко е оттук до „Вознесенская". Само дето морихме добичето.

- „Вознесенская", „Богоявленская" - вие като тукашен трябва да знаете по-добре от мен тия ваши глупави имена, а освен това не сте прав: аз най-напред ви казах за къщата на Филипов и вие ми потвърдихте, че я знаете. Във всеки случай, ако искате, търсете ме утре чрез съда, а сега ме оставете на мира.

- На, на, на ти още пет копейки! - побърза да

измъкне от джоба си своя петак Шатов и го подаде на файтонджията.

- Много ще ви моля да не се месите, да не сте посмели! - кипна madame Шатова, но файтонджията подкара „добичето", а Шатов я хвана за ръката и я повлече вътре.

- По-скоро, Marie, по-скоро... това са глупости... цялата си мокра! Полека, тук има стълби, трябваше да взема свещта, стълбите са стръмни, дръж се за мене, по-здраво се дръж, това е, ето го и моя килер. Прощавай, че е тъмно... Ей сегичка!

Вдигна от пода свещника, но кибритът дълго още не се намираше. Госпожа Шатова неподвижно и мълчаливо чакаше в средата на стаята.

- Слава богу, най-после! - радостно възкликна Шатов, осветявайки стаичката. Маря Шатова огледа помещението.

- Казвали ми бяха, че живеете зле, но не си представях, че чак толкова - с погнуса каза тя и тръгна към кревата. - Ох, капнах вече - изпъшка тя, отпускайки се безсилно на коравото легло. - Оставете тая чанта, моля ви, и седнете на стола. Впрочем където искате, само не стърчете. Дошла съм съвсем временно, докато си намеря работа, защото не познавам никого и съм без пари. Но ако ви притеснявам, много ще ви моля да ми го кажете още сега, както подобава на един честен човек. Бих могла да продам нещо утре и да си платя за хотела, само ще благоволите да ме изпратите до хотела... Ох, само че съм просто капнала!

Шатов просто цял се разтрепера.

- Недей, Marie, няма нужда от хотел! Какъв хотел! Защо, защо?

Дори събра молитвено длани.

- Е, хубаво, щом може да минем и без хотел, но все пак трябва да сме наясно. Напомням ви, Шатов, че в Женева живяхме брачно две седмици и няколко дни и вече три години откак се разделихме, без особени разправии впрочем. Но не си го мислете, че съм се върнала да възобновяваме нещо от предишните глупости. Върнах се да си търся работа и ако дойдох в тоя град, то е само защото ми е все едно къде. Не съм дошла да ви се кая за нещо; много ще ви помоля да не си мислите подобни глупости.

- О, Marie! Това е излишно, съвсем излишно! - мънкаше Шатов.

- Е, щом е тъй, щом сте толкова напредничав и можете да разберете и това, ще си позволя да прибавя, че ако сега се обърнах направо към вас и дойдох в жилището ви, то е донейде и затова, че никога не съм ви смятала за подлец, а може би и за много по-добър от другите... мерзавци!...

Очите й засвяткаха. Изглежда, доста нещо си беше изпатила от „мерзавците".

- И много ще ви моля, не си мислете, че това е подигравка от моя страна. Говоря ви направо, без заобикалки, не мога да понасям красноречието! Всичко това обаче са глупости. Винаги съм разчитала, че сте достатъчно умен, за да не се натрапва-

те... Ох, стига толкова, капнала съм!

И му отправи дълъг, измъчен, уморен поглед. Шатов стоеше на другия край на стаята на пет крачки от нея и я слушаше плахо, но с някакъв подем, с някакво необикновено сияние на лицето. Този силен и чепат, винаги настръхнал човек най-внезапно се бе смекчил и някак просветнал. В душата му бе затрептяло нещо необикновено и съвсем неочаквано. Трите години раздяла, трите години разтрогнат брак не бяха изтрили нищо от сърцето му. И може би всеки ден от тия три години бе мечтал за нея, за онова скъпо същество, което някога му бе казало: „Обичам те." Познавайки Шатов, със сигурност мога да кажа, че никога не е допускал дори мисълта, че някоя жена ще му каже: „Обичам те." Беше целомъдрен и срамежлив до дивотия, смяташе се за страшен изрод, ненавиждаше и лицето, и характера си, направо се чувстваше някакво чудовище, което може да бъде показвано по панаирите. Вследствие на всичко това поставяше най-високо честността, беше мрачен, горд, избухлив, несловоохотлив и фанатично предан на убежденията си. И ето че единственото същество, което цели две седмици го бе обичало (винаги го беше вярвал!) - същество, което поставяше неизмеримо по-високо от себе си (въпреки че много добре разбираше заблудите му), същество, на което можеше всичко, всичко да прости (впрочем за прошка и дума не можеше да става, тъкмо обратното -според него излизаше, че самият той е

виновен за всичко), тази жена, тази Маря Шатова най-внезапно отново е в дома му, отново е при него... това просто не се побираше в главата му! Толкова бе изненадан, това събитие криеше за него нещо толкова страшно и същевременно такова щастие, че той, разбира се, не можеше, а вероятно и не желаеше, боеше се да се опомни. Това бе сън. Но когато видя измъчения й поглед, изведнъж разбра, че това тъй любимо същество страда и може би е огорчено. Сърцето му се сви. С болка се вгледа в чертите й: блясъкът на първата младост отдавна бе изчезнал от това уморено лице. Вярно, че все още беше хубава - в неговите очи както и преди - истинска красавица. (Всъщност това бе една двайсет и пет годишна доста едра жена, над среден ръст (по-висока от Шатов), с буйна тъмноруса коса, с бледо овално лице, големи тъмни очи, които сега трескаво блестяха.) Но онази някогашна лекомислена, наивна и простодушна енергия, която толкова добре познаваше, сега се бе превърнала в мрачна раздразнителност, разочарование, почти цинизъм, с който все още не беше свикнала и който тежеше на самата нея. Но главното, че е болна, му беше станало ясно. И въпреки всичките си страхове изведнъж се приближи и я хвана за двете ръце:

- Виж какво... Marie... сигурно си много уморена и не се сърди, за бога... Съгласна ли си да изпиеш поне един чай, а? Чаят много ободрява. А? Съгласна ли си, само един чай!...

- Съгласна съм, разбира се, какво има да не съм съгласна, ама че детински работи, също като едно време... Дайте, ако имате възможност. Боже, каква теснотия! Какъв студ!

- О, ей сега ще донеса дърва, дърва... имам дърва! - просто подскочи Шатов. - Дървата... тоест и чая... впрочем ей сега - махна той с ръка и решително грабна фуражката си.

- Къде хукнахте? Значи нямате чай?

- Сега, сега, ей сега ще има всичко... аз... - Той грабна револвера от полицата. - Ей сега ще продам тоя револвер... или ще го заложа...

- Стига глупости, знаете ли кое време е сега! На, вземете моите пари, щом нямате, трябва да са осемдесет копейки; това е всичко. Не, това вашето е истинска лудница!

- Недей, недей, твоите пари, аз ей сега, за една минута, и без револвера...

И се затири право към Кирилов. Беше вероятно два часа преди посещението на Пьотър Степанович и Липутин. Шатов и Кирилов, които живееха в един и същ двор, почти не се виждаха, а срещайки се, не се поздравяваха и не си говореха -твърде дълго бяха „рендосвали" заедно наровете в Америка.

- Кирилов, у вас винаги има чай, имате ли чай, гори ли самоварът?

Кирилов, който както обикновено кръстосваше напред-назад стаята (по цяла нощ я кръстосваше), се спря и внимателно погледна Шатов, впрочем без особено учудване.

- Има и чай, и захар, и самовар. Но самоварът е ненужен, чаят е готов. Сядайте и пийте.

- Кирилов, ние бяхме заедно в Америка... Дойде жена ми... Аз... Дайте ми чай... Трябва ми самоварът.

- Щом е за жена ви, ще трябва самовар. Аз имам два... Но самоварът после. А сега вземете от масата чайника. Горещ е, съвсем горещ. Всичко вземете, и захарта вземете, всичката. Хляб... Хлябът е много, вземете го. И салам. Пари - една рубла.

- Давай, давай, друже, утре ти ги връщам! Ах, Кирилов!

- Тази ли жена, която беше в Швейцария? Хубаво. И че така нахлухте - също е хубаво.

- Кирилов! - викна Шатов, грабвайки под мишница чайника, а в двете си ръце захарта и хляба. - Кирилов! Да можехте... да можехте да се откажете от ужасните си фантазии и да зарежете тоя ваш атеистичен кошмар... О, какъв човек щяхте да бъдете, Кирилов!

- Вижда се, че обичате жена си и след Швейцария. Хубаво, щом и след Швейцария. Като потрябва чай, елате пак. Идвайте цяла нощ, аз съвсем не спя. Самоварът ще е горещ. На, вземете рублата. Върнете при жена си, аз ще остана и ще мисля за вас и вашата жена.

Маря Шатова явно бе доволна от бързината му и жадно се нахвърли на чая, но не стана нужда да се ходи за самовар: изпи едва половин чаша и едва изяде едно мъничко парченце хляб. Нервно и дори

с отвращение се отказа от салама.

- Ти си болна, Marie, всичко това е от болестта... - плахо отбеляза Шатов, предлагайки й ту едно, ту друго.

- Знам, че съм болна, и седнете, моля ви се. Откъде взехте тоя чай, като сте нямали?

Шатов съвсем накратко й разказа за Кирилов. Тя бе чувала нещичко за него.

- Зная, че е луд; и стига, моля ви се, малко ли са глупаците на тоя свят? Били сте, значи, в Америка, а? Чувах, че сте се обаждали оттам.

- Да... писах в Париж.

- Стига, и хайде, моля ви, за нещо друго. Славянофил ли сте по убеждения?

- Не че съм... не защото... Просто поради невъзможността да бъда руснак, станах славянофил - криво и стеснително се усмихна той като човек, който насила и не на място се е пошегувал.

- Че не сте ли руснак?

- Не, не съм руснак.

- Всичко това са глупости. Ама седнете най-сетне, моля ви се. Какво току тичате насам-натам? Да не мислите, че бълнувам? Може и да почна. Та какво казвахте, само двамата ли сте в къщата?

- Само двамата... долу...

- И все такива умни. Какво долу? Казахте, че нещо долу?

- Не, нищо.

- Как така нищо? Искам да зная.

- Исках да кажа, че сега сме само двама, а по-ра-

но долу живееха Лебядкини...

- Онази, дето са я заклали нощес? - сепна се тя внезапно. - Чух. С пристигането си още чух. И пожар е имало!

- Да, Marie, да, и може би в момента върша страшна подлост, че прощавам на подлеците... - скочи той изведнъж от мястото си и пак закрачи като луд по стаята с вдигнати нагоре ръце.

Но Marie не разбра какво искаше да й каже. Тя изобщо слушаше отговорите му разсеяно: питаше, а не слушаше.

- Хубави работи стават у вас. Ох, каква гадост е всичко! Какви подлеци са всички! Ама седнете в края на краищата, моля ви се, о, как ме нервирате! - И явно съвсем изнемогвайки, отпусна глава на възглавницата.

- Добре, Marie... Marie, не искаш ли малко да си полегнеш, а?

Тя не отговори и безсилно затвори очи. Бледото й лице изведнъж заприлича на мъртво. И почти мигновено заспа. Шатов се озърна, почисти свещта, с безпокойство погледна още веднъж лицето й, здраво вкопчи ръце пред себе си и на пръсти излезе от стаята. Застана до стълбите, опря лице в стената и дълго, може би десет минути безмълвно и неподвижно стоя. Щеше да стои така може би още, но внезапно отдолу се чуха тихи предпазливи стъпки. Някой се качваше. Шатов се сети, че беше забравил да заключи външната врата.

- Кой е? - попита той шепнешком.

Непознатият гост бавно се изкачваше и не отговаряше. Горе се спря и в тъмнината беше невъзможно да се види кой е, но внезапно един предпазлив глас произнесе:

- Иван Шатов?

Шатов потвърди, но бързо протегна ръка да го спре. Онзи обаче пое ръката му и Шатов трепна, сякаш се бе докоснал до някакво страшно влечуго.

- Стойте тук - бързо прошепна той, - не влизайте, не мога да ви приема сега. Току-що се върна жена ми. Сега ще донеса свещ.

Когато се върна със свещта, видя пред себе си някакво младо офицерче - не го познаваше, но го бе виждал някъде.

- Еркел - представи се оня. - Виждали сме се у Виргински.

- Сетих се, вие седяхте и записвахте. Знаете ли какво ще ви кажа - кипна изведнъж Шатов и сякаш в изстъпление пристъпи към него, продължавайки обаче да шепне, - сега, като се ръкувахме, ми направихте тайния знак. Трябва да знаете, че аз плюя на всичките тия знаци! Аз не признавам... не желая... И трябва да знаете, че ей сега мога да ви изхвърля надолу по стълбите!

- Нищо подобно не зная и не искам да зная и още по-малко зная защо така изведнъж се нахвърляте - миролюбиво и почти простодушно отвърна гостът. - Дошъл съм само да ви съобщя нещо и също нямам време за губене. Както знаете, на вас ви е повере-

на една печатница, за която носите отговорност, нали? Наредено ми е да поискам от вас още утре, точно в седем часа вечерта, да я предадете на Липутин. Освен това ми е наредено да ви съобщя, че от вас повече никога нищо няма да се иска.

- Нищо?

- Абсолютно нищо. Молбата ви е удовлетворена и вие сте завинаги отстранен. Точно това ми е наредено да ви съобщя.

- Кой ви го нареди?

- Онези, които ми дадоха знака.

- От странство ли идете?

- Това... това, мисля, няма значение за вас.

- По дяволите! А защо не дойдохте по-рано, като ви е било наредено?

- Изпълнявах определени инструкции и не бях сам.

- Разбирам, разбирам, че не сте били сам. По дяволите!... А защо не дойде лично Липутин?

- И тъй, утре точно в шест ще дойда да ви взема, ще идем пеш дотам. Освен нас трима други няма да има.

- А Верховенски?

- Не, него няма да го има. Верховенски заминава утре сутринта в единайсет часа.

- Така си и мислех - яростно прошепна Шатов и се удари с юмрук по бедрото, - измъкна се, вагабонтинът!

Шатов се развълнува и се замисли. Без да сваля поглед от него, Еркел мълчеше и чакаше.

- А как ще я вземете? Не може да се вдигне и отнесе току-така.

- Няма да е необходимо. Вие само ще посочите точното място, а ние само ще установим, че всичко е действително там. Защото ние знаем само мястото, а къде точно се намира, не знаем. Нали на никого не сте посочвали мястото?

Шатов го изгледа.

- Ех, момченце, момченце, глупаво момченце, и на вас са ви влезли под кожата, а? Впрочем на тях тъкмо такива им трябват! Хайде, пръждосвайте се! Е-ех! Оня подлец всички ви е измамил и е офейкал. Еркел го гледаше със спокоен и ясен поглед, но като да не разбираше за кого става дума.

- Верховенски е избягал, Верховенски! - яростно скръцна със зъби Шатов.

- Тук е още, не е заминал. Утре ще заминава - меко и убедително каза Еркел. - Аз специално го каних да присъства като свидетел: инструкцията ми беше тъкмо за него (уж се изпусна той като младо неопитно момче). За съжаление обаче не се съгласи, под предлог че заминавал; пък и наистина май бърза.

Шатов още веднъж изгледа наивника със съжаление, но изведнъж махна с ръка, като да си помисли: „Какво ще го жаля."

- Добре, ще дойда - отсече внезапно той, - а сега се пръждосвайте, хайде, да ви няма!

- И тъй, утре точно в шест часа съм при вас - учтиво се поклони Еркел и бавно заслиза по

стълбите.

- Щурак! - не се стърпя и викна подире му Шатов.
- Моля-я? - вече отдолу се обади оня.
- Нищо, нищо, вървете.
- Стори ми се, че казахте нещо.

II

Еркел беше от ония „щураци", дето само главното пипе го нямат в главата си; що се отнася обаче до дребните работи, пипето му добре сечеше, фанатично, по детски предан на „общото дело", а всъщност на Пьотър Верховенски, той действаше по инструкцията, която онзи му беше дал, когато нашите уточняваха и разпределяха ролите си за другия ден. Отреждайки му ролята на пратеник, Пьотър Степанович бе успял да поговори с него десет минути насаме. Изпълнителността беше потребност за тази дребна, плиткоумна, вечно жадуваща да се подчини на чуждата воля натура - о, разбира се, не за друго, а само в името на „общото" или „великото" дело! Впрочем и това е без значение, защото подобните на Еркел жалки фанатици не са способни да възприемат служенето на идеята по друг начин освен олицетворявайки я с онова лице, което според тях изразява тази идея. Чувствителният, мил, добродушен Еркел бе може би най-безсърдечният от убийците на Шатов и би взел участие в убийството му, без да изпитва лична

омраза към него и без да му трепне окото. Наредено му беше например между другото внимателно да огледа обстановката у Шатов и когато Шатов не го беше пуснал да влезе в стаята и в тревогата си се бе изтървал да каже, че се е върнала жена му - инстинктивната хитрост тутакси подсказа на Еркел да не проявява никакво любопитство въпреки проблесналата догадка, че тоя факт ще е от голямо значение за успеха на тяхното начинание.

Той и беше всъщност: единствено това обстоятелство спаси „мерзавците" от намеренията на Шатов и същевременно им помогна да се „отърват" от него... Преди всичко връщането на жена му развълнува Шатов, изкара го от релсите, лиши го от присъщата му прозорливост и предпазливост. Сега, когато главата му беше заета със съвсем други неща, собствената му безопасност изобщо не го занимаваше. Напротив, с готовност бе повярвал в утрешното бягство на Пьотър Верховенски -това напълно съвпадаше с подозренията му! Връщайки се в стаята, отново седна в ъгъла, опря се с лакти на колената и зарови лице в дланите си. Горчиви мисли го измъчваха...

Час по час вдигаше глава, ставаше и на пръсти отиваше да я погледне: „Господи! До сутринта ще се обърне на пневмония, ако вече не е почнало! Простудила се е, разбира се. Не е свикнала с тоя ужасен климат, пък отгоре на всичко третокласен вагон, дъжд, виелици, а тя само с тая тънка на-

метка, една свястна дрешка си няма... И той, значи, да я изгони точно в момента, когато е най-безпомощна? Гледай каква й е чантичката, мъничка, лекичка, сбръчкана, няма и пет кила! Горката, колко е изнурена, колко ли е претеглила! Тя е горда, няма да се оплаче, но нервите й вече не издържат. Това е от болестта - като се разболеят, и ангелите се изнервят! Челото й сигурно е сухо и цялото гори, какви кръгове има под очите си и... въпреки всичко какъв прекрасен е този овал на лицето, тези разкошни коси, колко..."

И той бързо отместваше погледа си, бързо се отдалечаваше, страхувайки се сякаш от самата мисъл, че може да вижда в нея нещо друго освен едно нещастно измъчено същество, на което трябва да се помогне - „сега й е само до твоите надежди! О, какво долно, какво подло нещо е човекът!" - и пак отиваше в ъгъла, сядаше, закриваше лице с длани и пак мечтаеше, пак си спомняше... и пак му се мъжделееха някакви смътни надежди.

„Ох, капнала съм, ох, капнала съм!" - спомняше си той възклицанията й, слабия йизмъчен глас. Господи! Да я остави на произвола с нейните осемдесет копейки - нали й видя портмоненцето, вехтичко, мъничко! Тръгнала да си търси работа - как си ги представя тя тия неща и как си я представят те Русия изобщо! Че това са същински деца, живеят само с фантазиите, които сами си измислят - и седнала да се сърди, горката, че Русия не приличала на мечтите й от странство! О, нещастници,

о, невинни душици!... тук обаче наистина е студено..."

Сети се, че се беше оплакала от студа и той каза, че ще запали печката. „Дървата лесно, но да не взема да я събудя. Впрочем нищо. Ами дали да ида за салама? Като стане, може да й се дояде... Е, това може и после, Кирилов е буден цялата нощ. С какво да я завия, много дълбоко е заспала, но мръзне, ох, сигурно мръзне!"

И още веднъж се приближи да я погледне - роклята й се беше малко подгънала и десният й крак се беше заголил до коляното. Почти уплашено се извърна, свали палтото си (самият той остана по изтънялата си куртка) и я зави, стараейки се да не гледа разголения крак.

Докато разпалваше дървата и шеташе нагоре-надолу на пръсти, докато разглеждаше спящата жена и мечтаеше в ъгъла, а после отново я разглеждаше, беше минало доста време. Минали бяха два-три часа. През това време Верховенски и Липутин бяха вече успели да посетят Кирилов и да си отидат. Най-накрая, както седеше в ъгъла, задряма и той. Изведнъж се чу стон - беше се събудила. Той скочи като заварен на местопрестъплението.

- Ох, Marie, заспал съм.. Ох, какъв подлец съм аз!

Тя се надигна, озърна се учудено и в първия момент сякаш не разбра къде се намира; и изведнъж гневно избухна:

- На какво прилича това? Заела съм леглото ви и изнемогвайки от преумора, съм заспала, а вие да

не ме събудите! Как посмяхте да си го помислите, че възнамерявам да ви бъда в тежест!

- Как можех да те събудя?

- Можели сте, длъжен бяхте! Нали нямате друг креват, а пък аз заех вашия. Нямате право да ме поставяте във фалшиво положение. Или си въобразявате, че съм дошла да се възползвам от благодеянията ви? Благоволете незабавно да заемете леглото си, а аз ще легна в ъгъла, на столовете...

- Marie, няма толкова столове, пък и няма какво да се постеле.

Значи на пода. Нали иначе вие ще трябва да спите на пода. Искам на пода, веднага, веднага.

Стана, понечи да тръгне, но внезапно изстена и сякаш подкосена от някаква остра болка падна на кревата. Шатов притича, но Marie зарови лице във възглавницата, хвана ръката му и с все сила почна да я стиска в своята. Така продължи около минута.

- Marie, гълъбче, ако трябва, тук имаме доктор, доктор Френцел, познаваме се и е много... Бих могъл да го повикам.

- Глупости!

- Как тъй глупости? Кажи, Marie, какво те боли? Може би трябва компрес... на корема например... Аз това и без доктор го мога... или синап.

- Какво значи това? - много странно попита тя, изведнъж вдигна глава и го загледа изплашено.

- Кое по-точно Marie? - не разбра Шатов. - За какво точно ме питаш? О, боже, съвсем се объркаx, Marie, не се сърди, че не разбирам нищо.

- Ох, оставете ме на мира, няма какво да разбирате. Пък и много смешно би било... - горчиво се усмихна тя. - Говорете ми нещо. Разхождайте се по стаята и говорете. Не стойте до мен и престанете да ме гледате, най-важното, не ме гледайте, петстотин пъти вече ви молих!

Шатов взе да ходи из стаята, забил очи в пода, стараейки се с все сила да не поглежда към нея.

- Тук има, само не се сърди, Marie, моля те тук има салам и чай, съвсем наблизо... Ти одеве почти не яде...

Тя се ядоса и с отвращение замаха с ръка. Шатов в отчаяние си прехапа езика.

- Вижте какво, възнамерявам да отворя тук книговезница на разумните начала на сдружението. Кажете си мнението като тукашен човек: ще има ли успех, или не?

- Е, Marie, тук не четат книги, пък и изобщо няма книги. Къде ще седне той да ги дава за подвързия.

- Кой „той"?

- Тукашният читател и тукашният жител изобщо.

- Че говорете по-ясно де, какво е това „той". Не знаете граматиката.

- Това е в духа на езика, Marie - промърмори Шатов.

- Стига с тоя ваш дух, омръзна ми. Защо тукашният жител или читател няма да си дава книгите за подвързия?

- Защото четенето на книги и подвързването на книги са цели два периода в развитието и разлика-

та е огромна. Отначало той се научава да попрочита по малко, с векове, разбира се, но е немарлив към книгата, мачка я, къса, цапа, смятайки я за несериозно нещо. Подвързията означава вече и уважение към книгата, означава, че не само обича да чете, но го е признал за сериозна работа. Русия още не е доживяла до този период, Европа отдавна си подвързва книгите.

- Макар и по педантски, това е все пак добре казано и ми напомня нещо отпреди три години - преди три години понякога говорехте твърде умни неща.

Тонът й беше все тъй капризен и изпълнен с отвращение към всичко.

- Marie, Marie - с умиление заговори Шатов, - о, Marie! Да знаеш само колко нещо мина и замина през тия три години! Чух, че си почнала да ме презираш, задето си промених убежденията. Но от какво се отказах? От враговете на живия живот - остарели либералчета, които се боят от собствената си независимост; лакеи на мисълта, врагове на личността и свободата, безпомощни проповедници на мършата и разложението! Какво са те: старост, златна среда, най-еснафската, най-подлата бездарност, завистливо равенство, както си го представя лакеят, както си го е представял французинът през деветдесет и трета година... А главното - навред мерзавци, мерзавци и мерзавци!

- Да мерзавците са много - рязко и с болка каза тя. Беше се някак изопнала, лежеше съвсем не-

подвижно, сякаш се страхуваше да помръдне, главата й бе отметната на края на възглавницата и уморените й, но горящи очи гледаха в тавана. Лицето й беше бледо, устните - сухи, спечени.

- Съгласна ли си, съгласна ли си с това, Marie? - възкликна Шатов. Тя понечи да направи отрицателен знак с глава, но внезапно я обзе същият одевешен гърч. Отново зарови лице във възглавницата и отново почна да стиска до болка ръката на притичалия и обезумял от ужас Шатов.

- Marie, Marie, но всичко това може да излезе нещо много сериозно.

- Мълчете... Не искам, не искам! - викаше тя почти яростно, обръщайки се отново на гръб, - да не сте посмели да ме гледате с това ваше състрадание! Разхождайте се, разхождайте се по стаята и говорете, говорете нещо...

Шатов отново взе да бърбори нещо като уМоно-бъркан.

- С какво се занимавате тук? - прекъсна го тя високомерно и нетърпеливо.

- Ходя в кантората на един търговец. Стига да исках аз, и тук бих могъл да изкарвам добри пари.

- Толкова по-добре за вас...

- Ох, Marie, недей да мислиш, че нещо лошо, просто така го казах.

- А какво друго правите? Какво проповядвате? Вие не можете да не проповядвате, характер!

- Бога проповядвам.

- В когото самият вие не вярвате. Никога не съм

могла да разбера тази идея.

- Друг път за това.

- А каква е била тази Маря Тимофеевна?

- И за това друг път.

- Как си позволявате да ми правите такива бележки! Вярно ли е, че тая смърт може да се приеме за злодеяние... на ония хора?

- Обезателно - скръцна със зъби Шатов.

Marie внезапно вдигна глава и болезнено извика:

- Не си позволявайте да ми говорите повече за това, никога, никога!

И отново рухна на леглото, сграбчена от същата конвулсивна болка - вече за трети път, но сега стоновете бяха по-силни, превърнали се бяха във вик.

- О, какъв несносен човек! О, какъв непоносим човек! - мяташе се тя, вече без да се сдържа, и отблъскваше навелия се над нея Шатов.

- Marie, ще правя каквото поискаш... ще се разхождам, ще говоря...

- Ама вие наистина ли не виждате, че почва?

- Какво почва.

- Откъде да знам? Мигар аз зная нещо... О, проклета да съм! О, проклето да е, отсега всичко да е проклето!

- Marie, ако би ми казала какво почва... защото иначе... как да разбера иначе?

- Вие сте един занесен и безполезен дърдорко. О, проклето да е всичко на тоя свят!

- Marie, Marie!

Той сериозно мислеше, че това е пристъп на лу-

дост.

- Наистина ли не виждате най-сетне, че започвам да раждам - надигна се тя, гледайки го със страшна злоба, която болезнено изкривяваше лицето й. - Проклето да е, отсега да е проклето това дете!

- Marie - възкликна схваналият най-сетне какво става Шатов, - Marie... Защо не ми каза по-рано? - скочи той изведнъж и енергично грабна фуражката си.

- Да не би да съм знаела, като влизах? Мислите ли, че ако знаех, щях да дойда тъкмо тук? Казаха ми, че имало още десет дни! Къде, къде тръгвате, да не сте посмели!

- За акушерката! Ще продам револвера, сега най-важното е да намерим пари!

- Да не сте посмели, да не сте посмели, никаква акушерка, просто някаква жена, някоя от тия баби... в портмонето ми има осемдесет копейки... Как селските жени раждат без акушерки... Пък ако пукна, още по-добре.

- И акушерка ще дойде, и бабичка ще дойде. Само че как да те оставя самичка.

Но съобразявайки се, че по-добре да я остави самичка сега, въпреки изстъплението й, отколкото да я остави после без всякаква помощ, реши да не обръща внимание на стоновете и гневните й възклицания и разчитайки на здравите си крака, хукна презглава по стълбите.

III

Най-напред при Кирилов. Беше вече около един след полунощ. Кирилов стоеше в средата на стаята.

- Кирилов, жена ми ражда!

- Тоест как?

- Ражда, дете ражда!

- Да не... грешите?

- Не, не, има болки... Трябва някоя жена, някоя бабичка непременно, още сега... Ще можем ли намери? При вас имаше много бабички...

- Много жалко, че не умея да раждам - замислено отговори Кирилов, - тоест не че аз не умея да раждам, а да направя, че да се роди, не умея... или... не, това не мога да го кажа.

- Тоест не можете да помогнете при раждането. Не аз не за това, някоя бабичка, бабичка ми трябва, някоя жена, гледачка, слугиня!

- Бабичка ще се намери, само че може би не веднага. Ако искате, да опитам вместо...

- Не, не, изключено, ще изтичам за акушерка, за Виргинска.

- Тая мерзавка!

- Да, Кирилов, да, но тя е най-добрата. Знам, знам, тая велика тайна - появата на ново същество - ще стане без благоговение и радост, напротив, с отвращение, с ругатни и богохулство, знам!... О, тя отсега вече го проклина!...

- Ако искате, мога да опитам...

- Не, не, моля ви, само докато ме няма (о, аз ще домъкна Виргинска!), от време на време отивайте оттатък и слушайте какво става горе, но в никой случай не влизайте, ще я изплашите, по никой начин не влизайте, само слушайте... за в краен случай. Само в най-краен случай влезте.

- Разбирам. Още една рубла. На. Исках утре кокошка, сега не ща. Бързайте, тичайте, с все сили тичайте. Самоварът кипи цялата нощ.

Кирилов и сега не знаеше нищо за намеренията на нашите относно Шатов. Впрочем той и преди си нямаше представа за степента на заплашващата го опасност. Знаеше само, че има някакви стари сметки с „ония хора", защото макар че и той бе замесен донякъде по силата на пратените му от странство инструкции (впрочем съвсем повърхностни, тъй като пряко не бе участвал в нищо), напоследък беше зарязал всички задачи, напълно се беше оттеглил от всичко на първо място от „общото дело", и се бе отдал на съзерцание. И макар на заседанието Пьотър Степанович да бе заявил, че взема със себе си Липутин, за да можел лично да се убеди в готовността на Кирилов да поеме вината за „случая" Шатов, в обясненията с Кирилов не бе споменал нито дума за Шатов, че дори не беше намекнал (смятайки го, изглежда, за неполитично, пък и самият Кирилов му изглеждаше неблагонадежден), и беше оставил обясненията за утре, когато всичко ще бъде свършено и следователно и на

Кирилов ще му е „все едно". Така поне си мислеше за Кирилов Пьотър Степанович. И Липутин много добре забеляза, че въпреки обещанието не беше станало дори дума за Шатов, но пък бе твърде развълнуван, за да протестира.

Шатов се носеше като вихър по улица „Муравиная", проклинайки далечното разстояние, на което не му се виждаше краят.

У Виргински всички отдавна спяха и се наложи дълго да тропа. Но Шатов най-безцеремонно блъскаше с все сила по капака на прозореца. Вързаното в двора куче опъна веригата и злобно се разлая. Запригласяха му кучетата от цялата улица - вдигна се страшна врява.

- Защо чукате, какво обичате? - раздаде се най-после от прозореца мекият, съвсем несъответстващ на Шатовото „нахалство" глас на Виргински. Капакът на прозореца се открехна, отвори се и малкото прозорче.

- Кой чука, кой е тоя негодник? - злобно изписка един вече напълно съответстващ на „нахалството" женски глас - беше старата мома, роднината на Виргински.

- Аз съм, Шатов, жена ми се върна и сега ражда...

- Ами да си ражда, пръждосвайте се!

- Дошъл съм за Арина Прохоровна, не мърдам оттук без Арина Прохоровна!

- Тя не ходи при когото щяло и при когото нещяло. Нощем практиката е по-особена... Вървете при Макешева и стига сте вдигали шум! - съскаше

злобният женски глас. Чуваше се как Виргински я възпира, но старата мома го блъскаше и не отстъпваше.

- Не мърдам оттук! - пак викна Шатов.

- Почакайте, почакайте малко! - обади се най-сетне Виргински, надделял, изглежда, на старата мома. - Моля ви, Шатов, почакайте пет минути, сега ще събудя Арина Прохоровна и ви моля - не чукайте и не викайте повече... О, какъв ужас е всичко това!

След безкрайни пет минути Арина Прохоровна се появи.

- Жена ви ли е пристигнала? - се чу гласът й от прозорчето и за голямо учудване на Шатов, не звучеше ядосано, а само както винаги троснато, но Арина Прохоровна не умееше да разговаря инак.

- Да, жена ми, и ражда.

- Маря Игнатиевна?

- Да, Маря Игнатиевна... Разбира се, че Маря Игнатиевна, коя друга!

Настъпи мълчание. Шатов чакаше. В къщата си шепнеха нещо.

- Отдавна ли е пристигнала? - пак се обади madame Виргинска.

- В осем часа тази вечер. По-бързо, моля.

Пак шепот, сякаш се съветваха.

- Вижте какво, да не би да грешите? Тя ли ви прати да ме повикате?

- Не, не ме е пращала, тя иска някоя жена, най-обикновена жена, за да не ме обременява с разхо-

ди, но аз ще ви платя, не се безпокойте.

- Добре, идвам - независимо дали ще ми платите, или не. Винаги съм ценяла независимите чувства на Маря Игнатиевна, макар че тя може би не ме помни. Имате ли най-необходимите неща?

- Нищо нямаме, но ще има всичко, всичко ще има...

„Гледай ти, и у тия хора имало великодушие! - мислеше си Шатов на път за дома на Лямшин. - Види се, убежденията и човекът са две твърде различни неща. Може би съм много виновен пред тях!... Всички сме виновни, всички сме виновни и... ех, ако всички можеха да го разберат!..."

У Лямшин не се наложи да чака дълго. За най-голяма изненада моментално беше скочил от кревата и бос, по нощница отвори прозорчето, рискувайки да се простуди - а беше страшно мнителен и полагаше непрекъснати грижи за здравето си. Тая му отзивчивост и бързина не бяха случайни - след заседанието на нашите Лямшин така се беше разтре-пе-рал, че от вълнение чак досега не го хващаше сън. Непрекъснато му се мъжделееха някакви неканени и крайно нежелани гости. Най-много от всичко го измъчваше известието за доноса на Шатов... И сега най-внезапно това блъскане по прозореца!...

А като видя Шатов, до такава степен се уплаши, че моментално затръшна прозорчето и се скри в кревата си. Шатов почна да блъска и да вика като луд.

- Как си позволявате да блъскате така посред нощ? - заплашително, но примирайки от страх, викна Лямшин, когато, след като минаха най-малко две минути, отново се осмели да отвори прозорчето и окончателно се убеди, че Шатов е самичък.

- На ви револвера, вземете го и ми дайте петнайсет рубли.

- На какво прилича това, пиян ли сте? Това е просто разбойничество; ще се простудя заради вас. Чакайте да наметна одеялото.

- Веднага ми върнете петнайсетте рубли. Не ги ли дадете, ще чукам и ще викам до сутринта. Ще избия прозореца.

- А пък аз ще викна за помощ и ще ви натикам в дранголника.

- Че аз да не би да съм ням? Ами ако аз викна за помощ? Кой го е повече страх от стражари - мене или вас?

- Значи наистина сте способен на подобна подлост... Знам за какво намеквате... Чакайте, чакайте, престанете с това чукане, за бога! И какви са тия пари посред нощ моля ви се? Тъй де, защо са ви тия пари, щом не сте пиян?

- Жена ми се върна. Вижте, че ви правя десет рубли отстъпка, а не съм стрелял с него нито веднъж. Хайде, вземете си го, веднага го вземайте.

Лямшин машинално протегна ръка през прозорчето и пое револвера; почака малко, после изведнъж бързо си подаде главата навън и някак уплашено

изломоти:

- Не е вярно, че се е върнала жена ви. Лъжете... просто искате да офейкате някъде.

- Глупак, къде ще бягам аз. Да бяга вашият Пьотър Верховенски, аз няма защо да бягам. Току-що бях при Виргинска и тя веднага се съгласи да дойде. Проверете. Жена ми се мъчи. Трябват ми пари. Върнете ми парите!

В изобретателния мозък на Лямшин избухна цял фойерверк от идеи. Най-неочаквано всичко вземаше един друг обрат, но страхът все още му пречеше да разсъждава.

- Ама как тъй... нали не живеете с жена си?

- За такива въпроси ще ви строша главата.

- Ох, боже мой, извинявайте, моля ви се, разбирам, просто съм зашеметен... Но, разбирам, разбирам. Но... Арина Прохоровна наистина ли ще дойде? Казахте, че била тръгнала? Но нали знаете, че това не е истина. Виждате ли, виждате ли, на всяка крачка ме лъжете.

- Тя вече сигурно е при жена ми, не ме бавете, не е моя вината, че сте толкова глупав.

- Не е вярно, никак не съм глупав. Ще ме извините, но не съм в състояние...

И съвсем объркан, отново, за трети път вече взе да затваря прозорчето, но Шатов тъй се развика, че онзи моментално се подаде навън.

- Но това е истинско посегателство върху личността! Какво искате от мен, кажете, какво, какво? формулирайте го! И то посред нощ, не

забравяйте, че посред нощ!

- Петнайсет рубли искам, глупако!

- Но аз може би не желая да вземам револвера обратно. Нямате никакво право. Щом сте го купили веднъж - точка, и нямате никакво право. И по никой начин не мога такава сума през нощта. Откъде ще ви взема такава сума?

- Винаги имаш пари. И ти намалих десет рубли, но ти си стар чифутин.

- Вдругиден елате, чувате ли ме, вдругиден сутринта, точно в дванайсет часа, и ще ви върна цялата сума, хайде, нали?

Шатов за трети път яростно затропа по прозореца:

- Дай ми сега десет рубли, а утре рано-рано - другите пет.

- Не, другите пет вдругиден, утре няма да имам, ей богу, няма да имам. Хич недейте идва, хич недейте идва.

- Давай десетте! О, подлец!

- Защо сте се развикали, какви са тия ругатни? Чакайте, трябва да светна; видяхте ли, падна стъклото... Какви са тия ругатни посред нощ? На! - подаде му той през прозорчето една банкнота.

Шатов грабна банкнотата - пет рубли.

- Ей богу, истина ви казвам, и да ме заколите - нямам повече. Вдругиден мога и двайсет, а сега нямам.

- Не мърдам оттук! - ревна Шатов.

- На, на, вземете и тези, виждате ли, и повече не давам. Ако ще да се раздерете от викане, не давам

повече, не давам, та каквото и ще да става! Не давам и това е!

Беше изпаднал в изстъпление, в отчаяние, целият се бе изпотил. Двете банкноти, които му даде допълнително, бяха по една рубла. Събраха се всичко седем рубли.

- Дяволите те взели, ще дойда утре. Ще те пребия, ако не си ми приготвил осем рубли, Лямшин.

„Аз няма да съм у дома, глупако!" - бързо си помисли Лямшин.

- Чакайте, чакайте! - развика се той подир Шатов, който вече тичаше. - Чакайте, върнете се. Кажете ми, моля ви се, вярно ли, дето жена ви се върнала?

- Глупак! - изплю се Шатов и с все сила се понесе към къщи.

IV

Трябва да кажа, че Арина Прохоровна не знаеше нищо за взетите на вчерашното заседание решения. Връщайки се потресен и разбит у дома си, Виргински не бе посмял да й съобщи какво бяха решили, но все пак не се бе стърпял и разказа само наполовината - тоест за съобщението на Верховенски относно твърдото намерение на Шатов да направи донос. Веднага обаче беше заявил, че не вярва много на това известие. Арина Прохоровна ужасно се беше изплашила. Ето защо, когато се появи Шатов, веднага тръгна, въпреки че покрай

една родилка миналата нощ не бе мигнала и беше много уморена. Тя не се съмняваше, че „това нищожество Шатов е способно на гражданска подлост", но пристигането на Маря Игнатиевна поставяше нещата в друга светлина. Уплахата на Шатов, отчаяният му тон, молбите му за помощ означаваха поврат в чувствата на предателя: един човек, който е решил да се предаде, само и само да погуби другите, сигурно щеше да изглежда и да се държи по-другояче. С една дума, Арина Прохоровна реши да види всичко със собствените си очи. Виргински остана много доволен от решението й - сякаш снеха планина от плещите му! У него се зароди дори някаква надежда: целият вид на Шатов му се беше сторил във висша степен несъответстващ на предположението на Верховенски...

Шатов не грешеше - като се върна, Арина Прохоровна вече седеше при Marie. Току-що бе пристигнала и с презрение беше изгонила застаналия на пост под стълбите Кирилов. Запозната се беше на бърза ръка с Marie, която наистина не я помнеше, установила бе, че „положението й е отвратително" - сиреч, че е озлобена, разстроена и изпаднала „в малодушно отчаяние" - и за някакви си пет минути беше направила на пух и прах всичките й възражения.

- Какво сте се запънали, че не ви трябвала скъпа акушерка? - казваше тя в момента, когато влезе Шатов. - Чисти глупости, пълен фалш, който иде от

ненормалното ви положение. Ако прибегнете до помощта на някоя бабичка, някоя, дето бабува по селата, шансът ви да загазите е петдесет на сто. И тогава и грижите, и разходите са повече, отколкото за скъпата акушерка. И освен това кой ви е казал, че съм чак такава скъпчийка? После ще ми платите, аз няма да ви одера кожата, а ще ви гарантирам успеха - няма да ви оставя да умрете, и по-лошо съм виждала. Пък и за детето - още утре ще го пратя в приюта, после на село и работата е свършена. А като се съвземете, ще се заловите с разумен труд и в най-скоро време ще компенсирате на Шатов и жилището, и разходите, които няма да са чак толкова големи.

- Аз не за това... аз нямам правото да обременявам...

- Рационални и граждански чувства, да, но повярвайте ми, че Шатов няма да изхарчи почти нищо, стига малко от малко да дойде на себе си и да се откаже от неговите фантас-магории. Стига само да не прави глупости, да не бие барабана, да не обикаля с изплезен език из града. Ако не се хване изкъсо, до сутринта ще вдигне всички тукашни доктори - нали вдигна всички кучета на моята улица. Няма нужда от доктори, казах вече, че отговарям за всичко. Виж, може да се наеме някоя бабичка да прислужва, това няма да струва нищо. Пък все ще свърши нещо и той, няма да прави само глупости. Здрав-прав човек, колко му е да изтича до аптеката, без да оскърбява чувствата ви с

благодеянието си. И какво благодеяния е това, дявол да го вземе! Кой ви докара до това дередже, нали той? Не ви ли скара със семейството, дето бяхте гувернантка, с егоистичната цел да се ожени за вас? Да не мислите, че не знаем... Впрочем самият той дотърча като смахнат и разтръби по цялата улица. Не ви се натрапвам и дойдох само заради вас, заради принципа, че всички наши трябва да са солидарни - казах му го още у дома. Но ако според вас съм излишна - сбогом; само да не стане белята, която толкова лесно може да се избегне.

Тя дори се надигна от стола.

Marie бе тъй безпомощна, толкова страдаше и което е право - толкова я беше страх от предстоящото, че не посмя да я отпрати. Но тази жена най-внезапно й беше станала омразна - излишни бяха тия приказки, съвсем друго изпитваше сега в душата си. Но пророчеството за възможната смърт в ръцете на някоя неопитна бабичка победи отвращението. Затова пък от този момент стана още по-взискателна, още по-безпощадна към Шатов. Стигна се дотам, че му забрани не само да я гледа, но и да стои с лице към нея. Болките се засилваха. Проклятията, дори ругатните, ставаха все по-яростни.

- А-а, ама ние ще го изгоним него - отряза изведнъж Арина Прохоровна, - че той на човек не прилича, само ви плаши, като мъртвец е пребледнял! Ама че чуден човек, вас пък какво ви

засяга? Ама че комедия!

Шатов мълчеше. Решил беше: каквото и да било, да не отвръща.

- Виждала съм оглупели бащи, виждала съм ги да откачат в такъв момент. Но те поне са...

- Престанете или ме оставете да пукна! Нито дума повече! Не искам, не искам! - развика се Marie.

- То сега не може да не се говори и трябва да ви е ясно, че ако и вие не сте откачили, тъй го разбирам аз във вашето положение. Има работи, дето трябва да се кажат: имате ли нещо приготвено например? Вас питам, Шатов, сега на нея не й е до това.

- Кажете, какво точно трябва?

- Значи, няма нищо приготвено.

Тя изброи всичко най-необходимо и трябва да й се признае, че се ограничи само с крайно необходимото, просто мизерно. Туй-онуй се намери у Шатов. Marie извади ключ и му го подаде да потърси в пътната й чанта. Тъй като ръцете му трепереха и се забави повече, отколкото трябваше, отваряйки непознатата ключалка, се ядоса, но когато Арина Прохоровна се притече да вземе от него ключовете, се разплака и се развика като луда, настоявайки чантата да отвори Шатов, а не тя.

За някои неща се налагаше да се иде до Кирилов. Но в момента, когато Шатов тръгна, започна като луда да го вика и се успокои чак когато върналият се тичешком от вратата Шатов й обясни, че излиза само за момент, за да донесе най-необходимото, и

веднага се връща.

- На вас, госпожо, трудно може да се угоди - разсмя се Арина Прохоровна, - ту стой с лице към стената и да не си посмял да погледнеш, ту а си мръднал крачка оттука - веднага рев. Както я карате, ще вземе да си помисли нещо човекът. Добре де, добре, не лудейте, не се цупете, шегувам се.

- Нищо няма право да си мисли.

- Дрън-дрън, ако не беше влюбен във вас като овен, нямаше да тича с изплезен език по улиците и да разлайва кучетата из целия град. Прозореца ми издъни.

V

Когато Шатов влезе, Кирилов все още крачеше от единия до другия ъгъл и тъй се беше отнесъл, че дори беше забравил за пристигането на жена му, слушаше го и нищо не разбираше.

- Аха, да - сети се той изведнъж, правейки усилие да се откъсне от мислите си, - да... бабичка... Жена или бабичка? Чакайте: и жена, и бабичка, тъй ли? Помня. Ходих. Бабичката ще дойде, но не веднага. Вземете възглавницата. Нещо друго? Да... Чакайте, Шатов, случват ли ви се мигове на вечна хармония?

- Вижте какво, Кирилов, трябва да спрете с тия безсънни нощи.

Кирилов изведнъж дойде на себе си и - странно -

заговори много по-свързано откогато и да било. Явно отдавна бе формулирал всичко това, а може и да го беше записал:

- Идват секунди - по пет или шест, не повече - когато внезапно усещаш, че си постигнал вечната хармония. Неземно усещане. Не, не говоря за небесния му произход, а за това, че в земния си облик човек не може да го понесе. Или трябва да се промениш физически, или да умреш. Съвсем ясно, безспорно усещане. Сякаш изведнъж се сливаш с цялата природа и изведнъж си казваш - да, истина е! Създавайки света, бог всеки ден е повтарял: „Да, истина е, да, хубаво е!" Не, не изпитваш умиление, а просто радост. И не прощаваш, защото просто няма какво да прощаваш. И не че обичаш, не - о, това е много повече от любов! Най-страшното е ужасяващата очевидност и тази радост трае ли повече от пет секунди - душата няма да го издържи и трябва да изчезне. През тия пет секунди аз изживявам цял един живот и ще дам за тях целия си живот, защото заслужава. За да издържиш десет секунди, трябва да се промениш физически. Мисля, че човекът трябва да престане да ражда. Защо му са деца, защо му е развитие, щом целта е постигната? В евангелието е казано, че при възкресението хората няма да раждат, ще бъдат като ангелите божи. Намек. Жена ви ражда ли?

- Кирилов, често ли ви се случва това?

- Веднъж на три дни, веднъж на седмицата.

- Епилептик ли сте?

- Не.

- Значи ще станете. Пазете се, Кирилов, чувал съм, че епилепсията тъкмо тъй започвала. Един епилептик най-подробно ми описа това усещане пред припадъка буквално по същия начин; и той ми каза за петте секунди и че повече не можело да се издържи. Помните ли за стомната на Мохамед, която така и не можела да се излее, докато той обиколил с коня си целия рай. Стомната е тия ваши пет секунди и много ми напомня за вашата хармония, а Мохамед е бил епилептик. Пазете се, Кирилов - епилепсията ви дебне!

- Няма да ме свари - спокойно се усмихна Кирилов.

VI

Нощта изтичаше. Шатов току тичаше нагоре-надолу, караха му се, викаха го. Marie стигна до последната степен на страха от смъртта. Викаше, че „непременно, непременно!" иска да живее, че се бои да умре. „Не ща, не ща!" - повтаряше тя. Ако не беше Арина Прохоровна, всичко щеше да свърши много зле. Малко по малко обаче тя напълно овладя положението и пациентката й почна послушно като дете да изпълнява всяка нейна дума, всяко подвикване. Арина Прохоровна надделяваше не с ласка, а със строгост, но си знаеше работата. Взе да се развиделява, Арина Прохоровна

най-внезапно измисли, че Шатов бил излизал на стълбите и четял молитви и взе да му се присмива. Marie също му се присмя - злорадо, язвително, и като да й олекваше от този смях. Накрая съвсем изгониха Шатов. Настъпи влажното студено утро. Той стоеше в ъгъла, долепил лице до стената, точно както снощи, когато идва Еркел. Трепереше като лист, опитваше се да не мисли, но мисълта му непрекъснато прескачаше от едно на друго, като насън. Замечтаваше се, но всяка нова мечта тутакси се късаше като прогнил конец. По едно време от стаята долетяха вече не стонове, а страшни, чисто животински писъци, непоносими, невъзможни. Искаше да запуши уши, но не можа и падна на колене, повтаряйки като безумен: „Marie, Marie!" И ето че най-сетне се раздаде един нов писък - слаб, пресипнал, от който Шатов трепна и скочи на крака - писъкът на новороденото. Прекръсти се и се втурна в стаята. В ръцете на Арина Прохоровна писукаше и шаваше с мъничките си ръчички и краченца малко, червено сбръчкано същество, ужасно безпомощно, което зависеше като прашинка от първия полъх на вятъра, но вече надаваше глас, сякаш за да напомни, че и то има пълно право да живее... Marie бе сякаш в безсъзнание, но само след миг отвори очи и странно, много странно погледна Шатов: в този поглед имаше нещо съвсем ново и все още не бе по силите му да разбере какво е то, но не познаваше тоя й поглед, не помнеше да го е гледала така.

- Момче ли е? Момче ли е? - с измъчен глас попита тя.

- Момченце! - викна Арина Прохоровна, повивайки детето.

И вече повито, го подаде за момент на Шатов, готвейки се да го сложи между две възглавници напряко на кревата. И в тоя момент Marie, сякаш скришом, сякаш стеснявайки се от Арина Прохоровна, лекичко му кимна. Шатов веднага я разбра, поднесе й детето да го види.

- Какво е... хубавичко... - едва прошепна тя с усмивка.

- Я го виж ти как гледа! - весело се разсмя тържествуващата Арина Прохоровна, поглеждайки към Шатов. - Я го виж какъв сияе!

- Радвайте се, Арина Прохоровна... Велика радост е това... - с прехласнат, малоумен израз избърбори Шатов, който наистина беше засиял след думите на Marie за детето.

- То голяма радост за вас, няма що! - смееше се Арина Прохоровна, продължавайки пъргаво да шета и прибира из стаята.

- Появата на ново същество е най-великата тайна, Арина Прохоровна, най-необяснимата тайна и много жалко, че не го разбирате!

Шатов бърбореше несвързано, прехласнато и възторжено. Сякаш нещо бълбукаше в главата му и от само себе си бликаше навън.

- Били са двама и изведнъж - трети човек, нов дух, цялостен, завършен, неръкотворен. Нова ми-

сял и нова любов, страшно е дори да... И няма нищо по-велико на тоя свят!

- Ама че го каза! Чисто и просто по-нататъшно развитие на организма и нищо повече, никакви тайни - искрено и весело се смееше Арина Прохоровна. - Че то тъй и мухите са тайна. Само че вижте какво: не трябва да се създават излишни хора. Най-напред преобразете всичко тъй, че да няма излишни хора, пък тогава ги раждайте. Защото ей го, утре ще го помъкнем в приюта... Впрочем така си е редно.

- В никакъв приют не го давам! - твърдо отсече Шатов, забивайки поглед в земята.

- Ще го осиновите ли?

- Защо, той си е мой син.

- Ами да, разбира се, той си е Шатов, по закон си е Шатов. И няма какво да ми се правите на благодетел на човечеството. Не ви бива без фрази. Добре, добре, само че, господа – свърши тя най-сетне шетнята си, - аз вече трябва да си вървя. Още веднъж ще дойде и довечера пак ще намина, а тъй като всичко мина най-благополучно, сега трябва да наобиколя и други, отдавна вече ме чакат. Шатов, сега ще дойде една бабичка, но бабичката си е бабичка, а щом сте й мъж, и вие си отваряйте очите, навъртайте се около нея, може да потрябва. Доколкото виждам, Маря Игнатиевна няма да ви изгони... добре де, добре, шегувам се...

И на пътната врата, докъдето беше излязъл да я

изпрати Шатов, му каза:

- Голям смях, значи, за цял живот се отсмях! Не ви ща парите; стига ми, дето и насън ще се смея. Не съм виждала нищо по-смешно от вас през тая нощ.

И си отиде страшно доволна. И по приказките на Шатов, и по всичко останало беше ясно като бял ден, че този човек е решил „да става баща и е същински мухльо". И макар да й беше по-наблизо да иде направо у пациентката, която я чакаше, нарочно се отби вкъщи, за да го съобщи на Виргински.

- Marie, тя каза да потърпиш, да не спиш известно време, макар да виждам, че ще ти бъде много трудно... - плахо почна Шатов. - Аз ще поседна тук край прозореца, ще гледам да не заспиш, а?

И седна до прозореца, зад дивана, тъй че да не може да го вижда. Но не мина минута и тя го повика да й оправи възглавницата. Почна да я оправя. Тя сърдито гледаше в стената.

- Не така, ох, не така... Боже, какви ръце!

Шатов отново я оправи.

- Наведете се към мен - внезапно каза тя с някакъв променен глас, мъчейки се да не го гледа.

Той трепна, но се наведе.

- Още... не така... по-близо - и изведнъж лявата й ръка стремително обхвана шията му и той усети на челото си гореща, влажна целувка.

- Marie!

Устните й трепереха, едва се сдържаше да не се

разплаче, но изведнъж рязко се надигна и святкайки с очи, каза:

- Николай Ставрогин е подлец!

И безсилно, като подкосена, рухна в леглото, заровi лице във възглавницата и с истеричен плач силно стисна ръката на Шатов в своята.

И оттук нататък вече не го пускаше да се отдели, поиска да седне до нея. Нямаше много сили да говори, но не сваляше очи от него и му се усмихваше също като смахната. Изведнъж се беше превърнала в някакво глупаво момиченце. Сякаш всичко се бе преобразило. Шатов ту плачеше като дете, ту започваше да говори - страстно, прехласнато, вдъхновено, един господ знае какво говореше; ту целуваше ръцете й. Тя го слушаше унесено, не разбирайки може би думите му, но отмалялата й ръка ласкаво ровеше косите му, приглаждаше ги - любуваше им се. Той й говореше за Кирилов, за това как ще заживеят отсега нататък „отново и завинаги", за съществуването на бога, за това, че всички са добри... В умилението си отново взеха детето да го погледат.

- Marie - викна той, стискайки детето в ръцете си, - край на старите глупости, край на позора и мъртвилото! Труд и само труд и тримата заедно по новия път, да, да!... Ох, ами да, как ще го кръстим?

- Него ли? Него ли как ще кръстим? - повтори тя с учудване и по лицето й внезапно се изписа страшно страдание.

Плесна с ръце, изгледа го с упрек и зарови лице

във възглавницата.

- Marie, какво ти е? - извика той страшно изплашен.

- Как можахте, как можахте... О, неблагодарнико!

- Marie, прости ми, Marie... аз само попитах как ще го кръстим. Не знам...

- Иван, Иван ще го кръстим - вдигна тя почервенялото си и мокро от сълзи лице, - нима дори за миг сте предположили, че ще го наречем с някое друго, ужасно име?

- Успокой се, Marie, о, колко се разстрои!

- Отново грубост - на какво приписвате разстройството ми? Басирам се, че ако бях казала да го кръстим... с онова ужасно име, тутакси щяхте да се съгласите, нямаше да забележите дори! О, какви сте неблагодарни, какви сте долни, всички, всички, всички!

След минута, разбира се, се помириха. Шатов я склони да поспи. Заспа, но пак не пущаше ръката му и често се будеше, поглеждаше го, сякаш се боеше да не изчезне, и пак заспиваше.

Кирилов прати бабичката с „поздравленията си" и освен това с току-що изпържени кюфтета, бульон и бял хляб за Маря Игнатиевна. Болната жадно изпи бульона, бабичката препови детето.

Marie накара и Шатов да изяде едно кюфте.

Времето минаваше. Накрая изнемощелият Шатов също заспа на стола с глава върху възглавницата на Marie. Тъй ги завари Арина Прохоровна, която удържа на думата си да дойде, весело ги събуди,

поговори каквото трябваше с Marie и пак нареди на Шатов да не излиза никъде. После се пошегува със „съпрузите" - то се знае, малко презрително и високомерно и си отиде доволна като одеве.

Когато Шатов се събуди, се беше вече стъмнило. Побърза да запали свещта и хукна да вика бабичката; но още на вратата чу нечии тихи, бавни стъпки по стълбите. Показа се Еркел.

- Не влизайте! - прошепна Шатов, хвана го за ръката и стремително го помъкна обратно към пътната врата. - Чакайте ме тук, сега ще изляза, съвсем, ама съвсем бях забравил за вас! О, какво напомняне тъкмо твоя момент!

Тъй се разбърза, че не се обади дори на Кирилов, а само повика бабичката. Marie изпадна в отчаяние и взе да негодува, че „изобщо му е дошло наум да я остави сама".

- Това е последната, най-последната крачка! - викна той възторжено. - И вече по нов път и никога, никога вече няма да си спомним за стария ужас!

Криво-ляво успя да я склони и обеща да се върне точно в девет часа; целуна я горещо, целуна детето и бързо изтича при Еркел.

Отиваха в парка на Ставрогини, в Скворешники, където в едно затънтено място на края на парка, там, където започваше вече боровата гора, преди година и половина бе заровил в земята поверената му печатничка. Мястото наистина беше скрито от погледите, същински пущинак и доста отдалечено

от дома на Ставрогини. От къщата на Филипов дотам имаше три и половина, може би четири версти.

- Ама как, пеш ли? Ще взема файтон.

- Много ви моля да не вземате - изрично настояха за това - възрази Еркел. - файтонджията също е свидетел.

- Ох... дявол да го вземе! Добре де, все едно, само да свърши, да свърши веднъж!

Тръгнаха с бърза крачка.

- Еркел, мило, малко момче! - провикна се Шатов. - Били ли сте някога щастлив?

- А вие, изглежда, сте много щастлив в момента - с любопитство каза Еркел.

Глава шеста
УСИЛНАТА НОЩ

I

През деня Виргински загуби два часа, за да обикаля нашите и да им съобщи, че Шатов сигурно няма да предприеме издайничеството си, тъй като се е върнала жена му, родило се е дете и „познавайки сърцето човешко", може да се предполага, че в момента не е опасен. Но остана неприятно изненадан, защото не намери почти никого освен Еркел и Лямшин. Еркел го беше изслушал мълчаливо, без

да сваля от него лъчезарния си поглед. На пряко поставения въпрос: „Ще бъде ли там в шест часа, или не?" - с най-лъчезарна усмивка му отговори, че „много естествено, ще бъде".

Лямшин лежеше, завит презглава с юргана, и, изглежда, наистина беше твърде сериозно болен. Като видя Виргински, се уплаши и както си беше под юргана, веднага взе да ръкомаха, молейки да го оставят на мира. Обаче внимателно изслуша всичко относно Шатов, а известието, че никой не си бил у дома, кой знае защо, го порази. Оказа се също така, че вече знае (от Липутин) за смъртта на Федка и припрения му несвързан разказ за това събитие порази на свой ред Виргински. На пряко поставения въпрос на Виргински: „Да се ходи или не?" - отново почна да ръкомаха, молейки „да го оставели на мира, той не се бъркал и нищо на знаел".

Виргински се прибра у дома угнетен и много разтревожен; тежеше му и това, че трябваше да крие от семейството си - свикнал беше да споделя всичко с жена си, и ако в този момент във възпаленото му съзнание не се бе зародила една нова идея, един нов, умиротворителен план за действие, може би и той като Лямшин щеше да легне болен. Но тази нова идея му придаде сили, нещо повече, вече с нетърпение зачака ла стане време и тръгна към сборния пункт дори по-рано, отколкото трябваше.

Това бе едно извънредно мрачно място на края на

огромния парк на Ставрогини. Впоследствие нарочно отидох да го видя - колко ли зловещо е изглеждало оная сурова есенна вечер. Оттук започваше стара, добре запазена гора, неясните очертания на огромните вековни борове мрачно се открояваха в тъмнината. Толкова тъмно беше, че лицата не се различаваха дори от две крачки, но Пьотър Степанович, Липутин, а после и Еркел донесоха фенери. Неизвестно кога и за какво, от незапомнени времена тук бе изградена от грубо струпан недялан камък някаква доста смешна беседка, нещо като пещеричка. Дървената маса и пейките, поставени някога в пещеричката, отдавна бяха изгнили и се бяха разпаднали. На около двеста крачки вдясно свършваше третото езеро. В парка имаше едно след друго три езера, които започваха от къщата и се простираха на цяла верста чак до другия му край. Беше почти изключено някакъв шум, вик или дори изстрел да достигне оттук до къщата на Ставрогини. Още повече че след вчерашното внезапно заминаване на Николай Всеволодович и последвалия го Алексей Егорич в града, тя беше почти опустяла, останали бяха не повече от пет-шест души, и то стари и болни хора. Във всеки случай беше почти сигурно, че дори да чуеха някакви писъци или викове, обитателите на къщата щяха само да се уплашат и никой нямаше да се помръдне, за да се притече на помощ, никой нямаше да напусне топлата стая или леглото си.

В шест и двайсет почти всички с изключение на

Еркел, който бе изпратен да доведе Шатов, се оказаха налице. Този път Пьотър Степанович не закъсня: дойде заедно с Толкаченко. Толкаченко беше намръщен и угрижен, нямаше и помен от престорената му напереност и храброст. Той почти не се отделяше от Пьотър Степанович, показвайки една необикновена преданост - току му се вреше, шушнеше му нещо, но оня почти не отговаряше или пък измърморваше нещо, колкото да се отърве.

Шигальов и Виргински дори бяха изпреварили Пьотър Степанович и когато той дойде, тутакси се дръпнаха настрана, пазейки дълбоко и явно преднамерено мълчание. Пьотър Степанович вдигна фенера и внимателно ги огледа по един доста безцеремонен и обиден начин. „Искат да говорят" - мина му през ума.

- Няма ли го Лямшин? - попита той Виргински. - Кой казваше, че бил болен?

- Тук съм - обади се Лямшин, който внезапно изскочи иззад едно дърво. Беше с дебело зимно палто и тъй се беше увил с шала, че физиономията му не можеше да се види дори с помощта на фенера.

- Значи, само Липутин го няма?

И Липутин мълчаливо се появи от пещеричката. Пьотър Степанович отново вдигна фенера.

- Какво се спотайвате там, защо не излизате?

- Предполагам, че всеки от нас има правото на свободно... придвижване - изплещи Липутин, но едва ли самият той разбираше какво иска да каже.

- Господа - повиши глас Пьотър Степанович (досега почти бяха шепнали, тази внезапна промяна на тона направи впечатление на всички), - вярвам да си давате сметка, че сега вече не е време за приказки. Вчера всичко беше сдъвкано, всичко е от ясно по-ясно. Но като съдя по физиономиите ви, някой може би пак иска да каже нещо. В такъв случай моля да побързаме. Разполагаме с малко време, дявол да го вземе, а Еркел всеки момент може да го доведе...

- Непременно ще го доведе - кой знае защо, се обади Толкаченко.

- Ако не се лъжа, най-напред ще стане предаването на печатницата? - осведоми се Липутин и като че пак не знаеше защо задава тоя въпрос.

- Е, то се знае, няма да я оставим да се затрие - вдигна към него фенера си Пьотър Степанович. - Но нали вчера се разбрахме, че няма да има истинско приемане. Само да ви покаже мястото, където е закопана: после сами ще си я изровим. Знам, че е някъде на десетина крачки от някой от ъглите на тая пещера... Но дявол да го вземе, как може тъкмо вие да сте забравили, Липутин? Нали се разбрахме да го посрещнете самичък и чак тогава да излезем ние... Странно, че тъкмо вие ме питате, или просто тъй, да се намирате на приказки?

Липутин мрачно мълчеше. Мълчаха всички. Вятърът полюшваше върховете на боровете.

- Господа, надявам се, че всеки ще изпълни дълга си -нетърпеливо прекъсна мълчанието Пьотър Сте-

панович.

- Научих, че се е върнала жена му и е родила дете -развълнувано и припряно, гълтайки думите и ръкомахайки, се обади внезапно Виргински. - Познавайки човешкото сърце... можем да сме сигурни, че сега той няма да направи донос... защото е щастлив... преди няколко часа обиколих всички ви, но не заварих никого... тъй че може би всичко е съвсем излишно...

Той млъкна, сякаш му беше свършил въздухът.

- Ако вие, господин Виргински, изведнъж се бяхте почувствали щастлив - пристъпи към него Пьотър Степанович, - щяхте ли да отложите - не, не някой донос, за това и дума не може да става, а някой опасен граждански подвиг, който сте решили да извършите, преди да ви е споходило щастието, защото го смятате за свой дълг и за чест въпреки риска и въпреки че ще загубите щастието си?

- Не, не бих го отложил! За нищо на света не бих го отложил - викна Виргински с някакво ужасно нелепо вълнение и пак взе да ръкомаха.

- Бихте предпочели отново да станете нещастен, но не и подлец, нали?

- Да, да... Дори тъкмо напротив... бих пожелал да стана последен подлец... тоест не... тоест не подлец, а напротив -последен нещастник, но не и подлец.

- Като е така, знайте, че за Шатов този донос е въпрос на убеждение, на върховен граждански дълг и доказателството е, че самият той рискува

донякъде пред властите, макар че с доноса си ще изкупи доста нещо. Такъв човек по никой начин няма да се откаже. Никакво щастие няма да го спре - утре ще си спомни с горчив упрек, ще иде и ще го направи. Освен това не виждам никакъв повод за щастие в това, че след три години жена му се е върнала да му роди дете от Ставрогин.

- Но нали никой не е виждал този донос? - се обади внезапно Шигальов.

- Аз съм го виждал, аз - кресна Пьотър Степанович, -доносът съществува и всичко това е ужасно глупаво, господа!

- А пък аз - избухна внезапно Виргински, - протестирам... с всички сили протестирам... Аз искам... Вижте какво искам: искам, като дойде, да излезем и пред всички да го питаме: ако е вярно, да му поискаме да се разкае и ако даде честна дума, да го освободим. Във всеки случай - съд; само със съд! А не да се крием и после да му се нахвърлим.

- Да рискуваме общото дело, осланяйки се на някаква си честна дума, е връх на глупостта! Дявол да го вземе, господа, колко глупаво е сега всичко това! И в какво положение се поставяте в минута на опасност!

- Аз протестирам, протестирам! - повтаряше Виргински.

- Поне не викайте, няма да чуем сигнала. Господа, Ша-тов... (Дявол да го вземе, как може сега такава глупост!) Вече съм ви казвал, че Шатов е

славянофил, тоест един от най-глупавите хора... А впрочем това не е важно, дявол да го вземе, и няма никакво значение! И мен ме объркват повече с вашите... дявол да го вземе!... Шатов, господа, беше един озлобен човек и понеже, тъй или инак, се числеше в организацията, до последния момент се надявах, че ще можем да го използваме за общото дело, че ще използваме неговото озлобление. Пазил съм го и съм го щадил въпреки най-строгите предписания... Щадил съм го сто пъти повече, отколкото заслужава! Но той стигна дотам, че направи донос. Впрочем всичко това сега не е важно!... Вижте какво, само да е посмял някой да се измъкне сега! Нито един от вас няма право да се измъква! Можете да се прегръщате и целувате с него, ваша си работа, но да предоставяте общото дело на честната му дума, нямате право! Тъй постъпват само свинете и подкупени от властта хора!

- Кои са тия, дето ги е подкупила властта? - отново процеди Липутин.

- Може и вие да сте. По-добре да си бяхте мълчали, Липутин, защото си говорите, както ви дойде. Подкупени са, господа, всички ония, които се паникьосват в момент на опасност. Винаги се намира един глупак, който в последния момент се паникьосва и почва да крещи: „Ох, само ми простете, всичко ще изкажа!" Имайте го предвид обаче, господа, че сега вече какъвто и донос да направите - прошка няма! Дори да ви намалят наказанието с

две степени, пак не ви мърда Сибир, а освен това не забравяйте и другия меч. А другият меч е по-остър от тоя на властта.

Пьотър Степанович се беше вбесил и беше наговорил излишни неща. Шигальов излезе три крачки напред:

- От вчера насам обмислих работата - почна той уверено и методично както винаги (и ми се струва, че земята да се продънеше под краката му, пак не би променил интонацията си, не би отстъпил ни на йота от методичността на изложението си) - и обмисляйки я, реших, че това убийство е не само загуба на ценно време, което би могло да се използва по по-съществен и разумен начин, но отгоре на всичко представлява онова пагубно отклонение от нормалния път, което винаги най-много е вредило на делото и за десетки години го е връщало назад, тъй като делото попада под влиянието на лекомислени и предимно политически личности, а не на чисти социалисти. И съм дошъл тук с единствената цел да протестирам срещу замисленото дело за общо назидание и за да се оттегля от даденото начинание, което не знам защо наричате опасно за вас. Оттеглям се не от страх пред опасността и не от чувства към този Шатов, с когото нямам никакво намерение да се прегръщам и целувам, а едновременно защото цялото това начинание от край до край противоречи на моята програма. Що се отнася до доноси и подкупи от страна на властите - бъдете напълно спокойни: от

моя страна донос няма да има.

Обърна се и си тръгна.

- Дявол да го вземе, той ще ги срещне и ще предупреди Шатов! - кресна Пьотър Степанович и измъкна револвера си. Ударът щракна.

- Бъдете сигурни - обърна се отново Шигальов, - че срещайки по пътя си Шатов, не е изключено да се поздравим, но няма да го предупреждавам.

- А знаете ли, че може да си платите за всичко това, господин Фурие?

- Моля да имате предвид, че не съм Фурие. Смесвайки ме с тоя сладникав и занесен мухльо, вие доказвате само едно - макар че ръкописът ми беше доста време във вас, дори не сте надниквали в него. А относно вашето отмъщение ще ви кажа, че нямаше защо да вадите револвера. В тоя момент това не ви отърва. Ако пък ме заплашвате за утре или вдругиден, пак няма да спечелите нищо освен излишни затруднения с убийството ми. Може да ме застреляте, но все едно, рано или късно ще стигнете до моята система. Сбогом.

Точно в този момент откъм вътрешността на парка, на около двеста крачки откъм езерото, се чу изсвирване. Както се бяха условили вчера, Липутин тутакси отговори на изсвирването (не разчитайки на щърбата си уста, още сутринта си бе купил от пазара за една копейка детска глинена свирчица). По пътя Еркел беше предупредил Шатов за тия сигнали, тъй че у него не се бяха породили никакви подозрения.

- Не се безпокойте, ще мина встрани и те изобщо няма да ме забележат - предупреди Шигальов с внушителен шепот и с бавни отмерени крачки си тръгна към къщи през тъмния парк.

Сега вече е добре известно и до най-малките подробности как се е развила цялата тази ужасна история. Отначало Липутин посрещнал Еркел и Шатов пред входа на пещеричката. Шатов не го поздравил и не му подал ръка, ами веднага казал с висок глас:

- Къде ви е лопатата, нямате ли друг фенер? Не се бойте толкова де, тук няма жив човек, а сега в Скворешники и с топ да гърмиш няма да те чуят. Ей тука е, тука, тука на това място.

И действително тропнал с крак на десет крачки от задния ъгъл на пещеричката, откъм гората. В този момент Толкаченко изскочил зад едно дърво и му се хвърлил отзад, а Еркел също го хванал отзад за лактите. Липутин му се хвърлил отпред. Трите моментално го съборили на земята и го притиснали. Притичал и Пьотър Степанович с револвера. Казват, че Шатов успял да извърне глава към него и дори го познал. Три фенера осветявали разиграващата се сцена. Шатов внезапно надал пълен с отчаяние вик, но не го оставили да вика. Пьотър Степанович внимателно опрял цевта в челото му и без да му трепне ръката, натиснал спусъка. Изстрелът, изглежда, не бил много силен, във всеки случай в Скворешники не бяха чули нищо. Чул го бе, разбира се, Шигальов, който едва ли е бил

по-далеч от триста крачки - чул е и вика, и изстрела, но съгласно показанията, които беше дал впоследствие, не се обърнал и дори не се спрял. Смъртта настъпила почти незабавно. Пълно самообладание - но едва ли и хладнокръвие - запазил единствено Пьотър Степанович. Приклякай-ки до трупа, сръчно и пъргаво обискирал джобовете на убития.

Пари нямало (портмонето беше останало под възглавницата на Маря Игнатиевна), само някакви ненужни хартийки - някаква канцеларска бележка, записано заглавие на книга и сметката от някаква кръчма в странство, кой знае как оцеляла в джоба му цели две години. Пьотър Степанович прехвърлил всичко това в собствения си джоб и за-белязвайки, че всички стоят, струпани край трупа, гледат и не предприемат нищо, почнал най-грубо да им подвиква и да ги ругае. Първи се опомнили Еркел и Толкаченко, изтичали в пещеричката и бързо донесли предварително приготвените, сиреч здраво вързани с въжета, два камъка от по десети-на кила. Тъй като било решено да хвърлят и пото-пят трупа в най-близкото (третото) езеро, почнали да привързват камъните за краката му и за врата. Връзвал Пьотър Степанович, а Толкаченко и Еркел само държали камъните и му ги подавали. Пръв му го подал Еркел, а Толкаченко през всичкото време, докато Пьотър Степанович с мърморене и ругатни го връзвал за краката на трупа, стоял почти превит от усърдие с камъка в ръцете, готов да му го

подаде всеки миг, и дори наум не му минало да остави товара си на земята, докато чака. Когато най-сетне и двата камъка били привързани и Пьотър Степанович се изправил и погледнал физиономиите на присъстващите, изведнъж станало нещо, което много изненадало всички.

Както вече се каза, почти всички, изключвайки донякъде Еркел и Толкаченко, бездействаха. Макар че, когато другите се бяха нахвърлили върху Шатов, Виргински също се бе втурнал, той дори не се бе докоснал до него и не бе помагал да го държат. А Лямшин се беше присъединил към групата чак след изстрела. След това, в продължение на цялата шетня около трупа, траяла може би десетина минути, всички бяха сякаш не на себе си. Струпали се бяха наоколо и сякаш изпитваха единствено нещо като учудване - безпокойството и тревогата още не бяха настъпили. Липутин стоеше отпред, до самия труп. Виргински надничаше отзад през рамото му с едно много странно и някак дистанцирано любопитство: дори се повдигаше на пръсти, за да разгледа по-добре. Зад гърба на Виргински Лямшин само боязливо надзърташе от време на време и тутакси отново се криеше. Когато камъните бяха вързани и Пьотър Степанович се изправи, Виргински внезапно се разтрепера, плесна с ръце и високо и горестно възкликна:

- Не по тоя начин, не по тоя начин! Не, не по тоя начин!

Може би щеше да прибави още нещо към това

толкова закъсняло възклицание, но Лямшин не го остави да продължи - както си стоеше зад гърба му, изведнъж се нахвърли и конвулсивно се вкопчи в него с две ръце, надавайки някакъв страхотен вик. Има такива моменти на силна уплаха, когато човек изведнъж започва да вика с такъв глас, какъвто не би могло да се предположи, че има, и понякога това изглежда дори много страшно. Лямшин издаваше някакъв нечовешки, животински вой. В припадъка си той все по-здраво се вкопчваше във Виргински - устата му беше широко отворена, очите страшно опулени, краката му лудо ритаха и воят не спираше нито за миг. Виргински до такава степен се уплаши, че изведнъж самият той нададе лудешки вик и с едно неподозирано за него ожесточение почна да се дърпа от ръцете на Лямшин, удряйки и дращейки с ръце, доколкото можеше да достигне зад гърба си. Най-сетне Еркел му помогна да се откопчи. Но когато уплашеният до смърт Виргински беше избягал на десетина крачки встрани, Лямшин изведнъж видя пред себе си Пьотър Степанович, отново нададе вик и се хвърли към него. Препъвайки се в трупа, политна напред и падна право върху Пьотър Степанович, при което тъй го стисна в прегръдките си, криейки същевременно главата си в гърдите му, че известно време нито Пьотър Степанович, нито притеклите се Толкаченко и Липутин можеха да направят каквото и да било. Пьотър Степанович викаше, псуваше, удряше го с юмруци по главата и най-сетне,

поотскубвайки се криво-ляво (Толкаченко, Еркел и Липутин вече здраво държеха Лямшин за ръцете), извади револвера и го тикна в зейналата уста на Лямшин, който продължаваше да се дере, но и револверът не помогна - воят не спря, докато Еркел майсторски не натъпка в устата му копринената си кърпа. Междувременно Толкаченко му беше вързал ръцете с остатъка от въжето.

- Много странно - каза Пьотър Степанович, гледайки лудия с някакво тревожно учудване.

Явно беше поразен от случилото се.

- За съвсем друг го имах - прибави той замислено.

Сега-засега оставиха при него Еркел. Трябваше да побързат с мъртвеца - бяха вдигнали такава врява, че някой би могъл да ги чуе. Толкаченко и Пьотър Степанович вдигнаха фенерите, подхванаха трупа откъм главата, а Липутин и Виргински за краката - и го понесоха. С двата вързани камъка товарът тежеше, а разстоянието бе най-малкото двеста крачки, ако не и повече. Толкаченко беше най-силният между тях. Той уж се обади да ходели в крак, но никой не му отговори и продължиха както дошло. Пьотър Степанович вървеше отдясно и целият се беше превил - крепеше на рамото си главата на мъртвеца, а с лявата си ръка придържаше отдолу камъка. И тъй като до половината път Толкаченко не се беше сетил да му помогне и да хване камъка, Пьотър Степанович накрая страхотно изпсува. Гласът му прозвуча внезапно и самотно, никой дори не вдигна глава и чак на брега,

огъвайки се под товара и сякаш смазан от тежестта му, Виргински отново извика с плачлив глас:

- Не по тоя начин, не, не, не по тоя начин!

Мястото, дето свършваше доста голямото трето езеро и където бяха донесли трупа на убития, беше едно от най-затънтените в парка и тук рядко идваше някой, особено по това време на годината. Целият бряг бе обрасъл с трева. Оставиха фенерите на земята, разлюляха трупа и го хвърлиха във водата. Раздаде се глух и продължителен плясък. Пьотър Степанович вдигна фенера и всички с искрено любопитство проточиха шии да видят как ще потъне мъртвецът. Но нямаше вече нищо - с двата вързани камъка тялото беше потънало моментално. Плъзналите по повърхността големи кръгове бързо изчезваха. Всичко беше свършено.

- Господа - обърна се към всички Пьотър Степанович, - сега се разотиваме. Не ще и дума, че като свободни хора всички сте обладани от гордостта за свободно изпълнения дълг. Ако сега за съжаление сте твърде развълнувани, за да изпитвате подобно чувство, то несъмнено ще се появи у вас утре, когато вече ще е срамно да не го изпитвате. Позорното вълнение на Лямшин съм склонен да приема за бълнуване, още повече се каза, че бил зле от сутринта. Що се отнася до вас, Виргински, само миг свободен размисъл ще ви покаже, че предвид интересите на общото дело не бе възможно да се осланяме на честна дума, а трябваше да действаме само по тоя начин. Последствията ще ви покажат,

че донос е имало. Склонен съм да забравя и вашите възклицания. Колкото до опасност - такава не се предвижда. И наум няма да им дойде да заподо-зрат някого от нас, особено ако съумеете да се държите както трябва. Тъй че всичко зависи главно от самите вас и от това, доколко сте се убедили в нашата правота, което, надявам се, ще стане още утре. Тъкмо това впрочем е целта на сплотяването ви в отделна организация на свободно събрани едино-мишленици - в даден момент да обединявате енергията си, служейки на общото дело, и ако се налага да следите и наблюдавате един другиго. Всеки от вас отговаря за всичко горе. Вие сте призваните да обновите мухлясалото и вмирисало се от застоя дело - имайте го предвид, то ще ви дава кураж. Вашият път засега е разрушението: и на държавата, и на нейната нравственост. Ще останем само ние, предварително предназначените да поемат властта - умните ще приобщим, глупаците ще яхнем. Това не бива да ви смущава. За да стане достойно за свободата - поколението трябва да се превъзпитава. Ще имаме още хиляди и хиляди шатовци. Ние ще се организираме, за да поемем юздите на движението - срамота е да не вземем онова, което само ни се навира в ръцете. Сега отивам при Кирилов и до сутринта ще имаме документа, в който той, умирайки и един вид обяснявайки се с властите, поема цялата вина за всичко. Не може да има нищо по-естествено от

тази комбинация. Първо, те с Шатов враждуваха - живели са заедно в Америка, следователно имало е кога и за какво да се скарат. Известно е, че Шатов промени убежденията си - значи, вражда на идейна почва, сиреч най-непримиримата вражда и отгоре -страхът от издайничество. Тъкмо това ще бъде написано. Накрая ще бъде споменато, че в къщата на Филипов, и то именно в квартирата на Шатов, се е укривал и Федка. По такъв начин вие ще се очистите от всякакви подозрения, защото това окончателно ще объркa ония овни. Ние няма да се видим утре, господа - налага ми се да напусна града за известно време, но ще бъда наблизо. Още вдругиден обаче ще получите известия от мен. Съветвам ви впрочем утре и вие да си седите по домовете. А сега двама по двама ще се разотидем в различни посоки. Толкаченко, моля ви да се заемете с Лямшин и да го заведете у дома му. Вие сте този, който може да му въздейства и най-важното да му обясните до каква степен може да си навреди с това малодушие. Виргински, мисля, че мога да разчитам на вашия роднина Шигальов така, както и на самия вас - той няма да направи донос. Остава да съжаляваме за постъпката му. Впрочем той не каза, че напуска организацията, и затова е още рано да го погребваме. Това е, господа, и хайде, по-бързо - ония там наистина са овни, но не пречи и ние да сме по-внимателни...

Виргински тръгна с Еркел. Предавайки Лямшин на

Толкаченко, Еркел го доведе при Пьотър Степанович и онзи заяви, че се опомнил, разкайвал се, молел за прошка и дори не помнел какво се е случило с него. Пьотър Степанович си тръгна самичък по отвъдния бряг на езерото, заобикаляйки парка. Това беше най-дългият път. И остана много учуден, когато след известно време, почти на средата, го настигна Липутин.

- Пьотър Степанович, да знаете, че Лямшин ще издаде всичко!

- Не, ще се опомни и ще съобрази, че издаде ли ни, той ще е първият, който ще иде в Сибир. Сега никой няма да издаде. Дори вие.

- А вие?

- Безспорно, при най-малкото съмнение за измяна моментално ще ви натопя до един и вие много добре го знаете. Но няма да има измяна. Затова ли тичахте подире ми две версти?

- Пьотър Степанович, Пьотър Степанович, възможно е изобщо да не се видим повече!

- Откъде-накъде?

- Само едно ми кажете.

- Добре де, какво? Бих искал впрочем по-бързо да се разкарате оттук.

- Само едно, но истината: една-единствена ли е нашата петорка, или е вярно, че имало неколкостотин петорки? От най-върховни чувства питам, Пьотър Степанович, не от любопитство.

- Личи си по състоянието, в което сте изпаднали. Знаете ли какво, Липутин, вие сте по-опасен от

Лямшин.

- Знам, знам, но чакам да ми отговорите само на това!

- Ама че глупав човек сте били! Че поне сега не ви ли е все едно вече дали е само нашата петорка, или са хиляди.

- Значи - само ние сме! Знаех си го! - викна Липутин. - През всичкото време го знаех, че сме само ние, още откогато...

И без да чака повече отговор на въпроса си, се обърна и бързо изчезна в тъмното.

Пьотър Степанович малко се позамисли.

- Не, никой няма да се издаде - каза той решително, -групата трябва да си остане група и да слуша или ще ги... Ама че калпав народ!

II

Най-напред се отби в квартирата си и грижливо, без никакво бързане подреди куфара си. Извънредният влак тръгваше в шест часа сутринта. Този извънреден сутрешен влак минаваше само веднъж седмично и съвсем отскоро, все още пробно. Пьотър Степанович наистина беше предупредил нашите за заминаването си, но им бе казал, че само за известно време, и то съвсем наблизо, а намеренията му всъщност бяха съвсем други. Като си стегна куфара и уреди сметката си с хазайката, която беше своевременно предизвестена, той

повика файтон и се пренесе у Еркел, който живееше близо до гарата. И чак след това, вече към един след полунощ, отиде у Кирилов, като се възползва отново от тайния вход на Федка.

Настроението му беше ужасно. Не стига другите неприятности (все още нищо не можеше да научи за Ставрогин), ами май тъкмо днес под секрет го бяха уведомили (най-вероятно от Петербург), че в най-скоро време го заплашва някаква опасност. Казвам „май", защото не мога да го твърдя със сигурност. Сега, разбира се, какви ли не ги разправят в града за ония дни; но ако има някои да знаят изтънко кое как е било, те ще са ония, на които това им е работата. Аз мога само да предполагам, че Пьотър Степанович е забъркал някоя каша и извън нашия град, тъй че наистина може да са го уведомили. Дори съм убеден - въпреки циничното съмнение на обезверения и изпаднал в отчаяние Липутин, - че освен нашата е имал още поне две-три петорки (например в столиците), пък ако не чак петорки, то поне връзки и отношение, хем може би доста куриозни. Само три дни след заминаването му от столицата пристигна заповед незабавно да бъде арестуван - не знам вече дали заради нашите тукашни работи, или за нещо друго. Заповедта дойде тъкмо навреме, за да засили мистичния страх, който беше обзел началството и крайно лекомисленото до тоя момент общество, след като се разбра за тайнственото и многозначително убийство на студента Шатов (което дойде като капак на всички

досегашни безобразия) и съпътстващите случая крайно загадъчни обстоятелства. Но заповедта беше закъсняла - по това време Пьотър Степанович, вече под чуждо име, се намираше в Петербург и надушил накъде отива работата, моментално се беше измъкнал в странство... Впрочем аз ужасно изпреварих събитията.

Пьотър Степанович влезе при Кирилов крайно ядосан и някак наежен. Сякаш му се искаше освен главното, за което беше дошъл, да използва Кирилов като отдушник за нещо лично, просто да си го изкара на него. Кирилов сякаш че се зарадва на идването му - личеше си, че го е чакал много отдавна и просто с болезнено нетърпение. Лицето му беше по-бледо от обикновено, погледът на черните му очи - тежък и застинал.

- Мислех вече, че няма да дойдете - тежко проговори той от мястото си на края на дивана, без впрочем да се помръдне при влизането на госта. Пьотър Степанович застана пред него и преди да каже каквото и да било, внимателно се вгледа в лицето му.

- Значи всичко е наред и не сме се отказали от намерението си браво! - ухили се той някак обидно и покровителствено. - И няма какво толкова да ми връзвате кусур за закъснението - продължи той със същия лош смях. - Какво ще се оплаквате, цели три часа ви подарих!

- Не желая от вас никакви часове и не си ти, който ще ми подаряваш на мене... глупако!

- Какво? - сепна се за момент Пьотър Степанович, но веднага се овладя. - Гледай, че докачливи сме били пък! Охо, ние сме чак вбесени, а? - отряза той с все същия високомерен израз на лицето. - В такъв един момент, драги, е нужно по-скоро спокойствие. Сега е най-добре да се смятате за Колумб, а на мен да гледате като на някоя мишка и да не ми се докачате. Още вчера ви го препоръчах.

- Не желая да гледам на тебе като на мишка.

- Това комплимент ли е? Впрочем щом и чаят е студен -значи, всичко е нагоре с краката. Не, тук става нещо неблагонадеждно. Я! Ами това пък какво е, дето го виждам в чинията на прозореца (приближи се до прозореца)? Охо, кокошка с ориз!... Но защо и до тоя момент е цяла? Излиза, че сме изпаднали в такова настроение, та дори кокошка...

- Ядох, не е ваша работа; мълчете!

- О, разбира се, пък и сега на вас ви е все едно. На мен обаче тъкмо сега не ми е все едно, защото почти не съм обядвал, представете си, та ако тая кокошка е, както предполагам, вече излишна... а?

- Яжте, ако можете.

- Благодаря, а после и чайче, нали?

Пьотър Степанович моментално се разположи на другия край на дивана край масата и с необикновена стръв се нахвърли на яденето. Междувременно обаче не изпускаше от очи жертвата си. Кирилов го гледаше със злоба и отвращение, но сякаш нямаше сили да отмести от него застиналия си поглед.

- Сега - обади се изведнъж Пьотър Степанович, продължавайки впрочем да дъвче, - сега да видим какво става с нашата работа. Значи, не се отмятате, а? А писмото?

- Реших да го направя тая нощ, тъй че ми е все едно. Ще го напиша. За прокламациите ли?

- Да, и за прокламациите. Аз впрочем ще ви продиктувам. Не ви ли е все едно? Нима съдържанието наистина може да ви безпокои в такъв момент?

- Не е твоя работа.

- Ама, разбира се, разбира се. Впрочем всичко на всичко няколко реда: заедно с Шатов сте разпространявали прокламациите, впрочем и с помощта на Федка, който се е укривал у вас. Този пункт, за Федка и че се е укривал у вас, е много важен, дори най-важният. Виждате ли, аз съм напълно откровен с вас.

- Шатов? Защо Шатов? В никакъв случай за Шатов.

- Хайде сега, че какво толкова ви засяга? Все едно вече не можете му навреди.

- Жена му се върна, одеве се събуди и праща да питат къде е?

- Какво? Тук ли праща да питат за Шатов? Хм, това не ми харесва. Току-виж, пак пратила, а никой не трябва да разбере, че съм тук.

Пьотър Степанович се разтревожи.

- Няма да разбере, пак спи; акушерката Арина Прохоровна е при нея.

- Тъкмо това... мисля, че няма да чуе, а? Вижте какво, я да заключим външната врата.

- Нищо няма да чуе. А ако дойде Шатов, ще ви скрия в другата стая.

- Шатов няма да дойде. И вие ще напишете, че тая вечер сте се... скарали, защото е доносник и предател... и сте причина за смъртта му.

- Умрял! - викна Кирилов, скачайки от дивана.

- Днес в осем вечерта, или по-точно, вчера в осем часа вечерта, защото вече минава един.

- Ти си го убил, ти!... Още вчера го предвиждах!

- Оставало да не предвидите! Ей с тоя на револвер (извади револвера си, уж че само да го покаже, но не го прибра, а продължи да го държи, сякаш да му е подръка). - Чуден човек сте вие, Кирилов, много добре знаете и винаги сте го знаели, че рано или късно тоя глупак трябваше да свърши тъкмо по тоя начин. Какво има да се предвижда? Лично аз съм ви обяснявал няколко пъти. Шатов готвеше донос; следил съм го; и просто нямаше друг изход. Че нали и вие бяхте инструктирани да го следите - не ми ли съобщавахте лично преди три седмици...

- Мълчи! Убил си го, защото в Женева те заплю в лицето!

- И за това, и за други неща. За много неща. Впрочем без ни най-малко да съм бил озлобен. Какво скачате? Какви са тия фокуси? Охо! Значи тъй, а!...

Пьотър Степанович скочи и вдигна револвера си. Защото Кирилов изведнъж бе грабнал от перваза на прозореца своя приготвен и зареден още от сутринта револвер. Стояха с насочени револвери,

готови за стрелба. Кирилов злобно се изсмя.

- Подлец, признай, че одеве извади револвера, защото очакваше да те застрелям... Но няма да те застрелям... макар че... макар че...

И отново насочи револвера си към Пьотър Степанович, взимайки го на мушка, сякаш безсилен да се откаже от удоволствието поне да си представи как ще му тегли куршума. Пьотър Степанович изчакваше с пръст на спусъка, изчакваше последния момент, рискувайки, разбира се, пръв да получи куршум в челото - от тоя „маниак" всичко можеше да се очаква. Но ето че задъхан, разтреперан, неспособен дори да говори, „маниакът" най-сетне отпусна ръка.

- Хайде, поиграхме си и край - свали оръжието и Пьотър Степанович. - Сигурен бях, че от ваша страна е игра. Но трябва да ви кажа, че доста рискувахте: като нищо можех да натисна спусъка.

И доста спокойно седна на дивана и си наля чай - впрочем ръката му малко трепереше. Кирилов остави револвера на масата и почна да се разхожда напред-назад.

- Няма да пиша, че съм убил Шатов, и... сега нищо няма да пиша. Няма да оставя писмо!

- Тъй, а?

- Тъй.

- Каква подлост, каква глупост! - позеленя от яд Пьотър Степанович. - Предчувствах го впрочем. Трябва да знаете, че никак не съм изненадан. Впрочем, както щете. Ако можех да ви накарам със

сила, щях да ви накарам. Вие впрочем, вие сте подлец - все повече и повече не можеше да се владее Пьотър Степанович. - Като ни молехте да ви дадем пари, какво ли не обещавахте... но знайте, че няма да си изляза оттука току-тъй, ще си направя поне удоволствието да ви видя как ще си пръснете черепа.

- Искам незабавно да излезеш - спокойно застана срещу него Кирилов.

- А, не, няма го майстора - отново се хвана за револвера Пьотър Степанович, - току-виж, от страх и подлост ви ским-нало да отложите, пък утре да направите донос, та пак да се снабдите с парици - като нищо ще ви платят. Знам ги аз такивата като вас, на всичко са способни! Но не се бойте, всичко съм предвидил: няма да си ида оттука, преди да съм ви пръснал черепа. Хем със същия тоя револвер, дето и на оня подлец Шатов, ако ви скимне да се отметнете от намерението си, дяволите да ви вземат.

- Непременно ли ти се иска да видиш и моята кръв?

- Разберете, не е от злоба - лично на мен ми е все едно. Единствено за да съм спокоен за делото. Наяли виждате, че не може да се разчита на хората. Казвам ви, че не я разбирам тая ваша фантазия: сам да си слагате край на живота. Нито аз съм ви го измислил, нито съм ви карал - сам сте си го измислили и сте го съобщили, при това не на мен, а на други ченове в странство. При това много

добре знаете, че никой не ви е дърпал за езика, никой не ви е познавал дори - самият вие сте отишли да им се изповядате, от сантименталност. Какво да се прави сега, щом въз основа на приказките ви още тогава - с ваше съгласие и по ваше предложение (забележете - по ваше предложение!) е съставен известен план за тукашните действия, който е вече невъзможно да се измени. Самият вие тъй се поставихте, че знаете твърде много. И ако изведнъж откачите и утре хукнете да правите донос, това ще ни бъде крайно неизгодно, как си го мислите вие? Не, не, драги! Поели сте веднъж задължението, дали сте дума, взели сте пари. Не можете да го отречете...

Пьотър Степанович много се беше разпалил, но Кирилов отдавна не го слушаше. Потънал в мисли-те си, отново крачеше напред-назад из стаята.

- Жал ми е за Шатов - каза той и отново застана пред Пьотър Степанович.

- Че и на мен ми е жал, ако е въпросът, но нима...

- Мълчи, подлец! - ревна Кирилов, правейки страшно и недвусмислено движение. - Ще те убия!

- Добре де, добре, излъгах те, приемам, никак не ми е жал: хайде, стига, стига! - уплашено скочи Пьотър Степанович, закривайки се с ръка.

Кирилов все тъй внезапно се успокои и отново закрачи.

- Няма да отлагам - именно сега искам да се убия - всички са подлеци!

- Това вече е идея! Разбира се, всички са подлеци и тъй като един порядъчен човек просто не може да изтрае тоя подъл свят...

- Глупак; не съм порядъчен; и аз съм същият подлец, какъвто си ти, каквито са всички. Никъде го няма тоя порядъчен човек.

- Разбра го най-сетне! Слушайте, Кирилов, нима с вашия ум досега не ви е било ясно, че всички са еднакви, че няма подобри и по-лоши, а само по-умни и по-глупави, и че щом всички са подлеци (което впрочем е глупост), излиза, че няма как да съществува човек, който да не е подлец?

- Я! Ама ти наистина ли не се превземаш? - погледна го с известно учудване Кирилов. - Говориш разпалено и просто... Мигар и такивата като тебе имат убеждения?

- Кирилов, никога не съм могъл да разбера защо искате да се самоубивате. Знам само, че по убеждение... твърдо убеждение. Но ако изпитвате, тъй да се каже, нужда да излеете душата си, съм на вашите услуги... Само трябва да имате предвид, че времето напредва...

- Колко е часът?

- Охо, точно два - погледна часовника си Пьотър Степанович.

„Май има още надежда да се разберем" - помисли той.

- Нямам какво да ти казвам на тебе - промърмори Кирилов.

- Помня, че беше нещо за бога... нали ми го

обяснявахте веднъж, дори два пъти. Ако се застреляте, ще станете бог, нали тъй беше?

- Да, ще стана бог.

Пьотър Степанович дори не се усмихна, чакаше; Кирилов му хвърли проницателен поглед.

- Вие сте политически мошеник и интригант, целите да го обърнем на философия и патос, да се успокоя, та като ми мине ядът и се примиря, да измолите писмото, че съм убил Шатов.

Пьотър Степанович отговори с почти искрено простодушие:

- Хубаво де, и такъв да съм, не ви ли е все едно в последните минути? Тъй де, кажете ми, за какво сме седнали да се караме: вие сте такъв, аз съм инакъв, и какво от това? И на всичко отгоре сме...

- Подлеци.

- Да, ако щете, и подлеци. Но нали знаете, че това са само думи.

- Цял живот съм искал да не са само думи. Затова живях, защото го исках. И сега всеки ден искам да не са само думи.

- Тъй е, всеки търси да му е по-добре. Говедото, че е говедо... сиреч всеки търси един вид комфорт. Открай време се знае.

- Комфорт ли, казваш?

- Хайде, да не се хващаме за думата.

- Не, не, добре го каза; нека да е комфорт. Бог е необходим и затова трябва да го има.

- И тъй да е, чудесно.

- Но аз знам, че го няма и не може да го има.

- Това е по-точно.

- Как не разбираш, че не може да се живее с тия две мисли едновременно.

- Че да се изпозастреляме ли?

- Как не разбираш, че човек може да се застреля единствено поради това? Не разбираш, че може да има такъв човек, един-единствен от всичките ви хиляди милиони, който не желае и няма да го понесе.

- Едно разбирам аз - че май се колебаете... И това е много лошо.

- Ставрогин също го изяде идеята - не чу забележката му Кирилов, който продължаваше мрачно да крачи из стаята.

- Какво? - наостри уши Пьотър Степанович. - Каква идея? Казвал ли ви е нещо?

- Не, сам се досетих: Ставрогин и да вярва, не си вярва, че вярва. Ако пък не вярва, не си вярва, че не вярва.

- Е, у Ставрогин има и нещо друго, по-умно от това... -свадливо промърмори Пьотър Степанович, обезпокоен от обрата на разговора и бледността на Кирилов.

„Дявол да го вземе, няма да се застреля - мислеше си той, - предчувствах го, винаги съм го предчувствал; мозъчна еквилибристика и нищо повече; ама че калпав свят!"

- Ти си последният, който е с мене: не бих искал да се разделяме с лошо - подари му изведнъж нова надежда Кирилов.

Пьотър Степанович не бързаше с отговора. „Дявол да го вземе, каква ли е пък тая?" - отново си помисли той.

- Повярвайте ми, Кирилов, аз нямам нищо против вас като човек и винаги...

- Ти си подлец, ти лъжеш. Но и аз съм като тебе и ще се застрелям, а ти ще оставаш жив.

- Тоест искате да кажете, че съм паднал толкова ниско, че ще продължа да живея.

Пьотър Степанович все още не можеше да си отговори дали в момента беше изгодно да продължава този разговор и реши „да се остави на обстоятелствата". Но тонът на превъзходство, нескрито презрение на Кирилов и по-рано винаги го бяха дразнили, а сега, кой знае защо, го дразнеха повече от-всякога. Може би защото Кирилов, комуто след някой и друг час предстоеше да умре (Пьотър Степанович не изпускаше предвид и това), му се струваше вече някакъв получовек, същество, което вече няма правото да проявява високомерие.

- Ама вие май ми се перчите с това, дето уж ще се застрелвате?

- Винаги ми е било чудно, че всички остават живи - не чу подхвърлянето му Кирилов.

- Хм, да допуснем, че в това има нещо, но...

- Маймуна! - с всичко се съгласяваш, само и само да не ме изтървеш. Мълчи, нищо няма да разбереш. Щом няма бог - значи, аз съм бог.

- Е, това е, което така и не можах да разбера: откъде-накъде ще сте бог?

- Ако има бог, всичко е негова воля и тая му воля не ми позволява. Ако няма - моята воля е моя и аз съм длъжен да проявя своето своеволие!

- Своеволие ли! Защо да сте длъжен?

- Защото цялата воля е станала моя. Нима наистина никой на цялата планета, който е отрекъл бога и е повярвал в своето своеволие, няма да се осмели да докара своеволието си до крайния предел? Това е както сиромахът и наследството - не смеел да припари до торбата с парите, щото се смятал неспособен да я владее. Аз искам да покажа своеволието си. Нека да съм единствено аз, но ще го направя.

- Ами че направете го.

- Длъжен съм да се застрелям, защото най-крайният предел на своеволието ми е да убия себе си.

- Да, ама защо да сте единствен, самоубийци колкото щеш.

- Все поради причина. А без всякаква причина само от своето своеволие - единствен аз.

„Няма да се застреля" - помисли си Пьотър Степанович.

- Знаете ли какво - каза той раздразнено, - аз на ваше място бих проявил своеволието си, като убия не себе си, а някой друг. Щеше да е от полза. Ще ви посоча кого, стига да се не уплашите. В такъв случай ще ви помоля да не се застрелвате днес. Ще се разберем.

- Да убия друг, ще бъде най-голямото падение на своеволието ми и само ти можеш да го измислиш.

Аз не съм ти; аз търся висшата му проява и ще убия себе си.

- Най-сетне - злобно промърмори Пьотър Степанович.

- Аз съм длъжен да провъзглася неверието си – крачеше из стаята Кирилов. - За мен няма нищо по-висше от идеята, че няма бог. С мен е човешката история. Хората са се занимавали единствено с това да си измислят богове, за да живеят, за да не се самоубиват - това е то световната история, дори до днес. Единствен аз за първи път в световната история не пожелах да си измислям бог. Нека веднъж завинаги да се узнае.

„Няма да се застреля" - тревожеше се Пьотър Степанович.

- Кой е тоя, дето ще узнае? - наливаше той масло в огъня. - Тук сме двама - вие и аз; да не би Липутин?

- Всекиму предстои да узнае; всички ще узнаят. Всичко тайно ще излезе наяве. Той го е казал.

С болезнен възторг посочи иконата на Спасителя, пред която гореше кандилце. Пьотър Степанович не можеше повече да се сдържа.

- Нямало Бог, ама в Него вярвате, а! И кандило му палите „за всеки случай", а?

Онзи не отговори.

- Знаете ли какво, според мен вие вярвате повече от поповете.

- В кого? В Него ли? Чуй - спря се Кирилов, вперил неподвижен, екзалтиран поглед някъде пред себе

си. - Чуй голямата идея: на тая земя е имало един ден и е имало три кръста, побити по средата на земята. Единият разпънат тъй вярвал, че казал на съседа си: „Днес ще бъдеш с мене в рая." Свършил денят и двамата умрели. Тръгнали и не намерили ни рай, ни възкресение. Казаното не се сбъднало. Чуй сега: този човек е бил най-най-голямото на тоя свят, заради него е живял светът. Без него цялата планета с всичкото, дето е по нея, е просто лудост. Нямало е подобен нему нито до чудото, нито след него, нито никога. Тъкмо това е чудото, че не е имало и не ще има. А щом е тъй, щом природните закони не са пожалили дори Тоя, дори собственото си чудо, а са заставили и Него да живее в лъжа и да умре за една лъжа -значи, цялата планета е лъжа, крепи се на лъжа и глупава подигравка. Значи - самите й закони са лъжа и сатанински водевил. За какво да се живее - отговори, ако си човек?

- Това е вече друга работа. Струва ми се, че смесвате две различни причини, а това е крайно неблагонадеждно. Но моля ви се, ами ако самият вие сте този бог? Ако лъжата е свършила и сте разбрали, че иде оттам, че го е имало онзи, предишния бог?

- Най-сетне го разбра! - възторжено викна Кирилов. - Значи, може да се разбере - щом дори такъв като теб го разбра! Разбираш ли сега, че единственото спасение за всички е да се докаже тази мисъл. Кой ще докаже? Аз! Не разбирам, как досега атеистът е можел да знае, че няма бог, и тутакси

да не се самоубие? Да осъзнаеш, че няма бог, и тутакси да не осъзнаеш, че ти си станал бог, е глупост, инак непременно ще се самоубиеш. Осъзнаеш ли го - ти си цар и вече няма да се убиваш, а ще живееш заобиколен с най-голяма слава. Някой един обаче, онзи, който ще е първият, непременно трябва да се самоубие - инак кой ще почне и кой ще докаже? Аз съм, който ще се убие, който ще започне и ще докаже. Аз съм все още по неволя бог и съм нещастен, защото съм длъжен да проявя своеволието си. Всички са нещастни, защото всички се боят да проявят своеволието си. Човекът досега е бил нещастен и беден, защото го е било страх да прояви до края главното си своеволие, а е своеволничил едва-едва, по учени-чески. Ужасно съм нещастен, защото ужасно се боя. Страхът е проклятието на човека... Но аз ще покажа своеволието си, длъжен съм да си повярвам, че не вярвам. Ще почна и ще свърша и ще отворя портите. И ще спася всички хора. Само това ще спаси и ще прероди физически човека от идващото поколение. Защото, както да не го мислих, в тоя физически вид човекът не може без оня предишния бог. Три години търсих атрибута на моята божественост и го намерих: атрибутът на моята божественост е Своеволието! Това е всичко, с което мога да покажа непокорството си и страшната си свобода в най-главното. Защото тя е много страшна. Самоубивам се, за да покажа непокорството си и новата си

страшна свобода.

Лицето му бе неестествено бледо, погледът - непоносимо тежък. Сякаш го тресеше. По едно време Пьотър Степанович дори помисли, че ей сега ще се строполи.

- Давай перото! - най-неочаквано и страшно вдъхновено викна изведнъж Кирилов. - Диктувай, всичко ще подпиша. И за Шатов ще подпиша, че съм го убил. Диктувай, докато ме е смях! Не се боя от мислите на тия високомерни роби! И ти ще видиш, че тайното ще стане явно! А ти ще бъдеш смазан... Вярвам! Вярвам!

Пьотър Степанович скочи от мястото си, моментално му подаде мастилницата, хартия и почна да диктува, страхувайки се да не изтърве момента и треперейки за успеха.

„Аз, Алексей Кирилов, заявявам..."

- Стой! Не ща! На кого го заявявам?

Кирилов целият се тресеше като от треска. Изведнъж мисълта, че заявява нещо някому, изцяло го погълна. И измъченият му дух като че ли бе намерил в това поне минутка покой.

- На кого го заявявам? Искам да знам - на кого?

- На никого, на всички, на първия, който го прочете. Защо е нужно да се определя? На целия свят!

- На целия свят! Браво! И без разкаяние. Не ща да има разкаяние; не ща пред началството!

- Ама не, разбира се, в никакъв случай, по дяволите началството! Пишете де, пишете, ако

наистина сериозно... -истерично му подвикна Пьотър Степанович.

- Стой! Искам най-отгоре една мутра с изплезен език.

- Стига глупости! - ядоса се Пьотър Степанович. - Всичко това може да се изрази и без рисунка, достатъчен е тонът.

- Тонът ли? Добре, добре. Да, тонът, тонът! Диктувай тона!

„Аз, Алексей Кирилов - с твърд и повелителен глас диктуваше Пьотър Степанович, надвесвайки се над рамото на Кирилов и следейки всяка буква, която той изписваше с трепереща от вълнение ръка, - аз, Кирилов, заявявам, че днес... октомври, в осем часа вечерта убих в парка студента Шатов заради неговото издайничество и заради доноса му относно прокламациите и относно Федка, който десет дни живя тайно при нас двамата в дома на Филипов. Днес се застрелвам с револвер не защото се разкайвам и ме е страх от вас, а защото още в странство имах намерението да сложа край на живота си."

- Само това ли? - с учудване и негодувание възкликна Кирилов.

- Нито дума повече! - махна с ръка Пьотър Степанович, гледайки да му измъкне документа.

- Стой! Чакай! - решително покри с длан писмото Кирилов. - Стой, глупости! Искам и това - с кого убивах. Защо за Федка? А пожарът? И искам и да изругая, искам да се усети тонът, тонът!

- Достатъчно е, Кирилов, уверявам ви, че е напълно достатъчно! - почти умоляваше Пьотър Степанович, треперей ки да не би онзи да скъса писмото. - За да повярват, трябва колкото се може по-замъглено, именно така, само с намеци. Трябва да им се покаже само крайчецът на истината, точно колкото да ги раздразни. Те сами ще си измислят повече лъжи от нашите и то се знае, повече ще повярват на себе си, отколкото на нас, а това е най-хубавото, най-хубавото! Дайте; и така е великолепно; дайте, дайте!

И продължаваше да се мъчи да му изтръгне писмото. Кирилов го слушаше с изцъклен поглед и сякаш се мъчеше да съобрази нещо.

- Ох, дявол да го вземе! - разсърди се изведнъж Пьотър Степанович. - Ами че той още не го е подписал! Какво ми се пулите, подписвайте!

- Искам да изругая... - отново измърмори Кирилов, но взе перото и подписа. - Да изругая - искам...

- Пишете отдолу: Vive le republique[221], и толкоз.

- Браво! - ревна почти възторжено Кирилов. - Vive le republique democratique, sociale et universelle ou la mort![222]... Не, не, не така. Liberte, egalite, fraternite ou la mort![223] Така е по-добре, по-добре е - написа той с наслада под подписа си.

- Достатъчно, достатъчно - повтаряше непрекъснато Пьотър Степанович.

---

[221] *Да живее републиката (фр.)*
[222] *Да живее демократичната социална и световна република - или смърт! (фр.)*
[223] *Свобода, равенство, братство или смърт (фр.)*

- Чакай, още малко... Знаеш ли какво, ще се подпиша още веднъж по френски: „de Kirillof, gentilhomme russe et citoyen du monde.[224]“ Ха-ха-ха! - избухна в смях той. - Не, не, не, чакай, най-хубавото се сетих, еврика: gentilhomme-seminariste russe et citoyen du monde civilise![225] Това е вече най-хубавото от всичките му там... - И изведнъж той скочи от дивана, мълниеносно грабна от прозореца револвера си и избяга в другата стая, плътно затваряйки вратата подире си. Пьотър Степанович около минута време замислено гледаше вратата.

„Ако го направи, сега ще го направи. Размисли ли се - отиде."

И докато чакаше, взе писмото и го прегледа още веднъж, редакцията му харесваше.

„Какво се иска сега? Иска се за известно време съвсем да ги объркаме и по тоя начин да отвлечем вниманието. В парка? В града няма парк, значи, остава сами да се сетят, че в Скворешники. Докато се сетят, ще мине време, докато търсят - пак време, а като намерят трупа - значи, истината е написана, значи, и за Федка е истина. А какво е Федка? Федка е пожарът, Лебядкини - значи, всичко е излязло оттук, от дома на Филипови! А те нищо да не забележат, нищо да не усетят -това пък съвсем ще ги замае! За нашите и наум няма да им дойде. Че Шатов, че Кирилов, че Федка, че Лебядкини! Ами защо ли пък са се изпопречукали взаимно, а? - на им още една въпросителна! Ама какво става,

[224] *Кирилов, руски дворянин и гражданин на света (фр.)*
[225] *Руски дворянин-семинарист и гражданин на цивилизования свят (фр.)*

дявол да го вземе, никакъв изстрел не се чува!...

Защото, както четеше писмото и се любуваше на собствената им редакция, Пьотър Степанович непрекъснато се ослушваше с едно мъчително безпокойство и накрая изведнъж се ядоса. Тревожно погледна часовника си - времето напредваше, минали бяха цели десет минути, откакто оня излезе... Взе свещта и тръгна към вратата на стаята, в която се беше затворил Кирилов. Като стигна до вратата, изведнъж му дойде наум, че ей на, и свещта догаря и след двайсет минути съвсем ще изгори, а друга няма. Хвана дръжката и внимателно се ослуша - отвътре не се чуваше никакъв шум; рязко отвори вратата и вдигна свещта; нещо изрева и се хвърли насреща му. Пьотър Степанович с все сила затвори вратата и я затисна с рамо, но всичко беше утихнало - отново мъртва тишина.

Дълго стоя нерешително със свещта в ръката. За оня кратък миг, докато вратата беше отворена, не успя да види почти нищо, но все пак бе различил лицето на застаналия в дъното на стаята Кирилов и бе усетил оная зверска ярост, с която внезапно му се беше нахвърлил. Пьотър Степанович се сепна, бързо остави свещта на масата, приготви револвера си и на пръсти се изтегли в противоположния ъгъл, тъй че, ако Кирилов отвореше вратата и се устремеше с револвера си към масата, пръв да успее да се прицели и дръпне спусъка.

Пьотър Степанович вече съвсем не вярваше в самоубийството. „Стоеше насред стаята и мислеше -

разсъждаваше той. - Самичък в тази тъмна, страшна стая... Изрева и ми се нахвърли - едно от двете ще е: или съм му попречил тъкмо в момента, когато е натискал спусъка, или... или е стоял и е обмислял как да ми види сметката. Да, така е, обмислял е... Знае, че ако се изплаши и отметне, няма да си ида оттук, без да съм го убил - значи, трябва той да ме убие, за да не го убия аз... А оттатък пак е тихо, пак! То си е за страх де - ще отвори внезапно вратата и... Цялата свинщина е там, че вярва в бога повече от поповете... Изключено е да се застреля!... Много се навъдиха тия „самобитни умове"! Мръсници! Ох, дявол да го вземе, ами свещта, свещта! Най-много четвърт час и ще изгори съвсем... Трябва да се свършва; каквото и да става, трябва да свършваме... Впрочем сега може и да го убия... При наличието на това писмо никой изобщо няма да се усъмни в мен. Тъй ще го наглася на пода с празния револвер в ръката, че и кьоравият да види, че се е гръмнал самичък... Това лесно, ама как да вляза да го убия? Я ако пак ми се нахвърли и стреля преди мене. Глупости, няма да улучи, разбира се!"

И хем трепереше пред неизбежността на предстоящото, хем се измъчваше от своята нерешителност. Накрая взе свещта и отново се приближи до вратата, вдигна приготвения за стрелба револвер, а с лявата ръка, в която държеше и свещта, натисна дръжката. Тоя път обаче доста непохватно -дръжката изщрака, изскърца, вдигна се

шум. „Направо ще стреля!" - помисли си Пьотър Степанович. С все сила ритна вратата, вдигна свещта и насочи револвера - но нито изстрел, нито вик... В стаята нямаше никой.

Изтръпна. Стаята нямаше друг изход и нямаше откъде да се избяга. Вдигна по-високо свещта и внимателно се огледа - никой. Тихо повика Кирилов, после още веднъж, по-високо; никакъв отговор.

„Мигар е избягал през прозореца?"

И наистина малкото горно прозорче беше отворено. „Глупости, не може да се избяга през него." Пьотър Степанович прекоси стаята и отиде до прозореца: „Не, невъзможно е." И бързо се обърна, внезапно стреснат от нещо.

На срещуположната страна, вдясно от вратата, имаше гардероб. Вдясно от гардероба, в нишата, която се образуваше между него и стената, стоеше Кирилов - вдървен, изправен, с опънати по шевовете ръце, с вдигната глава и същевременно плътно притиснат до стената в ъгъла, сякаш искаше да изчезне, целият да се скрие в нея. Да, криеше се, по всичко си личеше, макар че просто не беше за вярване. Пьотър Степанович стоеше малко в диагонал от него и виждаше само изпъкващите навън части на фигурата му. Все още не се решаваше да мръдне малко по-наляво, та да вижда целия Кирилов и да разбере какво става. Сърцето му още по-силно се разтуптя... И внезапно го обзе страшен гняв: просто подскочи, кресна и като бесен се

хвърли към страшното място.

Но когато се озова там, отново се вцепени и го обзе още по-голям ужас. Най-много го порази, че въпреки крясъка му, въпреки яростния му скок, фигурата дори не помръдна, не трепна дори мускул - сякаш беше от камък или восък. Лицето беше неестествено бледо, черните очи - съвсем неподвижни, загледани в някаква точка в пространството. Пьотър Степанович няколко пъти вдигна и свали свещта, осветявайки и разглеждайки от различни точки това лице. И изведнъж забеляза, че макар загледан някъде пред себе си, с края на очите си Кирилов го вижда и може би дори го наблюдава. Мина му през ума да доближи пламъка на свещта до лицето на „този мерзавец", да го опари и да види какво ще направи тогава. Изведнъж му се стори, че брадичката на Кирилов трепна и по устните му се плъзна сякаш насмешлива усмивка - като да беше отгатнал мислите му. Пьотър Степанович цял се разтрепера от яд и сграбчи Кирилов за рамото.

И в тоя момент се разигра такава безобразна сцена и толкова светкавично, че впоследствие Пьотър Степанович просто не можеше да си я спомни добре. Едва се бе докоснал до Кирилов, когато оня бързо се наведе и с главата си изби от ръцете му свещта; свещникът издрънча на пода и свещта угасна. И в същия миг Пьотър Степанович усети ужасна болка в малкото пръстче на лявата ръка. Беше извикал и после си спомняше само това, че

вече не на себе си с все сила бе ударил три пъти с револвера по главата впилия зъби в пръста му Кирилов. Най-сетне беше успял да измъкне пръста си и презглава беше хукнал навън, блъскайки се в тъмното в мебелите и вратите. Подире му от стаята долитаха страшни викове:

- Сега, сега, сега, сега...

Десетина пъти. Но той продължаваше да тича и беше вече излязъл, когато изведнъж чу силен изстрел. Спря се и около пет минути размисля в тъмното. После пак се върна в стаята. Но трябваше да намери свещта. Бързо напипа вдясно от гардероба избития от ръката му свещник - но как да запали свещта? В главата му внезапно се мярна някакъв смътен спомен: когато вчера се беше хвърлил върху Федка, в кухнята май беше забелязал на полицата в ъгъла голяма червена кутия кибрит. Тръгна пипнешком наляво към кухненската врата, намери я, прекоси антрето, слезе по стълбите. На полицата, точно там, където си я спомняше, напипа в тъмното пълна, още неначената кутия кибрит. Без да пали, бързо се върна горе и чак когато стигна при гардероба, там, където бе ударил с револвера захапалия го Кирилов, изведнъж се сети за ухапания си пръст и в същия миг изпита почти непоносима болка. Стисна зъби и криво-ляво запали свещта, нагласи я на свещника и се огледа наоколо: под малкото отворено прозорче, с крака към десния ъгъл на стаята, лежеше трупът на Кирилов. Стрелял бе в дясното си слепоочие и куршумът беше

пробил черепа и беше излязъл горе, отляво. Виждаха се пръски от мозък и кръв. Самоубиецът още стискаше револвера в ръката си. Смъртта сигурно бе настъпила незабавно. Като направи най-педантичен оглед на всичко, Пьотър Степанович се изправи и на пръсти излезе от стаята; притвори вратата, постави свещта на масата, помисли малко и реши да не я гаси, виждайки, че тя не може да предизвика пожар. Прегледа още веднъж оставеното на масата писмо, усмихна се машинално и, кой знае защо, пак на пръсти излезе навън. Отново мина през тайния вход на Федка и грижливо го замаскира след себе си.

Точно в шест без десет по перона на гарата, покрай доста дългата редица вагони, се разхождаха Пьотър Степанович и Еркел. Пьотър Степанович заминаваше, а Еркел се сбогуваше с него. Багажът беше предаден, пътната чант вече пазеше мястото във второкласния вагон. Първият звънец беше ударил, чакаха втория. Пьотър Степанович преспокойно разглеждаше заминаващите пътници. Но близки познати не се оказаха; само два пъти му се наложи да кимне - на един търговец, с когото се знаеха само отдалече, и после на един селски свещеник, който се прибираше в енорията си на две гари оттук. На Еркел очевидно му се щеше тия последни минути да поговорят за нещо по-важно - въпреки че, изглежда, самият той не знаеше за какво, - но не смееше да започне. Все му се струваше, че Пьотър Степанович се отегчава от присъс-твието му и с

нетърпение очаква последния звънец.

- Така спокойно гледате хората - малко плахо отбеляза той, сякаш искаше да го предупреди за нещо.

- Че защо не? Не бива още да се крия. Рано е. Не се тревожете. Едно ме е страх, да не ми се изтърси отнякъде Липутин. Надуши ли - няма спасение.

- Пьотър Степанович, те са ненадеждни - решително каза Еркел.

- Липутин ли?

- Всички, Пьотър Степанович.

- Вятър, сега всички са свързани с вчерашното. Нито един няма да измени. Кой е тоя, дето ще иде сам да се дави, ако не е откачил?

- Те ще откачат, Пьотър Степанович.

Тази мисъл явно бе посещавала и Пьотър Степанович, затова забележката на Еркел още повече го разсърди:

- Какво става с вас, Еркел, да не би и вие да сте се уплашили? А аз разчитам на вас повече, отколкото на всички останали. Нали видях кой колко струва. Да знаете, че ви ги оставям на вас и още днес им съобщете всичко устно, вие ще отговаряте за всичко, което ви казах. Обиколете ги още тази сутрин. А утре или вдругиден, когато ще бъдат в състояние да слушат, съберете ги и им прочетете писмената ми инструкция... но повярвайте ми, че още утре ще са в състояние, защото ужасно ще се уплашат и ще омекнат като восък... Главното е вие да не обесвате нос.

- Ох, Пьотър Степанович, по-добре да не бяхте заминавали!

- Че аз само за няколко дни и веднага се връщам.

- Пьотър Степанович - внимателно, но твърдо каза Еркел, - ако ще да отивате и в Петербург. Мигар не разбирам, че вършите онова, което е необходимо за общото дело.

- Не съм очаквал друго от вас, Еркел. А щом сте се сетили, че заминавам за Петербург, сигурно разбирате и това, че вчера не можех да им го кажа, за да не ги уплаша. Нали ги видяхте на какво бяха заприличали. Но вие разбирате, че го правя за делото, за главното и най-важното дело, за общото дело, а не за да се измъкна, както си мисли един Липутин.

- Пьотър Степанович, ако ще и в странство да отивате, пак ще разбера, защото вие трябва да запазите своята личност, защото вие сте всичко, а ние - нищо. Ще го разбера, Пьотър Степанович.

Дори гласът му трепереше на горкото момче.

- Благодаря ви, Еркел... Ох, стиснахте болния ми пръст (хващайки го за ръката, Еркел беше стиснал грижливо превързания с черна тафта ухапан пръст). - Още веднъж ви казвам обаче, че наистина отивам в Петербург само да понадуша туй-онуй и веднага се връщам, може би още вдругиден. Като се върна, ще отседна у Гаганов. Появи ли се някаква опасност, аз съм първият, който ще дойде да я посрещнем заедно. Ако се наложи да се забавя в Петербург, моментално ще ви съобщя... по един

мой начин, а вие - на тях.

Раздаде се вторият звънец.

- А, значи, пет минути остават до тръгване. Вижте какво, никак не бих искал тукашната група да се разтури. Не че ме е страх и не става дума за мене - такива групи колкото щеш и една повече, една по-малко няма значение... но никога не е излишно да са повече. За вас впрочем съм спокоен, макар да ви оставям самичък с тия изроди: не се бойте, никой няма да направи донос, няма да посмее... А-а, и вие ли днес? - обърна се той радушно със съвсем друг глас към младия момък, който се бе приближил да се здрависат. - Не знаех, че и вие тръгвате с извънредния. Къде, при майчето ли?

Майчето на младия момък беше най-богатата помешчица от съседната губерния, а самият той се падаше далечен роднина на Юлия Михайловна и бе гостувал в града около две седмици.

- Не, по-надалече, отивам в Р... Предстои ни цели осем часа да живеем във влака. А вие за Петербург ли? - засмя се младият момък.

- Защо пък точно в Петербург, а не другаде? - още по-радушно се засмя и Пьотър Степанович.

Младият момък се закани с пръста на ръкавицата си:

- Да, да, отгатнахте - тайнствено му зашепна Пьотър Степанович, - нося писма на Юлия Михайловна и трябва да обиколя три-четири особи, хем какви! Да им се невидяло на особите, между нас казано. Ама пусти дълг.

- Тя пък какво се е уплашила толкова? - зашушука и младият момък. - Вчера дори отказа да ме приеме. Според мен няма какво да се плаши за мъжа си, напротив, той толкова импозантно се сгромолясва на пожара, че... тъй да се каже, без да си жали живота и прочие...

- Ха, кажете де - разсмя се Пьотър Степанович, - страх я било, видите ли, че вече са писали оттук... тоест някои господа... С една дума, главното е Ставрогин; тоест княз К... Как да ви кажа, то е цяла история, из пътя ще ви разкажа туй-онуй, впрочем доколкото ми позволява рицарското възпитание... Запознайте се, моят роднина прапоршчик Еркел.

Младият момък, който все попоглеждаше Еркел, се докосна до шапката си; Еркел сдържано се поклони.

- Знаете ли какво, Верховенски, осем часа във влака просто не се изтрайва. А пък с нас в първа класа пътува Берестов, един страшно смешен полковник, имениятa ни са съседни; женен е за Гарина (nee de Garine[226]) и е порядъчен човек. Дори с някои идеи. Беше тук само за два дни. Страшен картаджия - да направим едно каре, а? Намерил съм вече четвъртия - Припухлов, нашия т-ски търговец с брадата, милионер, сиреч истински милионер, аз ви го казвам... Ще ви запозная, фрашкан е с пари, но е много забавен, ще има да се посмеем.

[226] *По баща е Гарина (фр.)*

- С огромно удоволствие ще ударя едни карти и страшно обичам да играя във влака, но аз съм във втора класа.

- Хайде сега и вие, дума да не става! Идвате при нас. Сега ще наредя да ви преместят в първа класа. Оберкондукторът е мой човек. Какъв ви е багажът - чанта? Шал?

- Чудесно, да вървим!

Пьотър Степанович си прибра чантата, шала, книгата и тутакси, с най-голяма готовност се прехвърли в първа класа. Еркел помагаше. Удари третият звънец.

- Е, хайде, Еркел - бързешката и с вид на твърде зает човек за последен път и вече от прозореца на вагона протегна ръка Пьотър Степанович, - нали виждате, сядам да играя с тях карти.

- Няма защо да ми обяснявате, Пьотър Степанович, аз разбирам, всичко разбирам, Пьотър Степанович!

- Е, тогава, хайде, довиждане. - И веднага му обърна гръб, защото младият момък го беше викнал да го представи на останалите партньори. И Еркел не видя повече своя Пьотър Степанович!

Прибра се у дома доста натъжен. Не че толкова се страхуваше от това, че Пьотър Степанович тъй внезапно ги беше изоставил, но... но защо толкова бързо му обърна гръб, когато го повика онова младо конте, и... и нали можеше да му каже и нещо друго, а не това „е, хайде, довиждане..." или... или поне да му стиснеше по-здраво ръка.

И това последното беше най-главното. Нещо друго започваше да човърка бедното му сърце, нещо, което самият той още не разбираше, нещо, свързано с вчерашната вечер.

Глава седма
ПОСЛЕДНОТО СТРАНСТВАНЕ НА СТЕПАН ТРОФИМОВИЧ

I

Сигурен съм, че Степан Трофимович много се е страхувал, усещайки, че наближава времето да предприеме безумното си начинание. Сигурен съм, че много е страдал от тоя си страх, особено в самото навечерие, в оная ужасна нощ. По-късно Настася разказваше, че си легнал доста късно и заспал. Но това нищо не доказва; разправят, че осъдените на смърт спели много дълбоко и в навечерието на екзекуцията. Вярно, че беше тръгнал след разсъмване, по светло, когато нервните хора винаги живват малко (а оня майор, роднината на Виргински, разправяше, че дори преставал да вярва в бога, като минела нощта), но съм сигурен, че винаги когато си е представял тази картина - съвсем сам на големия път и в такова положение, е изтръпвал от ужас. Разбира се, отчаяната му

решителност първоначално е посмекчила силата на страшното усещане за самотата, в която се бе озовал внезапно, напускайки своята Stasie[227] и полога, в който седеше от двайсет години. Но все едно - дори да си е давал най-ясна сметка за всички ужасии, които го чакаха, пак би тръгнал, пак би поел по големия път. Това му звучеше някак много гордо и затова независимо от всичко беше възхитен. О, да, той би могъл да приеме разкошните условия на Варвара Петровна и да живурка по нейно благоволение „comme un[228] най-обикновен хрантутеник". Но не бе приел милостинята й, не бе останал. Напротив, той я напуска и „вдига знамето на великата идея" и тръгва да умира за това знаме нейде по големия път! Тъй трябва да му е изглеждала тая негова постъпка.

Неведнъж съм си мислил и по друг един въпрос: защо беше тръгнал пеша, а не бе нает някакъв превоз? Отначало си го обяснявах с пълната му непрактичност, поради петдесет-годишното му готованство, и с някакви фантасмагории, породени от силното вълнение. Струваше ми се, че самата мисъл за някакви коне, за някаква си таратайка (пък дори и да не е таратайка) му се е видяла твърде прозаична. Напротив, един пилигрим, та дори когато е с чадър, изглежда къде по-елегантно и в това има нещо и отмъстително, и любовно. Сега обаче, когато всичко е свършено, мисля, че

[227] *Настася (фр.)*
[228] *Като един (фр.)*

обяснението е много по-просто: първо, боял се е да наеме какъвто и да е превоз, защото Варвара Петровна би могла да научи и да го задържи насила, - тя сигурно би го направила, а той сигурно щеше да се подчини и тогава - прощавай навеки, велика идея! Второ, за да наеме някакъв превоз, човек би трябвало да знае най-малкото къде отива. Но в онзи момент именно това най-много го е карало да страда - наистина не е бил в състояние да определи и назове което и да било място. Защото в момента, когато би избрал някой град, цялото му начинание щеше да се превърне в собствените му очи в нещо нелепо и невъзможно - и той много добре го е знаел. Тъй де, какво ще прави тъкмо в тоя град и защо именно този, а не някой друг? Се marchand[229] ли ще търси? Но кой е този marchand!? И тук изплуваше вторият, вече най-страшният въпрос. Всъщност за него нямаше нищо по-страшно от митичния marchand, по чиито дири тъй внезапно и слепешката се бе впуснал, всъщност най-много от всичко го беше страх да не би наистина да го намери. Не, по-добре просто да върви, просто да излезе на големия път и да поеме по него, без да мисли за нищо, поне докато може да не мисли за нищо. Големият път е нещо много-много дълго, нещо, на което не му се вижда краят - също като човешкия живот, също като човешката мечта. Големият път е идея. А каква идея е файтонът? Файтонът е край на идеята... Vive le

[229] *Този търговец (фр.)*

grande de route[230] пък каквото даде господ!

След неочакваната му среща с Лиза, която вече описах, той в още по-голям захлас продължи напред. Големият път минаваше на половин верста от Скворешники и странно -отначало дори не беше забелязал как е излязъл на него. В момента му бе просто невъзможно да разсъждава или поне що-годе ясно да съзнава каквото и да било. Ситният дъжд ту спираше, ту започваше отново, но той не го забелязваше. Не забеляза даже, че бе преметнал чантата през рамо и че така му беше станало по-леко. Изминал беше по тоя начин сигурно верста или верста и половина, когато изведнъж се спря и се огледа. Старият, черен, изровен от коловозите път, с бели върби по края, се точеше отпред като безкрайна нишка; отдясно - гола равнина, стърнища; отляво - нисък храсталак, а отвъд него горичка. А нейде в далечината - едва забележима чертичка на отиващите малко косо железопътни релси и над нея пушекът на някакъв влак; но шумът на влака вече не се чуваше. На Степан Трофимович му стана малко чоглаво, но само за момент. И въздъхвайки съвсем безпредметно, постави чантата си до една върба и седна да почива. Сядайки, усети, че го побиват тръпки, и се загърна с шала; тутакси усети и дъжда, и разтвори над главата си чадъра. В главата му с трескава бързина се редяха различни образи. „Lise, Lise, - мислеше той, - а с нея и се Maurice[231]... Странни

[230] *Да живее главният път (фр.)*
[231] *Този Маврикий (фр.)*

хора... Какъв ли е тоя пожар, и за какво говореха, и какви ли са тия убити?... Stasie сигурно още не е разбрала и още ме чака с кафето... На карти ли? Нима съм залагал живи хора на карти? Хм... у нас, в Русия, по време на тъй нареченото крепостно право... Ох, боже мой, ами Федка?"

Изведнъж ужасно се изплаши и взе да се оглежда: „Ами ако тоя Федка сега дебне зад някой храст; нали разправят, че шайката му върлувала по големия път? О, боже, ами тогава... Тогава ще му кажа цялата истина, че съм виновен... Че лично аз десет години съм страдал за него - повече, отколкото той през войниклъка, и... ще му дам портмонето си. Хм, j'ai en tout quarante roubles; il prenda les roubles et il me tuera de meme.[232]

От страх, кой знае защо, затвори чадъра и го сложи до себе си. В далечината, по пътя откъм града, се зададе някаква каруца и той впери тревожен поглед нататък.

„Grace a Dieu[233] каруца и се движи бавно - значи, не е опасно. Тия слабосилни тукашни кончета... Винаги съм изтъквал значението на породата... Впрочем не аз. Пьотър Илич изтъкваше в клуба значението на породата, а пък аз тогава го вкарах на пики, et puis[234]... но какво е това там отзад... в каруцата май седи жена. Селянин и селянка – cela commence a etre rassurant.[235] Жената е отзад, а той отпред – c'est tres rassurant.[236] А зад каруцата върви

[232] *Имам всичко на всичко четирийсет рубли; ще ми вземе рублите и пак ще ме убие (фр.)*
[233] *Слава богу (фр.)*
[234] *И после (фр.)*
[235] *Това започва да ме успокоява (фр.)*
[236] *Това е много успокоително (фр.)*

вързана за рогата крава, c'est rassurant au plus haut degre.[237]

Каруцата се изравни с него - беше яка, добре потегната селска каруца. Селянката седеше върху здраво натъпкан чувал, а селянинът - отпред, провесил крака откъм страната на Степан Трофимович. Отзад наистина се мъкнеше някаква вързана за рогата рижава крава. Селянинът и селянката с опулени очи гледаха Степан Трофимович, Степан Трофимович ги гледаше по същия начин, но когато го задминаха и се отдалечиха на двайсетина крачки, той чевръсто стана и забърза подире им. Много естествено, близо до каруцата се чувстваше по-сигурен и по-спокоен, но след като я догони, отново моментално забрави всичко и пак се унесе в накъсаните си мисли и представи. Крачеше напред и то се знае, не подозираше, че в тоя момент представлява за селянина и селянката най-загадъчното и най-интересното нещо, което изобщо може да се срещне по големия път.

- Не го вземайте за докачение, ваша милост, дето ще питам, ама що за човек сте вие? - не се стърпя най-сетне селянката, когато Степан Трофимович случайно и просто от разсеяност я беше погледнал. Беше около двайсет и седем годишно, яко женче, румено, чернооко и ласкаво усмихнато, зад червените му устни блестяха хубави бели зъби.

- Вие... мен ли питате? - някак натъжен се учуди Степан Трофимович.

[237] *Това е във висша степен успокоително (фр.)*

- Гаче по търговската част си пада - самоуверено каза селянинът. Беше едър, четирийсетгодишен мъж с широко умно лице и голяма рижа брада.

- Не, не съм по търговската част, аз... аз... moi c'est autre chose[238] - отби как да е въпроса Степан Трофимович и за всеки случай поизостана назад, тъй че сега вървеше редом с кравата.

- От господата, ще рече - реши селянинът, чувайки чуждата реч, и дръпна юздите.

- И ние това си викаме, на разходка трябва да сте излезли, а? - продължаваше да любопитства младата жена.

- Извинете... мен ли питате?

- Щото понякога изпадат и чужденци, по железницата идат, пък и ботушите ви не са май тъдявашни...

- Военни ботуши - важно и самодоволно се намеси селянинът.

- Не, аз не че съм военен, ами...

„Ама че любопитно женче - ядосваше се на ума си Степан Трофимович, - виж ги ти как ме разглеждат само... mais enfin[239]... Най-странното е, че се чувствам сякаш виновен пред тях, а ни най-малко не съм виновен."

Селянинът и селянката си пошушнаха нещо.

- Ние, ваша милост, може да ви откараме донейде, стига да искате, значи.

Степан Трофимович изведнъж се разбърза.

- Да, да, драги, с огромно удоволствие, защото

[238] *Аз съм съвсем друго нещо (фр.)*
[239] *Но най-сетне (фр.)*

много се изморих, само че как ще се кача?

„Чудна работа - помисли си той, - толкова време вървя с тая крава и наум да не ми дойде да ги помоля да ме качат... В тоя реален живот наистина има нещо характерно..."

Селянинът обаче все още не спираше коня.

- А вие като закъде, например? - осведоми се той малко недоверчиво.

Степан Трофимович не го разбра веднага.

- Ще рече, в Хатово?

- Хатово ли? Не, не точно в Хатово... И да ви кажа, не съм дотолкова запознат, макар да съм чувал.

- Село Хатово, село, има-няма на десет версти оттук се пада.

- Село? C'est charmant[240], да, да, познато ми звучи...

Степан Трофимович продължаваше да крачи, а селяните все още не го качваха. И изведнъж го озари просто гениална догадка:

- Извинете, но вие да не би да ме смятате за... Моля ви се, аз си нося паспорта, аз съм професор, сиреч, ако щете, учител... но главен. Най-главният учител. Oui, c'est comme ca qu'on peut tradiure.[241] Аз много бих искал да се кача и... и ще ви купя цяла бутилка водка.

- Половин рубла, господине, пътят е тежък.

- Щото и ние да сме доволни, ваша милост - обади се селянката.

- Половин рубла? Хубаво, половин рубла да бъде.

[240] *Чудесно (фр.)*
[241] *Да, това би могло да се преведе тъкмо така (фр.)*

C'est encore mieux, j'ai en tout quarante roubles, mais...[242]

Селянинът спря, с общи усилия качиха Степан Трофимович в каруцата и го настаниха на чувала до селянката. Вихрените мисли и спомени не го напущаха. От време на време с учудване усещаше, че е някак ужасно разсеян и мислите му се мешат. Това съзнание за болезнено безсилие на ума му го измъчваше, ставаше му дори обидно.

- Тая крава... защо е така отзад? - попита той внезапно жената.

- Ама че питате, ваше милост, гаче не сте виждали - разсмя се жената.

- В града я купихме - намеси се селянинът, - добитъкът ни всичкият, речи, измря още пролетес; мор. Де що имаше добитък, всичкият изпука, половината, речи, не остана, па ти си троши главата!

И пак плесна с камшика затъналото в коловоза конче.

- Да, това се случва в Русия... и въобще, ние, русите... тъй де, случва се - не завърши Степан Трофимович.

- Че щом сте учител, що щете в Хатово? Или ще продължите нататък?

- Не, не че ще продължа... C'est-a-dire[243] отивам при един търговец.

- Ще рече, в Спасов?

- Да, да, именно в Спасов. Впрочем, без значение.

---

[242] *Още по-добре, аз имам всичко четирийсет рубли, но... (фр.)*
[243] *Сиреч (фр.)*

- Щом сте за Спасов, с тия вашите ботушенца седмица има да тепате - засмя се селянката.

- Да, да, но и това е без значение, mes amies[244], все едно -нетърпеливо прекъсна разговора Степан Трофимович.

„Ужасно любопитен народ; жената впрочем говори по-правилно от него и съм забелязал, че след деветнайсети февруари говорът им се е променил малко и... какво им влиза в работата за Спасов ли съм, или не съм за Спасов? Нали си плащам... какво са ме заврънкали?"

- Щом сте за Спасов, ще рече с парахода - не млъкваше селянинът.

- Дума да няма - намеси се въодушевено жената, - хванеш ли с коне край брега, има-няма трийсет версти ще върти човек.

- Четирийсет ще дойдат.

- Утре заран в два ще хванете парахода - в Устиево - заключи жената. Но Степан Трофимович упорито замълча. Замълчаха и разпитвачите му. Селянинът пошибваше кончето; от време на време си разменяха по някоя и друга дума с жената. Степан Трофимович задряма. И ужасно се учуди, когато селянката със смях го беше разбутала и изведнъж се видя в едно доста голямо село пред входа на някаква средно голяма къща - с три прозореца.

- Подремнахте ли си, ваша милост?

- Какво стана? Къде съм? Аха, да! Добре, добре... все едно - въздъхна Степан Трофимович и слезе от

[244] *Драги мои (фр.)*

каруцата.

С тъга се огледа наоколо - този селски пейзаж му изглеждаше много странен и някак извънредно чужд.

- Я гледай как щях да забравя да платя! - сепна се той изведнъж и някак смутено взе да бърка, види се, беше го вече страх да се дели от тях.

- Вътре ще се оправим. Заповядайте - покани го селянинът.

- Тук е хубаво - ободряваше го жената.

Степан Трофимович се изкачи на паянтовата площадка пред входа.

„Сън ли е това" - прошепна си той с някакво плахо недоумение, но влезе в къщата. „Elle l'a voulu“[245] - тая мисъл го прободе право в сърцето и отново забрави всичко, дори че беше влязъл в къщата.

Беше светла, доста чистичка селска къща с две стаи и три прозореца откъм фасадата; и не че беше хан, а просто спирка, където познатите пътници бяха свикнали да се отбиват. Степан Трофимович влезе, забрави да поздрави и без всякакви церемонии седна и се замисли. След трите часа път в дъжда по тялото му постепенно взе да се разлива крайно приятното усещане, че се стопля. Дори острите тръпки, които почнаха да лазят по гърба му - с по-нервните хора, като минават от студено на топло, винаги е така, особено когато ги е втресло, - му доставяха някакво странно приятно усещане. Вдигна глава, носът му беше доловил

[245] *Тя го пожела (фр.)*

вкусната миризма на горещите блини, които домакинята майстореше на огъня. Усмихвайки се с детска усмивка, надникна в тигана и изведнъж забърбори:

- Какво е това? Блинчета? Mais... c'est charmant.[246]

- Ще похапнете ли, ваша милост? - тутакси предложи учтивата домакиня.

- Ще похапна, именно ще похапна и... бих ви помолил и за чай - оживи се Степан Трофимович.

- Да стъкмим самоварчето? Готово, ваша милост, само да кажете.

Появи се голяма чиния на едри сини шарки, пълна с блинчета - прочутите селски блинчета: тънки, от пшеничено и ръжено брашно, полети с разтопено прясно масло, най-вкусните блинчета. Степан Трофимович ги опита с истинско удоволствие.

- Браво, много сочни, много вкусни! Сега да имаше и un doigt d'eau de vie.[247]

- Да не би за водчица да споменахте, ваша милост?

- Именно, именно, съвсем малко, un tout petit rien.[248]

- За пет копейки, ще рече.

- За пет - за пет; за пет - за пет, un tout petit rien - с блажена усмивка кимаше Степан Трофимович.

Помолете някой от простолюдието да ви свърши нещо и ако може и поиска, той ще ви услужи стара-

[246] *Но... това е чудесно (фр.)*
[247] *Мъничко водка (фр.)*
[248] *Съвсем мъничко (фр.)*

телно и радушно; помолете го обаче да иде за водка - и обикновеното спокойно радушие внезапно се превръща в някаква припряна, радостна услужливост, почти в роднински грижи за вас. Онзи, който отива за водката, макар и да знае, че е само за вас, че той няма да пие, предварително го знае, все едно, че изпитва някаква частица от предстоящото ви удоволствие... След не повече от три-четири минути (кръчмата беше на две крачки) на масата пред Степан Трофимович стоеше четвъртинка водка и голяма зеленикава чаша.

- И всичко това за мене! - крайно се изненада той. - Вина ги съм имал у дома водка, но никога не съм знаел, че е толкова много за пет копейки.

Напълно чашата, стана и с известна тържественост прекоси стаята до срещуположния ъгъл, където се беше разположила доскорошната му спътничка, чернооката селянка, която толкова го беше отегчила по пътя с въпросите си. Селянката се сконфузи и взе уж да отказва, но като направи всичко, което го изискваше приличието, накрая стана и учтиво, на три глътки, както пият жените, изпи водката и правейки общоприетата в тоя случай страдалческа физиономия, върна чашката и се поклони на Степан Трофимович. Той важно й отвърна на поклона и се върна на масата, дори малко нещо поизпъчен.

Всичко това го беше направил по някакво внезапно вдъхновение - секунда преди наум не му минаваше, че ще тръгне да черпи селянката.

„До съвършенство, до съвършенство умея да се отнасям с народа; винаги съм им го казвал" - самодоволно мислеше той, наливайки останалата водка. Макар и да беше по-малко от чаша, но по тялото му се разля животворна топлина и дори малко му се замая главата.

„Je suis malade tout a fait, mais ce n'est pas trop mauvais d'etre malade.“[249]

- Не бихте ли желали да си купите? - раздаде се някъде съвсем отблизо тих женски глас.

Степан Трофимович вдигна очи и за своя изненада видя пред себе си една около трийсетгодишна дама – une dame et elle en avait l'air[250] - с много скромна външност, облечена по градски с тъмна рокля и голяма сива кърпа на раменете. В лицето й имаше нещо приветливо, което веднага хареса на Степан Трофимович. Изглежда, е била тук още преди пристигането му, защото нещата й стояха на пейката, където Степан Трофимович се беше разположил - сега изведнъж си спомни, че тази чанта и неголямата мушамена торба бяха привлекли вниманието му още на влизане. Тъкмо от тая торба беше извадила две красиво подвързани, с релефен кръст на корицата книжки и сега ги предлагаше на Степан Трофимович.

- Eh... mais je crois que c'est l'Evangile[251]; с най-голямо удоволствие... А, сега разбирам. Vous etes ce qu'on appelle[252] пътуваща книжарка; да, неведнъж

[249] *Съвсем съм болен, но не е чак толкова лошо да си болен (фр.)*
[250] *Наистина имаше вид на дама (фр.)*
[251] *Е... това е, струва ми се, Евангелието? (фр.)*
[252] *Вие сте това, на което му казват... (фр.)*

съм го срещал в книгите... Колко? Половин рубла?

- По трийсет и пет копейки - отвърна пътуващата книжарка.

- С най-голямо удоволствие. Je n'ai rien contre l'Evangile, et...[253] Отдавна исках да го препрочета...

Мина му през ума, че не е чел Евангелието най-малкото от трийсет години и само преди седем години си го бе поприпомнил по Ренановия „Vie de Jesus“[254]. И тъй като нямаше дребни, измъкна четирите си банкноти по десет рубли - всичко, с което разполагаше. Домакинята отиде да развали и чак тогава и той се огледа и забеляза, че стаята се е понапълнила и че всички отдавна го наблюдават и като че ли говорят за него. Говореха също за пожара в града - най-вече говореше селянинът с каруцата и кравата, тъй като току-що се бе върнал оттам. Говореха за подпалвачите, за работниците от фабриката на братя Шпигулини.

„Гледай го ти; зъб не обели за пожара, докато пътувахме, за какво ли не говори" - мина му през ума на Степан Трофимович.

- Господи боже, Степан Трофимович, вие ли сте, ваша милост? Ако пък съм се надявал вас да срещна!... Ама вие май не ме познахте, а? - възкликна внезапно един възрастен човечец, който изглеждаше малко като слугите от едно време - без брада и с шинел с голям капишон отзад.

Чувайки името си, Степан Трофимович се уплаши.

- Извинете - измърмори той, - извинете, но не

[253] *Нямам нищо против Евангелието и... (фр.)*
[254] *„Животът на Исус" (фр.)*

мога точно да си спомня...

- Забравили сте ме! Че аз съм Анисим, ваша милост, Анисим Иванов. Бях на служба у покойния господин Гаганов и чет няма колко пъти съм ви виждал с Варвара Петровна у покойната Авдотия Сергеевна. И за книжки ме е пращала у вас, и петербургски бонбони съм ви носил от нея, два пъти...

- Аха, Анисим, помня те, разбира се - усмихна се Степан Трофимович. - Тук ли живееш сега?

- Ами край Спасов, ваша милост, във В-ския манастир, при Марфа Сергеевна, сестрата на Авдотия Сергеевна, ваша милост, може да помните; дето си строши крака, като скочи от каляската на един бал. Сега тяхна милост живее, речи го, в манастира, пък аз й слугувам. А сега пък съм се наканил в града, да ида да споходя моите.

- Хубаво, хубаво.

- Много драго ми стана, ваша милост, само добро съм видял от вас - възторжено се усмихваше Анисим. - Ами вие, ваша милост, къде така сам-самичък... Май като да не е било сам-самичък да тръгвате някъде?

Степан Трофимович изплашено го погледна.

- Да не би пък за нашия Спасов, а?

- Да, за Спасов. Il me semble que tout le monde va a Spassof...[255]

- Да не би пък при Фьодър Матвеевич? Леле, колко ще ви се зарадва. Голямо уважение ви има-

[255] *Изглежда, че целият свят се е запътил за Спасов... (фр.)*

ше навремето; и до ден-днешен все споменува...

- Да, да, и при Фьодър Матвеевич ще ида.

- Така, така, и аз това викам. Щото пък селянията взела да се чуди, дето ви били срещнали уж пеши да ходите? Прост народ, ваша милост, какво да ги правиш.

- Аз... такова... виж какво, Анисим, аз като англичаните, обзаложил съм се, че ще стигна пеша, и...

По челото и слепоочията му избиваше пот.

- Така, така... - с безжалостно любопитство го слушаше Анисим. Но Степан Трофимович не можеше да издържа повече. Тъй се беше сконфузил, че му идеше да стане и да излезе навън. Но в тоя момент донесоха самовара, върна се и пътуващата книжарка, която пак беше ходила някъде. И той потърси спасение, предлагайки й чай. Анисим се поотдръпна и го остави на мира.

Селяните наистина недоумяваха:

„Що за човек? Намерили го да ходи пеш насред пътя, казва, че бил учител, облечен по чужбински, а приказката му като на малко дете, говори ги едни никакви и като да бяга отнякъде, пък и пари има!" Дори бе станало дума да се уведоми началството - „тъй като за беля и в града става нещо". Но Анисим моментално оправи работата. Веднага беше обяснил на всички, които се интересуваха, че Степан Трофимович е не учител, ами от „най-учените хора и борави с най-големите науки, а на туй отгоре е тукашен помешчик и от двайсет години живее у Ставрогина, генералшата, като най-главния човек

в къщата, и в целия град е на голяма почит. И че е бивало само за една вечер не петарки, а десетарки да остави в дворян-ския клуб, а по чин е съветник, речи го, значи, че подполковник, само един чин по-долу от пълен полковник. А дето бил фрашкан с пари, няма нищо за чудене, щото покрай генералшата Ставрогина и той парите си не знае" и прочие, и прочие.

„Mais c'est une dame, et tres comme il faut“[256] - съвземаше се от нападението на Анисим Степан Трофимович и с един приятен интерес наблюдава-ше съседката си, пътуващата книжарка, която впрочем пиеше чая си като селянка - отгриз-ваше по малко от захарта и сърбаше от чинийката. „Се petit morceau de sucre ce n'est rien...[257] У нея има нещо благородно и независимо, а същевременно скромно. Le comme il faut tout pur[258], но малко от по-друг тертип.

Скоро научи от нея, че се казвала Софя Матвеевна Улитина, била от занаятчийско се-мейство и живеела всъщност в К., където имала сестра - вдовица. Самата тя също била вдовица - мъжът й, когото за прослужено време произвели от фелдфебел за подпоручик, загинал при Севасто-пол.

- Но вие сте още толкова млада, vous n'avez pas trente ans.[259]

- Трийсет и четири - усмихна се Софя Матвеевна.

---

[256] *Но това е дама, и то твърде изискана (фр.)*
[257] *А тая захар, това нищо не значи (фр.)*
[258] *Във висша степен изискана (фр.)*
[259] *Нямате и трийсет години (фр.)*

- Какво, вие знаете и френски?

- Мъничко; като останах самичка, живях четири години в едно изискано семейство и там се понаучих от децата.

И му разказа, че като убили мъжа й, била осемнайсетгодишна и за известно време останала в Севастопол „като милосърдна сестра", после живяла по разни места, и ето, че сега обикаля и продава евангелия.

- Mais, nom Dieu[260], не бяхте ли вие, с която в града се случи една странна, дори много странна история?

Тя се изчерви; оказа се, че тъкмо тя е била.

- Ces vauriens, ces malheureux!...[261] - почна той с разтреперан от възмущение глас; болезненият и омразен спомен накара сърцето му мъчително да се свие. И дори сякаш че се унесе за миг.

„Я, пак я няма - сепна се той, забелязвайки, че отново е изчезнала някъде. - Постоянно влиза-излиза, прави нещо; забелязвам дори, че е разтревожена... Bah, je deviens egoiste[262]“...

Степан Трофимович вдигна очи и отново видя Анисим, но тоя път обстановката беше станала просто заплашителна, стаята се беше напълнила със селяни, домъкнати, види се, от Анисим. Тук бяха и стопанинът на къщата, и селянинът с кравата, някакви други двама селяни (оказаха се собственици на кабриолети), някакъв дребен полу-

[260] *Но, боже мой (фр.)*
[261] *Тия нищожества, тия мизерници (фр.)*
[262] *О, аз ставам егоист (фр.)*

пиян човечец, облечен по селски, но бръснат - с вид на изпаднал занаятчия - и страшно приказлив. И всички говореха за него, за Степан Трофимович. Селянинът с кравата държеше на своето, твърдеше, че по брега се заобикаляло четирийсет версти и че непременно трябва с парахода. Полупияният занаятчия и стопанинът с жар му възразяваха:

- Щото, братче, на тяхно високоблагородие ще им е по-напряко през езерото с парахода, дума да няма; но параходът май ще махне вече да пътува.

- Ще пътува, ще пътува, още една неделя ще пътува -повече от всички се горещеше Анисим.

- Абе то той пътува, ама нередовно; щото я кое сме време, понякога, речи го, по три дни седи в Устиево.

- Утре ще е тука, утре в два часа тип-топ е тука. И още вечерта тип-топ сте в Спасов, ваша милост - излизаше от кожата си Анисим.

„Mais qu'est ce qu'il a cet homme?“[263] - притесняваше се Степан Трофимович, очаквайки с трепет участта си.

Изстъпиха се селяните с кабриолетите и взеха да се пазарят: до Устиево било три рубли. Останалите викаха, че е на сметка, не е много, това било цената, че цяло лято все по толкова са вземали до Устиево.

- Но... тук също е хубаво... И аз не искам - рече уж да се обади Степан Трофимович.

- Тъй, тъй, ваша милост, добре го рекохте, в Спа-

[263] *Но какво иска този човек? (фр.)*

сов сега е дваж по-хубаво и Фьодър Матвеевич толкова ще ви се зарадва.

- Mon Dieu, mes amis[264], всичко това е толкова неочаквано за мен.

Ето че най-сетне се върна и Софя Матвеевна. Но седна на пейката просто като убита и много тъжна.

- Никакъв Спасов, значи! - каза тя на стопанката.

- Какво, и вие ли сте за Спасов? - сепна се Степан Трофимович.

Оказа се, че една помешчица, Надежда Егоровна Светлицина, още от вчера й казала да я чака в Хатово и обещала да я закара до Спасов, ама ето че я нямало.

- Какво ще правя сега? - повтаряше си Софя Матвеевна.

- Mais, ma chere et nouvelle amie[265], аз също мога да ви заведа не по-зле от помешчицата до това, как беше, до това село, за където се спазарих да ме закарат, а утре - сме заедно в Спасов.

- Мигар и вие сте за Спасов?

- Mais que faire, et je suis enchante![266] С голяма радост ще ви закарам, те искат и аз вече ги пазарих... Кого от двамата пазарих! - ужасно се разбърза изведнъж за Спасов Степан Трофимович.

След четвърт час вече се качваха в покрития кабриолет: той беше много оживен и напълно доволен; тя - с торбата си и с благодарна усмивка на лицето до него. Анисим им помогна с качването.

---

[264] *Боже мой, приятели мои (фр.)*
[265] *Но, моя мила и нова приятелко (фр.)*
[266] *Но защо не, аз съм очарован (фр.)*

- На добър час, ваша милост - не мирясваше той, - ама много ми стана драго, дето ви видях, ваша милост!

- Със здраве, драги, със здраве, довиждане.

- Пък като се видите с Фьодър Матвеич, ваша милост...

- Да, да, драги... Фьодър Петрович... хайде със здраве.

II

- Знаете ли, мила приятелко, ще ми позволите да ви наричам така, n'est-ce pas?[267] - припряно започна Степан Трофимович, едва дочакал да потеглят. - Знаете ли, аз... J'aime le peuple, c'est indispensable, mais il me semble que je ne l'avais jamais vu de pres. Stasie...cela va sans qu'elle est aussi du peuple... mais le vrai peuple[268], сиреч истинският, дето е по големия път, изглежда, си няма друга работа, освен да разпитва за къде пътувам и защо... но да оставим обидите. Аз май говоря малко объркано, но това е, изглежда, от мойта прибързаност.

- Струва ми се, че сте болен - зорко, но с подобаваща почит се вглеждаше в него Софя Матвеевна.

- Не, не, като се завия, ми е добре, а въобще духа, дори доста силно духа, но няма да му обръщаме внимание. Главното е, че друго, друго исках

[267] *Нали? (фр.)*

[268] *Аз обичам народа, това е необходимо, но имам чувството, че никога не съм го виждал отблизо. Настася... дума да не става, че и тя от народа... но истинския народ (фр.)*

да кажа. Chere et incomparable amie[269], струва ми се, че сега съм почти щастлив и причината сте вие. На мен щастието ми се отразява зле, защото незабавно почвам да опрощавам всичките си врагове...

- Че защо, това е много хубаво.

- Не винаги, cher innocente. L'Evangile... Voyez-vous, desormais nou le precherons ensemble[270], с удоволствие ще продавам вашите красиви книжки. Да, да, усещам, че това е наистина идея, quelque chose de tres nouveaux dans ce genre.[271] Народът е религиозен, c'est admis[272], но все още не познава Евангелието. Аз ще му го изложа... В едно устно изложение могат да се поправят грешките на тази чудесна книга, към която аз, разбира се, съм готова да се отнеса с изключително уважение. И пак ще бъда полезен, дори на големия път. Винаги съм бил полезен, винаги съм им го казвал, и на тях et a cette chere ingrate[273]... О, да простим, да простим, преди всичко да прощаваме - на всички и всякога... Да се надяваме, че и на нас ще ни простят. Да, защото всички са виновни един пред друг, всеки отделно взет е виновен. Всички са виновни!...

- Ах, че хубаво го казахте това!

- Да, да... Чувствам, че говоря много добре. Аз много добре ще им говоря, но, но кое беше главното, което исках да кажа? Непрекъснато се объркам и забравям... Ще ми позволите ли да остана с вас?

[269] *Скъпа и несравнима приятелко (фр.)*
[270] *Мила наивнице. Евангелието... Видите ли, занапред ние ще го проповядваме заедно (фр.)*
[271] *Нещо съвсем ново по рода си (фр.)*
[272] *Това е факт (фр.)*
[273] *И на тая скъпа неблагодарница (фр.)*

Чувствам, че вашият поглед и... наистина вашите маниери малко ме учудват: вие сте простодушна, говорите малко некултурно, пиете чая от чинийка... този ужасен навик със захарта! Но у вас има нещо прелестно и по чертите ви виждам... О, не се изчервявайте, не се бойте от мен като мъж. Chere et incorporable, pour moi une femme c'est tout.[274] Не мога да живея, ако нямам край себе си жена, но единствено край себе си... Ужасно, ужасно се объркам... Просто не мога да се сетя какво исках да кажа. О, блажен е оня, комуто бог винаги изпраща жената и... и ми се струва, че съм изпаднал в известна екзалтация. И на пътя можеш да срещнеш голямата идея! Да, това е, което исках да кажа, за идеята, добре, че най-после се сетих, защото непрекъснато забравям. И защо трябваше да тръгваме за някъде си? Там също беше хубаво, а тук cela devient trop froid. A propos, j'ai en tout quarante roubles et voila cet agrent[275], вземете ги, вземете ги, аз не умея, ще ги изгубя, ще ми ги вземат и... Май че взе да ми се доспива и нещо ми се върти главата. Все се върти, върти, върти. О, колко сте добра, с какво ме завивате?

- Боя се, че ви е втресло, и ви завивам с одеялото си, а пък за парите аз бих...

- О, за бога, n'en parlons plus, parce que cela me fait mal[276], о, колко сте добра!

Но след малко се умълча и много скоро се унесе в

[274] *Скъпа и несравнима, за мен жената е всичко (фр.)*
[275] *Става твърде студено. Апропо, аз имам всичко четирийсет рубли, ето ви ги тия пари (фр.)*
[276] *Да не говорим вече за това, защото то ме огорчава (фр.)*

трескав, неспокоен сън. Коларският път, по който трябваше да изминат тия седемнайсет версти, не беше от най-равните и жестоко друсаше. Степан Трофимович постоянно се будеше, бързо се надигаше от възглавничката, която беше мушнала под главата му Софя Матвеевна, хващаше я за ръката и се осведомяваше: „Тук ли сте?" - сякаш се опасяваше, че ще го изостави. Уверяваше я също така, че сънува някаква челюст със зъби, която зее насреща му, и това му е крайно противно. Софя Матвеевна изпитваше голямо безпокойство за него.

Кабриолетът спря пред една голяма къща с четири прозореца и с пристройка за живеене в двора. Степан Трофимович, който беше се събудил, побърза да влезе и мина направо във втората, най-просторната и най-хубавата стая на къщата. Все още сънената му физиономия беше придобила извънредно загрижен израз. Веднага обясни на стопанката - висока и яка четирийсетгодишна жена, с много черни коси и, кажи-речи, мустаката, че иска да му се предостави цялата стая ии стаята да се затвори и никой повече да не се пуска, parce que nous avons a parler“.

- Oui, j'ai beaucoup a vous dire, chere amie.[277] Ще платя, ще платя! - отпъждаше той стопанката, размахвайки ръце.

Говореше бързо, но езикът някак не го слушаше. Стопанката неприветливо го изслуша, но все пак даде съгласието си, макар и с едно мълчание, в

[277] *Защото имаме да си поприказваме. - Да, аз имам да ви кажа много работи, скъпа приятелко (фр.)*

което се усещаше някаква заплаха. Той обаче нищо не беше забелязал и припряно (ужасно бързаше) поиска да ги оставят сами и веднага, колкото се може по-скоро, „без никакво разтакане" да им се донесе обяд.

Тук вече мустакатата жена не издържа.

- Това не ви е хан, господине, не готвим обяд за пътници. Раци да ви сваря или самовара да стъкна - това може, а друго нищо нямаме. Прясна риба ще има чак утре.

Но Степан Трофимович пак размаха ръце, гневно и нетърпеливо повтаряйки: „Ще платя, само по-бързо, по-бързо!" Разбраха се за рибена чорба и печена кокошка; стопанката заяви, че в цялото село не може да се намери кокошка; впрочем накрая се съгласи да иде да потърси; но с такъв вид, сякаш му правеше необикновена услуга.

Щом тя излезе, Степан Трофимович седна на дивана и настани до себе си Софя Матвеевна. В стаята имаше и диван, кресла, но състоянието им беше направо ужасно. Изобщо цялата тая доста просторна стая (преградена в единия край, където беше леглото) с жълтите си, вехти и изпокъсани тапети, с ужасните си митологични литографии по стените, с дългата редица икони и легените с медни похлупаци край вратата, с цялата си странна и разностилна мебел представляваше една твърде неугледна смесица на градска и селска наредба. Но той дори не беше погледнал всичко това, не беше забелязал дори огромното езеро, което се

виждаше през прозореца на около двеста метра от къщата.

- Най-сетне сме сами и няма да пуснем никого! Искам да ви разкажа всичко, всичко от самото начало.

Крайно обезпокоената Софя Матвеевна го спря:

- Не знам дали знаете, Степан Трофимович...

- Comment, vous savez deja mon nom[278] - усмихна се той радостно.

- Чух го одеве от Анисим Иванович, като си приказвахте. А от своя страна ще се осмеля да ви кажа, че...

И тя бързешком, постоянно поглеждайки към вратата, да не би да ги чуят - му зашепна, че това село е просто страшна работа. Че тукашните селяни, макар и да са рибари, но главният им поминък е да дерат по три кожи от пътниците през лятото. Селото е встрани от пътя и хората идват тук само заради дето спира параходът и че когато параходът не дойде, - а пък той, развали ли се малко времето, за нищо на света не идва, - се събират хора от по няколко дни и всички къщи в селото се претъпкват, а стопаните само това и чакат; и затова за всяко нещо дерат по три кожи, а пък тъкмо техният хазаин е ужасно надут и се държи на голямо, защото е страшно богат за тука - само мрежите му стрували хилядо рубли.

Степан Трофимович гледаше необикновено оживеното лице на Софя Матвеевна едва ли не с укор и

[278] *Как, вие ми знаете вече името?(фр.)*

няколко пъти се опитваше да я спре с жест. Но тя не спря, дордето не се доизказа. Излезе, че веднъж вече била тук през лятото с една „много благородна госпожа" от града и също останали да нощуват, тъй като параходът не идвал цели два дни, и такива неприятности си имали, че просто не е за приказка. „Ето на, вие примерно, Степан Трофимович, благоволихте да се разпоредите тая стая да е само за вас... Казвам ви го, щото да сте предупреден... А в оттатъшната стая вече има други пътници, един възрастен човек, един младеж и някаква госпожа с деца, а утре до два часа цялата къща ще се напълни, защото параходът, като не е идвал два дни, утре няма как да не дойде. И за отделната стая, значи, и задето поискахте да ви направят обяд, и дето ще трябва да връщат други пътници, толкова ще ви поискат, дето и в столиците не се е чувало..."

Но той страдаше, страдаше искрено:

- Assez, mon enfant[279], моля ви; nous avons notre argent, et apres – et apres le bon Dieu.[280] И дори се учудвам, че вие с вашите възвишени разбирания... Assez, assez, vous me tourmentez[281] – каза той истерично, - пред нас е цялото ни бъдеще, а вие... вие ме плашите за нашето бъдеще...

И тутакси се впусна да й излага цялата си история толкова припряно, че отначало дори беше трудно да се разбере нещо. Всичко това продължи много

[279] *Стига, дете мое (фр.)*
[280] *Ние имаме пари, а после - добър е господ (фр.)*
[281] *Стига, стига, вие ме измъчвате (фр.)*

дълго. Поднесоха им рибената чорба, поднесоха им кокошката, поднесоха им най-сетне и самовара, а той говореше ли, говореше... Получаваше се малко странно, но и някак болезнено, но той си беше и болен. Това бе един внезапен изблик на духовните му сили, който много естествено впоследствие незабавно щеше да се превърне в пълен упадък на силите на и бездруго отслабналия вече организъм; Софя Матвеевна много добре го разбираше, беше й мъчно, но не можеше да направи нищо. Той започна, кажи-речи, от детството си, когато „с чисто сърце тичал по ливадите"; след около час едва се бе добрал до двете си женитби и берлинския си живот. Аз впрочем не бих му се присмял. Във всичко това за него наистина е имало нещо върховно и казано на съвременен език - почти борба за съществувание. Виждал е пред себе си онази, която е избрал вече за своя спътница в предстоящия му път, и е бързал, тъй да се каже, да я просвети. Как би могъл да допусне наистина неведението й относно неговата гениалност все още да продължава... Може би е преувеличавал качествата на Софя Матвеевна, но изборът е бил вече направен. Той не можеше без жени. Макар ясно да виждаше по лицето й, че почти нищо не разбира, та дори най-капиталното.

„Ce n'est rien, nous attendrons[282], а сега-засега ще разбере с чувствата си..."

- Друже мой, нужно ми е само вашето сърце и

[282] *Нищо, ще почакаме (фр.)*

нищо друго! - възклицаваше той от време на време, прекъсвайки разказа си. - И този ваш мил, обаятелен поглед, с който ме гледате сега. О, не се изчервявайте, аз вече ви казах...

А когато историята прерасна едва ли не в истинска дисертация за това, как никой и никога не е можал да разбере Степан Трофимович и как „погиват у нас в Русия талантите", неговата жертва съвсем изтърва пусулата. „Голям ум, голямо нещо - дума не можеш разбра" - унило разказваше тя впоследствие. Слушаше го малко опулено и явно изнемогвайки. А когато Степан Трофимович го беше ударил на хумор във висшия смисъл на думата и взе да пуска своите извънредно тънки и иронични бележки по адрес на нашите „напредничави и господарстващи" и тя от немай-къде на два пъти бе понечила да се усмихне в отговор на неговия смях, от тия й усмивки дотолкова нищо не бе излязло, че Степан Трофимович накрая дори се бе сконфузил, но затова пък още по-разпалено и стръвно се нахвърли върху нихилистите и „новите хора". Тук той вече почти я беше изплашил и тя успя малко от малко да си поеме дъх - впрочем така й се е сторило - чак когато се стигна до романа. Жената си остава жена, пък ако ще и монахиня да е. Усмихваше се, клатеше глава и тутакси се изчервяваше и свеждаше поглед, довеждайки по тоя начин Степан Трофимович в състояние на крайно възхищение и вдъхновение, тъй че той взе дори да послъгва малко. В разказа му Варвара Петровна

се превръщаше в една прелестна брюнетка („възхитила целия Петербург и много европейски столици"), чийто съпруг беше загинал „сразен от куршум в Севастопол" единствено защото се чувствал недостоен за нейната любов и намерил единствения начин да я отстъпи на съперника си, сиреч на нашия Степан Трофимович... „Не се смущавай, мъничката ми християнка! - беше казал той на Софя Матвеевна, вече почти повярвал на собствените си измислици. - Това беше нещо възвишено, нещо толкова изтънчено, че през целия си живот нито веднъж дори не се обяснихме." Съгласно понататъшния му разказ причината за това положение била вече една блондинка (сигурно Даря Павловна, ако не нея, просто не знам кого би могъл да има предвид). Тази блондинка израснала в дома на брюнетката като своя и й била твърде задължена. Когато брюнетката най-сетне забелязала любовта на блондинката към Степан Трофимович, тя се затворила в себе си. Блондинката от своя страна също забелязала любовта на брюнетката към Степан Трофимович и също се затворила в себе си. И така, изнемогвайки от взаимно великодушие, и тримата мълчали цели двайсет години, всеки затворен в себе си. „О, каква страст бе това, каква страст! - възклицаваше той, хълцайки от най-искрен възторг. - Видях разцвета на красотата й (на брюнетката), „с рана в сърцето" всекидневно я виждах да минава край мен, сякаш засрамена от красотата си." (Веднъж беше казал „от пълнотата

си".) Накрая той избягал, изтръгнал се от този трескав двайсетгодишен сън. „Vingt ans!"[283] И ето го сега по пътищата... След това, изпадайки в някакво крайно болезнено умствено състояние, взе да обяснява на Софя Матвеевна какво означавала душевната им „тъй случайна и съдбоносна среща за веки веков". Страшно смутената Софя Матвеевна най-сетне стана от дивана - беше се опитал да падне пред нея на колене, тъй че тя се разплака. Здрачът ставаше все по-гъст; прекарали бяха в стаята вече няколко часа.

- Не, най-добре ме пуснете оттатък - мънкаше тя, - че, току-виж, кой знае какво ще си помислят хората.

Най-сетне успя да се отскубне; пусна я и обеща веднага да легне да спи. На раздяла й се оплака, че много го боли главата. Софя Матвеевна още с пристигането беше оставила чантата си и нещата си в оттатъшната стая, възнамерявайки да нощува при стопаните - но не й било писано да си почине.

През нощта Степан Трофимович беше получил тъй добре познатия на мен и всичките му приятели пристъп на холерина - нормалния му изход от всички нервни напрежения и нравствени сътресения. Бедната Софя Матвеевна не мигна цялата нощ. Тъй като, грижейки се за болния, й се налагаше твърде често да влиза и излиза от къщата, сиреч да минава през стаята, където спяха стопанката и останалите пътници, те постоянно й мърмореха, а

[283] *Двайсет години (фр.)*

накрая взеха да ругаят, когато призори й беше хрумнало да пали самовара. По време на целия си припадък Степан Трофимович почти не беше на себе си. Само от време на време сякаш насън му се привиждаше, че носят самовара, че го поят с нещо (малинов чай), че му поставят нещо топло на корема и гърдите. Но всеки миг чувстваше, че тя е тук, до него; че влиза и излиза, вдига го от леглото и пак го поставя да легне. Към три часа през нощта му поолекна - седна в леглото, после спусна крака на пода и изведнъж й се бухна в краката. Това не беше вече одевешното коленопреклонение - просто беше паднал в краката й и целуваше края на роклята й...

- Недейте, с нищо не съм заслужила - мънкаше тя, мъчейки се да го върне в леглото.

- Спасителко моя! - благоговейно вдигна той ръце. - Vous etre noble comme une marquise![284] А аз - аз съм един негодник! О, да, цял живот съм бил безчестен...

- Успокойте се - молеше го Софя Матвеевна.

- Одеве всичко беше лъжа - от славолюбие, от честолюбие, от суетност - всичко, до последната дума, о, негоднико, негоднико!

Холерината му бе прераснала в друго - в припадък на истерично самосъжаление. Вече споменах за тия му припадъци, говорейки за писмата, които пишеше на Варвара Петровна. Внезапно си спомни за Lise, за вчерашната им сутрешна среща: „Това

[284] *Вие сте благородна като маркиза (фр.)*

беше същински ужас - сигурно е станало някакво нещастие, а аз не я попитах, не се поинтересувах! Мислех единствено за себе си! О, какво става с нея, не знаете ли какво става с нея?" - молеше той Софя Матвеевна.

После й се кълнеше, че „няма да измени", че ще се върне при нея (тоест при Варвара Петровна). „Ние ще заставаме до входа (тоест той със Софя Матвеевна) всеки ден, когато тя се качва в каретата си, за да отиде на сутрешна разходка, и безмълвно ще я гледаме... О, искам да ме удари и по другата страна; с наслада го приемам! Ще обърна и другата си страна comme dans votre livre![285] Едва сега, едва сега разбирам какво значи да обърнеш другата... „буза". Никога не съм го разбирал досега!"

За Софя Матвеевна настъпили двата най-страшни дни в живота й - тя и досега с трепет си ги спомня. Степан Трофимович се разболял толкова сериозно, че тя не можала да замине с парахода, който тоя път най-акуратно се появил точно в два часа следобед - сърце не й давало да го изостави. Според както тя разказва, той дори много се зарадвал, че параходът отпътувал.

- Чудесно, прекрасно - промърморил той от леглото, - защото аз непрекъснато се боях, че ще заминем. Тук е толкова хубаво, тук е по-хубаво отвсякъде... Нали няма да ме изоставите? О, вие не ме изоставихте!

[285] *Като във вашата книга (фр.)*

„Тук" обаче не беше чак толкова хубаво. Той просто не щеше и да знае за нейните затруднения - главата му беше пълна само с разни фантасмагории. Смяташе заболяването си на нещо дребно, мимолетно и изобщо не мислеше за него, мислеше само за това, как ще тръгнат и ще почнат да продават „тези книжки". Молеше я да му чете Евангелието.

- Отдавна не съм го чел... в оригинал. А пък някой ще ме попита нещо и ще сбъркам; трябва все пак да се подготвим.

Тя седна до него и отвори книжката.

- Прекрасно четете - прекъсна я той още на първия ред.

- Виждам, виждам, че не съм сбъркал! - добави той неопределено, но възторжено. И изобщо той непрекъснато се намираше в едно възторжено състояние. Тя му прочете проповедта от планината.

- Assez, assez, mon enfant[286], достатъчно... Нима наистина смятате, че това не е достатъчно!

И безсилно затвори очи. Беше на края на силите си, но все още не губеше съзнание. Софя Матвеевна стана, предполагайки, че ще иска да спи. Но той я спря.

- Друже мой, цял живот съм лъгал. Дори когато съм говорил истината. Защото никога не съм говорил заради истината, а само заради себе си - това и по-рано го знаех, но едва сега го виждам... О, къде

[286] *Стига, стига, дете мое (фр.)*

са приятелите ми, които цял живот съм оскърбявал със своето приятелство? Край, край! Savez-vous[287], че може би и сега лъжа, сигурно и сега лъжа. Глав-ното е, че си вярвам, като лъжа. Най-трудното в живота е да живееш и да не лъжеш... и... и да не вярваш на собствените си лъжи, да, да, точно това е! Чакайте обаче, всичко това после... Ние сме заедно, заедно! - добави той с ентусиазъм.

- Степан Трофимович - плахо помоли Софя Матвеевна, - дали да не пратим за доктор в „гу-бернията"?

Той ужасно се изненада.

- Защо? Est-ce que je suis si malade? Mais rien de serieux.[288] И защо са ни чужди хора? Току-виж, се разчуло и тогава... Не, не, никакви други хора, само ние, ние!

- Знаете ли какво - каза той, след като помълча малко, - прочетете ми още нещо, тъй наслуки, къ-дето ви падне погледът.

Софя Матвеевна отвори книгата и почна да чете,

- Където отворите, където случайно отворите - повтори той.

- „И на ангела на лаодикийската църква напиши..."

- Какво е това? Какво? Откъде е?

- От Апокалипсиса.

- О, je m'en souviens oui, l'Apoclypse. Lisez, lisez,[289] нарекъл съм си нещо за нашето бъдеще, да видим

[287] *Знаете ли (фр.)*
[288] *Нима съм толкова болен? Няма нищо сериозно (фр.)*
[289] *О, да, спомням си, да, Апокалипсиса. Четете, четете, (фр.)*

какво ще излезе; четете, от ангела, от ангела нататък четете...

- „И на ангела на лаодикийската църква напиши: тъй казва Амин, верният и истински свидетел, началото на Божието създание: знаят твоите дела: ти не си ни студен, ни горещ; о, дано да беше студен или горещ! Така понеже си хладък, и нито горещ, нито студен, ще те изблювам из устата Си. Защото казваш: богат съм, разбогатях и от нищо не се нуждая, а не знаеш, че си злочест и клет, сиромах, сляп и гол."

- И това... това го пише във вашата книга! - викна той с блеснали очи, надигайки се в леглото. - Никога не съм знаел това велико място! Чувате ли: по-скоро студен, студен, отколкото хладък, отколкото само хладък, аз ще докажа. Само не ме оставяйте, не ме оставяйте самичък! Ние ще докажем, ще докажем!

- Няма да ви оставя, Степан Трофимович, никога няма да ви изоставя! - грабна тя ръцете му, стисна ги в своите и ги поднесе към сърцето си, гледайки го с просълзени очи. („Много ми дожаля за негова милост в тая минута", разказваше тя впоследствие.) По устните му преминаха конвулсивни тръпки.

- Но какво да правим все пак, Степан Трофимович? Дали да не уведомим някой от познатите ви, или някои близки?

Но той толкова се изплаши, че тя съжали, дето го беше повторила. Целият разтреперан, той я умоля-

ваше да не вика никого, да не предприема нищо; караше я да му обещае, увещаваше я: „Никого, никого! Само ние, само ние, nous partirons ensemble![290]"

Най-лошото беше, че стопаните също бяха взели да проявяват безпокойство и да додяват на Софя Матвеевна. Тя им заплати и се постара да им покаже, че има пари; това ги по-смекчи малко. Но стопанинът поиска „документа" на Степан Трофимович. Болният с високомерна усмивка посочи малката си чанта - Софя Матвеевна намери вътре указа за излизането му в оставка или нещо от тоя род, което беше единственият му документ в живота. Стопанинът не мирясваше и казваше, че „трябва да се настани някъде, щото у нас не е болница, пък ще вземе да пукне и тогаз върви се оправяй". Софя Матвеевна се опита да заговори с него за доктор от „губернията", но излезе, че това ще струва толкова скъпо, че, разбира се, трябваше да се изоставят всякакви подобни мисли. Тя със свито сърце се върна при своя болен. Силите все повече и повече напускаха Степан Трофимович.

- Сега ми прочетете още едно място... за свинете - каза той внезапно.

- Какво-о? - ужасно се изплаши Софя Матвеевна.

- За свинете... то е пак там... ces cohons[291]... помня го, бесовете влезли в свинете и те се издавили. Непременно ми го прочетете; после ще ви кажа защо. Искам да си го припомня буквално.

[290] *Ще заминем заедно (фр.)*
[291] *Онези свине (фр.)*

Буквално ми е нужно.

Софя Матвеевна познаваше Евангелието добре и веднага беше намерила онова място от Евангелието на Лука, което съм поставил като епиграф на моята хроника. Привеждам го тук отново:

„Там на хълма пасеше голямо стадо свине и бесовете го молеха да им позволи да влязат в тях. Той им позволи. Бесовете излязоха от човека и влязоха в свинете; и стадото се юрна по стръмнината на езерото и се издави. Като видяха станалото, свинарите избягаха и разказаха в града и по селата. И жителите излязоха да видят станалото и като дойдоха при Исус, намериха човек, от който бяха излезли бесовете, седнал в нозете Исусови, облечен и със здрав разум, и се ужасиха. А тия, които бяха видели, им разказаха, как се е излекувал побеснелият."

- Друже мой - крайно развълнуван каза Степан Трофимович, - savez-vous, че това чудесно и... необикновено място през целия ми живот е било за мен гордиевият възел на... се livre[292]... тъй че това място от малък го помня. А сега ми дойде една мисъл; une comparaison[293]. Напоследък ми идват ужасно много мисли: вижте какво, това е досущ като нашата Русия. Тия бесове, които излизат от болния и влизат в свинете - това са всички язви, всички миазми, всичката нечистотия, всички бесове и бесчета, загнездили се в нашия велик и мил болен, в нашата Русия от векове, от векове

[292] *Тая книга (фр.)*
[293] *Едно сравнение (фр.)*

насам! Oui, cette Roussie, que j'aimais toujours.[294] Но великата идея и великата воля ще осенят и нея, както оня побеснял нещастник, и ще изскочат всички бесове, цялата мръсотия, тия гнойни струпеи по повърхността... и самички ще молят да влязат в свинете. Пък може и да са влезли вече! Това сме ние, ние и ония, и Петруша... et les autres avec lui[295], и аз, аз може би ще бъда първият начело, и обезумели и побеснели ще се хвърлим от високите скали в морето и ще се издавим, и прав ни път, защото на нас само това ни остава. Но „болният" ще се изцери и ще „седне в краката Исусови"... и всички ще го гледат изумено... Vous comprendez apres[296], мила, а сега, това страшно ме вълнува... Vous comprendez apres... Nous comprendrons ensemble[297].

Почна да бълнува и накрая изгуби съзнание. Тъй продължи и на другия ден. Софя Матвеевна седеше до него и плачеше, вече трета нощ почти не беше спала и избягваше да се мярка пред очите на хазяите, които вече бяха предприели нещо, тя го предчувстваше. Избавлението дойде едва на третия ден. Сутринта Степан Трофимович дойде на себе си, позна я и й протегна ръка. Тя се прекръсти с надежда. Дощя му се дори да погледне през прозореца. „Tiens, un lac[298] - каза той, - ах, боже мой, а аз да не съм го видял..." В тоя момент отвън пред входа изтрополи някаква

[294] *Да, Русия, която съм обичал винаги (фр.)*
[295] *И другите с него (фр.)*
[296] *После ще разберете (фр.)*
[297] *После ще разберете... Заедно ще разберем (фр.)*
[298] *Я гледай, езеро (фр.)*

карета и в къщата настъпи невероятна суматоха.

III

Беше самата Варвара Петровна, пристигнала с четири-местната си карета, впрегната с четворка коне, с двама лакеи и с Даря Павловна. Чудото беше станало просто: пристигайки в града, умиращият от любопитство Анисим още на другия ден се бе отбил в дома на Варвара Петровна и беше раздрънкал пред прислугата, че срещнал Степан Трофимович в някакво село, че селяните го били срещнали сам-самичък насред пътя и че бил тръгнал за Спасов през Устево, но вече заедно със Софя Матвеевна. И тъй като Варвара Петровна и без това се беше вече страшно разтревожила и навред търсеше изчезналия си приятел, веднага й бяха доложили за Анисим. Изслушвайки го и главно - подробностите около заминаването му за Устево заедно с някоя си Софя Матвеевна, моментално се беше приготвила и лично беше пристигнала в Устево. Тя все още си нямаше никаква представа за заболяването му.

Когато се раздаде нейният суров и повелителен глас, дори хазяите се стъписаха. Беше спряла само за да поразпита и се осведоми за туй-онуй, сигурна, че Степан Трофимович отдавна вече е в Спасов; научавайки, че е тук и е болен, тя влезе в къщата силно развълнувана.

- Къде е, къде? А, ето те и тебе! - викна тя, виждайки Софя Матвеевна, която точно в този момент се беше показала на прага на втората стая. - Веднага познах, че си ти, по безочливата ти физиономия познах. Вън, негоднице! Кракът й да не е стъпил повече тука. Защото инак, мила моя, ще те натикам в затвора и няма да излезеш оттам. Задръжте я засега в някоя друга къща. Тя беше вече веднъж в затвора и пак ще влезе. И те моля, стопанино, никой да не е посмял да припари в къщата. Аз съм вдовицата на генерал Ставрогин и наемам цялата къща. А ти, гълъбице, ще ми дадеш сметка за всичко.

Познатите звуци потресоха Степан Трофимович. Той се разтрепера. Но тя вече беше до леглото му. Святкайки с очи, бутна с крак стола, облегна се и подвикна на Даша:

- Излез сега, почакай малко при хазяите. Ама че любопитство, а? И хубавичко да затвориш вратата подире си.

Помълча известно време и някак хищно впи поглед в изплашеното му лице.

- Е, как се чувстваме, Степан Трофимович? Добре ли мина разходката? - избухна тя внезапно с яростна ирония.

- Chere - уплашено взе да мънка Степан Трофимович, - видях истинската руска действителност... Et je precherai l'Evangile...[299]

- О, безсрамен, о, неблагороден човек! - викна тя

[299] *И ще проповядвам Евангелието (фр.)*

изведнъж, пляскайки с ръце. - Не стига, че ме опозорихте, ами се свързахте с една... О, стар, безсрамен развратник!

- Chere...

Гласът му пресекна, думите му заседнаха в гърлото, само я гледаше с облещени от ужас очи.

- Коя е тая?

- C'est un ange... C'etait plus qu'un ange pur moi[300], тя цяла нощ... О, не викайте, не я плашете, chere, chere...

Изведнъж Варвара Петровна скочи от стола, събори го и нададе уплашен вик: „Вода, вода!" И макар че Степан Трофимович вече беше дошъл на себе си, тя все още трепереше и пребледняла от страх, се взираше в разкривеното му лице: едва сега си даде сметка колко тежко болен бе той.

- Даря - снижи тя внезапно глас, обръщайки се към Даря Павловна, - веднага да се докара лекар, да се докара Залцфиш; Егорич веднага да тръгва; да наеме оттук коне, а от града да вземе друга карета. До довечера да са тук.

Даша хукна да изпълнява нареждането. Степан Трофимович гледаше с все същите облещени, уплашени очи; бледите му устни трепереха.

- Почакай малко, Степан Трофимович, почакай малко, гълъбче! - говореше му тя като на дете. - Почакай де, почакай, ей сега ще се върне Даря и... ох, боже мой, стопанке, стопанке, че поне ти ела де, сестро!

[300] *Тя е ангел... За мен тя беше нещо повече от ангел (фр.)*

Но не я свърташе и самата тя изтича оттатък при нея.

- Веднага върнете оная! Веднага я върнете, веднага!

За щастие Софя Матвеевна още не бе успяла да напусне къщата, тъкмо се промушваше през портата с торбата и бохчичката си. Върнаха я. Толкова беше изплашена, че цялата трепереше. Варвара Петровна я сграбчи за ръката като същински ястреб и стремително я помъкна към Степан Трофимович.

- Ето ви я. Не съм я изяла. Да не си мислите, че съм ви я изяла.

Степан Трофимович хвана ръката на Варвара Петровна, поднесе я към очите си и зарида - високо, болезнено, истерично.

- Недей, успокой се, успокой се, хайде, гълъбче, хайде, миличък! Ох, боже мой, ус-по-кой-те се де! - викна тя яростно. - О, мъчител, мъчител, вечният ми мъчител!

- Мила - промълви най-сетне Степан Трофимович, обръщайки се към Софя Матвеевна, - идете за малко оттатък, искам да кажа тук нещо...

Софя Матвеевна незабавно побърза да излезе.

- Cherie, cherie...[301] - задъхваше се той.

- Почакайте, Степан Трофимович, не говорете, почакайте малко, починете си. Ето ви вода. Ама по-ча-кай-те де!

Отново седна на стола. Степан Трофимович здраво държеше ръката й. Тя дълго не му позволяваше

[301] *Мила... мила. (фр.)*

да говори. Той поднесе ръката й към устните си и почна да я целува. Стиснала зъби, тя гледаше някъде в ъгъла.

- Je vous aimais![302] - изтръгна се най-сетне от устата му. Никога не бе чувала от него тия думи така произнесени.

- Хм! - изсумтя тя в отговор.

- Je vous aimais tout ma vie... vingt ans![303]

Тя продължаваше да мълчи. Минаха две-три минути.

- А като дойде за Даша, се напарфюмира... - проговори тя изведнъж със страшен шепот. Степан Трофимович просто се смрази.

- Нова връзка си сложи... Пак две минути мълчание.

- А помните ли пурата?

- Друже мой - ужасен промълви той.

- А пурата, вечерта до прозореца... имаше луна... след беседката... в Скворешники? Помниш ли, помниш ли – скочи тя от мястото си и като хвана с две ръце краищата на възглавницата му, силно я разтърси заедно с главата му. - Помниш ли, суетни човече, помниш ли, кухо, жалко, суетно, малодушно, да, да, вечно малодушно и суетно същество! - съскаше тя с яростен шепот и едва се сдържаше да не закрещи. Най-сетне го остави и се строполи на стола, закривайки лице с длани. - Стига! - отряза тя, изправяйки се. - Двайсет години минаха, не могат да се върнат; и аз съм една

[302] *Аз ви обичах! (фр.)*
[303] *Обичал съм ви цял живот... двайсет години! (фр.)*

глупачка.

- Je vous aimais - отново събра той длани.

- Стига с това твойто aimais, та aimais! Стига! - скочи тя отново. - И ако сега моментално не заспите, аз ще... Необходимо ви е спокойствие. Спете, веднага заспивайте, затворете очи. Ох, боже мой, а може би е гладен! Какво ядете? Какво яде? Ох, боже мой, къде е онази? Къде е тя?

Отново настъпи паника. Но Степан Трофимович със слаб глас промълви, че действително би поспал une heure[304], а после може и un boullion, un the... enfin, il est si heureux[305]. Легна и като че ли наистина заспа (вероятно се преструваше). Варвара Петровна изчака малко и излезе на пръсти.

Изгони стопаните, разположи се в тяхната стая и нареди на Даша да й доведе онази. Започна сериозен разпит.

- Хайде, мила, всичко до шушка. Седни до мен, така. Е?

- Срещнах Степан Трофимович...

- Чакай, млъкни. Предупреждавам те, че ако излъжеш и скриеш нещо и вдън земя ще те намеря. Е?

- Със Степан Трофимович се срещнахме... още като пристигнах в Хатово... - Софя Матвеевна почти се задъхваше.

- Чакай, млъкни, по-полека; какво си се разбърборила такава? Най-напред ми кажи, що за птица си ти самата?

[304] *Час (фр.)*
[305] *Бульон, чай... най-сетне той е тъй щастлив (фр.)*

Софя Матвеевна разказа криво-ляво за себе си, впрочем съвсем накратко, започвайки от Севастопол. Варвара Петровна седеше изправена на стола си и мълчаливо я слушаше, като не сваляше от нея строгия си упорит поглед.

- Що си такава наплашена? Що гледаш все в земята? Обичам тия, дето ме гледат право в очите и дето спорят с мене. Продължавай. Доразправи й за срещата им, за книжките и как Степан Трофимович черпил селянката с водка.

- Тъй, тъй, не пропускай дори най-малките подробности - насърчи я Варвара Петровна. И накрая как тръгнали и как Степан Трофимович все говорел и говорел, „ама вече съвсем болен", а тук пък вече й разправил цялото си житие-битие от самото начало, няколко часа наред разправял.

- Казвай, какво ти разправи?

Софя Матвеевна изведнъж се запъна и съвсем се объркa:

- Аз, кажи-речи, нищичко не разбрах.

- Лъжеш, не може хич нищо да не си разбрала.

- Много разправяше за една знатна чернокоса дама - ужасно се изчерви Софя Матвеевна, забелязвайки впрочем русата коса на Варвара Петровна и пълната липса на прилика между нея и „брюнетката".

- За чернокоса ли? Какво именно? Хайде де!

- Че тая знатна дама през целия си живот била уж много влюбена в него, цели двайсет години; но тъй и не посмяла да му се открие и все се стеснявала

от него, защото била пълна...

- Глупак! - замислено, но решително отряза Варвара Петровна.

Софя Матвеевна плачеше вече със сълзи.

- Не мога да ви разкажа свястно, щото много ме беше страх за негова милост и не схванах какво ми говори, щото негова милост е много умен...

- Не си ти, дето ще съдиш за ума му. Предлага ли ти ръката си?

Разказвачката взе да трепери.

- Влюби ли се в тебе? Казвай? Предлага ли ти ръката си? - подвикна Варвара Петровна.

- Почти като тъй да беше - изплака оная. - Само че аз всичко това не го броя за нищо, щото то е от болестта - прибави тя твърдо и вдигна очи.

- Как ти е името?

- Софя Матвеевна.

- Да го знаеш, Софя Матвеевна, че това е най-калпавото, най-кухото същество... Господи, господи! За негодница ли ме имаш?

Онази се опули.

- Как щяло, когато самата вие плачете?

Очите на Варвара Петровна наистина бяха пълни със сълзи.

- Хубаво, седни, седни, не се бой. Погледни ме още веднъж, право в очите - какво се червиш? Даша, ела тука, погледни я - как мислиш, с чисто сърце ли е?

И за почуда, а може би и за още по-голяма уплаха на Софя Матвеевна изведнъж я потупа по бузата.

- Жалко само, че си глупачка. Хем не за годините си. Добре, мила, ще се погрижа за тебе. Виждам, че всичко това е празна работа. Остани засега тука, ще ти наема квартира, ще ти плащам и храната, и всичко останало... докато ми потрябваш.

Уплашената Софя Матвеевна уж рече да се обади, че трябвало да бърза.

- Няма закъде да бързаш. Аз ти купувам книгите, а ти ще седиш тука. Мълчи, да не чувам никакви приказки. Нали, ако не бях дошла, все едно нямаше да го оставиш самичък?

- По никой начин нямаше да го оставя самичък - тихо и твърдо промълви Софя Матвеевна, бършейки очи.

Доктор Залцфиш пристигна късно през нощта. Това беше едно твърде почтено старче и доста опитен практик, който наскоро си бе загубил службата, вследствие на някаква амбициозна кавга с началството си. Варвара Петровна моментално беше почнала да го „протежира". Той внимателно прегледа болния, разпита и деликатно съобщи на Варвара Петровна, че вследствие на получилите се усложнения състоянието на „страдалеца" е твърде съмнително и че трябва да се очаква всичко, „дори най-лошото". Варвара Петровна, която за тия двайсет години беше свикнала с мисълта, че от Степан Трофимович не може да изхожда нищо що-годе сериозно и решително, беше дълбоко потресена, дори пребледня.

- Нима наистина няма никаква надежда?

- Как е възможно да няма съвсем никаква надежда, но...

Тя не спа цялата нощ и едва дочака утрото. И щом болният отвори очи и дойде на себе си (все още беше на себе си, макар с всеки изминал час да слабееше), с най-решителен израз отиде при него:

- Степан Трофимович, трябва да се предвижда всичко. Пратих за свещеник. Трябва да изпълните своя дълг...

Познавайки убежденията му, страшно се боеше, че ще й откаже. Той я гледаше с учудване:

- Глупости, глупости! - викна тя, мислейки, че отказва. - Не е време за шеги. Стига вече глупости!

- Но... нима съм толкова болен?

И замислено се беше съгласил. Изобщо впоследствие с голяма изненада научих от Варвара Петровна, че ни най-малко не се изплашил от смъртта.

Охотно се изповядал и се причестил. Всички, и Софя Матвеевна, и дори слугите, влезли да го поздравят с приобщението към светите тайнства. Всички сдържано плачели, гледайки отслабналото му изнемощяло лице и побелелите му потръпващи устни.

- Oui, mes amis[306], чудно ми е, че сте толкова... разтревожени. Вероятно утре ще бъда на крака и... ще тръгнем... Tout cette ceremonie...[307] на която, разбира се, отдавам дължимото... беше...

- Моля ви, отче, непременно да останете с болния

[306] *Да, приятели мои (фр.)*
[307] *Цялата тази церемония (фр.)*

- побърза да спре преоблеклия се вече свещеник Варвара Петровна. - И много ви моля, щом поднесат чая, незабавно да побеседвате с него за божественото, за да укрепите вярата му.

Свещеникът заговори. Всички бяха насядали около постелята на болния.

- В нашето греховно време - плавно започна свещеникът с чашата чай в ръцете - вярата във всевишния е единственото убежище на човешкия род от житейските скърби и изпитания, тъй както и упованието във вечното блаженство, което ще получат праведниците...

Степан Трофимович изведнъж сякаш живна; тънка усмивка се плъзна по устните му.

- Mon pere, je vous remercie, et vous etes bien bon, mais...[308]

- Никакво mais, никакво mais! - възкликна Варвара Петровна, скачайки от стола. - Отче - обърна се тя към свещеника, - това е такъв човек, такъв човек... че след един час пак ще трябва да го изповядвате! Такъв човек е той!

Степан Трофимович сдържано се усмихна.

- Мили приятели - каза той, - на мен бог ми е нужен дори само поради това, че е единственото същество, което може да се обича вечно...

Дали наистина беше станал вярващ, или пък величествената церемония на току-що завършилото тайнство бе потресла и възбудила художествената възприемчивост на натурата му, но той твърдо и,

[308] *Благодаря ви, отче, много сте добър, но... (фр.)*

както разправят, с дълбоко чувство произнесъл няколко думи в пълен разрез с много от предишните си убеждения.

- Моето безсмъртие е необходимо дори само поради това, че бог няма да пожелае да извърши неправда и окончателно да угаси огъня на пламналата в сърцето ми любов към него. Има ли нещо по-скъпо от любовта? Любовта стои над битието, любовта е венецът на битието и как е възможно битието да не й е подвластно? Нима е възможно, щом веднъж съм го обикнал и щом съм се зарадвал на тази си любов, той да угаси в мен и радостта ми, и да ни превърне в нула? Ако има бог - аз съм безсмъртен! Voila ma proffesion de foi.[309]

- Има бог, Степан Трофимович, уверявам ви, че има - умоляваше го Варвара Петровна. - Отречете се, поне веднъж в живота си зарежете всичките си глупости! (Тя, види се, не беше схванала добре неговото proffesion de foi.)

- Друже мой - въодушевяваше се той все повече и повече, макар че гласът му често да пресекваше, - друже мой, когато разбрах това... за другата буза... веднага разбрах и още нещо... J'ai menti toute ma vie[310], цял живот, цял живот! Бих искал... впрочем утре... Утре всички тръгваме.

Варвара Петровна заплака. Очите му търсеха някого.

- Ето я, тук е! - хвана тя за ръката Софя Матвеевна и я побутна към него.

[309] *Ето го моето верую (фр.)*
[310] *Цял живот съм лъгал (фр.)*

- О, много бих искал отново да живея! - възкликна той с внезапен прилив на енергия. - Всяка минута, всеки миг от живота на човека трябва да бъдат блаженство за него... трябва, непременно трябва! И е дълг на самия човек да направи, че да е тъй; това е законът на човека - скритият, но непременно съществуващ... О, бих искал да видя Петруша... и всички тях... и Шатов!

Ще отбележа, че нито Даря Павловна, нито Варвара Петровна, и дори Залцфиш, който последен беше дошъл от града, все още не знаеха за Шатов.

Степан Трофимович изпадаше във все по-голямо и по-голямо болезнено и непосилно за него вълнение.

- Дори едничката вечна мисъл, че съществува нещо безкрайно по-справедливо и по-щастливо от мен, ме преизпълва с безкрайно умиление и слава - о, да, който и да съм, каквото и да съм направил! На човек много повече от собственото му щастие му е необходимо да знае и всеки миг да вярва, че там нейде съществува онова най-съвършеното, най-спокойното щастие за всеки и за всичко... Целият закон на човешкото битие се състои само в това човек винаги да може да се прекло-ни пред безкрайно великото. Лишени от безкрайно великото, хората няма да поискат да живеят и в отчаяние ще умрат. Безпределното и безкрайното са тъй необходими на човека, както и тази малка планета, на която живее... Мили мои приятели, всички, всички: да живее Великата Мисъл! Вечната,

безпределна Мисъл! Всеки човек, който и да е той, трябва да се преклони пред Великата Мисъл. Дори на най-глупавия човек му е нужно поне нещо велико. Петруша... О, как бих искал отново да го видя! Те не знаят, не знаят, че и у тях гори същата тази вечна Велика Мисъл!

Доктор Залцфиш отсъствал по време на церемонията. Като видял какво става, изпаднал в ужас и разгонил всички, настоявайки да не тревожат повече болния.

Степан Трофимович почина три дни по-късно, но вече в пълно безсъзнание. Някак съвсем тихо угасна като догаряща свещ. Варвара Петровна го опя на самото място и пренесе тялото на нещастния си приятел в Скворешники. Гробът му в църковния двор е вече покрит с мраморна плоча. Надписът и желязната ограда са отложени за пролетта.

Цялото отсъствие на Варвара Петровна от града бе продължило осем дни. Заедно с нея, със собствената й карета, беше пристигнала и Софя Матвеевна, която, изглежда, завинаги оставаше да живее при нея. Ще отбележа само, че когато Степан Трофимович беше изгубил съзнание (същата онази сутрин), Варвара Петровна незабавно отново бе отстранила Софя Матвеевна от къщата и лично се бе грижила за болния до самия му край; повикала я беше чак когато бе издъхнал. И не беше й дала думица да възрази на нейното предложение (по-скоро - заповед) - завинаги да се засели в Скво-

решники.

- Глупости, глупости - заедно ще тръгнем да продаваме евангелия. Никого нямам вече на тоя свят!

- Но вие имате син - обади се Залцфиш.

- Нямам син аз! - отряза Варвара Петровна и като да предрече.

Глава осма
ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Безчинствата и престъпленията бяха разкрити извънредно бързо, много по-бързо, отколкото е предполагал Пьотър Степанович. Почна с туй, че през нощта, когато бяха убили мъжа й, Маря Игнатиевна се събуди още преди разсъмване, потърси го и изпадна в неописуема тревога, че не го вижда край себе си. При нея нощувала и наетата от Арина Прохоров-на слугиня. След като не могла да я успокои, още щом се пораз-виделяло, изтичала за Арина Прохоровна, уверявайки нещастната жена, че тя сигурно ще знае къде е мъжът й и кога ще се върне. В същото това време Арина Прохоровна си имаше собствени грижи: вече знаеше от мъжа си за нощния подвиг в Скворешники. Беше се прибрал у дома чак в единайсет часа в ужасен вид и в ужасно състояние: кършейки ръце, се хвърлил по

очи на кревата и разтърсван от конвулсивни ридания, непрекъснато повтарял едно и също: „Не е това начинът; не е това начинът!" Разбира се, накрая беше признал всичко на Арина Прохоровна, впрочем единствено на нея от цялата къща. Тя го беше оставила да лежи, внушавайки му най-строго, че „ако ще хленчи, да си запушва устата с възглавницата, та да не се чува, и че ще излезе последен глупак, ако утре по някакъв начин се издаде". Но все пак и тя се позамислила и тутакси се заела да поразтреби за всеки случай туй-онуй в къщата: и наистина беше скрила или унищожила разни подозрителни книжа, книги и може би дори прокламации. Същевременно беше разсъдила, че собствено казано, нея, сестра й, леля й, студентката, а може би дори дългоухия й брат нищо не ги заплашва. И когато на сутринта дотърчала слугинята, беше отишла при Маря Игнатиевна без колебание. Впрочем, наред с другото, страшно й се искаше час по-скоро да разбере вярно ли е онова, което с изплашен, обезумял, приличен на бълнуване шепот й бе съобщил снощи мъжът й относно сметките на Пьотър Степанович за приноса на Кирилов към общото дело.

Но беше закъсняла: след като пратила слугинята и останала самичка, Маря Игнатиевна не се стърпя-ла, станала от леглото, метнала отгоре си някаква дреха, май нещо много леко и неподходящо за сезона, и отишла при Кирилов, смятайки, че той

най-добре от всички може да я осведоми относно мъжа й. Можете да си представите как е подействала на родилката гледката, която е заварила. Интересното е, че не бе прочела предсмъртното писмо на Кирилов - изобщо не го е забелязала в уплахата си. Изтичала в своята стаичка; грабнала бебето и тръгнала с него по улицата от къща на къща. Утрото беше влажно, имаше мъгла. Не срещнала никакви минувачи. Тичала, задъхвайки се, по студената кишава кал и накрая взела да чука по вратите на къщите; в една къща не й отворили, в друга дълго се бавили да отворят - тя не дочакала и нетърпеливо се хвърлила към трета къща. Било къщата на търговеца Титов. Появяването й предизвикало голяма суматоха, пищяла и несвързано уверявала, че са „убили мъжа й". Титови познавали Шатов и били горе-долу запознати с историята му; освен това се ужасили, че на другия ден след раждането гола и боса тича в тоя студ по улиците с почти голо бебе в ръцете. Отначало помислили, че бълнува, още повече, не можело да се разбере - кой е убит: Кирилов или мъжът й? Като разбрала, че не й вярват, тя пак искала да хукне навън, но я спрели насила -разправят, че страшно викала и се дърпала. Отишли в къщата на Филипов и след два часа за самоубийството на Кирилов и за предсмъртното му писмо знаеше целият град. Полицията се обърнала към родилката, която все още била на себе си, и веднага станало ясно, че не е чела писмото на Кирилов, а откъде знае за

убийството на мъжа си, тъй и не могли да научат от нея. Викала само: „Щом тоя е убит, значи, и мъжа ми са убили; те бяха заедно!" Към обяд беше изпаднала в несвяст и след три дни, тъй и без да дойде на себе си, се помина. Бебето беше умряло още преди това от простуда. Като не намерила Маря Игнатиевна в стаята, Арина Прохоровна си направила сметката, че работата е лоша, рекла да си върви, но се спряла на вратата и пратила слугинята „да пита господин Кирилов не е ли там Маря Игнатиевна и не знае ли нещо за нея". Пратеничката се върнала, вдигайки цялата улица на крак с виковете си. Придумвайки я да не крещи и да не съобщава никому посредством знаменития аргумент „има да те влачат по съдилищата" - Арина Прохоровна се измъкнала навън.

Много естествено, още същата сутрин се бяха отнесли до нея като лице, което е бабувало, но без особена полза: много трезво и хладнокръвно им беше разказала всичко, което беше видяла и чула у Шатов, но за станалото казала, че не знае нищо и нищо не разбира.

Можете да си представите каква суматоха настъпи в града. Още една „история", пак убийство! Но сега работата беше друга - ставаше ясно, че действително съществува тайна организация на убийци, революционери-подпалвачи, бунтовници. Ужасната смърт на Лиза, убийството на жената на Ставрогин, самият Ставрогин, пожарът, балът в полза на гувернантките, разюздаността около Юлия

Михаиловна... Дори в изчезването на Степан Трофимович непременно искаха да видят нещо тайнствено. Страшно много се шушукаше за Николай Всеволодович. В края на деня се разбра, че го няма и Пьотър Степанович, но странно, за него се говореше най-малко. Тоя ден най-многото приказки бяха за „сенатора". Пред къщичката на Филипов почти цяла сутрин стоя тълпа. Писмото на Кирилов действително беше подвело началството. Повярваха и че убийството на Шатов е дело на Кирилов, и в самоубийството на „убиеца". Впрочем, макар и да се беше пообъркало, началството не се оказа чак толкова загубено. Думата „парк" например, тъй неопределено вметната в писмото на Кирилов, не заблуди никого, както разчиташе Пьотър Степанович. Полицията тутакси се втурна в Скворешники и не само защото там имаше парк, какъвто никъде на друго място нямаше, а и по някакъв инстинкт, тъй като всички ужаси през последните дни бяха, тъй или инак, свързани със Скворешники. Тъй мисля поне аз. (Ще напомня, че без да знае за всичките тия събития, Варвара Петровна рано сутринта бе потеглила по дирите на Степан Трофимович.) Някои следи бяха помогнали трупът да се намери още същи ден вечерта: на самото място на убийството бе намерена шапката на Шатов, лекомислено забравена от убийците. Огледът и медицинското изследване на трупа, а така също някои догадки от самото начало събудиха подозрение, че не може Кирилов да е

нямал помагачи. Стана известно съществуването на Шатово-Кириловата тайна организация, свързана с прокламациите. Кои бяха тия помагачи? Тоя ден за никой от „нашите" не бе станало дори дума. Изясни се, че Кирилов е живял като същински затворник и до такава степен уединено, че с него би могъл да живее единствено търсеният навсякъде Федка, което следваше и от предсмъртното писмо... Главното, което измъчваше всички, бе, че от цялата тая бъркотия не можеше да се извлече нищо обединяващо и свързано. Трудно е да си представи човек до какви заключения и до какви налудничави мисли би стигнало накрая изпадналото в паника общество, ако на другия ден всичко не бе намерило своето обяснение, и то благодарение на Лямшин.

Той не бе издържал. Случило се бе онова, което накрая предчувстваше дори самият Пьотър Степанович. Под надзора на Толкаченко, а после на Еркел, наистина най-кротко беше прекарал целия ден в леглото, извърнат към стената, без да проро-ни нито дума и почти без да отговаря, когато го пи-таха нещо, поради което просто си нямаше представа какво става в града. Привечер обаче Толкаченко, който бе прекрасно осведомен за всичко, решава да зареже възложената му от Пьо-тър Степанович мисия относно Лямшин и да на-пусне града или - просто казано - да избяга. Явно си бе изгубил ума, както бе предвидил Еркел. Ли-путин впрочем беше изчезнал от града още преди

обяд. Но стана тъй, че началството разбра за изчезването му чак на другия ден вечерта, когато направо бяха подложили на разпит домашните му, които бяха ужасно изплашени от неговото отсъствие, но от страх мълчаха. Но да продължа за Лямшин. Щом останал самичък (Еркел си бил отишъл още преди това, осланяйки се на Толкаченко), той моментално изскочил от къщи и естествено много бързо научил какво е цялото положение. И дори без да се връща у дома, хукнал да бяга, накъдето му видят очите. Но нощта бе толкова тъмна, а замисълът му толкова опасен и труден, че като минал две-три улици, се върнал у дома и се барикадирал там за цялата нощ. Май че рано сутринта правил някакъв опит да се самоубива, но безуспешно. Изтърпял затворен у дома до обяд и - право при началството. Разправят, че пълзял на колене, ридал, целувал пода, крещейки, че не е достоен да целува дори ботушите на стоящите пред него сановници. Успокоили го и проявили дори внимание. Казват, че разпитът се проточил цели три часа. Казал всичко, разкрил цялата „кухня", всичко, което знаел, всички подробности; избързвал напред, бързал да признае, издавал дори онова, което не било нужно, без да го питат. Оказва се, че знаел доста и доста добре бе представил нещата: трагедията на Шатов и Кирилов, пожарът, смъртта на Лебядкини и прочие минаха на заден план. На преден план излезе Пьотър Степанович, тайната организация, групите, мрежата. На

въпроса: защо са извършени толкова убийства, скандали и мръсотии? - той дори твърде припряно отговорил, че за „систематично разклащане на устоите, за систематично разлагане на обществото и всичките му начала; за да се обезкуражат всички, да станат бъркотии и здраво да се пипнат юздите на разклатеното по тоя начин общество, което е болно и разкиснато, цинично и невярващо в нищо, но жадува за някаква ръководна идея и за самосъхранение, и опирайки се на цяла една мрежа от петорки, които през това време действат, вербуват и използват практически всички средства и всички слаби места, до които могат да се докопат, да се развее знамето на бунта". В заключение казал, че Пьотър Степанович организирал в нашия град само първата проба за подобно систематично безредие, тъй да се каже - програма за по-нататъшни действия за всички други петорки; и че това впрочем е неговото собствено (на Лямшин) разбиране, негова догадка - „та началството да знае и да не забравя до каква степен благонадеждно и откровено си е признал и разяснил всичко и, значи, ако се наложи, той и занапред може да прави услуги на началството". На конкретния въпрос: много ли са петорките? - отговорил, че са безкрайно много, че цяла Русия е покрита с мрежа и макар да не бе представил доказателства, мисля, че отговорът му е бил напълно искрен. Представил беше само печатната програма на организацията (печатана в странство)

и проекта за развитието на системата и понататъшните й действия, написана макар и като чернова, но собственоръчно от Пьотър Степанович. Оказа се, че всичко онова за „разклащането на устоите" Лямшин цитира буквално по тая чернова, не пропускайки дори точките и запетаите, макар да бе обявил, че това са лично негови мисли и съображения. Относно Юлия Михайловна, дори без да го пита някой и по един безкрайно смешен начин, заявил, че Юлия Михайловна била „невинна и че нея просто я измамили". Интересното е обаче, че изцяло отричаше Николай Всеволодович да е участвал в тайната организация и да е имал някакво споразумение с Пьотър Степанович (Лямшин, разбира се, си нямаше никакво понятие за заветните и всъщност смехотворни планове на Пьотър Степанович относно Ставрогин). По думите му смъртта на Лебядкини е била нагласена само от Пьотър Степанович, без каквото и да било участие на Николай Всеволодович, с коварната цел да го ангажира с престъплението и следователно да го постави в зависимост от себе си; но вместо благодарността, на която несъмнено и лекомислено е разчитал, Пьотър Степанович си навлякъл само гнева и дори отчаянието на „благородния" Николай Всеволодович. И пак припряно и без да го питат, с явен умисъл, намекнал, че Ставрогин бил едва ли не много важна птица, но че тук имало някаква тайна; че живял у нас, тъй да се каже incognito, че имал

специални поръчения и че е много възможно отново да си дойде от Петербург (Лямшин беше сигурен, че Ставрогин е в Петербург), но вече по друг начин, в друго положение и в свитата на лица, за които може би скоро ще се чуе и у нас, и че всичко това той го е чул лично от Пьотър Степанович, „тайния враг на Николай Всеволодович".

Ще направя едно нотабене. Два месеца по-късно Лямшин си призна, че тогава умишлено е предпазил Ставрогин, разчитайки на протекцията му, надявайки се, че Ставрогин ще му издейства намаление на присъдата и ще го снабди с пари и препоръчителни писма за заточението. От това признание се вижда, че наистина е имал преувеличена представа за положението на Николай Всеволодович.

Разбира се, още същия ден арестуваха и Виргински, а заедно с него в бързината и цялата къща. (Арина Прохоровна, сестра й, леля й и дори студентката отдавна вече са на свобода; говори се, че в най-скоро време непременно щял да бъде пуснат и Шигальов, тъй като не попада в нито една от категориите на обвиняемите; впрочем това са все още само приказки.) Виргински веднага беше направил пълни признания; беше болен и имаше температура, когато го бяха арестували.

Разправят, че почти се зарадвал. „Олекна ми", казал уж той. Чува се, че сега давал показанията си откровено и дори с известно достойнство, като не

отстъпвал ни на йота от „светлите си надежди", проклинайки същевременно политическия път (в противоположност на социалния), по който леко-мислено и случайно бил увлечен от „вихъра на обстоятелствата". Поведението му по време на убийството се разкрива в една смекчаваща вината му светлина и като че ли и той може да разчита на една не толкова тежка участ. Тъй поне се говори.

Едва ли обаче е възможно да се облекчи участта на Еркел. Той от момента на ареста си мълчи или по възможност изопачава истината. Досега не са изкопчили от него нито дума на разкаяние. А съ-щевременно дори най-строгите съдии изпитват към него известна симпатия - благодарение на неговата младост и безпомощност, които недвусмислено го-ворят, че явно е фанатизирана жертва на един по-литически съблазни-тел; и най-вече благодарение на поведението му спрямо неговата майка - стана известно, че й пращал едва ли не половината от скромната си заплата. Сега майка му е тук; това е една слаба и болнава, рано състарила се жена, която постоянно плаче и буквално се търкаля в краката на властите, молейки за сниз-хождение към сина й. Не знам какво ще стане, но мнозина съжаляват Еркел.

Липутин бе арестуван чак в Петербург, където бе прекарал цели две седмици. С него се бе случило нещо невероятно, което дори трудно може да се обясни. Казват, че имал паспорт на чуждо име и пълната възможност да се измъкне в странство, а

така също твърде значителна сума пари. А останал в Петербург и никъде на заминал. Известно време търсил Ставрогин и Пьотър Степанович и внезапно го ударил на пиене и разврат, ама по най-безогледен начин, като човек, изгубил всякакъв здрав смисъл и всякаква представа за положението, в което се намира. Дори го бяха арестували в някакъв петер-бургски публичен дом и в пияно състояние. Носи се слух, че и сега не падал духом, в показанията си заблуждавал и се готвел за предстоящия съд с известна тържественост и надежда (?). Възнамерявал дори да държи реч в съда. Толкаченко, арестуван нейде в околностите десет дни след своето бягство, се държал несравнимо по-добре, не лъжел, не усук-вал, казвал си всичко, което знаел, не оправдавал себе си, дори се разкайвал, но също бил склонен да ораторства - говорел много и с удоволствие, а дойде ли до познаване на народа и неговите революционни (?) елементи, дори позирал и търсел ефекти. Чува се, че той също възнамерявал да говори пред съда. Въобще и той, и Липутин не са много изплашени и това е дори странно.

Повтарям, че делото още не е завършило. Сега, след като минаха три месеца, градът се посъвзе, поотдъхна си и вече има собствено мнение, та чак дотам, че смятат Пьотър Степанович едва ли не за гений, във всеки случай поне за човек с „гениални способности". „Организация!", казват в клуба и многозначително вдигат пръст. Впрочем всичко

това е твърде невинно, пък и малцина са, дето го говорят. Останалите, напротив, не му отричат способностите, но не му прощават пълното непознаване на действителността, страшната му отвлеченост, уродливото му и тъпо едностранчиво развитие и произтичащото от това лекомислие. Относно нравствените му качества обаче никой не спори, тук всички са съгласни.

Не знам наистина кого още да спомена, та да не изпусна някого. Маврикий Николаевич замина и съвсем се изгуби някъде. Старата Дроздова се вдетини... Впрочем остава да разкажа още една, доста мрачна история. Ще се ограничa само с фактите.

Връщайки се, Варвара Петровна отседна в градската си къща. Новините й се бяха струпали отведнъж и ужасно я бяха потресли. Тя се затвори в дома си. Беше вечер, всички бяха уморени и си легнаха рано.

На сутринта камериерката с тайнствен вид предаде на Даря Павловна писмо. По думите й писмото пристигнало още вечерта, но късно, когато всички си легнали, тъй че тя не посмяла да буди никого. Дошло беше не по пощата, а по човек в Скворешники до Алексей Егорич. А Алексей Егорич тутакси го беше донесъл - още същата вечер, и веднага си беше заминал за Скворешники.

Даря Павловна с разтуптяно сърце дълго време гледа писмото, не смеейки да го разпечати. Знаеше от кого е: от Николай Ставрогин. И на плика беше написано: „За Алексей Егорич, да се предаде

на Даря Павловна, секретно."

Ето го това писмо, дума по дума, без каквито и да било поправки в стила на руското господарче, тъй и неизучило руския език въпреки европейската си образованост:

„Мила Даря Павловна,

Навремето ми се предлагахте за „болногледачка" и ме накарахте да обещая, че ще пратя за вас като дотрябва. Заминавам след три дни и няма да се върна. Искате ли да дойдете с мен?

Миналата година и аз като Херцен се записах за гражданин на кантона Ури, и това никой не го знае. Купих вече там една малка къщичка. Имам още дванайсет хиляди рубли; ще заминем и вечно ще живеем там. Не ща никога никъде да ходя.

Мястото е много скучно, клисура; планините ограничават погледа и мисълта. Много мрачно. Аз само защото се продаваше малката къща. Ако не ви хареса, ще я продадем и ще купя друга на друго място.

Не съм здрав, но се надявам с тамошния въздух да се избавя от халюцинациите. Това е физически; а нравственото -вие всичко знаете; дали наистина всичко?

Разказвал съм ви много за живота си. Но не всичко. Дори на вас - не всичко! Впрочем потвърждавам, че по съвест съм виновен за смъртта на жена си. Не съм ви виждал след това и затова го потвърждавам. Виновен съм и пред Лизавета Ни-

колаевна; но това го знаете; това вие почти точно го предсказахте.

По-добре не идвайте. Това, дето ви викам при себе си, е страшна низост. Пък и защо да се погребвате заедно с мен? На мен сте ми мила, изпадайки в печал, ми беше хубаво край вас: единствено пред вас можех да говоря гласно за себе си. От това не следва нищо. Вие сама си избрахте да ми бъдете „болногледачка" - изразът е ваш; защо такава жертва? Вникнете в друго: не ми е жал за вас, щом ви викам, и не ви уважавам, щом ви чакам. А пък ви викам и чакам впрочем. Във всеки случай отговорът ви ми е нужен, тъй като трябва много бързо да се заминава. В такъв случай ще замина сам.

В Ури не очаквам нищо; просто заминавам. Не съм избирал нарочно мрачно място. С Русия не ме свързва нищо -всичко в нея ми е чуждо както и навсякъде. Вярно, че не обичам да живея в нея повече, отколкото на друго място; но и в нея не можах да намразя нищо!

Опитах си силите навред. Вие ме посъветвахте, „за да позная себе си". При пробите, които правих за себе си и за показ, по същия начин, както и през целия ми живот, те се оказаха безпределни. Пред очите ви понесох плесницата на брат ви; признах публично брака си. Но в какво да вложа тия сили - това е, което никога не съм виждал, не виждам и сега, въпреки че в Швейцария ме окуражавахте и аз ви бях повярвал. По същия начин както и преди

мога да поискам да направя добро дело и изпитвам удоволствие от това; веднага пожелавам нещо зло и пак изпитвам удоволствие. Но и едното, и другото чувство винаги са твърде хилави, както и преди - и никога не биват силни. Желанията ми са твърде немощни; не могат да ме ръководят. Реката може да се преплува върху дъска, но с треска не може. Това е, за да не си помислите, че отивам в Ури с някакви надежди.

Както и преди не обвинявам никого. Опитвах да се отдам на разврат и изтощих силите си в него; но не обичам разврата, не съм го искал. Напоследък вие ме наблюдавахте. Знаете ли, че ме беше яд дори на нашите нихилисти, от завист за техните надежди? Но вие напразно се страхувате: не бих могъл да тръгна с тях, защото не споделях нищо тяхно. А тъй за смях, от яд също не можех, и не защото ме е страх от присмеха -присмехът не може да ме уплаши, - а защото все пак имам навиците на порядъчен човек и ме беше гнус. Но ако изпитвах повече злоба и завист, бих тръгнал може би с тях. Съдете до каква степен ми е било леко и колко съм се люшкал насам и натам!

Мили друже, нежно и великодушно създание, аз ви разгадах! Може би мечтаете да ми дадете толкова любов, да излеете върху ми толкова прекрасно от прекрасната си душа, че се надявате по този начин да поставите пред мене цел? Не, по-добре да сте по-предпазлива: любовта ми ще бъде тъй повърхностна, какъвто съм аз самият, а вие ще бъде-

те нещастна. Брат ви ми казваше, че онзи, който губи връзката със своята земя, губи и боговете си, тоест всичките си цели. За всичко може да се спори до безкрайност, но от мен се излива единствено и само отрицание без всякакво великодушие и сила. Дори отрицание не се излъчва. Всичко и винаги е повърхностно и вяло. Великодушният Кирилов не понесе идеята си и се застреля; но нали аз виждам, че великодушието му идваше от болния му разсъдък. Никога не мога да си изгубя ума и никога не мога да повярвам в идеята до такава степен както той. Дори да се заема с идеята, не мога до такава степен. Никога, никога не мога да се застрелям!

Знам, че би трябвало да се самоубия, да очистя земята от себе си като от подло насекомо; не се боя от самоубийството, защото се боя да проява великодушие. Знам, че и това ще бъде измама - последната измама в безкрайната поредица от измами. Каква полза да излъжеш себе си, само и само да се направиш на великодушен? Никога не мога да изпитам негодувание и срам, а, значи - и отчаяние.

Простете ми, че толкова много пиша. Опомних се, това беше случайно. Така и сто страници са малко, и десет реда стигат. И десет реда стигат, за да ви помоля за „болногле-дачка".

Откакто заминах, живея при станционния надзирател на шеста станция. Знаем се от един гуляй в Петербург преди пет години. Че живея там, не знае

никой. Пишете ми на негово име. Прилагам адреса.
Николай Ставрогин"

Даря Павловна незабавно отиде при Варвара Петровна и показа писмото. Тя го прочете и помоли Даша да излезе, за да го прочете още веднъж наса-ме. Но някак много бързо я повика.

- Отиваш ли? - попита тя почти плахо.

- Отивам - отвърна Даша.

- Стягай се! Тръгваме заедно! Даша я погледна въпросително.

- А какво ще правя аз тука? Не е ли все едно? И аз ще се запиша в Ури и ще си доживея дните в клису-рата... Не бой се, няма да ви преча.

Бързо започнаха да се стягат, за да хванат обедния влак. Но не мина и половин час, когато от Скворешники пристигна Алексей Егорич. Той доло-жи, че рано сутринта, с първия влак, „внезапно пристигнал Николай Всеволодович и сега тяхна ми-лост се намира в Скворешники, но в такъв вид, че не отговаря на въпросите, обиколи всички стаи и се заключи в свойта половина..."

- Аз пряко заповедта на тяхна милост разсъдих да дойда и доложа - прибави Алексей Егорич с крайно внушителен вид.

Варвара Петровна му хвърли пронизителен поглед и не го разпитва повече. Моментално приготвиха каретата. Тръгнаха заедно с Даша. Разправят, че докато пътували, често се кръстели.

В „неговата половина" всички врати бяха отворени

и Николай Всеволодович го нямаше никъде.

- Дали пък не ще да е в мезонина, а? - предпазливо се произнесе фомушка.

Интересното е, че след Варвара Петровна в „неговата половина" бяха влезли неколцина слуги, а всички останали чакаха, събрани в салона. Никога по-рано не биха си позволили такова нарушение на етикета. Варвара Петровна виждаше и мълчеше.

Качиха се в мезонина. Там имаше три стаи, но и трите бяха празни.

- Да не би пък там да е отишъл тяхна милост? - посочи някой вратата на таванската стаичка. И наистина винаги затворената таванска вратичка сега беше широко отворена. Трябваше да се изкатерят почти под покрива по едно много тясно, дълго и ужасно стръмно дървено стълбище. Там също имаше някаква стаичка.

- Аз не отивам там. Какво ще търси той там? - ужасно пребледня Варвара Петровна, озъртайки се към слугите. Те я гледаха и мълчеха. Даша трепереше.

Варвара Петровна се хвърли нагоре по стълбите. Даша подире й; но едва влязла в таванската стаичка, извика и се строполи в несвяст.

Гражданинът на кантона Ури висеше зад вратата. На масичката имаше парче хартия, на което пишеше с молив: „Никой да не се вини, аз самичък." На същата масичка се търкаляха едно чукче, парче сапун и голям пирон, взет очевидно за запас. Здравият копринен шнур, на който се беше обесил

Николай Всеволодович, беше обилно натъркан със сапун. Всичко показваше преднамереност и съзнание до последния миг.

След аутопсията нашите медици съвсем определено и категорично отхвърлиха да е бил луд.

Превод - Венцел Райчев

Глава девета (според ръкописния вариант) от част втора на романа „Бесове", публикувана на български език за първи път в списание „Факел“, година 1996, брой 1.

Глава девета
ПРИ ТИХОН

I

Тази нощ Николай Всеволодович не можа да заспи и цялата я прекара на дивана, отправил неподвижен поглед в една точка в ъгъла на скрина. Цяла нощ лампата в стаята му гореше. Някъде към седем сутринта заспа както си седеше и когато Алексей Егорович според установения им открай време обичай влезе при него точно в девет със сутрешната чашка кафе и това го събуди, той отвори очи и сякаш неприятно се учуди, че е можал да се успи и че вече е толкова късно. На бърза ръка изпи кафето, на бърза ръка се облече и незабавно излезе. На плахия въпрос на Алексей Егорович: „Ще наредите ли нещо?" дори не отговори. По улицата вървеше загледан в земята и дълбоко замислен, само от време на време вдигаше изведнъж глава, изразявайки някакво неопределено, но силно безпокойство. На една пресечка не много далеч от къщата пътя му пресече група мъже, петде-

сетина човека; те вървяха достолепно, почти без да разговарят и в особен строй. До бакалничката, при която трябваше да ги изчака да минат, някой подхвърли, че това били „шпигулински работници". Почти не им обърна внимание. Най-сетне, към десет и половина, стигна до вратата на нашия Спасо-Ефимиевски Богородски манастир на края на града, до реката. Чак сега сякаш нещо се сети, спря се, набързо и с тревога попипа страничния си джоб и леко се усмихна. После влезе в двора и запита първия срещнат манастирски слуга къде може да намери оттеглилия се на стари години в манастира архиерей Тихон. Слугата му се закланя и незабавно го поведе. До ходните стъпълца в края на дългия двуетажен корпус на манастира ги срещна беловлас калугер, който властно и чевръсто го отне от слугата и го поведе по дългия тесен коридор, като също му се кланяше постоянно (макар че поради пълнотата си не можеше да се наведе ниско, ами само кимаше често и отсечено глава) и все го подканяше да заповяда, макар че Ставрогин и бездруго си вървеше подир него. Калугерът току му задаваше някои въпроси и му говореше за отец архимандрита; а като не получаваше отговор, ставаше все по-почтителен. Ставрогин оставаше с впечатлението, че в манастира го познават, въпреки че, доколкото си спомняше, бе идвал тук много отдавна, още като дете. Щом тигнаха до дъното на коридора, калугерът отвори с властен жест една врата, опита фами-

лиарно показалия се килийник може ли да се влезе и без да дочака отговор, разтвори вратата докрай, поклони се пак и направи път на "скъпия" гост; като получи благодарност, тутакси изчезна, сякаш побегна. Николай Всеволодович влезе в малката стая и почти в същия миг на съседната врата се оказа висок слаб човек на около петдесет и пет, облечен с прост домашен подрасник, на вид като че ли болнав, с неопределена усмивка и със странен, сякаш малко свенлив поглед. Това беше самият Тихон, за когото Николай Всеволодович бе чул за пръв път от Шатов и за когото оттогава бе успял да понатрупа някои сведения.

Сведенията бяха най-различни и противоречиви, но имаше и нещо общо в тях, а то беше, че онези, които не обичаха (имаше такива), и другите, които обичаха Тихон, всички някак премълчаваха - едните вероятно от пренебрежение, а привържениците, дори най-запалените, от някаква скромност, нещо, което искаха да скрият, някаква негова слабост, може би юродство. Николай Всеволодович беше научил, че от шест години Тихон живее в манастира и че при него идват посетители, както прости хорица, така и най-знатни персони, че дори в далечния Петербург той има горещи почитатели, а най-вече почитателки. Затова пък бе чул от едно наше солидно „клубно" старче, и то боголюбиво старче, че „този Тихон е май луд и във всеки случай е някакво абсолютно бездарно същество и няма съмнение, че попийва".

Изпреварвайки малко нещата, ще добавя от своя страна, че последното е пълна глупост, човекът има само стар ревматизъм на краката и от време на време получава някакви нервни спазми на лицето. Николай Всеволодович научи също, че оттеглилият се в манастира архиерей може би поради слабохарактерност или поради „недопустима и непозволителна за сана му разсеяност" не е успял да спечели уважението на монасите докрай. Говореше се, че отецът архимандрит, човек строг и взискателен при всичките си задължения в обителта, а освен това известен със своята образованост, таял към него почти враждебно чувство и го обвинявал (не открито, а косвено) в несериозно поведение и едва ли не в ерес. Братята от манастира също се отнасяха към болния светител, да не кажем с пренебрежение, но някак си фамилиарно. Двете стаи, от които се състоеше килията на Тихон, също бяха обзаведени някак необичайно. Наред със старинните дъбови мебели с протрита кожа тук имаше три-четири изящни предмета: много богат фотьойл за почивка, голямо бюро превъзходна изработка, библиотека с изящна дърворезба, масичка и етажерки - все подаръци. Имаше един скъп бухарски килим, а до него - черги. Имаше няколко гравюри със „светско" съдържание, а също и с митологично, но наред с тях - в ъгъла - голям иконостас, чиито икони блестяха със златен и сребърен обков, а едната беше съвсем старинна, с мощи. Библиотеката, казват, била съставена различно и противоре-

чиво: редом със съчиненията на великите светители и подвижници на християнството се намираха театрални съчинения, „че и нещо по-лошо".

След първите приветствени фрази, кой знае защо припряно и с явно притеснение от страна и на двамата, Тихон въведе госта си в кабинета и го покани да седне на канапето пред бюрото; той самият се настани в плетения фотьойл до него. Николай Всеволодович все още не можеше да се съсредоточи поради някакво вътрешно вълнение, което го потискаше, сякаш бе решил да направи нещо изключително и неотменно, но в същото време и почти непосилно за него. Първите мигове той оглеждаше кабинета, без явно нищо да забележи; безспорно мислеше нещо, но то беше неопределено. По едно време се сепна от тишината; изведнъж му се стори, че Тихон свенливо свежда поглед надолу, и то с някаква неуместна, смешна усмивчица. Това мигом породи в него отвращение и желание веднага да стане и да си тръгне, още повече че Тихон според него беше определено пиян. Но в този миг Тихон вдигна очи и го изгледа с такъв твърд и наситен с мисъл поглед, а наред с това с такъв неочакван и загадъчен израз на лицето, че той едва не трепна. Неизвестно защо му се стори, че Тихон вече знае причината за неговото посещение, че вече е предупреден (макар че никой на света не би могъл да знае тази причина) и ако не го заговаря пръв, то е само защото го щади, бои се да не го

унизи.

- Познавате ли ме? - попита изведнъж рязко той, - дали ви казах името си? Толкова съм разсеян...

- Не, не ми го казахте, но аз имах удоволствието да ви видя веднъж още преди четири години тук, в манастира... случайно.

Тихон говореше спокойно и отмерено, с меки нотки в гласа, като изговаряше думите ясно и отчетливо.

- Преди четири години не съм идвал в този манастир - някак даже грубо отвърна Николай Всеволодович, - бил съм тук само като малък, когато вас изобщо ви е нямало в манастира.

- Може би не си спомняте? - деликатно, без да настоява, предположи Тихон.

- Не, не съм забравил; смешно е да се допуска, че не бих си спомнил - някак натъртено повтори Ставрогин. - Сигурно само сте чувал за мен и сте си създал някаква представа, затова се оръквате и си мислите, че сме се виждали.

Тихон не отговори. Николай Всеволодович забеляза, че по лицето му премина някакъв нервен спазъм, следа от някогашно разстройство.

- Виждам, че днес не сте добре - каза той, - и май ще е по-хубаво да си вървя.

И понечи да стане.

- Да, вчера и днес имам силни болки в краката, а през нощта не можах да спя.

Тихон млъкна. Гостът му отново и внезапно изпадна пак в предишното си състояние на унес.

Мълчанието продължи дълго, близо две минути.

- Вие какво, наблюдавате ли ме? - попита изведнъж тревожно и подозрително той.

- Гледам ви и си спомням лицето на майка ви. Макар да не си приличате външно, между вас има нещо много общо, някакво вътрешно, душевно сходство.

- Никакво сходство, най-малко пък душевно. Дори аб-со-лют-но никакво! - Без сам да си дава сметка защо, натърти без нужда и тревога Николай Всеволодоиич. - Казвате го прието тъй... от състрадание заради положението, в което съм, глупости - изтърси изведнъж той, - откъде накъде? Да не би майка ми да идва при вас?

- Идва.

- Не знаех. Никога не ми е казвала. Често ли?

- Почти всеки месец, че и по-често.

- Никога не ми е казвала, никога. Не, не ми е казвала, но сигурно е споменала, че съм ненормален? - добави изведнъж.

- Не, не че сте ненормален... Впрочем и такова нещо съм чувал, но от други.

- Много сте паметлив, щом можете да запомните такива врели-некипели. Ами да сте чувал за плесницата?

- Чувал съм нещо.

- Значи всичко. Имате ужасно много излишно време. И за дуела ли?

- И за дуела.

- Много неща чувате, значи, тук. Не ви трябват

вестници. Шатов трябва да ви е говорил за мен, нали?

- Не. Впрочем аз познавам господин Шатов, но твърде отдавна не съм го виждал.

- Хм... Каква е онази карта там? Я? Карта на последната война. Туй пък за какво ви е?

- Сравнявах картата на местността с текста. Много интересно описание.

- Я да видя? Да, това не е лошо описание. Обаче ми се струва странно като четиво за вас.

Той дръпна към себе си книгата и хвърли бегъл поглед. Беше обемисто и талантливо описание на събитията от последната война, не толкова впрочем във военно, колкото в литературно отношение. Повъртя книгата в ръцете си и припряно я захвърли:

- Да ме пита човек защо ли съм дошъл? - произнесе с погнуса той и погледна Тихон право в очите, сякаш очакваше от него отговор.

- Вие май също не сте добре?

- Да, не съм.

И изведнъж, впрочем в много кратки и насечени фрази, така, че някои неща просто не му се разбираха, заразказва как нощем го обземали странни халюцинации, привиждало му се или усещал до себе си някакво злобно същество, подигравателно и „разумно", „с различни образи и различни характери, но все едно и също, но мен винаги ме хваща яд..."

Нелепи и несвързани бяха тези признания и ся-

каш наистина се изричаха от някой побъркан. При това Николай Всеволодович говореше с толкова странна, неестествена за него откровеност и с такова неприсъщо му простодушие, като че ли изведнъж бе станал съвсем друг човек, а предишният се бе изпарил безследно. Той хич и не се боеше да покаже страха си от привиденията, за които бе споменал. Но всичко това трая само миг и изведнъж изчезна тъй, както се бе появило.

- Всичко това са глупости - бързо и с неловка досада добави той, като се съвзе. - Ще трябва да отида на лекар.

- Разбира се, че трябва - съгласи се Тихон.

- Казвате го с такава убеденост... Срещал ли сте такива като мене, с такива видения?

- Срещал съм, но много рядко. Помня само един такъв случай лично, беше някакъв офицер, който изгубил съпругата си, незаменима негова спътница в живота. За друг само съм чувал. И двамата се бяха излекували в чужбина... А вие отдавна ли страдате?

- Близо година. Но всичко това са глупости. Ще отида да се прегледам. Не, всичко това са глупости, ужасни глупости. Това съм си аз самият, но в различни образи и нищо повече. Понеже добавих сега тази... фраза, вие сигурно си казвате, че все още се съмнявам, но не съм сигурен дали съм аз самият или бяс някакъв.

Тихон го изгледа въпросително.

- И... наистина ли го виждате? - повтори той, явно

отстранявайки всяко съмнение, че това сигурно е фалшива и болестна халюцинация. - Виждате ли наистина някакъв образ?

- Чудя се защо ме питате пак, след като вече ви казах, че виждам - започна отново да се дразни Ставрогин, - разбира се, виждам го, както виждам сега вас... Но понякога го виждам и не съм сигурен, че го виждам, въпреки че е пред очите ми... А понякога не съм сигурен, че го виждам, и не знам кое е истинското: аз самият или той... Глупости са това. Но вие изобщо ли не можете да допуснете, че това наистина е бяс някакъв - добави той, като се засмя и твърде рязко премина а подигравателен тон, - повече би съответствало на професията ви, нали?

- По-вероятно е да е болестно състояние, макар че...

- Макар че - какво?

- Бесовете безспорно съществуват, но представата за тях бива различна.

- Вие затова сега наведохте пак очи - подхвана Ставрогин с дразнещо-подигравателен тон, - защото ви е неудобно заради мене, че вярвам в бесове и че се правя на невярващ, но хитро ви задавам въпрос: има ли такова нещо, или няма?

Тихон се усмихна неопределено.

- Ако искате да знаете, съвсем не ви прилича да навеждате поглед; неестествено, смешно, маниерно е. И за да ви го върна, ще ви кажа откровено и нагло: вярвам в бесовете, вярвам канонически

в собствения, личен бяс, а не в алегорията и изобщо не ми е нужно в никого да търся единомислие, на ви, това е! Вие сигурно ужасно се радвате сега...

Засмя се нервно, изкуствено. Тихон го гледаше с любопитство и с някакъв мек, малко свенлив поглед.

- В Бога вярвате ли? - изтърси изведнъж Ставрогин.

- Вярвам.

- Защото казано е: вярваш ли, ако речеш, може и планина да помръднеш... впрочем, глупости. Но аз все пак искам да попитам: вие можете ли да помръднете планина?

- Ако рече Бог, ще се помръдне - тихо и сдържано каза Тихон и отново наведе очи.

- Е, то е все едно Бог да я помръдне. Не, вие, вие, като награда за вярата ви в Бога?

- Може би няма да мога.

- „Може би!" Не е лошо. А защо се съмнявате?

- Не вярвам съвсем, докрай.

- Вие ли? Да не вярвате съвсем? Докрай?

- Да... може би не докрай, не както трябва.

- Е! Поне вярвате, че макар и с Божия помощ, все пак бихте я помръднали. И това не е малко. Все пак е нещо повече от онова tres peu* на един друг архиепископ, наистина, под надвисналата над него сабя. Вие, естествено, сте християнин, нали?

- Опазил ме Бог да се посвеня от кръста му! - прошепна Тихон с някакъв страстен шепот и още по-

ниско наведе глава. Ъгълчетата на устните му потрепериха бързо и нервно.

- А може ли човек да вярва в беса, без никак да не вярва в Бога? - засмя се Ставрогин.

- О, много дори може, такива под път и над път - вдигна очи Тихон и също се усмихна.

- И съм сигурен, че вие смятате такава вяра все пак за нещо по-почтено от пълното неверие... Ех, попе! - засмя се Ставрогин. Тихон пак му се усмихна.

- Напротив, пълният атеизъм е нещо по-почтено от светското безразличие - добави весело и просто-душно той.

- Охо! Виж ти!

- Абсолютният атеист е на предпоследното високо стъпало до абсолютната вяра (може и да прекрачи, а може и не), а безразличният е лишен от каквато и да било вяра.

- Обаче... чел ли сте Апокалипсиса?

- Чел съм го.

- Помните ли „и на ангела на Лаодикийската църква напиши..."?

- Помня. Чудесни думи.

- Чудесни ли? Странен израз за един архиерей; и изобщо вие май сте особняк... Къде ви е книгата? - някак странно и трескаво се заоглежда Ставрогин, търсейки книгата на масата. - Бих искал да ви ци-тирам... имате ли го в руски превод?

- Знам, знам мястото, помня го добре - рече Тихон.

- Помните го наизуст? Цитирайте ми го!...

Бързо наведе очи, опря двете си длани на колене-те и с нетърпение се приготви да слуша. Тихон ци-тира мястото дума по дума, наизуст: „И на ангела на Лаодикийската църква напиши: тъй казва Амин, верният и истински свидетел, началото на Божието създание: зная твоите дела: ти не си ни студен, ни горещ; о, дано да беше студен или горещ! Така, понеже си хладък, и нито горещ, нито студен, ще те изблювам из устата Си. Защото казваш: богат съм, разбогатях и от нищо не се нуждая; а не знаеш, че ти си злочест и клет, сиромах, сляп и гол..."

- Достатъчно - прекъсна го Ставрогин, - това е за средничките, за равнодушните, нали така? Знаете ли, аз просто ви обичам.

- Също и аз - отвърна полугласно Тихон.

Ставрогин млъкна и отново изпадна в предишното си състояние на унес. Това се повтаряше като при-падък вече за трети път. Пък и дето каза на Тихон „обичам ви", беше също нещо като припадък, във всеки случай каза го неочаквано и за самия себе си. Измина повече от минута.

- Не се сърди - прошепна Тихон и докосна свенли-во с пръст лакътя му. Ставрогин трепна и се намръ-щи гневно.

- Кой ви каза, че се сърдя? - изрече бързо той. Тихон понечи да каже нещо, но Ставрогин го пре-късна необяснимо разтревожен.

- Защо предположихте, че непременно трябва да

ви се разсърдя? Да, хвана ме яд, прав сте, хвана ме яд, задето ви казах, че ви обичам. Прав сте, но вие сте груб циник, имате обидно мнение за природата на човека. Друг на мое място би могъл и да не се ядоса... Все пак обаче вие сте особняк и юродив.

Раздразнението му нарастваше все повече и повече. Той вече не мереше изразите си.

- Вижте какво, не обичам шпионите и психолозите, най-вече такива, които се врат в душата ми. Не искам никой да ми бърка в душата, от никого нямам нужда, мога сам да се оправя. И да не си мислите, че ме е страх от вас? - неочаквано повиши тон и предизвикателно вдигна брадичката си, - абсолютно сте убеден, че съм дошъл да ви разкрия една „страшна" тайна и я очаквате с цялото килийно любопитство, на което сте способен, нали? Е, знайте тогава, че нищо няма да ви разкрия, никаква тайна, защото изобщо нямам нужда от вас.

Тихон го изгледа твърдо:

- Силно ви поразиха думите, че Агнецът предпочита студеното пред хладкото - каза той, - и не искате да бъдете просто хладък. Предчувствам, че се преборвате с намерението си да споделите нещо много важно, може би ужасно. Ако е така, моля ви, не се колебайте и споделете всичко, което ви мъчи.

- Сигурен ли сте, че съм дошъл да споделя нещо?

- Аз... познах по лицето ви - прошепна Тихон и наведе очи.

Николай Всеволодович бе пребледнял, ръцете му леко потреперваха. Няколко мига мълча, загледан неподвижно в Тихон, сякаш преди да се престраши окончателно, накрая извади от външния джоб на сюртука си някакви напечатани листове и ги сложи на масата.

- Тези страници са подготвени за разпространение - каза с леко пресекващ глас. - Ако ги прочете поне един човек, уверявам ви, вече няма да ги крия, ще ги прочетат всички. Така съм решил. От вас изобщо нямам нужда, защото всичко е решено. Но прочетете ги... Докато ги четете, не ми казвайте нищо, щом свършите, кажете ми всичко...

- Да чета ли? - колебливо попита Тихон.

- Четете; аз отдавна съм спокоен.

- Не, без очила няма да мога. Печатът е фин, чуждестранен.

- Ето ви очилата - подаде му ги от масата Ставрогин и се облегна на гърба на дивана. Тихон потъна в четене.

II

Печатът наистина беше чуждестранен - три отпечатани и броширани колички обикновена пощенска хартия малък формат. Сигурно бяха напечатани тайно в някоя руска печатница в чужбина и брошурката на пръв поглед много приличаше на прокламация. Беше озаглавена „От Ставрогин".

Привеждам в разказа си този документ дословно. Предполагам, че на мнозина той е вече известен. Позволил съм си само да поправя някои печатни грешки, доста на брой, което дори ме учуди, защото авторът им е културен и дори начетен човек (разбира се, погледнато относително). Не съм правил никакви стилистични промени въпреки някои неправилни и дори неясни места. Във всеки случай личи си, че авторът определено не е литератор.

„От Ставрогин

Аз, Николай Ставрогин, офицер в оставка, през 186... година живеех в Петербург, отдаден на разврат, в който не намирах удоволствие. Известно време тогава държах три апартамента под наем. В едната квартира живеех аз - в стаите и трапезарията, с прислуга, където се намираше тогава и Маря Лебядкина, сегашната ми законна жена. Другите квартири и двете ги бях нает по за месец със задни цели: в едната се срещах с една дама, която ме обичаше, а в другата - с нейната прислужница; и дълго време ме занимаваше мисълта, по-точно намерението да направя така, че господарката и слугинята й да се срещнат при мен в присъствието на приятеля и на мъжа й. Познавайки характера и на двете, очаквах тази глупава шега да ми достави голямо удоволствие.

Подготвяйки тихомълком срещата, аз трябваше по-често да посещавам едната квартира - тази в голямата къща на улица „Гороховая", понеже там

идваше слугинята. Моята стая беше само една, на четвъртия етаж, а хазяите ми - руски еснафи. Те живееха в другата, а тя беше толкова малка, че вратата между двете трябваше да стои постоянно отворена, което и аз исках. Мъжът беше някакъв чиновник и го нямаше от сутрин до късна вечер. Съпругата му, жена около четирийсетте, нещо все кроеше и шиеше от старо на ново и често също излизаше задълго, да носи ушитото. Аз оставах сам с дъщеричката им, която сигурно нямаше четиринайсет, на вид беше съвсем още дете. Казваше се Матрьоша. Майка й си я обичаше, но често я биеше и имаше навика да я хока грубо, по селендурски. Момиченцето ми слугуваше и прибираше зад паравана. Заявявам, че не си спомням номера на къщата. Сега след една справка зная, че старата постройка е продадена и съборена, а на мястото на някогашните две или три постройки е издигната нова, много голяма. Забравил съм също и името на хазяите си (може би и тогава да не съм ги знаел). Помня, че жената се казваше Стенанида, струва ми се, Михайловна. Него - не помня. Чии бяха, от кой край и къде са сега - не знам изобщо. Предполагам, че ако човек непременно иска да ги открие и направи съответните справки в петербургската полиция, може да попадне на следите им. Моята квартира гледаше към двора, в ъгъла. Всичко стана през юни. Сградата беше със светлосиня фасада.

Веднъж от масата ми изчезна джобното ножче,

което изобщо не ми трябваше, а просто така се търкаляше. Казах на хазяйката си за случая, без да се замисля, че може да напердаши дъщеря си. Но тя малко преди това я беше хокала (аз живеех при тях като вътрешен човек и пред мен не се церемонеха за нищо) заради някакъв изчезнал парцал, подозирайки я, че тя си го е присвоила, дори й издърпа косите. А когато въпросният парцал се намери под покривката, детето си премълча, не протестира с нищо пред майка си, просто я гледаше. Аз забелязах това и тогава за пръв път ми направи впечатление лицето на това дете; дотогава то ми се мяркаше само бегло. Момиченцето беше светлорусо и с лунички, лицето му - обикновено, но излъчващо нещо много детинско и кротко, изключително кротко. Майката беше сякаш засегната от това, че детето не протестира задето го наби за нищо, и замахна към него с юмрук, но не го удари; сега идваше случаят с моето ножче. Наистина освен нас трите нямаше други, а зад паравана при мен влизаше само момиченцето. Жената побесня, защото първия път го беше набила, без да е виновно, хукна към банята за брезовата метличка, надърпа от нея няколко пръчки и нашиба жестоко детето пред очите ми. Докато я биеха, Матрьоша не викаше, ами някак странно похълцваше при всеки удар. И после дълго похълцваше, цял час.

Но преди това стана следното: в момента, когато хазяйката хукна към банята за пръчките, аз видях ножчето си на кревата, където явно беше паднало

по някакъв начин от масата. Тутакси ми хрумна да не казвам, за да я набият. Реших го моментално; в такива мигове винаги ми секва дъхът. Но искам да разкажа всичко с твърди думи, за да няма наистина никакво съмнение, да не остане нищо скрито.

Всяко особено позорно, крайно унизително, подло и при това най-вече смешно положение, в каквото ми се е случвало да изпадам през живота си, винаги е предизвиквало в мен освен страшния гняв и още някаква невъобразима наслада. Същото - и в мигове на престъпление, и в мигове на опасност за живота. Ако имах навика да крада, сигурно щях да усещам при извършването на кражбата упоение от съзнанието за дълбочината на своята низост. Не че обичам низостта (тук разсъдъкът ми действа здраво), но ми е приятно чувството, че съзнавам дълбочината на подлостта си. Също така всякой път, когато, застанал на бариерата, съм очаквал изстрела на моя противник, аз съм усещал това позорно и неистово чувство, веднъж дори извънредно силно. Признавам, че много често сам съм го искал, защото за мен то е несравнимо с никое друго чувство. Когато са ми удряли плесница (случвало ми се е два пъти в живота), е ставало същото, въпреки че ме е обземал ужасен гняв. Успявах ли обаче в този миг да сдържа гнева си, наслада та ми вземаше връх над всичко. Това не съм го казвал никога никому, дори не съм намеквал за него, крил съм го като свой срам и позор. Но веднъж, когато ме биха в една петербургска кръчма и ме влачиха за коса-

та, нямах същото усещане, а чувствах само ужасен яд, биех се и аз, защото не бях пиян. Но ако онзи французин, виконтът, ме беше хванал за косата и дръпнал само надолу - вместо да ме зашлеви и така да ме накара да му простреля ченето, - щях пак да изпитам сладостното чувство и може би нямаше да ме хване ядът. Така ми се стори тогава.

Всичко туй е, за да знае всеки, че никога това чувство не ме е завладявало докрай и че винаги съзнанието ми е оставало будно напълно (то всъщност цялата работа е в съзнанието). И макар да ме е завладявало до полуда, никога - до самозабрава. Стигне ли до крайната точка на кипене, винаги мога да го задържа на тази точка; само че аз самият никога не съм искал да го задържам. Сигурен съм, че бих могъл да прекарам целия си живот като монах въпреки животинското сладострастие, което ми е присъщо и което винаги съм предизвиквал. След като до шестнайсетгодишна възраст съм се отдавал с абсолютна невъздържаност на порока, за който се изповядва Жан-Жак Русо, на седемнайсетата си година го прекратих в момента, в който реших, че така искам. Поискам ли, винаги съм господар на постъпките си. И така, нека да се знае, че за своите престъпления не желая да се оправдавам нито с някаква си среда, нито с болести.

Когато инквизицията свърши, пъхнах ножчето в джоба на жилетката си, излязох навън и го захвърлих далеч от нас, така че никой никога да не

разбере. После изчаках два дни. След като си бе поплакало, момиченцето беше станало още по-мълчаливо; убеден съм, че не ми се сърдеше. Впрочем, трябва да я е било срам донякъде, задето я бяха наказали, и то по такъв начин пред мене, макар да не беше викала, а само бе хълцала под ударите, защото аз бях там и всичко виждах. Но и за този свой позор тя като дете сигурно укоряваше само себе си. Дотогава тя може би само се страхуваше от мен, но не лично, а като от квартирант, от един чужд човек, та, струва ми се, беше твърде плаха.

Тъкмо тогава, през онези два дни се запитах веднъж дали мога да се въздържа и да се откажа от замисъла си; тутакси почувствах, че мога, мога по всяко време и в дадения момент също. По онова време ми идеше да се самоубия заради равнодушието, което ме бе обзело; впрочем не знам точно заради какво. В един от онези два дни (понеже непременно трябваше да изчакам, докато на момиченцето му мине) и, сигурно за да се разсея от обхваналата ме мечта или пък просто на шега, извърших кражба в дома. Беше единствената ми кражба в живота.

В съседните квартири на етажа се бяха приютили много и всякакви наематели. Между тях имаше един чиновник, който живееше със семейството си в две мебелирани стаички; около четирийсетгодишен, не съвсем глупав и с прилична външност, но беден. Не поддържах близки отношения с него и

той се боеше от компанията, която ме заобикаляше. Току-що беше получил заплатата си, трийсет и пет рубли. Главно ме подтикна това, че в онзи момент наистина имах нужда от пари (макар след четири дни да получих запис), тъй че открадвах сякаш от нужда, а не на шега. Направих го нагло и почти открито; просто влязох в квартирата му, когато той с жена си и с децата обядваше в другата стаичка. На стола до самата им входна врата лежеше сгънат вицмундирът му. Тази мисъл ми хрумна още в коридора. Бръкнах в джоба му и измъкнах портмонето. Но чиновникът чу шумоленето и надникна от стаичката си. Мисля, че дори видя нещичко, трябва да е видял, но навярно не всичко, затова не е повярвал на очите си. Казах му, че минавайки по коридора, съм се отбил да погледна колко показва стенният му часовник. „Спрял е, г-н..." - каза ми той и аз излязох.

Тогава много пиехме и в квартирата ми се бяхме събрали цяла тайфа, беше и Лебядкин. Изхвърлих портмонето заедно с дребните монети, а задържах банкнотите, трийсет и две рубли - три червени и две жълти. Веднага размених една червена и пратих да купят шампанско; после изпратих за още с втората червена, накрая отиде и третата. След три-четири часа (вече се мръкваше) чиновникът ме причака в коридора:

- Николай Всеволодович, одеве, като се отбихте, не съборихте ли случайно моя вицмундир от стола... беше до вратата?

- Не, не си спомням. Там ли е бил вицмундирът ви?
- Да, там беше... да...
- На пода?
- Отпървом на стола, после на пода.
- Е? Прибрахте ли си го?
- Прибрах го.
- Тогава какво искате?
- Ами... щом е тъй... нищо.

Не посмя да се доизкаже, не посмя да сподели и с никого от наемателите на етажа - толкова свити са понякога тия хора. Впрочем съседите всички ми имаха страха и ме уважаваха. После ми беше забавно, като го срещна в коридора, да го гледам право в очите. Така два-три пъти, накрая ми омръзна.

Щом минаха трите дни, аз се върнах в квартирата на „Гороховая". Хазяйката се стягаше за някъде с една бохча; мъжа й, разбира се, го нямаше. Останахме аз и Матрьоша. Прозорците бяха отворени. В къщата живееха почти само занаятчии и по цял ден от всички етажи се чуваха ударите на чукчета или песни.

Мина почти час. Матрьоша си седеше в стаичката на пейчицата с гръб към мене и нещо човъркаше с някаква игличка. Изведнъж запя тихо, много тихо; понякога я прихващаха така. Извадих си часовника и погледнах колко е часът; беше два. Сърцето ми се поразтуптя, но изведнъж пак се запитах: мога ли да го възпра? - и тутакси си отговорих, че мога.

Станах и бавно се запримъквах към нея. По прозорците ни имаше много саксии с мушкато, а слънцето светеше ужасно силно. Полека приседнах на пода. Тя в първия момент се стресна и скочи. Хванах леко ръката й и я целунах, потеглих я да седне пак на пейчицата и я загледах в очите. Това, че целунах ръката й, изведнъж я разсмя като дете, но само за секунда, защото стремително скочи отново и вече с такава уплаха, че по лицето й премина конвулсивна тръпка. Загледа ме с неподвижни до ужас очи, а устните й затрепереха да заплаче, но поне не се развика. Отново започнах да целувам ръцете й, взех я на коленете си, целувайки лицето й, краката... когато целунах крака й, тя цяла се дръпна назад и се усмихна сякаш от свян, но с някаква пресилена усмивка. После лицето й цяло пламна от срам. Продължавах да й шепна някакви думи. По едно време стана нещо толкова чудно, че аз никога няма да го забравя - то направо ме изуми: момиченцето ме прегърна с две ръце през врата и започна ужасно самото то да ме целува. Лицето й изразяваше луда възхита. Насмалко не станах да си вървя - толкова неприятно ми беше да видя такова нещо от малко дете - сякаш ми дожаля. Но превъзмогнах внезапно обзелото ме чувство на страх и останах.

Когато всичко свърши, тя беше смутена. Не направих опит да я успокоя и престанах да я милвам. Тя ме гледаше и се усмихваше плахо. Изразът на лицето й изведнъж ми се стори глупав.

С всеки изминал миг смущението й се засилваше все повече и повече. Най-сетне закри лицето си с длани и застана в ъгъла с гръб към мен неподвижно. Страхувах се да не би да се уплаши пак както преди малко и тихомълком излязох.

Мисля, че случилото се ще да й се е сторило като нещо крайно безобразно и че го е възприела със смъртен ужас. Въпреки руските псувни, каквито трябва да е слушала непрекъснато още от бебешка възраст, както и какви ли не конфузни разговори, сигурен съм, че не е осъзнавала нещата напълно. Трябва в края на краищата да й се е сторило, че е извършила чудовищно престъпление, за което има смъртна вина - че е „убила Бога".

Същата вечер стана и онова сбиване в кръчмата, за което споменах. Но на сутринта се събудих в квартирата си - откарал ме Лебядкин. Първата ми мисъл след пробуждането беше: дали е казала? Беше момент на истински страх, макар и не много силен. Нея сутрин, общо взето, бях в добро настроение и благоразположен към всички, цялата компания беше много доволна от мен. Но скоро ги оставих и тръгнах към „Гороховая".

Срещнах я още долу, във входа. Връщаше се от бакалничката, където я пратили да купи цикория. Като ме видя, стрелна се уплашена ужасно нагоре по стълбището. Когато влязох, майка й вече я беше шамаросала два пъти заради това, че нахълтала като „изоглавена" и с това истинската причина за страха й не се разкри. Така че всичко беше спокой-

но. Малката се ската някъде и докато бях там, не се показа повече. Останах около час, после си тръгнах.

Привечер отново ме обзе страх, но вече несравнимо по-силен. Разбира се, ако се наложеше, можех всичко да отрека, но можеше да бъда и уличен. Привиждаше ми се каторга. Никога не съм изпитвал страх и ако не смятаме този случай, нито преди, нито след него съм се страхувал от нещо в живота си. Особено пък от заточение в Сибир, макар че съм си го заслужавал не веднъж.

Този път обаче бях изплашен и не знам защо наистина изпитвах страх - за пръв път през живота си, - едно крайно мъчително усещане. Освен това, като се върнах вкъщи, почувствах, че се изпълвам с омраза към нея, и то такава, че реших да я убия. Омразата ми се надигаше главно като си спомнех за усмивчицата й. Обземаше ме чувство на презрение и крайна погнуса, като си представех как след всичко се свря в ъгъла и закри лицето си с ръце; обхвана ме обясним бяс, после ме втресе; а когато на разсъмване започнах да вдигам температура, отново ме обзе страх, но вече толкова силен, че не помня да съм преживял нещо по-мъчително. И странно, вече сякаш не мразех момиченцето, поне не го мразех до онзи пароксизъм като предната вечер. Открих, че силният страх прогонва изцяло омразата и желанието за мъст.

Събудих се към обяд бодър и дори се учудих на някои от вчерашните си усещания. Обаче все пак

ми беше нещо криво и се принудих да поема отново към улица „Гороховая" въпреки цялото си отвращение. Спомням си, че ужасно ми се искаше в онзи момент да се скарам с някого, и то сериозно. В квартирата на „Гороховая" обаче заварих Нина Савелиевна, споменатата прислужница, която ме чакала вече близо час. Общо взето, не обичах това момиче, затова то самото бе дошло с известно опасение дали няма да му се разсърдя за неочакваното посещение. Този път обаче изненадващо й се зарадвах. Тя беше хубавка, но скромна, а освен това - възпитана и с маниери, които допадат на еснафското съсловие, тъй че моята хазяйка я харесваше и постоянно я хвалеше пред мен. Заварих двете да си пият кафето и хазяйката ми явно изпитваше удоволствие от приятния разговор. Забелязах в единия ъгъл на стаичката Матрьоша. Стоеше неподвижно и гледаше майка си и гостенката. При влизането ми не се скри както миналия път, нито избяга. Стори ми се само, че е много отслабнала и гори в огън. Прегърнах Нина, отведох я в моята стая и затворих вратата, което отдавна не бях правил, така че Нина си тръгна съвсем доволна. Изпратих я лично до долу и два дни след това не се мярнах на „Гороховая". Беше ми омръзнало.

Реших да туря край на всичко, да освободя квартирата и да напусна Петербург. Но когато отидох да изпълня намерението си, заварих хазяйката разтревожена и угрижена. Матрьоша била болна вече трети ден, всяка нощ вдигала температура и

бълнувала. Естествено, попитах какво е бълнувала (разговаряхме шепнешком в моята стая). Зашепна ми, че бълнувала „ужасии", нещо като „убих Бога". Предложих й да повикаме доктор за моя сметка, но тя отказа: „Ако е решил Господ, и тъй ще й мине, не лежи през всичкото време, току-що отскочи до бакалницата." Реших да издебна Матрьоша, когато е сама, и понеже хазяйката подхвърли, че трябвало към пет часа да отиде до квартал „Петербургска сторона", реших да се върна пак привечер.

Обядвах в гостилницата. Точно в пет и четвърт се върнах. Както винаги, отворих си с моя ключ. Вътре освен Матрьоша нямаше никого. Лежеше на майчиния си креват в стаичката зад паравана и видях как надникна иззад него, но се престорих, че не съм я забелязал. Всички прозорци бяха отворени. Навън беше топло, дори горещо. Поразходих се из стаята и седнах на дивана. Помня всичко, до последния миг. Определено ми правеше удоволствие да не заговарям Матрьоша. Изчаквах я, прекарах цял час. Изведнъж тя изскочи сама иззад паравана. Чух как двата й крака тупнаха на пода, когато скочи от кревата, чух после бързите й стъпки - тя застана на прага на моята стая. Гледаше ме мълчаливо. За няколкото дни, през които не бях я виждал отблизо, наистина беше много отслабнала. Лицето й беше като изсъхнало и главата й сигурно пламтеше. Очите й се бяха уголемили, гледаше ме неподвижно, с някакво тъпо любопитство, както отначало ми се стори. Седях на края на дивана и

също я гледах, без да помръдна. И изведнъж отново изпитах същата омраза. Но скоро забелязах, че тя съвсем не се страхува от мен, а е по-скоро замаяна. Всъщност не беше и замаяна. Както стоеше, изведнъж закима като човек, който силно ви укорява; неочаквано вдигна малкото си юмруче и взе да ме заплашва от мястото си. В първия момент това движение ми се стори смешно, но после вече не можех да го издържа: станах и се запътих към нея. На лицето й беше изписано такова отчаяние, каквото човек не може да си представи за едно дете. Тя продължаваше да размахва заплашително юмручето си пред мен и да кима все така с укор. Приближих се и предпазливо започнах да й говоря, но видях, че не възприема думите ми. После изведнъж стремително се прикри с две ръце както тогава, отдръпна се и застана до прозореца с гръб към мене. Оставих я, върнах се в стаята си и седнах също до прозореца. И досега не мога да си обясня защо тогава не си отидох, а останах като че ли да чакам нещо. Скоро чух отново бързите й стъпки, чух как излезе на галерията, от която се слизаше надолу по стълбите; тутакси изтичах до моята врата, открехнах я и успях да надникна, за да видя как Матрьоша влезе в малкото като курниче килерче до онова място. Странна мисъл блесна в мозъка ми. Притворих вратата и - право на прозореца. Разбира се, още не можеше да се вярва на мисълта, която ми мина; „но все пак..." (Всичко си спомням.)

В следващата минута пак погледнах часовника и отбелязах за себе си времето. Наближаваше вечер. Наоколо ми бръмчеше муха и току кацаше на лицето ми. Улових я, подържах я между пръстите си и я пуснах през прозореца. Твърде шумно долу през дворната врата мина някаква каруца. Твърде високо (и отдавна вече) в единия край на двора, застанал до прозореца, пееше един чирак, шивач. Виждах го как седи и си шие. Сетих се, че както никой не беше ме видял, когато влизах и се изкачвах по стълбите на идване, така сега никой не трябваше да ме види на излизане, затова дръпнах стола си от прозореца. После взех някаква книга, но веднага я захвърлих и се загледах в мъничкото червено паяче върху едно от листата на мушкатото; след малко се унесох. Всичко си спомням, до последния миг.

Сепнах се и бързо извадих часовника си. Бяха изминали двайсет минути, откакто тя бе излязла. Догадката ми започваше да изглежда все по-вероятна. Но реших да изчакам още около четвърт час. По едно време се замислих: дали не се е върнала, а аз да не съм я чул? Но това беше изключено: наоколо цареше мъртва тишина - мушица да бръмнеше, щях пак да я чуя. Изведнъж сърцето ми се разтуптя. Извадих часовника: оставаха още три минути; изчаках да минат, макар че сърцето ми тупаше до болка. Тогава станах, турих си шапката, закопчах си палтото и пак огледах стаята - дали всичко си е на мястото, дали няма следи, дали съм

идвал? Върнах отново стола до прозореца. Накрая отворих тихо вратата, заключих я със своя ключ и се запътих към килерчето. То беше затворено, но не заключено; знаех, че не се заключва, но не исках да отварям, а се надигнах на пръсти и погледнах през горния процеп. Същия миг, докато се надигах на пръсти, си спомних, че когато седях до прозореца, загледан в червеното паяче и се бях унесъл, всъщност си мислех как ще се надигна сега и как ще стигна до този процеп, за да погледна вътре. Като вмъквам тук тази подробност, искам да подчертая с каква яснота съм контролирал умствените си способности. Дълго се вглеждах през процепа; вътре беше тъмно, но не съвсем. Най-сетне забелязах каквото трябва... исках да съм напълно сигурен.

Накрая реших, че мога вече да си вървя, и слязох по стълбището. Не срещнах никого. След около три часа ние всички, по ризи, пиехме в квартирата чай и играехме вист, а Лебядкин декламираше стихове. Разказваха се много истории и за отбелязване е, че все интересни и смешни, а не като друг път - тъпи. Беше и Кирилов. Никой не пиеше алкохол, макар че на масата имаше бутилка ром, посягаше само Лебядкин. Прохор Малов вметна, че „щом Николай Всеволодович е в настроение, а не болен, всеки от нас е и умен, и доволен". Запомнил съм този израз оттогава.

Но още към единайсет дойде момиченцето на портиера от „Гороховая", изпратено от хазяйката да

ми съобщи, че Матрьоша се била обесила. Тръгнах с момиченцето и разбрах, че хазяйката сама не знае защо е пратила да ме викат. Тя виеше и се тръшкаше, край нея се бе струпал народ, беше голяма суматоха, имаше полиция. Постоях някое време във входа и си тръгнах.

Мене почти не ме безпокоиха по случая; впрочем поразпитаха ме, каквото трябва. Но освен че момиченцето е било болно и че е бълнувало в треска през последните дни, така че съм предлагал да извикат доктор за моя сметка, не можех да дам никакви други сведения. Питаха ме и за ножчето; казах, че хазяйката я набила, но че това не е нещо особено. За идването ми вечерта никой не беше научил. А за резултата от медицинското заключение не чух нищо.

Близо седмица след това не се мернах там. Отидох един ден, след като отдавна я бяха погребали, за да освободя квартирата. Хазяйката продължаваше да си поплаква, но вече се занимаваше с парцалите и с шиенето си както преди. „Аз съм виновна, дето я набих заради онова ваше ножче" - каза ми тя, но без особен упрек. Освободих квартирата под предлог че не ми е удобно след всичко станало да я държа, за да приемам в нея Нина Савелиевна. На сбогуване тя още веднъж каза най-хубави думи за Нина Савелиевна. Разделихме се, като й подарих пет рубли свръх дължимата сума.

На мен и бездруго тогава ми беше омръзнало да живея, до затъпяване. След като опасността преми-

на, почти съвсем бях забравил станалото на улица „Гороховая", както и всичко тогава около мен, освен че известно време си спомнях с яд как се бях уплашил. Изливах яда си върху когото ми падне. По същото време, но съвсем не току-тъй да си осакатя живота, и то по колкото може по-отблъскващ начин. От близо година вече си мислех да се застрелям; животът ми предложи нещо по-интересно. Веднъж, гледайки куцата Маря Тимофеевна Лебядкина, която отчасти поддържаше реда в стаите ни, тогава още не полудяла, а просто възторжена идиотка, тайно влюбена в мен до безумие (нашите бяха открили този факт), изведнъж реших да се оженя за нея. Идеята един Ставрогин да се ожени за такова никакво същество гъделичкаше нервите ми. Едва ли някой би могъл да си представи нещо по-безобразно. Не се наемам да определя дали на моята решителност беше повлиял, макар и несъзнателно (разбира се, че несъзнателно!), ядът ми заради долното малодушие, обзело ме при случая с Матрьошка. Откровено казано, не мисля; но във всеки случай не се венчах единствено „заради баса на бутилка вино след гуляй". Кумове ми бяха Кирилов и Пьотър Верховенски, случили се тогава в Петербург; и самият Лебядкин и Прохор Малов (сега покойник) знаеха. Повече никой не научи за случая, а тези дадоха дума да мълчат. Това мълчание винаги ми се е струвало долно, но досега никой не го е нарушил, въпреки че имах намерение сам да се разкрия; правя го между другото сега.

След венчавката заминах за провинцията при майка си. Заминах да се разведря малко, защото беше непоносимо. Оставих в целия град впечатлението, че съм побъркан - впечатление, което още не е разсеяно и което безспорно ми вреди - по-долу ще обясня защо. Сетне заминах зад граница и изкарах там четири години.

Бях в Ориента, прекарвах по осем часа на нощна литургия в Атон, бях в Египет, живях в Швейцария, бях дори в Исландия; изкарах цял едногодишен курс в Гьотинген. Последната година се сближих много с едно знатно руско семейство в Париж и с две руски госпожици в Швейцария. Преди две години във Франкфурт, като минавах покрай една книжарничка, видях между другите изложени за продан картички една малка фотографийка на момиченце, облечено в изящно детско костюмче, но което много приличаше на Матрьоша. Тутакси купих картичката и като се върнах в хотела, я поставих на поличката над камината. Стоя там близо седмица непипната и нито веднъж не я погледнах, а на заминаване от Франкфурт забравих да я взема.

Вмъквам и това, за да покажа именно до каква степен можех да управлявам спомените си и колко бях станал безчувствен към тях. Отблъсвах ги в цялата им маса наведнъж и цялата маса послушно изчезваше, щом само поисквах. Никога не ми е било интересно да си припомням миналото, нито да разсъждавам над него, както правят почти всички. Що се отнася до Матрьоша, аз дори

забравих картичката на камината.

Миналата година, пролетта, минавайки през Германия, по едно време се разсеях и пропуснах гарата, на която трябваше да сляза и да сменя влака. Свалиха ме на следващата гара; минаваше два подир обяд, денят беше слънчев. Озовах се в някакво мъничко германско градче. Посочиха ми хотела. Трябваше да изчакам: следващият влак щеше да мине в единайсет вечерта. Бях дори доволен от инцидента, защото за никъде не бързах. Хотелчето се оказа малко и калпаво, но цялото в зеленина и окръжено с цветни лехи. Предоставиха ми една тясна стаичка. Хапнах чудесно и тъй като цялата нощ бях пътувал, след обяда се отпуснах и заспах някъде към четири.

Сънувах абсолютно неочакван за мене сън, нещо, което никога не ми се е присънвало. В Дрезден, в тамошната галерия, има една картина на Клод Лорен, по каталог май се води „Асис и Галатея", но аз винаги съм я наричал „Златният век", не знам защо. И преди я бях виждал, а сега, преди три дни, мимоходом още веднъж я погледнах. Та тази картина сега ми се присъни в съня, но не като картина, а като действителност.

То е някакво кътче в гръцки архипелаг; нежни синьо-зелени вълни, острови и скали, цветущи брегове, вълшебна панорама в дълбочина и залязващо слънце, което зове - не може да се опише с думи. Тук е люлката на европейската цивилизация, тук са първите митологични сцени, земният рай на

човечеството... Тук са живели прекрасни, люде! Те са се събуждали и заспивали щастливи и невинни. Изпълвали са дъбравите с веселите си песни, а бликащите сили на живота в тях са се изливали в любов и простодушна радост. Слънцето е заливало със светлината си тези острови и морето, радвайки се на своите прекрасни чада. Чуден сън, възвишена заблуда! Мечта, по-прекрасна от всички, съществували някога, мечта, в името на която човечеството през цялата си история е отдавало всички свои сили, за която е жертвало всичко, за която са умирали на кръст и са били убивани пророци, без която народите не желаят да живеят и не могат дори да умрат. Всички тези впечатления бяха нещо, което сякаш изживях като действителност в този сън; не зная какво точно съм сънувал, но скалите, морето и полегатите лъчи на залязващото слънце - всичко това беше още пред погледа ми, когато се събудих и отворих очи, за пръв път в живота ми буквално плувнали в сълзи. Това усещане за щастие, неизпитвано никога дотогава, бе изпълнило сърцето ми до болка. Денят беше свършил. Сноп от последните ярки, полегати лъчи на залязващото слънце се промъкваше през зеленината на цветята върху рамката на прозореца и ме заливаше със светлината си. Бързо затворих отново очи, обзет от силно желание да си върна някак отминалия сън, но изведнъж сякаш сред много ярката светлина видях някаква малка точица. Тя постепенно

започна да се оформя в неопределен предмет, докато в един момент ясно различих мъничко червено паяче. Начаса си го спомних от листото на мушкатото, когато също така светеха полегатите лъчи на залязващото слънце. Нещо като че ли ме прониза, надигнах се и седнах на леглото... (Точно така беше!)

Видях пред себе си (о, не наяве! Де да беше действителност това видение!), видях Матрьоша, отслабнала и с трескави очи, точно каквато беше тогава на прага на стаята ми, да кима с глава, вдигнала заплашително мъничкото си юмруче. Никога, никога въображението ми не е било поразявано от нещо толкова мъчително! Това жалко отчаяние на едно безпомощно десетгодишно същество с неоформено съзнание, което ме заплашва (с какво? какво би могло да ми направи?), но което, разбира се, обвинява само себе си! Никога дотогава не бях изживявал нищо подобно. Останах да седя така до късно вечерта, неподвижен и забравен от времето. Това ли наричат хората угризение на съвестта или разкаяние? Не знаех, а не бих могъл да кажа и сега. Мен и днес дори не ме отвращава споменът за самата постъпка. Може би досега този спомен съдържа нещо гъделичкащо приятно страстите ми. Непоносим ми е обаче именно онзи образ и именно на прага, със заплашително вдигнато юмруче, само тогавашният й израз, само тогавашният миг, само онова кимане с глава. Точно това не мога да понеса, защото от тогава и до сега

ми се явява почти всеки ден. Не че ми се явява само, ами аз самият го предизвиквам и не мога да не го предизвикам, въпреки че прави живота ми непоносим. О, ако го видех някой път наяве, пък ако ще и да е халюцинация!

Имах и други стари спомени, дето са може би още по-страшни от този. С една жена постъпих още по-лошо и тя умря поради това. Отнел съм при дуел живота на двама души, които нямаха вина към мен. Веднъж ми нанесоха смъртна обида и не отмъстих на врага си. На съвестта ми лежи едно отравяне - преднамерено и успешно, останало обаче неразкрито (ако трябва, ще съобщя всичко).

Но защо нито един от тези спомени не предизвиква в мен нищо подобно? Предизвиква може би само омраза, и то породена от сегашното ми състояние, а преди съм ги забравял и отстранявал.

След онзи случай скитах цяла година и се опитвах да се заловя с нещо. Сигурен съм, че бих могъл да премахна спомена за момиченцето и сега, стига да пожелая. В състояние съм да управлявам волята си, както и преди. Но там е цялата работа, че никога не съм го пожелал, сам не го желая и няма да го пожелая; в това съм сигурен. И така ще бъде, докато полудея.

В Швейцария два месеца по-късно можех да се влюбя в едно момиче или, по-точно, почувствах изблик на също такава страст, един също тъй необуздан порив, какъвто съм чувствал някога, в началото. Обзе ме ужасната съблазън да извърша ново

престъпление, каквото е двуженството (защото вече съм женен); но посъветван от друго момиче, на което бях разказал почти всичко, избягах. Още повече че това ново престъпление нямаше да ме освободи от Матрьоша.

Това е, което ме накара да отпечатам тези страници и да ги внеса в Русия в триста екземпляра. Когато му дойде времето, ще изпратя по един до полицията и до местната власт; ще изпратя същевременно до редакциите на всички вестници с молба да бъдат огласени, и до много други лица в Петербург и в провинцията, които ме познават. Според същата мяра те ще се появят в превод и зад граница. Известно ми е, че юридически може би няма да пострадам, във всеки случай не особено силно; сам съм се обвинил, официално обвинение срещу мен не е повдигнато от никого; освен това - никакви или почти никакви доказателства. Накрая - утвърдило се е всеобщото мнение, че съм умствено разстроен човек и сигурно усилията на роднините ми, които ще използват това мнение, ще ме спасят от всякакво опасно за мен съдебно преследване. Заявявам това между другото, за да покажа, че съм напълно с ума си и разбирам положението, в което се намирам. Но за мен ще са важни онези, които знаят всичко, които ще ме гледат в очите и аз тях. Колкото повече бъдат тези хора, толкова по-добре. Дали това ще ме облекчи - не знам. Но прибягвам до този акт като до последно средство.

Още веднъж: ако се порови някой в петербургска-

та полиция, може би все още ще намери нещичко. И онези еснафи, хазяите, може да са в Петербург. Сигурно ще си спомнят къщата. Беше със светлосиня фасада. Лично аз няма да замина никъде и известно време (година или две) ще съм си в Скворешники, имението на майка ми. Ако трябва, готов съм да се явя, където е нужно.

Николай Ставрогин"

Четенето продължи около час. Тихон четеше бавно и може би препрочиташе някои места. През всичкото това време Ставрогин седеше мълчалив и неподвижен. Беше странно, че оттенъкът на нетърпение, разсеяност и унес, изписани на лицето му от сутринта, беше почти изчезнал и сега то излъчваше спокойствие и искреност и това му придаваше вид почти на достойнство. Тихон свали очилата и заговори за пръв път с известна предпазливост:

- А не може ли в този документ да се извършат някои поправки?

- Защо? Аз съм го писал искрено - отвърна Ставрогин.

- Тук-там, в стила...

- Забравих да ви предупредя, че каквито и да било внушения от ваша страна ще бъдат напразни; нямам намерение да се отказвам; не си правете труда да ме уговаряте.

- Не сте забравил; предупредихте ме още одеве, преди да започна да чета.

- Няма значение, пак ви го повтарям: колкото и силни да са възраженията ви, няма да се откажа от намерението си. Имайте предвид, че с тази несръчна фраза или пък сръчна - мислете както искате - аз съвсем не ви приканвам час по-скоро да започнете да ми възразявате и да ме уговаряте - добави той, сякаш не можеше повече да издържи, и изведнъж изпадна за миг отново в предишния си тон, но начаса се усмихна тъжно на собствените си думи.

- Аз и не бих могъл да ви възразя, още по-малко - да ви уговарям да се откажете от намерението си. Самата тази мисъл е мисъл велика - по-пълно тя и не би могла да бъде изразена от един християнин. И по-далеч от този удивителен подвиг, на който сте се решил, покаянието не може да стигне, ако само...

- Ако само какво?

- Ако наистина е покаяние и ако наистина е продиктувано от християнски подбуди.

- Според мен това са подробности; не е ли все едно? Аз съм писал искрено.

- Вие като че ли нарочно искате да се представите в по-непривлекателна светлина, отколкото сърцето ви желае... - подхвана вече по-смело Тихон. Очевидно „документът" му беше направил силно впечатление.

- Да се „представя" ли? Повтарям ви: не се „представям", нито се „преструвам".

Тихон бързо сведе очи.

- Този документ извира направо от едно смъртно уязвено сърце - не е ли така? - продължи той настойчиво и с плам. - Да, това е покаянието и неговата естествена потребност, която ви е овладяла, така че вие поемате един велик път, път нечуван. Но вие като че ли вече мразите отсега онези, които ще прочетат описаното тук, и ги призовавате на бой. Не се срамувате да признаете престъплението си; защо тогава се срамувате от покаянието? Нека ме видят - казвате; ами вие самият как ще ги гледате? Някои места в изложението ви са особено засилени от стила, сякаш се любувате на психологическия анализ и подчертавате всеки детайл, като се стремите да поразите читателя с мнимата си безчувственост, която всъщност ви е чужда. Какво е това освен горделиво предизвикателство на виновния към съдията?

- Къде виждате предизвикателство? Аз съм избегнал всякакви разсъждения от свое име.

Тихон не отговори. Дори червенина покри бледите страни.

- Да оставим това - рязко каза Ставрогин. - Позволете да ви задам един въпрос, вече от своя страна: пет минути, откак говорим за тази работа (кимна към брошурата), а не виждам у вас ни най-малък израз на отврата или срам... вие май не сте гнуслив!...

И без да довърши, странно се усмихна.

- Тоест, искате час по-скоро да покажа, че ви презирам - завърши Тихон твърдо. - Нищо няма да

ви спестя: ужасен съм от огромната ви душевна пустота, превърнала се в преднамерена низост. Ако говорим за самото престъпление, мнозина носят същия грях, но спокойно живеят в мир и съгласие със собствената си съвест, смятат го дори за неизбежно увлечение на младостта. Има и старци, които си живеят с подобни грехове и гледат на тях като на палавина и разтуха. С тези чудовищни неща светът е пълен. Вие обаче сте почувствал цялата им дълбочина, което рядко се постига до такава степен.

- Да не би да съм си спечелил уважението ви след прочита на това? - горчиво се усмихна Ставрогин.

- Не искам да ви отговарям. Но по-голямо и по-страшно престъпление от тази ваша постъпка с девойчето, разбира се, няма и не може да има.

- Да оставим мярката на аршина. Учудва ме малко мнението ви за другите хора и съждението, че подобно престъпление било нещо обикновено. Може би аз далеч не страдам толкова, колкото съм описал тук, и може би наистина съм сгъстил черната боя за себе си - добави той неочаквано.

Тихон пак не отговори. А Ставрогин сякаш нямаше намерение да си ходи, напротив, отново започна да се умисля.

- Ами онова момиче - доста плахо подхвана пак Тихон, - с което скъсахте в Швейцария, ако смея да попитам... то къде е сега?

- Тука е.

Отново последва мълчание.

- Може пък нарочно да съм сгъстил боите - натърти отново Ставрогин. - Впрочем какво че с грубостта на моята изповед може някого да предизвикам, след като съзирате предизвикателство. Ще ги накарам да ме мразят още повече и това е. Е, и? На мен самия ще ми бъде по-леко.

- Искате да кажете, че тяхната омраза ще предизвика вашата, а като ги мразите, ще се чувствате по-добре, отколкото ако ви съжаляват, така ли?

- Прав сте; знаете ли - засмя се той изведнъж, - може дори да ме нарекат йезуит или набожен лицемер, ха-ха-ха! Нали?

- Разбира се, ще има и такива. А скоро ли възнамерявате да осъществите идеята си?

- Днес, утре, вдругиден, отде да зная? Но много скоро. Прав сте: мисля, че трябва да стане точно така: да го оглася внезапно и именно в някой момент на яд и желание за мъст, момент, когато най-силно ги мразя.

- Отговорете ми на още един въпрос, но искрено, на мен единствено, само на мен: ако някой ви прости за това тук (Тихон посочи брошурата), и то не човек, когото уважавате или от когото се боите, а непознат, човек, за когото никога няма да научите, а който тихомълком и сам за себе си е прочел страшната ви изповед, ще ви олекне ли от тази мисъл, или ви е все едно?

- Ще ми олекне - отвърна Ставрогин полугласно и наведе глава. - Ако вие ми простите, ще ми бъде

много по-леко - добави той неочаквано с полушепот.

- Добре, но и вие на мен също - промълви проникновено Тихон.

- Аз на вас - за какво? Какво сте ми направил? О, да, такова е манастирското правило, нали?

- За съгрешение волно и неволно. Който е съгрешил, съгрешил е против всички люде, а и всеки поне с нещичко е виновен за греха на другия. Грях единичен няма. А аз съм голям грешник, може би по-голям от вас.

- Ще ви кажа наистина откровено: бих желал вие да ми простите, а освен вас също и друг, и трети; но що се отнася до всички - по-добре е да ме презират и мразят. И го искам, за да понеса омразата им със смирение...

- А съчувствието им не бихте могъл да понесете със смирение, така ли?

- Сигурно не бих могъл. Много тънко разглеждате нещата. Но... защо го правите?

- Усещам колко сте искрен и, разбира се, много съм виновен, че не умея да подхождам към хората. Винаги съм чувствал този свой голям недостатък - искрено и задушевно добави Тихон, като погледна Ставрогин право в очите. -Питам ви само защото страх ме хваща за вас - добави той, - изправен сте пред непреодолима бездна.

- Че няма да издържа ли? Че няма да мога да понеса със смирение омразата им ли?

- Не само омразата.

- А какво още?

- Подигравката им - сякаш се изтръгна с полушепот от Тихон. И Ставрогин се смути, на лицето му се изписа безпокойство.

- Предчувствах го - каза той. - Значи съм ви се сторил доста комичен според прочетеното в този „документ" въпреки цялата трагедия? Не се безпокойте и не се смущавайте... предчувствах го.

- Ужасът ще бъде всеобщ и, разбира се, повече фалшив, отколкото искрен. Хората се стъписват само пред онова, което пряко засяга личните им интереси. Нямам предвид чистите души: те ще се ужасят истински и ще обвинят себе си, но тях никой няма да ги забележи. А подигравки ще чуете отвсякъде.

- Добавете към това и казаното от мъдреца, че нещастието на другите ни е с нещо винаги приятно.

- Вярно е.

- Обаче вие... вие самият... Учудва ме колко лошо мнение имате за хората, колко гнусно - сякаш с яд подхвърли Ставрогин.

- Ако ми вярвате, казах го повече съдейки по себе си, отколкото по хората! - извика Тихон.

- Така ли? Нима и във вашата душа има нещо, което я кара да се радва на моята трагедия?

- Кой знае, може и да има. О, може и да има!

- Както и да е. Но кажете ми, кое именно ме прави смешен от разказаното в моя ръкопис? Аз знам кое, но искам лично вие да ми го посочите с пръст. Посочете ми го, ако ще с цинична

откровеност, но с цялата искреност, на която сте способен. И пак ще ви кажа, вие сте ужасен особняк.

- Дори в самата форма на това възвишено покаяние има нещо смешно. О, не мислете, че няма да победите - възкликна изведнъж почти възторжено Тихон, - дори и тази форма ще има успех (и посочи брошурата), стига само да приемете искрено плесниците и храчките по вас. Винаги е било така: и най-позорният кръст се е превръщал в слава и величие, в подвиг, когато е бил понасян с искрено смирение. Може дори още приживе да получите утеха!...

- Значи намирате, че смешното е само във формата, в стила, така ли? - настоя Ставрогин.

- Не, и в същината... Грозотата убива - прошепна Тихон и наведе очи.

- Кое, моля? Грозотата ли? Грозотата на кое?

- На престъплението. Има престъпления, които наистина са грозни. Едно престъпление, каквото и да е то, е толкова по-внушително, тъй да се каже, и по-колоритно, с колкото повече кръв и ужас е съпроводено; но има и гадни, позорни престъпления - без всякакъв ужас, дори съвсем лишени от красота...

- Значи - подхвана развълнуван Ставрогин - вие намирате, че изглеждам твърде смешен в сцената, когато целувам крачето на мръсната хлапачка... и всичко, което казвам за своя темперамент и... така нататък... Разбирам. Много добре ви разбирам. И

тъкмо това според вас е отчайващото, че всичко излиза грозно, гнусно, не, не гнусно, ами срамно и смешно, и мислите, че тъкмо това най-вече няма да мога да понеса, така ли?

Тихон не отговори.

- Да, вие познавате хората, тоест знаете, че аз, именно такъв, какъвто съм, няма да издържа... Разбирам защо ме попитахте дали момичето от Швейцария сега е тук.

- Не сте готов, нямате закалка - плахо уточни Тихон и наведе отново очи.

- Вижте какво, отче Тихоне: аз искам сам да си дам прошка и това е главната ми цел, друга нямам! - каза неочаквано Ставрогин с някакъв мрачен възторг в очите. - И знам, че само тогава онова видение може да изчезне. Тъкмо затова търся голямото страдание, сам го искам. Не ме плашете...

- Ако вярвате, че можете сам да си простите и да постигнете това още тук, на земята, значи сте наистина вярващ! - възторжено възкликна Тихон. - Как можахте преди малко да кажете, че не вярвате в Бога?

Ставрогин не отговори.

- Господ ще ви прости неверието, защото почитате светия дух, без да го познавате...

- Но Христос май няма да ми прости? - попита Ставрогин и в тона на въпроса му можеше да се долови лек оттенък на ирония. Защото, казано е в Писанието: „И ако съблазните дори едного от тези невръстни..." - Нали помните. Според Евангелието

няма и не може да има по-голямо престъпление. Според ей тази книга!

И посочи Евангелието.

- От мене да знаете - промълви с умиление Тихон, - и Христос ще ви прости, ала сам стигнете дотам, че да си простите... О, не, не, не ми вярвайте, аз богохулствам: дори да не стигнете до примирение със себе си и до вътрешно опрощение, Той пак ще ви прости заради самото ви усилие и заради великото ви страдание.... защото няма в словото човешко нито думи, нито мисъл, що могат да изразят всички пътища и пътеки на Агнеца, и „нивга пътеките Му не ще ни се открият". Кой може да обхване Бога, необхватния, докрай да разбере безкрайния!

Ъгълчетата на устните му затрепераха отново както преди и едва забележима тръпка премина по лицето му. Той се опита да се овладее, но не издържа и повторно сведе очи.

Ставрогин посегна към дивана за шапката си.

- Ще намина пак някой ден - каза с тон на силно уморен човек, - ние с вас... за мене беше голямо удоволствие и чест... и ценя вашето съчувствие. Повярвайте ми, разбирам защо има някои, които не ви обичат. Надявам се да се молите за мен на Оногова, когото тъй силно обичате...

- Отивате ли си вече? - надигна се бързо Тихон, сякаш силно изненадан. - Аз пък... - добави донякъде смутен - имах намерение да ви помоля, но... не знам как... Страхувам се сега.

- О, моля ви се - Ставрогин тутакси седна пак,

държейки шапката си в ръка. Тихон погледна шапката, позата му - поза на човек, придобил изведнъж светски вид, обхванат от вълнение и леко налудничав, който му отпуска пет минути за довършване на деловия разговор - и се смути още повече.

- Единствената ми молба е само тази... вие сте вече съгласен, Николай Всеволодович (не греша името ви, нали?), че ако дадете гласност на написаното тук, ще объркате съдбата си... в смисъл на кариера например и... на всичко друго.

- Кариера ли? - Николай Всеволодович се смръщи неприятно.

- Защо трябва да си усложнявате живота? И защо трябва да бъдете толкова непреклонен? - почти умоляващо, явно съзнавайки собственото си притеснение, завърши Тихон. На лицето на Николай Всеволодович се изписа болезнено смущение.

- Вече ви помолих, моля ви още веднъж: излишно е да ме уговаряте... и изобщо разговорът на тази тема започва да става непоносим.

Той се извърна демонстративно във фотьойла си.

- Не ме разбирате. Чуйте ме и не се дразнете. Знаете мнението ми: подвигът ви, ако го понесете със смирение, ще бъде изключителен християнски подвиг. А дори и да не издържите, Господ пак ще ви възнагради за вашата жертвоготовност. Всичко ви се зачита: нито една дума, нито едно душевно усилие от ваша страна няма да отидат напразно. Но аз ви предлагам вместо този подвиг друг, още по-

голям, нещо наистина велико...

Николай Всеволодович мълчеше.

- Вие горите от желание да се отдадете на мъченичество и жертва; опитайте се обаче да превъзмогнете това желание, приберете тези страници, откажете се от намерението си и тогава ще надвиете всичко - цялата си горделивост и собствения си бяс, всичко! Ще излезете победител, ще се почувствате свободен...

Очите му запламтяха; той умоляващо събра длани пред гърдите си.

- Чисто и просто много ви се ще да няма скандал и ми поставяте този капан, добри ми отче Тихоне - небрежно и с досада подхвърли Ставрогин, като понечи да стане. - С една дума, иска ви се да вляза в правия път, може би да се оженя и да завърша земния си живот като член на тукашния клуб, посещавайки на всеки празник вашия манастир. Я каква епитимия**! Впрочем вие като сърцевед сигурно предчувствате, че точно така ще трябва да стане и че цялата работа сега е да бъда уговорен колкото за приличие, понеже аз самият само това чакам, нали?

И се изсмя престорено.

- Не, не тази епитимия, друга ви готвя! - продължи пламенно Тихон, без да обръща и най-малко внимание на подигравателните забележки на Ставрогин. - Познавам един старец - духовник, не от нашия манастир, но наблизо, отшелник и схимник, толкова вещ и мъдър християнин, че ние

не можем да се мерим с него, нито дори да го разберем. Ако го помоля, ще се отзове. Нека му разкажа всичко за вас. Да ви приеме за послушник, да бъдете под негово ръководство пет-шест или седем години, колкото прецените, че ще ви потрябват. Дайте си обет и чрез тази велика жертва ще добиете всичко, за което мечтаете и за което не сте мечтал, защото сега не е възможно и да се досетите дори каква благодат ви очаква!

Ставрогин изслуша много, дори много сериозно последното му предложение.

- Предлагате ми чисто и просто да постъпя като монах в този манастир, така ли? Колкото и да ви уважавах, все пак трябваше да очаквам от вас такова нещо. Е добре, мога дори да ви призная, че в мигове на малодушие и на мене ми е хрумвала такава мисъл; щом оглася пред всички написаното, да се скрия от хората в някой манастир поне за известно време. Подобна низост обаче винаги ме е карала да се червя. Но да се подстрижа за калугер - виж, такова нещо не ми е идвало на ум и в мигове на най-долно малодушие.

- Не е нужно да постъпвате в манастир, да се подстригвате за монах. Ще бъдете само таен послушник, а не официално, може да си живеете като обикновен мирянин...

- Оставете, отче Тихоне - с погнуса го прекъсна Ставрогин и стана. Тихон също. - Но какво ви е? - извика той изведнъж и уплашен се взря в Тихон, който продължаваше да стои с извърнати напред

длани пред гърдите си. Някаква болезнена конвулсия, породена сякаш от голяма уплаха, премина през лицето му. - Какво ви е? Какво ви стана? - повтори Ставрогин и рязко пристъпи към него, за да го подкрепи. Стори му се, че отец Тихон всеки миг ще се строполи.

- Виждам... виждат очите ми... - извика Тихон с покъртителен глас и с чувство на страшно отчаяние, - че вие, бедни младежо, никога не сте бил тъй близко до извършването на някое ужасно престъпление, както сега!

- Успокойте се! - повтори решително разтревоженият за него Ставрогин, - може наистина да почакам... прав сте, може наистина да не издържа, в яда си да извърша ново престъпление... така е... прав сте, ще почакам засега.

- Не, не след обнародването, а още преди това, ден, час може би преди великата крачка вие ще се хвърлите, търсейки изход, в ново престъпление - само и само да избегнете обнародването на тези страници.

Ставрогин чак се разтрепера от гняв и почти от уплаха.

- Проклет психолог! - прекъсна го той побеснял и без да се обърне, излезе от килията.

Превод - Кузман САВОВ

* Съвсем малко (фр.)
** Епитимия - църковно наказание. - Бел. *пр*.